

Е. Такайшвили.

ОПИСАНІЕ РУКОПИСЕЙ

„Общества распространенія грамотности среди грузинскаго
населенія“.

Т о м ъ I.

Вып. 1—4.

Изданіе Управленія Кавказскаго Учебнаго Округа.

Т И Ф Л И С Ъ.

Типографія К. П. Козловскаго. Головинскій просп., № 12
1902—1904.

∞ R 72746
R

*Перепечатано изъ XXXI, XXXII, XXXIII и XXXIV вып. „Сборника
материаловъ для описанія мѣстностей и племенъ Кавказа“.*

Напечатано по распоряженію Попечителя Кавказскаго Учебнаго Округа.

ОПИСАНІЕ РУКОПИСЕЙ

„Общества распространія грамотности среди грузинскаго населенія“.

Томъ I.

*Перепечатано изъ XXXI, XXXII, XXXIII и XXXIV вып. „Сборника
материаловъ для описанія мѣстностей и племенъ Кавказа“.*

Напечатано по распоряженію Попечителя Кавказскаго Учебнаго Округа.

ОПИСАНІЕ РУКОПИСЕЙ

„Общества распространенія грамотности среди грузинскаго населенія“.

Томъ I.

Описание рукописей библиотеки «Общества распространения грамотности среди грузинского населения».

1. «Мѣрное Слово» (წუმბილ-სიტყუთობა) католикоса Антонія I, рукопись въ 18×11 сант., писана на хорошей бумагѣ весьма красивымъ мелкимъ почеркомъ круглаго гражданскаго письма, «мхедрули». Чернила черныя, но заглавія и начальныя буквы стиховъ писаны киноварью и заглавными буквами церковнаго письма, «асомтаврული». Пагинація идетъ по тетрадямъ арабскими цифрами на поляхъ снизу листовъ. Всѣхъ страницъ 220. Досчатый переплетъ рукописи обтянутъ черной кожей.

Нашъ списокъ «Мѣрнаго Слова» одинъ изъ древнихъ и лучшихъ. Рукопись по всѣмъ признакамъ XVIII вѣка. Она сохранила запись, изъ которой явствуетъ, что Антоній кончилъ это важное для насъ произведение 21 марта 1745 года.

«Мѣрное Слово» написано ямбическими стихами безъ рифмъ. Въ книгѣ воспѣваются отечественные святые, выдающіеся грузинскіе цари и правители, церковные писатели, ученые и поэты. Каждому лицу посвящено отдѣльное «мѣрное» или похвальное слово. Стиль произведенія возвышенный, слогъ образный. Въ общемъ произведение даетъ краткую, но мѣткую характеристику всѣхъ историческихъ грузинскихъ дѣятелей до половины XVIII вѣка. Вся книга раздѣлена на 7 частей и содержитъ въ себѣ 860 стиховъ.

Нѣкоторые матеріалы и произведенія писателей, которыми пользовался авторъ, до насъ не дошли. Поэтому для многихъ свѣдѣній «Мѣрное Слово» католика Антонія имѣетъ значеніе первоисточника.

«Мѣрное Слово» издано въ 1853 году извѣстнымъ грузинскимъ историкомъ и археологомъ Платономъ Юсселиани. Изъ предисловія Юсселиани видно, что онъ пользовался при изданіи спискомъ, переписаннымъ архидіакономъ Антоніемъ I, Трифиліемъ, и исправленнымъ самимъ Антоніемъ. Сравнительно съ изданіемъ Юсселиани нашъ списокъ особыхъ вариантовъ не представляетъ, только въ печатномъ изданіи мы не находимъ слѣдующихъ заключительныхъ стиховъ нашей рукописи:

ნაწილთა შჯდთა შემპყრობვი წიგნი ესე,
ესფერ უღარესდ არს დატკფრულ კელითა,
ოდესმე მკონვის წვერთ არ განმსტყნებლობის,
ფილოსოფებრის ქმნილის ამისდ მიმთხტეუად,
იწინა ეს ჩემდ ყოვლთა სატეშმარიტე
თთუჲსა მარტსა 21, წელსა 1745.

2. Физика Гиліаревскаго, томъ I, переводъ съ русскаго. Переводчикъ не указанъ. Рукопись въ 22×18 сапт., писана скорописью мхедрули и поблекшими чернилами на синеѣ бумагѣ. Пагинація обозначена на тетрадахъ буквами асоптаврული. Въ I томѣ 184 листа. Рукопись сшита, но переплета не имѣетъ. Обверткой служитъ циналерная бумага. Авторъ русскаго оригинала Петръ Гиліаревскій посвящаетъ свой трудъ тайному совѣтнику и сенатору Петру Васильевичу Завадовскому. Первые пять листовъ рукописи заняты предисловіемъ Гиліаревскаго. Далѣе идетъ текстъ физики, который раздѣляется на части и параграфы. Въ концѣ имѣется указатель предметовъ.

Полное заглавіе и начало рукописи:

ხელმძღვანელობა ფისიკისადმი შეთხზული პეტრეს მიერ ლილაროესკისა, მოძღვრისა მათემატიკისა და ფისიკისა სამოძღვროსა შინა ღიმნაზიასა, ფისიკისა საზოგადოობასა შინა კეთილ-შობილთა ქალთასა როსსიულისა სიტყუკერებისა და ლათინურისა ენისა საკეთილშობილოსა პაჟთ კორპუსსა შინა.

§ 1. ფისიკა არს სწავლა, რომელიცა აჩვენებს თვისებათა ნიეთთა სოფელსა შინა მყოფთასა..

Конецъ: ამისთვის შექმნილ არს შემდეგი სქიმაჲ მაჩვენებელი გარდაქცევასა ღრადუსთა ეკვატორისათა საშუალ ღროდ.

На первой страницѣ рукописи по-русски написано: «Началь 1-го сентября 1813 г.» На послѣдней страницѣ написано: «Кончилъ 15-го Апр. 1814-го г.».

3. Второй томъ предыдущаго произведенія, такого же формата и письма, какъ первый томъ, заключаетъ въ себѣ 248 листовъ.

Начало: დასაბამითნი საფუძველნი მცნობელობითის ფისიკისანი. თავი ი. შეუღრეკელთათვის თხელთა ჰაერის სახეთა ნიეთებათა. 587. თხელნი ესე სხეულნი არიან ყოველნი იგი..

Конецъ: სისხლსა მცემელთა ძარღუთასა მისცემს ალებრსა ფერსა, მიმხდელი მისგან კერძოსა ლიდროგენისა მისისა ნახშირისასა.

Затѣмъ запись: ვიწყე თარგმანება მეორისა ამის ტომისა იუნისის 4-ს ღღეს 1811 წელს, და სრულ ვჰყავ ფებერელის 20-ს ღღეს 1812 წელს.

«Началь переводъ второго тома июня 4-го дня, 1811 года, и окончилъ февраля 20-го дня, 1812 года».

4. Третій томъ предыдущаго произведенія, заключаетъ въ себѣ 104 листа.

Начало: დასაბამითნი საფუძველნი გამოცდილებითისა ფისი-

კისანი. თავი იე. ჭისიკურისათჳს ასტრონომიისა... ასტრონომია არს სწავლა ვარსკლავთათჳს, სასწავლობითა მისითა იცნობებიან მოძრაობანი სხეულთა ზეცვიერთანი.

Конецъ: თანამძღომელნი მათნი იწარმოებინან ერთითა და მითვე მიხეზითა, და ვითარმედ სვეტნი ესე არს სხუა რაჲმე არიან, გარნა ხილჳანი ილექტროულნი.

Потомъ записъ: თარგმანება მესამისა ამის ტომისა დაწყებული მარტის 1-ს, სრულ იქმნა ნოემბრის 7-ს დღესა 1812 წელსა.

«Переводъ третьяго сего тома, начатый 1-го марта, оконченъ ноября 7-го дня, 1812 года».

Такимъ образомъ эти три тома физики представляютъ полный переводъ труда Гиліаревскаго, который въ свое время считался лучшимъ произведеніемъ по физикѣ въ Россіи. Переводъ, какъ видно изъ записей, исполненъ въ три года (1811—1814)

5. Исторія Троянской войны. მატთანე ტროადის ბრძოლისა, რუკონსე ვე 22×17,5 სანტ., ინსანა ნა ბუმაგზ კრასივამზ კრუგამზ ინსემომზ მხედრული ნ ჩერნიმი ჩერნილამი. ზაგლავი ნ ინიციალზ ინსანზ კინოვარიუ. Пагинациა იდეზ არაბეკიმი ციფრამი ნა კაждой страницѣ. Веѳхъ страницъ 260. Переплетъ досчатый, обтянутый кожей. Книга переписана ректоромъ Телавской семинари при царѣ Иракліѣ, Давидомъ Алексеевичи. Давидъ Алексеевичи ილი Давидъ Ректоръ, კაგზ იგი იბუკიოვენი სეზი ნაზываеѳъ, ბუგზ ზამზჩათელნი კალიგრაფზ, учениѳ ნ ინსათელ სვეგო ვრემენი. Если бы можно было собрать веѳ переписанныя имъ рუკონსე, то იგი мोगли бы составить цѣлую библиотеку. Паша რუკონსე, კაგზ ვიდიო იזѳ записей на оборотѣ переплета, принадлежала когда-то коллежскому ассесору Іерониму Алексѣеву-Месхіеву. რუკონსე კონცა XVIII вѣკა.

Начало:

მატთანე, რომელსა შინა წერილ არს დარღვევა ქალაქისა

ტროადისა ვრილიის საკელმწიფოსა და აღეშენებაჲ მისი. და დი-
დნი ამკედრებულნი ბრძოლანი.

Конецъ:

ტროადი დიდი აღეშენა წელსა აიღ მსაჯულისა ისრაი-
ლისასა, და იდგა წელიწადსა ას ოთხმეოცსა. და სრულის შემ-
მუსრეთა დაეცა წელსა დავით მეფისა ისრაილისასა.

Потомъ книжарью и визью написано: „დავით Давидъ“.
Далѣе записъ:

აღექის ძემან დავითმან აღესწერე მატთანე ტროადის
ბრძოლისა. გამართულია. დავით.

«Алексеѣ Давидъ переписалъ Исторію Тройнскаѣ вой-
ны. Справлено. Давидъ».

Тамъ и сямъ на поляхъ Давидъ Ректоръ разъясняетъ
непонятныя слова. Напримеръ, на 23 страницѣ читаемъ:

„იალმაგი არს ტანთა ჯაჭუთა ზედა გარედამ საცმელი კა-
ბა, გინა ჩოხა, შემკული პირად-პირადთა ოქრომკედითა, მო-
ვლებული კალთათა ზედა საშვენებელად, ვინა სხეშბრ, ვითა
იქმენ ქაბუქნი ეჰსა ბრძოლისასა.

6. Разныя стихотворенія, рукопись мхедრული въ 22×18
сант., въ простомъ переплетѣ безъ пагинаціи, всего 75
страницъ. Неизвѣстно, вѣкъ и когда переписана рукопись,
но, судя по матеріалу и письму, она, безъ сомнѣній, начала
XIX вѣка. Укажемъ нѣкоторыя стихотворенія изъ этого
сборника:

1) «Анбантъ-кеба» ¹⁾ царя Теймураза I. ანბანთ ქება,
თქმული ბრძნისა და მეცნიერისა ღმრთიე გვირგვინოქანისა, მე-
ფეთ მეფისა, დავით კელმწიფისა, პატრონისა თეიმურაზ პირვე-
ლისა მეგრ (1—8).

2) Другая Анбантъ-кеба того же царя. სრული და უნა-

¹⁾ Анбантъ-кеба (похвала буквъ) — стихи, расположенныя въ по-
рядкѣ грузинскаго алфавита, при чемъ каждый стихъ четверостишия
непрѣменно долженъ начинаться одною и тою же буквою.

კლულო სხუა ანბანთ ქება თეიმურაზ პირუცლისა კახბატონისაგან ნაბძანები, რომელ არს ენა რიტორი (9—16).

3) Разныя мелкія стихотворенія и въ числѣ ихъ одно, приписываемое царю Вахтангу шестому, въ которомъ онъ вкратцѣ характеризуетъ всю свою дѣятельность на пользу Грузіи (16—18). „ეს მეფის ვახტანგისაგან ნაბძანებია, საუკუნოდ იყავ სახსენებელი მისი სუფევით“.

Приведемъ это стихотвореніе:

მე უმცირესმან ძმათაგან ვახტანგმან სახელ-დებულად
ექჳმენ ოთხ წელ მცხეთა, ურზნისი, სადგურ კამარა გებულად,
ტფილის სიონი კელახლა შვეამრწე ქანდაკებულად,
და ჩემთს სახლი სარკისა, შიგ ლხინი მოწონებულად.
სტანბა მოვიღე ელახეთით, ვამრავლე წიგნი მელანი,
ქციის რუ ხუნანს წავიღე, გაღმითად მოერწყე ველანი,
მაშაერის რუ ხომ ტბას შვერთე, შიგ თევზი ჩავსხი ყვე-
და ესე მთა მოვინადირე, ვხოცე ირემი ძველანი. [ლანი.
სამართლის წიგნი დავსწერე, მსაჯულსა არა ცილობა,
ვეფხვის ტყაოსნის თარგმნობა, სხუა წერილ არ ვსთქუა ცი-
ჩემთან მყოფთა ჳაბუკთა უქმნია კარგა ზრდილობა, [ლობა,
და ბოლოს მიიღო სოფელმან სიმდიდრე, მეფეთ შვილობა.

4) Анбашъ-кеба неизвестнаго лица размѣромъ «чахру-хаули». ანბანთ ქება ჩახრიხულად (sic!) თქმული (18—20).

5) Другія стихотворенія, повидимому, Теймураза I. სხუა გუარნი ლექსნი დაიწვებიან, რომელ არს შაირნი—ვეგონებ რომ დიდის მეფის თეიმურაზისაგან იყოს ნაბძანები (21—26).

6) оплакиваніе Теймуразомъ I царицы, своей жены, въ стихахъ. პირველი მეფის თეიმურაზის თქმული გლოვა დედოფლისათვის (26—28).

7) Анбашъ-кеба Вахтанга Камлашишвили (Orbeliani) въ честь возвеличенія царицы Тамары, матери царя Соломона I (†1782) ანბანთ ქება ყაფლანი შვილოს ვახტანგის ნათქვამი იმერელთ მეფის სოლომონის დედის დედოფლის თამარის ქებად (28—30).

8) Восхваление и мученичество св. Марины, въ стихахъ. ქება და წამება წმიდისა მარინასი (31—44).

9) Либантъ-кеба Теймураза I. თეიმურაზის მიერ აღმო-
თქმული ქება ანბანზედ. ლექსად თქმული. (45—53).

10) Самовосхваления разныхъ плодовъ неизвѣстнаго ав-
тора. სხვა და სხვა ხილთა ქება (55—60).

11) Плачь Давида. გოდება დავითისა და სოფლისა გამო-
ტირილ (61—65).

12) Стихи, переведенные съ армянскаго языка. სომხურის
ენითგან გადმოთარგმნილი ლექსნი (66).

13) Стихотворение Давида Гураминшвили. «Поучение уча-
щимся». სწავლა ყრმათათჳს გურამიშვილისა (67—72).

14) Опыткиваніе царя Праклія тушинами, инавами и
хевеурами. თუშთა, ფშავთა და ხევსურთაგან გლოვაჲსანატრე-
ლისა და ლუთისადმი განსვენებულისა საქართველოს მეფის
ირაკლი მეორისა (70—75).

7. Этическая и политическая философія Баумейстера.
Переводъ католика Антонія I. Переводъ сдѣланъ съ рус-
скаго языка между 1757—1763 годами.

ფილოსოფია ყოფაქცევათა მოძღურებისა. ზედადგინებანი,
რომელნი შეიცვენ ბუნებითსა სამართალსა: ითიკისა და პოლი-
ტიკასა, რუკონს მხედრული, въ 22,5×20 сант., на синеватой
бумагѣ; заглавія инаши буквами асомтаврული, текстъ скоропи-
сью мхедრული; досчатый переплетъ обтянутъ зеленою кожею.
Пагинація означена по тетрадимъ черезъ восемь листовъ.
Всѣхъ листовъ 159. Рუკონს, по всему видно, начала XIX вѣка:
въ числѣ водяныхъ знаковъ бумаги выставленъ 1808 г.

Конецъ:

წაროკითხენ მან ერაზოს შემკულებისათჳს ჩვეულებათასა:
დასასრული პოლიტიკისა:

8. Риторика Михитара. Переводъ съ армянскаго языка

католикоса Антонія I, рукопись въ 23×18 сант., писана скорописью мхедрули на синей бумагѣ. Переплетъ досчатый, обтянутый черной кожей; пагинація идетъ по тетрадямъ буквами асомтаврули на поляхъ снизу листовъ. Заглавія и инициалы тоже писаны буквами асомтаврули.

Рукопись содержитъ 202 страницы и, вѣроятно, переписана въ началѣ XIX вѣка. Водянымъ знакомъ бумаги, между прочимъ, показанъ 1813 г. Риторика раздѣлена на 4 части. Заглавіе и начало:

თჳს ჰლისა ნაწილისა სამკვერ-მეთქოჲსა, ესე იგი ჰოენისა: წიგნი ბ(?): თჳს მრჩობლისა მსახურებისა სამკვერ-მეთქოჲსა, რლი არს ჰოენასა შა: და რმელთამე თხოვილთა ჰოენისაგან: თავი ა:

ორნი არიან ჰოენასა შა მსახურებანი სამკვერ-მეთქონი: ყლი უკუმ მსახურება იგი არს, ესე ვრთა ჰახრთა, და მიხეხთა, რლნიცა შესაძლებელ-არიან თნებად მსმენელთადა, და ამით მოინადირებიან საგულხმონი მსმენელთანი:

Конецъ:

ხ მცირენი ესე სიმოვლისა მრ დაქსულნი კმა არიან სამკვერ-მეთქოჲსა თჳს კელოვნებისა სადიდებელად ლთ-მამაკაცისა იქოჲსა, და პატივად მშობელისა მისისა ყლ უკურთხეულესისა ქალწულისა ლის-მშობლისა მარიამისა.

დასასრული უკანასკნელისა ნაწილისა სამკვერ-მეთქოჲსა:

9. Исторія Грузін Николая Дадіани, рукопись въ 22×17 сант., писана на бумагѣ скорописью мхедрули и черными чернилами. Досчатый переплетъ обтянутъ нестрой матеріей. Вѣхъ страницъ 268. Писецъ—благочинный - священникъ Лазарь Ломаія. Рукопись конца первой четверти XIX вѣка. Она когда-то принадлежала тифлисскому «мокалаку» Заалу Зурабовичу Заалову.

Исторія Николая Дадіани заключаетъ въ себѣ: предисловіе (ст. 1—2), краткую исторію Грузін отъ начала до

1469 г., т. е. до раздѣленія ея на три царства (2—119), исторію Грузіи отъ раздѣленія до Соломона I (120—206) и, наконецъ, исторію грузинскихъ земель, главнымъ образомъ Имеретіи, отъ Соломона I до 1823 года (207—268). Въ предисловіи авторъ говоритъ, что грузины до него не имѣли краткой исторіи своей страны, а экземпляры лѣтописи Грузіи Картлис-Цховреба были рѣдки и съ трудомъ можно было ихъ найти въ странѣ; поэтому онъ принялъ на себя трудъ и изъ любви къ своей родинѣ составилъ краткую исторію Грузіи или «Жизнь картвеловъ», написанную простымъ, доступнымъ языкомъ, въ которой однако не упущено ничего существеннаго. Авторъ готовъ пожертвовать собою на пользу родной страны и, чтобы послужить ей и оставить добрую память о себѣ у потомковъ, составилъ эту исторію.

„წინა-სიტყვაობაჲ წინამდებარისა ამის წიგნისა ქართველთ ცხოვრებად ზედ წოდებულისა:

ვინაიდეგან სჯული ბუნებითი ასწავებს ყოველთ თავისა თვისისა უმჯობესისა აღჩევასა, ამისთვის მეცა უმჯობესად ვრაცხე შრომაჲ ესე: და ვინაიდეგან კმარისა მიზეზისა გამო მოკლებულ იყვნენ ერნი ჩვენნი ამა ვითართა ისტორიათა, და არა უწყოდენ ყოფილნი საქმენი მშობელთა მამულთა თვისთანი, და ძვილ სადამე იპოვებოდა ჩვენსა ქვეყანასა ქართველთ ცხოვრებაჲ, და ვინაიდეგან თანამდებ არიან შეილნი მამულთა თვისთანი ნამყოთა ქმნილთა საქმეთა შემცნებად, რათა მით უმჯობესად მართვიდენ თავთა თვისთა, ამისთვისცა მივიღეე შრომაჲ სიყვარული-სათვის საზოგადოებასა შეილთა მამულთა ჩვენთასა და აღწერე ესე ქართველთ ცხოვრებაჲ შემოკლებული და შევთხზენ ახლად მდაბიოებათა ძრასითა, რომელსა არა აკლს უმეტეს საჭირონი: ხოლო არცა საყვარელნი მოწათენი ჩემნი დაუტევენ უცნობელ ამისა, რომელნიცა განბრწვენდენ მოძღვრებათა ჩემთა ქვეშე სიბრძნის მოყვარებისა და ძილასოფისა სწავლითა, რომელ ამასაცა მიეწერების ნაწილ ყოფაჲ აზნაურებითისა მიმართ ხელ(ო)ენებისა:

გარნა არა მრცხვენის რათა განღვიძებულ ვიყო მსახურებისათვის მამულისა, რომელსა მზად მიყოფიეს თავი ჩემი სისხლითურთ მსხვერპლად ტრაპეზსა ზედა სიყვარულისასა დასაწველად, რომელმანცა არა ვრიდებ შრომასა სიყვარულისათვის მამულისა, რათა აღმოვიჩნდე მსახურად და მათ მიერ მქონდეს ხსოვნაჲ:

მდაბალი მოსამსახურე თქვენი ნ. კ. ლ. ა დდ პირველი.

Послѣ этого предисловія запись:

აღვწერე მე ბლალაჩინმან მღვდელმან ლაზარე ლომიაძე და გვედრები მხილველთა მოხსენებასა.

«Перенесалъ я благочинный-священникъ Лазарь Ломіяи прошу видѣвшихъ поминovenія».

Исторія Грузіи до раздѣленія на три царства (1469 г.) разсказана на основаніи Картлисъ-Цховреба и Исторіи царевича Вахушта. Иногда авторъ пользуется и другими источниками, кромѣ Картлисъ-Цховреба и Исторіи Грузіи Вахушта. Такъ напримѣръ, говоря о Тamarѣ, Н. Дадіани приводитъ стихи католикоса Антонія, равно какъ не забываетъ о позднѣйшемъ стихѣ, будто написанномъ на могильномъ камнѣ Тамары. Съ 1469 г. авторъ всецѣло сѣдуетъ царевичу Вахушту и приводитъ сначала географію страны, а потомъ исторію каждаго государства. Самымъ цѣннымъ для насъ въ «Исторіи Грузіи Николая Дадіани» нужно считать разсказъ о событіяхъ, начиная съ имеретинскаго царя Соломона I до конца 1823 года. Эту часть своей исторіи авторъ излагаетъ, какъ современникъ. Во многихъ описываемыхъ имъ событіяхъ авторъ принималъ личное участіе. Кромѣ того, онъ пользуется разсказами другихъ современниковъ. Вся исторія раздѣлена авторемъ на 12 главъ.

Начало: თვის სამეფოჲსა ქართლისათა. წიგნი I. თავი I.

ქართველთა ისტორია იწყობს თვის შს ორსა ცვალებასა, პირველსა მთავრობისასა, ხ მეორესა მეფობისასა, და ესეცა მეფობა განყოფილ იქმნა ოთხად: ჭარნავეზიანად, არშაკენი-

ანთად (sic), ხოსროიანთად, და ბაგრატიონთად: ხ^რ გვარნი ძველ-
თა მთავართა და თავადთანი ესენი იყვნენ: „..... (перечень
именитыхъ родовъ Грузіи приведешъ по Вахушты).

«Исторія картвеловъ заключаетъ въ себѣ два періода:
первый мтаваровъ, второй царей; послѣдній періодъ, въ свою
очередь, раздѣляется на четыре эпохи: Фарнавазидовъ, Ар-
шакидовъ, Хосройдовъ и Багратидовъ».

Исторія Грузіи послѣ раздѣленія имѣетъ предисловіе:
„ხ^რ მათ შემდგომთა მეფეთა ქმნულობისა ვიწყებ განკერ-
ძობით აღწერასა, ვინათგან იქმნა განხეთქილებანი და სამე-
ფოთა კერძობანი: არიან ამასა შ^ა რომელნიმე ქორონიკო-
ნები მეფეთა გამეფებისა თუ სიკვდილისა წინა უკმო და აღრე-
ულ, გარნა მიზეზნი ამისნი იხილეთ მკითხველთა სრულსა ქარ-
თველთ ცხოვრებასა შ^ა:. და უკეთუ წინა უკმო არს დაწერილ
ქორონიკონები, გარნა რიცხენი არა შემცთარ არიან და ნამდვილ
ქეშმარიტებენ: ნიკოლაჲ დადიანოვი პირველი“:

«Но о дѣяніяхъ послѣдующихъ царей начну описывать
отдѣльно, такъ какъ пошли смуты и государства отдѣлились
другъ отъ друга. Нѣкоторые корониконы воцаренія и смерти
царей въ исторіи Грузіи показаны наоборотъ и перепутаны.
Причину этого, читатели, ищите въ полной Картлисъ-Цхов-
реба (разумѣеть, вѣроятно, Исторію царевича Вахушта, имен-
но — предисловіе второй части его Исторіи). Хотя корониконы и
перепутаны, но числа не ошибочны и показываютъ правду
(т. е. цифры корониконовъ вѣрны, но примѣнены не къ тѣмъ
царямъ, къ которымъ должны относиться). Николай Да-
диани I».

Конецъ этой исторіи до Соломона I имѣетъ такое послѣ-
словіе:

თუმცალა განმეორებით ახლად შეესთხვნენ ესე ქართველთ
ცხოვრებაჲ დაბოჲთა ჟრასითა და ლექსნი განვაშვენენ და
წინა უკმო დაესდევ და უმჯობეს სასმენელად და საგულისხმოდ
გავჰკარგენ; გარნა ძალნი საქმეთანი და მოთხრობანი არცალა

დამიმცირებებს და არცა დამიმატებებს, მის უწინდელთა ქართველთ მებისტორიეთაგან, და ნანდვილნი იგი დამიდვის ვითარ ვიხილე მას შა.

«Хотя во второй разъ мы вновь сочинили сію Картлисъ-Цховреба въ простомъ стилѣ, слогу улучшили, фразы переставили и тѣмъ сдѣлали ее болѣе пріятною для слуха и доступною для пониманія, но сплу фактовъ и разсказовъ тѣмъ не умалили и ничево отъ себя не добавили сравнительно съ древними историками; напротивъ въ основу *труда* мы положили разсказы въ томъ видѣ, въ какомъ нашли въ ней (въ Картлисъ-Цховреба)».

Разсказу своему, начиная отъ Соломона I, авторъ предпослалъ такую замѣтку:

ხოლო პირველის სოლომონ მეფიდამ წყებული ვიდრე აქამომდე, და ესე შემდგომნი ამისა წარწერილნი ისტორიანი ანუ მოთხრობანი ქართველთა და შემდგომთა მისთანი ჯერეთ არღა აღწერილ არიან, არცა ძველსა და არცაღა ახალსა ქართველთ ისტორიასა შინა, ვინაითგან არა იყო ჯერეთ საქმენი ესე ნამყო სრულად: ამისთვის მე თანამდებად შევრაცხე თავი ჩემი ვითარცა შეილმან მამულისამან, და ესე შემდგომნი მოთხრობანი ანუ ისტორიანი, რომელნიმე სმენილნი და რომელნიმე თვით ჩემგან ხილულნი აღსაწერე, სახსოვრად და სასარგებლოდ ყოველთა მოყვარეთა მებისტორიეთასა: და მე ვალად დავსდებ ყოველთა შეილთა მოყვარეთა მამულისა ჩვენისათა, ოდესმე არღა ვიქნები სოფელსა, მაშინ ნუ დაუტყევებ შემდგომთა ქმნილთა სახსოვართა საქმეთა, რომელ არა აღწეროთ, რათა ჩვენსაცა ქვეყანასა ჰქონდეს ხსოვნაჲ სხვათა ქვეყანათა თანა და იცოდენ განათლებულთა შეილთა ნამყონი საქმენი მამულთა თვისთანი, რათა მით უმჯობეს მართონ თავი თვისი და ჩვენცა გვქონდეს ხსოვნაჲ. აწ მოვიქცევი თქვენდამო და უმორჩილესად გთხოვთ და გემოქნებით და თხოვასა და მოქნეობასა თანა გაფიცებთ მას ურომელოსა ღვთაებასა, უკეთუ სათნო გექმნასთ და ინებოთ ვინმემ გარდაწერა ამა ჩემ მიერ

ქმნილისა ანუ თხზულისა წიგნისა, ნუცა ჩემგან აღწერილსა წინასიტყვაობასა წინა-მდებარისა ამის წიგნისასა, და ნურცა ამას რომელნი აქა აღწერილ არიან ნუ დაუტყვევებთ, რომელ არა აღწეროთ სახსოვრად ჩემისა ვინაობისა და მკონდეს ხსოვნაჲ შენდობითა, რათა თქვენცა მოგმადლოს ღმერთმა და კაც-მან ყოველნი თხოვანი თქვენნი.

უმორჩილესი მოსამსახურე თქვენი თა ნიკოლოზ დადიანოვი პირველი:-

«Начиная отъ царя Соломона I до настоящаго времени (1823 г.) исторія Грузинъ и вельдъ за симъ приведенные рассказы еще не были написаны ни въ древней ни въ новой исторіи картвеловъ, ибо дѣла эти еще не были закончены. Поэтому я, какъ сынъ родины, счесть своимъ долгомъ написать нижеприведенные рассказы и описать факты, частью слышанные, частью лично мною видѣнные, для воспоминанія и пользованія любителями исторіи. И я обязываю всѣхъ сыновъ, любящихъ нашу родину, когда я уже не буду въ семъ мѣрѣ, не оставлять безъ описанія будущія достойныя воспоминанія дѣла, дабы и наша страна упоминалась вмѣстѣ съ другими странами, и знали бы образованные сыны ея о прошлыхъ дѣлахъ своей родины, чтобы этимъ лучше вели свои дѣла и насъ вспоминали. Нынѣ я обращаюсь къ вамъ, покорно прошу и умоляю и, вмѣстѣ съ просьбою и мольбою, заклинаю безначальнымъ Богомъ, если кто захотите и пожелаете переписать сію, мною написанную или сочиненную, книгу, не оставляйте безъ написанія ни приведеннаго мною предисловія подлежащей книги, ни сего послѣсловія, чтобы знали, кто я такой, и вспоминали съ прощеніемъ *грѣховъ*. И вамъ да исполнитъ Богъ и человекъ все ваши просьбы.

Покорный слуга вашъ князь Николай Дадіани I».

Въ виду важности для исторіи этой части труда Дадіани мы приведемъ ее цѣликомъ:

იქმნა მეფედ იმერთა შა დავით გიორგის ძე, ამაღლინა განმზრახად და პირველ კაცად ქსნის ერისთვის ძე ელისბარ, რომელ იყო სიძე გარდაცვალებულისა მეფისა სოლომონისა. ესე შეიშურვეს იმერთა და განდგენ მეფისაგან წულუკიძე ბერი და პაპუნა წერეთელი და სწადოდათ მეფობა დავით არჩილის ძისა, გარნა შეეწია დადიანი კაცია და წარგზავნა სპანი ოდიშისანი და წარუძღვანა სპათა ძმა თვისი გიორგი. განვიდენ ოდიშარნი და მოსწვეს, მოსტყვენეს ქარჩხაბს სასახლე ბერი წულუკიძისა, და ეგრეთვე სრულსა იმერთსა შა, სადა ჰპოვეს ორგულნი დავით მეფისანი, გამოვლეს იმერთი და დამძევლეს და გარდაყარნეს წულუკიძე და წერეთელი, წარმოვიდენ ოდიშარნი, გარდმოვლეს საწალიკე, ჩამოვიდენ რაჭას და იგიცა დაიმორჩილნეს, აღილეს ხიდის კარი, რაჭას რიონს მდგომარე, და წარვიდა ძმა დადიანისა გიორგი, სპანი ოდიშისა გამარჯვებულნი ლეჩხუმით ოდიშად და მეფე დასტოვეს მშვიდობით იმერთს: წარსრულთა წულიკიძეთ და წერეთელთა იმეცადინეს და იშოვნეს ჯარნი ლეკასანი რამოდენიმე და მოვიდენ რაჭას, და მიიბირნეს რამოდენიმე იმერ-რაჭველნი: მცნობმან მეფემან სთხოვა შეწვენა დადიანსა კაციას. ხ დადიანმა წარმოგზავნა სპანი თვისნი ოდიშ-ლეჩხუმი და მოვიდენ რაჭას, სადა იყვნენ დაბანაკებულნი ლეკისა და თათრისა ჯარნი, და იყო მუნ წულუკიძე ბერი და წერეთელი პაპუნა, და ჰყვანდათ სამეფოდ დავით არჩილის ძე და მივიდენ მათთანა მრავალნი იმერნი; ხ მირავიდენ სპანი დადიანისანი, და რა დილა გათენდა, ეწყვენ უმრთაერთარს და იქმნა ბრძოლა ძლიერი, და იოტნეს ოდიშ-ლეჩხუმთა ლეკნი და თათარნი, დასჭრეს პაპუნა წერეთელი და მრავალნი დახოცნეს, დავით არჩილის ძე და ბერი წულუკიძე, და დაჭრილი პაპუნა წერეთელი შევიდენ კვარას ციხესა შა, და დაშთომილნი ლეკნი და თათარნი დამაგრდენ სხვევას სახლსა ბელელსა და საბძელსა შა და იყო მუნით ბრძოლა ლეკთაგან საკმაო: მოადგენ გარს ოდიშ-ლეჩხუმნი და თუმცა მამაცად და სახელო-

ვანად იბრძოდენ ლეკნი, და მოჰკლეს სიმაგრით გამო მრავალნი სახელოვანნი მამაცნი ოდიშარ-ლეჩხუმელნი, გარნა ლეკნი გამოსწვეს სახლსა შა, მოჰკლეს, მოსწყვიდეს, ერთი ცოცხალნი არა წარსულარიან და გაემარჯვათ სახელოვანდ ოდიშარ-ლეჩხუმელთა, სადა წარმოაჩინეს სრული მხნეობა და მოიქცენ გამარჯვებულნი სახლადვე თვისად დიდითა ალაფითა შოვებულნი: იყო მშვიდობა და სიყვარული შს ამა მეფისა და დადიანისა: ჟამსა ამას იყო გურიელად მამია და ფლობდენ აფხაზეთს, დადიანის საზღვარს იქით, შარვაშიძე ზურაბ ხუფუს, და აყუს ციხესა შა იყო ქელაიშ-ჰამედ-ბეგი და ეპყრა მახლობელნი მისნი, და ფლობდა შვა სოფელად წოდებულს აყუს საზღვრიდამ ვიდრე ლალიძგამდე ძმისწული ზურაბისა ბეკირბეგ: ხ გურიელი მამია დაუძღერდა მოხუცებულებისა გამო, დაუტევა გურიელობა და იქმნა მონაზონ, და იქმნა ძმა მისი გიორგი გურიელად, მოჰკვდა გურიელი გიორგი და იქმნა ძე მისი სიმონ გურიელად: შდ ამისა რაოდენისამე ჟამისა დასწულდა დადიანი კაცია და ოდეს სცნა განსლვა თავისა თვისისა ამიერ სოფლით და ხედვიდა ძეთა თვისთა მცირ-წლოვანთა, ამისთვის მოიყვანა მეფე დავით და ძენი თვისნი ხელთა მისთა მიაბარა და სთხოვა, რათა მოიხსენოს მსახურება მისი და ღვაწლნი, რომელნი უჩვენებოეს მას წინაშე მისა სპითა თვისითა, და შეეწიოს ძეთა მისთა და იქმნეს ნაცვლად მისა, მამად ძეთა დადიანისათა მცირ წლოვანთა ყრმათა. მაშინ მეფემან აღუთქვა ფიცითა შემწეობა და ნაცვლად მისა მამობა შეილთა დადიანისათა და წარვიდა იმერეთს, და შედ სამისა დღისა გარდაიცვალა დადიანი კაცია მთავართა შს ღირს სახსოვარი, და დაფლეს მარტელის სამარხოსა მამათასა წელს ქესით 1788, და ქმნეს მთავრად სამენგრელოჲსა დადიანად ძე კაციასი გრიგოლ თვრამეტისა წლისა, ხ მეფემან დავით დაივიწყა კეთილობა კაცია დადიანისა და ანდერძიკა მისი და განიზრახა: ვინათგან არენ არს შემძლე ძეთაგან კაცია დადიანისათა დაპყრობად მთავრობისა სიყრმისა გამო, მე დავიპყრობ სამთავროსა სამენგრელოჲსასა და შდ ორის თვისა კაცია დადიანის გარდაცვალებ

ზისა შეიკრიბნა სპანი იმერეთისანი დავით მეფემან და მოუხდა ოდიშს და მოსწვა, მოსტყვენა ოდიში, და გარდიბირნა მრავალნი და ძმა გრიგოლ დადიანისა მანუჩარ და სხვანი თავადნი და მრავლითა ტყეითა შოვებული წარვიდა კ'დ იმერეთს. ხ' დადიანი გრიგოლ სიყრმისა გამო ვერ წინააღმდეგ ექმნა და წარვიდა ლეჩხუმს: შ'დ შეკრბენ სამენგრელოს სამთავროს დიდებულნი: ძმა დადიანისა კაციასი გიორგი, ბიძაშვილი დადიანის კაციასი, კ'დ გიორგი, კაცოს ძე, და ძმისწული დადიანის კაციასი კ'დ გიორგი ნიკოლოსის ძე, და ამათთან გელოვანი ქაიხოსრო, სამენგრელოს სამთავროს სახლთუხუცესი გიორგი ჩიქოანი, და ვინათგან სცნეს, რომელ მეფე დავით ნაცვლად მეცადინობს ბორჯომის შემთხვევასა გრიგოლ კაცოს ძის დადიანისასა, ამისთვის განიზრახეს და წარგზავნეს კაცი და მოიყვანეს საქართველოდამ დავით არჩილის ძე ბაგრატიონი, ძმისწული პირველის სოლომონ მეფისა, რომელი ზემო ვახსენეთ, გარნა ესეცა ყრმა, და მოიყვანეს ლეჩხუმს სასახლესა მურს, და მისცეს მეუღლედ ასული დადიანის კაციასი და დაჲ გრიგოლისი მარიამ, და უკურობეს გვირგვინი, და ქმნეს ქორწილი, და შ'დ ქორწილისა შეიკრიბნეს სპანი ლეჩხუმისანი და წარმოემართნენ ესე ორნი ყრმანი მიმდობელნი ღ'თისანი, და მოვიდნენ ოდიშად ხუნწს, და მუნ მიერთუნენ ოდიშისა სპანი ყ'ლნი თეინიერ მიბირებულისა მეფისა და დაიბანაკეს ხუნწს: ოდეს სცნა ესე მეფემან დავით, შეიკრიბა სპანი იმერეთისანი, და მასთანა იშოვნა ჯარიცა ლეკისა და დიდითა მოქადულეებითა წარმოემართა ამა ორთა ყრმათა დავითსა და გრიგოლსა ზ'ა, რ'ლი არა რად რაცხვიდა და მოქადული იტყოდა: მრცხვენის ყრმათა მათ ბრძოლა, გარნა შევიპყრობ ყ'ლსა მენგრელთ დიდთა კაცთა და ამით დავიპყრობ სამენგრელოსა. და მოვიდა და დაებანაკა გაღმით ცხენის წყლისა ხონის მახლობელად: შ'დ რაოდენისამე დღისა წარმოემართა მეფე დავით სპითა დადიანსა და დავითს ზ'ა, აქათ თუმცა იშიშვოდნენ მეფის სპის სიმრავლისაგან ოდიშარნი, გარნა ამამაცეს გულნი და ვინაითგან ცხენის წყალი განდიდებულ იყო და ვერა გავიდოდა ქვეითნი, ამისთვის სპანი

მენგრელთ ქვეითისანი წარგზავნეს ბუნბუას ხიდზედ და წარუ-
ძღვანეს ქვეითს სარდლათ სამენგრელოს სამთავროს სახლითუხუ-
ცესი გიორგი ჩიქოანი, რ'ლნმანცა მამაცობა თვისი მას ჟამსა
წარმოაჩინა; განვიდა ხიდსა ზ'ა და დაებარგა გაღმით ხუნწისა
მათხოჯის ქვეშე, და რა იხილეს ესე მენგრელთ სპამან ცხე-
ნოსნისამან, განვიდენ წყალსა პირის პირ ხუნწისა და გასლვა.
სათანა ეკვეთენ ურთიერთას და შეიქმნა ბრძოლაჲ, და შ'დ
დიდისა ბრძოლისა უკუთ აქციეს მოქადულობა მეფისა, და გაიქ-
ცენ სპანი იმერელ-ლეკისანი და გაემარჯვა დადიანსა გრი-
გოლს და დავითს სამეფოსა კაცსა, სადა მენგრელთ დიდი
მხნეობა წარმოაჩინეს წელს(ა) 1789: ხ' მენგრელთა შე(ი)პ-
ყრეს და მოჰკლეს მრავალნი იმერნი და უმეტეს თავად
აზნაურნი ცოცხალნი დაინარჩუნეს და მოართვეს დადიანსა,
და აქითცა მოჰკლეს მრავალნი მენგრელნი და მათ შ'ს ძე
ქაიხოსრო გელოვანისა მანუჩარ: მიჰყვენ უკანით გაქცეულსა
მეფეს დავითს და მივიდენ ქუთათის, აღილეს ყ'ლნი ციხე სიმა-
გრენი იმერეთისანი, მოიყვანეს ყ'ლნი იმერთა დიდებულნი და
მიათვალეს დავითს და დასვეს მეფედ ქუთათის და უწოდეს
სახელად სოლომონ, და მოიქცა გრიგოლ დადიანი დიდი გა-
მარჯვებული სპითა თვისითა სახლად თვისად, ხ' დავით წარ-
ვიდა ლტოლვილი ახალციხედ:-

იქმნა მეფედ იმერთა ზ'ა სოლომონ, ძე არჩილისა, და და-
იპყრა ყ'ლი იმერეთი, და იქმნა დიდი სიყვარული შ'ს მეფისა და
დადინისა. ხ' ჟამსა ამას მთავრობდა გურიასა შ'ა სიმონ, გი-
ორგი გურიელის ძე, ავხაზთა ქელაიშ-აჰმედ-ბეგ შარვაშიძე:
ჟამსა ამას მოიყვანა მეუღლედ გრიგორი დადიანმა საქარ-
თველოსა და კახთა მეფის ერეკლეს შვილის შვილი ნინა, და
ამის შ'დ წარიყვანა მეუღლე თვისი მეფემან სოლომონ მარიამ
გრიგოლ დადიანის დაჲ, და იყო მშვიდობა და მხიარულება
ამათ შ'ს: გარდავარდნილი მეფე დავით იყო თათართა შ'ს
ახალციხეს და მოიცა მუნით ძალი და ჩამოიყვანა რამდენი
ნიმე ლეკთა და თათართა მხედრობა და მოვიდა იმერთად და
დასდგა ზორეთს. მცნობმან ამისმან ახალმან მეფემან სოლო-

მონ შეიკრიბა სპანი იმერელთანი და მიმართა მათ, და ვინათგან იყენენ მცირე მხედრობა დავითისა, ამისთვის შემოივლეს სანგალნი და დადგენ მას შა: ვინათგან იხილეს სოლომონისთა სიმცირე, მათი არ დარიდეს სიმანგრესა სანგლისასა და შეუჭივეს იმერთა. მაშინ გამოვიდა სანგრითგან სიმონ აბაშიძე, ნიკოლოსის ძე, რლი ახლდა დავით მეფესა, ვინათგან იყო სიძე და დაუდგა შეტყევებულსა სიმანგრესა, მაშინ მიმართა რა მეზირახემან მეფისა სოლომონისამან, გარდამოაგდო მეზირახე და წარილო ბაირახი მეფისა და დასცა თავსა სანგრისა მათისასა, და ოდეს იხილეს იმერთა უკუნ-იქცენ და ივლტოდენ იმერნი და სდევდენ თათარნი და ლეკნი, და რლიმე შეიპყრეს, და რლიმე მოჰკლეს და გაემარჯვა დავითს მეფესა. წარმოვიდა მეფე დავით და მოვიდა ლომსიათხევს, და რლიმე იმერნი შეიკრიბნა, ხ სოლომონ წარვიდა საჩხერეს სასახლესა წერეთლისასა, რლ წერეთელი პაპუნა და ზურაბ დიდათ ერთგულებდა სოლომონს, და ჟამსა ამას მოკვდა წერეთელი პაპუნა, მაშინ მუნ მყოფმან სოლომონ მეფემან სთხოვა შეწვენა საქართველოჲსა მეფესა ირაკლის, პაპასა თვისასა, და ცოლის ძმასა თვისასა გრიგორი დადიანსა, და წარმოავლი[ნა] ირაკლი მეფემან შეილის შეილი თვისი იოანე სპითა შესაწვენელად სოლომონისა: ხ გრიგორი დადიანი აქეთ სპითა თვისითა: მოვიდა რა საზღვარსა იმერეთისასა მეფის ძე იოანე, მიეგება სოლომონ მეფე და მოუხდენ დავითს და ქმნეს ბრძოლა და იოტეს დავით, და აქით მოვიდა გრიგორი დადიანი დიდისა სპითა და აღილო ქუთათისი გამაგრებული დავით მეფისაგან. მაშინ შეკრბენ სპანი საქართველოჲსა მეფისანი და დადიანისანი, და დაიპყრეს ყლი იმერეთი და მიათვალეს კდ მეფესა სოლომონს. და წარვიდენ მეფის ძე იოანე და გრიგოლ დადიანი სახლად მათად გამარჯვებულნი. ხ ლტოლვილმან დავითმან ვერლარა იშოვნა ვისგანმე შეწვენა, და მოვიდა კდ იმერეთად, მორჩილ ექმნა სოლომონს და ქმნეს მშვიდობა, და მისცა მეფემან სოლომონ საბატონისშვილო. და ჰსცხოვრებდა მუნ და ეგნენ მშვიდობით რამოდენსამე ჟამსა და სცხოვრებდენ

სიხარულისა კმაყოფილნი: გარნა ბოროტ მოაზრეთა კაცთა, რლნი უთანხმოებისა გამო ჰანგარებითა სარგებლობდენ, კდ ქმნეს აღრეულება შსს მეფისა და დადიანისა, და იქმნა განხეთქილება: ჟამსა ამას იყო დიდ შემქლევ კაცი ყმა დადიანისა გელოვანი ქაიხოსრო, რლი მოურაობდა ლეჩხუმს და მქლავრებდა ოდიშსაცა. ესე მიდრკა გრიგოლ დადიანის ერთგულებისაგან და მიიბირა ძმა გრიგორი დადიანისა მანუჩარ, მოიყვანა მეფე სოლომონ წერეთელისა გამო, ამისთვის რლ ზურაბ წერეთლისა ძმისწული ყავდა ცოლად ქაიხოსროს გელოვანის ძესა, და ზურაბ წერეთელი ჟამსა ამას პირველობდა სრულსა იმერეთსა შა, და ესე ვითართა შეთქმულებითა გარდაადგეს დადიანი გრიგოლ და ქმნეს დადიანად მანუჩარ, და გრიგოლ წარვიდა სამურზაყანო აფხაზთ შსს და იყო მუნ: ჟამსა ამას მყოფმან იმერეთსა შა მეფედ ყოფილმან დავით იმოქმედა ახალციხეს და შთამოიყვანა ლეკი და მიერთდა მათდა და მოვიდენ მახლობლად ქუთაისისა. აქათ მეფემან სოლომონ შეიკრიბნა სპანი იმერეთისანი და გამაგრდა ქუთათის და მოიწვია შესაწევნელა(დ) დადიანი მანუჩარი, და მოვიდა ქუთაის ოდიშ-ლეჩხუმითა სპითა, სადა პირველობდა ქაიხოსრო გელოვანი ოდიშ-ლეჩხუმთა შსს. ჟამსა ამას შეკრბენ სამურზაყანო აფხაზნი შესაწევნელად გრიგოლ დადიანისა, ეინათგან იხილეს მფლობელი მათი განძებული უსამართლოდ, წარმოემართნენ და დაიბანაკეს მარსილს მახლობლად ბანძისა. მსმენელი ამასი მეფე სოლომონ და დადიანი მანუჩარ უღონო იქმნენ: აქით ლეკის სპითა დავით, ხ აქათ აფხაზითა გრიგორი დადიანი, გარნა უღონო ქმნილთა მოიპოვეს ესე წარსამართებელი საქმე, წავიდა ლეჩხუმის ჯარითა ქაიხოსრო გელოვანი და წარმოიტანა მოყვარე თვისი ქაიხოსრო წერეთელი ძმის წული ზურაბ წერეთლისა რამოდენიმე იმერელისა სპითა და დაესხა ლამით მარსილს აფხაზთა და გაიქცენ აფხაზნი, დიდითა ალაფითა საესე. ვირემდის სცნობდა დავით მეფე დაბანაკებული მახლობლად ქუთათისა, მუნემდის მივიდა გელოვანი უკმოქცეული ქუთათის, ხ დადიანი გრიგოლ კდ წარვიდა აფხაზეთს. მსმენელი

ამა საქმისა დავით მოკლებულ იქმნა ძალისა, ვერღა ებრძოლა ქუთათის სოლომონს და მანუჩარს გამაგრებულთა, წარმოვიდა ზუნით, გამოვლო იმერეთი და მივიდა მათხოჯს და დაიბანაკა მუნ. ხ' ერთი ბელადი ლეკისა სახელით ღურმამა თვისისა საბელადოთი დასდგა ზემოთ დარღვეულსა ნასაყდარსა ზ'ა. მაშინ მიესმა ჰანზავი სოლომონს, რ'ლ საქართველოჲსა მეფე-სა ერეკლეს წარმოუგზავნია შვილი თვისი ალექსანდრე სპითა და არტიღერიითა შესაწევნელად სოლომონისა, ვინათგან ეთხოვნა ამას შეწევნა პაპისა თვისათვის. მსმენელი ამისი მეფე სოლომონ მხიარულ იქმნა, მიეგება ბიძასა თვისსა ალექსანდრეს, ერეკლეს ძესა, და შეერთდენ სპანი საქართველო იმერეთისა, ოდიშ-ლეჩხუმისა, და მივიდენ მახლობელად მათხოჯისა და დაიბანაკეს მუნ, ხ' დავითმან სიმცირისა გამო შემოივლო სანგალი და განმაგრდა მას შ'ა, მოვიდა დავითთანა გრიგორი დადიანი ავხაზეთიდან. შვიზრახენ დავით და გრიგორი დადიანი და გრიგორ წარვიდა ავხაზეთს ქელაიშ-აჰმედ-ბეგისათანა, რათა მუნით მოიცეს ძალი, და დავით იყო მათხოჯს გამაგრებული. ხ' სოლომონ მეფე, დადიანი მანუჩარ, და ალექსანდრე საქართველოს მეფის ძე იდგნენ ნახაზულევს რაოდენსამე ჟამსა: ხ' დადიანი გრიგოლ მისრული ქელაიშ-აჰმედ-ბეგისათანა მთხოველსა მისცა ქელაიშ-აჰმედ-ბეგმან შეწევნა და წარმოყვა ავხაზეთ სპითა და მოვიდენ ხიბულას და დასდგენ მუნ: გარნა აქათ მისცეს თეთრი რამოდენიმე ზემოთ ხსენებულს ღურმამა ბელადს და განუდგა დავითს და დანაშთომთა ლეკთა, შემოადგენ ზემოხსენებულთა სპითა მეფე სოლომონ და დადიანი მანუჩარ, და ლეკნი სანგრიდგან მოიბრძოდენ ძლიერად, და სვიმონ აბაშიძე ერ'ლს ჟამს ქებული მამაცობასა შ'ა იბრძოდა გარეთ სანგრისა მხილველთა გასაცვიფრებლად, და მასთან ლეკი ერთი სახელოვანი სახელად ამირხან, გარნა ვერ დაუდგა სიმცირე სიმრავლესა და ივლტოდენ დავით და მხლენი მისნი ლეკნი, და წამოვიდენ ოდიშით და მოვიდენ ხიბულას, სადა იყვნენ დაბანაკებულნი ქელეშბეგი და გრიგორი დადიანი: მხილველი ამისი ქელაიშ-აჰმედ-ბეგ შეშინდა და უკუნ-

იქცა კ'დ აფხაზეთად, და დავით, და გრიგოლ დადიანი წარვიდნ ფოთს. გრიგორი თვისის მეუღლით დასდგა ფოთსა, ხ' დავით წარვიდა თვისის მზღე ლეკითა ახალცხეს, და მცირის ხანისა შერ'დ დავით გარდაიცვალა ახალციხეს ყუაველისა სენითა. ხ' გრიგორი დადიანი რაოდენისამე ჟამისა [შემდგომად] ვერლა დას-დგა ფოთს და მეუღლე თვისი წარმოგზაენა ოდიშად და მიაბარა ძმასა თვისსა ჭყონდიდელ მიტროპოლიტს ბესარიონს და თვით წარვიდა: ხ' ოდიშს იყო ციხე ჭაქვითისა გამაგრებული მხეიძის პეტრე ბეჟანის ძისაგან, და ლეჩხუმს მური გასვიანი სოსიასაგან, და ერთგულებდა ბიძა თვისი გიორგი გრიგოლ დადიანსა, ვინათგან ზრდიდა შვილსა მისსა ლეონსა ბიძა თვისი გიორგი, და ამათ გარდა დაიპყრა ყოველი სამენგრელ[ო] სამთავრო მანუჩარ დადიანმა და მთავრობდა: ჟამსა ამას გარდაიცვალა გურიელი სიმონ და იქმნა გურიელათ ძე მისი მცირე-წლოვანი მამია: გარნა მოუტრნებდა ღელა მისი დაჲ ზემოთ ხაენებულისა ზურაბ წერეთლისა მარინა, და ბიძა თვისი, ქაიხოსრო გურიელის ძე: მაშინ შეიშურა ბიძამან მისმან ვახტანგ გურიელის ძემან და მიბარებიათა მეუღლათა მიულო მამიას გურიელობა, და ესრეთ მეფისა გამო ხან იგი მიუღებდა გურიელობას და ხან იგი, გარნა შ'დ დაშთა მამიას და მთავრობს აწ[მ]ქოსა ჟამსაცა: გარნა ჟამსა ამას დაღათ ეკირთებოდნ თათარნი გურისა და აწუზებდნ მოხდომითა, კაცის კვლითა და წარყვანითა ტყვეთათა. კინლა და ყოველი გურია აღიხოცა, რომელნიმე თათართა მიკადე და რომელნიმე განიბნინენ იმერეთად თუ ოდიშად. თუმცა გურულნი მამაცად და მხნელ ბრძოდნ, მრავალსა ხოცდნ და შეიპყრობდნ და ამარცხებდნ, გარნა სიმრავლისა გამო თათართა ვერ ეკმაცენ გურულნი: ხ' ახალციხეს მყოფმან გრიგოლ დადიანმან ვერა რაჲმე ჰპოვა შეწვენა, და მუნით წარვიდა საქართველოდ ერეკლე მეფისა თანა, და სიამარისა თვისისა მეფის ძის გიორგისა თანა, გარნა ვერ მიიღო ვერცა მუნით თვისი საწადისა კმა ყოფა, და წარმოატანა მეფემან ერეკლემ შვილი თვისი ალექსანდრე, და შვილის შვილი თვისი იოანე, რათა იზრუნოს მეფემან იმერეთისამან სოლო-

მონ თხოვისათვის პაპისა და ქმნას მშვიდობა გრიგორისა და მანუჩარისა შს, და მოვიდენ ქუთაის, გარნა ვერა რაჲსა საქმისა გარდამწყვეტელნი მეფის ძენი წარვიდენ ქართლს, და გრიგოლ დადიანი ცოლშვილითა თვისითა იყო მეფისათანა იმერეთს და იზრდებოდა, და არა სწადოდა მეფესა მთაერობა გრიგოლისა ად მანუჩარისა, და მრავლისა თხოვნისა და ხვეწნისა შდ სცნა რა ქი გრიგორიმ, რლ მეფე სოლომონ არა მართლად ზრახავს მას და უმეტეს მეცადინობს დაბრკოლებასა, ამისთვის ეზრახა ბიძასა თვისსა, გიორგი დადიანის ძესა, რათა მან გარდ-მოიბიროს გრიგოლის ერთგულებისადმი ქაიხოსრო გელოვანი. ამისთვის იმეცადინა გიორგიმ დადიანის ძემ და მიიბირა ქაიხოსრო და მოუწოდა გრიგოლს თვისსა სასახლესა შა ნოჯიხევს. წარმოვიდა ლამით მალვით გრიგორი ქუთათისით და მოვიდა ნოჯიხევს ბიძასა თვისისა გიორგისათანა, წარმოუძღვა ბიძა თვისი და მოვიდენ ციხესა ზა გიორგი დადიანის ძისასა ნოლას და იმყოფებოდენ მუნ, ხ მეუღლე გრიგოლ დადიანისა საქართველოს მეფის ასული ნინა წარიყვანეს ლამით მალვით და მიიყვანეს ლეჩხუმს. მოეგება ქაიხოსრო გელოვანი და ყოველნი ლეჩხუმნი და მისცეს პიროქ ერთგულებისა ქმრისა თვისისა გრიგოლ დადიანისა: ხ გრიგოლ დადიანმა ბიძისა თვისისა გიორგის ციხეს ნოლას მყოფმან შემოკრიბა რომელნიმე ოდიშარნი და იღვა მუნ: სცნა რა ესე ვითარი მოქმედება მეფემან სოლომონ გრიგოლისაგან, შერაცხა განბასერად თვისად და შემოიკრიბა სპანი იმერეთისანი, მიეგება მანუჩარ, გრიგოლ დადიანის ძმა, სპითა ოდიშისათა, წარმოემგზავრენ და მოვიდენ ნოლას და დაებარგენ ლეკერცამეს, გალმით ციხისა, და სწადოდა მეფესა დამხობა ნოლისა ციხისა, მაგრამ რადგანაც გრიგოლ დადიანი და გიორგი ბიძა მისი იდგენ მამაცად და მხნედ და დაამარცხეს წარსრულნი ჯარნი მეფისანი იქით აქათ გრიგოლის და გიორგისთა, ამისთვის ველარ შემართა მეფემან და მოიგონა ესე მზგავსიერი საქმე: იწყო ლაპარაკი გრიგოლისთანა და ბიძისა მისისათანა, მოდით ჩემთან ქუთაის და იქ შევკრათ პირობა, შენ ჩემთვის, ხ მე შენთვის, და მი-

ითვალე დადიანობა. ამა აზრისა ზა ნებასცა გრიგოლიმ დადიანმა, და განიზრახა მეფემან: ოდეს მოვალს ქუთაის ჩემთანა, გრიგოლს მოვკლავ და ბიძასა მისსა, ანუ შევიპყრობ, და ამა ჰაზრითა წარვიდა მეფე ქუთაის. თუმცალა იცოდენ გრიგოლმან და ბიძამან მისმან, რლ ცბიერებს მეფე და მიყავს ლალატისათვის, გარნა იმამაცეს გული და შდ რამოდენისამე დღისა წარვიდენ ესენიცა და მივიდენ ბანძას, მუნითგან წარგზავნეს კაცი და ითხოვეს მომგებებელად მიტრაპოლიტნი ორნი ქუთათელი დოსითეოს წერეთელი, გენათელი ეფთვიმი, გურიის ერისთვის ძე, ამასთან სახლთ-უხუცესი წერეთელი ზურაბ და წულუკიძე გიორგი. მოვიდენ ესენი ბანძას, წარუძღვენ დადიანსა და მივიდენ ქუთათის სასახლესა შა ქუთათისისა, და ვინადგან გრძნობილ იყო მათგან ლალატი მეფისა, გრიგოლ დადიანი აღარ შთავიდა სასახლესა მეფისასა, და ბიძა მისი გიორგი შთავიდა მეფისათანა სასაუბროთ და სცნა ჭეშმარიტები, რომელ გამზადებულ არს მეფე ლალატად, და ნახა დამდგარნი კაცნი, მაშინ წარმოვიდა და მოვიდა გრიგოლისათანა, უთხრა ცხადათ მეფისაგან ლალატი. მაშინ მსწრათლ აღმხედრდა, და წარმოვიდენ და წარმოჰყვენ ზემოთქმულნი მიტროპოლიტები და თავადნი იმერელთანი, და მეფემან ვერლა შემართა ლალატსა და დაუტევეს განბასრებული, და დადიანი მოვიდა ხუნწს, და იმერთა ღლედელ მთავარნი და თავადნი განუტევენა დიდითა მადლობითა და წარვიდენ. შდ ამისა წარვიდა გრიგოლი დადიანი ლეჩხუმად, მუნ მისლვასათანა მოეგება ლეჩხუმის მოურავი გელოვანი ქაიხოსრო და სდ ლეჩხუმი, მისცეს ფიცი დადიანსა ერთგულებისა და ციხენი ყლნი და დაიპყრა დადიანმა სდ ლეჩხუმი, მცნობი მეფე ვერა რაჟსა თვისის განზრახვისა აღმასრუ[ლე]ბელმან, წარმოვიდა და მოვიდა ოჯოლას, და იწყო საუბარი დადიანისადმი მშვიდობისა, აქილამ წარვიდა ბიძა დადიანისა გიორგი და გელოვანი ქაიხოსრო და ქმნეს დადიანისა და მეფისა შს მშვიდობა, და წარვიდა მეფე კდ ქუთათის, ხ დადიანის ძე გიორგი, ბიძა დადიანისა, შეიქმნა ავით. ჟამსა ამას დღნორისას, მოიყვანეს გიორგი ხოგიშს და გარდაიცვა-

ლა მუნ წელს ქესით 1799, დეკემბერსა 15. მცნობი ამისი დადიანი გრიგოლ დიდათ მწუხარე იქმნა, ვინათგან მოუყვდა საქმისა თვისისა გამგებელი ბიძა, წარმოიღო დიდის პატივით და მოასვენა სამარხოსა მამა პაპათა თვისთა და დამარხა მარტვილს შესაფერითა პატივითა: ხ დადიანმა მოიმტკიცა ყლი ოდიშარი და იქმნა დადიანად, და ძმასა მისსა მანუჩარს უბოძა სალიპარტიანო, და მუნ იზრდებოდა, გარნა ერთმანეთთანა არა მივიდოდენ და არცა იხილვიდენ ურთიერთთა, ვინათგან იყო შური დიდი შს მათსა მეფისა მიერ დათესილი: ჟამ რაოდენმე ფლოზდა გრიგორი სამთავროსა თვისსა ნებასა თვისსა ზა, გარნა მძლავრებდა ყოველსა ოდიშ-ლექსუმსა კდ გელოვანი ქაიხოსრო, ამისთვის ვერა მომთმენელმა გელოვანის ქაიხოსროს საქციელისამან გრიგორი დადიანმან ეზრახა მეფესა სოლომონს საიდუმლოთ, და ურთიერთის პირის შეთქმითა მოჰკლა გრიგორი დადიანმა გელოვანი ქაიხოსრო გორდს, და უმეტესად შემოიმტკიცა გრიგორი დადიანმა ოდიშ-ლექსუმი, და ყოველი მიმდგომი ქაიხოსრო გელოვანისა დაამდაბლა. იყენენ ჟამ რაოდენმე სიყვარულსა ზა მეფე სოლომონ და დადიანი გრიგორი. გარნა მეფემან არა დაუტევა თვისი განზრახვა და სწადოდა თვისად დაპყრობა ოდიშ-ლექსუმისა, ამისთვის კდ მიიბირა ძმა გრიგოლ დადიანისა მანუჩარ, წარმოემართა გრიგორსა ზედა სპითა მრაველითა იმერელ-ლეკთა, და გარდაადგო გრიგორი და ქმნა დადიანად მანუჩარ, გარნა გრიგორი არ განეშორა ოდიშსა და იმყოფებოდა ხან ხორგას, ხან ხეთას, ხან ქაქვიჯს, ხან ნოლას, ვინათგან მოურავნი თუ ბატონნი ამა სოფელთანი ერთგულებდენ გრიგორის, და ოდეს წარვიდოდა მეფე სპითა თვისითა იმერეთად, კდ დაიპყრობდა გრიგორი დადიანობასა, და ოდეს მოვიდოდა მეფე სპითა თვისითა ოდიშად, მისცემდა მანუჩარს დადიანობასა, და ვინათგან გრიგორი ვერ განდევნა მეფემან სამფლობელოთ თვისით და ვერ აღასრულა საწადი თვისი, ამისთვის განძვიდა და აქცევდა ოდიშსა ყოველ წელ, და აოხრებდა სპითა იმერელ-ლეკთა და სტყეენვიდა მრავალსა ქრისტიანთა

ტყვეთა, სწვიდა და აოხრებდა ოდიშსა, და მისცა ოდიში დიდ-
სა მწუხარებასა, სადა ურწმუნოთა ლექთა მრავალნი ეკლე-
სიანი შებღალეს, და მრავალნი გლახკნი საცინელად და საბას-
რობელად მართმადიდებლობისა სჯულისათვის მოჰკლეს. განა-
გრძო ესე ვითარი მოქმედება მეფემან სოლომონ, შეიკრიბა
სპანი თვისნი, იწინამძღვრა მანუჩარ დადიანის ძე და მოადგა
ლეჩხუმს ჰყვიშით, მიღრკენ მრავალნი მანუჩარისაკენ ლეჩხუ-
მელნი, ვერღა დაუდგა წინ გრიგოლი, ვინათგან ლეჩხუმელთ
მრავალთ უღალატეს და უფროარე ბააკა ჩიქოანმან, რელი
იყო ჟამსა მას ლეჩხუმსა შა შემძლე კაცი, და შემოვიდა მე-
ფე ლეჩხუმს და აოხრებდა, ხ გრიგორი იდგა მურს, იწყო
ზრახვად მეფისადმი გრიგორიმ, უკეთუ მანუჩარსა დაიტოვებ
და წახვალ თქვენ უკუნევე, რახსაცა მეტყვი, მოგცე შენ, სთხოვა
მეფემან: უკეთუ მომცემ ციხეთა ჰყვიშისასა და შემდგომსა
მისსა, მე დაუტყვევებ მანუჩარს ყლ შეუწვეწელად. აღუთქვა
გრიგორიმ თხოვილი თვისი მეფესა, და ვინათგან დიდი სურ-
ვილი იყო მეფისა დაპრობა ლეჩხუმისა და ჰყვიშის შოგნისა-
თვის, არა მიხედა ფიცის ვარის ყოფასა, და არცა სირცხვილსა,
დაუტყვევა მანუჩარ ღებვირს და თვით წარვიდა და დაებარგა
საყიფიანოსა შა რაჰას, იხილა რა მანუჩარმა თავი თვისი
უარყოფილი მეფისაგან, ვერას ღონისა მპოებელი ილევტოდა
და შევიდა ციხესა შა ორბელს, ვინათგან ციხე იგი იყო
სამოვრო ბააკა ჩიქოანისა, ხ გრიგორი გამოვიდა მურიდამ
და დაიპყრა ყლი ლეჩხუმი: იცნა რა მანუჩარმა ვლ მეფესა
არა სწადს არა რლისამე ძეთა და დადიანისათა კეთილი, ამის-
თვის მოვიდა გრიგორისა თანა ძმისა თვისისა და შეურდა და
სთხოვა მიტყვევა თვისის უწინდელის წინააღმდეგობისა, ხ გრი-
გორიმ სულგრძელობითა და სიხარულითა მიუტყვევა მას, და
ქმნეს ძმათა შს დიდი შეკრულება, და ვინათგან ძმანი ესე
შეერთდენ, არღა მისცა გრიგორიმ მეფესა ჰყვიში და დაპირება
არღა აღუსრულა. ამისთვის უკმოიქცა მეფე და მოადგა გარს
ჰყვიშის ცახესა, და რაოდენისამე ჟამისა [შემდგომად] სუსტთა
და უპირცხვილოთა მეცობრანეთა მისცეს ჰყვიში მეფესა და აღ-

იღეს ჰყვიში, და შ'დ წარმოემართა მეფე დასამპყრობელად ს'დ ლეჩხუმისა და დაქბანაკა ლაილანს, აქეთ გრიგორიმ შეიკრიბა ლეჩხუმნი მხოლოდ და დასდგა უსახელოს, დღისა რაოდენისამე შ'დ იქმნა ბრძოლა უსახელოს, თუმცა სახელოვანდ ბრძოდენ ლეჩხუმელნი, გარნა სძლო სიმრავლემან სიმცირესა და იელტოდენ გრიგორისანი, და გაემარჯვა მეფესა, მოადგა ციხესა დეხვირისასა, სადა მეციხოანემან დეხვირისამან ბეჟან ყრუასშვილმან სახელოვანდ და საქებელად განამაგრა ციხე დეხვირისა, იბრძოლა მამაცად, და მოჰკლნა მრავალნი იმერელნი და ლეკნი გარე მოდგომილნი, და შ'დ შესთხარეს ციხე და ნახევარი ციხისა გარდმოიქცა, და რა სცნა ბეჟან ყრუასშვილმანა, არღა შესაძლებელ არს ციხესა ამას შ'ა ყოფნა, ამისთვის იმამაცა გული და გამოვიდა ღამით თვისის ხელქვეშეთის კაცით, გამოვლო გარე შემომდგარნი იმერნი და ლეკნი და მშვიდობით მოვიდა მურს გრიგოლ დადიანთან: მცნობი ამისი ვერღა დასდგა გრიგოლი ლეჩხუმს და წარვიდა ოდიშად და დაიპყრა მეფემ ლეჩხუმი, დაადგინა ლეჩხუმის მოვრავად ბერი ქაიხოსროს ძე გელოვანი და თვით წარვიდა: ჟამსა ამას შეიშურვენ ურთიერთისა შ'ს ახალციხის ფაშანი შერიფ-ფაშა და ზაბუთ-ფაშა და გარდმოაგდო ზაბუთ-ფაშა შერიფ-ფაშამ, და ვერასადა ღონის მპოვებელი მოვიდა იმერეთისა მეფის სოლომონისათანა, ეინათგან იყო გვართ ძველი ათაბაკისა შ[თ]ამამავალი, ამისთვის მოვიდა ბაგრატიონისათანა და იმყოფებოდა მეფისაგნ იმედუელი. მაშინ შერიფ-ფაშამან დაიწყო ზრახვა მეფის ვაზირებთათანა და აღუთქვათ მრავალი თეთრი, უკეთუ მოჰკლან ზაბუთ-ფაშა. ვეზირნი მეფისანი ბირებულნი თეთრისაგან შეკრბენ მეფისა წინაშე და სხვა და სხვა საქმის მჩვენებელთ შეაცთუნეს მეფე და მოაკლევინეს ზაბით-ფაშა, მოსჭრეს თავი და წარუგზავნეს შერიფ-ფაშას: შ'დ რაოდენისამე ხანისა წარგზავნეს მეფის ვაზირთ კაცი და სთხოვეს შერიფ-ფაშასა დანაპირები თეთრი მეფისადმი და მათდაცა, გარნა მან არცა ერთი ფული წარმოგზავნა და მოაცდუნა შერიფ-ფაშამ მეფე და ვაზირნი მისნი, დაშთენ განბასრებულნი შერიფ-ფაშისაგან: აწ კ'დ

გრიგოლისას ვიტყვით, გრიგოლი რა შთავიდა ოდიშს, სთხოვა შეწევნა ქელაიშ-აჰმედ-ბეგსა შარვაშიძესა, რლსა ეპყრა ყოველი ავზახეთი ვიდრე დალიძემდე, მძლავრებდაცა დადიანის სამფლობელ სამურზაყანო ავზახეთსა, ხ მან სთხოვა უმპირშოესი შვილი თვითისი ლეონ მძევლად, უკეთუ შეეწიოს მეფესა ზედა, მისცეს მან მრავალი თეთრი, და წარუგზავნა დადიანმან ძე თვისი ლეონ მძევლად. მაშინ შეიკრიბა ქელაიშ-აჰმედ-ბეგმან ყოლი ავზახეთი და წარმოვიდა, მოვიდა და დაებანაკა აბელათს, და იქით მოვიდა მეფე სპითა იმერთა და ლეკთათა და დაებანაკა ივანდიდს, და იწყეს ზრახვად მეფემან და ქელაიშ-აჰმედ-ბეგმან და ვერა შეემართა ქელაიშ-აჰმედ-ბეგმან ბრძოლად მეფისა და სთხოვა, რათა არა აენოს დადიანსა, აღუთქვა მეფემან ვიციოთ არა ვნებად დადიანისა და წარვიდა ქელაიშ-აჰმედ-ბეგ კდ ავზახეთად, გარნა მეფემან არა და იცვა აღთქმული ქელაიშ-აჰმედ-ბეგისადმი და შდა წარსელოსა მისისა და მოვიდა ოდიშს და მრავალნი ადგილებნი მოაოხრა, და მოადგა ციხესა თამაკონისასა, და აღილო იგი, და შდ მოადგა გორდის ციხესა, გარნა იგი ვერ აღილო, ვინათგან მამაცად ბრძოდენ მას შინა მყოფნი მეციხოანენი, სამნი ძმანი სახლთუხუცის ძენი დავით, მიქელ და ოტია ჩიქოანნი, და წარვიდა მეფე იმერეთად:— თუმცა მრავალ გზის ევედრა გრიგოლი დადიანი მეფესა, რათა დააცხროს მას ზედა ესე ვითარ მოქმედება და მოიხსენოს უწინდელი მსახურება მისი, და რაიცა სთხოვოს, აღუსრულოს მას, გარნა არა ისმინა მეფემან და უმეტეს შესძინა ღვენა გრიგორისა, ვინათგან თან განმზრახნი მეფისანი და ვაზირნი მისნი ქაიხოსრო პაპუნას ძე წერეთელი, ორნი ძმანი წულუკიძენი ოტია და სეხნია, და როსტომ ნიჭარაძე ესრეთ ურჩევდენ მეფესა და ეტყოდენ გრიგოლის არ შეწყნარებასა. ხ მეფე თქმულთა მათთა ვერ წინააღუდგებოდა, გარნა გრიგოლი ვერ განდევნეს სამფლობელოთ მისით. მაშინ გრიგოლიმ ვერა რაჟსა საქმის მპყრობელ განიზრახა, რათა მისცეს თავი თვისი როსიის იმპერატორსა და დაიფაროს მტერთაგან: მაშინ იყო საქართველოს შა მთავარ-მართველად ალექსან-

დრე პირველის როსიის იმპერატორისაგან დადგენილად თაღი პავლე დიმიტრივიჩი ციციანოვი ლენერალ-ონტ-ინფანტერი: და ვინათგან იმერეთით ვერ იზოვნა გზა დადიანმა, რათა წარგზავნოს კაცი საქართველოდ, მაშინ ნოლას ციხილამ განმზადა კარისათვის მღვდელი სეიმონ ასათიანი, და აზნაური გიორგი გუგუშვილი, და წარგზავნა ასხის მთით და ჩავიდენ ლენტეხს და ლენტეხილამ ჩოლოულს, და ჩოლოულიდამ წარუძღვა გარდაფხაძე გიგო, რელი დიდათ ერთგულებდა გრიგოლ დადიანსა, გარდავლეს კავკასი და ოსეთი და შთავიდენ მოსდოქს, ხმუნით მოქცეულნი მოვიდენ ტფილისს კნიაზ ციციანოვთან: სთხოვა გრიგორიმ დადიანმა, რათა შუამდევობით მისითა განულოს კარი მოწყალებისა და მიიღოს საფარველსა შა თვისსა დიდმან როსიის იმპერატორმან, დაიფაროს მტერთაგან: შეიწყნარა თაღნ ციციანოვმან ელჩნიცა და თხოვაცა გრიგორი დადიანისა და მიიღო კელმწიფე იმპერატორმან საფარველსა შა თვისისა, და წარმოგზავნა კავალერი წმინდისა ალექსანდრე ნეესკისა, ხელითა პოლკოვნიკის მაინოვისათა ახალციხით, ვინათაგან იმერეთით მეფე არა მისცემდა გზასა: მოვიდა პოლკოვნიკი მაინოვი ქალადიდს ფოთით და მოუტანა კავალერი, და იმისთვის დიდათ მხიარულ ქმნილმან დადიანმან დიდი საჩუქრით კად განუტევა პოლკოვნიკი მაინოვი: ამით განძლიერებულმან დადიანმან იწყო საქმედ ლეჩხუმის მოვრავს ბერი გელოვანთან, რათა ქმნას ერთგულება მისი და დაუტეოს ერთგულება მეფისა; მიიღო ბრძანება დადიანისა გრიგოლისა ბერმან გელოვანმან, დაუტევა ერთგულება მეფისა, და იქმნა ერთგულ დადიანისა გრიგოლისა, ვინათგან მემკვიდრეობით იყო ყმა დადიანისა გრიგოლისა, და სახლი გელოვანთა ამაღლებულ იყო კაცია დადიანისაგან: ამისთვის მიუწოდა დადიანს ლეჩხუმს. წარვიდა დადიანი ნოლიდამ და მივიდა თამაკონს და მოსცა თამაკონი ჯოლორია დგებუაძემ. წარვიდა მუნით და შევიდა ლეჩხუმს და მოეგება ბერი გელოვანი და სად ლეჩხუმი და დაიპყრა გრიგორიმ სად ლეჩხუმი, გარნა ჭყვიშისა, და ჭყვიში დაშთა ხელთა შა მეფისათა; ლეჩხუმი წარმოვიდა

და შემოიმტკიცა სრლ ოდიში და დაიპყრა ყოველი სამთავრო მენგრელისა მშვიდობით. ჟამსა ამას წარმოაგლინა თავადმან ციციანოვმან უფალი სტააკი სოვეტნიკი პეტრე მაქსიმოვიჩი ლითენოვი, და მათთანა მაიორი იზოთ და როტა ერთი მხედრობა, და აუწყა გრიგოლი დადიანსა, რლ მოვალს ყირიმით მხედრობა და მცველი შენი და უჩვენე ამათ ლიმენა გამოსასლველი მათ მხედრობათა შავის ზღვის პირსა, და მოვიდენ რა დადიანისა თანა, თვით წარუძღვა დადიანი და შთაიყენა მხედრობა ყულევს, და უჩვენა ლიმენა ხობის-წყლისა პირსა, და მუნ დააბანაკა რუსნი, და ვინათგან ჯერეთ ხელშეუწყვენელნი იყვენენ რუსნი, ამისთვის მისცა ზარბაზანნი და სხვა და სხვა საჭირონი სახმარნი, სასმელ საჭმელნი, შემოაგლო ირგელივ სიმაგრე და ესრეთ დაუტევა მუნ და თვით წარმოვიდა, გამოვლო ოდიში და შევიდა ლეჩხუმს სასახლესა შრა თვისსა მურს; გარალმოყვა ზღვის პირიღამ ცივებ-ცხელება და შეიქმნა ავათ და შრლ მოჯობინებისა და უკეთ ყოფნისა, კრლ შეიქნა უძლურათ და გარდაიცვალა წელს ქერსით 184, ოკდომბრის 23. და დაფლეს ცაგერს (იტყვიან გრიგოლისათვის სამსალითა სიკედილსა). მაშინ დაშთა სამთავრო სამენგრელო უმე[მ]კვიდროდ, ვინათგან ძე გრიგოლისა პირ[მ]შო ლეონ ჰყვანდა ქელაიშ-აჰმედ-ბეგსა, და ამისთვის იწყეს ძმათა დადიანისათა განზრახვად დაპყრობად მთავრობისა, გარნა ერთგულთა გრიგოლისათა არა ინებეს და უჩვენეს ერთგულება მეუღლესა მისსა საქართველოს მეფის ასულს დედოფალს ნინას, და ამით ვერლა ეუფლენ ნებასა მათსა ძმანი დადიანისანი: მაშინ მოვიდნენ ზღვით მხედრობა რუსთა ყულევს, რომლისა მხედართ მძღვანათ იყო ლენერალ-მაიორი და კავალერი იონ იონვიჩი რიკხოფი, და რა ესმათ ერთგულთა გრიგოლისათა ძმასა გრიგოლისასა ჭყონდიდელ მიტროპოლიტს ბესარიონს, თავადს მხეიძეს პეტრეს და თავადს ჯაიანს ქაიხოსროს, თავადს სახლთუხუცეს ჩიქოანს გიორგის, და მეცა მათთანა ვიყავ; მივეგებენით სიხარულით და აღმოუტანეთ ყოველნი ტვირთნი მათნი და წარმოუძებვით მხედრობასა პოლკოვნიკი ტარასოვი და რამოდენიმე მხედრობა დავაბა-

დრე პირველის როსიის იმპერატორისაგან დადგენილად თაღი პავლე დიმიტრივიჩი ციციანოვი ლენერალ-ონტ-ინთანტერი: და ვინათგან იმერეთით ვერ იშოვნა გზა დადიანმა, რათა წარგზავნოს კაცი საქართველოდ, მაშინ ნოლას ციხიდამ განმზადა კარისათვისისა მღვდელი სვიმონ ასათიანი, და აზნაური გიორგი გუგუშვილი, და წარგზავნა ასხის მითით და ჩავიდენ ლენტეხს და ლენტეხიდამ ჩოლულს, და ჩოლულიდამ წარუძღვა გარდაფხადე გიგო, რელი დიდათ ერთგულებდა გრიგოლ დადიანსა, გარდავლეს კავკასი და ოსეთი და შთაგიდენ მოსდოქს, ხმუნით მოქცეულნი მოვიდენ ტფილისს კნიაზ ციციანოვთან: სთხოვა გრიგორიმ დადიანმა, რათა შუამდევობით მისითა განულოს კარი მოწყალებისა და მიიღოს საფარველსა შა თვისსა დიდმან როსიის იმპერატორმან, დაიფაროს მტერთაგან: შეიწყნარა თაღნ ციციანოვმან ელჩნიცა და თხოვაცა გრიგორი დადიანისა და მიიღო კელმწიფე იმპერატორმან საფარველსა შა თვისისა, და წარმოგზავნა კავალერი წმინდისა ალექსანდრე ნევესკისა, ხელითა პოლკოვნიკის მაინოვისათა ახალციხით, ვინათაგან იმერეთით მეფე არა მისცემდა გზასა: მოვიდა პოლკოვნიკი მაინოვი ჭალადიდს ფოთით და მოუტანა კავალერი, და იმისთვის დიდათ მხიარულ ქმნილმან დადიანმან დიდი საჩუქრით კად განუტევა პოლკოვნიკი მაინოვი: ამით განძლიერებულმან დადიანმან იწყო საქმედ ლეჩხუმის მოვრავს ბერი გელოვანთან, რათა ქმნას ერთგულება მისი და დაუტეოს ერთგულება მეფისა; მიიღო ბრძანება დადიანისა გრიგოლისა ბერმან გელოვანმან, დაუტევა ერთგულება მეფისა, და იქმნა ერთგულ დადიანისა გრიგოლისა, ვინათგან მემკვიდრეობით იყო ყმა დადიანისა გრიგოლისა, და სახლი გელოვანთა ამაღლებულ იყო კაცია დადიანისაგან: ამისთვის მიუწოდა დადიანს ლეჩხუმს. წარვიდა დადიანი ნოლიდამ და მივიდა თამაკონს და მოსცა თამაკონი ჯოლორია დგებუაძემ. წარვიდა მუნით და შევიდა ლეჩხუმს და მოეგება ბერი გელოვანი და სდ ლეჩხუმი და დაიპყრა გრიგორიმ სდ ლეჩხუმი, გარნა ჭყვიშისა, და ჭყვიში დაშთა ხელთა შა მეფისათა; ლეჩხუმით წარმოვიდა

და შემოიმტყიცა ს^რდ ოდიში და დაიპყრა ყოველი სამთაერო მენგრელისა მშვიდობით. ჟამსა ამას წარმოაგლინა თავადმან ციციანოვმან უფალი სტაკვი სოვეტნიკი პეტრე მაქსიმოვიჩი ლითენოვი, და მათთანა მაიორი იზოთ და როტა ერთი მხედრობა, და აუწყა გრიგოლი დადიანსა, რ^ლ მოვალს ყირიმით მხედრობა და მცველი შენი და უჩვენე ამათ ლიმენა გამოსასლველი მათ მხედრობათა შავის ზღვის პირსა, და მოვიდენ რა დადიანისა თანა, თვით წარუძღვა დადიანი და შთაიყვანა მხედრობა ყულევს, და უჩვენა ლიმენა ხობის-წყლისა პირსა, და მუნ დააბანაკა რუსნი, და ვინათგან ჯერეთ ხელშეუწყენელნი იყენენ რუსნი, ამისთვის მისცა ზარბაზანნი და სხვა და სხვა საჭირონი სახმარნი, სასმელ საჭმელნი, შემოაგლო ირგელიც სიმაგრე და ესრეთ დაუტევა მუნ და თვით წარმოვიდა, გამოვლო ოდიში და შევიდა ლეჩხუმს სასახლესა შ^ა თვისსა მურს; გარაღმოყვა ზღვის პირიღამ ცივებ-ცხელება და შეიქმნა ავით და შ^რდ მოჯობინებისა და უკეთ ყოფნისა, კ^დ შეიქნა უძლოურათ და გარდაიცვალა წელს ქე^სით 184, ოკტომბრის 23. და დაფლეს ცაგერს (იტყვიან გრიგოლისათვის სამსალითა სიკედილსა). მაშინ დაშთა სამთაერო სამენგრელო უმე[მ]კვიდროდ, ვინათგან ძე გრიგოლისა პირ[მ]შო ლეონ ჰყვანდა ქელაიშ-აჰმედ-ბეგსა, და ამისთვის იწყეს ძმათა დადიანისათა განზრახვად დაპყრობად მთაერობისა, გარნა ერთგულთა გრიგოლისათა არა ინებეს და უჩვენეს ერთგულება მეუღლესა მისსა საქართველოს მეფის ასულს დედოფალს ნინას, და ამით ვერღა ეუფლენ ნებასა მათსა ძმანი დადიანისანი: მაშინ მოვიდნენ ზღვით მხედრობა რუსთა ყულევს, რომლისა მხედართ მძღვანათ იყო ლენერალ-მაიორი და კავალერი იონ იონევიჩი რიკხოფი, და რა ესმათ ერთგულთა გრიგოლისათა ძმასა გრიგოლისასა ჰყონდიდელ მიტროპოლიტს ბესარიონს, თავადს მხეიძეს პეტრეს და თავადს ჯაიანს ქაიხოსროს, თავადს სახლთუხუცეს ჩიქოანს გიორგის, და მეცა მათთანა ვიყავ; მივეგებენით სიხარულით და აღმოუტანეთ ყოველნი ტვირთნი მათნი და წარმოუძებნით მხედრობასა პოლკოვნიკი ტარასოვი და რამოდენიმე მხედრობა დავაბა-

ნაკეთ ხუნწს, ხ იარანალი და სრული მხედრობა დასდგენ ხონს: მაშინ შეიზრახენ დედოფალი ნინა და ერთგულნი მისნი და მათთანა ღენერალ-მაიორი რიკხოფ, დეისტეიტელნი სტან-ცკი სოვეტნიკი ლიტვინოვი, რათა წარგზავნონ დეპუტატნი მისის იმპერატორების დიდებულების როსიის კელმწიფეს წინა-შე, და ვინათგან არ დასცალდა გრიგოლ დადიანსა, ნაცვლად მისსა, მოახსენოს მეუღლემან და ქვეყანამანცა მადლობა საფარ-ველის დადებისათვის, და აწცა ითხოვონ, რაეცა საჭირო არს მათთვის: მაშინ ღენერალისათა და დეისტეიტელნის სტაცკის სოვეტნიკს ლიტვინოვისა თანხმობითა აღმოაჩიეს დეპუტატათ, ჰდ თვით მე, შემდგომ ჩემსა ბეჟან მანუჩარის ძე დადიანოვი და კარის დეკანოზი იოანე სიმეონის ძე იოსელიანი. თუმცალა მაშინ შესაშინებელ იყო რუსეთად წასვლა, ვინათგან უწინარეს ჩემსა არაეინ ყოფილ იყო ჩვენისასა სამთავროდ-სა კაცი რუსეთად, გარნა უმხურვალესისა ერთგულებისა გამო არა ვრიდეთ თავსა ჩვენსა და არცა მივხედეთ ცრემლთა მახლობელისა ჩვენისათა და წარვედით. ხ შდ წარსვლისა ჩვენი-სა ნინა დედოფალმან და შეკრებულთა ერთგულთა წარგზავნეს კაცი ქელაიშ-აჰმედ-ბეგთა-თანა და სთხოვეს ლეონ ძე გრიგოლისა, გარნა მან თეთრისა ანგარების მოყვარემან ითხოვა მრავალი თეთრი და არა წარმოგზავნა ლეონ: მცნობელმან ამის-მან თავადმან კნიაზ ციციანოვმან განრისხებულმან, უბრძანა ღენერალს რიქობს, რათა წარვიდეს თვისითა რწმუნებულითა მხედრობითა აყუს და შემუსროს, რათა არა დაშთეს ქვა ქვასა ზა, რლ არა დაირღვეს, და გამოიყვანოს ლეონ და ქმნას თვისსა სამკვიდროსსა ზა მთავრად, წარვიდა რიკხოზ თვისითა მხედრობითა და მისთანა სპანი ოდიშ-ლეჩხუმისანი და მივიდა ანაკლიას ციხესა ზა, რლი მას ჟამსა შა მძლავრებით ეპყრა ქელაიშ-აჰმედ-ბეგსა, და იყო გამაგრებულ დიდითა მომზადებულებითა; და რა მივიდენ, მეორესა დღესა, შეუტყეს მხედრობათა და ეგრეთვე ჩვენთაცა და სამსა საათსა ზა აღიღეს იგი: ამის სმენი შიშით შეპყრობილმან ქელაიშ-აჰმედ-ბეგმან მსწრაფლად წარმოავლინა ლეონ გრიგოლის ძე, და მოიყვა-

ნეს ანაკლიას, და მუნით წარმოიყვანეს და მოვიდენ მხედრო-
ბაცა და სხვანიცა ზუგდიდს, მიულოცეს მთავრობა ლეონსა
და მათვალეს ყოველი სამთავრო მენგრელიისა საზღვრითა
საზღვრამდე, და შდ ლენერალი რიკობი თვისის მხედრები-
თა კდ წარვიდა ბანაკსა თვისსა ხონს, და შდ მცირისა
ხანისა მივიდა ქუთათის და მუნ დაებანაკა, გარნა მეფე
იმერეთისა არა მივიდა ქუთათის და არცა ნახევდა მხედ-
რობასა და იმყოფებოდა ზამთარ ვარციხეს, ხ წაფხულ ოკ-
რიბას [და] გოგს: აწ ჩვენისა წასვლისას ვიტყოდეთ: ჩვენ რა წა-
ველთ და მივედით ქუთათის, მუნ იყო პეტრე მაქსიმოვიჩი ლიტ-
ვინოვი და მან გაგვისტუმრა თავადთან ციციანოვთან, გარნა
დიდათ იშიშოდა მეფისაგან და ელოდა სიკვდილსა ჩვენსა გზა-
სა ზა და ჩვენცა ესრეთ მოველოდით, გარნა მინდობილნი ღვთი-
სა წარვედით და მივედით ტფილის თავადს ციციანოვთან,
მხილველი ჩვენი დიდათ მხიარულ იქმნა და მიგვილო სამაგალი-
თოს პატივის-ცემითა და შდ თორმეტისა დღისა გაგვისტუმრა
რუსეთად დიდის მომზადებელებითა და დიდის პატივითა, ყოვე-
ლის საჭიროებითა კმაყოფილნი: ნუ განვაგრძელებთ. მივე-
დით ქალაქს სანკტ-პეტერბურლს, შეგვიწყნარეს და მიგვიღეს
სამაგალითოთა პატივითა, რლისა წარწერა დიდადამე გან-
გრძელების, და შდ რამოდენისამე ხანისა ინება და ღირს ვი-
ქმენით ხილვად და თაყვანის ცემად მისის იმპერატორებითის
დიდებულებისა მოწყალისა. და დიდისა კელმწიფისა ალექსანდრეს
პავლეს ძასა და ყოველთა მისთა თამილიათა, და შდ ხილვისა
წარუგზავნეთ იოანეს დეკანოზის ხელით, რლიცა გექონდა
ძღვნად წარღებული ჩვენის მთავრინას ნინა დედოფლისაგან ხა-
ტი ე[ლა]ქარან ღვთის მშობლისა, და მიართვა რა, მიიღო შესაბა-
მითა პატივითა და დაასვენა თვისის სახლის ეკლესიასა შა დი-
დის ცერემონიითა: ჩვენ ვიყავით სანკტს-პეტერბურლსა შა გა-
მოუთქმელითა ცხოვრებითა ერთსა წელსა, და შდ გამოგვი-
სტუმრეს დიდის პატივითა ყლითურთ კმაყოფილნი, ყოვე-
ლივე თხოვა მთავრისა ჩვენისა ინება მიცემა იმპერატორებითის
დიდებულებამ და ბრძანა აღსრულება: წარმოგზავნა წყალო-

ბათ ესენი: შეამკო უძვირფასესად ხატი ვლანქერანისა, ღთის მშობლისა და წარგზაენა კდ სახლსა შა დადიანისასა, რათა მუნ განისვენოს წინდად ჩემის საფარველის დადებისა და თქვენის ჩემ ერთგულებისა; მასთან წარმოატანა ყოვლითურთ დაუკლებელი ერთი ხელი შესამოსელი სამღვდელო და სამთავრო, შესაბამი მისის ბოძებისა: ბრძანა აღშენება ეკკლესიისა სახელსა შა ვლანქერან ღთის მშობლისასა სამეგრელოსა შა ხარჯითა მისის იმპერატორობითის დიდებულებისათა, და იქმნეს მუნ ქალაქი და ეწოდებოდეს სახელად ქალაქსა მას გრიგოლიპოლი სახსოყრად განსვენებულისა გრიგორი დადიანისა: მოებოდა მთავარსა ჩვენსა ლეონ გრიგოლის ძეს დადიანსა გრამოტა დასამტკიცებელად მთავრობისა, დროშა უძვირფასესად შემკობილი, და ხმალი ძვირფასათა თვლებითა მოოჭვილი, ჩინი ლენერალ-მაიორობისა, და ორდენი ბრიალენტითა წმინდის ანნისა პირველისა კლასისა, და ერთი ბეჭედი დიად მდიდარ და ძვირფასი: დედასა მთავრისასა მთვრინასა ჩვენსა საქართველოს მეფის ასულს ნინას ორდენი პირველისა კლასისა წმინდის ეკატერინას: და ბრძნა, ვინათგან სამენგრელოს მთავარი ლეონ გრიგოლის ძე არს ჯერეთ თორმეტისა წლისა და არ ძალუც მას მართვა მთავრობისა; ამისთვის ლეონის ოცისა წლისა მიწვენადმდე ნინა მთავრინა მართებდეს სამთავროსა სამენგრელოსაო: ჩვენ მოგვებოდა უმოწყალებად: მე მიბოძეს პირ და პირ პოლკოვნიკობა და ორდენი წმინდისა ანნის პირველისა კლასისა, და ამასთან უძვირფასესი ბეჭედი, და უძვირფასესი მოოჭვილი ბურნაოთის კოლოფი და სხვა თეთრი მრავალი: ბეჭანს პოთპოლკოვნიკობა და ორდენი წმინდის ანნის მეორის კლასის, ძვირფასი ბეჭედი და თეთრი მრავალი, დეკანოზს იოანეს ოქროს ჯვარი, კამილაგკა და სიკვდილამდე პენცია და თეთრი მრავალი, და მხლენი ჩვენი აღავსეს წყალობითა, და ესრეთ ღირს ყოფილნი წარმოვედით სამენგრელოდ, და გამოვლეთ მაღაროსია და ყირიმი და შთავსხედით ქეფას ხოლმანდსა შა, და წარმოველეთ და მოვედით ყულევს, და იქილამ ბანძას, სადა იყვნენ შეკრებულნი მთავარი ჩვენი

და მთავრინა და შვიქნა სიხარული გამოუთქმელი და სხვა და სხვა შექცევანი, და ესრეთ იქმნა სლვა ჩვენი ძალითა ღვთისათა; ხ' ყოფნასა ჩემსა როსიად ანუ სხვათა აღვილებთა მიმოვლასა ჩემსა, თუ რაჲ იგი მიხილავნ საკვირონი, ანუ დიდებანი, ანუ საქებელნი, ანუ სხვა და სხვანი სახილავნი, იგი აქა დამეწერა, უხამსად შვიქნებოდა სიგრძე წერილისა ამის და ამისთვის აქა ესრეთ მოკლედ აღვსწერე, და ვისაცა აქეს სურვილი ამის შეტყობისა და სმენისა, იხილოს ჩემ მიერ აღწერილსა მიმოვლასა შ'ა (რ'ლსა ეწოდების მიმოვლა ნიკოლაჲ დადიანოვისა). მეფესა იმერეთისასა სოლომონს საქართველოჲსა უპირატეს მართებელი თავადი ციციანოვი აწვევდა და ეტყოდა, რათა იგიცა გრიგოლისამებრ შევიდეს მფარველობასა და ერთგულებასა შ'ა რუსეთის იმპერატორისასა, ვარნა მეფე არა თანახმა იყო ამა განზრახვისა, ა'დ უმეტეს ერთგულებდა პორტი ათამანსა, და იქეთ ჰქონდა ჰაზრი თვისი: ჟამთა ამათ აღმხედრდა და გაილაშრა თავადმან ციციანოვმან სპარსეთსა ზ'ა, მოადგა განჯის ციხესა და ღიღის ბრძოლის შ'დ აღიღო იგი და მოჰკლა მას შ'ა მყოფი ხანი და იხარ ჰყო საქონელნი და ცხოვრებანი ჯავათხანისანი, და გამარჯვებული მოიქცა ტფილისადე, ხ' განჯას უწოდეს სახელად ელისაბედ-პოლი სახელსა ზ'ა იმპერატრიცა ელისაბედისასა: კ'დ რამოდენისამე ჟამისა შ'დ გაილაშკრა თავადმა ციციანოვმან სპარსეთსა ზ'ა და მოადგა ერეენის ციხესა, და მოდგმისა შ'დ წამოეხმარა ბაბახან ყვინი ორას ათასითა მხედრებითა ციხესა ერეენისასა და მოადგა გარს ციციანოვს, უღონო იქმნა თავადი ციციანოვი, რა იხილა ესე ოდენი სიმრავლე მტერთა და უფრორე ამისთვის, რ'ლ სამი ათასისა მეტი არა ჰყვანდა მხედრობა, რათა ციხესაცა მოადგეს და ყვინსაცა ებრძოლოს. მაშინ დაუტევა ციხე, დაუპირდაპირდა ყვინსა და ებრძოლა სასტიკად და წარმოვიდა მშვიდობით და მოვიდა კ'დ ტფილისადე: კ'დ რამოდენისამე ხანისა წარვიდა კ'დ სპარსეთად და რა მივიდა ბაქოს, იწყო ბაქოს ხანთანა ზრახვად, უკეთუ არა მორჩილი მექნები, შეგმუსრავ შენ და ციხე-

სა შენსა ვითარცა განჯასა, მაშინ ცბიერებითა ემოჩილა ბაქოს ხანი და მიუწოდა მხოლოდ ციციანოვს რამოდენითამე კაცითა, დაუტყვა მხედრობა და თვით წარვიდა ორითა ცხენოსანი ყაზახითა, და წარიტანა პოლკოვნიკი ელისბარ ერისთვის-შვილი, რომელსა უწოდენ აღაბაბაშვილსა, და რა მივიდა მახლობელად ციხის კარისა, გამოეგება ციხის გარეთ ხანი და დასხდენ სასაუბროთ, მაშინ განზრახულთა კაცთა დაუშინეს ტამაჩები და მოჰკლეს კნიაზი ციციანოვი, კაცი ღირს სახსოვარი ყლსა შა საქმესა, და მასთან ელისბარ ერისთვის-შვილი: ულონო იქმნენ მხედრობა კნიაზ ციციანოვისა და ვერლა მპოვნიელთა საქართველოჲ[სა] გზისათა, შთასხდენ კასპიის ზღვასა შა ხოლმანდთა, და მოვიდენ აშტარხანსა, ამისთვის გარისხდა როსიის იმპერატორი ალექსანდრე პავლეს ძე პირველი და წარმოგზაენა დიდ-ძალი მხედრობა დასამხობელად ბაქოსა, და მოვიდენ და მოადგენ გარს ბაქოს. გარნა ხანი ვერლა დადგა შიშითა ციხესა მას შა და უკანით გარდიპარა და წავიდა და ციხე აღიღეს რუსთა, და ეგრეთვე დარბანდი, შამახია და ამათი მიმდგომნი ყოველნი და დაიპყრეს რუსთა, რომელნი ღღესაცა უმეტესად უპყრიეს: ხ მთავარმართებელად საქართველოჲსად ნაცვლად ციციანოვისა წარმოგზაენეს ლენერალ-ონტ-ინჰანტერი გრაფი ივან ვასილივიჩი ლუდოვიჩი: ამანცა მრავალჯელ აწვია იმერეთისა მეფე სოლომონ, რათა შევიდეს ერთგულებასა შა როსიის იმპერატორისასა და განაგდოს ერთგულება პორტისა ათამანისა და მისდამი საიდუმლოდ ზრახვა, გარნა არა ინება და არცა ჰსურდა ფარველობა როსიის იმპერატორისა, და მეცადინეობდა, თუ რომლის ღონის ძიებით განეროს რუსეთის ყმობისაგან: ამათ დროებთა შა განირისხა ღთი, დაივიწყა მამა ძეგბრი მოწლეობა და ასლან-ბეგ შარვაშიძემ ულადატა მამასა თვისსა ქელაიშ-აჰმედ-ბეგსა და მოჰკლა აყუს ციხესა შა და თვით დაიპყრა აყუ და ქალაქი მისი და ყოველი ქონება მამისა თვისისა, ვინათგან იყო ქელაიშ-აჰმედ-ბეგ მდიდარ ფდ: ამისთვის უპირ-მშოვისი შვილი ქელაიშ-აჰმედ-ბეგისა საფარ-ბეგ სიძე დადიანისა, რლსა ჰყვანდა დაჲ გრიგოლისი და სცხოვრებდა ხუჟუხს

დაბრძანებითა მამისათა, და წარმოვიდა და მოვიდა ლეონ გრიგოლის ძის დადიანისათანა და სთხოვა შეწევნა, რათა ესე ვითარისა ბოროტ მოქმედებისათვის შურაგოს ძმასა თვისსა ასლანბეგსა. მაშინ წარვიდა ლეონ დადიანი სპითა სამენგრელოსათა და მივედით აყუს და დავებანაკეთ ბესილას პირზედ, და ვერა მოვადექით ციხესა გარს, ვინათგან არა გვექონდა მომხადებულობა არტილლერიითა და არცა ციხის მოსადგომთა იარაღთა; ამისთვის გამოვართვით მეუღლე ქელაიშ-აჰმედ-ბეგისა მარშანიას ასული რებია-ჰანუმ, და შეილი მისი ბათალ-ბეგ შარვაშიძე, რლ ესენი ტყვედ ყავდა ბოროტსა მას ასლან-ბეგს და განვათავისუფლეთ და შდ დაემძველეთ ყლი ავზახეთი ჯიქეთის საზღვრიდამ ვიდრე ლალიძგა დადიანის საზღვრამდე და მივათვალეთ საფარ-ბეგს, და ესრეთ მშვიდობით წარმოვედით ოდიშადვე. გარნა ბოროტი იგი მამის მკვლელი ასლან-ბეგ კდ იმყოფებოდა აყუს ციხესა შა, გარნა არა აყენებდა ძმასა თვისსა საფარ-ბეგს და იბირებდა ყმასა მისსა და აწუხებდა, ამისთვის კდ მოვიდა ლეონ დადიანთანა და სთხოვა, რათა შეეწიოს და მიიღოს საფარველსა შა რუსეთის იმპერატორმა და ჰყოს ყმად მისა ვითარცა მთავარი დადიანი. მაშინ სთხოვა უქვეშეშევერდომილებით ლეონ დადიანმა რუსეთის იმპერატორს ალექსანდრე პავლეს ძეს პირველს, რათა მიიღოს საფარველსა და ყმობასა შა თვისსა საფარ-ალი-ბეგი და ვინათგან დადიანმან სთხოვა იმპერატორსა, ამისთვის პატიესაც თხოვასა დადიანისასა და მიიღო მფარველობასა შა რიცხეთა შორის მთაერებთასა და მოანიჭა წყალობაცა კავალერი წმინდის ანის პირველისა კარისხისა და დროშა სამთავრო და სიკედილამდი დიდ ძალი პენცია, და აღუთქვა მცირედისა ხანისა შდ აღება აყუს ციხისა და განძება მამის მკვლელის ასლან-ბეგისა: შდ ამისა დაიხსნა რა მშვიდობა ჩვენის კელმწაფისა და პორტისა ათამანისა შს, ამისთვის ბრძანებითა საქართველოს უპირატეს მთავრის გრაფი ლუდოვიჩისათა აღილაშქრა ლენერალმა რიკხოფ მოსადგომად ფოთის ციხისა და ვამოვიდა მხედრობითა ქუთაისიდან და აქიდან სპანი დადიანისანი და მივედით და და-

ვებარგეთ მახლობლად ფოთის ციხისა, და იყო მუნ მიტროპოლიტი ჭყონდიდისა ბესარიონ, მიტროპოლიტი ცაიშისა გრიგორი და სხვანი ყლნი სამენგრელოს თავად აზნაურნი. და რა დაღამდა, მიბრძანა ღენერალმა რიკხოფმა მე და ტარასოვს პოლკოვნიკს, რა ხვალ დილით მივიდეთ და აღვილოთ საფარი შემოვლებული ქალაქისა და ქალაქიცა, დავემზადეთ და რა გათენდა, წავედით რამოდენითამე მხედრებითა და ეგრეთვე რამოდენითამე ჩვენებურის კაცითა, და რა მივედით თავსა ქალაქისასა, იყო დიდის სიმაგრით ნაშენი სანგალი და მუნ იდგენ რამოდენიმე მხედრობა ოსმალთა, და შეეკმენით ბრძოლა და რამოდენისამე ბრძოლისა შდ, ვსცანით, რლ ესე ვითარის ბრძოლით ვერ გავდენით ჩვენ, მაშინ პოლკოვნიკმა და მეცა მიუტანეთ ერთხმათ შტურმა (ესე იგი ერიში) და გარვიდენ მხედრობა სანგალსა ზა, აღვიდეთ სიმაგრე და შევედით ქალაქსა შა და აღვიდეთ ქალაქი და მოვადექით ციხის მახლობლად: მაშინ ვაცნობეთ ღენერალსა რიკხობს და მოვიდა სრულის მხედრობითა და ალტილერიითა, და მასთანა ზემოხსენებულნი სამღედლონი და სხვანიცა და შემოვკარით ირგულივ ციხე და მოველოდით აღებასა მისსა მცირესა ხანსა, გარნა შდ ერთი კვირისა მოვიდა ბრძანება გრაფის ლუდოვიჩისაგან და შემოვეცალეთ და წარმოვედით ისევ სამენგრელოთ ჩვენ ჩვენსა ადგილსა კაცად კაცადნი: მას ჟამსა მოვიდა სერესკალი ოსმალთა უსუფ-ფაშა დიდითა მხედრებითა საბრძოლველად საქართველოსა ზა, აქათ მოეგება გრაფი ლუდოვიჩი და შეეკმნათ ბრძოლა ყარსისა და აოტნეს სერესკალნი და გაიმარჯვა სახელოვნად გრაფ ლუდოვიჩმა და ამისთვის მიუბოძა ჯილდოდ კელმწიფე იმპერატორმა გრაფ ლუდოვიჩს ღენერალ-ფელდმარშლობა და სხვანიცა ხელ-ქვეშეთნი მისნი აღავსნა წყალობითა: შდ ამისა წარვიდა გრაფი ლუდოვიჩი და მოადგა გარს ერევნის ციხესა და მრავლის ბრძოლისა შდ ვერ აღილო იგი და კდ მოიქცა საქართველოდ, და ამათ ჟამთა ღენერალ-ფელდმარშალს ღრაფ ლუდოვიჩს მიუბოძეს მოსკოვისა მთავარ მარ-

თებლობა, ხ' საქართველოდ წარმოგზავნეს ლენერალ-ოთ-კავალერი ალექსანდრე პეტრევიჩი ტორმოსოვი მთავარ მმართველად: ამათ ჟამთა გარდაიცვალა ლენერალ-მაიორი რიკხოვი ყულევის და მოადგილეთ მისა წარმოგზავნეს სამენგრელოსა შ'ა ლენერალ-მაიორი თავადი დიმიტრი ზახარივიჩი ორბელიანი: დროსა ამას განურისხდა დადიანი ლეონ შარვაშიძეს ბეჟანს და შეიპყრა და პატიმარ ჰყო ციხესა შ'ა ჭაქვიჯისასა, და თხოვითა თავადის დიმიტრის ზახარივიჩის ორბელიანისათა განუტევა იგი, ხ' ყოველი სამურძაყანო აფხაზეთი მიათვალა და მიაბარა საუფროსოდ და საგამგებლოდ სიძესა თვისსა მანუჩარ სოლომონის ძეს შარვაშიძესა, არათუ სიძობისთვის პატივისცა ესრეთ, ა'დ ვინათგან იყო იგი კაცი სახელოვანი და საქმესა შ'ა მარჯვე: უპირატეს მმართველი საქართველოჲსა ტორმასოვი სხვათა და სხვათა კეთილ წინადადებითა უჩვენებდა მეფესა იმერეთისასა, რათა მორჩილ ექმნას რუსეთის იმპერატორსა და ერთგულებდეს მას, თორემ შეინანებ მოქმედებასა შენსაო: გარნა არა რომლითამე კეთილ ჩვენებითა არა იწადა დამორჩილება ამისი: ამათ ჟამთა შორის მოვიდა ბრძანება ტორმასოვისა თავადს ორბელიანს, რათა მოადგეს ციხესა ფოთისასა, მაშინ მყოფმან ყულევის ორბელიანმა შემოჰკრიბა მხედრობა იმერეთსა და სამენგრელოსა შ'ა მყოფი მხედრობა დადიანისა, და წარვიდა თვით და მასთანა მთავარი ლეონ დადიანი და დავებარგეთ მახლობლად ფოთისა, და იყო ციხესა მას შ'ა ბათომის ბეგი ქუჩუბეგ შარვაშიძე და ჰყვანდა მეციხოვანედ ექსასი კაცი ოსმალისა და იყო მომზადებულ მას შ'ა: დილა რაჲ გათენდა, მიბრძანეს მე მთავარმანცა ჩვენმან და ლენერალმაცა, რათა აღვილო ქალაქი ფოთისა, წარვედი სამენგრელოს რამოდენითამე მხედრობითა და ჩემთანა შარვაშიძე მანუჩარ და შევედით რა ქალაქად, შეგვექნა ჩხუბი სასტიკი, რ'ლ ოსმალთ განემაგრებინათ სახლნი და ქუჩანი, გარნა შ'დ ბრძოლისა განესდევნეთ იგენი და შევეყარეთ ციხესა შ'ა, და ჩვენ დავიპყარით ქალაქი და მიუტანეთ საფარი მახლობლად ციხის კარისა და დავსდექით, მაშინ მოვახსენეთ

რა მთავარსა ჩვენსა და ღენერალს, მოვიდენ სრულის მხედრო-
ბითა და შემოვზლუდეთირგულიც ციხე, მთავარი და ღენერალი
საკმაოთა მხედრობითა დასდგენ ზემოთ ციხისა და შემოვზლუ-
დეს, მარწმუნეს მე სრული სამენგრელოს მხედრობა თვისის
არტილერიითა და დაესდგე უკანით ციხისა და შემოვზლუდე
ბოლოზიდამ ვიდრე ციხეს გარემომდე და დაესდგეთ ესრეთ:
მაშინ ეზრახა მეფე სერასკალსა შერიფ-ფაშასა, რათა მოვიდეს
მხედრობითა ოსმალთათა და აქით თვით მეფე შთავიდეს ფოთს
და იქით აქათ მოდგომილთა დაამხონ დადიანიცა და რუსთა
მხედრობაცა: მაშინ შეკრიბა სპანი ოსმალთანი სერესკელმან
შერიფ-ფაშამ, მოვიდა ბათომს და დასდგა მუნ, წარმოავლინა
ცხრა ათასი კაცი მხედართ მძღვანად ტუსჩი-ოლლი, წარმოვი-
დენ და მისცა გზა ზღვით და ხმელით გურიელმან მამიამ, ვი-
ნათგან ჟამსა მას ერთგულებდა გურიელი მამია იმერეთისა მე-
ფეს სოლომონს, ამისთვის რლ მარიამ დედოფალმან მეულ-
ლემან მეფისამან დადიანის ასულმან მისცა დედით ბიძაშვილი
თვისი გიორგი წულუკიძის ასული მამიას ცოლად, და ესე
ვითარითა მოკიდებულებითა ერთგულებდა მას ჟამსა მეფესა:
მოვიდენ ოსმალნი და დაებანაკნენ გრიგოლეთსა და მალთა-
ყვას საშუალ. მაშინ მიბრძანეს მე და მომაცალეს უკანით ცი-
ხისა, წამიყვანეს და მა[ლ]თაყვას საპირდაპიროდ დამაყენეს სერას-
კლისა და მომცეს ერთი როტა რუსთა და ორი ზარბაზანი და
ჩემნი საკუთარნი ყმანი და ჩემთანა დავით გურიელის ძე ოცდა
ათითა თვისის ყმით, რლიც იყო გარდმოვარდნილი თვისის
სამკვიდროსაგან და იყო მთხოველად რუსთა თანა, და დაე-
სდგე ამა მცირითა მხედრობითა მეპირდაპირედ სერესკლისა,
ვინათგან მხედრობა მცირე იყო რუსთაცა და სამენგრელოხსა-
ცა ჰაერის სნეულებისა გამო. შდ სამისა დლისა მოვიდენ მა[ლ]-
თაყვის გაღმით, გააკეთეს დიდი საფარი, მოიტანეს ზარბაზანი
და დავიწყეთ სასტიკი ბრძოლა, რლ თოფთა და ზარბაზანთა
ხმა ვერლა გაირჩეოდა სიმრავლისა გამო, და ესრეთ დაუცადე-
ბელად ვიბრძოლეთ თორმეტი დღე და ღამე, და რა ესცანით,
რომელ არ ძალუცს არცა ამათ აქეთ ძალით გამოსლვა და

არცა ჩვენ, და სხვა ღონის ძიება არა რაჲ არს, ამისთვის ვიწყეთ საუბარი გურიელისადმი, რლ ქმნას ერთგულება კელმწიფე იმპერატორისა და უკანით დაესხას ოსმალთ მხედრობას, ამისთვის იწყო კნიაზ ორბელიანმა არხიერის ჯუმათლისადმი საუბარი არხიმანდრიტის დუნდულაძის პირით, რათა შეასმინოს გურიელსა, ხ მე ვახტანგ როსტომის ძის ერისთავათანა, რომელი იყო ცოლის ძმა ჩემი და მას ქამსა პირველობდა სრულსა გურიასა შა, და ესე ვითარის მოქმედებით გარდმოვიბირეთ გურიელი მამია და შეუდგა თხოვილსა ჩვენსა, უბრძანა ვახტანგ როსტომის ძესა ერისთავსა, შეიკრიბნა სპანი გურიელთანი და დაესხა გრიგოლეთს დაბანაკებულთა ოსმალთა და შეიქმნა სასტიკი ბრძოლა, სადა მამაცად ბრძოდენ გურულნი, აქათ ჩვენ გავედით სპითა მენგრელთათა და რამოდენთა მხედრობათა რუსთათა, მიუხედით აქათგან ჩვენ, ხ მუნით გურულნი და გავსწყვიდეთ, მრავალნი ცოცხალნი დავირჩინეთ და რომელნი გარდაჩვენ, გაიქცენ ზღვით ჭურჭლებით და ჩვენ ალაფითა საესენი კლ ფოთს მოვედით: მხილველმან ამისმან ქუჩუ-ბეგმან მყოფმან ციხესა შა და ულონო ქმნილმან იწყო საუბარი და მოგვცა ციხე, და იგი და მხლენი მისნი მეციხოვანენი გაუშვით მშვიდობით, და რა მოვადევით ციხესა, მუნითაგან წყებული მესამეს თვეს აღვიღეთ ციხე და შევედით მას შინა დიდითა ცერემონიითა და მხიარულებითა, დაუტყვევთ მას შინა მცველი მხედრობა და ჩვენ წარმოვედით ესრეთ გამარჯვებულნი სახლად ჩვენსა. ხ მეფემან იმერეთისამან ვერ სრულ ჰყო განზრახვა თვისი და დაშთა ესრეთ: შდ რამოდენისამე ქამისა წარმგზავნა მე კნიაზმა ორბელიანმა მამია გურიელისადმი და მოსცა გურიელმა ყმად თავი როსიისა კელმწიფე იმპერატორსა და წარმოუგზავნა ტრახტატნი, თუ ვითარ ჯერ არს ყმობასა შა შესლვა, რლი თვით მე აღესწერე, და მილო კელმწიფე იმპერატორმან საფარველსა და ყმობასა შა თვისსა და მოუბოძა ჩინი ღენერალ-მაიორობისა, ორდენი წმინდის [ანნის] პირველისა კლასისა და დროშა სამთავრო და გრამოტა და იქმნა ერთგულ ყმად ვიღრე დღემდე: ხ ფოთისა

აღებისა და სერესკლის დამარცხებისათვის ჯილდოდ ჩვენისა შრომისა კელმწიფე იმპერატორმა ალგევსო წყალობითა მთავარი ჩვენი და ჩვენ ყოველნივე და ეგზეთვე ღენერალი თავადი ორბელიანი და მხლენი მისნი მხედრობანი: შდ ამისა საქართველოს უპირატეს მმართველმან ღენერალმან ტორმასოვმან მიუწოდა თავადს ორბელიანს საქართველოდვე და იმერეთს წარმოგზავნა ღენერალ-მაიორი ფედორ ფილიპვიჩ სიმონოვი: და რა სცნეს რუსთა ჭეშმარიტებით, რლ მეფე იმერეთისა არა მოდრკების ერთგულებასა ზა კელმწიფე იმპერატორისასა და არა განადგებს ერთგულებასა პორტის ათამანიასა და არა დააცხრობს წინააღმდეგსა საქციელსა, ამისთვის უბრძანეს მთავარსა სამენგრელოისასა ლეონს გრიგოლის ძეს, რათა შეერთდეს იმერეთის მართველის სვიმონოვიჩთან და განდევნონ მეფე იმერეთით და დაიპყრას იმერეთი ხელმწიფე იმპერატორმა: შეიკრიბა სპანი მენგრელთანი ლეონ დადიანმან, გავედით ცხენის წყალსა, და დავებანაკეთ ჯიხაიშს, გავიდა იქ ღენერალ სვიმონოვიჩი მხედრობითა და შევერთდით: ხ მეფე იდგა იმერელ სპითა ვარდციხეს: ხ კელმწიფე იმპერატორსა უერთგულეს იმერელთა ამათ, ყდ სამღვდელომ გენათელ მიტროპოლიტმა ეფთვიმი, თავადმა სახლთუხუცესმა ზურაბ ქიხოსროს ძემ წერეთელმა, თავადმა ოტია და სეხნიამ წულუკიძემ და ესენი იყვნენ ჩვენთანა და სხვათა იმერელთა მოუკლებელი იდგა მეფე ვარდციხეს, აღემხედრდით და წარველთ მეფეზედ, რათა მოვადგეთ გარს, და რა სცნა მეფემან მისლვა ჩვენი, ვერლა იკადრა პირის პირობა, წარვიდა ახალციხის მთის კალთასა შა ხანს, და ჩვენ მივედით ვარდციხეს, ესცანით რა წასვლა მეფისა ხანს, შეუღევით უკანა მისა, და მივედით ბაღდათს და დავსდექით, მცნობი ამისი მეფე იმერეთისა ვერლასად წავიდა და მოვიდა სვიმონოვისა და ჩვენთანა და გამოუცხადა სვიმონოვმან, რათა წარვიდეს საქართველოს მთავარ მართველის ტორმასოვისათანა, დამორჩილდა მეფე, და შერდ ერთისა კვირისა წარვიდა მეფე რამოდენითა თვისითა თავად აზნაურითა და მივიდა ტფილისს ტორმასოვისათანა, მან გამო-

უცხადა, რათა წარვიდეს რუსეთად და დააყენეს ყარაულნი, რათა არა ილტვოდეს სადამე და რუსთა დიიპურეს იმერეთი ვითარცა საქართველოჲ წელს ქესით 1810:

თ ა ვ ი 15.

და იყო მეფე ტფილისსა შა, მაშინ ღამით გაიპარა თვისის მხლე თავადთ აზნაურითა და შევიდა ახალციხეს, იზოგა რამოდენიმე ლეკთა და ოსმალთა ჯარი და შთამოვიდა იმერეთს და მივიდა მისა ყლი იმერეთი თვინიერ გენათლისა, ზურაბ წერეთლისა და ოტია და სეხნია წულუკიძისა, და ესენი ერდგულეებდა რუსთა: მაშინ იმერეთისა მართებელმან ფედორ ფილიპვიჩმან სიმონოვიმან მიიწვია თვისის სპითა დადიანი და წარვედით და განვედით იმერეთად და შემოგვეერთა ჩვენ რუსთა მხედრობა და რომელი არა მოვიდოდა ერთგულეებასა ზა კელმწიფე იმპერატორისასა ესწოვდით და ეაოხრებდით. გარნა მრავალნი მოვიდოდენ დამორჩილებად: ამათ ქამთა შა მოიხსენა კელმწიფე იმპერატორმა აღთქმული თვისი შარვაშიძის საფარ-ბეგისადმი, წარმოაგლინა ზღვით მხედრობა, და მოადგენ სოხუმის ციხესა და თერამეტსა საათსა შა აღიღეს იგი და იელტოდა მამის მკვლეელი ასლან-ბეგ და რომელიცა გარდარჩენ მხლენი მისნი, ხ' ციხე და ქალაქი ყლის დიდებითა საესე დარჩათ რუსთა, დასდგენ მას შა და ასლან-ბეგ სირცხვილელი წარვიდა ჯიქეთს: ხ' რა განგრძელდა ლაშკრობა ჩვენი და ვერა განვდევნეთ მეფე იმერეთით და იარებოდა აქათ იქით, მაშინ საქართველოს უპირატეს მმართველმა წარმოაგლინა შემწედ ჩვენდა რამოდენიმე მხედრობა და მხედართ მძღვანად თავადი დიმიტრი ორბელიანი და რა სცნა ესე მეფემან, შეუკრა საფრითა გზაჲ კიშურისა და დააყენა მას ზა სპანი იმერეთიანი ხაკმაო და თავადი სიმონ აგიაშვილი და მოვიდა მუნ თავადი ორბელიანი, დახვდენ იმერნი და ქმნეს ბრძოლა, გარნა ვერ დაუდგენ იმერნი, იელტოდენ და მოვიდა კნიაზი ორბელიანი ქუთაის თვისის რწმუნებულის მხედრობითა. მცნობი ამისი მე-

ფე ულონო იქმნა, სცნა რა, ვერღა ძალუცს ბრძოლა ჩვენი, წარვიდა კ'დ ახალციხეს და მეუღლე მისი მარიამ დედოფალი წარმოგზავნა დადიანისა ლეონისათანა, ვინათგან იყო მამის დაჲ მისი, გარნა მოითხოვეს იგი რუსთა, რათა წარგზავნოს რუსეთად, თუმცა ამისთვის დიდათ სწუხდა მთავარი დადიანი ლეონ და დედა მისი საქართველოს მეფის ასული დედოფალი ნინო, გარნა ვერ წინა აღუდგა ბრძანებასა იმპერატორისასა და მწყალობელის თვისის კელმწიფისასა და წარიყვანეს რუსეთად დედოფალი იმერეთისა მარიამ: შ'დ რაოდენისამე ჟამისა საქართველოს უპირატეს მმართველმან ალექსანდრე პეტროვიჩმან ტორმასოვმან გაილაშქრა ახალციხეზედ, და აწვია ლეონ დადიანიცა და შეიკრიბა სამთავროჲთ მისით სპანი ოდიშ ავხაზეთნი და ლეჩხუმელნი და წარვედით და მივედით ახალციხეს; ენახეთ მუნ ტორმასოვი დიდიტა მხედრობითა და შემოუკარით ს'დ ციხე და ქალაქი და ოდეს სწადოდა, რათა შეესრულეყოთ ქალაქსა შ'ა, მაშინ გაჩნდა ჯარსა შ'ა მომსრუველი სენი (ესე იგი ჟამი) და შიშითა მისითა დავიფანტენით, აღვემზადეთ და წარვედით, გარნა ალაფი დიდი ძალი წარმოვიღეთ, ვინათგან მარბიელთა ჩვენთა მოათარეშეს მრავალნი სოფელნი და დაბანი: და ესრეთ წარმოვედით სურამამდინ ერთათ მთავარ მმართველიცა და მთავარიცა ჩვენი, და შ'დ ჩვენ წარმოვედით კორტოხით ოდიშად და მთავარ მმართველი თბილისად და დაშთა ახალციხისა ციხე ქალაქი უფნებელი: ამათ ჟამთა შ'ს მთავარი ჩვენი ლეონ გრიგოლის ძე შეიქმნა ოცისა წლისა და ვინათგან ესრეთ იყო ბრძანება კელმწიფე იმპერატორისაგან, აქამომდე სამთავროსა სამენგრელოჲსასა მართებდა დედა მისი დედოფალი ნინა, და რა მოვიდა დანიშნული ჟამი, მიათვალა ძესა თვისსა ლეონს სამთავრო სამენგრელოჲსი და სთხოვა კელმწიფე იმპერატორსა და წარვიდა რ.ოსიად თაყვანის საცემელად მისისა კელმწიფე იმპერატორისა, ფამილიათა მისთა, წარიყვანა ძე თვისი გიორგი, ავხაზეთის მთავრის საფარალიბეგის ძე ყრმა დიმიტრი, ვინათგან სიყრმიდგან იგი ზრდიდა უვილად თვისად: და რა მივიდა სანკტ-პეტერბურღად, ყ'თა სა-

მაგალითოდ მიიღო იგი კელმწიფე იმპერატორმა და აღაესო ყოვლითა წყალობითა და ნიჭითა და სცხოვრებს მუნ: შუდ წასვლისა დედისა თვისისა მთავარმან ჩვენმან ლეონ დადიანმან მოიყვანა მეუღლედ ზურაბ წერეთლის ასული მართა და ქმნა დიდი და სახელოვანი ქორწილი ჭაქვიჯს: წელსა ამას 1811 გაჩნდა იმერეთსა შა, ოდიშსა და გურიასა საშინელი მომსრველი სენი (ესე იგი ჟამი) და ამასთან საშინელი და საკვირველი სიყმილი, რლ უთვალაენი მოისრნენ და მრავალნი განიბნენ, კნინლა და შუა გაიყო ყოლნი ქვეყანანი ესე ზემოხსენებულნი, და მრავალნი წარვიდენ აფხაზეთად, ვინათგან აფხაზეთსა შა არა იყო წელსა მას სიყმილი და არცა იგი მომსრველი სენი, და განგრძელდა ესე ვითარი რისხვა დეთისა ორსა წელსა და შუდ გარდვიდა, გარნა ქვეყანანი მრავალნი და სოფელნი დაშთენ ოხრად: მაშინ კაცნი მუნითგან განბნეულნი მრავალნი იპოებოდენ დადიანის სამთავრო სამურდაყანო აფხაზეთსა შა, და უფრორე იმერეთისა კაცნი, ამისთვის წარგზავნა ბოქაულნი მთავარმან ჩვენმან და შეკრიბნა და წარგზავნა მრავალნი სულნი იმერეთად, გარნა კდ დაშთა მრავალნი: განიზრახა მთავარმან ჩვენმა, რათა მსახუროს კელმწიფე იმპერატორსა და მიეხოს მადლსაცა და განბნეულნი იმერელნი შემოჰკრიბოს შესაძინელად კელმწიფე იმპერატორისა და სასარგებლოდ სულისა, ამისთვის თვით წარვიდა, და ეგრეთვე აღუკრძალოს ტყვის ყიდვა და უსჯულოება სამურდაყანოელთა მათ და ეგონ ქრისტიანად, ამისთვის თანა წარიტანა ბიძა თვისი ჭყონდიდელ მიტროპოლიტი ბესარიონ და ცაიშელი მიტროპოლიტი გრიგოლ და მეცა ვახლდი, და ახლდა თან სიძე მისი მანუჩარ სოლომონის ძე შარვაშიძე, რლი იყო მის ჟამისა სამურდაყანოს გამგებელი თვით ლეონ დადიანისაგან დადგენილი, და მივედით რა ბედიას, დავებანაკეთ სოფლად ხახუბისას, დაესდექით მუნ, ხ ციხე ბედიისა მას ჟამად ეპურა ლეონ ხუტუნის ძეს შარვაშიძეს და იყო მას შინა თვისის ცოლშვილითა, ხ ძე ლეონ შარვაშიძისა ხუტუნია და სიძე დადიანისა მანუჩარ სოლომონის ძე შურობდენ ერთმანეთში და იყვნენ

ერთმანეთისა ბიძაშვილი და ლამესა მას ყოფნასა ჩვენსა ბედისა შემოუჩინა ხუტუნამ კაცი მანუჩარ შარვაშიძესა და მძინარესა სახლსა შა შეეპარნენ და დასცეს ხანჯალი მძინარეს და მოჰკლეს, კაცი ღირს სახსოვარი და საქებელი, იმპერატორის პოლკოვნიკი და კაეალერა: მსმენელი ამისი მთავარი დადიანი და მხლენი მათნი დიდსა მწუხარებასა მიეცით, გარნა არა იყო ღონე, ღეონ შარვაშიძე და ძე მისი ხუტუნია ციხესა შა [იყვნენ] და ჩვენ არა გვახლდა ჯარი, რა ნაცვალი რაჟმე გვემოქმედებია, წარმოვიღეთ მკედარი და მოვედით სასახლესა მისსა ბარბარას და ვიყავით მუნ თუთხმეტ დღემდე და იყო დიდი და გამოჩენი ჩვეულებისამებრ აფხაზთა ტირილი და ვაება და შდ მოვასვენეთ ეკლესიასა ცაიშს და დაემარხეთ მუნ შესაფერისა პატივითა: ამისთვის იწადა მთავარმან ჩვენმან, რათა ღეონ შარვაშიძესა და ძესა მისსა ხუტუნისას ესე ვითარ ბოროტ მოქმედებისათვის გარდაახდევინოს, და ვინათგან ციხე ბედისა მაგარი [იყო] და ქეზული და არავის აუღია იგი ძალისა შემოდგომითა და ლეევანცა იდგა მომზადებო მას შა, ვინათგან სამურძაყანოსა შა იყო მის ჟამისა დიდ შემძლე კაცი ლეევან შარვაშიძე, ამისთვის დადიანმაცა მძიმეთ იპყრა თავდარიგი თვისი და სთხოვა შეწევნა რუსთა და წარმოუგზავნა ორი როტა მხედრობა და ამასთანა არტილერია და მხედრობა იმერთა რამოდენიმე, სარდლათ იმერთა მხედრობისა გრიგოლი ზურაბის ძე წერეთელი და სეხნია წულუკიძე: აგრევე სთხოვა შეწევნა მთავარს მამიას გურიელს, და მანცა წარმოგზავნა გურულთ მხედრობა და სარდლად მათა ბიძა გურიელისა დავით და ვახტანგ როსტომის ძე ერისთავი, და ესრეთ შეკრებულნი წარმოვემართენით და მოვედით ბედისა და დავებანაკეთ გაღმით ციხისა: შევიზრახეთ ურთიერთთა შს და ორა[დ] გაეყავთ მხედრობანი, რუსის მხედრობა და ოდიშარნი და სამურზაყანო ავზახნი ერთად და ამათდა მხედართ მძღვანათ და თვით სარდლათ მთავარი ჩვენი ღეონ გრიგოლის ძე დადიანი და მოადგა ზემოთ ციხისა, ხ მეორედ იმერელნი და ლეჩხუმელნი და გურულნი და მარწმუნეს მე და ამათ მხედართ მძღვანათ და სარდლათ მაჩინეს და მოვადექით

ქვემოთ ციხისა, და რა შეუტით, დაგვიწყეს ციხის გარემოდამ სროლა; გარნა მსწრაფლ გაეაქციეთ და შევიდენ ციხეშიდ და ჩვენ მახლობლად ციხისა დავსდექით და ვემზადებოდით სასროლ ზარბაზნისასა და საფართა, რათა მახლობლად შემოვზღუდოთ ციხე, მაშინ რა სცნა ხუტუნია ლეონ შარვაშიძის ძემ ციხესა შა მყოფმან, რლ მოდგომა ციხისა ამის ფიცხელად არს და არ შეუძლიან გამაგრება ციხისა ამის, შეშინებული გაიპარა ლამით და წარვიდა წებელად: და რა სცნა ლევან შარვაშიძემ, რლ არ ძალუძს წინააღმდეგობა, დაგვიწყო მოციქულება, ითხოვა ჩემი იმედი უსიკვდილობისა და გამოვიდა და მოვეცა ციხე ბედიისა, და ვინათგან იყო ლეონ შარვაშიძე მოხუცებული და მეუღლე მისი ინალისშვილის ასული და ამისდა პატივად მიუჩინა გამოსაზრდელად სოფელი ფახულანისა და მუნ წარვეგზავნეთ და ესრეთ გამარჯვებული მთავარი ჩვენი წარვიდა სახლად თვისად, ხ მე დამტოვა ლეჩხუმის რამოდენიმე ჯარით და განახლებით განვამაგრე ციხე ბედიისა და ვიყავ რაოდენსამე ხანსა და შდ დავსტოვე მუნ მეციხოვანედ თავადი გიორგი პეტრეს ძე მხეიძე თვისის სახელოს კაცი და წარმოვედი მშვიდობით: ამათ ჟამთა მიუწოდეს მთავარ მმართველსა საქართველოჲსასა ტორმასოვს, და არწმუნეს საქართველოჲსა მთავარ მართველობა ლენერალ-ოზტ-ინფანტერსა ნიკოლაჲ ფეოდორიჩს რტიჩევს, რლი იყო კაცი სათნო ღეთისა და ერისა, და ამან ჰქმნა მშვიდობა შს კელმწიფე იმპერატორისა და სპარსეთისა: ესე მოვიდა იმერეთად, განიხილა ყლი იმერეთი, მიუწოდა ქუთათის მთავართა დადიანსა და გურიელსა, უალერსა მათ შესაბამად და მუნით მივიდა მარანზედ საჭილაოს მიწვეული ლევან დადიანისადა, უქმნა შესაფერი მეჯლიში დადიანმა, და შდ წარვიდა კდ საქართველოდ, ხ ჟამსა ამას იყო იმერეთის მმართველად პოლკოვნიკი სტანისლავე დამიანვიჩი მერლინი: ხ მეფე იმერეთისა სოლომონ ოსმალთა შა მყოფი წარვიდა აზრუმს და მუნით ევედრა ოსმალთ იმპერატორსა პორტი ათამანსა, და ეგრეთვე შთავიდა ერევანს და მუნით ევედრა სპარსეთისა ყეინსა, გარნა ვერა რომლითამე.

მხრითა იშოვნა შეწევნა და მრავალისა ხვეწნისა და მრავალისა თხოვისა შ"დ მოვიდა ტრაბიზონს, დასნეულდა მუნ და მოკვდა წელს 1815: და დაფლეს მუნ დიდისა პატივითა: ხ" თავად აზნაურნი მხლენი მისნი არა განუტევეს ოსმალთა და ეტყოდენ, ოდეს ჩვენდა დავიპყრობთ იმერეთსა, მაშინ განგიტევებთო, და იცოდენ მათ ოსმალთ მოტყუებისა ამბავი და იმეცადინეს და გამოიპარნენ ერთიანად იმერელნი მუნ მხლენი მფეთისანი და მოვიდენ იმერეთად და შეიწყნარეს რუსთა და მისცეს თვისთვის სახლსა შ"ა მშვიდობით ცხოვრებაჲ: ამათ ჟამთა იყო, რ"ლ ნაპოლეონ ბონაპარტე შემოვიდა რუსეთად და მოაოხრა რუსეთი და ამისთვის კელმწიფე იმპერატორმა და პორტი ათამანმა ქმნა მშვიდობა შ"ს მათსა და ამისთვის მისცეს რუსთა კ"დ ფოთი ოსმალთა: ხ" ბონაპარტი ძლიერებითა განსაკვირვოითა განსდევნეს რუსეთიდან და უკანით შეუდგა თვისის უძლეველის მხედრობითა კელმწიფე იმპერატორი ალექსანდრე პირველი, მიჰყვა პარისამდე, აღიღო პარისი და თვით ბონაპარტე შეიპყრა და ესრეთ საუკუნოდ სახსოვრად და სამაგალითოდ გაიმარჯვა და სძლია მტერთა ძლიერებით საკვირველსა: ხ" ჯიქეთს მყოფი ასლან-ბეგ მამის მკვლელი წარვიდა სტამბოლს და მუნით მოვიდა ფოთს, სადა იყო სერესკალი სულეიმან ფაშა ხაზიდარ-ოღლი, რ"ლსა ჰქონდა რწმუნებული, რათა დაიპყრას იმერეთი და სამენგრელო, განდევნოს რუსი, რომელმანცა არათუ შეასრულა ესე ბრძანება, ვერცალათუ განცხადებაცა იკადრა პირით მისით და ესრეთ კ"დ უკუნიქცა და სერასკალის ფოთს ყოფნასა შ"ა მოიცა ასლან-ბეგმა ძალი, წარმოიტანა რამოდენიმე ოსმალთა ჯარი ზღვით და მოვიდა გუდავას და გუდავადამ მოვიდა ტამუშს და მუნ დასდგა, სწადოდა პყრობა აფხაზეთსა, გარნა მოვიდა საფარ-ალი-ბეგ და სთხოვა შეწევნა რუსთა, მაშინ მიბრძანეს მე და წარმომგზავნეს და მომცეს ბრძანებასა ჩემსა ქვეშე ბატალიონი თვისის არტილერიითა და მიბრძანეს, რათა დავესხა მათ თავს და რა წარველ და მიველ ილორს, მაშინ სცნეს მისლვა ჩემი და ივლეტოდენ ოსმალნი და დაუტევეს ასლან-ბეგ, და ასლან-ბეგ

წარვიდა კ'დ ჯიქეთად, ხ' აფხაზეთი კ'დ დაშთა საფარ-ბეგს: ხ' წებელს მყოფი ხუტუნია ლევანის ძე შარვაშიძე წარმოვიდა მალვით წებელიდამ და უნდოდა, რათა მისულიყო და შევედრებოდა ზურაბ ქაიხოსროს ძეს წერეთელს, რათა ეპატიებია დადიანისა რისხვისაგან, და რა მივიდოდა ხონს, ნახა იგი დავით ქაქუჩას ძემ წულუკიძემ და შეიპყრა იგი და მოჰკვარა ლეონს დადიანს და მან ტყვედ ჰყო მურის ციხესა შა წელსა ერთსა, ხ' შ'დ ევედრა ზურაბ წერეთელი სიძესა თვისსა ლეონს დადიანს, რათა აპატიოს ხუტუნია შარვაშიძე, პატიესცა სთხოვასა სიმამრისასა და მიმადლო და გამოუშვა ციხიდან და მისცა წერეთელს, ხ' მან სახლსა შა თვისსა გამოზარდა იგი ორსა წელსა და მერმეთ კ'დ სთხოვა პატივი მისი და შეიწყალა დადიანმა და მიუტევა კ'დ უგვანი საქციელი მისი და მისცა მას და ძმათა მისთა ნახევარი ბედია და ნახევარი ბედისა მისცა ბოლიხუხუს ძესა შარვაშიძესა, და ფახულანი მისცა დასა მისსა ქვრივად მყოფსა მეუღლესა მანუჩარ შარვაშიძისასა და იმყოფებიან ესრეთ აწმყოსა ჟამსა: ამათ ჟამთა მიუწოდეს რუსეთად საქართველოს უპირატეს მმართველს ლენერალ-ონტ-ინფანტერის რტისშჩევს, და მოადგილედ მისა წარმოგზავნეს ლენერალ-ლეიტენანტი ალექსეე პეტროვიჩი იერმოლოვი, და მცირედისა ხანისა მოუბოძეს ონტი-ფანტერობისა ლენერალობა: ამან დაიპყრა კ'ლი დალისტანი საქურველის ძალითა და ჩაჩანიცა შეაიწროეს და შეხზო კავკასსა შა; მოუბოძეს იმერეთის მმართველს პოლკოვნიკს მერლის ლენერალ-მაიორობა და წარვიდა რუსეთად, ხ' იმერეთის მმართველად წარმოგზავნეს ლენერალი ხათუნცოვი, და შ'დ მცირედისა ხანისა ლენერალ-მაირი ივან დანიილვიჩი კურნატოვსკი: დროთა ამათ შ'ს ბრძანა კელმწიფე იმპერატორმა, რათა იმერეთისა სამენგრელოჲსა და გურიისა მღვდელმთავართა საქმენი და სასულიეროთა განკარგულებათანი, და წესდებანი საეკლესიოთა მამულთანი იქმნენ მსგავსად, ვ'ა არს რუსეთსა შა: ამისთვის მოვიდა იმერეთს შა საქართველოს მიტროპოლიტი და ექსარხოსი თეოფილაქტე და რა იწყო იმერეთსა შა დაწყებაჲ მსგავსად რუსეთი-

სა სასულიეროთა საქმეთა, დიდად ეუცხოვათ იმერთა, ვინათგან ჯერეთ არა იცნენ ჩვეულნი ესე ვითართა დაწყობილებათა და განკარგვათა და არა ინებეს და ქმნეს ამისთვის ბუნტი და აღრეულება და განდგენ იმერნი რუსთაგან: მაშინ რა იხილა თავი თვისი ექსარხოსმან თეოფილაკტემ შეურაცხ ქმნილი იმერთაგან, და არცა უსმენენ მის მიერ მოძღვრებასა, კ'დ წარვიდა საქართველოდ, ამისთვის ინება კელმწიფე იმპერატორმა და გარდაადგინეს იმერეთის მმართველი კურნატოვსკი და არწმუნეს იმერეთის მმართველობა პოლკოვნიკს ივან ონოფრივიჩს პუზირევსკის და უბრძანეს პუზირევსკის და წარიღვანეს რუსეთად ქუთათელ მიტროპოლიტი დოსითეოს წერეთელი, გენათელ მიტროპოლიტი ეფთვიმი, გურიის ერისთვის ძე, და ამათთან პოლკოვნიკი თავადი სენნია წულუკიძე და თავადი დავით მიქელაძე, რ'ლნი იყვნენ მსაჯულნი იმერეთისანი: ხ' გზასა ზ'ა გარდაიცვალა ქუთათელი მიტროპოლი[ტი] და დაფლეს ანანურს და სხვანი წარიყვანეს რუსეთად და ამისთვის აბაშიძე იოანე ქაიხოსროს ძე, შვილის შვილი დედით პირველი მეფის სოლომონისა, გაიქცა და წარვიდა გურიას და მივიდა ქაიხოსრო გიორგი გურიელის ძესთან, ვინათგან სწამობდენ ბუნტის თაობას რუსნი: მაშინ წარვიდა იმერეთის მმართველი პოლკოვნიკი პუზირევსკი რამოდენითამე მხედრობითა გურიას, რათა სთხოვოს ქაიხოსრო გურიელის ძეს იოანე აბაშიძე და უკეთუ არა მოსცენ, მაშინ მოიხმაროს [ძალი] მათზედ: და რა მივიდა მახლობელად შემოქმედის ციხისა და დასტოვა მხედრობა და თვით ხუთითა თუ ექვსითა ცხენოსნითა წარვიდა შემოქმედის ციხესა ზ'ა სასაუბროდ ქაიხოსროსა, და რა მივიდა ციხესა ზ'ა, ვერ ნახა მუნ ქაიხოსრო გურიელი, ვინათგან იგი წარსულიყო სხვასა ადგილსა, და რა დაბრუნდა პუზირევსკი კ'დ თვისითა მხედრობათათანა, გარდმოეგებნენ მეციხოვნენი და მომავალი გზასა ზ'ა მოჰკლეს პოლკოვნიკი პუზირევსკი და რა ესმათ სიკვდილი პუზირევსკისა გურულთა, არა იცოდენ, თუ ვითარ იყო შეხდომა ესე, და ამისთვის ჰქმნეს ბუნტი და დაუწყეს სროლა ფიცხელი მხედრობათა და ეგრეთვე მოადგენ ჩოხატეულს დაბანაკებულთა რუსთა, ვინთგან იქ

დიდი ხნით იყო კვარტირა, და შემოზღუდეს და დაუწყეს იქაც ფიცხელი სროლა, ხ' რა ესმა ესე მთავარსა მამიას სიმეონის ძესა გურიელს, შესწუხნა ფ' დ და წარგზავნა ყოველგვინით კაცნი და დაათხოვა ესე ვითარს საქციელს გურულნი, წარმოიყვანა მხედრობა, რომელი ახლდა პუზირვესკის, და დაადგინა სასახლეს თვისსა ოზურგეთს და მისცა გამოსაზრდელი და დაიფარა ყოველითურთ. გარნა იმერეთს იქმნა დიდი ბუნტი და აღრეულება, და მიდრკენ კნინლა და ყოველნი იმერნი რუსთაგან, გარნა რუსთა ერთგულებდა წერეთელნი ზურაბ და ძმისწული მისი ქაიხოსრო პაპუნას ძე და სხვანიცა წერეთელნი, და რომელნიმე წულუკიძენი და სამი ძმა აგიაშვილნი და ჩხეიძენი: ამისთვის საქართველოს უპირატეს მმართველმა იერმოლოგმა წარმოავლინა მხედრობითა ღენერალ-მაიორი ალექსევიჩ ალექსანდროვიჩი ველიამინოვი დასამშვიდებელად იმერეთისა, და რა მოვიდა ქუთაისს, ნახა რ' ლ პრავიანტი არა არს საკმაო ქუთაის მხედრობისათვის, ამისთვის სთხოვა მთავარსა ჩვენსა ლეონ გრიგოლის ძეს დადიანს, ვინათგან გურულნი ორგულობენ რუსთა და აქეს დავით გურიელის ძეს რიონის პირი შეკრული, რათა არა მისცეს ნაბადადამ პრავიანტი რუსთა, ამისთვის ჰქმენით შეწყენა და ნაბადადამ მოიტანეთ პრავიანტი მარანს საჭილომდისო. უსმინა მთავარმან ჩვენმან, ვინათგან სიყრმითგან თანშობილად ქონდა ერთგულება რუსეთის იმპერატორისა, და ჟამსაცა ამას დარცვა სამფლობელო თვისი შერყევისაგან და ეგო მიუდრეკელ ერთგულად კელმწიფე იმპერატორისა, ამისთვის მიბრძანა მე წარსელა და შესრულება ველიამინოვის თხოვლითა, და წარმაცანა მე მდივანბეგი თავადი როსტომ სახლთუხუცის ძე ჩიქოანი, და რაოდენიმე სამეგრელოს მხედრობა. წარვედით საჭილაოს რუსთან, მარწმუნეს მე ბატალიონი ერთი და წარვედთ და მივედთ რა ნაბადას, შეეკრიბე მრავალნი ნაგები საჭილოდამ და შთავიდევით პრავიანტი თვისის სომარეობითა ¹⁾, და წარმოვედთ, და განვედით ჩვენ გაღმით რიონისა,

¹⁾ Въ другомъ спискѣ: სამარეობითა.

და წარმოვედით, რათა დაეიფაროთ მტერთაგან წყლით მიმავალი პრაეიანტი: და რა წარმოვიღეთ მცირედი ნაბადადამ, დაგვხვდა დავით გურიელის ძე გურულთ შეკრებულეებითა და შეგვექმნა ბრძოლა, დაუწყეთ ერთმანეთს საკმაოდ სროლა, და შდ სამისა საათის ბრძოლისა განვდევენეთ ისინი და გავაქციეთ და ჩვენ წარმოვიღეთ პრაეიანტი და მოვიტანეთ მარანზედ უვნებელად. ამისთვის და ესე ვითარისა მსახურებისათვის კელმწიფე იმპერატორმან მე მიბოძა ჯილდოდ ამისა სიკვდილამდინ პენცია: . ხ როსტომ მდივან-ბეგს ჩიქოანს პოთპორუჩიკობა, რ ლმანცა ბრძოლასა შა მამაცური სიმხნე წარმოაჩინა წინაშე ჩემსა: კდ სთხოვა ლენერალმა ველიამინოვმა მთავარსა ჩვენსა ამოტანა პრაეიანტონისა (sic), მაშინ თვით წარვიდა ნაბადას, რადგანაც ისმოდა დიდი მზადება გურულთაგან დახდომისა და წამოიღო მრავალი პრაეიანტი და ვერლა შებედეს დახდომა გურულეებმან და მოიტანა პრაეიანტი მარანზედ: ოდეს ნახა ლენერალმა ველიამინოვმა საკმაო პრაეიანტი, ამით განძლიერებულმან იწყო საქმე და წარგზავნა პოლკოვნიკი თავადი გარჩაკოვი მხედრობითა სამშვიდებელად რაჭას და მივიდა, ყლნი ურჩნი მოსწვა და მოაოხრა, შეიპყრა წულუკიძე გიორგი და მერაბ და სხვანიცა მრავალ თავად-აზნაურშვილნი და ერთგულთა მისცეს წყალობანი და ესრეთ დაამშვიდა რაჭა და შთამოვიდა კდ ქუთაის: მერმეთ შეუდგენ დამშვიდებასა იმერეთისასა, მრავალნი მოჰკლეს, დაესხენ თავს და მოჰკლეს დავით ბაგრატიონი, დიდის მეფე სოლომონის ძმისწული, ბაგრატის შვილი, და გარდაყარეს ვახტანგ ბაგრატიონი, დავით მეფის არკანონიერის შვილის შვილი, და მასთანა იოანე აბაშიძე და სხვანი მრავალნი თავად აზნაურნი და წარვიდენ ოსმალთა თანა ახალციხეს, ხ ერთკულნი აღავსეს წყალობითა და ესრეთის მოქმედებით დაამშვიდეს იმერეთი: და შდ იწყო მომზადება და შდ მომზადებისა წარვიდა ლენერალი ველიამინოვი გურუად დიდ ძალითა მხედრობითა, მოადგა ციხესა შემოქმედისასა, რლი ეპყრა ქაიხოსრო გურიელის ძეს და აღიღო იგი საჭურველის ძალითა და დაარღვია, ქაიხოსრო ლტოლვილი წა-

ვიდა ოსმალთა შა და მამულნი მისნი მისცნა თვით მთავარსა გურიელს, გარდააგდო გურიელის ძე და ვით, ძმა ქაიხოსროსი, და მამული მისი დაიპყრა ყლი კელმწიფე იმპერატორისათვის, გარდააგდო გურიის ერისთავი და ვით ოსმალთა შა, რლი შდ მცირედისა ხანისა მოჰკვდა და მამულნი მისნი დაიპყრა კელმწიფე იმპერატორისათვის და ესრეთ ურჩნი მოსრნა გურისა შა და ერთგულნი აღაესნა წყალობითა, და ესრეთ დაამშვიდა გურია და მოვიდა იმერეთს, და იმერეთს დაადგინა გამგებელად პოლკოვნიკი თავადი პეტრე დიმიტრივიჩი [გარჩაკოვი], რლსაცა მცირედისა ხანისა [შემდგომად] მოუბოძეს ლენერალ-მაიორობა, და ლენერალი ველიამინოვი ესრეთ გამარჯვებული წარვიდა საქარ თველოდვე, ხ მთავართა დადიანსა და გურიელსა ამა ჟამისა [ერთგულებისა]თვის დადიანსა მოუბოძა ჩინი ლენერალ-ლეინტენანტობისა, რლნცა დაიკვა სამფლობელო თვისი შეურყვევლად, და გურიელსა ორდენი მეორისა ხარისხისა თავადისა ვლადიმირისა, და სხვათა მრავალთა იმერეთსა და სამენგრელოსა და გურისასა შა ერთგულთა ებოძა მოწყალება ამა ჟამთა ერთგულების ჯილდოდ: დროთა ამათ შდ გარდაიცვალა შინაგანის აფხაზეთის მთავარი საფარ-ბეგ შარვაშიძე წელს ქესით 1821 ფებერვლის. 6. და შდ ამისა ამავე წელს მარტის. 6. ხასანბეგ¹⁾ ქელეშ-ბეგის ძე ძმა საფარ-ბეგისა შეიპყრეს რუსთა და წარიყვანეს რუსეთად: მცნობი ამისი ასლან-ბეგ შარვაშიძე მამის მკვლელი, რლი [იყო] თათართა შა, მოვიდა აფხაზეთად, და ვინათგან არღარა ვინ იყო მემკვიდრე თვინიერ მცირწლოვანთა ძეთა საფარ-ბეგისათა, ამისთვის მიმართა ყლნ აფხაზეთმან და მოვიდენ ასლან-ბეგისა და მისცეს ყლთა ერთგულებისა პირი: მაშინ კელმწიფე იმპერატორმან, რა სცნა გარდაცვალება საფარ-ბეგისა, მიუბოძა აფხაზეთის მთავრობა ძესა თვისსა²⁾ დიმიტრის, რლი იზრდებოდა სანკტ-პეტერბურლსა შა, რლი წარიყვანა საქართველოს მეფის ასულმან სამენგრელოს დედოფალმან ნინა,

1) Въ другомъ спискѣ: хасан-бегъ.

2) Должно быть: мисса.

რლი პირველ აღესწერეთ. ესე გამოიყვანეს სასწავლებლისაგან, მიუბოძა ჩინი პოლკოვნიკობისა და სხვანი მრავალნი წყალობანი და გამოისტუმრა აფხაზეთს მთავრად, და რა მოვიდა საქართველოს უპირატეს მმართველთა ერმოლოვთათან და მან წარმოგზავნა იმერეთის მმართველს თავადს გარჩაკოვს, და უბრძანა, რათა თვით წარყევს მხედრობითა და განდევნოს ასლან-ბეგ და დიმიტრი ჰქმნას მთავრად აფხაზთა, მაშინ ბრძანებისამებრ აღემზადა თავადი გარჩაკოვი და სთხოვა მხედრობა რამოდენიმე სამენგრელოდსა მთავარსა ჩვენსა და სახელდობ გამოსთხოვა თავი ჩემი მხედართ მძღვანად, წავიდა თავადი გარჩაკოვი ორითა ბატალიონითა თვისის ა[რ]ტილერიითა, თვით მთავარი ჩვენი ლეონ დადიანი მიყვა თავის საზღვრამდე ლალიძგამდე და იქილამ მე გამატანა და ჩემთანა ლეჩხუმისა მხედრობა ექვსასი კაცი, და წარვედით და ოდეს მივედით ჩვენ ლალიძგას იქით, ასლან-ბეგ მოვიდა დაუკლებელის აფხაზ სპით და დასდგა მოქეს და უნდოდა ვითამ პირდაპირობა ჩვენი, გარნა სიძე ჩემი ალი-ბეგ შარვაშიძე, რლი იყო შთამომავლობითა მაჰმადიან, უწინარეს ამისა ოთხითა წლითა მოვიყვანე მართალსა სარწმუნოებასა ქვს ლთისა ჩვენისასა, ნათელ ვეც და უწოდე ალექსანდრე და მივეც ცოლად ასული ჩემი კესარია, ესე იყო მფლობელი ნახევრისა სრულის აფხაზეთისა, რლსა უწოდებენ შვა სოფელს, ესე მყოფი ასლანბეგთა ვეზრაზე და გარდმოვიბირე ჩვენ კერძო, აგრევე ცოლის ძმა ჩემი სალარუფუ მარშანი, რლსა უსმენდენ სრული წებელნი და სხვანიცა, და იყო მას ჟამსა აფხაზთა შორის შემძლე კაცი, ესენი გარ[დ]მოვიბირე და მოვიყვანე ჩვენთა, ამისთვის ვერლა დასდგა ასლან-ბეგ მოქეს და წარვიდა, წარვედით ჩვენცა და რა მივედით წყაბას და დაეებანაკეთ, მოვიდა იქ სალარუფუ მარშანია და გვაცნობა, რლ გზასა ზნ ჩვენსა ზღვის პირად, სადა ეწოდების აშილვარა, მუნ შეუკრავს ოთხსა და ხუთ ადგილსა საფარი ასლან-ბეგს, სადა არა არს გზა თვინიერ მისა და მუნ სდგას აფხაზითა და ოსმალთ რამოდენიმე სპითა: მცნობი ამისი მეორესა დღესა განვემზადეთ და წარვედით და რა მივედით მუნ დანიშნულსა ადგილსა, ენა-

ხეთ თქმისაებრ სარალუფუსა ოთხსა და ხუთას ადგილსა ძლი-
ერ მაგარი და საბრძოლველად გაწყობილი საფრები, სადა არა
ჰქონდა გზა არსით შემოსავლელი: და რა ესცანით თენიერ
ამისა არა იქმნების რა, დაეწყეთ ბრძოლა და შეიქმნა სასტიკი
ომი, სადა არა გამოირჩეოდა ზარბაზნთა და თოფთა ცემა
და მოიკლოდენ საკმაოდ კაცნი და ვიბრძოლეთ რა სამ საათს
და ესცანით, რლ ზარბაზნითა და ესე ვითარისა ბრძოლითა
ვერ განვდევნით მათ, მაშინ ერთიანად ვსთქვიით და მიუტანეთ
ერიში, მაგრამ ვერ ავიღეთ, ხ მესამე გზის სარდალთა და მხე-
დართა განურჩევლად ერთიანად მიუტანეთ ერიში და აღვი-
ღეთ უპირველესი საფარი და განვდევნეთ, გარნა კდ დასდგენ
მეორესა უკანა საფარსა მაგრათ, მაშინ რა ნახა თავადმან გარ-
ჩაკოვმა, რლ გაძნელდა საქმე, მედროშესა ჩემსა გამოართვა
ღროშა ჩემი და თვით მიუძღვა მხედრობასა და რამოდენისამე
განვლვის შდ მე მომცა ღროშა და მე უძლოდი მხედრობასა,
და ესე ვითარითა საქციელითა აღვიღეთ საფარნი და განვდე-
ვნით და სდ გაეაქციეთ, სადა გექონდა ბრძოლა გაუწყვედელი
თექვსმეტსა საათსა და ესრეთ იბრძოლეს დღესა მას აფხაზთა,
რლ არას ღროს მოთხრობილა ბრძოლა ესე ვითარი აფხაზთა-
გან, და მოგვისწრო ღამემან და დავსდექით მას ღამესა მდინა-
რის მაჭარას პირსა ზნ, ხ დილა რა გათენდა, წარმოვედიო,
და კდ მოგენდომეს დახდომა და რა ენახეთ და იყო ცხენთა
შეტეევებისა ადგილი, მაშინ ჩვენთა ლეჩხუმელთა შეუტიეს და
მცირედისა სროლითა გააქციეს მრავალი, დევნა უყვეს და გა-
ნიბნინეს და მივედით თუბუნს (ესე იგი ცხომს) და ქალაქი და
გარემოს მისა სოფელნი და ეგრეთვე სასახლე შარვაშიძეთა
სრულათ დავსწვით და აღვაოხრეთ და მუნით მივედით აყუს
ციხესა შნ, მუნ 'განვისვენეთ ოთხსა თუ ხუთსა დღესა შნ
ბრძოლითა საკმაოდ დამაშვრალთა და განუსვენეთ მუნ და-
კოდილთა და ჩვენ წარვედით ხუფუს, და რა მივედით სასახლე-
სა შნ შარვაშიძეთა, დავებანაკეთ და მოვიდენ ყოველნი ხუ-
ფუელნი, გარნა ნარჩოვ და გიორგი ინალისშვილები არ მო-
ვიდენ ჩვენთან, ვინათგან ერთგულებდენ ასლან-ბეგსა, ამის-

თვის განრისხდა თავადი გარჩაკოვი და წარგვავლინა საინალის-
შვილოშიდ დასაოხრებელად მე და პოთპოლკოვნიკი ივან ნი-
კოლაევიჩი თავადი აფხაზოვი, და რა წაველთ, გზასა ზნა შევი-
რიგეთ გიორგი ინალისშვილი და მიუტყვევთ დანაშაულობა
მისი და ნარჩოვი არ მოვიდა, წარვედით და კაპეტის წყალის
პირსა ზნა დავებანაკეთ სასახლესა შნა ნარჩოუსასა და მუნით
წარვეგზავნეთ თარეშნი ჩვენნი ლეჩხუმელნი და მოათარაშეს
მრავალნი ადგილნი და მოსდენეს მრავალნი პირუტყენი და
სხვა ალაფი, და მოვიდენ, და შნდ დავსწვით სასახლე ნარ-
ჩოვ ინალისშვილისა, და გარემო სოფელი ყლი და ძელსა
ზნა დავმოკიდეთ მუნ ორნი კაცნი შესაშინებლად აფხაზთა, და
თუმცა გვიყვეს მცირედი სროლა იქა, მაგრამ გავაქციეთ მსწრაფლ
და ესე ვითარის წარმატებით მოველთ კვალად ლუხუნს სასა-
ხლესა შნა თავადს გარჩაკოვსთან: ხრ შნდ სამისა დღისა შევა-
ფიცეთ დიმიტრის ყლი აფხაზეთი მიულოცეთ, ცერმონიით მთაე-
რობა, დაუტყვევთ მცველი მხედრობა და მაიორი რაკოცა და
ესრეთის მოქმედებით წარმოვედით და მოვედით კდ აყუს (რლ
არს სოხუმს) და აყუდამ თავადი გარჩაკოვი წამოვიდა ზღვით
და მე და თავადი აფხაზოვი და ყოველი მხედრობა ხმელით
გზასა ზნა, და [თა]ვისის უმგვანის და არა მართლიადის საქციელის-
თვის ოქუმის წყლის პირზედ დავიჭირეთ ბეჟან მარლანია, რლი
ჟამსა მას დადიანის სამფლობელო სამურძაყანოსა შნა იყო
შემძლე კაცი, და ესრეთ მშვიდობით წარმართებულნი მოვედით
სახლადვე ჩვენსა: ესე ვითარის სამსახურისა ჯილდოთ გვიბო-
ძეს მოწყალება თავადს ლენერალ-მაიორს გარჩაკოვს ბურნა-
ოთის კოლოფი ბრიალენტით (sic) მოოქვილი, თავადს აფხაზოვს
ჩინი პოლკოვნიკობისა, მაიორს რაკოცას და მაიორს შულკაჩოვს
მეოთხეს ხარისხისა ორდენი წმინდის ელადიმერიისა და სხვათა
აფიცართ მათ მათი შესაბამი: მე მიბოძეს ჩინი ლენერალ-მაიო-
რობისა, ჩემს ხელთ ქვეშეთა, ძესა ჩემსა გიორგის პოთპორუ-
ჩიკობა, რომელმანცა ჟამსა მას წარმოაჩინა სახელოვანი მამა-
ცური ქცევა, რლიცა იყო ჯერეთ ყრმა, თავადს ლევან გე-
ლოვანს ორდენი ელადიმირისა მეოთხისა ხარისხისა. რლცა

ვაჟკაცობითა ჟამსა მას განსხვავა თავი თვისი, ვახტანგ ზაალის ძეს ასათიანს პრაპორშიკობა, რლიცა მცირედ დაიკოდა ხელზედ: სამურძაყანოველთ, რლიცა მე მახლდენ, თავადს თემურყვა ანჩაბადეს პორუთიკობა და პენცია სიკვდილამდის, რომელიცა გვემსახურა პერეოჩიკობითა და სხვათა და სხვათა საქციელითა: თავადს შარვაშიძეს ორთ ძმათა ხუხულობასა და ზურაბსა და თავადს თადა¹⁾ ანჩაბადეს პრაპორშიკობა, და ეგრეთვე ალი-ბეგ შარვაშიძეს პორუთიკობა და სარალუფუ მარშანის კაპიტნობა და სიკვდილამდის პენცია და ესრეთ ღირს ვიქმენით მონარხისა მოწყალებასა: ხ' განძებული და გაქცეული ასლან-ბეგ მივიდა ჯიქეთს და იშოვნა საკმაო ჯარი ჯიქისა, მოვიდა და მოადგა ჩვენთა დატევებულთა მხედრობათა ლუხუნს და მაიორს რაკოცას, თუმცა მამაცად იყვნენ ჯიქნი და შემოკრეს საფრითა, სადა იყვნენ ჩვენნი მხედრობანი, და მივიდენ მამაცად, მაგრამ რუსთა თვისის ჩვეულების უძლეველის მოქმედებით დაუწყეს ბრძოლა და გააქციეს ჯიქნი და მრავალნი მოჰკლეს და მრავალი ალაფი დააყრევინეს და ესრეთ განემარჯვათ მცირედთა მხედრობათა ჩვენთა და სირცხვილეული წარვიდა ასლან-ბეგ და მისი ჯიქნიცა: ხ' შ'დ მთავრობისა მისისა ერთისა წლისა შესრულებამდის დასნეულდა მთავარი დიმიტრი საფარ-ბეგის ძე შარვაშიძე და საუბედუროთ ავხაზთა გარდაიცვალა იგი წელს ქვსით 1822 და დაფლეს რუსთა ლუხუნისა სასახლისა ეკლესიასა შა, ხ' მიუწოდა საქართველოს უპირატეს მმართველმან იერმოლოვმან უმცირესსა ძმასა დიმიტრისასა მიხაილს და მისცეს მთავრობა შინაგანის²⁾ აფხაზეთისა და ჩინი მაიორობისა, ვინათგან ჯერეთ მცირწლოვანი იყო: ხ' ვახტანგ ბაგრატიონი, რლი უწინარეს ვახსენეთ, იყო გარდავარდნილი ახალციხეს ოსმალთა შა, და იყო მასთან იოანე ქაიხოსროს ძე აბაშიძე, რლი ესეცა უწინარეს ვახსენეთ, ესე წარვიდა სტამბოლს ოსმალთ იმპერატოართა თანა (ესე იგი

¹⁾ В другомъ спискѣ: დათა.

²⁾ В другомъ спискѣ: შა ტანის.

ხვანთქართან) და მიიღო პატივი, და რა მოვიდა მუნით, შეე-
შურვა რლისამე მიზეზისათვის ვახტანგ ბაგრატიონი, შეუჩინა
კაცი და მოჰკლეს ახალციხეს იოანე აბაშიძე. წელსა ამასა
1822 დეკემბერს 12 გარდაიცვალა გიორგი ნიკოლოზს ძე
დადიანოვი საგლოველად და საბავთოდ საზოგადოდ სახლთა
სამთავროთა დადიანთა, ვინათგან იყო კაცი ღირს სახსოვარი
და საყვარელი: ეგრეთვე წელს ქესით 1823: იანვრის 28:
ღენერალ-მაიორი და კავალერი იმერეთის სახლთ-უხუცესი თა-
ვადი ზურაბ ქაიხოსროს ძე წერეთელი, სიმამრი დადიანისა ლე-
ონისა, რლი იყო სრ იმერეთსა შა ჰკუთითა და კარგაკაცობითა
წარმოჩენილი, და სახლთა შა დიდებული. ამათ ქამთა მთა-
ვარმან ჩვენმან ლეონ დადიანმან მოიყვანა როსტომ-ბეგ ქელა-
იშ-აჰმედ-ბეგის ძე შარვაშიძე და შთამომავლობითა მაჰმადიანი,
ნათელსცა სახელსა შა ქრისტესსა და ქრისტიან ჰყო და მისცა
დაჲ თვისი ქეთევან ნაცოლარი მანუჩარ შარვაშიძისა ცოლად:
თუმცა არა კეთილ-ქცეულებისა მისისათვის უწყებოდა როს-
ტომ-ბეგს მმართველობა რუსთა, გარნა მთავრის დადიანის პა-
ტივისათვის მიუტევეს მას. ხ სამსა მას სამეფოსა საქართველ-
იმერეთისასა უაშუალოდ ჰულობს დიდი კელმწიფე ჩვენი
ალექსანდრე პავლეს ძე პირველი მპყრობელი სრ რუსეთისა,
სამთავროსა სამენგრელოსასა სრ ფლობს მთავარი ლეონ გრი-
გოლის ძე დადიანი: გურიისა სამთავროსა ფლობს მთავარი
მამია სიმეონის ძე გურიელი: ავხახეთისა სამთავროსა ჰულობს
მთავარი მიხაილ საფარ-ბეგის ძე შარვაშიძე. ხ ამათ მთავრებთა
ჰულობს რუსეთის იმპერატორი ალექსანდრე პავლეს ძე პლი,
და არს მშვიდობა გამოუთქმელი, რლიცა უმეტესად დაამტკი-
ცოს მომცემელმან კეთილისამან ღონ¹⁾:

1) Изъ другого списка, кромѣ отмѣченныхъ вариантовъ, укажемъ
еще нѣкоторыя добавленія: на стр. 21 (строка 8 сверху) послѣ словъ
„თვით წარვიდა“ прибавлено: „ახალციხეს“, на 26 стр. (строка 18 свер-
ху) послѣ такихъ же словъ прибавлено: „იმერეთს“; на стр. 31 (стро-
ка 19 сверху) послѣ слова „მიველით“ прибавлено: „რა სამეფოს“.
На стр. 43 (строка 5 снизу) вмѣсто „ხახუბისი“ читается ხახუბისი; на

П Е Р Е В О Д Ъ .

Царемъ имеретинъ сталъ Давидъ, сынъ Георгія ¹⁾. Онъ сдѣлалъ своимъ совѣтникомъ и первымъ лицомъ *государства* сына кеанскаго эристава Элизбара, который былъ зятемъ умершаго царя Соломона. Это вызвало зависть въ имеретинахъ, и отложились отъ царя Бери Цулукидзе и Папуна Церетели, которые желали имѣть царемъ Давида, сына Арчила. Но Кація Дадіани помогъ царю и послалъ одишскія войска подъ начальствомъ своего брата Георгія. Одишцы, выступивъ, сожгли и полонили въ Карчхабъ дворецъ Бери Цулукидзе. То же самое они сдѣлали во всей Имеретіи, гдѣ только нашли враговъ царя Давида. Они обогли *всю* Имеретію, взяли заложниковъ, разсѣяли Цулукидзевыхъ и Церетелевыхъ и, перейдя Сацаликэ ²⁾, вступили въ Рачу, которую также покорили, *предварительно* взявъ Хидисъ-кари, что на Ріонѣ, въ Рачѣ. Братъ Дадіани Георгій и одишскія войска вернулись побѣдоносно черезъ Лечхумъ въ Одиши, а царя оставили въ Имеретіи въ благополучіи.

Цулукидзевы и Церетелевы, отправившись къ лезгинамъ, выказали *большое* стараніе, достали нѣсколько лез-

стр. 29 цифра 184 вѣрно показана съ оригиналомъ, но она ошибочна, должно быть 1804. Изъ корректурныхъ ошибокъ отмѣтимъ: на стр. 16 (12 строка сверху) вмѣсто „აღვალს დღს“ должно быть: ავალს დღს; на стр. 32 (строка 16 сверху) вмѣсто „მთავრობებს“ должно быть: „მთავრობებს“. При печатаніи текста къ существующимъ знакамъ преніанія оригинала мы добавили отъ себя только самые необходимые. Грузинскій текстъ нашего отрывка, напечатанный въ газетѣ „Иверія“ за 1877 г. №№ 5, 6, 7, 9, 12, 13, 14, 18, и текстъ исторіи Имеретіи послѣ раздѣленія Грузіи на три царства до нашего отрывка, напечатанный въ журналѣ „Иверія“ за 1879 г. №№ 7—8, списаны не съ нашего оригинала и далеко не исправны.

¹⁾ Давидъ Георгіевичъ былъ возведенъ на престолъ послѣ смерти царя Соломона I, послѣдовавшей 23 апрѣля 1782 года.

²⁾ Вѣроятно, владѣніе Цулукидзевыхъ.

гинскихъ отрядовъ, вступилъ съ ними въ Рачу и перетянули на свою сторону нѣкоторыхъ имеретинъ и рачинцевъ.

Узнавъ объ этомъ, царь просилъ помощи у Каціи Дадіани, а Дадіани прислалъ свои войска, состоящія изъ одишцевъ и лечхумцевъ. Войска эти вступили въ Рачу, гдѣ были расположены станомъ лезгинскіе и турецкіе отряды. При послѣднихъ тутъ находились Бери Цулукидзе и Папуна Церетели, которые держали при себѣ претендента на царскій престолъ Давида, сына Арчила. Къ нимъ примкнуло множество имеретинъ. Между тѣмъ только-что прибывшія войска Дадіани, какъ только наступило утро, вступили въ бой. Завязалось сильное сраженіе. Одишцы и лечхумцы обратили въ бѣгство лезгинъ и турокъ, ранили Папуна Церетели и многихъ убили. Давидъ, сынъ Арчила, Бери Цулукидзе и раненый Папуна Церетели заперлись въ крѣпости Квара, а оставшіеся лезгины и турки укрѣпились въ Схевевъ, въ домахъ, амбарахъ и саманикахъ и довольно удачно дѣйствовали оттуда. Одишцы и лечхумцы окружили ихъ. Хотя лезгины оказали отчаянное сопротивленіе, сражались храбро и, благодаря прикрытію, убили многихъ именитыхъ и храбрыхъ лечхумцевъ и одишцевъ, тѣмъ не менѣе они были сожжены въ домахъ, убиты и истреблены, такъ что ни одинъ изъ нихъ не ушелъ живымъ. Одишцы и лечхумцы одержали славную побѣду, въ которой выказали полное мужество, и, отягченные добычею, побѣдопосно вернулись во-свояси. Миръ и любовь царилъ между названнымъ царемъ и Дадіани.

Въ то время гуріелемъ былъ Мамія. Абхазіею, за границую Дадіани, владѣли: Зурабъ Шарвашидзе—Хупомъ; въ крѣпости Аку находился Келайшъ-Амедъ-бегъ и занималъ его окрестности; пространствомъ отъ границъ Аку до Галидзги, извѣстнымъ подъ названіемъ Шуа-Сопели (Средняя страна), владѣлъ племянникъ по брату Зураба Бекиръ-бегъ.

Между тѣмъ Мамія Гуріели впалъ въ болѣзнь отъ старости,

оставилъ гуріельство и постригся въ монахи. Гуріелемъ сдѣлался братъ его Георгій. Умеръ и Георгій Гуріели, и гуріелемъ сталъ сынъ его Симонъ.

Вслѣдъ за симъ, спустя нѣкоторое время, Кація Дадіани занемогъ. Предчувствуя, что онъ оставляетъ сей міръ и видя малолѣтнихъ дѣтей, Кація пригласилъ къ себѣ царя Давида и, поручивъ ему дѣтей, просилъ, во вниманіе его заслугъ и помощи, которыя онъ выкавалъ своими войсками предъ царемъ, помочь его дѣтямъ и быть отцомъ, замѣнь его, для малолѣтнихъ его сиротъ. Тогда царь обѣщалъ клятвою помогать и замѣнять отца дѣтямъ Дадіани, и уѣхалъ въ Имеретію. Черезъ три дня умеръ Кація Дадіани, достойный памяти среди мтаваровъ (владѣтелей), и похоронили его въ отцовскомъ склепѣ въ Мартвилѣ въ 1788 году по Р. Х. Владѣтелемъ Мингрелии и дадіаномъ былъ объявленъ восемнадцатилѣтній сынъ Каціи Григорій. Но царь Давидъ, забывъ объ услугахъ Каціи Дадіани и предсмертной просьбѣ его, задумалъ: «такъ какъ изъ сыновей Каціи Дадіани никто не въ состояніи сдѣлаться мтаваромъ по причинѣ малолѣтства, то я покорю себѣ Мингрельское владѣніе». Спустя два мѣсяца послѣ смерти Каціи Дадіани, царь Давидъ собралъ имеретинскія войска и, напавъ на Одиси, опустошилъ пожаромъ и полонилъ его; онъ привлекъ къ себѣ многихъ приверженцевъ, а также брата Григорія Дадіани Манучара и другихъ тавадовъ (князей) и, забравши много плѣнныхъ, ушелъ обратно въ Имеретію. А Григорій Дадіани по причинѣ малолѣтства не могъ оказать ему сопротивленія и уѣхалъ въ Лечхумъ.

Послѣ этого дидебули (первѣйшіе вельможи) Мингрельскаго владѣнія, братъ Каціи Дадіани Георгій, племянникъ по брату Каціи Дадіани Георгій же, сынъ Кацо, и другой племянникъ по брату Каціи Дадіани тоже Георгій, сыпъ Николая, и вмѣстѣ съ ними Кайхосро Геловани и сахлтъ-уху-

цесъ (министръ двора) мингрельскаго владѣтеля Георгій Чиковани, собрались вмѣстѣ *на совѣщаніе* и, убѣдившись, что царь Давидъ, вмѣсто *опеки*, старается погубить сына Каціи Дадіани Григорія, рѣшили отправить посла и пригласить изъ Карталиніи Багратида Давида, сына Арчила, племянника по брату царя Соломова I, о которомъ мы выше упомянули. Хотя и онъ былъ еще молодъ, но его привезли въ Лечхумъ, въ мурскій дворецъ, дали ему въ супруги дочь Каціи Дадіани и сестру Григорія Марію, обвѣнчали и справили свадьбу. Послѣ свадьбы эти двое юношей, собравъ лечхумскія войска, выступили съ упованіемъ на Бога и прибыли въ Одиси, въ Хунцъ, гдѣ присоединились къ нимъ все одишскія войска, кромѣ перешедшихъ на сторону царя, и расположились станомъ въ Хунцѣ.

Узнавъ объ этомъ, царь Давидъ собралъ имеретинскія войска; кромѣ того, онъ досталъ и лезгинскіе отряды и съ большою самоувѣренностью направился противъ этихъ двухъ юношей, Давида и Григорія; ихъ онъ ни во что не ставилъ и самонадѣянно говорилъ: «стыжусь сражаться съ этими дѣтьми, но возьму въ плѣнъ всехъ мингрельскихъ вельможъ и тѣмъ покорю Мингрелію». И, придя, онъ разбилъ лагерь по ту сторону Цхенись-цкали, близъ Хони. Черезъ нѣсколько дней царь Давидъ выступилъ съ войсками противъ Дадіани и Давида. Съ этой стороны одишцы хотя и боялись многочисленности царскаго войска, но мужались сердцемъ, и такъ какъ вода въ Цхенись-цкали была большая и пѣшимъ нельзя было перейти, мингрельцы пѣшихъ отправили къ Бунбуискому мосту ¹⁾ и въ предводители имъ дали сахлъ-уху-

¹⁾ Въ названіи Бунбуась-хиди, или, точнѣе, Бонбуась-хиди слышится исковерканное имя Помпея, который, какъ говорятъ, преслѣдуя понтійскаго царя Митридата VI, построилъ въ указанномъ мѣстѣ на Цхенись-цкали мостъ, точно такъ же, какъ на Курѣ, во Мцхетѣ.

цеса мингрельскаго владѣтеля Георгія Чиковаши, который тогда показалъ свою храбрость: онъ переправился черезъ мостъ и расположился по ту сторону, противъ Хунца, подъ Матходжи. Конница мингрельская, видя это, перешла рѣку прямо напротивъ Хунца. Какъ только они переправились, тотчасъ вступили въ бой, и началось сраженіе. Послѣ продолжительной битвы, мингрельцы обратили въ бѣгство самонадѣяннаго царя: имеретинско-лезгинскія войска показали тылъ, и Григорій Дадіани и претендентъ на царскій престолъ Давидъ одержали побѣду въ 1789 году, въ которой мингрельцы выказали большую доблесть, ибо они взяли въ плѣнъ и убили много имеретинъ, а главнымъ образомъ забрали живыми тавадовъ и ашауровъ и представили ихъ Дадіани. Съ этой стороны тоже были убиты многіе мингрельцы и въ числѣ ихъ сынъ Кайхосро Геловани Манучаръ. Обращеннаго въ бѣгство царя Давида мингрельцы преслѣдовали по пятамъ и пришли въ Кутаисъ, взяли всѣ укрѣпленія и замки Имеретіи, привели всѣхъ имеретинскихъ дидебуловъ, подчинили ихъ Давиду, посадили его царемъ въ Кутаисъ, давъ имя Соломона (II). Григорій Дадіани, одержавшій большую побѣду со своими войсками, вернулся въ свою резиденцію, а выгнанный Давидъ поѣхалъ въ Ахалцихъ.

Царемъ Имеретіи сдѣлался Соломонъ (II), сынъ Арчила, который подчинилъ себѣ всю Имеретію, и между царемъ и Дадіани установилась большая любовь. Въ то же время въ Гуріи мтаваромъ былъ Симонъ, сынъ Георгія Гуріели, а надъ абхазцами былъ владѣтелемъ Келайшъ-Амедъ-бегъ Шарвашидзе. Въ это время Григорій Дадіани привезъ себѣ въ супруги внучку карталинскаго и кахетинскаго царя Ираклія Ниноу, послѣ чего царь Соломонъ взялъ къ себѣ свою жену Марію, сестру Григорія Дадіани, и миръ и радость царили между ними.

Бѣжавшій царь Давидъ проживалъ у турокъ въ Ахал-

цихъ. Тамъ онъ собралъ силу и привелъ лезгинскія и турецкія войска, вступилъ въ Имеретію и расположился въ Зоретъ. Узнавъ объ этомъ, новый царь Соломонъ собралъ имеретинское ополченіе и пошелъ противъ нихъ. Такъ какъ отряды Давида были немногочисленны, то они окружили себя землянымъ валомъ и расположились въ окопахъ. Странники Соломона, видя немногочисленность враговъ, не устрашились неприступности окоповъ и напали на имеретинъ. Тогда выступилъ изъ окоповъ Симогъ Абашидзе, сынъ Николая, который сопровождалъ царя Давида, ибо онъ былъ его зятемъ, и сталъ предъ штурмуемымъ укрѣпленіемъ. На него набросился тотчасъ знаменосецъ царя Соломона, но Симонъ сбросилъ его съ коня, взялъ царское знамя, которое и водрузилъ надъ входомъ въ укрѣпленіе. Когда имеретинцы замѣтили это, обратились въ бѣгство и бѣжали. Турки и лезгины преслѣдовали ихъ; однихъ взяли въ плѣнь, другихъ убили. Царь Давидъ одержалъ побѣду. Онъ двинулся оттуда, прибылъ въ Ломсіатхеви и присоединилъ къ себѣ нѣкоторыхъ имеретинъ, а царь Соломонъ отправился въ Сачхере, ко двору Церетели, ибо Пацуна и Зурабъ Церетели были большіе сторонники Соломона. Въ это время умеръ Пацуна Церетели. Тогда находившійся у Церетели царь Соломонъ попросилъ помощи у дѣда своего карталинскаго царя Ираклія и шурина своего Григорія Дадіани. Царь Ираклій прислалъ на помощь Соломону внука своего Іоанна съ войскомъ, а отсюда оказалъ помощь Григорій Дадіани своимъ войскомъ. Когда царевичъ Іоаннъ подошелъ къ имеретинской границѣ, царь Соломонъ встрѣтилъ его, и они напали на Давида, завязали сраженіе и обратили его въ бѣгство. Съ этой стороны подошелъ Григорій Дадіани съ большимъ войскомъ и взялъ Кутансъ, укрѣпленный царемъ Давидомъ. Тогда войска карталинскаго царя соединились съ войсками Дадіани, покорили всю Имеретію и снова подчинили ее царю Соломону. Побѣдители,

царевичъ Іоаннь и Григорій Дадіани, вернулись во-свояси. Вѣжавшій же Давидъ ни у кого не нашелъ больше помощи и вернулся въ Имеретію. Онъ подчинился Соломону. Они помирились, и царь Соломонъ далъ ему вотчину, положенную для царевича, и онъ жилъ тамъ. Нѣкоторое время они находились въ мирѣ и весело жили, довольные своею участью.

Но злонамѣренные люди, которые въ смутахъ преслѣдовали свои корыстныя цѣли, снова пустили въ ходъ интригу между царемъ и Дадіани, и между ними произошелъ разладъ. Въ это время весьма сильнымъ человѣкомъ являлся подданный Дадіани Кайхосро Геловани, который былъ владѣтелемъ Лечхума, но имѣлъ сильное вліяніе и въ Одишѣ. Онъ отказался отъ преданности Григорію Дадіани и перешелъ на свою сторону брата Григорія Дадіани Манучара. Геловани привелъ царя Соломона вълѣдствіе воздѣйствія Церетели, ибо племянница Зураба Церетели была замужемъ за сыномъ Кайхосро Геловани, а Зурабъ Церетели въ то время первенствовалъ во всей Имеретіи. Устроивъ такого рода заговоръ, они прогнали Григорія Дадіани и дадіаномъ сдѣлали Манучара. Григорій же ушелъ къ самурзаканцамъ и абхазцамъ и жилъ тамъ. Въ то время проживавшій въ Имеретіи бывший царь Давидъ сталъ дѣйствовать въ Ахалцихѣ, пригласилъ лезгинъ, соединился съ ними, и они подступили близко къ Кутаису. Съ своей стороны царь Соломонъ тоже собралъ имеретинскія войска, укрѣпился въ Кутаисѣ и призвалъ на помощь Манучара Дадіани. Послѣдній подошелъ къ Кутаису съ одноплеческимъ ополченіемъ, надъ которымъ главенствовалъ Кайхосро Геловани. Въ это время самурзаканцы и абхазцы собрались, чтобы помочь Григорію Дадіани, ибо они видѣли владѣтеля своего незаконно прогнаннымъ. Они выступили въ походъ и расположились станомъ въ Марсиаѣ, близъ Бандзи. Узнавъ объ этомъ, царь Соломонъ и Манучаръ Дадіани упали духомъ: съ одной стороны *стоялъ* съ лезгинами Давидъ,

съ другой съ абхазцами Григорій Дадіани. Но упавшіе духомъ выдумали вѣрное средство: Кайхосро Геловани ушелъ съ лечхумскимъ отрядомъ и взялъ съ собою родственника своего Кайхосро Церетели, племянника по брату Зураба Церетели, съ нѣкоторымъ количествомъ имеретинскаго войска и напалъ ночью въ Марсилъ на абхазцевъ, и абхазцы бѣжали. Отягченный большою добычею, Геловани вернулся обратно въ Кутансъ, прежде чѣмъ царь Давидъ, расположившійся лагеремъ близъ Кутанса, узналъ о пораженіи абхазцевъ. Григорій же Дадіани снова ушелъ въ Абхазію. Узнавъ объ этомъ дѣлѣ, Давидъ почувствовалъ себя безсильнымъ; онъ ужъ не могъ воевать съ Соломономъ и Манучаромъ, укрѣпившимися въ Кутансѣ; ушелъ отсюда и, пройдя Имеретію, пришелъ въ Матходжи, гдѣ и расположился станомъ. Между тѣмъ одинъ лезгинскій «беладъ» (предводитель) по имени Дурмама расположился со своимъ ополченіемъ выше *Матходжи*, на развалинахъ старой церкви. Тогда дошла вѣсть до Соломона, что карталинскій царь Ираклій выслалъ ему на помощь сына своего Александра съ войскомъ и артиллеріею, ибо Соломонъ раньше просилъ дѣда своего о помощи. Услыхавъ объ этомъ, царь Соломонъ обрадовался, вышелъ навстрѣчу дядѣ своему Александру, сыну Ираклія. Карталинскія, имеретинскія и одишо-лечхумскія войска соединились вмѣстѣ, подошли близко къ Матходжи, гдѣ и расположились. Давидъ же по причинѣ малочисленности войска окружилъ себя валомъ, за которымъ и укрѣпился. Къ Давиду пріѣхалъ изъ Абхазіи Григорій Дадіани. Давидъ и Григорій Дадіани заключили союзъ, и Григорій уѣхалъ въ Абхазію къ Келайшъ-Амедъ-бегу, чтобы тамъ набрать силы. Давидъ же укрѣпился въ Матходжи. Что касается царя Соломона, Манучара Дадіани и сына карталинскаго царя Александра, то они нѣкоторое время стояли въ Нахахулевѣ. Между тѣмъ Григорій Дадіани прибылъ къ Келайшъ-Амедъ-бегу и, просилъ у него помощи. Ке-

лайшь-Амедь-бегъ помогъ и лично сопровождалъ его со своимъ войскомъ. Они прибыли въ Хибулу, гдѣ и остановились. Но съ этой стороны дали деньги вышеупомянутому Дурмамъ белладу, и снѣ отсталъ и отъ Давида и отъ остальныхъ лезгинъ. Царь Соломонъ и Манучаръ Дадіани обружили вышеупомянутыми войсками Давида. Лезгины оказали сильное сопротивленіе изъ окоповъ, а Симошъ Абашидзе, всегда извѣстный своею беззавѣтною храбростію, сражался на удивленіе зрителей вѣ окоповъ вмѣстѣ съ однимъ прославленнымъ лезгиномъ, именемъ Амирханъ. Но меньшинство не могло устоять противъ большинства, и Давидъ и сопровождавшіе его лезгины ушли и черезъ Одиси прибыли въ Хибулу, гдѣ стояли лагеремъ Келешъ-бегъ и Григорій Дадіани. Видя это, Келайшь-Амедь-бегъ побоялся и вернулся обратно въ Абхазію, а Давидъ и Григорій Дадіани уѣхали въ Поті. Григорій съ своею супругой остался въ Поті, а Давидъ съ сопровождавшими его лезгинами удалился въ Ахалцихъ. Спустя немного времени, Давидъ умеръ въ Ахалцихъ отъ осы. Григорій же Дадіани черезъ нѣсколько времени не могъ уже оставаться въ Поті. Жену свою онъ послалъ въ Одиси и поручилъ брату своему митрополиту-чкондидели Виссаріону, а самъ уѣхалъ въ Ахалцихъ. Между тѣмъ въ Одиси была Чаковитская крѣпость, укрѣпленная Петромъ Мхсидзе, сыномъ Бежана, а въ Лечхумъ крѣпость Мури, укрѣпленная Гасвіаномъ Сосією, и Григорію Дадіани оставался вѣрнымъ дядя его Георгій, ибо онъ воспитывалъ сына его Леова. Кромѣ этихъ крѣпостей Манучаръ Дадіани покорилъ все *остальное* Мингрельское владѣніе и былъ его мтаваромъ.

Въ это время умеръ Симошъ Гуріели, и гуріелемъ сдѣлался малолѣтній сынъ его Мамія, а опекунами его были: мать Марина, сестра вышеупомянутаго Зураба Церетели, и дядя его Кайхосро Гуріели. Тогда *другой* дядя его Вахтангъ Гуріели сталъ завидовать ему и, перетянувъ на свою сторону

царя, лишилъ Мамію гуріельства; и *затѣмъ* такимъ же образомъ, по винѣ царя, они попеременно лишали другъ друга власти, но, подѣ конецъ, власть осталась за Мамією, который продолжаетъ быть мтаваромъ и понынѣ. Въ то же самое время турки очень нападали на Гурію, тревожили ее *частыми* нашествіями, убивали и забирали въ плѣнъ жителей. Чуть было вся Гурія не опустѣла: однихъ изъ жителей забрали въ плѣнъ турки, другіе бѣжали въ Имеретію и Одиси. Хотя гурійцы мужественно и храбро сражались, убивали многихъ, брали въ плѣнъ и одерживали побѣды, но по причинѣ многочисленности турокъ они не могли тягаться съ ними.

Между тѣмъ пребывающій въ Ахалцихѣ Григорій Дадіани не добился тамъ никакой помощи и отправился отсюда къ карталинскому царю Ираклію и къ тестю своему царевичу Георгію, но и здѣсь не вполне добился намѣченной цѣли. Царь Ираклій прислалъ вмѣстѣ съ Григоріемъ сына своего Александра и внука Іоанна съ порученіемъ *воздѣйствовать* на царя Соломона, чтобы онъ по просьбѣ дѣда своего приложилъ стараніе и установилъ миръ между Григоріемъ и Манучаромъ. Царевичи прибыли въ Кутансъ, но, не добившись никакихъ результатовъ, уѣхали въ Карталинію, а Григорій Дадіани съ семействомъ своимъ пребывалъ въ Имеретіи у царя и *имъ* содержался. Но царь желалъ мтаваромъ не Григорія, а Манучара. Послѣ неоднократныхъ просьбъ и моленій, Григорій наконецъ убѣдился въ истинѣ, что царь Соломонъ не оказываетъ ему настоящей помощи, а скорѣе старается мѣшать. Поэтому онъ уговорилъ своего дядю Георгія Дадіани, чтобы тотъ перетянулъ на сторону Григорія Кайхосро Геловани. Въ этомъ направленіи сталъ работать Георгій Дадіани, заручился согласіемъ Кайхосро и призвалъ Григорія въ свой дворецъ въ Ноджихеви. Григорій ночью тайно уѣхалъ изъ Кутанса и пріѣхалъ въ Ноджихеви къ дядѣ своему Георгію. Дядя повелъ его и привелъ въ крѣпость Георгія

Дадіани, въ Ногһу, и они пребывали тамъ. А жену Григорія Дадіани, дочь карталинскаго царя Ишу, увезли тайно ночью и привезли въ Лечхумъ. Кайхоеро Геловани и всеъ лечхумцы устроили ей встрѣчу и дали слово быть вѣрными мужу ея Григорію Дадіани. Григорій же Дадіани, пребывающій въ крѣпости дяди своего Георгія въ Ногһѣ, собралъ кое-какихъ одиноцевъ и оставался тамъ. Узнавъ о такихъ дѣяніяхъ Григорія, царь Соломонъ принялъ это за личное оскорбленіе и собралъ имперетинское ополченіе. Манучаръ Дадіани, братъ Григорія Дадіани, присоединился къ нему съ одишскимъ войскомъ. Они выступили, прибыли въ Ногһу и расположились въ Легерцемѣ, по ту сторону крѣпости. Царь хотѣлъ разрушить Ногскую крѣпость, но, такъ какъ Григорій Дадіани и дядя его Георгій выказали храбрость и стойкость, и съ той и съ этой стороны сторонники Григорія и Георгія нанесли поражение высланнымъ царемъ войскамъ, царь уже не пошелъ на штурмъ и придумалъ такого рода дѣло: Онъ завелъ переговоры съ Григоріемъ и его дядею. «Приходите ко мнѣ въ Кутансъ», *говорилъ онъ*: «и тамъ заключимъ условіе: ты будешь моимъ, я буду твоимъ, и прими *отъ меня* дадіанство!» Съ этимъ предложеніемъ согласился Григорій Дадіани, а царь составилъ *такой* планъ: когда придутъ ко мнѣ въ Кутансъ Григорій и дядя его, или убью ихъ, или заарестую. Съ этимъ планомъ царь уѣхалъ въ Кутансъ. Хотя Григорій и дядя его знали, что царь обманываетъ и приглашаетъ для измѣны, но выказали смѣлость и черезъ нѣсколько дней отправились и пріѣхали въ Бандзу. Оттуда отправили посла и попросили, чтобы имъ выслали для пріема двухъ митрополитовъ, кутателя Досноея Церетели и генателя Евѣммія, сына гурійскаго эристава, и вмѣстѣ съ ними сахлтъ-ухуцеса Зураба Церетели и Георгія Цулукидзе. Послѣдніе пріѣхали въ Бандзу, повезли Дадіани и пріѣхали въ Кутансъ, во дворецъ. Подозрѣвая измѣну отъ царя, Гри-

царя, лишилъ Мамію гуріельства; и *затѣмъ* такимъ же образомъ, по винѣ царя, они попеременно лишали другъ друга власти, но, подь конецъ, власть осталась за Мамією, который продолжаетъ быть мтаваромъ и понынѣ. Въ то же самое время турки очень нападали на Гурію, тревожили ее *частыми* нашествіями, убивали и забирали въ плѣнъ жителей. Чуть было вся Гурія не опустѣла: однихъ пзъ жителей забрали въ плѣнъ турки, другіе бѣжали въ Имеретію и Одпши. Хотя гурійцы мужественно и храбро сражались, убивали многихъ, брали въ плѣнъ и одерживали побѣды, но по причинѣ многочисленности турокъ они не могли тягаться съ ними.

Между тѣмъ пребывающій въ Ахалцихѣ Григорій Дадіани не добился тамъ никакой помощи и отправился оттуда къ карталинскому царю Ираклію и къ тестю своему царевичу Георгію, но и здѣсь не вполне добился намѣченной цѣли. Царь Ираклій прислалъ вмѣстѣ съ Григоріемъ сына своего Александра и внука Іоанна съ порученіемъ *воздѣйствовать* на царя Соломона, чтобы онъ по просьбѣ дѣда своего приложилъ стараніе и установилъ миръ между Григоріемъ и Манучаромъ. Царевичи прибыли въ Кутансъ, но, не добившись никакихъ результатовъ, уѣхали въ Карталицію, а Григорій Дадіани съ семействомъ своимъ пребывалъ въ Имеретіи у царя и *имъ* содержался. Но царь желалъ мтаваромъ не Григорія, а Манучара. Послѣ неоднократныхъ просьбъ и моленій, Григорій наконецъ убѣдился въ истинѣ, что царь Соломонъ не оказываетъ ему настоящей помощи, а скорѣе старается мѣшать. Поэтому онъ уговорилъ своего дядю Георгія Дадіани, чтобы тотъ перетянулъ на сторону Григорія Кайхосро Геловани. Въ этомъ направленіи сталъ работать Георгій Дадіани, заручился согласіемъ Кайхосро и призвалъ Григорія въ свой дворецъ въ Ноджихевн. Григорій ночью тайно уѣхалъ изъ Кутанса и пріѣхалъ въ Ноджихевн къ дядѣ своему Георгію. Дядя повелъ его и привелъ въ крѣпость Георгія

Дадіани, въ Ногу, и они пребывали тамъ. А жену Григорія Дадіани, дочь карталинскаго царя Нишу, увезли тайно ночью и привезли въ Лечхумъ. Кайхосро Геловани и всѣ лечхумцы устроили ей встрѣчу и дали слово быть вѣрными мужу ея Григорію Дадіани. Григорій же Дадіани, пребывающій въ крѣпости дяди своего Георгія въ Ноги, собралъ кое-какпхъ одиноцевъ и оставался тамъ. Узнавъ о такихъ дѣяніяхъ Григорія, царь Соломонъ принялъ это за личное оскорбленіе и собралъ имеретинское ополченіе. Манучаръ Дадіани, братъ Григорія Дадіани, присоединился къ нему съ одинокимъ войскомъ. Они выступили, прибыли въ Ногу и расположились въ Легерцемъ, по ту сторону крѣпости. Царь хотѣлъ разрушить Ногскую крѣпость, но, такъ какъ Григорій Дадіани и дядя его Георгій выказали храбрость и стойкость, и съ той и съ этой стороны сторонники Григорія и Георгія нанесли поражение высланнымъ царемъ войскамъ, царь уже не пошелъ на штурмъ и придумалъ такого рода дѣло: Онъ завелъ переговоры съ Григоріемъ и его дядею. «Приходите ко мнѣ въ Кутансъ», говорилъ онъ: «и тамъ заключимъ условіе: ты будешь моимъ, я буду твоимъ, и прими отъ меня дадіанство!» Съ этимъ предложеніемъ согласился Григорій Дадіани, а царь составилъ такой планъ: когда придутъ ко мнѣ въ Кутансъ Григорій и дядя его, или убью ихъ, или заарестую. Съ этимъ планомъ царь уѣхалъ въ Кутансъ. Хотя Григорій и дядя его знали, что царь обманываетъ и приглашаетъ для измѣны, но выказали смѣлость и черезъ нѣсколько дней отправились и пріѣхали въ Бандзу. Оттуда отправили посла и попросили, чтобы имъ выслали для пріема двухъ митрополитовъ, кутателя Досноея Церетели и генателя Евонмія, сына гурійскаго эристава, и вмѣстѣ съ ними сахатъ-ухуцеса Зураба Церетели и Георгія Цулукидзе. Послѣдніе пріѣхали въ Бандзу, повезли Дадіани и пріѣхали въ Кутансъ, во дворець. Подозрѣвая измѣну отъ царя, Гри-

горій Дадіани не вошелъ въ царскую палату, а дядя его Георгій вошелъ къ царю для переговоровъ и подлинно узналъ, что царь готовъ для измѣны: онъ замѣтилъ разставленныхъ людей. Тогда онъ вернулся, пришелъ къ Григорію и сообщилъ объ явной измѣнѣ царя. Тогда они собрались, не медля, и ушли назадъ съ вышеупомянутыми митрополитами и имеретинскими тавадами. Царь уже не рѣшился на измѣну и остался пристыженнымъ. Дадіани пріѣхалъ въ Хунць и отпустилъ съ большою благодарностью имеретинскихъ архіереевъ и тавадовъ, которые и уѣхали.

Послѣ этого Григорій Дадіани уѣхалъ въ Лечхумъ, гдѣ, при выѣздѣ, его встрѣтили лечхумскій моуравъ (правитель) Кайхосро Геловани и всѣ лечхумцы. Они поклялись ему въ вѣрности и передали всѣ крѣпости. Дадіани подчинилъ себѣ весь Лечхумъ. Освѣдомленный обо всемъ этомъ и не выполнившій ни одного изъ своихъ намѣреній, царь выѣхалъ, прибылъ въ Оджало и завелъ переговоры съ Дадіани о мирѣ. Отсюда отправились дядя Дадіани Георгій и Кайхосро Геловани и устроили миръ между Дадіани и царемъ. Царь уѣхалъ опять въ Кутаисъ, а Георгій Дадіани, дядя *владе- теля* Дадіани, заболѣлъ во время этихъ неурядиць. Его привезли въ Хогини, гдѣ и умеръ въ 1799 г. по Р. Х., декабря 15-го. Узнавъ объ этомъ, Григорій Дадіани сильно опечалился, ибо онъ лишился дяди, руководившаго его дѣлами. Онъ взялъ оставки его, привезъ съ большими почестями въ отцовскій свой склепъ и похоронилъ въ Мартвили съ долж- ной церемоніею. Между тѣмъ *Григорій* Дадіани расположилъ къ себѣ всѣхъ одишцевъ и сдѣлался дадіаномъ, а брату своему Манучару пожаловалъ Салипартіано, гдѣ онъ и про- живалъ. Но они не посѣщали другъ друга и не устраивали свиданій, такъ какъ между ними возникла большая вражда, посеянная царемъ. Нѣкоторое время Григорій правилъ своимъ владѣніемъ по своему усмотрѣнію, тѣмъ же мѣсяце Кайхосро

Геловани опять былъ въ силѣ во всей Одиши-Лечхумской *странѣ*. Не вынося поступковъ Кайхосро Геловани, Григорій Дадіани вошелъ въ тайное сношеніе съ царемъ Соломономъ и по уговору съ нимъ убилъ въ Гордѣ Кайхосро Геловани, и еще болѣе закрѣпилъ за собою Одиши и Лечхумъ, понизивъ всѣхъ приверженцевъ Кайхосро Геловани. Нѣкоторое время царь Соломонъ и Григорій Дадіани пребывали въ любви другъ къ другу, но царь не оставилъ своихъ намѣреній, желая покорить себѣ Одиши и Лечхумъ. Съ этою цѣлью онъ опять привлечь на свою сторону брата Григорія Дадіани Манучара, выступилъ противъ Григорія съ большимъ войскомъ, состоящимъ изъ имеретинъ и лезгинъ, свергнулъ Григорія и сдѣлалъ дадіаномъ Манучара. Но Григорій не удалился изъ Мингрелин, а проживалъ то въ Хоргѣ, то въ Хетѣ, то въ Чаквиджѣ, то въ Ногнѣ, ибо моуравы или владѣтели этихъ селъ были преданы Григорію. Когда царь со своимъ войскомъ удалялся въ Имеретію, Григорій снова овладѣвалъ дадіанатомъ, а когда царь приходилъ съ войскомъ въ Одиши, жаловалъ дадіанство Манучару. Такъ какъ царь не могъ выгнать Григорія изъ его страны и не достигъ своей цѣли, отъ вслѣдствіе этого сильно ожесточился и опустошалъ Одиши ежегодно: подвергалъ *страну* раззоренію имеретино-лезгинскимъ войскомъ, бралъ въ плѣнъ множество христіанъ, предавалъ пламени *дома*, превращалъ страну въ пустошь и ввергъ въ большое горе Одиши, гдѣ невѣрные лезгины попортили много церквей и многихъ убогихъ умертвили въ посябіиіе и униженіе православной вѣры.

Царь Соломонъ, продолжая такого рода дѣйствія, собралъ свои войска, выслалъ впередъ Манучара Дадіани и подошелъ къ Лечхуму со стороны Чквиши. Много лечхумцевъ перешло на сторону Манучара. Григорій уже не могъ устоять противъ нихъ, такъ какъ многіе лечхумцы ему изменили, а главнымъ образомъ Баака Чиковани, который въ то время въ

Лечхумъ былъ могущественнымъ человѣкомъ. Царь вступилъ въ Лечхумъ и сталъ опустошать его, а Григорій стоялъ въ Мури. Онъ завелъ переговоры съ царемъ: „если вы оставите Манучара, *нисалъ онъ*, и уйдете назадъ, то я дамъ вамъ, что мнѣ скажете“. Царь отвѣчалъ: «если ты мнѣ дашь Чквишскую крѣпость и вельдъ за нею другія, я оставляю Манучара безъ всякой помощи». Григорій обѣщаль царю просимое, и такъ какъ царь имѣлъ большое желаніе подчинить себѣ Лечхумъ, то, съ цѣлью овладѣнія Чквиши, онъ не обратилъ вниманія ни на вѣтвоотступничество, ни на стыдъ, оставилъ Манучара въ Дехвирѣ, а самъ отступилъ и расположился въ Сакниано въ Рачѣ.

Видя себя отвергнутымъ царемъ, Манучаръ не нашелъ никакихъ средствъ, ушелъ и вступилъ въ Орбельскую крѣпость, такъ какъ она находилась подъ моуравствомъ (управленіемъ) Баака Чиковани, а Григорій вышелъ изъ Мури и покорилъ весь Лечхумъ. Убѣдившись, что царь ни одному изъ Дадіаши не желаетъ добра, онъ пришелъ къ брату своему Григорію, выразилъ ему свое горе и просилъ простить ему его прежнія непріязненныя къ нему отношенія. Григорій же великодушно и съ радостью простилъ его, и между братьями установилась большая дружба.

Такъ какъ братья эти соединились, Григорій не далъ царю Чквиши и не выполнилъ обѣщаній. Поэтому царь вернулся и окружилъ крѣпость Чквиши. Черезъ нѣсколько времени слабые и безстыдные защитники крѣпости сдали Чквиши царю, и Чквиши былъ взятъ. Затѣмъ царь выступилъ, чтобы покорить весь Лечхумъ и расположился станомъ въ Лайлашѣ. Съ этой стороны Григорій собралъ только лечхумцевъ и остановился въ Усахелѣ. Черезъ нѣсколько дней произошла битва въ Усахелѣ. Хотя лечхумцы сражались храбро, но большинство все-таки побѣдило меньшинство, и сторонники Григорія бѣжали. Одержавъ побѣду, царь подступилъ

къ Дехвирской крѣпости, которая славно и похвально была укрѣплена начальникомъ Бежаномъ Круашилли. Бежашъ сражался храбро и убилъ многихъ имеретинъ и лезгинъ, окружавшихъ крѣпость, но потомъ былъ устроенъ подкошъ, и половина крѣпости обрушилась. Тогда Бежанъ Круашилли убѣдился въ невозможности дальше остаться въ названной крѣпости; поэтому онъ набрался смѣлости и вышелъ ночью изъ нея вмѣстѣ съ своимъ слугою, пробрался черезъ цѣпь имеретинъ и лезгинъ и благополучно прибылъ въ Мури къ Григорію Дадіани.

Узнавъ объ этомъ, Григорій уже не могъ остаться въ Лечхумѣ и уѣхалъ въ Одиси. Царь же покорилъ Лечхумъ и, поставивъ моуравомъ Бери Геловани, сына Кайхосро, самъ уѣхалъ въ Имеретію.

Въ это время ахалцихскіе наши Шерифъ-наша и Забутъ-наша поссорились другъ съ другомъ, и Шерифъ-наша прогналъ Забутъ-нашу. Последний, не найдя нигдѣ помощи, пріѣхалъ къ имеретинскому царю Соломону.

Такъ какъ онъ происходилъ отъ старшаго рода Атабеговъ, то по этой причинѣ *считалъ умѣстнымъ* пріѣхать къ Багратиду, и проживалъ тамъ, будучи обнадеженъ царемъ.

Тогда Шерифъ-наша сталъ вести переговоры съ царскими визирями и обѣщалъ много денегъ, если только они убьютъ Забутъ-нашу. Царскіе визири, прельщенные деньгами, собрались у царя и, выставя разные предлоги, ввели въ заблужденіе его и побудили убить Забутъ-нашу. У него отрубили голову и послали Шерифъ-нашѣ. Спустя нѣкоторое время, царскіе визири отравили челоуѣка просить Шерифъ-нашу обѣщанныхъ денегъ для себя и царя, но тотъ не прислалъ ни одного гроша, и такимъ образомъ Шерифъ-наша обманулъ царя и его визирей, которые остались осмѣянными Шерифъ-нашою.

Теперь снова скажемъ о Григорѣ. Григорій, прибывъ въ Одиши, просилъ помощи у Келайшь-Амедь-бега Шарвашидзе, который владѣлъ всей Абхазіею до Галидзги и имѣлъ сильное вліяніе и надъ владѣніемъ Дадіани, Самурзаканской Абхазіею. Но тотъ потребовалъ въ заложники старшаго сына его Леона и уплаты ему большой суммы, если онъ окажетъ *существенную* помощь противъ царя, и Дадіани послалъ ему своего сына Леона въ заложники.

Тогда Келайшь-Амедь-бегъ собралъ всю Абхазію и, выступивъ, пришелъ и расположился станомъ въ Абедатѣ. Съ той стороны подошелъ царь съ имеретинскимъ и лезгинскимъ войскомъ и расположился въ Ивандидѣ.

Царь и Келайшь-Амедь-бегъ вступили въ переговоры другъ съ другомъ. Послѣдній не осмѣлился вступить въ битву съ царемъ, а просилъ, чтобы тотъ не причинялъ вреда Дадіани. Царь клятвою обѣщалъ, что онъ не повредитъ ему, и Келайшь-Амедь-бегъ отправился назадъ въ Абхазію.

Но царь не сдержалъ обѣщаній Келайшь-Амедь-бегу и, по удаленіи его, выступивъ въ Одиши и опустошивъ много мѣстъ, подступилъ къ Тамаконской крѣпости и взялъ ее. Затѣмъ онъ подошелъ къ крѣпости Горди, но ее не могъ взять, такъ какъ защитники крѣпости, три брата, сыновья сахатъ-ухуцеса, Давидъ, Микель и Огія Чиковани, храбро сражались. Царь уѣхалъ въ Имеретію. Несмотря на то что Григорій Дадіани неоднократно просилъ царя оставить такого рода враждебныя дѣйствія противъ него и вспомнить о прежнихъ его услугахъ, при чемъ обѣщалъ исполнить то что царь попроситъ, царь все же не послушался его, напротивъ, еще больше сталъ преслѣдовать Григорія, ибо совѣтники царя и визири его, Кайхосро Церетели, сынъ Папуны, два брата Цулукидзе, Огія и Сехиія, и Ростомъ Нижерадзе такъ совѣтовали царю и уговаривали не мириться съ Григоріемъ.

Царь же не могъ дѣйствовать наперекоръ ихъ совѣтамъ. Но Григорія все же не могли выгнать изъ своего владѣнія.

Тогда Григорій, не найдя другихъ средствъ, рѣшилъ отдаться подъ покровительство русскаго императора, чтобы защитить себя отъ враговъ.

Въ то время главноначальствующимъ въ Грузіи русскимъ императоромъ Александромъ Первымъ былъ поставленъ генераль-отъ-инфантеріи князь Павелъ Димитріевичъ Циціановъ. Такъ какъ Дадіани не нашелъ дороги черезъ Имеретію, чтобы отправить посла въ Карталинію, онъ, снарядивъ въ путь придворнаго своего священника Свимопа Асатіани и дворянина Георгія Гугушвили, отправилъ ихъ изъ Ногской крѣпости черезъ Асхскую гору. Послѣдніе прибыли въ Лентехи, изъ Лентехи въ Чолули. Изъ Чолули взялся сопровождать ихъ Гуго Гардапхадзе, который выказывалъ большую преданность Григорію Дадіани. Перейдя Кавказскія горы и Осетію, послы прибыли въ Моздокъ, а оттуда повернули и пріѣхали въ Тифлисъ къ князю Циціанову. Григорій Дадіани просилъ *князя*, чтобы при его посредничествѣ великій россійскій императоръ открылъ ему дверь милости, принялъ подъ свое покровительство и защитилъ отъ враговъ. Князь Циціановъ внимательно отнесся къ посольству и просьбѣ Григорія Дадіани, и государь императоръ принялъ его подъ свое покровительство и прислалъ орденъ св. Александра Невскаго съ полковникомъ Майновымъ черезъ Ахалцихъ, ибо черезъ Имеретію царь не далъ бы дороги.

Полковникъ Майновъ пріѣхалъ въ Чаладиди черезъ Поти и принесъ орденъ. Сильно обрадованный этимъ Дадіани отпустилъ полковника Майнова съ большими подарками. Дадіани, чувствуя себя въ силѣ послѣ этого, завелъ дѣло съ лечхумскимъ мѣуравомъ Бери Геловани, чтобы онъ сдѣлался вѣрнымъ ему и отсталъ отъ преданности царю. Бери Геловани

согласился на предложеніе Григорія Дадіани, отсталъ отъ царя и сдѣлался вѣрнымъ Григорію Дадіани, ибо по происхожденію онъ былъ подданнымъ Григорія Дадіани, и домъ Геловани былъ возвеличенъ Кацією Дадіани. Въ виду этого Геловани пригласилъ Дадіани въ Лечхумъ. Дадіани отправился изъ Ногни, прибылъ въ Тшамаконъ, и Джогнорія Дгебуадзе передалъ ему Тшамаконъ. Отправившись оттуда, онъ вступилъ въ Лечхумъ. Берн Геловани и весь Лечхумъ встрѣтили его и онъ занялъ весь Лечхумъ, кромѣ Чквиши, который остался въ рукахъ царя. Направившись изъ Лечхума, Дадіани закрѣпилъ за собою весь Одиши и благополучно объединилъ все Мингрельское владѣніе.

Въ это время князь Циціановъ прислалъ статскаго совѣтника господина Петра Максимовича Литвинова и вмѣстѣ съ нимъ майора Изота и одну роту солдатъ, и извѣщалъ Григорія Дадіани, что изъ Крыма прибудетъ для защиты его войско, которому нужно указать лиманъ на берегу Чернаго моря для высадки. Какъ только они прибыли къ Григорію Дадіани, послѣдній повелъ ихъ и привелъ войска въ Кулеви, указалъ лиманъ при устьѣ Хобисъ-цкали, на берегу котораго расположилъ русскихъ. Но такъ какъ русскіе пока еще не были готовы, онъ далъ имъ пушки и другое нужное вооруженіе, *равно какъ* продовольствіе; кругомъ возвелъ укрѣпленіе и, оставивъ тамъ ихъ въ такомъ положеніи, самъ уѣхалъ, проѣхалъ Одиши и вступилъ въ Лечхумъ, въ резиденцію свою Мури. Но съ берега моря онъ привезъ малярію, отъ которой заболѣлъ. Затѣмъ онъ оправлся, и ему стало лучше, но онъ снова заболѣлъ и умеръ въ 1804 г. по Р. Х., 23-го октября. Его похоронили въ Цатерѣ. *Нѣкоторые* говорятъ, что Григорій умеръ отъ яда. Тогда Мингрельское владѣніе осталось безъ наследника, ибо старшій сынъ Григорія Леонъ былъ у Келайшъ-Амедъ-бега. Поэтому братья Григорія Дадіани начали помышлять о захватѣ власти, но привер-

женцы Григорія не захотѣли этого, и выказали преданность супругѣ его, дочери карталинскаго царя дедонали ¹⁾ Нинѣ. Въ виду этого братья Дадіани не могли достигнуть своей цѣли. Тогда прибыло въ Кулеви русское войско, военачальникомъ котораго былъ генераль-майоръ и кавалеръ Іоаннъ Іоановичъ Рикгофъ. Услыхавъ объ этомъ, мы, приверженцы Григорія, братъ его митрополить-чкондидель Виссаріонъ, князь Петрѣ Мхеидзе, князь Кайхосро Джаіани, князь сахатъ-ухудесъ Георгій Чиковани и я, встрѣтили его съ радостью, взяли весь ихъ багажъ и сонутетвовали имъ. Полковника Тарасова съ частью войска расположили въ Хунцѣ, а генераль съ главными силами остановился въ Хони. Тогда дедонали Нина и вѣрные ея вмѣстѣ съ генераломъ Рикгофомъ и дѣйствительнымъ статскимъ совѣтникомъ Литвиновымъ съговорились отправить депутатовъ къ его Императорскому Величеству Россійскому Государю, чтобы благодарить его отъ лица всей страны и супруги Григорія Дадіани, ибо послѣдній по причинѣ смерти не успѣлъ этого сдѣлать, и теперь снова просить, что нужно. Въ то же время съ согласія генерала и дѣйствительнаго статскаго совѣтника Литвинова выбрали въ депутаты сперва меня лично, послѣ меня Бежана Манучаровича Дадіани и *затѣмъ* придворнаго протоіерея Іоанна Іоселіани, сына Семена. Хотя тогда опасно было ѣхать въ Россію, ибо до меня ничего не было въ Россіи изъ нашего княжества, но, по причинѣ живѣйшей преданности *родитѣ*, мы не пощадили самихъ себя и не обратили вниманія на слезы близкихъ къ намъ, и отправились.

Послѣ нашего выѣзда дедонали Нина и сторонники ея, собравшись, отправили посла къ Келайншъ-Амедь-бегу и просили Леона, сына Григорія. Но тотъ, будучи корыстолюбивымъ, потребовалъ много денегъ и не прислалъ Леона. Узнавъ

¹⁾ Дедонали означаетъ по-грузински и царя и жену владѣтельнаго князя.

объ этомъ, князь Циціановъ разсердился и приказалъ генералу Рикгофу отправиться съ вѣрнымъ ему войскомъ въ Аку и разрушить его такъ, чтобы неразрушеннымъ не оставить камня на камень, освободить Леона и сдѣлать его мтаваромъ своего княжества. Рикгофъ выступилъ со своимъ войскомъ и съ одишо-лечхумскимъ ополченіемъ; прибылъ въ крѣпость Анаклію, которую тогда силою владѣлъ Келайшъ-Амедъ-бегъ и которая была укрѣплена съ большою заботою. На слѣдующій день послѣ прибытія *русское* войско, а также и наше пошли на штурмъ и въ продолженіе трехъ часовъ взяли ее. Испуганный этимъ извѣстіемъ Келайшъ-Амедъ-бегъ тотчасъ прислалъ Леона Григорьевича, котораго привезли въ Анаклію. Взявъ его оттуда, войска и другіе прибыли въ Зугдиды, поздравили Леона съ властью мтавара и утвердили надъ всѣмъ Мингрельскимъ княжествомъ отъ границы до границы. Послѣ этого генералъ Рикгофъ со своимъ войскомъ снова ушелъ на свою квартиру въ Хони и, спустя немного времени, прибылъ въ Кутаисъ, гдѣ и расположился. Но имеретинскій царь не пріѣзжалъ въ Кутаисъ, не видѣлся съ русскимъ войскомъ и проживалъ зимою въ Вардцихъ, а лѣтомъ въ Окрибъ и Гогъ.

Теперь расскажем о нашей поѣздкѣ. Когда мы поѣхали и прибыли въ Кутаисъ, тамъ былъ Петръ Максимовичъ Литвиновъ, который отпривилъ насъ къ князю Циціанову; но Литвиновъ сильно боялся царя и ожидалъ нашего убійства на дорогѣ; мы ожидали то же самое, но, уповая на Бога, отпривились и прибыли въ Тифлисъ къ князю Циціанову. Увидѣвъ насъ, князь очень обрадовался, принялъ съ примѣрнымъ почетомъ и, спустя двѣнадцать дней, отпривилъ въ Россію съ большими приготовленіями и почетомъ, снабдивъ насъ всѣмъ необходимымъ. Не будемъ распространяться. Когда мы пріѣхали въ столичный городъ Санктъ-Петербургъ, вняли и прпривали насъ съ примѣрнымъ почетомъ, описаніе

котораго было бы очень длинно, и через нѣсколько времени Государь пожелалъ, и мы удостоились видѣть и поклониться Его Императорскому Величеству Всемилостивѣйшему Государю Александру Павловичу и всей его фамиліи. Послѣ аудіенціи мы поднесли рукою протоіерея Іоанна образъ Влахернской Божьей Матери, который повезли въ подарокъ отъ нашей владѣтельницы Нины. Когда образъ былъ поднесенъ, Государь принялъ его съ должнымъ почетомъ и поставилъ въ придворной своей церкви съ большою церемоніею.

Мы пробыли въ С.-Петербургѣ цѣлый годъ въ несказанномъ довольствѣ. Затѣмъ отсутствовали насъ, довольныхъ всѣми, съ большимъ почетомъ. Его Императорское Величество изволили удовлетворить всѣ просьбы нашей владѣтельницы и приказали исполнить. Препровождены были и милостивыя награды: Государь еще богаче украсилъ образъ Влахернской Богородицы и снова прислалъ въ домъ Дадіани, „чтобы онъ стоялъ тамъ, *писааь онъ*, какъ залогъ моего покровительства и вашей ко мнѣ вѣрности“. Въѣтъ съ этимъ онъ прислалъ одну смѣну священническаго облаченія и владѣтельской одежды, приличной его дара; приказалъ соорудить въ Мингреліи церковь во имя Влахернской Божьей Матери на средства Его Величества и построить тамъ городъ и назвать сей городъ Григориполисъ въ память покойнаго Григорія Дадіани. Мтаваръ нашъ Леонъ Григорьевичъ Дадіани получилъ грамоту въ утвержденіи его въ владѣтельствѣ, богато украшенное знамя, шашку, усыпанную драгоценными камнями, чинъ генераль-майора, орденъ св. Анны первой степени съ брилліантами и одно кольцо весьма богатое и драгоценное. Мать мтавара, владѣтельница наша, дочь карталинскаго царя Ниша, получила орденъ св. Екатерины первой степени. И Государь приказалъ: такъ какъ мингрельскій мтаваръ Леонъ Григорьевичъ имѣетъ отъ роду двѣнадцать лѣтъ и не въ силахъ управлять владѣніемъ, то, пока Леону исполнится двадцать лѣтъ,

пусть владѣльница Ина правитъ Мингрельскимъ княжествомъ. Намъ Высочайше были дарованы: мнѣ прямо чинъ подполковника и орденъ св. Анны первой степени, вмѣстѣ съ этимъ драгоцѣннѣйшее кольцо и табакерка, усыпанная очень цѣнными камнями, и потомъ много денегъ; Бежану чинъ подполковника и орденъ св. Анны второй степени, драгоцѣнное кольцо и много денегъ; протоіерею Іоанну золотой крестъ, камилавка, пожизненная пенсія и много денегъ, и сопровождавшихъ насъ осыпали милостями. И такъ удостоенные всего этого направились мы въ Мингрелію, прошли Малороссію и Крымъ; въ Кафѣ сѣли въ судно, выступили и прибыли въ Кулеви, а оттуда въ Бавдзу, гдѣ съѣхались владѣтель нашъ и владѣтельница, и начались разнаго рода препровожденія времени и невыразимое веселье. Таково было наше путешествіе по волѣ Бога!

Что касается пребыванія моего въ Россіи или путешествія моего по другимъ странамъ, что я видѣлъ замѣчательнаго, или великаго, или достойнаго похвалы, или разнаго рода виды, если бы я о томъ здѣсь написалъ, сочиненіе мое вышло бы черезчуръ длинно; поэтому здѣсь я такъ кратко написалъ, а кто имѣетъ желаніе узнать и слышать все это, тотъ пусть ищетъ въ описаніи моего путешествія, которое называется «Путешествіе Николая Дадіани» ¹⁾.

Главнначальствующій въ Грузіи князь Циціановъ призывалъ и дѣлалъ предложеніе имеретинскому царю Соломону, чтобы и тотъ подобно Григорію вступилъ подъ покровительство и подданство русскаго императора, но царь не соглашался съ этимъ предложеніемъ, а больше выказывалъ преданности Портѣ Оттоманской, на сторонѣ которой были и мысли его. Въ то время князь Циціановъ собралъ войско и выступилъ въ походъ противъ Персіи, подступилъ къ Ганджійской крѣ-

¹⁾ Это произведеніе пока намъ неизвѣстно.

ности и послѣ сильной битвы взяли ее; убили находящагося въ ней ганджійскаго хана, раззорили имущество и добро Джавать-хана и побѣдоносно вернулся въ Тифлисъ, а Ганджа была названа Елисаветполемъ, по имени императрицы Елисаветы. Спустя нѣкоторое время, князь Циціановъ снова выступилъ въ походъ противъ Персіи и окружилъ Эриванскую крѣпость. Когда окружающіе готовы были вступить въ нее, на помощь Эриванской крѣпости подошелъ шахъ Бабаханъ съ 200000 войновъ и окружилъ Циціанова. Видя такую многочисленность непріятелей, Циціановъ чувствовалъ себя безпальнымъ, такъ какъ у него было не болѣе трехъ тысячъ *солдатъ*, съ которыми нельзя было и блокировать крѣпость и отражать шаха. Тогда онъ оставилъ крѣпость, сталъ лицомъ къ лицу съ шахомъ и, послѣ жаркаго боя, ушелъ благополучно и вернулся въ Тифлисъ.

Спустя нѣкоторое время Циціановъ снова выступилъ въ Персію и, прибывъ въ Баку, вступилъ въ переговоры съ бакинскимъ ханомъ, *написавъ* ему, что если онъ не покорится, поступить съ нимъ и съ его крѣпостью, какъ съ Ганджою. Тогда бакинскій ханъ притворно покорился и пригласилъ къ себѣ только Циціанова съ нѣсколькими людьми. Послѣдній оставилъ войско и самъ отправился съ двумя конными казаками, взявъ съ собою полковника Элизбара Эристова, котораго называли Агабабашвили. Когда онъ приблизился къ крѣпостнымъ воротамъ, ему вышелъ навстрѣчу изъ крѣпости ханъ, и они усѣлись для переговоровъ. Тогда заранѣе подготовленные люди стали палить изъ пистолетовъ и убили князя Циціанова, человѣка достойнаго памяти во всѣхъ отношеніяхъ, и вмѣстѣ съ нимъ Элизбара Эристова. Чувствуя свое безсиліе и не найдя дороги въ Грузію, войско князя Циціанова сѣло на суда въ Каспійскомъ морѣ и высадилось въ Астрахани. Вслѣдствіе этого разгнѣвался русскій императоръ Александра I Павловичъ и прислалъ большое войско для

разрушенія Баку. Войска пришли и окружили Баку, но ханъ изъ боязни уже не могъ остаться въ той крѣпости, улизнулъ черезъ заднія ворота и бѣжалъ. Крѣпость была взята русскими, равно какъ Дербендъ, Шемаха и всѣ подвѣдомственныя имъ земли, которыми большею частью и поднесъ владѣютъ русскіе. А главноначальствующимъ въ Грузіи, взявшимъ Циціанова, прислали генерала-отъ-инфантеріи графа Ивана Васильевича Гудовича. И этотъ много разъ предлагалъ имеретинскому царю Соломону вступить въ подданство русскаго императора и оставить преданность Портѣ Оттоманской и тайныя сношенія съ нею, но онъ не захотѣлъ и не желалъ покровительства русскаго императора, и изыскивалъ средство, которымъ могъ бы избѣгнуть русскаго подданства.

Около этого времени Асланъ-бегъ Шарвашидзе разгнѣвалъ Бога и, забывъ нѣжное отношеніе сына къ отцу и измѣнивъ ему, убилъ своего отца Келайшъ-Амедъ-бега въ крѣпости Аку и овладѣлъ Аку, и городомъ, и всѣмъ имуществомъ своего отца, *а нужно замѣтить, что* Келайшъ-Амедъ-бегъ былъ очень богатъ. Вслѣдствіе этого старшій сынъ Келайшъ-Амедъ-бега Сафаръ-бегъ, зять Дадіани, который былъ женатъ на сестрѣ Григорія и по волѣ отца жилъ въ Хупу, ушелъ и прибылъ къ Леону Григорьевичу Дадіани, проси, чтобы онъ за такое злодѣяніе отомстилъ брату его Асланъ-бегу. Тогда Леонъ Дадіани отправился съ мингрельскимъ войскомъ; мы прибыли въ Аку и расположились на берегу Бесилы, но не могли окружить крѣпость, такъ какъ не имѣли ни приготовленной артиллеріи, ни другихъ орудій для блокады крѣпости. Поэтому мы взяли сунругу Келайшъ-Амедъ-бега, урожденную Маршанія, Ребію-Ханумъ ¹⁾, и сына ея Баталь-бега Шарвашидзе, которыхъ держалъ въ плѣну злой этотъ Асланъ-бегъ; освободили ихъ и, взявъ заложни-

¹⁾ По другому варианту: Ремію-Ханумъ.

вовъ съ населенія, всю Абхазію отъ границъ джиговъ до Галидзги, границы Дадіани, отдали Сафаръ-бегу и такимъ образомъ благополучно вернулись въ Одиши.

Но злой тотъ отцеубійца Асланъ-бегъ, живя опять въ крѣпости Аку, не давалъ покою брату своему Сафаръ-бегу, привлекалъ къ себѣ его подданныхъ и мутплъ. Поэтому Сафаръ-бегъ снова пріѣхалъ къ Леону Дадіани и просилъ помочь ему, чтобы русскій Императоръ принялъ его подъ свое покровительство и подданство, какъ принялъ владѣтели Дадіани. Тогда Леонъ Дадіани всеподданнѣйше просилъ русскаго Императора Александра I Павловича принять подъ покровительство и подданство Сафаръ-бега Шарвашидзе ¹⁾. Въ виду того что просьба исходила отъ Дадіани, Императоръ съ уваженіемъ отнесся къ его просьбѣ и принялъ Сафаръ-бега подъ свое покровительство въ числѣ мтаваровъ и пожаловалъ въ награду орденъ св. Анны первой степени, владѣтельское знамя, большую пожизненную пенсію и обѣщалъ черезъ немного времени взять крѣпость Аку и выгнать оттуда отцеубійцу Асланъ-бега.

Послѣ этого, по нарушеніи мира между нашимъ Императоромъ и Портюю Оттоманскою, въ силу приказа главноначальствующаго въ Грузіи графа Гудовича, генералъ Рикгофъ выступилъ въ походъ для осады Потійской крѣпости. Онъ выступилъ съ войскомъ изъ Кутанса, а отсюда отирались войска Дадіани, и мы расположились близъ Потійской крѣпости. Здѣсь же былъ чкондидскій митрополитъ Вис-

¹⁾ Въ другомъ спискѣ это мѣсто вложено нѣсколько пространнѣе:

Тогда Леонъ Дадіани всеподданнѣйше просилъ русскаго Императора Александра I Павловича принять подъ такое покровительство и подданство Сафаръ-бега Шарвашидзе, въ какомъ самъ онъ находится. Его Императорское Величество уважилъ просьбу Дадіани и принялъ Сафаръ-Али-бега подъ свое покровительство и подданство.

саріонъ, цайшскій Григорій и всѣ другіе мингрельскіе тавады и азнауры (князья и дворяне). По наступленіи ночи, генераль Рикгофъ приказалъ мнѣ и полковнику Тарасову сдѣлать приступъ на слѣдующій день утромъ и взять окружавшія Потн траншеи, равно какъ и самый городъ. Мы приготовились и съ наступленіемъ утра выступили съ нѣкоторымъ количествомъ русскаго войска, а также съ нѣкоторыми нашими (мингрельскими) воинами, и какъ только пришли къ чертѣ города, нашли тамъ сильно укрѣпленный валъ, гдѣ стояла одна часть турецкаго войска; мы завязали сраженіе, но послѣ короткаго боя убѣдились, что такимъ способомъ битвы мы не въ состояніи вытѣснить непріятелей. Тогда полковникъ и я вмѣстѣ пошли на штурмъ, и непріятельское войско ушло за валъ, мы взяли траншеи, вступили въ городъ, взяли его и подошли близко къ крѣпости.

Тогда мы дали знать *объ этомъ* генералу Рикгофу, который пришелъ съ войскомъ и артиллерією, и вмѣстѣ съ нимъ прибыли вышеупомянутые іерей и другіе; обложили кругомъ крѣпость и ждали взятія ея въ скоромъ времени. Но по прошествіи одной недѣли полученъ былъ приказъ отъ графа Гудовича, *въ силу котораго* мы сняли осаду, выступили обратно въ Мингрелію, и каждый изъ насъ вернулся къ мѣсту своего назначенія.

Въ то время османскій сераскирь Усунь-паша выступилъ на войну противъ Грузіи съ большимъ войскомъ. Отсюда пошелъ навстрѣчу графъ Гудовичъ. Битва произошла близъ Карса. Сераскирь былъ разбитъ, и графъ Гудовичъ одержалъ славную побѣду. За это Государь Императоръ пожаловалъ ему чинъ генераль-фельдмаршала и другихъ его подчиненныхъ осыпалъ милостями. Послѣ этого графъ Гудовичъ отправился и окружить Эриванскую крѣпость, но, несмотря на продолжительную битву, не могъ взять ея и снова вернулся въ Грузію. Въ тому времени генераль-фельд-

маршалъ графъ Гудовичъ получилъ московское генераль-губернаторство, а въ Грузію прислали главноначальствующимъ генерала-отъ-кавалеріи Александра Петровича Торماسова. Въ это время умеръ генераль-майоръ, Рикгофъ въ Кулеви, и на его мѣсто въ Мингрелію прислали генераль-майора князя Дмитрія Захарьевича Орбеліани.

Въ это время Леонъ Дадіани разгнѣвался на Бежана Шарвашидзе и заключилъ его въ Чаквиджской крѣпости, но по просьбѣ князя Дмитрія Захарьевича Орбеліани освободилъ его; а всю Самурдзаканскую Абхазію поручилъ и отдалъ въ старшинство и въ управленіе зятю своему Манучару Соломоновичу Шарвашидзе. Онъ оказалъ ему такой почетъ не потому, что былъ его зятемъ, а за то, что тотъ былъ прославленный человѣкъ и способный въ дѣлахъ.

Главноначальствующій въ Грузіи Тормасовъ въ разныхъ доброжелательныхъ предложеніяхъ указывалъ имперетинскому царю, чтобы тотъ подчинился русскому Императору и былъ вѣренъ ему. «Въ противномъ случаѣ», писалъ онъ: «вы будете раскаиваться въ своихъ поступкахъ». Но, несмотря ни на какія добрыя указанія, царь не пожелалъ подчиниться ему.

Въ это время князь Орбеліани получилъ приказъ отъ Тормасова окружить Потійскую крѣпость. Орбеліани въ то время находился въ Кулеви. Онъ собралъ имперетинское ополченіе и, присоединивъ къ нему находящееся въ Мингреліи войско Дадіани, самъ выступилъ въ походъ вмѣстѣ съ мтаваромъ Леономъ Дадіани; мы расположились близь Поти. Въ Потійской крѣпости находился батумскій бегъ Кучу-бегъ Шарвашидзе; онъ былъ готовъ для защиты крѣпости и имѣлъ шестьсотъ человѣкъ османовъ. Какъ только наступило утро, мтаваръ нашъ и генераль приказали мнѣ взять городъ Поти. Я выступилъ съ частью мингрельскаго войска, и со мною вмѣстѣ пошелъ Манучаръ Шарвашидзе. Какъ только всту-

пили въ городъ, завязалось сильное сраженіе, ибо, какъ оказалось, османы укрѣпили дома и улицы, но послѣ боя мы прогнали ихъ и загнали въ крѣпость; взяли городъ и подвинули прикрытія близъ крѣпостныхъ воротъ, гдѣ и остановились. Какъ только мы донесли объ этомъ нашему владѣтелю и генералу, они пришли съ цѣлымъ войскомъ и окружили со всѣхъ сторонъ крѣпость. Мтаваръ и генераль съ достаточными силами остановились и обрружили крѣпость съ передней стороны; мнѣ дали все мингрельское ополченіе и одну роту русскаго войска съ своею артиллеріею, и я сталъ позади крѣпости и преградилъ доступъ отъ порта до крѣпостнаго района. Въ такомъ порядкѣ мы и расположились.

Въ это время царь условился съ сераскиромъ Шерифъ-пашой, чтобы тотъ пришелъ съ османскимъ войскомъ и что онъ самъ подойдетъ къ Потіи съ этой стороны, чтобы и съ той и съ этой стороны окружить и совершенно уничтожить Дадіани и русское войско.

Тогда сераскиръ Шерифъ-паша собралъ османское войско и, прибывъ въ Батумъ, расположился тамъ. Онъ выслалъ девять тысячъ человекъ подъ главнымъ предводительствомъ Тусчи-оглы. Они выступили, и Мамія Гуріели далъ имъ дорогу по сушѣ и по морю, такъ какъ въ то время Мамія Гуріели былъ вѣрноподданническому царю Соломону, ибо супруга царя, царица Марія, урожденная Дадіани, выдала замужъ за Мамію племянницу свою по матери, дочь Георгія Цулукидзе, и вслѣдствіе такой связи онъ въ то время оставался вѣрнымъ царю. Османы пришли и расположились между Григолетіи и Малтаквой. Тогда приказали мнѣ и заставили снять осаду позади крѣпости, отравили и поставили лицомъ къ лицу съ сераскиромъ; мнѣ дали одну роту русскихъ, двѣ пушки и моихъ собственныхъ слугъ. Вместе со мною находился еще съ тридцатью собственными людьми Давидъ Гуріели, который бѣжалъ изъ родины и искалъ помо-

щи у русскихъ. Съ этимъ немногочисленнымъ войскомъ я сталъ напротивъ сераскира, ибо какъ русское, такъ и мингрельское войско было немногочисленно вслѣдствіе болѣзнетворнаго воздуха.

Черезъ три дня османы пришли и по ту сторону Малтагвы возвели большой валъ, поставили пушки и завязали сильную канонаду, такъ что отъ частой пальбы нельзя было различить выстрѣловъ изъ орудій отъ выстрѣловъ изъ ружей, и такимъ способомъ безостановочно сражались мы въ продолженіе двѣнадцати дней и ночей, но затѣмъ, убѣдившись, что ни они ни мы не въ состояніи силою перейти рѣку и что нѣтъ никакого другого исхода, завели переговоры съ Гуріели, чтобы онъ сдѣлался вѣрнымъ Государю Императору и напалъ съ тыла на османское войско. Въ этихъ видахъ князь Орбеліани началъ переговоры съ архіереемъ джуматели черезъ архимандрита Дондоладзе, чтобы онъ (архіерей) убѣдилъ Гуріели, а я завелъ переговоры съ Вахтангомъ Ростомовичемъ Эрестовымъ, который былъ моимъ шуриномъ, и въ то время первенствовалъ во всей Гуріи. Такого рода дѣйствіями мы перетянули на свою сторону Мамію Гуріели, который и приступилъ къ приведенію въ исполненіе нашей просьбы. Онъ отдалъ приказъ Вахтангу Ростомовичу Эрестову, собралъ гурійское ополченіе и напалъ на расположенныхъ въ Григолетти османовъ. Началась жаркая битва, въ которой мужественно сражались гурійцы. Отсюда мы перешли *рѣку* съ мингрельскимъ войскомъ и съ нѣкоторымъ количествомъ русскихъ. Съ этой стороны напали мы, а съ той стороны гурійцы, и истребили турокъ, многихъ забрали въ плѣнъ, а тѣ, которые спаслись, бѣжали моремъ на судахъ, мы же отягченные добычею вернулись обратно въ Поті.

Видя это, находящійся въ Потійской крѣпости Кучубегъ, оставшись безъ силъ, началъ съ нами переговоры и сдалъ крѣпость; его самого и сопровождавшихъ его защит-

никовъ крѣпости отпустили невредимыми. Мы взяли крѣпость, спустя три мѣсяца послѣ осады, вступили въ нее съ большою церемоніею и радостью и, оставивъ въ крѣпости гарнизонъ для защиты, вернулись такимъ образомъ побѣдоносно во-свои. Что касается до царя имеретинскаго, то онъ совершенно не достигъ своей цѣли и остался ни съ чѣмъ.

Спустя нѣкоторое время князь Орбеліани послалъ меня къ Маміѣ Гуріели. Гуріели отдалъ себя въ подданство русскаго Императора и прислалъ лично мною написанные трактаты (просительные пункты), по которымъ желалъ отдаться въ подданство. Государь Императоръ принялъ его подъ свое покровительство и подданство и пожаловалъ чинъ генераль-майора, орденъ св. Анны первой степени, владѣтельское знамя и грамоту, и Гуріели сдѣлался вѣрноподданнымъ, *которымъ остается* до настоящаго времени.

А въ награду за взятіе Поти и пораженіе сераскира Государь Императоръ осыпалъ милостями мтавара нашего и всѣхъ насъ, а также князя Орбеліани и подвѣдомственныхъ ему воиновъ. Послѣ этого главноначальствующій генералъ Тор-масовъ отозвалъ князя Орбеліани въ Карталинію, а въ Имеретію прислалъ генераль-майора Федора Филиповича Симоновича.

Между тѣмъ когда русскіе окончательно убѣдились, что имеретинскій царь не склоненъ отдаться въ подданство Государя Императора и отказаться отъ Порты Оттоманской, равно какъ оставить непріязненные дѣйствія, приказали мингрельскому мтавару Леону Григорьевичу соединиться съ управляющимъ Имеретіею Симоновичемъ, выгнать царя изъ Имеретіи и покорить ее для Государя Императора. Леонъ Дадіани собралъ мингрельское войско. Мы переправились черезъ Цхенись-цкали и расположились въ Джиханшѣ. Туда же прибылъ съ войскомъ генералъ Симоновичъ, и мы соединились. Царь же стоялъ съ имеретинскимъ войскомъ въ

Вардцихе. Но слѣдующіе имеретинны остались вѣрными Государю Императору: пріосвященный митрополитъ генатели Евѣимій, князь сахлъ-ухуцесь (министръ двора) Зурабъ Кайхосровиць Церетели, князья Отія и Сехвія Цулукидзеы, которые находились вмѣстѣ съ нами, а со всеми другими, безъ исключенія, имеретиннами царь стоялъ въ Вардцихе. Мы вступили въ походъ и направилсь на царя, чтобы окружить его, но царь, замѣтивъ наше приближеніе, не отважился стать лицомъ къ лицу съ нами, ушелъ къ отрогамъ Ахалцихскихъ горъ въ Хани, и мы прибыли въ Вардцихе. Узнавъ объ уходѣ царя въ Хани, мы повались за нимъ, пришли и остановились въ Багдадѣ. Освѣдомившись объ этомъ, царь не могъ куда-нибудь уйти и пришелъ къ Симоновичу и къ намъ. Симоновичъ же объявлялъ ему, чтобы онъ поѣхалъ къ главноначальствующему Тормасову. Царь согласился и черезъ посредство отцѣвился съ нѣсколькими князьями и дворянами и прибылъ въ Тифлисъ къ Тормасову. Последній предложилъ царю поѣхать въ Россію и приставилъ часовыхъ, чтобы онъ не бѣжалъ куда-нибудь, и русскіе заняли Имеретію подобно Карталинн въ 1810 году.

Царь ¹⁾ жилъ въ Тифлисѣ. Разъ ночью онъ ушелъ тайкомъ съ соединившимися со князьями и азнаурами и прибылъ въ Ахалцихъ. Тамъ онъ досталъ нѣсколько лезгинскихъ отрядовъ и вступилъ въ Имеретію. Около него собралась вся Имеретія, кромѣ генатели, Зураба Церетели и Отія и Сехвіи Цулукидзевыхъ, которые остались вѣрными русскимъ. Тогда правитель Имеретинъ Феодоръ Филипповиць Симоновичъ пригласилъ на помощь со своимъ войскомъ Дадіани. Мы отправились и вступили въ Имеретію, и русское войско соединилось съ нами. Кто не изъявлялъ покорности русскому Императору, дома тѣхъ мы предавали огню и опустошенію, но многіе пришли съ покорностью.

¹⁾ Отсюда начинается 15-ая глава нашей книги.

Въ то время Государь Императоръ привелъ въ исполненіе свое обѣщаніе Сафаръ-бегу Шарвашидзе: прислалъ моремъ войско, которое подступило къ Сухумской крѣпости и въ продолженіе восемнадцати часовъ взяло ее. Отцеубійца Асланъ-бегъ съ оставшимися въ живыхъ приверженцами бѣжалъ, а крѣпость и городъ, полные всякаго богатства, остались за русскими, которые расположились въ городѣ, а Асланъ-бегъ со срамомъ уѣхалъ въ Джикетию. Между тѣмъ война наша была продолжительна, и мы не могли выгнать царя изъ Имеретіи, который появлялся то туда, то сюда. Тогда главноначальствующій Грузіи прислалъ къ намъ на помощь нѣкоторое количество войска подъ начальствомъ князя Димитрія Орбеліани. Узнавъ объ этомъ, царь преградилъ ему дорогу въ Чишурѣ, устроивъ засаду и расположивъ тамъ достаточное количество имеретинскихъ воиновъ и князя Симона Агіашвили. Прибылъ туда князь Орбеліани. Имеретины преградили путь и завязали битву, но не могли устоять и ушли. Князь Орбеліани пришелъ въ Кутансъ съ вѣрнымъ ему войскомъ. Видя это, царь почувствовалъ свое безсиліе и убѣдился, что ему не по силамъ тягаться съ нами, *поэтому* онъ снова ушелъ въ Ахалцихъ, а жену свою царицу Марію прислалъ къ Леону Дадіани, такъ какъ она была сестра его отца. Но русскіе потребовали ее, чтобы отправить въ Россію. Хотя это очень непріятно было Леону Дадіани и матери его, дочери карталинскаго царя дедопали Нниѣ, но Дадіани не могъ прекословить повелѣнію Императора и облагодѣтельствовавшаго его Государя, и имеретинскую царицу Марію взяли въ Россію.

Черезъ нѣсколько времени главноначальствующій въ Грузіи Александръ Петровичъ Тормасовъ отправился въ походъ на Ахалцихъ и пригласилъ также Леона Дадіани. Послѣдній собралъ въ своемъ владѣніи войско изъ одишцевъ, абхазцевъ и лечхумцевъ. Мы отправились въ Ахалцихъ и застали тамъ Тормасова съ большимъ войскомъ. Мы обложили со всѣхъ

сторонъ крѣпость и городъ и, когда главнокомандующій возымѣлъ желаніе вступить въ него, среди войска развилась повальная болѣзнь, т. е. моровая язва, и отъ страха болѣзнии мы разсѣялись, *затѣмъ* собрались и отступили, но взяли большую добычу, ибо охотники наши ограбили много селъ и мѣстечекъ. Въ такомъ порядкѣ мы шли вмѣстѣ съ главноначальствующимъ и нашимъ мтаваромъ до Сурама; потомъ мы черезъ Кортюхи (Сурамскій переваль) вернулись въ Одиши, главноначальствующій же поѣхалъ въ Тифлисъ, а крѣпость Ахалциха и городъ остались невредимыми.

Въ это время мтавару нашему Леону Григорьевичу исполнилось двадцать лѣтъ, и по приказанію Государя Императора до сего времени Мингрельскимъ княжествомъ правила мать его дедепали Ница, а когда наступило условленное время, она передала сыну своему Леону Мингрельское княжество и съ предварительнаго согласія Государя Императора поѣхала въ Россію, чтобы поклониться ему и его фамиліи, и взяла съ собою сына своего Георгія и сына абхазскаго владѣтеля Сафаръ-Али-бега, юнаго Димитрія, котораго она съ дѣтства воспитывала какъ своего сына. Когда она пріѣхала въ С.-Петербургъ, Государь Императоръ устроилъ ей примѣрный для всѣхъ пріемъ и осыпалъ всѣми благами и богатствами, и проживаетъ она въ Петербургѣ. Послѣ отъѣзда матери своей мтаваръ нашъ Леонъ Дадіани взялъ себѣ въ супруги дочь Зураба Церетели Марту и устроилъ большую и знаменитую свадьбу въ Чаквиджѣ.

Въ этомъ 1811 году появилась въ Имеретіи, Одиши и Гуріи страшная повальная болѣзнь, т. е. чума, и вмѣстѣ съ нею насталъ страшный и небывалый голодъ, отъ котораго безчисленное множество умерло и множество разбредось. Почти всѣ вышеупомянутыя владѣнія лишились половины *населенія*. Многие ушли въ Абхазію, такъ какъ въ Абхазіи въ томъ году не было ни голода ни поválной той болѣзни. Та-

кой гнѣвъ Божій продолжался дни года и потомъ миновалъ, но много странъ и деревень прерпятилось въ пустыню. Тогда много шло людей, разбѣянныхъ отовсюду во владѣнии Дадіани, въ Самурдакино и Абхази, въ особенности имеретинъ. Поэтому владѣтель нашъ послалъ бокауловъ (приставовъ), собралъ и отиранилъ многихъ изъ Имеретіи, но все-таки много еще оставалось. Мтаваръ нашъ вознамѣрился послужить Государю Императору, а также сдѣлать доброе дѣло и собрать разбѣянныхъ имеретинъ на пользу Государа Императора и въ утѣху своей души. Съ этою цѣлью, а также чтобы воспретить пѣвнородство и безвѣріе и вернуть въ лоно христіанства самурдакинцевъ, онъ отиранился туда. Въ этихъ же видахъ Дадіани взялъ съ собою дядю своего чкондидекаго митрополита Виссаріона и цаишскаго митрополита Григорія, а также сопровождалъ его; вмѣстѣ съ нами былъ и зять владѣтеля Манучаръ Соломоновичъ Шарванидзе, который въ то время былъ правителемъ Самурдакино, поставленнымъ самимъ Леономъ Дадіани. Прибывъ въ Бедно, мы остановились и расположились въ деревнѣ Хухубиси. Но бедійскую крѣпость тогда занималъ сынъ Хутунія Леонъ Шарванидзе, который вмѣстѣ со своимъ семействомъ пребывалъ въ ней. А сынъ Леона Шарванидзе Хутунія и зять Дадіани Манучаръ, сынъ Соломона, находились въ непріязненныхъ отношеніяхъ, хотя были двоюродными братьями; и въ ту ночь, когда мы были въ Беднѣ, Хутунія подослалъ къ Манучару Шарванидзе убійць, которые пробрались въ его домъ, зарубили кинжалами и убили славнаго *Манучара*, человека достойнаго памяти и похвалы, полковника и кавалера Императора. Услыхавъ объ этомъ, владѣтель Дадіани и мы, сопровождавшіе его, погрузились въ большое горе, но не было средствъ *наказать его*, ибо Леонъ Шарванидзе и сынъ его Хутунія находились въ крѣпости, и мы не имѣли съ собою войска, чтобы отомстить чѣмъ-нибудь. Взявъ мертваго, мы

прибыли въ его дворець Барбару, гдѣ пробыли около 15 дней, и происходило тамъ большое и выдѣющееся по обычаю абхацевъ оплакиваніе и гореваніе, а потомъ привезли *остатки* въ Цайнскую церковь, гдѣ и похоронили съ должными почестями.

Но причинѣ этого обстоятельства владѣтель шигъ пожелалъ наказати за такое злодѣяніе Леона Шарвиндзе и сына его Хутупію, и такъ какъ Бодійская цитадель была крѣпка и прославлена, и никто ей не бралъ блокадою, да, кромѣ того, въ ней стоялъ съ большимъ приготовленіемъ Леонъ Шарвиндзе, который въ то время въ Самурдакино былъ всемогущимъ человекомъ, вслѣдствіе этого и Дадіани серьезно отнесся къ своему приготовленію и просилъ помощи у русскихъ. Послѣдніе прислали двѣ роты солдатъ съ артиллерією и нѣкоторое количество имеретинскихъ воиновъ. Предводителями имеретинскаго войска были Григорій Зурабовичъ Церетели и Сехинъ Цулукидзе. Дадіани просилъ также помощи у владѣтели Маміи Гуріели, который тоже прислалъ гурійское ополченіе подъ предводительствомъ Давида, своего диди, и Вахтанга Ростомовича Фристова. Собравшись такимъ образомъ, мы выступили, прибыли въ Бедію и расположились по ту сторону крѣпости. Посоветовавшись другъ съ другомъ, мы раздѣляли войско на двѣ части: въ первую часть вошли русскіе, единицы, самурдакинцы и абхацы; главнымъ начальникомъ и предводителемъ ихъ былъ мтаваръ шигъ Леонъ Григорьевичъ Дадіани, который окружилъ крѣпость съ передней стороны; во второй части вошли имеретинцы и лачхумцы, которыхъ вѣбрили мѣнъ, и начальникомъ и предводителемъ ихъ назначили мени; мы подошли къ крѣпости съ нижней (съ задней) стороны. Когда мы пошли на штурмъ, неприятели находились шгъ крѣпости, откуда и стрѣляли, но мы скоро обратили ихъ къ бѣгству, и они вошли въ крѣпость. Мы подошли блвако къ крѣпости и стали возводить траншеи для прикрытія и уста-

новки пушекъ, чтобы тѣснѣе обложить крѣпость. Тогда находившійся въ крѣпости Хутунія, сынъ Леона Шарвашидзе, увидѣлъ, что крѣпость быстро окружается и что онъ не можетъ отстоять ее, поэтому, испугавшись, онъ вышелъ тайкомъ ночью и отправился въ Цебельду. Леванъ Шарвашидзе, убѣдившись, что не въ силахъ сопротивляться, завелъ съ нами переговоры, выпросилъ у меня обѣщаніе не убивать его, и, выйдя, сдалъ намъ Бедійскую крѣпость. Такъ какъ Леонъ Шарвашидзе и жена его, урожденная Иналиснвили, были стары, поэтому изъ уваженія къ старости Дадіани далъ имъ въ кормленіе село Пахулани, куда мы ихъ и отправили. Одержавъ такимъ образомъ побѣду, мтаварь нашъ отправился во-свои, а меня оставилъ въ Лечхумъ съ нѣкоторымъ количествомъ войска. Я снова укрѣпилъ Бедійскую крѣпость, въ которой стоялъ нѣкоторое время, а потомъ, оставивъ тамъ защитникомъ цитадели князя Георгія Петровича Мхеидзе съ подчиненными ему людьми, вернулся обратно благополучно.

Въ то время главноначальствующаго Грузіею Тормазова отозвали и на его мѣсто назначили генерала-отъ-пифантеріи Николая Θεодоровича Ртицева, который былъ человекъ угодный Богу и людямъ и который устроилъ миръ между Государемъ Императоромъ и Персією. Онъ, пріѣхавъ въ Имеретію, обозрѣлъ всю Имеретію, пригласилъ въ Кутансъ мтаваровъ Дадіани и Гуріели, принялъ ихъ ласково и по достоинству. Оттуда, будучи приглашенъ владѣтелемъ Дадіани, онъ поѣхалъ въ Сачилао, гдѣ Дадіани устроилъ главноначальствующему достойный пиръ, послѣ чего послѣдній вернулся въ Грузію. А правителемъ Имеретіи въ то время былъ полковникъ Станиславъ Даміановичъ Мерлингъ. Между тѣмъ имеретинскій царь Соломонъ, пребывающій у турокъ, отправился въ Эрзерумъ и оттуда обратился съ просьбою къ османскому императору (султану), Портѣ Оттоманской, а затѣмъ поѣхалъ въ Эриванъ и оттуда просилъ

персидскаго шаха, но ни съ какой стороны не могъ достать помощи, и, послѣ многихъ просьбъ и моленій, пріѣхалъ въ Тренизондъ, гдѣ впасть въ болѣзнь и умеръ въ 1815 г.; похорошили его въ Тренизондѣ съ большою почестью. Но князей и дворянъ, сопровождавшихъ царя, османы не отпустили, говоря: «когда мы завоеуемъ себѣ Имеретію, тогда отпустимъ васъ». Но имеретины знали объ обманѣ османовъ; постарались и всѣ, сопровождавшіе царя, бѣжать тайкомъ и прибыли въ Имеретію. Русскіе ихъ помиловали и позволили жить мирно въ своихъ домахъ.

Это было время, когда Наполеонъ Бонапартъ вступилъ въ Россію и опустошалъ ее. Поэтому между Государемъ Императоромъ и Портою Оттоманской былъ заключенъ миръ, по которому русскіе вновь вернули Поти османамъ. Но Бонапарта съ его удивительною силою прогнали изъ Россіи, и за нимъ послѣдовалъ по пятамъ съ своею необходимою арміею Государь Императоръ Александръ I, который дошелъ до Парижка, взялъ Парижъ, плѣнилъ Бонапарта и одержалъ такимъ образомъ побѣду на вѣчное воспоминаніе и славу, одолѣвъ врага, отличающагося удивительною силою.

Между тѣмъ находившійся въ Джикетин отцеубійца Асланъ-бегъ Шарванидзе отправился въ Стамбуль и оттуда пріѣхалъ въ Поти, гдѣ находился сераскиръ Сулейманъ-паша Хазинадаръ-оглы, которому было поручено занять Имеретію и Мингрелію и прогнать русскихъ и который не только не исполнилъ этого, но не осмѣлился даже заикнуться объ этомъ своими устами, и такимъ образомъ вернулся назадъ. Въ бытность сераскира въ Поти, Асланъ-бегъ пріобрѣлъ силу, взялъ нѣкоторое количество войска и прибылъ въ Гудаву, изъ Гудавы пришелъ въ Тамунгъ, гдѣ и расположился, желая завоевать Абхазію. Но Сафаръ-Али-бегъ пріѣхалъ и попросилъ помощи у русскихъ. Тогда приказали и отправили меня, чтобы напасть на нихъ, и дали мнѣ въ распоряженіе

одинъ баталіонъ съ его артиллерією. Когда я, выступивъ, прибылъ въ Илори, османы узнали о моемъ прибытіи и бѣжали, оставивъ Асланъ-бега, который снова ушелъ въ Джикетію, а Абхазія опять осталась за Сафаръ-бегомъ. Между тѣмъ находившійся въ Цебельдѣ Хутунія Левановичъ Шарвашидзе бѣжалъ тайкомъ изъ Цебельды, желая прійти и попросить Зураба Кайхосровича Церетели, чтобы тотъ спасъ его отъ гнѣва Дадіани. Когда онъ прибылъ въ Хони, его замѣтилъ Давидъ Кукучовичъ Цулукидзе и, схвативъ его, привелъ къ Леону Дадіани. Послѣдній заключилъ Хутунію въ крѣпости Мури на одинъ годъ. Но потомъ Зурабъ Церетели попросилъ зятя своего Леона Дадіани, чтобы онъ простилъ Хутунію Шарвашидзе. Дадіани уважилъ просьбу тестя и въ одоженіе ему освободилъ Хутунію изъ крѣпости и вручилъ Зурабу Церетели. Послѣдній содержалъ его въ своемъ домѣ два года, а потомъ снова просилъ объ его помилованіи. Дадіани сжалился, простилъ ему совершенно непристойное поведеніе и далъ ему и его братьямъ половину Бедіи. Другую половину Бедіи онъ далъ Зурабу Болухухувичу Шарвашидзе, а Пахулани далъ сестрѣ его, вдовствующей супругѣ Манучара Шарвашидзе, и пребываютъ они въ такомъ положеніи поднесь.

Въ это время отозвали въ Россію главноначальствующаго въ Грузіи генерала-отъ-инфантеріи Ртищева и на мѣсто его прислали генераль-лейтенанта Алексѣя Петровича Ермолова, которому черезъ немного времени пожаловали чинъ генерала-отъ-инфантеріи. Онъ покорилъ силою оружія весь Дагестанъ, стѣснилъ также чеченцевъ и вогналъ ихъ въ Кавказскія горы. Правителю Имеретіи полковнику Мерли пожаловали чинъ генераль-майора, и онъ уѣхалъ въ Россію; правителемъ же Имеретіи прислали генерала Хатушцова, а черезъ немного времени генераль-майора Ивана Даніиловича Курнатовскаго.

Въ то время Государь Императоръ приказалъ, чтобы дѣ-

ла, касающіяся архієпископовъ Имеретін, Мингрелін и Гурій, распорядженія по духовной части и законы о церковныхъ имуществвахъ были бы устроены по тому образцу, какъ это практикуется въ Россіи. Съ этою цѣлью пріѣхалъ въ Имеретію митрополитъ и экзархъ Грузіи Теофилактъ, но, когда онъ началъ устраивать въ Имеретіи духовныя дѣла наподобіе Россіи, имеретинамъ показалось это очень страннымъ, ибо они еще не привыкли къ такого рода порядкамъ и улучшениямъ. Они не захотѣли нововведеній, подняли поэтому бунтъ и мятежъ и отложились отъ русскихъ. Экзархъ Теофилактъ, види, что имеретины его обижаютъ и не слушаютъ его увѣщаній, вернулся въ Карталинію. Вслѣдствіе этого по волѣ Государя Императора правитель Имеретін Курнатовскій былъ смѣщенъ, и правителемъ Имеретін поставленъ полковникъ Иванъ Онуфрѣвичъ Пузыревскій. Послѣдній получилъ приказъ, по которому были высланы въ Россію кутаисскій митрополитъ Досифей Церетели, генатскій митрополитъ Евѣмій изъ гурійскихъ Эриставовъ и вмѣстѣ съ ними полковникъ князь Сехніа Цулукидзе и князь Давидъ Микеладзе, которые были имеретинскими судьями. Но кутаисскій митрополитъ умеръ на дорогѣ, и похоронили его въ Ачанурѣ, а другихъ взяли въ Россію. Вслѣдствіе этого Іоаннъ Кайхосровицъ Абашидзе, внукъ по матери царя Соломона I, бѣжалъ и, отправившись въ Гурію, пріѣхалъ къ Кайхосро Гуріели, сыну Георгія, ибо русскіе считали его зачинщикомъ бунта. Тогда правитель Имеретін полковникъ Пузыревскій отправился съ нѣкоторымъ количествомъ войска въ Гурію, чтобы просить у Кайхосро Гуріели выдачи Іоанна Абашидзе, а если не дастъ, то прибѣгнуть къ силѣ противъ него. Когда Пузыревскій прибылъ по близости крѣпости Шемокмеди, онъ оставилъ войско и самъ отправился съ нятію или шестью всадниками къ Шемокмедской крѣпости для переговоровъ съ Кайхосро. Прибывъ къ крѣпости, онъ не нашелъ тамъ Кай-

хосро Гуріели, ибо послѣдній былъ въ отсутствіи и находился въ другомъ мѣстѣ. При обратномъ возвращеніи Пузыревскаго къ своему войску защитники крѣпости встрѣтили его на дорогѣ и убили полковника. Услыхавъ объ убійствѣ Пузыревскаго, гурійцы не знали, какъ этотъ случай произошелъ; поэтому они подняли бунтъ, открыли сильную пальбу изъ ружей въ войска, а также окружили расположенныхъ въ Чохатаурѣ русскихъ, ибо тамъ съ давнихъ поръ была квартира войска; ее то они окружили и тамъ тоже открыли сильную стрѣльбу.

Но, узнавъ объ этомъ, владѣтель Гуріи Мамія Свимоничъ опечалился сильно, разослалъ по всѣмъ мѣстамъ людей, запрещая гурійцамъ подобнаго рода поступки. Войско, которое сопровождало Пузыревскаго, онъ взялъ въ Озургеты, далъ имъ провіантъ и совершенную защиту. Между тѣмъ въ Имеретіи всыхнулъ бунтъ и произошло волненіе, и почти всѣ имеретинны отступились отъ русскихъ, но Зурабъ Церетели и племянникъ его Кайхосро, сынъ Папуны, и другіе Церетелевы, нѣкоторые Дулукпдзевы, три брата Агіашвили и Чхендзевы остались вѣрными русскимъ. Въ виду этого главноначальствующій въ Грузіи Ермоловъ прислалъ съ войскомъ генералъ-майора Алексѣя Александровича Вельяминова, чтобы усмирить Имеретію. Прибывъ въ Кутансѣ, Вельяминовъ нашелъ, что въ Кутансѣ нѣтъ достаточнаго провіанта для войска. Поэтому онъ просилъ мтавара нашего Леона Григорьевича Дадіани, въ виду того что гурійцы во враждѣ съ русскими и Давидъ Гуріели укрѣпилъ берега Ріона, съ цѣлью не дать русскимъ провіанта изъ Набады, оказать ему помощь и доставить провіантъ изъ Набады до Мараны, что въ Сачилао. Владѣтель нашъ принялъ просьбу, ибо вѣрность русскому Императору у него была врожденная, и все это время онъ удержалъ свое владѣніе съ неурядицъ и непоколебимо оставался вѣрнымъ Государю Императору. Поэтому онъ

приказалъ мнѣ отправиться и выполнить просьбу генерала Вельяминова. Онъ далъ мнѣ въ сопровожденіе мдиванбега князя Ростомъ Чиковани, сына сахлъ-ухуцеса, и нѣкоторое количество мингрельскаго войска. Мы отправились и прибыли въ Сачилао къ русскимъ.

Мнѣ дали одинъ баталіонъ, съ которымъ я отправился. Прибывъ въ Набаду, мы собрали много лодокъ изъ Сачилао и, нагрузивъ ихъ провіантомъ и мѣшками хлѣба ¹⁾, выступили обратно. Мы переправились по ту сторону Ріона и шли берегомъ, чтобы защитить отъ непріятелей перевозимый водой провіантъ. Когда мы отошли немного отъ Набады, встрѣтилъ насъ Давидъ Гуріели съ гурійскимъ ополченіемъ, и завязалась битва. Послѣ достаточной перестрѣлки и трехчасового боя мы отбросили ихъ и обратили въ бѣгство и, взявъ провіантъ, доставили въ Марани невредимо. За это и за такого рода услуги Государь Императоръ назначилъ мнѣ пожизненную пенсію, а мдиванбегу Ростому Чиковани, который въ томъ бою выказалъ передо мною геройскую храбрость, далъ чинъ подпоручика. Генералъ Вельяминовъ снова просилъ мтаваря нашего доставить провіантъ. Тогда самъ мтаварь отправился въ Набаду, такъ какъ доходили слухи о большихъ приготовленияхъ гурійцевъ для нападешя. Онъ взялъ много провіанта, гурійцы не осмѣлились напасть, и мтаварь доставилъ провіантъ въ Марани. Когда генералъ Вельяминовъ увидѣлъ, что провіанта достаточно, то, обезпечивъ себя съ этой стороны, приступилъ къ дѣлу. Онъ послалъ полковника князя Горчакова съ войскомъ, чтобы усмирить Рачу. Послѣдній прибылъ въ Рачу, дома всѣхъ непокорныхъ предалъ пламени и опустошенію, плѣнилъ Георгія и Мераба Цулукидзевыхъ и многихъ другихъ князей и дворянъ, а покорныхъ осыпалъ милостями и,

¹⁾ Въ оригиналѣ, вмѣсто этихъ двухъ словъ, „сомарами“. Сомари—хлѣбная мѣра около 6 пудовъ. Въ другомъ спискѣ სომარები „сао-маревита“—боевыми снарядами.

успокоивъ Рачу такимъ способомъ, вернулся снова въ Кутаисъ.

Затѣмъ приступили къ успокоенію Имеретіи, многихъ убили, многихъ плѣнили и повѣсили; попали внезапно и убили Давида Багратиона, наемника и брата царя Соломона Великаго, сына Баграта; выгнали Вахтанга Багратиона, внука царя Давида, рожденнаго отъ незаконнаго его сына ¹⁾, и вмѣстѣ съ нимъ Іоанна Абашидзе и многихъ другихъ князей и дворянъ. Выгнанные отправились къ туркамъ въ Ахалцихъ. Покорныхъ же они осыпали милостями и такимъ образомъ успокоили Имеретію. Потомъ генералъ Вельяминовъ началъ приготовляться и, приготовившись, отправился въ Гурію съ большимъ войскомъ, подступилъ къ Шемокмедской крѣпости, которую занималъ Кайхосро Гуріели, взялъ ее силою и разрушилъ, а Кайхосро, обращенный въ бѣгство, ушелъ къ османамъ. Имѣніе его Вельяминовъ далъ владѣтелю Гуріели; онъ же выгналъ Давида Гуріели, брата Кайхосро, и все его имѣніе конфисковалъ для Государя Императора; заставилъ бѣжать въ Турцію гурійскаго эрисгава Давида, который, спустя немного времени, умеръ, и имѣніе его *тоже* конфисковалъ въ пользу Государя Императора. Такимъ образомъ Вельяминовъ уничтожилъ непокорныхъ въ Гуріи, покорныхъ награждалъ милостями и, такимъ способомъ успокоивъ Гурію, вернулся въ Имеретію. Поставивъ въ Имеретіи правителемъ полковника князя Петра Дмитрьевича Горчакова, котораго, спустя немного времени, произвели въ генералъ-майоры, генералъ Вельяминовъ такъ побѣдоносно вернулся обратно въ Карталинію. А владѣтелямъ Дадіани и Гуріели за тогдашнюю вѣрность Государь Императоръ пожаловалъ награды: Дадіани, который удержалъ свое владѣніе отъ волненій, — чинъ генералъ-майора, а Гуріели — орденъ св. ²⁾

¹⁾ У царя Давида II Георгіевича былъ незаконный сынъ Ростомъ, а у Ростомъ Вахтангъ. Они были убиты въ 1820 г.

²⁾ Въ оригиналѣ: князя.

Владимира второй степени, и многие другие, оставшиеся вѣрными въ то время въ Имеретин, Мингрелии и Гурин, получили въ награду милости.

Послѣ этого времени умеръ владѣтель Внутренней Абхазіи Сарафъ-бегъ Шарвашидзе въ 1821 году по Р. Х., 6-го февраля, а затѣмъ въ томъ же году, шестого марта, русскіе плѣнили Асланъ-бега, сына Келайшъ-Амедь-бега, брата Сафаръ-бега, и взяли его въ Россію. Узнавъ объ этомъ, отцеубійца Асланъ-бегъ Шарвашидзе, который былъ у турокъ, прибылъ въ Абхазію. Такъ какъ не было наследника, кромѣ малолѣтнихъ сыновей Сафаръ-бега, вся Абхазія обратилась къ нему и пришла къ Асланъ-бегу, и всѣ поклялись ему въ вѣрности. Тогда Государь Императоръ, извѣщенный о смерти Сафаръ-бега, назначилъ владѣтелемъ Абхазіи сына его Дмитрія, который воспитывался въ С.-Петербургѣ и котораго взяла въ *Россію* дочь карталинскаго царя, мингрельская дедала Ница, о которой мы вначалѣ писали. Его вывели изъ училища ¹⁾, дали чинъ подполковника и много другихъ милостей и прислали въ Абхазію владѣтелемъ. Когда Дмитрій пріѣхалъ къ главноначальствующему Грузин Ермолову, послѣдній отправилъ его къ имеретинскому правителю князю Горчакову, которому приказалъ лично сопровождать его съ войскомъ, прогнать Асланъ-бега и поставить владѣтелемъ Абхазіи Дмитрія. Тогда, согласно приказанію, князь Горчаковъ приготовился; онъ просилъ нѣкоторое количество мингрельскаго войска у нашего мтавара, а предводителемъ его выпросилъ меня лично. Князь Горчаковъ выступилъ съ двумя батальонами и съ ихъ артиллеріею. Мтаваръ нашъ Леонъ Дадіани самъ сопровождалъ его до своей границы Галидзи, а оттуда отправилъ меня и со мною вмѣстѣ шестьсотъ человекъ лехумскаго ополченія. Мы отправились и, когда отошли отъ Га-

¹⁾ Дмитрій воспитывался въ Нахескомъ корпусѣ.

лидзи, пришелъ Асланъ-бегъ со всеѣмъ безъ исключенія абхазскимъ войскомъ и остановился въ Мокви, желая будто помѣриться съ нами.

Но зять мой Али-бегъ Шарвашидзе, который по происхожденію былъ магометанинъ, еще за четыре года передъ этимъ былъ приведенъ мною къ истинной вѣрѣ Христа Бога нашего, крещенъ и названъ Александромъ, и далъ я ему въ супруги дочь свою Кесарію. Онъ былъ обладателемъ цѣлой половины Абхазіи, которую называютъ Шуа-Сопели. Онъ находился вмѣстѣ съ Асланъ-бегомъ, но я вошелъ съ нимъ въ переговоры и перетянулъ на нашу сторону, равно какъ и шурина своего Саларуфу Маршанію, котораго слушали все цѣбелдишцы и другіе и который въ то время среди абхазцевъ былъ могущественнымъ человѣкомъ. Этихъ я перетянулъ на свою сторону и привелъ къ нашимъ. Поэтому Асланъ-бегъ уже не могъ оставаться въ Мокви и ушелъ. Мы тоже выступили и, когда прибыли въ Цкабу и расположились лагеремъ, пришелъ туда Саларуфу Маршанія и извѣстилъ, что Асланъ-бегъ преградилъ намъ дорогу въ четырехъ и пяти мѣстахъ на берегу моря, который извѣстенъ подъ названіемъ Ашигъ-Вара, что тамъ устроены прикрытія и стоитъ Асланъ-бегъ съ абхазскимъ и съ нѣкоторымъ количествомъ турецкаго войска и что другой дороги, кромѣ упомянутой, не имѣется. Зная это, мы на другой день приготовились и выступили. Когда дошли до указаннаго мѣста, нашли согласно извѣстію Саларуфу въ четырехъ и пяти мѣстахъ очень сильныя и приспособленныя къ битвѣ завалы, которые невозможно было обойти ни откуда за неимѣніемъ дороги. Убѣдившись, что другимъ способомъ ничего нельзя сдѣлать, мы начали битву, и завязалось сильное сраженіе, въ которомъ нельзя было отличить выстрѣловъ изъ орудій отъ выстрѣловъ изъ ружей и въ которомъ было убито достаточно людей. Послѣ трехчасоваго боя стало ясно, что пушками и такого рода

сраженіемъ мы не можемъ выгнать непріятелей. Тогда мы всё рѣшили и пошли на штурмъ. Два штурма были отбиты, мы не могли взять заваловъ, но въ третій разъ, безъ различія предводители и солдаты — всё заразъ пошли на штурмъ и взяли главный заваль, выгнавъ враговъ, которые снова крѣпко стали за другимъ рядомъ укрѣпленій. Тогда Горчаковъ, видя, что дѣло становится труднымъ, взялъ у моего знаменщика мое знамя и самъ повелъ войска, но, пройдя нѣкоторое разстояніе, передалъ миѣ знамя, и я повелъ войско *въ атаку*. Такого рода поведеніемъ мы овладѣли завалами, прогнали совершенно и обратили въ бѣгство *непріятелей*. Здѣсь сраженіе продолжалось безъ перерыва шестнадцать часовъ; въ этотъ день абхазцы сражались такъ *славно*, что никогда не было слышано ничего подобнаго со стороны ихъ; насъ застала ночь, и въ ту ночь мы простояли на берегу рѣки Мачари.

Но какъ только наступило утро, мы выступили. Абхазцы снова постарались преградить путь, но, когда наши лечумцы замѣтили, что есть мѣсто для дѣйствія конницы, напали на нихъ и послѣ непродолжительной перестрѣлки обратили въ бѣгство, преслѣдовали много и совершенно ихъ разсѣяли. Мы прибыли въ Тубунъ, т.-е. въ Цхомъ, совершенно сожгли и опустошили городъ и окрестныя его деревни, а равно и дворець Шарвашидзевоу; оттуда прибыли въ крѣпость Аку, гдѣ отдыхали въ продолженіе четырехъ или пяти дней, достаточно уставшіе отъ битвы; пристроили тамъ равеныхъ и сами отправились въ Хуфу. Прибывъ во дворець Шарвашидзевоу, мы расположились въ немъ. И пришли къ намъ всё хуфуйцы, не явились только Нарчоу и Георгій Иналишвили, такъ какъ были вѣрны Аслапъ-бегу. Разгнѣвался за это князь Горчаковъ и отправилъ въ Саиналишвилу для опустошенія меня и подполковника Ивана Николаевича князя Абхазіи. Отправившись, мы на дорогѣ при-

вели къ покорности Георгія Ивалншвили, простивъ ему проступки его, но Нарчоу не являлся. Мы отправились и расположились на берегу Каветнсъ-цкали во дворецъ Нарчоу; оттуда выслалъ нашихъ охотниковъ лечхумцевъ, которые, опустошивъ многія мѣста и взявъ добычу, вернулись и пригнали много скота. Затѣмъ мы сожгли дворецъ Нарчоу Ивалншвили и все окрестныя деревни и повѣсили тамъ двухъ человѣкъ для устрашенія абхазцевъ; хотя здѣсь затѣяли съ нами небольшую стрѣльбу, но мы скоро ихъ прогнали и съ такимъ успѣхомъ вернулись снова въ Лухуну во дворецъ, къ князю Горчакову.

Но черезъ три дня мы привели къ присягѣ Дмитрію всю Абхазію, поздравили его съ назначеніемъ мтаваромъ съ церемоніею и оставили для защиты войско и майора Ракоцъ; поступивъ такимъ образомъ, мы вернулись и снова прибыли въ Аку, т.-е. въ Сухумъ. Изъ Аку князь Гарчаковъ уѣхалъ моремъ, а я и князь Абхазіи и все войско вернулись сухимъ путемъ. На дорогѣ, у берега Окумнсъ-цкали, мы плѣнили за его непристойное и невѣрное поведеніе Бежана Марганію, который въ то время въ Самурзаканскомъ владѣніи Дадіани былъ могущественнымъ человѣкомъ, и съ такимъ благополучнымъ успѣхомъ вернулись во-своица.

Въ награду за такого рода службу пожаловали милости: генераль-майору князю Горчакову табакерку, осыпанную брильянтами; князю Абхазіи—чинъ подполковника; майору Ракоцъ и майору Шулкачову—ордена св. Владимира четвертой степени, а другимъ офицерамъ—подобающія имъ награды. Мнѣ пожаловали чинъ генераль-майора, а подчиненнымъ моимъ дали: сыну моему Георгію, который въ то время выказалъ славное геройское поведеніе и который пока еще былъ молодъ,—чинъ подпоручика; князю Левану Геловани, который тогда выдѣлился своею храбростію,—орденъ Владимира четвертой степени; Вахтангу Зааловичу Асатіани, который

легко былъ раненъ въ руку, — чинъ прапорщика. Самурза-капцямъ, которые сопровождали меня, *пожаловали*: князю Темурквѣ Анчабадзе, который оказалъ намъ услугу въ качествѣ переводчика и другими своими дѣйствіями, чинъ подпоручика и пожизненную пенсію, двумъ братьямъ князьямъ Шарвашидзевымъ, Хухулбѣ и Зурабу, и князю Датѣ ¹⁾ Анчабадзе — чинъ прапорщика, а также Али-бегу Шарвашидзе — чинъ подпоручика и Саларуфу Маршанин — чинъ капитана и пожизненную пенсію. Такихъ мы удостоились почестей съ монарха.

Между тѣмъ выгнанный и бѣжавшій Асланъ-бегъ прибылъ въ Джикетию, досталъ достаточное количество джикскаго ополченія, пришелъ и обружилъ въ Лухувѣ оставленное нами войско и майора Ракоцу. Хотя джикки дѣйствовали храбро, окружили баѣриками то мѣсто, гдѣ стояли наши войска и сдѣлали отважный приступъ, но русскіе обычнымъ своимъ непоколебимымъ дѣйствіемъ начали битву и обратили въ бѣгство джиковъ, многихъ убили и много добычи отбили. И такую побѣду одержало незначительное наше войско, а Асланъ-бегъ и его джикки ушли обезкураженные.

Но безъ малаго черезъ годъ послѣ свсего княженія владѣтель Дмитрій Сафаръ-беговичъ Шарвашидзе заболѣлъ и, къ несчастію абхазцевъ, умеръ въ 1822 году по Р. Х., и похоронили его русскіе съ большими почестями въ придворной церкви лухунскаго дворца. Между тѣмъ главноначальствующій Грузіи Ермоловъ призвалъ младшаго брата Дмитрія Мпхаила; его сдѣлали владѣтелемъ Внутренней Абхазіи и дали ему чинъ майора, такъ какъ онъ пока еще былъ малолѣтній. Что касается Вахтанга Багратиона, о которомъ раньше упоминали, то онъ былъ въ бѣгахъ у турокъ въ Ахалцихѣ, и вмѣстѣ съ нимъ находился Іоаннъ Кайхосровичъ Абашидзе, о которомъ также раньше упоминали. Онъ отправился въ Стамбулъ къ османскому императору, т.-е. султа-

¹⁾ Въ нашемъ оригиналѣ: Тадѣ.

ну, и получилъ почетъ. Когда онъ вернулся оттуда, Вахтангъ Батраіонъ поссорился съ нимъ по какой-то причинѣ, подослалъ людей, которые и убили Іоанна Абашидзе въ Ахалцихѣ. Въ этомъ же 1822 году, 12-го декабря, умеръ Георгій Николаевичъ Дадіани на печаль и горе всего владѣтельскаго дома Дадіановъ, ибо онъ былъ человѣкъ, достойный памяти и любви. Въ 1823 году по Р. Х., января 28-го, умеръ также генераль-майоръ и кавалеръ, имеретинскій сахлтъ-ухуцесь, князь Зурабъ Кайх осровичъ Церетели, тестъ Леона Дадіани, который выдавался во всей Имеретин умомъ и лучшими человѣческими достоинствами, дома же онъ былъ какъ вельможа.

Въ это время владѣтель нашъ Леонъ Дадіани привелъ Ростомъ-бега Шарвашидзе, сына Келайшъ-Амедъ-бега, магометанина по происхожденію, просвѣтилъ его именемъ Христа, обратилъ въ христіанство и женилъ на сестрѣ своей Кетеванѣ, вдовѣ Манучара Шарвашидзе. Хотя русское правительство было недовольно Ростомъ-бегомъ за нехорошее его поведеніе, но изъ уваженія къ владѣтелю Дадіани простили его.

Въ настоящее же время Грузинско-Имеретинскимъ царствомъ непосредственно владѣеть Государь нашъ Александръ I Павловичъ, Самодержецъ всея Россіи; Мингрельскимъ княжествомъ цѣликомъ владѣеть мтаваръ Леонъ Григорьевичъ Дадіани; Гурійскимъ—мтаваръ Мамія Свимоповичъ Гуріели, Абхазскимъ—мтаваръ Михаилъ Сафаръ-беговичъ Шарвашидзе, а этими мтаварами владѣеть русскій Императоръ Александръ I Павловичъ, и господствуетъ невыразимый миръ, который да еще больше укрѣпитъ благо дающій Богъ.

Въ концѣ разбираемой рукописи имѣется приписка другою рукою о большомъ наводненіи, имѣвшемъ мѣсто въ Тифлисѣ 24-го мая 1839 г.

.ქ. ეს საქართველოს მდინარე წყალი პირველი მტკვარი აღიღდა საშინლათ ამ რუსების დროში. ამისთანათ არ აღიდებულა და მრავალი ზარალი ქნა: წისკვილები წაიღო ქალაქისა და ნემცებს მისცა ზარალი და ბალები წალეკა. ასეთი აღიღდა, რომ შადინათ ქარვასლას რომ წაკიდებული კუნჭულში რომ დიდი ქვა აქვს, იმის პირდაპირ ფანჯრები დამალა და წყლით აიშო სამივე ქარვასლა და დიდი ზარალი ქნა. წელსა ჩყლოთ. მაისის .კდ. ოთხშაბათს დღეს დილით მოკიდებული ვახშობამდინ იმატა და მას აქით დაიკლო ნაშეღამეს.

Эта главная рѣка Грузіи Кура сильно увеличилась во время владычества русскихъ, такъ что такого подъема воды еще не было, и много вреда разлитіе принесло, городскія мельницы сплесло, нѣмцамъ причинило убытки и сады занесло пескомъ. Вода до того поднялась, что закрыла большой камень, положенный въ углу караванъ-сарая Шадниновыхъ и окна, находящіяся напротивъ его; всѣ три караванъ-сарая наполнились водою; убытки были большіе, въ 1839 г. 24-го мая, въ день среды. Начиная съ утра до ужина вода все прибывала, а потомъ, послѣ полуночи, начала убывать.

10. Миѳологія, рукопись въ 23×17,5 сант., написана на бумагѣ скорописью мхедрули; переплетъ картонный; книга содержитъ въ себѣ 203 страницы. Она пожертвована Георгіемъ Василичемъ Заликашани. Водяной знакъ бумаги указываетъ 1829 г. Въ концѣ рукописи имѣется записъ:

სრულ იქმნა მეტოლოლია ესე კეთილშობილის იოანე იოსების ძის ლარაძისა მიერ წელსა ჩყლგ, იანვრის კვ დღესა.

«Окончена сія миѳологія благороднымъ Юашиномъ Іосифовичемъ Ларадзевымъ въ 1833 году, января 26-го дня».

Миѳологическія лица и предметы расположены въ алфавитномъ порядкѣ. Въ концѣ приложенъ указатель. Въ предисловіи разъясняется, что такое миѳологія, какъ она воз-

ნიკლა, რაზვილას ი ნა კაკიჲა ჩატი დჳლთსა. ბეზჲ ვსაკოგო სომიწვიჲ, კნიგა ნაშა პერევედენა სჲ რუსსაკოგო იჲჲკა.

Начало:

შეუქსნილჲბა მეტოლოლიისა სანოკადოდ. თაკი ჰლი. მეტოლოლია ანუ ძჳსლ ზღაპარ-სიტყუაობა არს მოთხრობა ერთა თჲს, ნიეთთა და ბუნებითთა მოქმედებათა ლთდ აღსა-არებულთა ძჳსლთა წარმართთაგან. მეტოლოლიური წარწერა მრავალთა ადგილთა ემსგავსაბის სამღჳდელთა წერითა, რლი-საგან განყოფილებაჲ აქჲს ამით, რამეთუ ნამდჲლნი ისტორი-ულნი შემთხჳტუანი საესე არიან ზღაპარ-სიტყუაობითა, და რლ ზღაპარსიტყუაობა ესე შემოტანილ არს მელექსეთაგან მიცემისათჲს და უმეტეს შვენიერებისათჲს სტიხთასა.

11. Комедіи, переведенныя Георгіемъ Аваловымъ: 1) რჳის მატარებელის მიერ გამოსახვა კომედიისა. Изображеніе комедіи рога носцемъ (1—34); 2) დედა რაკიფი ქალისა. Мать соперница дочери (35—65) 3); საჩხუბარი კომედია. Комедія—ссора (69—95); 4) უბნობა მკჳდართა. Разговоръ мертвыхъ (97—109). Рукопись въ 22×16 сант., въ простомъ картонномъ переплетѣ, написана на бумагѣ скорописью мхедრული. Всѣхъ листовъ 109. Водяной знакъ бумаги указываетъ, между прочимъ, 1788 годъ. Всѣ три пьесы переведены съ русскаго языка въ 1794 г. княземъ Георгіемъ Аваловымъ. Объ этомъ говорится въ слѣдующей записи на первой страницѣ:

ითარგმანა რუსულით ქართულსა ენასა ზედა თავადის გიორგი ავალოვისაგან, ფებერვალს, კზ, ოცდა შვიდს, წელსა. ჩღჲჲ, ათას შვიდას ოთხმოცდა თოთხმეტს, ქკს, უზბ, ოთხას ოთხმოცდა ორს, იეგორეესკის კრეპოსტს.

«Переведена съ русскаго на грузинскій языкъ княземъ Георгіемъ Аваловымъ февраля 27-го, 1794-го года, въ коронковъ 482, въ Іегоревской (sic) *) крѣпости».

*) Георгіевской, нынѣ г. Георгіевскъ, Терской области.

Вторая комедія въ началѣ имѣеть запись:

ესეცა გარდმოღებულ არს რუსულთით ქართულსა ენასა ზე და ზემოხსენებულისა მისეცე გიორგი ავალოვისაგან.

«II эта переведена съ русскаго языка на грузинскій вы шеупомянутымъ же Георгіемъ Аваловымъ».

Такая же запись повторяется въ началѣ третьей комедіи. Языкъ перевода легкій, доступный и литературный.

12. Апокрифы, рукопись въ 21×17 сант., на бумагѣ, первая половина (1—148) писана круглымъ, а вторая (149—274) скорописью мхедрули. Бумага первой части имѣеть водяной знакъ RY 1832, а на нѣкоторыхъ листахъ второй части годъ показанъ 1833 г. и буквы Ф. К. Н. Г.

На 149 страницѣ, откуда начинается скоропись, имѣется запись, изъ которой видно, что вторая часть рукописи переписана 1836 году, 26-го мая: ჩუღვ-სა წელსა მაისის კვ-სა დღესა ესე წერილი.

Начало:

ქ. მოახლა ¹⁾ იესოსი ელუსალიძის ვირითა ქრისტიანობისთვის მოთმინების ურიებისაგან ბეთანის რომ ლაზარე აღადგინება. წავიდა ელუსალემისკენ და ლაზარეც თან ახლდა და ხალხი მრავალნი მიზღვედნენ, და გზაზედ ორნი გბრძონი ისხდნენ (სა)თხოვარსა, და რომ შეუტლეს (sic) თუ იესო მოდისო, დაიძახა დიდის ხმითა: „იესო დავიდისშვილო, შეგვიწყალეო“! [ჰკითხა] იესომ: რა გინდათ რომ გიყოთ?“ და იმათ უთხრეს: „თვალსა ახილვა“. უთხრა იესომ: „როგორც დაიჯერეთ, ისე იქნას“. და აეხილათ თვალები.

Первыя 80 страницъ нашей рукописи содержать апокрифическіе рассказы о входѣ Іисуса Христа въ Іерусалимъ, о судѣ надъ Нимъ, о распятіи и воскресеніи Его.

На 80—99 страницахъ приведены такія же апокрифическія сказанія объ убіеніи Авеля Капномъ.

¹⁾ Послеъ каждого слова въ оригиналѣ стоитъ точка, но мы не считаемъ нужнымъ повторять въ этомъ обращикѣ.

Далѣ слѣдуетъ разсказъ о путешествіи Дѣвы Маріи и Іосифа въ Египеть (стр. 99—106), который оканчивается стихами въ честь Богоматери.

Слѣдующій апокрионъ повѣствуетъ о появленіи Іоанна Крестителя, крещеніи Христа и искушеніи Его діаволомъ (106—115).

Эта часть оканчивается стихами Давида Гураминвили (см. стр. 112—114 Давитіани, изд. Умиканвили, Тифлисъ 1880 г.) по формѣ народными, по содержанію апокрионическими, въ которыхъ говорится объ обращеніи Бога къ Адаму, о запрещенномъ плодѣ, о грѣхопаденіи и рукописаніи Адама (115—120).

Затѣмъ приведены народные, поэтическо-апокрионическіе стихи объ Авраамѣ и Исаакѣ (121—124).

Такіе же поэтическіе стихи слѣдуютъ далѣе объ Іовѣ (125—133).

134—148 страницы заняты апокрионическимъ разсказомъ объ исцѣленіи *Андамналудца* Христомъ, при чемъ исцѣленію предшествуетъ длинный діалогъ. Христось является въ образѣ простаго человѣка и для испытанія твердости вѣры разслабленнаго калѣки Андамналудца говоритъ противъ себя. Андамналудць крѣпко стоитъ за Христа и выказываетъ твердую преданность и унованіе на Него. Дѣло происходитъ въ Іерусалимѣ послѣ Воскресенія Христова.

На 149—156 страницахъ приводится риторическое причитаніе по покойномъ братѣ своемъ какого-то Гито Меликова.

Послѣдняя и самая большая часть рукописи занята апокрионическимъ пересказомъ содержанія евангелія Іоанна (157—274).

Конецъ:

რომელსა რწმენეს მე აქვდეს ცხოვრება საუკუნო.

13. Сборникъ разныхъ произведеній, писанный на синеѣ бумагѣ скорописью мхедрули, въ 11×18 сант., въ досчатомъ

переплетъ, обтянутомъ кожею съ тисненіями. Всѣхъ листовъ налицо 116. Въ серединѣ недостаетъ 8 листовъ (106—113). Писецъ Павелъ Давидовичъ Моздекеловъ. Время переписанія 1811 г. Въ сборникъ помѣщены слѣдующія произведенія:

1) Тимсаріани или сборникъ басенъ, переведенныхъ съ персидскаго языка царемъ Теймуразомъ (листы. 1—29). Сочиненіе представлено въ нашей рукописи дефектно и обрывается черезъ нѣсколько строкъ 11-ой главы слѣдующимъ словами:

აქა კარი. ია. მესამე ვეზირი შევიდა მეფესთან და დალოცა, მოახსენა: კელმწიფეო, ამას წინათ ჩემმან უფროსმან ამხანაგმან იკადრა სიტყვა, აწ მეცა მიბოძე ფარჰანი. მეფემ ნება მისცა, თქვიო. ვეზირმან მოახსენა: დიაცის ბოზობაზე და არა წმინდობაზე ერთს არაკს მოგახსენებ...

Затѣмъ такая замѣтка:

ესე არა უწყი ვითარ იწყო. Это мнѣ неизвѣстно, какъ *разсказчикъ* началъ (сказку).

По всѣму видно, что переписчикъ имѣлъ въ рукахъ дефектный оригиналъ. Полнаго хорошаго экземпляра этой рукописи мы вообще пока не имѣемъ.

Начало Тимсаріани:

კარი პირველი. დასაწყისი ჰინდოთ. კელმწიფისა ამბავი. მეფის. პატრონისა. თეიმურაზისაგან. სპარსთა წიგნთაგან ქართულად. გადმოთარგმნილი.

«Глава первая. Начало разсказа объ индйскомъ царѣ. Переводъ съ персидскаго на грузинскій языкъ царя-патрона Теймураза».

Тимсаріани издавъ мною въ Тифлисѣ 1902 г. Есть два варианта этого сборника басенъ. Одинъ лучший, легшій въ основу моего изданія, другой измѣненный, прошедшій черезъ редакцію Давида Ректора Месхіева. Нашъ списокъ скорѣе примыкаетъ ко второй редакціи.

2) «Книга мудрости и лжи» Саввы-Сулхана Орбеліани (29—58). Это произведение безъ всякаго оглавленія слѣдуетъ въ строку за первымъ и начинается такъ:

ქ. აქა. კარი. მეორე. დასაწყისი. იყო. ერთი. დიდი. მა-
ლალი. კელმწიფე. და. ერქვა. სახელათ. მას. ფინეზ.

Въ концѣ мemento переписчика:

ქ. აღიწერა. წიგნი. ესე. რომელსა. ეწოდების. სიბრძ-
ნე. სიცრუე. ხელითა. პავლე. დავითას. შვილისათა. მოზდოკელი-
სა. საარაგოსა. იღნაღსა. შინა. დუშეთა. და ვინც. აღმოიკით-
ხოთ წერილი. ესე რომელიმე. სიტყვა. შეცთომილი. ან. ნა-
კლები. ნახოთ. ნუ. მაგინებო. და ნურც. მწყევთ. დედანზედა
სწორეთ არს. გადაწყვილი. და შემოწმებული. არამედ აღმომ-
კითხველნი. შენდობას ბრძანებდეთ და ღთჳს თქვენც. შეგინ-
დოსთ. ბრალი წელს. ჩუა: მარტის: ა. დამდგეს: 1811.

Ниже позднѣйшая замѣтка сына переписчика рукописи,
изъ которой видно, что Павелъ умеръ въ 1821 году, апрѣ-
ля 21-го, 52 лѣтъ:

მანა ჩემი პავლე გარდაიცვალა წელსა ჩუა აპრილის კა-სა
წლისა იყო 52.

«Книга мудрости и лжи» — замѣчательный сборникъ грузин-
скихъ сказокъ, басенъ, анекдотовъ и сентенцій. Она пере-
ведена на русскій языкъ профессоромъ А. Цагарели. Спб.
1878.

3) Афоризмы, лаконическіе отвѣты, ученіе Сократа и
другихъ философовъ (60—103). Переводъ съ русскаго
Эрастія Туркистанишвили. Въ началѣ этой статьи четверо-
стишіе, вѣроятно, череводчика. Затѣмъ заглавіе:

მოკლედ. სიტყვის გება. სოგრატისი. სწავლა. პირველი.
თარგმნილი რუსულისაგან. ქართულად. ერასტი. თურქისტანის-
შვილისაგან.

Начало:

კეთილის კაცის. წესი. არ არის. კაცს. პირში. აქებდეს.
და უკან. ზრახვიდეს.

ნიშანი ჭკვიანისა. ის. არის. კაცს. კაცის. განსაცდელში
ჩაგდება უმძიმდეს.

სიკეთე უჭკუოდ. ცარიელი. არის.

თუ. საქონელი. გქონდეს. ასე შეინახე. სხვა არა გაუ-
რიო. რა.

გამარჯვება უომროდ. დიდი სახელი. არ. არის.

Тутъ собраны ученія и отвѣты нѣкоторыхъ классиче-
скихъ философовъ, а также масса анекдотовъ классическаго
міра.

4) Разныя стихотворенія (103—113): одно о суетѣ
міра сего и обращеніе Богу о спасеніи, другое объ языкѣ,
третье и самое пространное: „*რძალ-დედამთილიანი*“ — «Ссо-
ра невѣстки и свекрови». Въ этойъ части рукописи листы
перепутаны и нѣсколько листовъ недостаетъ, какъ мы выше
отмѣтили. Одинъ листъ между стихотвореніями (105) по-
священъ разнымъ суевѣріямъ. Такъ, напримѣръ, тутъ мы
читаемъ, что, если отъ Рождества до Крещенія будутъ яс-
ные и свѣтлые дни, годъ будетъ хорошій и неболезненный,
если же дни будутъ пасмурны и облачны, то въ томъ году
будетъ много болѣзней. Затѣмъ дается перечень несчастныхъ
или дурныхъ дней. Таковыми бываетъ два дня въ каждомъ
мѣсяцѣ, а именно: 3 и 24 сентября, 3 и 21 октября, 8 и
17 ноября, 3 и 20 декабря, 2 и 14 января, 2 и 26 фев-
раля, 4 и 20 марта, 3 и 20 апрѣля, 3 и 20 мая, 3 и
18 іюня, 6 и 20 іюня, 6 и 15 августа.

Рожденные въ эти дни умрутъ скоро; кто заболѣетъ, не
выздоровѣетъ; кто вступитъ въ бракъ, будетъ несчастливъ;
кто отправится на войну, не вернется; кто будетъ торговать,
потерпитъ убытки; кто начнетъ строить, не докончитъ; кто
вступитъ въ тяжбу, осрамится.

Въ концѣ рукописи переписчикъ приводитъ ха-
рактерный разговоръ о своемъ и своего отца скита-
ніяхъ:

მენება ¹⁾ ცნობა ვითარებისა ჩვენისა, და ვერა გულისავე იქ-
მნა გონება ჩემი და რაიცა მამესმინა სიტყვით აღეწერეცა, რა-
თა მომავალთა ჩვენთა უწყოდეთ, ვითარმედ ვინ საით და სად.
ესრეთ იტყოდა მამა ჩემი დავით:

არა მახსოვსო და არცა ვიცო გვარი ჩვენიო. მამასა ჩემ-
სა ერქვა თამაზო და ვართ ახალციხით ლტოლვილნი აკლე-
ბის გამო ფაშისა სარწმუნოების დატევებისათვის, მოსულა გო-
კიას ჯავახეთს და რაოდენსამე ხანს უკან უბოძებია მუნვე დაბა-
სა შინა მამული კარგი წყლით და წისქვილით ვისიმე ელიაშვილისა
ბეთალმანი შეწყალებისათჳს ფაშას და მუნებურნი კაცნი გვი-
წოდებდენ... ²⁾ შეილი თამაზო და ახალციხელნი კი სხვებრ გვა-
რის სახელს გვიწოდებდენ. რა ვერა დასტევდა გონებასა მუნ-
დაბასა შინა შემკრები რისამე ქონებისა, ივლტოდა მუნითაცა
და მოვედით ქართლს დაბასა სურამს, და მუნ ველად სელაში
საქმესა რაზედმე მოკლეს ლეკთა მამა ჩემი თამაზა. და შემ-
დგომად რაოდენსამე თვისა გახდა ავათ დედა ჩემი და მიი-
ცვალა იგიცა და დაეშთი ობლად წლისა ვიდრე ათორმეტისა.
მუნ გუყვა ორნი კაცნი ჯამაგირით, მუნითვე მოყოლილნი-
მათ არჩივეს და მეცა მივემოწმე სიყრმით. გაყიდეს ყოველი
ვეჯი, ანუ ცხვარი და ზროხა, რაიცა გჴყვა და კვალად წარვე-
დით ჯავახეთს. გზასა გვემთხვიენენ მომავალნი ლეკნი ახალ-
ციხით. ორნივე იგი კაცნი დახოცეს და მე წარმიყვანეს დალის-
ტანს ტყვედ და მუნ ვაჭარმან ყირიმელმან მიყიდა და წამიყვანა
ყირიმად. დაეყავ ყირიმს წელნი ვიდრე ექუსნი და ვივლტოდი
მუნით და მიველ ბულდანს, სადაცა არიან ქრისტიანენი და გა-
ვეწყე ამას ქვეყანას და დაეყავ წელნი ვიდრე ხუთნი და შემ-
დგომად წაველ მუნით მალაროსიასა კიევსა, სადაცა არს დიდი
სასწაულთ მოქმედი მონასტერი. მუნცა დაეყავ თვენი ხუთი ანუ
ექუსი და წაველ მოსკოვს სამეუფოსა ქალაქს რუსეთისასა და
დაეყავ ამას ქალაქს წელნი სამნი და წამოველ აშტარხანს და რა-

¹⁾ Знаками въ оригиналѣ служатъ точки послѣ каждаго слова, ко-
торыхъ мы не сохраняемъ.

²⁾ Тутъ кусокъ бумаги вырванъ.

იცა ვიღვაწე ვიყიდე მითი ერთი სკივრი და ნაჭკერი რაიმე ფარჩისა და გამოვემზადე მუნით საქართველოდ და მეწადა წასვლა ქვეყანასავე ჩემსა. მოველ ყიზლარას და მუნ ვიხილენ ჩვენის მხრის კაცნი და მათ არა მიტევეს წამოასულად, აქავე უმჯობეს არსო. და დავყავ სახლსა კაცისა ვისმე თრიალელისა, რომლისა სახელი ივანე, დავყავ ნახევარ წელ, და მიიცვალა იგი, დაშთა მას ორი მცირენი ყრმანი და ერთი ქალი და იგი ქალი მამცეს მე. ესე დედა ჩვენი ანასტასია, ვიქორწინე და დავესახლე ყიზლარს. შემდგომად ხუთისა წლისა გაშენდა მოზღოგი და მოველ მოზღოგს და დავესახლე ვიდრე დღემდე აყრისა. ესრეთ ვგონებ დაგვეყოს მოზღოგს წელნი ვიდრე ოცდა ხუთნი გინა ოცდა შვიდ-ოცდენ. მიზეზი აყრისა ჩვენისა: რუსთა მოინდომეს ხარკის აღება და სალდათისა და ამისთჳს მზრუნავი შვილთათვის აიყარა მამა ჩემი დავით, წამოვიდა საქართველოდ. იცოდა ენა დავითმან მამამან ჩემმან ქართული, რუსული, თათრული და ბულდნური. ესე ოთხნი ენანი კარგათ იცოდა და მცირედ სმენა აქუნდა სომხურისა და ბერძნულისაცა.

ელჳწ წელს—აგვისტოს ე დილაზედ ავიყარენით და გამოვემართენით მოზღოკიდან საქართველოდ. შემოვიარეთ ხეობა დარიელისა, გაღმოვედით მთასა და ჩამოვიარეთ ხადა, მოვედით ქალაქსა ტფილისს, დავყავით თვენი რაოდენიმე.

ჩღჳთ წელს—მარტის იჳ წამოვედით ტფილისიდან დუშეთს, დავესახლენით და ვიწყეთ შენობაცა რაიმე მცირედ შეძლებისაებრ.

ჩღჳთ ამასვე წელსა, დეკემბრისა კა, კვალად წამიყვანა მამამან ჩემმან დავითმან მე ჰავლე მოზღოკადვე და მიმცა დუქანში შაგირდად სწავლებად იოსებს ივანეს შვილს ყინულად წოდებულს, რომელსა ჩვენიცა თეთრი აქუნდა სარგებლით 3 ეკატერინა ხემწიფის მანეთი და დავყავ მასთან წელნი რაოდენიმე და შემდგომად მოოხრებისა ტფილისისა გარდაიცუდილ იყო მამა ჩემი დავით და მამცუნეს წერილით მოზღოგს და წამოველ.

ჩვენ წელს—მარტის თ, პირველს კვირიაკესა დღეს დიდის მარხვისასა, გამოველ მე პავლე თერგის წყალს ნავითა დ წამოველ კვალადვე სახლსავე ჩემსა დუშეთს.

ჩუ წელს—იანვრის კე დავიწინდე გორს პეტრე კალატოზის ქალზე ელისაბედზე, ჩუგ წელს იანვრის დ ჯვარი დავიწერე გორს ოთარ ამილახურის კარის საყდარში დ წამოველ დუშეთს.

Содержаніе этой записи такое:

Дѣдъ переписчика нашей рукописи ахалцихскій житель Тамаза, будучи понуждаемъ пашою къ перемѣнѣ вѣры, оставилъ Ахалцихъ и переселился въ Гокію, въ Джавахетіи. Черезъ нѣсколько времени паша смилостивился надъ нимъ и пожаловалъ ему выморочное имѣніе Веліашвили. Но Тамаза все же не былъ тамъ покоенъ, а потому, запасшись кое-чѣмъ, переѣхалъ оттуда въ Сурамъ, въ окрестностяхъ котораго былъ убитъ лезгинами. Скоро также умерла его жена. Такимъ образомъ отецъ переписчика нашей рукописи Давидъ остался двѣнадцатилѣтнимъ сиротой и, по совѣту двухъ людей, сопровождавшихъ семью его отца еще изъ Джавахетіи, распродалъ все свое имущество, скотину и мебель, и опять направился въ Джавахетію. Но на дорогѣ спутники подверглись нападенію лезинъ, возвращавшихся изъ Ахалциха. Двухъ сопровождавшихъ Давида людей лезгины убили, а его самого взяли въ плѣнъ и повели въ Дагестанъ. Въ Дагестанѣ Давидъ былъ проданъ одному кушцу и увезенъ въ Крымъ, гдѣ пробылъ шесть лѣтъ. Потомъ онъ бѣжалъ оттуда въ Болгарію и провелъ тамъ пять лѣтъ. Изъ Болгаріи Давидъ прибылъ въ Кіевъ, гдѣ оставался пять или шесть мѣсяцевъ; потомъ поѣхалъ въ Москву и жилъ тамъ три года. Изъ Москвы онъ пріѣхалъ въ Астрахань, оттуда направился въ Грузію, но, встрѣтившись въ Кизлярѣ со своими земляками, отсовѣтовавшими ему ѣхать въ Грузію, остался въ Кизлярѣ шесть мѣсяцевъ у какого-то Ивана изъ Тріа-

летин. Этотъ Иванъ скоро умеръ, оставивъ двухъ сыновей и одну дочь, Анастасію, на которой Давидъ женился, оставшись жить въ Кизлярѣ. Черезъ пять лѣтъ онъ переѣхалъ въ Моздокъ, только что тогда построенный, и жилъ въ Моздокѣ около 25 или 27 лѣтъ. Когда русское правительство наложило подать на жителей Моздока и стало брать ихъ въ солдаты, Давидъ, заботясь о сынѣ, оставилъ Моздокъ въ августѣ 1788 года и черезъ Дарьяльское ущелье пріѣхалъ въ Тифлисъ, гдѣ пробылъ нѣскольکو мѣсяцевъ. Давидъ зналъ языки: грузинскій, русскій, татарскій и болгарскій и понималъ немного по-армянски и по-гречески. Въ слѣдующемъ 1789 году онъ переселился въ Душетъ, построилъ домъ и завелъ хозяйство. Въ Декабрѣ того же года Давидъ взялъ нашего переписчика Павла въ Моздокъ и опредѣлилъ его приказчикомъ въ магазинъ къ какому-то Юсибу Иванашвили, по прозванію Ляду, который долженъ былъ Давиду 800 руб. екатерининскихъ монетъ.

Нѣскольکو лѣтъ Павелъ жилъ въ Моздокѣ, но потомъ, послѣ опустошенія Тифлиса Ага-Магометъ-ханомъ, умеръ его отецъ Давидъ. Получивъ извѣстіе о смерти отца письмомъ, Павелъ выѣхалъ изъ Моздока въ мартѣ 1796 г. и пріѣхалъ въ Душетъ. Въ 1803 г. онъ обвинчался въ Горі съ дочерью Петра Калатозова Елизаветой въ домовоі церкви Отара Амилахвари и вернулся въ Душетъ.

Затѣмъ идутъ записи, изъ которыхъ узнаемъ, что въ 1806 г. у Павла родился сынъ Евстафій (Эстате), въ 1810 Александръ, въ 1815 родилась дочь Анастасія, въ 1817 сынъ Исаакъ, а въ 1820 г. опять дочь, Пелагея.

14. Сборникъ разныхъ произведеній, рукопись въ 26×21 сант., писана на бумагѣ скорописью мхедрули и черными чернилами. Заглавія писаны киноварью. Картонный переплетъ обтянутъ кожей. Пагинація указана буквами мхедру-

ли на каждой страницѣ. Всѣхъ страницъ показано 180, изъ коихъ нѣкоторыхъ недостаетъ. Время переписки 24-ое юня 1826 г. Филигрань бумаги—1820 г. Содержаніе:

1) Кѡнскій лѣчебникъ, переведенный съ персидскаго на грузинскій языкъ царемъ Вахтангомъ VI (1—91).

Начало:

ძლიერებითა და შეწევნითა. ყოველთა. შემოქმედისა. და ღმრთისა ერთა არსისა. და სამ თვისთებისათა. და თანა დგომითა. ყოველთა. მისთა. წმიდათათა. მცირესა. რასმე. სწავლასა. მოვიღებთ. სამცნებელად *) თქვენდა. ზი: კაცნო. რომელსა. გსურის. და გონავს გწადისცა. მოთხრობა. ესე. ჩვენი.

На другой страницѣ читаемъ:

წიგნი. ესე. იყო. პირველ. თქმული. სპარსთა. და არაბთ. შინა. და უფროსად. ქვეყანასა. ამას. შინა კედარისასა. რომელსა. უწოდებდნენ. ქართულად. გამოცხადნა თარგმანებითა. და შეკრიბნა ერთად. ღმრთივ. დიდებულმან. ძემან. მეფეთამან. თვით. გამგებელმან. ბატონისშვილმან. ვახტანგ:-

„Книга эта сначала обращалась среди персовъ и арабовъ, а въ сей сѣверной странѣ, которая называется Грузією, обнародовалъ въ полномъ переводѣ и свелъ вмѣстѣ Богомъ возвеличенный сынъ царя и самъ правитель, царевичъ Вахтангъ».

Далѣе приводится вступленіе:

ოღეს ღმრთ. შექმნა. ცაჲ. და ქვეყანა. და ზღვაჲ და სავსება. მისი. და ყოველი. სული. და იძურისი და აღმოაცენა. მიწათაგან. მწუხანე. მდებარე. ესე ყოველნი. მისთა. კაცთა. სახმარად. და საშვებელად. მაშინ. ცხენიცა. ერთი. პირუტყვად. დაბადებულთაგანი. იყო. სარგებელად. ძეთა. ადამისთვის. და იქცეოდა. ზღვათა შინა. და არა. გამოვიდოდის რათამცა. ეხმარნეს. კაცთაო. და ესრეთ. გვასმია და უთქვამთ. მეცნიერთა. კაცთა. რომელ. სანამდისინ. შეიღის. საქმის. პირობა. არ გამოართ-

*) До сихъ поръ писано киноварью.

ვაო ცხენმან. კაცსა. მანამდინ. ზღვიდამ. არ გამოვიდაო:-
პირველად. უწმინდური. და ფინთი. კაცი. არ შემჯდესო.
მეორედ. ჩემზედ უწმიდური დედაკაცი. არ შემსცათო.
მესამედ. საპალნე არ ამკილოთო.

მეოთხედ. წმიდას. ალაგს. დამაბათო. რომ. ფინთმა. აღა-
მიანმა. არ დამინახოსო:-

მეხუთედ. უნალოდ არ მატაროთო.

მექუსედ. ძუა არ დამჭრათო.

მეშიდეთ. ყურის წვერი. არ გამიხიოთო.

მისცეს. ყოველი პირი. და სიტყვა კაცმან. და შემდგომად
გამოვიდა ცხენი. ზღვიდამე. ხმელად.

Смыслъ этого вступленія таковъ: Лошадь была создана Богомъ вмѣстѣ съ другими тварями и животными, но она жила въ морѣ и до тѣхъ поръ не вышла на сушу, пока не получила отъ человѣка условія изъ семи пунктовъ:

1) чтобы нечистый человѣкъ не садился на нее;

2) чтобы нечистая женщина не ѣздила на ней;

3) чтобы не навьючивали на нее вьюга;

4) чтобы привязывали ее всегда на чистомъ мѣстѣ, да-
бы нечестивый человѣкъ ея не видѣлъ (?);

5) чтобы не заставляли ходить безъ подковы;

6) чтобы не отрѣзывали у ней хвоста;

7) чтобы не разрѣзывали у ней кончика носа.

Человѣкъ далъ такое условіе и обязательство, послѣ
чего лошадь вышла изъ моря на сушу.

Между введеніемъ и условными пунктами въ нашей
рукописи киноварная запись въ видѣ заглавія:

აქა. იწყების. თარბიათა. ცხენისა. და კარაბადინი. და
წამალი მისის. ყოვლის. გუარის სნეულებისა. და კვალად.
რასაც მიზეზით. მეცნიერთა. და ბრძენთ. კაცთა. სცნეს. მრ-
ვალი. მისი. სახმაროვნობა. კაცთათვის. და შემატება. და მე-
ცნიერებით. გამოესხმნენ. ზღვის. პირით. ზღვაში მყოფს. ცხენ-
სა ვითარ. გამოიყვანეს. აქა გიანბობს. ყოველსა დაღათუ სიტ-

ყუთა. და გამოლაპარაკებით. არის. მოხსენებული. მაკრა. ამ გუარი. საქმეები. დაანახვეს. მრავლის ცდითა. რომ ხმელზედ. გამოსულა. მოანდომეს:-

Конскій лѣчебникъ дѣлится на 114 главъ. Въ концѣ имѣется указатель и затѣмъ запись:

გასრულდა. დიდება. ღმერთსა. იენისს. კდ-სა. ხუკუ წელსა. «Окончена, слава Богу, 24-го іюня 1826-го года».

2) Астрологическія толкованія, гдѣ подробно указаны знаки Зодіака каждаго мѣсяца и что ожидаетъ человѣка, рожденнаго подъ тѣмъ или другимъ созвѣздіемъ (стр. 93—111).

Начало:

ეტლი მართალი და ქეშმარიტი. მარტისა ვერძი. ა. ვერძსა ზედა. რომელი იშვას. შეიქმნას ტანად. და პირად კარგი გულოვანი და უსმენარი. კაცთ. მოყვარე. და გონებად კარგი გვარის თავი. მახვილსა. ცეცხლსა და წყალსა უფთხილდეს თავის ნაკრავი. აილოს. ავჯარსაზედა. არა ავნოს. ღვინის მოყვარე.

3) На стр. 111—112 приведены рецепты для слабаго желудка.

4) „Асеть-самгерели“ ასოთ სამღერელისა. ვისაც რა ასო ემღერდეს: (стр. 115—120). Книга «о иѣнїи членовъ». Указывается подробно, что означает, когда какой-нибудь членъ человеческого тѣла играетъ.

5) Краткая исторія Грузїи, написанная католикосомъ Антоніемъ I для кизлярскаго коменданта Ивана Львовича Дарондорфа. Исторію эту, какъ видно изъ предисловія, авторъ писалъ на память, не имѣя лѣтописей подъ руками. Въ вашей рукописи она представлена дефектно (стр. 121—126). Видно, что у переписчика въ рукахъ имѣлся не полный оригиналъ, иначе онъ не оставилъ бы цѣлой бѣлой страницы (124-ой).

6) Снотолкователь и другія суевѣрные указанія для разныхъ случаевъ (стр. 127—134).

Начало:

უკეთუ ფრჩხილთა. მოიკვეთდე ჰდ საშუალი. მეორედ. ცერი. მესამედ ნეკი. მეოთხედ. ცერის შედეგი. მეხუთედ. ნეკის შედეგი. რა მოიკვეთდე. კვირიაკესა. ორშაბათსა. და პარასკევსა. სხვათა. დღეთა. ნუ მოიკვეთ. და ყოველი. საქმე. შთ კეთილად. წარემართოს:-

7) „Каландра, сказанная пророкомъ Ездрию“ (стр. 163 и 135. Такіе скачки въ нашей рукописи обычны). Въ статьѣ проводится взглядъ о зависимости качества года отъ того, съ какого дня недѣли начинается новый годъ.

8) Громникъ მთვარისა (?) და ქუხილისათვის (стр. 136—137). Грому каждого мѣсяца дается особое значеніе.

9) О жизни и смерти (138—139) სიცოცხლისა და სიკვდილისათვის.

Начало:

უკეთუ. ეინმე. იშვეს. დღეთა. შინა. ნათლისა. მქონებელისათა. ბედნიერ იყოს. ყოვლითურთ. ხ უკეთუ იშვეს. ნათლისა. არ მქონებელისათა. შინა. უბაღო. იყოს. დაღაცათუ. გვარიანი. იყოს:-

10) Лунникъ, или лунный календарь. სამთვარიო. მართალი. და ჭემმარიტი: (стр. 140—155). Начало: ა. მთვარისასა. დღე კეთილი. თესვა. ნერგვა. ცხოვართ. რისვა. წარწყმედული. იპოვოს. Въ концѣ (стр. 156) стихотвореніе.

11) Перечень неблагоприятныхъ дней каждого мѣсяца (стр. 158).

12) Хронологическія свѣдѣнія отъ сотворенія міра, составленная какимъ-то графомъ Василиемъ (стр. 158). მოთხრობა. მცირე ვასილი. ღრაფისაგან. რიცხვთათვის. დასაბამითგან. გარდასრულთა. წელთასა.

13) Пророчества относительно свойства наступающихъ годовъ въ зависимости отъ эпактъ (стр. 159—165). სიბ-

რძნითგან ფილოსოფოსთასა. აღწერილი. წინასაწარმეტყველებად. ქამთა. და ბუნებათა. წელიწადსათა. მოწვენადთათვის. თვის. თუ ვითარ. იქმნებიან:

Начало:

უკეთუ. იყოს. ზედ ნადები. რომელ. არს. 45. ეული. ესრეთ. არს. მას. წელიწადს. იყოს. თივა. ძვირად. მთანი მარჯვედ. იყენენ. ბარნი. ზომად. ჩრდილითრე. კეთილ. და თაფლი და ნაშრომი. მცირეთ.

14) Толкованія значенія затменія луны и солнца (стр. 168—173). ესე სასწაულნი არიან. ძვირისა და ქუხილისა. მნათობთ. დაბნელებისა მზისა და მთოვარისა. ცის სარტყელისა. ელვისა და ვარსკვლავით ამფრენისა.

Начало:

თვესა. იანვარსა. თუ მთოვარე დაბნელდეს. ყოველმან. ნაშრომან. სიკეთოს. და აჩინოთა კაცთა სიკვდილი იყოს. და და ხვასტაგი გაიფედეს. თუ მზე დაბნელდეს. ბრძენთა კაცთა. სიკვდილი. იყოს.

15) Последніе три листа трактуютъ о томъ, въ какихъ числахъ мѣсяцевъ луна встрѣчается съ семью главными планетами, какіе изъ этихъ дней счастливы, какіе несчастны. (176—179).

Начало:

∴ დღის. მთოვარე. შემოეყრების. ზოჰალს. ეს დღე. უბედურია. ბატონთან. მისელა. გზას წასელა. მუშაობა. ანგარიში. არ ვარგა:-

15. «Дидъ-Моуравіани» или Жизнь Великаго Моурава, произведение Іосифа Тбилели, рукопись въ 28×20 сантим., писана на хорошей бумагѣ круглымъ мхедрули. Заглавія и первое слово каждаго четверостишія писаны киповарью. Пагинація указана по тетрадамъ алфавитомъ мхедрули; въ каждой тетради по 8 листовъ. Всѣхъ страниць 123. Писецъ не указанъ. Дата не приведена. Рукопись, вѣроятно, XVIII вѣка. Фли-

грань бумаги: на одной половинѣ три полумѣсяца, одинъ меньше другого, на другой половинѣ длинный стебель, выходящій изъ треугольника съ вершиною внизъ и кончающійся трилистникомъ. Налѣво отъ основанія треугольника буква В. Поэма „Дидь-Моуравіани“ написана Іосифомъ Тбилели во второй половинѣ XVII вѣка и издана Пл. Іоселиани въ Тифлисѣ въ 1851 г. Сравнительно съ печатнымъ наша рукопись не даетъ существенныхъ варіантовъ, насколько можно судить изъ бѣглаго просмотра рукописи. Въ началѣ нашей рукописи недостаетъ одного листа, и текстъ начинается теперь слѣдующимъ четверостишіемъ:

მეფესა: ქართლისა: ცხორება: ებძანა: გალექსულობით:
ზოგი რუსთველისა: ბაასი: კახთ: მეფის: საქმე: სრულობით:
ხან ლხინი: შვება: სიამე: ხან: ვარდი: დანასრულობით:
და: სიბრძნე: კმალი: და: ომები: სიკვიმდე: აღსასრულობით:

Въ концѣ рукописи (стр. 124) запись не рукою текста призываетъ благословеніе на священника-монаха Лаврентія. ღმერთ: შემოსც (?); თანა: შემწეს: და თანა: მღდელ; მონა-ზონს: ლავრენტის:

На оборотѣ переплета позднею рукою запись: კნაზ იაგორ ავალისშვილის ვარ ასტრახანს ნაყიდი ხუთ აბაზათ შეუკრავი, და შესაკრავათ მისცა სამი აბაზი.

«Принадлежу князю Ягору Авалишвили. Куплено въ Астрахани за 5 абазовъ (=1 руб.) безъ переплета. За переплетъ заплачено три абаза.»

16. Четвероевангеліе на персидскомъ языкѣ, написанное грузинскими буквами круглаго мхедрули, въ 31×21 сант., на весьма тонкой, но прочной и роскошной бумагѣ, поля которой покрыты позолотою и разрисованы древесными листьями. Заглавія писаны киноварью, текстъ черными чернилами. Переплетъ досчатый, обтянутый кожею съ красивыми тисненіями, изображающими на лицевой сторонѣ, посрединѣ, Рас-

пятіе и по краямъ евангелистовъ; надъ Распятіемъ греческая надпись, а надъ евангелистами грузинская, хуцури; на другой половинѣ переплета вытиснены Благовѣщеніе Іосифа въ серединѣ, а по краямъ ангелы.

Рукопись безъ даты, но по всеѣмъ признакамъ она написана въ XVII вѣкѣ. Выписки изъ этой рукописи см. у Марра „Описаніе персидскаго четвероевангелія“ (Зап. Вост. Отд. Имп. Русск. Арх. Общ. т. III, стр. 377—381). По словамъ Н. Марра, транскрипція исполнена довольно тщательно: недостающія въ грузинскомъ алфавитѣ начертанія для персидскихъ звуковъ и, главнымъ образомъ, орфографическіе знаки восполнены персидскими же ихъ изображеніями. Текстъ этой рукописи значительно разнится, какъ съ лексической, такъ съ синтактической стороны отъ персидскихъ переводовъ евангелія, изданныхъ Англ. Библ. Обществомъ, и во всякомъ случаѣ представляетъ нѣкоторый матеріалъ для изслѣдователей персидской фонетики, такъ какъ онъ писанъ въ грузинской транскрипціи, свободной отъ всякой неопредѣленности въ отношеніи звукового значенія гласныхъ или согласныхъ».

Одинъ листъ недостаетъ въ нашей рукописи въ концѣ евангелія Марка, которое теперь обрывается на 12-омъ стихѣ послѣдней главы.

17. Висраміани, разбитая рукопись въ 35,5×22 сант., писана на бумагѣ круглымъ письмомъ мхедрули; чернила черныя, заглавія писаны киноварью. Досчатый переплетъ разбитъ, кожа переплета имѣетъ тисненія. Рукопись дефектна; начальные листы попорчены и оборваны, недостаетъ листовъ и въ серединѣ; конецъ тоже попорченъ. Пагинація идетъ по тетрадамъ буквами мхедрули, всѣхъ тетрадей 25, въ каждой тетради по 8 листовъ. Висраміани былъ изданъ въ 1884 г. подъ редакцію И. Чавчавадзе, А. Сараджишвили и П. Умикова. Редакторы пользовались и нашею руко-

писью. Поэтому образчиковъ текста рукописи мы не приводимъ. Кѣмъ и когда переписана наша рукопись, не видно, но по палеографическимъ признакамъ она принадлежитъ XVIII вѣку. Водяной знакъ представляетъ рожокъ съ перевязью въ гербовомъ щитѣ; подъ щитомъ знакъ 4 и буквы W. P. Висраміани—прозаическій переводъ повѣсти о Висѣ и Раминѣ, сдѣланный съ персидскаго языка въ XII вѣкѣ. Переводъ приписывается Саргису Тмогвели. Источникъ разсказа восходитъ къ пехлеви. На персидскій языкъ онъ переданъ стихами поэтомъ Фехри Гургани между 1042 и 1055 годами, при сельджукскомъ шахѣ Тогрулбекѣ (Труды Восточной Комиссіи Им. Моск. Арх. Общ. т. II, вып. 1, статья барона Р. Р. Штакельберга).

18. Русско-грузинскій словарь на сѣрой бумагѣ, въ 36×22 сант., въ простомъ картонномъ переплетѣ. Русскій текстъ полный, но не всѣ русскія слова переведены. Грузинскій текстъ мѣстами писанъ весьма поблекшими чернилами. Авторъ не указанъ. Рукопись конца XVIII вѣка. Филигрань бумаги: 1790 г. и буквы Б. О. Ф. А. Всѣхъ листовъ 294. Въ концѣ имѣется записъ:

განსრულდა სადიდებელად წინა დავითისად 1792 ფებრ[რ]-
ვალს: ა: დაიწყო წელსა 1791 დეკემბერსა.

«Окончено въ возвеличеніе св. Давида въ 1792 году, февраля перваго, начато въ 1791 году, въ декабрѣ». Рукопись принадлежала Студенческой библіотекѣ.

19. Карабадини (Лѣчебникъ), рукопись въ 39×21 сант., писана скорописью мхедрули на простой бумагѣ безъ кинноварныхъ записей, переплетъ картонный, обтянутый черною кожею. Всѣхъ писанныхъ страницъ 1012. Рукопись XIX вѣка. Водяной знакъ бумаги указываетъ 1832 г. Переписка всѣхъ частей рукописи кончена въ 1843 г. Почеркъ и

чернила не вездѣ одинаковыя, но всегда разборчивыя. Въ началѣ 16 листовъ, а въ концѣ 14 пустуютъ. Заглавіе:

კარაბადინი რომელსა ჰქვიან მუნთახაბ-შაფი (тутъ эти два слова приведены и по-персидски) გამორჩეული მკურნალემა.

„Лѣчебникъ, который называется Мунтахабъ-Шафи, выбранное, лучшее врачеваніе“.

Карабадини дѣлится на 218 главъ*). Главы иногда дѣлятся въ свою очередь на параграфы (კარი). Въ концѣ Карабадини имѣется лунникъ (стр. 933—948) и объясненіе иностранныхъ (арабскихъ, персидскихъ и татарскихъ) словъ, встрѣчающихся въ рукописи. Далѣе слѣдуютъ предметный указатель (стр. 949—953) и перечень главъ рукописи (954—977). Недовольный имѣющимся предметнымъ указателемъ владѣтель рукописи коллежскій секретарь Михаилъ Сараджевъ составилъ въ 1843 г. и приложилъ новый полный предметный указатель (стр. 978—1004). Михаилъ Сараджевъ не только бывший владѣлецъ нашей рукописи, но и ея переписчикъ. Такъ, на стр. 101 дается таблица графической системы теченія болѣзни при брюшномъ тифѣ, которая имѣетъ приписку рукою текста: ცოდვილს ამის მწერალს მიხედვლ სინაქერიძის ოჯახის ძეს სარაჯოვს შენდლობას მიბრძანებდეთ მხანო.

«Пищу сего грѣшному Михаилу-Синакериму Сараджеву, сыну Іоанна, скажите «прости», братья». Въ числѣ средствъ облегчающихъ болѣзни приводятся и заговоры (главы: 158, 184, 186, 166, 167, 168 и др.).

178 глава имѣетъ такое предисловіе:

აქედგან იწყების წამლები ყოვლის ქირისა და სენისა ერთმანეთში არეული არის და ვისცა რა ექირებოდეს წაიკითხოს

*) Я лѣтъ семь тому назадъ видѣлъ подобный карабадини у З. Чичинадзе, но онъ прерывался на 160 главъ словами: სხვა სახამებლის ფაფა შეუქენ ძროხის თირკმლის ქონითა და აჭამე კიდეც თირკმლის ქონითა ობერკვერცხნი (См. 601 стр. нашей рукописи).

და ყველას იპოვის, რაც უნდა, უთაოდ. ბევრი ვეცადე, თავს ვერ გაუელ და თან-რევით დამიწერია.

«Отсюда начинаются лѣкарства для всѣхъ болѣзней и недуговъ, но они слѣдуютъ безъ системы. Пусть ищетъ, кто въ чемъ нуждается,—найдетъ и безъ оглавленія. Много трудился привести ихъ въ порядокъ, но не могъ и написалъ въ перемежку».

Замѣтка эта касается только приведенной главы. Остальныя имѣютъ указанія, о какихъ болѣзняхъ и средствахъ толкуютъ.

Первая глава посвящена слѣдующему пространному предисловію:

წიხანისთვის. თავი ა.

აჰა დიდება დაუსაბამოსა, დაუსრულებელსა მაღალსა ქრისტესა, ღმერთსა ჩვენსა, რომელმან არათაგან არსებითა თვისითა ცა და ქრსტყანა შექმნა და გამოსახა, რომელმან არსითაგან არსებითა თვისითა მიწა მიწათაგან კაცად შექმნა, და სახე პირისა თვისისა მახედა გამოსახა, და ბრწყინვალე სული თვისი შთაბერა, და აღამისთანა წინასწარმეტყუელი გამოგვიჩინა, და სამოთხე სამკვიდროდ სამყოფად დაგვიმკვიდრა, და ყოველი სული და იძერისი მასვე დაამორჩილა, და ჩვენც ერთის წვეთისა წყლისაგან არა კაცი კაცად შეგუქმნა, და ჰკრუა და სწავლაც მანვე გვიბოძა, და მერმე ცთომითა და უგუნურებითა ჩვენითა გავიწყრომეთ ტკბილი და მოწყალე ღმერთი ჩვენი, და კიდევ მეორედ შეგვიწყნარა და შეგვიწყალა, და წყრომისა და შეცოდებისა წილ მუქაფად გარდამოკდა ზეცით, და სულისაგან წმინდისა ხორცნი შეიხსნა, და ჩვენ ცოდვილთათვის ბილწთა ურიათაგან ჯვარს ეცვა, და სიკუდილისა გემო იხილა, და დასთხივა ჩვენთვის უფასო სისხლი თვისი, და ძალითა უძლეველთა თვისათა სძლო მტერთა ჩვენთა, და მებრძოლთა ჩვენთა და წარმოტყუვნა ეშმაკთა საესე ჯოჯოხეთი იგი, და გამოიხსნა

ტყუენი იგინი ძნელისა საპყრობილისაგან, რომელნი ქადაგებდეს და იტყოდეს მოსულასა და უთესლოდ განკორციელებასა ქრისტესა. აწე ყოველმან სულმან და იძერისმან ესე უნდა იცოდეს: ის არის ყოვლისა სენისა და ჭირისა მკურნალი და წამალი, ის არის ყოვლისა შეჭირვებულისა და უღონოსა ღონე, ის არის ყოვლის დაცემულის და საბრალოს კელის მპყრობელი და აღმყენებელი, თუ არა სხუა საქმე, წამალი ყველა მორთული და მოგონებული არის.

ბოლომ (sic) შეწევნითა ღთისათა და ბრძანებითა ჯალინოზ აქიმი ასეთი აქიმი და ფილასოფოსი იყო, რომე სადაცა გაიარის, და აწ რაჲცა ხე ბალახი დახუდის, ყოველმან ხემან და ბალახმან ენა ამოდგის, და ჯალინოზ აქიმს კმა სცის, და უამბის, თუ ბრძანებითა და შეწევნითა ღთისათა მე ესე და ესე მქვიანო, და მე ესეო, მე ამა სენისა და ჭირის მკურნალი და აქიმი ვარო, და მე ესეო, ამათცა ბრძანებითა და განგებითა ღთისათა ამა ჟამსა და ამა დღესა უკანა დაიწყეს საქმობა და ჰაქიმობა, და ყოველსა ფერსა სენსა და ჭირსა მიხუდეს, და სატკივარსა, და შეატყეს, თუ რა, რომელი სენი და ჭირი არის ჭირისა, და რის მიჭირვებისაგან აეძერის და დაებადების, ანუ რისა და რომლისა გეარისა და ხილთისაგან შეექნების, და ანუ კაცი ავად რის მიზეზისაგან გახდების, და ანუ კაცი რისაგან მოკუტდების, ანუ რა და რომელი ხილთი რის მიზეზისაგან აუღუღდების, ანუ რომლისა ძარღვიდამან შეექნების, და ანუ იმა სენებისა და ხილთებისა ნიშნები და ალამათები რა და რომელი არის, ანუ იმისი წამლები და კელის შეწყობა როგორ უნდა:

აწე მრავალი სააქიმო და სამეცნიერო წიგნები დასწერეს და გამართეს, რომე ამა ჟამისა კაცთა ჭკუა და გონება ვერ მიხუტდების, და მათნი სიტყუანი და საქმენი, სწავლანი და წამლები ზღვათაგანცა უმრავლესი არის, და არცა კაცის ენისაგან ითქმის, აწე სრულისა ამა წიგნებისაგან მე ცოდვილმან შარბიფიძემან ესე წიგნი იმა მრავალთა წიგნთაგან გამოვიღე და გამოვკრიბე, და რაც ანუ აქიმობა, და ანუ წამლები შეკეთა და გულშიგან შემომივიდა, და ანუ აქიმთა და ფილასოფოსთაგან

კაცთაგან ბევრჯელ ნახმარი და დაცადილი წამლები იყო, და ანუ საქმეები, — ყოველი ამა წიგნებიდამ გამოვკრიბე და ამოვიღე და ეს წიგნი გავაკეთე, და სრულიად ამა წიგნში დაესწერეთ და ამა წიგნსა სახელად მუნთასაბ-შაფა დაეარქვი, ვითარცა სრულისა და სააქიმოსა წიგნებიდამ გამორჩეული და გამოკრებული, და ყოვლისა სენისა და ჭირისა მკურნალი და წამლებია.

აწე ცოდვილი და უღირსი დაუთხან ამას მიეხუდი და შევიტყევე, კაცმან რომ კაცი და ავადმყოფი ძალითა და შეწვევითა ღვთისათა ჭირსა და სარჯელსა და სიკუდილსა მოარჩინოს, დიდი მადლი არის, მერმე უღირსმანცა ამა წიგნისა გარდმომღებმა და გარდმომთარგმელმა გულსა მოვიდევ და შევებდე და შევეცოდე, ღვთისაგან ეს ვითხოვე და ესე ვიჯე, რომე ამდენი ჭკუა და გონება, სწავლა და გულის-ყური მიბოძე, და ამდენი ძალი და გაძლება მომეც მეთქი, რომე ესე ბრძენთა და ფილასოფოსთა კაცთაგან ნაქნარი და მოგონებული ესე საექიმო წიგნი და საქმეები ურცხვად და მართლად გადმოვრთქვი და გადმოვთარგმნე, და ნებისაებრ გავათავე, და ამას მიეხუდი და შევიტყე, თუ კაცი რომლისა ხილთისაგან, და ანუ რომლისა სენისაგან და ჭირისაგან გახთების ავად, და ანუ რა და რომელი სენი და ჭირი, რომლისა ხილთისაგან, და ანუ რომლისა მიჭვირვებისაგან დაიბადების, ანუ იმა ხილთებისა და სენებისა ნიშნები და აღამათები რა და რომელი არის, ანუ მისი წამლები და კელის შეწყობა როგორ უნდა, აწე ერთი საექიმო მუხთასარი, ვითამცა და ვარგი წიგნი გარდმოვიღო, და ყოვლის სააქიმოსა წიგნებიდამან გადმოღებული და გამოკრებული, და ანუ რაჟცა ბრძენთა და ფილასოფოსთა კაცთაგან ნაქნარი, და ანუ ნათქვამი სიტყუანი, და ანუ საქმეები იყოს, და ანუ მე ცოდვილსა და უღირსსა გამეგონოს და გამომელოს, და ანუ მრავალჯერ დამეცადოს, ყველა ამა წიგნშიგან დაესწერე. და ის სენი და ჭირი, რომე ძესა კაცისა არ ასცილდების, მის ყოვლისა ფერისა ჭირისა და სატკივარისა მიზეზები, ნიშნები და აღამათები და მათ მათი შესაფერი წამლები მართლად შევიტყე და

გადმოვთარგმნე, და ყველა ამა წიგნშიგან მართლად და უმტყუვნოდ დავსწერე, ამისთვის რომელ თუ კაცი ასეთსა ალაგსა ავად გახდეს, რომ იქ აქიმი და შემტყობი კაცი არ იყოს, ესე წიგნი დაიდევან წინა, და ამა წიგნითა უაქიმონ, და რარჩიგათაც ამა წიგნშიგან ეწეროს ანუ მრავალ გვარისა სენების ნიშნები და ალამათები, ანუ თავთავისა სენისა შესაფერი წამლები და კელის შეწყობა და მაჯუნების და შარბათებისა გაკეთებისა, და ანუ მალამებისა და ტლებების გაკეთებისა, ანუ მაჯისა და ელფერისა შეტყობა, ანუ სისხლისა, და ანუ ზაფრისა, და ანუ ბალღმისა, და ანუ სევდის სენებისა ნიშნები და მათ მათი შესაფერი წამლები და შეტყობა სწერია, ყველა ისრედ ჰქნას, და ვინცა ამა წიგნს მიჰყუტეს და გაუგონოს, ძალითა და შეწვენი-თა ღვთისათა უსათუოდ კაცსა გულის ნება აუსრულებს, და ავადმყოფსა მკურნალი ჰკურნებს ძალითა და შეწვენი-თა ღვთისათა; ჩვენცა ყოველსა ფერსა სენსა და სატკივარს მივხდით და შევიტყეთ, თუ რა და რომელი სენი, რომლისა ძარღვისაგან იქნების და დაებადების, ანუ სიცხისა, და ანუ სიგრილისაგან, რომე კაცი ავად გახდეს, ამას როგორ უნდა შეტყობა, ანუ იმა ოთხისა ხილთისა ნიშნები რომელი არის, ანუ იმა ხილთე-ბის წამლები და კელის შეწყობა როგორ უნდა, ყველა მართლად და გაჩენით დამიწერია, და ოთხმოცსა გვარსა სენსა ყველას თავი ერთად შევეყარე და შევეკრიბე და იმავ ოთხმოცი სენისა ნიშნები და ალამათები წამლები და კელის შეწყობა ყველა ამა წიგნშიგან გაჩენით და მართლად დავსწერეთ, და თვითოსა გვარსა სენზედა თვითო კარი გავმართეთ, და ყოველსა სენსა და სატკივარსა თავთავისი მიზეზები, ნიშნები და წამლები ყველა გაჩენით დავსწერეთ; ამისთვის რომე, რომლისაცა სენისა და სატკივრის პოენა გინდოდეს ყველა, სენი და ჭირი თავთავის კარსა და ჯერგაშიგან მონახოთ, და იმა მრავალთა გვარისა სენებისა, ნიშნებისა და წამლებისა ყველას აქა იპოებთ:—

აწე ვინცა ესე წიგნი ნახოთ და წაიკითხოთ ყოველი საე-ქიმონი საქმენი ისწავლოთ და გარდაილოთ, წამლები, ლაბები, მალამები და ტლები, ყველა ისწავლოთ და კარგად ჰქნათ, აწე

ესე ექიმობა და მრავალფერი წამლები ამისთვის არის მოგონებული, ზოგი საგრძობი და ზოგი სამხურვალო, რომე თუ კაცსა ღლენი არ მოსვლოდეს და ანუ განგებითა ღვთისათა მის კაცის ღლენი არ ასრულებულ იყენენ, კაცი მწოედ არ გაისარჯოს, თუ არა და, რა ბრძანება ღვთისა და განგება იქმნების, და ანუ კაცსა სიკვდილის ღლენი მოუვლენ, ტინი კლდეც იყოს, ისიც ცვილად გარდიქცევის, და ნედლი გახმების, არამც თუ ბრძანებისა და განგებასა ღვთისასა კაცი მოუჩხეს, და ანუ უგანგებოდ წამალმან კაცი მოარჩინოს. აწევისაცა ამა წიგნითა და ამა წამლებითა უაქიმოთ და ძალითა და შეწევნითა ღვთისათა ამა წამლების მიზეზით იგი კაცი მორჩეს და ელხინოს, მე ცოდვილსა და უღირსსა იოჰანეს ძე მისეილ სარაჯოჰს ნუ დამივიწყებთ. ვინც შენდობა მიბრძანოთ, ღმერთმან თქვენც შეგინდოსთ თქვენი ცოდვანი, და ამა უხანოსა სოფელსაც უჭირველად გამყოფოსთ და გადღეგრძელოსთ და შევარგოსთ, და თქვენზედ ალაღად ჰქმნას სარჯულნი და ჭირნახულნი ჩემნი:—

აწე ეს წიგნი სამად გავყავით და სამ ნაწილათ ვქმენით და გავარჩიეთ: პირველი კარი ორი ბამი არის და ესე პირველი კარი სააქიმოსა საქმეებსა გამცნებს და გიამბობსთ; მეორე კარი საქმეებსა, მაჯუნებსა და შარბათებსა გამცნებსთ და გიამბობსთ; მესამე კარი და წილი ყოველისფერისა სენებისა და სატკიერისა მიზეზებსა, ნიშნებსა და წამლებს გამცნებსთ და გიამბობსთ:—

პირველი წილი და კარი სააქიმოსა საქმეებს რომე გამცნებსთ და გიამბობსთ, ეს არის რომე რასაცა საქმელსა სჭამს, ყველა კაცის მუცელსა და სტომაქშიგან დაღნების და მოღულებულსა ქერისა წყალსავით გასქელდების; და ამას სახელად ქეილუსი ჰქეიან, და მერმე სტომაქიდანა სრულ ღვიძლთან მივა და იქი ღვიძლისა სიცხე და სიმხურვალე კიდევ სრულიად დააღნობს და მერმე ყოველიფერი საქმელი ოთხად ხილთად გარდაიქცევის: პირველი სისხლად; მეორე საფრად; მესამე ბაღღმად და მეოთხე სევდად. მასუკან ესე ქეილუსი სრულიად ძარღვებშიგან გაიყოფის და დაიფანტვის, და კიდევ იქი სრულიად

დადნების და ძარღვებიდამ ყოველსა ასოშიგან დაიფანტვის და გაიყოფის, ასრე რომე ამა ქეილუსისაგან ბრჩხილიცა არ დარჩების, რომე იმასაც არ მიხედეს, და რა რიგათაცა ხე წყლითა იხარებს და წყალი ანედლებს, ისრევე ყოველი ასო და ყოველი ძარღვი ამა ქეილუსითა იხარებს და ნედლი არის, და ამა ქეილუსითა ცოცხალ არს, და ესე ქეილუსი ანედლებს, და ერთს დღესა რომე ამისაგან კაცის ასოსა წყალი მიხედეს, ესე იცოდე, კაცის ასო უსათუოთ გახმების და დაუშავდების, და ყოველი ასო ამა ქეილუსითა ცოცხალა, და ამისგან ადამის ტომისა გვამსა და ასოშიგან ზოგი სისხლად გარდაიქცევის და ზოგი საფრად, ზოგი ბალღმად და ზოგი სევდად; პირველი სისხლად გარდაიქცევის, და ამა სისხლსა, რაც უნდა ღვიძლი დაიჭერს, და სხვაას მეტსა სისხლსა ძარღვებსა და ყოველსა ასოზედან გაჰყოფს, და ამა სისხლისა თაბიათი მხურვალი და ნედლი არის, და სისხლის სიკეთე ის არის, რომე ესე სისხლი ყირმიში იყოს და ავი სული არ უდიოდეს, და ესე სისხლი არცა მწოედ თხელი იყოს და არცა მწოედ სქელი. და ესეცა უნდა იცოდეთ, კაცი რასაცა კაისა სჭამს, და ანუ სვამს, ესე კარგი სასმელ საჭმლები ყველა კარგ სისხლად გარდაიქცევის: კაი ხორცები, კაი შეჭამადები, კაი შარბათები, თოხლო კვერცხი, ესე ყველა კარგ სისხლად გარდაიქცევის. მეორე ხილთი საფრა არის და ამა საფრისა თაბიათი და აერი მხურვალი და ხმელი არის, კაცსა ესე საფრა მხურვალისა, ტკბილისა და ცხიმიანის საჭმლისაგან დაიბადების, და ამისგანვე შეექნების: მესამე ხილთი ბალღამი არის, ბალღამის აერი და თაბიათი გრილი არის, და ესე ბალღამი გრილისა და ნედლისა საჭმელ-სასმელისაგან შეექნების და დაეზადების თევზისაგან, მაწონისაგან და ყოვლის გრილისა და ნედლისა სასმელ-საჭმელისაგან შეექნების და დაეზადების: მეოთხე ხილთი სევდა არის, და ამა სევდისა აერი და თაბიათი გრილი და ხმელი არის, და ესე სევდა გრილისა და ხმელისა სასმელ-საჭმლისაგან შეექნების და დაეზადების, მწოედ მხურვალისა, მწოედ მლაშისა და მწოედ ცხარისა და მწოვისაგან დაიბადების, ბევრის ნიერის ჭამითა, ბევრის ხმელის

ყველის ქამითა, ბევრის თევზის ქამითა და ამათისავე მიმგზავსებულის ქამითა, და უფრო ხმელის კორცის ქამითა შეიქნების და დაიბადების; მაგრამ ოთხის ხილთისაგან, რომელიცა კაცისა გვამსა და სტომაქშიგან დაიწვის, ესე ოთხივე უსათუოდ სეველად გარდაიქცევის და სეველად იქმნების, მეტადრე მაშინ, რომე გაზაფხულის პირი იყოს, და ყოველი ავი ხილთი აშლილიყოს:-

П Е Р Е В О Д Ъ .

Предисловіе. Глава I.

«О, слава безначальной, безконечной благодати Христа, Бога нашего, Который изъ ничего бытіемъ своимъ создалъ и воспроизвелъ небо и землю, Который изъ небытія бытіемъ своимъ прахъ отъ земли превратилъ въ челоѣка и образъ лица своего изобразилъ на немъ, и вдунулъ въ него свѣтлый духъ свой, и явилъ такого пророка какъ Адамъ (?), и опредѣлилъ ему для жительства рай, и подчинилъ Адаму всѣхъ животныхъ и движущихся, и насъ не людей сдѣлалъ людьми изъ одной капли воды(?); Онъ же даровалъ намъ умъ и знаніе, но потомъ, по грѣхамъ и неразумію своему, мы разгнѣвали сладкаго и милостиваго Бога нашего, но Онъ снова во второй разъ призрѣлъ и помиловалъ насъ, и, вмѣсто гнѣва и возмездія, сошелъ съ неба и вочеловѣчился отъ Духа Святого, и ради насъ грѣшныхъ былъ распятъ нечестивыми евреями, и вкуспилъ смерть, и пролилъ за насъ неоцѣнимую кровь свою, и непобѣдимую силою своею сокрушилъ враговъ и супостатовъ нашихъ, и разорилъ адъ, полный діаволовъ, и освободилъ изъ тяжкаго заточенія плѣнниковъ, которые проповѣдывали и говорили объ явленіи и вочеловѣченіи Христа безъ сѣмени. Нынѣ всякая душа и все движущееся должны знать, что Онъ (Богъ) есть *единственный* цѣлитель и лѣкарство всякой болѣзни и недуга; Онъ—сила для всякаго немощнаго и безсильнаго; Онъ вспомоство-

ватель и возстановитель всякаго павшаго и убогаго. Безъ Него всякое другое средство и лѣкарство *есть ничто*, какъ искусственное и выдуманное.

Наконецъ, помощью и велѣніемъ Бога *явился* лѣкаръ Джаалинозъ (Галенъ), *который* былъ такой врачъ и философъ, что гдѣ онъ бывало ни пройдетъ, какое дерево или траву ни встрѣтитъ, всякое дерево и всякая трава начинаетъ говорить, заводитъ бесѣду съ врачомъ Джаалинозомъ и сообщаетъ ему: „я-де по велѣнію и помощью Бога называюсь такъ-то, я-де такъ-то, я-де средство и лѣкарство такой-то болѣзни и недуга, я-де такой-то“. [Джалинозъ понималъ ихъ языкъ, узналъ, почувствовалъ, написалъ и сообщилъ намъ *все это*] ¹⁾. Съ того времени и дня помощью и указаніемъ Бога и другіе врачи стали дѣйствовать и лѣчить, распознали всѣ болѣзни, недуги и язвы, опредѣлили, какая болѣзнь отъ какой причины происходитъ, отъ какихъ обстоятельствъ начинается и зарождается; отъ какой и какаго свойства стихіи (основного сока) ²⁾ приключается; отъ какой причины человѣкъ болѣетъ и отъ чего онъ умираетъ; какая стихія въ немъ бушуетъ и по какой причинѣ; отъ какой жилы она приключается; какіе признаки и симптомы тѣхъ или другихъ болѣзней и стихій, какія нужны лѣкарства и какой слѣдуетъ уходъ при тѣхъ или иныхъ болѣзняхъ. Съ тѣхъ поръ *ученые* написали и составили *столь* много врачебныхъ и научныхъ книгъ, что не постигнуть ихъ умомъ и разумомъ современнымъ людямъ; слава и дѣянія, знанія и лѣкарства ихъ превышаютъ моря и невыразимы человѣческимъ языкомъ. Нынѣ изъ этихъ совершенныхъ книгъ я грѣшный

¹⁾ Слова, заключенныя въ скобкахъ, прибавляю я изъ другого, болѣе сокращеннаго списка, карабадини, но переписаннаго въ XVIII вѣкѣ. Этотъ списокъ временно переданъ Обществу грамотности.

²⁾ *βολυσιον* (хвлтнн) отъ греческаго *χέλος*, латинское *chylus*—желудочный сокъ, иногда означаетъ стихію.

Шаріе-задэ сдѣлалъ извлеченіе и составилъ эту книгу на основаніи тѣхъ многочисленныхъ сочиненій, и какое лѣченіе и какія лѣкарства мнѣ понравились и были близки моему сердцу, или какія лѣкарства и дѣйствія много разъ были испытаны и провѣрены врачами и философами, все это я выбралъ и взялъ изъ тѣхъ книгъ, написалъ и составилъ эту книгу, которую назвалъ «Мунта-хабъ-шафа», что значитъ: «Выборка и извлеченіе изъ всѣхъ врачебныхъ книгъ, заключающихъ въ себѣ средства и лѣкарства противъ всякой болѣзни и недуга».

Нынѣ я грѣшный и недостойный Даутъ-ханъ проникъ мыслью и убѣдился, что великое благо, когда человѣкъ съ Божьею помощью излѣчить больного человѣка отъ недуга, мученій и смерти. Затѣмъ я недостойный перелагатель и переводчикъ сей книги, близко принявъ къ сердцу это дѣло, отваялся, постарался, молилъ и просилъ Бога, чтобы Онъ даровалъ мнѣ столько ума и разума, знанія и вниманія, столько силы и терпѣнія, чтобы я смогъ безъ стыда правдиво переложить и перевести сію врачебную книгу, составленную и сочиненную мудрецами и философами. Окончивъ *переводъ* по своему желанію, я посылалъ и узнавалъ, отъ какой стихіи или отъ какой язвы и недуга человѣкъ болѣетъ; какая болѣзнь и какая язва отъ какой стихіи или отъ какого стѣсненія рождается; какія лѣкарства и какой уходъ нуженъ противъ нихъ. Такимъ образомъ я перевелъ одну книгу «Мухтасари», какъ лучшую, къ которой я *прибавилъ* и вписалъ выборки и извлеченія изъ всѣхъ врачебныхъ книгъ, все что было испытано мудрецами и философами, или сказано и сдѣлано ими, и все, что я грѣшный и недостойный слышалъ, собралъ, или много разъ испыталъ. Тѣ болѣзни и недуги, отъ которыхъ не свободны сыны человѣческіе, *равно какъ* причины, признаки и примѣты всѣхъ недуговъ и болѣзней и соотвѣтствующія имъ лѣкарства

я вѣрно и безъ ошибки весь въ эту книгу, предвари- тельно вѣрно понявъ и передавъ ихъ *на грузинскій языкъ*. Если кто заболѣетъ въ такомъ мѣстѣ, гдѣ не случится вра- ча и распознавателя болѣзни, пусть обратится къ этой кни- гѣ, пользуется ея указаніями и поступитъ такъ, какъ въ ней написано относительно опредѣленія признаковъ и симпто- мовъ болѣзней, употребленія соотвѣтствующихъ лѣкарствъ, ухода за больными, приготовленія лѣкарственныхъ кашекъ, сироповъ, пластырей и припарокъ, *равно какъ* относительно распознаванія пульса, цвѣта лица и причинъ болѣзней, про- исходящихъ отъ преобладанія крови, желтой желчи, слизи и черной желчи. Кто будетъ слѣдовать и слушаться этой кни- ги, тотъ силою и помощью Бога непременно исполнитъ же- ланіе сердца, и врачъ съ Божьей помощью исцѣлитъ больно- го. Мы съ своей стороны поняли и изучили всякого рода недуги и болѣзни, какая болѣзнь отъ какой жилы происхо- дитъ и бываетъ, какъ нужно лѣчить, если человекъ забо- лѣетъ отъ жары или холода, какіе признаки четырехъ *основ- ныхъ* соковъ и какія лѣкарства и уходъ нужны при этихъ четырехъ *основныхъ* сокахъ. Все это мы вѣрно и опредѣлен- но написали и, собравъ и помѣстивъ вмѣстѣ восемьдесятъ родовъ болѣзней, мы указали признаки и симптомы, уходъ и лѣкарства всѣхъ 80-ти болѣзней, и все это вѣрно и опре- дѣленно внесли въ эту книгу. Каждой болѣзни мы отвели отдѣльную главу и ясно написали причины, симптомы и лѣ- карства каждаго рода болѣзни и недуга. Какую болѣзнь и язву вы ни захотите найти, каждую изъ нихъ ищите въ соотвѣтствующей главѣ и рубрикѣ и тамъ найдете всѣ сим- птомы и лѣкарства каждой изъ нихъ.

Тѣ, которые увидите и прочтете эту книгу, научитесь и усвоите всѣ врачебныя дѣла и хорошо будете готовить пилюли, пластыри и припарки, *не забудьте*, что это враче- ваніе и разнообразнѣйшія лѣкарства, какъ прохладительныя

такъ и согрѣшающія, выдуманы для того, чтобы человекъ, которому еще не наступило времени и дни котораго по волѣ Бога еще не сочтены, не подвергся сильнымъ мученіямъ. Въ противномъ случаѣ, когда есть воля Бога и предопредѣленіе, или наставеть человекъ назначенный день смерти, будь онъ твердая скала, и то въ воскъ превратится, а не то, чтобы онъ могъ избѣгнуть приказания и предопредѣленія Бога, или лѣкарство могло бы излѣчить человека безъ Провидѣнія.

Нынѣ тѣ, которые будете лѣчить по этой книгѣ и указанными въ ней лѣкарствами, и тѣ, которые силою и помощью Бога и этими лѣкарствами излѣчитесь и обрадуйтесь, не забудьте и меня недостойнаго Михаила Сараджева, сына Иоанна. Кто скажетъ мнѣ «прости», и вамъ да проститъ Богъ ваши грѣхи и дастъ пребывать во здравіи, въ долгоденствіи и безъ заботъ въ семъ непостоянномъ мірѣ, и да пойдетъ вамъ впрокъ сей проработанный мною и стоящій многихъ заботъ трудъ.

Книгу сію мы раздѣлили на три части, распредѣлили и расположили на три отдѣла. Первый отдѣлъ дѣлится на двѣ части, и онъ учитъ и излагаетъ врачевныя дѣла. Второй отдѣлъ учитъ и трактуетъ о пищѣ, лѣкарственныхъ кашкахъ и сиропахъ. Третій отдѣлъ и третья часть учать и сообщаютъ причины и симптомы всевозможныхъ болѣзней и немощей и лѣкарства противъ нихъ.

Первая часть и первая глава, излагая врачевныя дѣла, учать слѣдующему: всякая пища, какую бы человекъ ни ѣлъ, таетъ въ брюхѣ и желудкѣ человека и густѣетъ на подобіе пастойки изъ ячменя, это называется *кпейлуси*. Затѣмъ *кпейлуси* изъ желудка цѣликомъ переходитъ къ печени, гдѣ подъ вліяніемъ теплоты и жары печени снова окончательно таетъ и превращается въ четыре сока: 1) въ кровь, 2) въ желтую желчь, 3) слизъ и 4) въ черную желчь. По-

слѣ этого *кпейлуси* направляется и распредѣляется по всѣмъ жиламъ и снова подвергается тамъ окончателъному раствору. Изъ жилъ *кпейлуси* направляется и распредѣляется по всѣмъ органамъ, такъ что безъ *кпейлуси* не остается даже ноготь. Какъ дерево живетъ водою, и вода сообщаетъ ему влагу, такъ и каждый членъ и каждая жила *человѣческаго тѣла* получаетъ влагу отъ этого *кпейлуси*, имъ живетъ и поддерживаетъ влажность. Если одинъ день вмѣсто *кпейлуси* человѣческой органъ получить воду, то онъ навѣрно изсохнетъ и испортится, ибо всякій органъ живетъ, благодаря *кпейлуси*. Часть этого *кпейлуси* въ человѣческомъ тѣлѣ и органѣ превращается въ кровь, часть въ желтую желчь, часть въ слизь, часть въ черную желчь. Первую часть, кровь, сколько нужно, удерживаетъ печень, остальную, лишнюю, распредѣляетъ по жиламъ и по всѣмъ органамъ. Свойство этой крови горячее и влажное, а доброта крови заключается въ томъ, чтобы она была багрянаго цвѣта и не имѣла дурнаго запаха. Такая кровь не слишкомъ жидка и не слишкомъ густа. При этомъ нужно знать, что всякая хорошая пища и питье, которыя принимаетъ человѣкъ, превращаются въ хорошую кровь; хорошая говядина, хорошая постная пища, хорошия сироны, яйца въ смятку—все это превращается въ хорошую кровь. Второй сокъ—желтая желчь; она отличается свойствомъ и признакомъ горячимъ и сухимъ. Эта желчь образуется и рождается у человѣка отъ горячей, сладкой и жирной пищи. Третій сокъ—слизь; признакъ и свойство слизи холодное; она образуется и рождается у человѣка отъ холодной и сырой пищи, отъ рыбы, мацони (кислаго молока) и отъ всякой холодной пищи и питья. Четвертый сокъ—черная желчь; признакъ и свойство этой желчи холодное и сухое; она рождается и происходитъ отъ слишкомъ холодной и сухой пищи и питья, отъ слишкомъ горячей, соленой, острой и жгучей пищи, отъ ѣды чеснока, сухого сы-

ра и рыбы въ большомъ количествѣ и подобнаго рода ѣды, особливо же отъ употребленія сухого мяса. Изъ всѣхъ *основныхъ* четырехъ соковъ, кака бы ни сгорѣла въ человѣческомъ организмѣ и животѣ, каждая изъ нихъ превращается въ черную желчь, въ особенности въ началѣ весны, когда всякая вредная стихія развивается».

Въ приведенномъ отрывкѣ описываемой рукописи со-всѣмъ не кстати соединены предисловіе и первая глава лѣчебника. Предисловіе знакомитъ насъ съ исторіею происхожденія рукописи, а первая глава текста заключаетъ въ себѣ основной взглядъ древнихъ врачей на медицину и природу. По этому взгляду организмъ обладаетъ четырьмя главными влагами: кровью, слизью, желтою желчью и черною желчью. Всѣ предметы имѣютъ четыре главныхъ качества: холодное, влажное, горячее и сухое. Въ однихъ предметахъ преобладаетъ одно качество, въ другихъ другое. Это взглядъ Гипократа и Галена, этихъ столповъ медицинской науки древнихъ и среднихъ вѣковъ. На ученіяхъ Гипократа и Галена была основана арабская медицина и заимствовавшая у арабовъ частью непосредственно, частью при посредствѣ персовъ—грузинская. Грузинская транскрипція именъ Гипократа и Галена—Бакатаръ и Джаинось (или Джапаось) ясно указываетъ, что грузины познакомились съ ними отъ арабовъ. Проводниками медицинскихъ знаній въ Грузіи были разные «карабадини», или лѣчебники въ родѣ описываемаго. Нашъ списокъ лѣчебника одинъ изъ наиболѣе полныхъ. Онъ переведенъ съ персидскаго языка во второй половинѣ XVI вѣка кахетинскимъ царемъ Даутъ-ханомъ. Даутъ-ханъ (1569—1578) добывался карталинскаго престола противъ брата своего Свимона I и съ этою цѣлью поѣхалъ и долго жилъ въ Персіи, гдѣ и могъ перевести компилятивный трудъ Шаріезадэ. Впрочемъ, Даутъ-ханъ побывалъ и въ Турціи и умеръ

въ Константинополѣ по одному извѣстію въ 1578, по другому въ 1585 г. ¹⁾).

Было бы ошибочно полагать, что нашъ сборникъ представляетъ прямой переводъ Шаріе-задэ. Во-первыхъ, у насъ вмѣстѣ въ рукахъ списокъ лѣчебника Шаріе-задэ XVIII вѣка, текстъ котораго втрое меньше текста нашего лѣчебника ²⁾. Во-вторыхъ, предисловіе сообщаетъ, что книга дѣлится на 80 главъ, тогда какъ въ нашемъ спискѣ ихъ 218. Въ третьихъ, нашъ списокъ заключаетъ въ себѣ много заговоровъ, заклинаній и молитвъ, которые, безъ сомнѣнія, внесены въ сборникъ изъ устъ народа и ни въ какомъ случаѣ не могутъ быть переведены съ персидскаго уже по одному тому, что нѣкоторые изъ нихъ представляютъ чисто христіанскія молитвы. Этимъ я не хочу сказать, что все заговоры, заклинанія и молитвы чисто грузинскаго происхожденія, напротивъ, въ нихъ очень много заимствованнаго и нѣкоторыя даже приведены на иностранныхъ языкахъ, но они давно провикли въ народъ и изъ устъ народа внесены въ лѣчебники, иногда въ весьма искаженномъ видѣ. Словомъ, надъ нашимъ лѣчебникомъ трудился не только Шаріе-задэ, Даутъ-ханъ и Іоаннъ Сараджевъ ³⁾, но, вѣроятно и многіе другіе, и каждый изъ нихъ прибавлялъ вычитанные имъ въ разныхъ книгахъ рецепты и лѣкарства. Эти приписки и прибавки, иногда очень пространныя, вносились позднѣйшими переписчиками въ текстъ, и такимъ образомъ книга разросла до большихъ размѣровъ. Этимъ же объясняется нѣкоторая путани-

¹⁾ Brosset. Hist. de la Géor. II, 1, p. 626.

²⁾ Въ предисловіи этого списка переводчикомъ Даутъ-ханъ не упоминается.

³⁾ Нѣкоторые болѣе древніе списки упоминаютъ грѣшнаго Іоанна, котораго, по нашему мнѣнію, не слѣдуетъ смѣшивать съ переписчикомъ нашей рукописи Іоанномъ Сараджевымъ, жившимъ въ половинѣ XIX вѣка.

ца, повтореніе и несоотвѣтствіе главъ и частей съ первоначальнымъ распорядкомъ, упоминаемымъ въ предисловіи.

Списковъ разбираемаго лѣчебника довольно много. Однимъ изъ нихъ, принадлежавшимъ Д. Е. Чонкадзе, пользовался Н. Берзеновъ, когда писалъ свою статью: «О грузинской медицинѣ» (см. Кавказскій календарь за 1857 г., стр. 473—640). Таблица критическихъ дней при тифѣ приведена докторомъ С. І. Вацадзе изъ подобнаго списка въ статьѣ своей: «Зависимость заболѣваній брюшнымъ тифомъ въ гор. Тифлисѣ отъ мѣстныхъ антисанитарныхъ и антигигиеническихъ условій» (см. Оттискъ изъ протокола Имп. Кавк. Мед. Общ. № 22 за 1887 г.). Рукописный экземпляръ такого же лѣчебника имѣется также въ библіотекѣ Имп. Кавк. Мед. Общ. Въ концѣ этой рукописи есть приписка на русскомъ языкѣ:

„Совѣтъ Главнаго Управленія Закавказскаго края журналомъ въ ономъ состоявшемся 7-го марта 1846 года положилъ: дозволить туземнымъ лѣкарямъ пользоваться больныихъ единоземцевъ какъ въ Каспійской области, такъ и въ Тифлисской губерніи до времени, пока народъ привыкнетъ къ русскимъ медикамъ. Это положеніе совѣта утверждено кн. Намѣстникомъ и объ ономъ управлявшій губерніей дальзнать Тифлисскому полиціймейстеру 31-го мая 1846 года“ (см. Краткій историческій очеркъ врачебнаго дѣла въ Грузіи. Ил. Алхазова. «Кавказскій Вѣстникъ» за 1901 г. № 9, стр. 50—67). Болѣе подробный разборъ съ медицинской точки зрѣнія нашего лѣчебника и вообще всѣхъ грузинскихъ карабадиновъ составленъ душевскимъ уѣзднымъ врачомъ А. Яшвили и имѣетъ появиться въ протоколахъ Имп. Кавказ. Мед. Общества.

Оставляя въ сторонѣ всѣ другіе матеріалы чисто медицинскаго свойства, мы считаемъ нужнымъ привести здѣсь разговоры, заклинанія и молитвы, помѣщенные въ нашей ру-

копиеи. Этого рода матеріалы имѣютъ большой этнографическій и филологическій интересъ. Нѣкоторыя заклинанія приведены на иностранныхъ языкахъ, и разборъ ихъ специалистами укажетъ, у какихъ народовъ они заимствованы. Переводъ заклинаній, приводимыхъ на грузинскомъ языкѣ, иногда представляетъ неопреодолимую трудность и не всегда можетъ претендовать на точность. Мѣстами мы оставляемъ переводъ Н. Берзенова тѣхъ немногихъ заклинаній, которыя у него приведены. Иностранныя слова мы приводимъ русскими буквами. Важнѣе, конечно, грузинскій текстъ, который мы печатаемъ безъ измѣненія.

1. გველცემულისათვის ესე დალოცვა დაწერე ანუ ფაცარსა ანუ ეტრატსა ზედა, მერმე წყლითა გარდარეცხე და შეასვი: სანათე, აგათე, ფინონა, აფათა, ალაშე, მაგანათე: (стр. 594).

Для ужаленнаго змѣею напиши сей заговоръ на досчетѣхъ или пергаментѣ, потомъ вымой его въ водѣ и воду дай пить *больному*:

«Sanathe, agathe, pinona, aphatha, aghashe, maganathe».

2. Другая молитва для ужаленнаго змѣею приведена, какъ гласить сопровождающая ее замѣтка, на еврейскомъ языкѣ: ისარფოტე, ისრამე, აბრასტანი, ორი ტონტანტე, ლამეზ, ნათიე, ჩაწგანუთე, სიპონ, სიპიე, შავი, შავნეს და შავგათეს (стр. 594—595).

«Isarphote, israme, abrastrani, ori tonthane, lamез, nathe, chachganute, sipon, sipie, shavi, shavnes da shavgathes».

3. Для того, кому змѣя влѣзла въ ротъ (стр. 596):
სახელითა ღუისათა, მამისა და ძისათა და სულისა წმინდისათა.

არეს, არეს არეო, ფოროზინდან, ფორონი, ფროზინეს მანკლა.

არას, არას ვეშაენ, არარა აქუს, თახუნი დედა მისი, მანქეოზ.

დაწერე ვერცხლის თასზედ, გარეცხე და ასვი, და გველიც დახატე თასზედ, ამ ლოცვითა გველი კელში აიყვანება.

სახელითა ღრთისათა, მამისა, ძისა და სულისა წმიდისათა, გველი მოვკალ უფლისათვის, გველი მოვკალ უფლისათვის, გველი მოვკალ უფლისათვის.

სახელითა ღრთისათა, მამისათა, ძისათა და სულისა წმიდისათა, ქირფაშნელი ვარ, ქირფაშნით მოვალ, ქირფაშ მაცვია, მარტყია, ვირა, ვირა: სამჯერ ასე თქვი და გველი კელთა აიყვანე და მერმე ასრე თქვი: არცა ქირფაშნელი ვარ, არცა ქირფაშნით მოვსულვარ, არცა ქირფაშნით მოვალ.

„Во имя Бога, Отца и Сына и Духа Святого! Арес, Арес, Арео, пѣросіндан, пѣროні, пѣрохінес, манкла. Арас, арас вешаен, ара ра акхус¹⁾ тѣхуви деда мисі Манкѣоз“²⁾. *Это* напиши на серебряной чашѣ, вымой и *воду* дай пить. Змѣю нарисуй на чашѣ, и съ этою молитвою змѣю можно взять въ руки:

„Во имя Бога, Отца, Сына и Духа Святого, я кирпѣашнели, иду изъ Кирпѣашана, одѣтъ въ кирпѣаши, опоясанъ *кирпѣашемъ*, вира, вира!“ Это повтори три раза, змѣю возьми въ руки, а потомъ скажи: „я и не кирпѣашнели, и не приходилъ изъ Кирпѣаша, и не иду изъ Кирпѣаша!“

4. და ესე ლოცვა სპილენძსა ზედა დაწერე, გარეცხე და შეასვი: ხეითა, ფორჩვითა: ესე შეულოცე და გველი გაშეშდე მის.

სახელითა ღრთისათა, სანათერ, ქოთერ, ფირელ, ფისტანა, აბლაჩი, მხნითათათე, ჯმნა, ათართალურთ, პარაგეთასა გენანე:

¹⁾ Эти два слова грузинскія и означаютъ: „ничего не имѣтъ“.

²⁾ Эти три слова грузинскія и означаютъ: „мать его (или ея) Манкѣозъ“.

кописи. Этого рода матеріалы имѣютъ большой этнографическій и филологическій интересъ. Нѣкоторыя заклинанія приведены на иностранныхъ языкахъ, и разборъ ихъ специалистами укажетъ, у какихъ народовъ они заимствованы. Переводъ заклинаній, приводимыхъ на грузинскомъ языкѣ, иногда представляетъ неопределимую трудность и не всегда можетъ претендовать на точность. Мѣстами мы оставляемъ переводъ Н. Берзенова тѣхъ немногихъ заклинаній, которыя у него приведены. Иностранныя слова мы приводимъ русскими буквами. Важнѣе, конечно, грузинскій текстъ, который мы печатаемъ безъ измѣненія.

1. გველცემულისათვის ესე დალოცვა დაწერე ანუ ფიცარსა ანუ ეტრატსა ზედა, მერმე წყლითა გარდარეცხე და შეასვი: სანათე, აგათე, ფინა, აფათა, აღაშე, მაგანათე: (стр. 594).

Для ужаленнаго змѣею напиши сей заговоръ на досчечкѣ или пергаментѣ, потомъ вымой его въ водѣ и воду дай пить *болному*:

«Санатhe, агатhe, пинова, ашатha, агнаше, маганатhe».

2. Другая молитва для ужаленнаго змѣею приведена, какъ гласитъ сопровождающая ее замѣтка, на еврейскомъ языкѣ: ისარפוטე, ისრამე, აბრასტანი, ორი ტონტანტე, ლამეზ, ნათიე, ჩაწგანუთე, სიპონ, სიპიე, შავი, შავნეს და შავგათეს (стр. 594—595).

«Isarphote, israme, abrastrani, ori tonstante, lamез, nathe, chavganuthе, sipon, sipie, shavi, shavnes da shavgathes».

3. Для того, кому змѣя влѣзла въ ротъ (стр. 596):
სახელითა ღმრისათა, მამისა და ძისათა და სულისა წმინდისათა.

არეს, არეს არეო, ფოროზინდან, ფორონი, ფროზინეს
მანკლა.

არას, არას ვეშაენ, არარა აქუს, თახუნი დედა მისი, მან-
ქეოზ.

დაწერე ვერცხლის თასზედ, გარეცხე და ასე, და გვე-
ლიც დახატე თასზედ, ამ ლოცვითა გველი კელში აიყვანება.

სახელითა ღთისათა, მამისა, ძისა და სულისა წმიდისა-
თა, გველი მოგვალ უფლისათვის, გველი მოგვალ უფლისათვის,
გველი მოგვალ უფლისათვის.

სახელითა ღთისათა, მამისათა, ძისათა და სულისა წმი-
დისათა, ქირფაშნელი ვარ, ქირფაშნით მოვალ, ქირფაშ მაცვია,
მარტყია, ვირა, ვირა: სამჯერ ასე თქვი და გველი კელთა აი-
ყვანე და მერმე ასრე თქვი: არცა ქირფაშნელი ვარ, არცა ქირ-
ფაშნით მოვსულვარ, არცა ქირფაშნით მოვალ.

„Во имя Бога, Отца и Сына и Духа Святаго! Арес, Арес,
Арео, шоросидан, шорони, шрохінес, манкля. Арас, арас
вешаен, ара ра акхус ¹⁾ тахуни деда миси Манкхеоз“ ²⁾.
Это напиши на серебряной чашѣ, вымой и *воду* дай пить.
Змѣю нарисуй на чашѣ, и съ этою молитвою змѣю можно
взять въ руки:

„Во имя Бога, Отца, Сына и Духа Святого, я кирпаш-
шнелп, иду изъ Кирпашана, одѣтъ въ кирпаши, опоясанъ
кирпашелъ, вира, вира!“ Это повтори три раза, змѣю возь-
ми въ руки, а потомъ скажи: „я и не кирпашнели, и не
приходилъ изъ Кирпаша, и не иду изъ Кирпаша!“

4. და ესე ლოცვა სპილენძსა ზედა დაწერე, გარეცხე და
შეასვი: ხევითა, ფორჩვითა: ესე შეულოცე და გველი გაშეშ-
დების.

სახელითა ღთისათა, სანათერ, ქოთერ, ფირელ, ფისტანა,
აბდაჩი, მხნითათათე, ჯმნა, ათართალურთ, პარაგეთასა გენანე:

¹⁾ Эти два слова грузинскія и означаютъ: „ничего не имѣеть“.

²⁾ Эти три слова грузинскія и означаютъ: „мать его (или ея) Ман-
кхеозъ.“

სხვა ლოცვა მისივე (სტრ. 597):

სათათენა, სოფრაქ, თეზმნა, უბაქრა;

Слѣдующую молитву напиши на мѣди, вымой и воду дай пить: «хевіthа, phორчvіthа». Такъ произнеси молитву, и змѣя остолбенѣеть: „Во имя Бога, саватһер, khотһер, phіreл, phістава, абдачі, мхvіthаthаthe, дјмна, аthарthалурth, парa-гethаса гвване“.

Другая молитва для той же *цѣли*:

«Сathathена, соphракh, theзмна, убакһра».

5. Этою молитвою змѣи удаляются пзъ строеній: ამ ლოცვით გველი ნაშენებით განიჯვენებიან:

აბია, ფოკა, ესლალორმინ, ფოსან, ორგოსან, სენკორდიო, ბოდრა, ენეს, ხარისტოს, ენტიოვ:

«Аbіа, phока, еслалормін, phосан, оргосан сенкордіо, бод-ра, енес, харістос, ентиов».

6. Молитва для укушеннаго бѣшенымъ животнымъ.

უფლისა მიმართ ვილოცოთ: უფალო ჩვენო, რომლისა სახელი წმინდა არს, რომელსა ყოველივე დაემორჩილა, ნებითა მამისათა, რომლისაგან ყოველსა დაბადებულსა ეშინის, რომლისაგან ყლი სიბოროტე შეშინებული შიშითა განემორცბის, ესმას რა სახელი შენი, გველნი დაუუდღებიან და ვეშაპნი დაირღვევიან და იქედნენი დამშვიდნებიან და ყოველივე მწამელელობა უქმი იქმნების და ყოველნივე ძირნი ეშმაკთანი განხმებიან, შენ უფალო იესო ქრისტე, ღმერთო ჩვენო, რომელმან მიეც მადლი მონათა შენთა დათრგუნად ყოველისავე გესლიანი-სა წამლისა განწმიდე და ამისიკა მონისა შენისაგან ყოველივე უკეთური ეშმაკი და ძლიერება მათი ეშმაკისა მიერი შეჰკარ და მონისა ამის შენისა თვალნი განწმენდილნი და სასმენელნი ამისნი განწმინდენ და გული წმინდა დაბაღე ამისთანა, სე, უფალო ღთო ჩვენო, რათა შენსა ძლიერებასა უგალობდეს, რამეთუ

შენდა შეენის ყოველი ღიღება მამისა და ძისა და წმიდისა სულისა აწ და მარადის და უკუნითი უკუნისამდე, ამინ.

ესე ლოცვა პურზედ დაწერე და აჭამე და კიდევ ნაწერი თასში ჩარეცხე და ისე ასეი (სტრ. 598—599).

„Господу помолимся! Господи Боже нашъ, имя Котораго свято, Которому все подчинилось по волѣ Отца; Котораго всякій рожденный боится, отъ Котораго все злое въ трепетѣ удаляется! Услышавъ имя Твое, змѣи утихаютъ, гидры унижаются, ехидны успокоиваются, все ядовитое теряетъ силу и всѣ корни дьявольскіе иссыхаютъ! Ты, Господи Исусе Христе, Боже нашъ, Который далъ благодать рабамъ твоимъ для уничтоженія всякаго ядовитаго лѣкарства, очисти и сего раба твоего отъ нечистаго бѣса и свяжи дьявольскую силу его, очисти очи и уши сего твоего раба и всели въ него сердце чистое, чтобы онъ восцѣвалъ, ей Господи Боже нашъ, могущество Твое, ибо Тебѣ, Отцу, и Сыну, и Святому Духу подобаеъ всякая слава и нынѣ, и присно, и во вѣки вѣковъ, аминь!“

7. Молитვა ოფ ვერედა. ლოცვა მჯღღომისა (სტრ. 609):

ფუფუფე გრიგოლი ძეხო (sic) ღეთისაო მიშველე. გველისა-ასპიტისაგან, ასოხა ტკივილი შემიქმნა, ამინ და ამინ. საროსაკნთე ფორე ფორატანათე. სანგრატ მანგრატ ფროფოროროს ერქალთ. შაეიანე. ამინ ამინ. კასურინეს ფიცემით გაფიცებ შენ, ნუმცა იპოების ნაენები შენი ასოთა მონისა ამის ღეთისითა. ძალო ძნელო, უბედურო საღმობაო, სადა ვაიზარდე, და სადა იშვენ, ჰო ჭირო? მე ვიყავ ცათა, გარდამოვიჭერ ქვეყნად ჭირო, ქვეყნამან ამილო და დამცა მე ძნელად, შემემთხვიენეს მე მთავარ ანგელოზნი მიქაელ და გაბრიელ, შემიპყრეს, და მრქვეს: გაფიცებთ შენ სამას სამოცდახუთთა ანგელოზთა ძალოთა. რათა არა სჭამო კორცი უცხოხა ამის კაცისა, ჩვენ დაწერეთ სახელითა მამისა ძისა და სულისა წმინდისათა, სისხლითა ყურძნისათა, დაღებისა ქათმისათა, შავად შავისა, ნაყოფიერი აღაღე

სამარე შენი და შეხვედ ჯოჯობხეთად. გზათ თუ ხვალ გარე შე-
იქეც, ნუმცა იპოების ნაენები შენი ასოთა შინა ამისთა.

ალილეს კლილეს ანოს და ნაოს არდაჭიჭა, ბუხლოზნ. ჭი-
ჭა სიოზბერა. ჭიჭია ჩიქუქ დარჩეს. მალაეტაცეს. ეს წამალი
ქრისტესი მხეცისათვის დაწყველილისა წამალი და საენებელი.
აგო. ფოკა. ახალი. არიდიონ. შაობაოს ბუთქინახია. აზრია.
უკეთუ გარდამოყარნე, ფურცელნი რკინისანი, ბადენი რკალი-
სანი, შეიპყრენ გველნი-არწიენი, შევაბენ გველნი უღელსა, მა-
ლაავი ბოლტიად, მუნ დამყრელი აპაურად, ეხნევი ასპიტისა,
ეთესევი ანაქვეტსა. ვითა ესე სიტყვანი მეტყვენენ, ეგრემცა
განქარდების ყოველი მანებელი სურიელი და უსულო, სახე-
ლითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა ამინ. საბა-
ოთ ქაბაოთ. წმიდა არს, წმიდა არს! დასხენ სამნი ჯვარნი
ასეთნი — — —, თუ კაცისათანა იყოს ნემსითა, და თუ
პირუტყვთა თანა შაშრითა.

„Шушуте Григорій, Сыне Божій, избавь меня отъ змѣя-
аспида, производящаго боль членовъ у меня, аминь, аминь.
Саросакнтe phore phоратанатe. Санграт манграт phрошo-
оророс еркhalth, шавіане, аминь, амишь“.

„Клянѹ тебя клятвою Кастрина (?), да не останется тво-
ихъ слѣдовъ въ членахъ сего раба Божіаго. Сила темная,
болѣзнь несчастная! Гдѣ ты выросла, гдѣ ты родилась, о
язва? — Я была въ небесахъ, ринулась на землю, земля
меня приняла и жестоко сразила. Встрѣтились со мною
архангелы Михайлъ и Гавріилъ, поймали меня и сказали:
клянемъ тебя 365-ю ангельскими силами, чтобы не изъѣда-
ла ты плоть славнаго сего человѣка. Мы написали во имя
Отца и Сына и Святаго Духа, виноградною кровью (?), по-
ложениемъ курицы, черной изъ черныхъ (?). Открой могилу
твою плодовитую (?) и вниди въ адъ; если идешь по доро-
гѣ, сверни въ сторону, да не останется слѣда твоего въ чле-
нахъ сего *человѣка*“.

„Алілес, клілес, апос да ¹⁾ наос, ардачіча, бухлон, чіча сіо-
бера, чыччія чікхуқн дарчес, маґһавтацес“. Это лѣкарство Хри-
ста противъ проклятаго звѣря, лѣкарство, причиняющее вредъ:
„Аго, пнока, ахалі (новый) арідіон, шаобаос бутхкінахія, азріа“.

„Если ты бросишь желѣзные листья, сѣти изъ колець,
поймаешь зміевъ-орловъ. На зміевъ я надѣлъ ярмо... ²⁾,
подвязалъ ихъ ремнями, пахалъ аспідами, сѣялъ анаquetі.
Какъ я произнесъ эти слова, такъ пусть исчезаетъ все вред-
ное, одушевленное и неодушевленное, во имя Отца и Сына
и Святаго Духа, аминь. Сававоѣ, Кабаотъ ³⁾, святъ, святъ!“
Поставь три такихъ креста + + + иглою, если болѣзнь
будетъ у человѣка, а если у животнаго,—ланцетомъ.

8. Другая молитва отъ вереда, опухоли и нарыва: სხვა
ლოცვა მჯდომისა მსიენისა და საწერელისა (611):

ზის კაცი კარსა ზედა და ითხოვს წამალსა ქარისა მჯდო-
მისა, საწერელისა და კორძისასა. მოვიდა მარიამ დედა უფლისა
ჩვენისა იესო ქრისტესი და რქვა: შენ კაცო, წარვედ, ამისი წა-
მალი, საწერელი, კალამი და მელანი მე ვარ და ქრისტემან ჰკუ-
რნოს. პირველითგან იყო სიტყვა და სიტყვა იგი იყო ღვთისა-
თანა. და ღმერთი იყო სიტყვა იგი, ესე იყო პირველთაგან
ღვთისათანა და ყოველივე მის მიერ შეიქმნა და თვინიერ მისსა
არცა ერთი რა იქმნა, რაოდენი რა იქმნა. ნესტან მარიამ ზერა-
ტო. ფორიდანა. ნონ. ტაზარო ვკონო სტევეს სხენონგე. დარ-
დაბილო. იაზარისტორ. ვშალ აშალი. შევა აშალი. თუ არა-
ბია ჰაირლს ბაკი + + +. ქვეყანაო წმიდაო თქვენ გაჰკურ-
ნეთ მონა ესე ღვთისა (სახელით) ქარისაგან, მსიენისაგან, მჯდომი-
სა, კორძისა და საწერელისა და სალმობისა, განათავისუფლე სახე-
ლითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა, ამინ. კალამი
აიღე და მსიენსა მას აღგილსა ზედა ჯერებსა სხმიდი, ვითარცა

¹⁾ Это грузинское слово означает союзъ „и“.

²⁾ Непонятно нѣсколько словъ: მალაავი ბოლტად მუნ დამაურელი.

³⁾ Второе слово образовано для игры въ подражаніе первому.

ზემო სწერია და სამჯერ შეულოცე და განიკურნოს ძალითა ქრისტესითა.

„Сидить человекъ у дверей и просить лѣкарства отъ вереда, опухоли и нарыва. Пришла Марія, Матерь Господа нашего Іисуса Христа, и сказала: „иди ты, человекъ, я лѣкарство, чернильница ¹⁾, перо и чернила этой болѣзни, и Христость исецѣлитъ его“. Вначалѣ было Слово, и Слово было у Бога, и Слово было Богъ. Оно было въ началѣ у Бога. И все черезъ Него начало быть, что начало быть. Нестань Марія зерато, шორідана, нон, тазаро вкono стевес ехенонге, дардабіло, іазарістор, вшал, ашалі, шева, ашалі. Если арабъ, һаірле бакі + + + . Міръ святой, излѣчи сего раба Божьяго (имя рекъ) отъ ревматизма, вереда, опухоли, нарыва, прища и недуга, освободи во имя Отца и Сына и Святаго Духа, аминь!“ Возьми перо и на мѣстѣ опухоли поставь кресты, какъ выше сказано; три раза прочти эту молитву и больной исецѣлится силою Христа.

9. Молитва отъ иарши: ლოცვა მუნისა (616):

სახელითა ღთისათა, მამისა, ძისათა და სულისა წმიდისათა, ჩვენ ვიყავნით სამნი ძმანი, სამნივე ბღერძანი, უფალმან კარი დაკლა, ყოველი საღმობა იხადა, სამი მბღერი ველარ იხადა, საღ შეხვალ სატკბურაო, მღევრად მოვიდა კაცისა ასოსა, სუსურავს, კუკურავს, ეწველება, გახმება, ქარქატივით ჩამოსცივის, წნორის ფურცელივითა, უშველე ღთო.

„Во имя Бога, Отца, Сына и Святаго Духа, насъ было три брата, всѣ трое чесоточные. Господь зарѣзалъ быка, освободился отъ всѣхъ болѣзней, кромѣ трехъ чесотокъ.— Кудда ты войдешъ, язва? — Она пришла преслѣдовать человекскіе органы, грызеть, разѣдаетъ, но можно избавиться

¹⁾ На грузинскомъ языкѣ чернильница и вередъ имѣють одинаковое названіе „садерели“.

ОТЪ НЕЯ: ОНА ИЗСУШИТЯ, ОСЫНЕТЯ КАКЪ СУХАЯ ХВОРОСТЬ, КАКЪ ЛИСТЯ ШЕЛЮГИ“.

10. Молитва отъ лихорадки: ლოცვა ცივებისა (616):

აგრამ, საგრამ, ტუერმან, ცივების მთა წამლისა, არა თუ ქრისტიანე ხარ, კაიაფას მღვდლის მადლის მადლსა, თუ სომეხი ხარ, პეტროსის მადლსა, თუ თათარი ხარ თუ სპარსი ხარ, მაჰმადის მადლსა, განეშორე მონასა ამის ღეთისაგან სახელით.

ავესირ შეჯდა ხესა ლიბანისასა, ყიოდა და ტიროდა და განიხჯებოდა. რასა სტირ მრევანო, მჟივანო, მჯდოვო? სიახე თუ ვართ, აღგჭრით და დაგჭრით და ჩაგყრი ქვაბსა მფოფინარესა შიგან, ჩაგაგდებ და განგაქარებ ლოცვითა ჩემითა ამინ: სახელითა ღთისათა ქრისტემან უსწორო, ელისე უსწორო, საქმითა ლაბაელთა კანეელ კათარა გულსათრაბ, არგე უფალო ღთო მონასა შენსა სახელით, ვინცა იყოს, მისი სახელი დაწერე: მას ჟამსა შინა შევიდა იესო სახლსა პეტრესა და იხილა სიდდერი იგი მისი დაგრდომილი მხურვალეებითა და შეახო კელსა მისა და დაუტევა მხურვალეებამან; ეგრეთვე განიკურნოს ძალითა იესო ქრისტესათა მონა ესე ღთისა სახელით. ამინ:

სიავ საეშიში მიკრონ, კარამილასტ, რუქაბ, შიშიმ, მაბაშიმ მაქთემ.

ქრისტე არგე, აჰარონ ზაბდიონე, ჰიის ტასაბას, მარქონ ზაბდონი, რომელსა გაქეს კელმწიფობა ღრუბელთა და აერთა ზედან, განუკვეთ მონა ესე ღთისა სახელით. ამინ: იოსებ, რომელსა ჰქვიან ქრისტე სიგუქი, რომელსა გიპყრია წელიწადი ესე სიაესა შინა, რომელმან განათავისუფლე (ვინცა იყოს იმისი სახელი დაწერე და ყელსა შეაბი).

სახელითა ღთისათა, აღია, არსიბა, აბაოთა რსაგან, ფრამანგან, ფეტრაგონა, მამით სახელებითა საბაოთისათა, განუტევე ცხროვ და იპყარით ჯვარით წმინდანო ზეცისა ძალნო ანგელოზნო და მთავარანგელოზნო, ოთხატედნო ქერობინნო, წმინდაო დედოფალო ღთის მშობელო და ყოველნო წმინდანო ღთისანო

შეეწიენით (სახელით), ცეცხლმან ცეცხლითა ცეცხლი დაწოს, ხოლო ღმრთიანი ცხრო და ხურვება ორივე დაწოს ამინ.

ბალისა მწარისა ქერქსა ზელა დაწერე ესე ლოცვა დანის წვერითა, ყელსა შეაბი და სამსა დილასა ნუ ეჩვენები:

ქრისტესი, სალბისა, ბილარამ, მაჰმა, ვალა, ალოზ, ბალოზ, კალიოზ, რომანონ, ტკილილოზ, სოროტომ, მისლამ, მოსწყდეს ცხრო (სახელითა ვინცა იყოს).

„Аврамъ, Саврамъ, Турманъ, гора лѣкарства лихорадки, если ты не христіанинъ, а жидъ, то ради священника Каіафы; если армянинъ, то ради Петроса; если татаринъ или персіанинъ, то ради Магомета, удались отъ сего раба Божія (имя рекъ)“.

„Авесиръ взобрался на кедръ ливанскій, кричалъ, рыдалъ и сокрушался. Отъ чего ты плачешь сок учитель, свистунъ, вереда? Если мы въ правѣ, разрѣжемъ тебя вдоль и поперекъ, бросимъ въ котелъ влокачущій и уничтожимъ тебя нашею молитвою, аминъ“.

„Во имя Бога, Христа несравненнаго, Елисея несравненнаго, дѣломъ лабайцевъ (?) каневл, кашара гулсапѣраб, помози, Господи Боже, рабу твоему (имя больного, кто будетъ, напиши)“.

„Въ то время вошелъ Иисусъ въ домъ Петра и увидѣлъ тещу его, лежащую отъ горячки, прикоснулся къ рукѣ ея, и горячка оставила ее. Такъ и сей рабъ Божій (имя рекъ) исцѣлится силою Христа, аминъ“.

„Сіав савшіші мікрон караміласт рукѣаб, шішім, маба-шім макѣthem“.

„Христе, аһарон, забдіоне, һііс тасабас, маркѣон забдоні у Котораго есть власть надъ облаками и воздухомъ, избавь раба сего Божьяго (имя рекъ), аминъ“.

„Іосифъ, который называешься Христомъ-Сигукѣомъ (?), который во зло владѣешь нынѣшнимъ годомъ, освободи сего раба (напиши имя больного и написанное повѣсь ему на шеѣ)“.

„Во имя Бога aghia, arsiba, абаотнарсаган, шраманган, шетрагона. Во имя Отца, *Бога* Сававоа оставь, лихорадка! и вы, святые небесные силы, ангелы и архангелы, четверолиціе херувимы, царица святая Богородица и всѣ святые Божіе, помогите (имя рекъ). Огонь огнемъ пусть уничтожить огонь, а Богъ—лихорадку и горячку, и ту и другую пусть сожжетъ, аминь“.

Слѣдующую молитву нашиши кончикомъ ножа на кожѣ горькаго черешневаго дерева, повѣсь на шеѣ больного и три дня не показывайся:

„Христа салбіса, біларам, маіма, вала, алоз, балоз, галіоз, романон, ткілілоз, соротом, міслам, пусть уничтожится лихорадка такого-то (имя рекъ)“.

11. Другая молитва отъ лихорадки. სხვა ლოცვა ცხროსავე (617):

რაჟამს შევიდოდა უფალი ჩვენი იესო ქრისტე სახლსა პეტრესა და იხილა სიდედრი პეტრესი დაერდომილი მხურვალეებითა დიდითა, დასდვა კელი მისი ზედა და განკურნა, ვითარცა იტყოდა ესაია წინასწარმეტყველისა მიერ ჭირვეულთა ნუგეშინის მცემელი: ვარ მოწყალე და გლახაკთა კელის ამპყრობელი. ვითარცა შეეწიე უფალო მონასა ამას შენსა (და სახელით ვინცა იყოს). დიდ ხარ და საკვირველ არიან საქმენი შენნი ზედან დევთა მწიკლუანთა, თვალთა მანებელთა კაცთასა, რომელნი დაადნობენ კაცთა. საღმობაო, ცხრო და ხურვებაო თავქედნო, დაწყეულ ხარო და ნუ კელგეწიფების შესვლად კაცისა ამის ასოლა შინა და არცალა არა ქცევად სახელისა უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტესა. დაუწერე და ყელსა შეაბი:

„Когда Господь нашъ Иисусъ Христосъ вошелъ въ домъ Петра и увидѣлъ тещу его, лежащую въ сильной горячкѣ, положилъ руку свою на нее и исцѣлилъ, пѣо Онь, утѣшитель страждущихъ, сказалъ устами пророка Исаи: я милостивъ и заступникъ слабыхъ. Такъ и сему рабу твоему

(имя рекъ) помощи, Господи, *ибо* Ты великъ и удивительны дѣла твои надъ нечистыми дѣвами, надъ дурными глазами человѣческими, отъ которыхъ таютъ люди. Недугъ, лихорадка и горячка, болѣзни горла и шеи! вы прокляты и не имѣете права войти въ органъ сего человѣка и не удалиться именемъ Господа нашего Иисуса Христа“. Это напиши и повѣсь на шеѣ.

12. Молитва отъ лихорадки. ლოცვაი ცხროსა ზღ (617 — 618):

ლთი ზომელი ჰზი საყდართა ზედა დიდებითა დიდითა და არსებით გაქებენ მრავალ თვალნი ქერაბინნი და ექესექეს ფრთენი სერაბინნი და ლალადებენ და იტყვიან: წმინდა არს, წმინდა არს, წმინდა არს უუვალი საბაოთ, სავსე არიან ცანი და ქვეყანა დიდებითა მისითა! ივლტოდენ სალმობანი და ყოველნი უკეთურნი და მავნენი სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმინდისათა შენ ვაებით, სენ-ცხროსა, თაექელსა განემორჩენით მონასა ამას ლთისასა (სახელით).

„Богъ, Который возсѣдаешь на престолѣ съ большою славою, бытiе Котораго прославляютъ многоглазые херувимы и шестикрылые ссерафимы, восхваляютъ и говорятъ: святъ, святъ, святъ Господь Сававоѣ, небо и земля исполнены величiемъ Его! пусть исчезаютъ все болѣзни, печистыя и вредныя силы во имя Отца, и Сына, и Св. Духа. Удалитесь со стономъ, язва-лихорадка, болѣзнь горла и шеи, отъ сего раба Божьяго (имя рекъ)“.

13. წრ ლთო, თანა არსო ზეცისა ძალთაო, კაცთმოყვარებისა შენისათვის კურნება გარდმოუვლინეთ და იხსენ ყოვლისაგან უკეთურებისა, ნუ აუფლებ ამას ზედა მტერსა, რამეთუ ქმნილი ველთა შენთა არს და გადიდებდეს თანა მამით და სულით წმიდითურთ. ამინ:

„Святый Боже, пребывающiй вмѣстѣ съ небесными силами, человѣколюбiемъ твоимъ нпнесли исцѣленiе, избавь

отъ всякаго зла и не давай власти надъ этимъ врагу, ибо дѣло его въ твоихъ рукахъ, и да восхваляется онъ Тебя вмѣстѣ съ Отцомъ и Духомъ Святымъ, аминь“.

14. Молитва отъ лихорадки. ლოცვა ცივებისა (618):

ქრისტე ნათობს, ქრისტე ასობს, ქრისტე ელითის, ეველოფოს:

დაწერე და ყელზედ სამჯერ წალმა, სამჯერ უკულმა შეაბი და ზედ შეინახოს და მესამეს დღეს ცეცხლში ჩააგდოს და კომლი ცხვირში უჩხოლოს:

კიდევ სხვა ლოცვა ვაშლზედ [დაწერე] და, როცა ცხრო მოუაროს, მაშინ შეაქამე:

არხო, რამო, ტრომოს, სორამო, ფატიაფ, ფატაფა, ოსა, შაფაორი, ასოთ, ამომამბასუფთ.

კიდევ ეშმაკულისათვის ესე დააწერე და ყელსა შეაბი (621):

ალექსიტ, გიფოდო, აქსი, სიქიევაქლე, აღონი.

„Христось свѣтитъ, Христось вонзаетъ, Христось елі-тнiс, епнелинос. Это напиши и повѣсь на шеѣ три раза съ лицевой стороны, три раза съ обратной стороны. Пусть привѣшенное продержитъ три дня, а на третій день броситъ въ огонь и дымъ дай нюхать въ носъ“.

Другую молитву напиши на яблокѣ и, когда будетъ приступъ лихорадки, дай покушать: „Архо, рамо, тромос, сорамо, phatiaphi, phatapha, оса, шаphaopi, асоти, амомам-басупити“.

Отъ „ужамури“ напиши слѣдующее и повѣсь на шеѣ:

„Алексит, гпнодо, акси, сикхивакхле, адони“.

15. Молитва противъ бѣса (лѣшаго). ლოცვა ქაჯისა:

სახელითა ღრისათა, ქუთ ქუთ, არა არიან, ჩავკარ, ჩავიარე სამი სოფელი, დაეტევი; ჰურიანო, ქაჯისამცა წამალი ხართ:

„Во имя Бога, куть, куть! *)—Ихъ нѣтъ. Ударилъ и

*) Такъ обыкновенно обращаются къ собачкамъ.

проѣхаль три деревни и сказалъ: жидаы, вы лѣкарства противъ лѣшаго (бѣса)“.

16. Молитва противъ сильной рѣзи въ животѣ, что бываетъ у лошади. ლოცვა უჩუხისა, ცხენს რომე შემოაფრინდეს:

ქუნქეჩ, ვაშა ვაშა. ყაზ ყარდაშ ჯანი ჯუნი მურვათ, ვითა სენად იშვა, აზადყულა, ყაზანდურა, ჩირქინდურა, მურვათდურა, ნაზარდურა;

„Кнупкнеч, ваша, ваша, каз, кардані, джані дјуні мурваті, какъ родилась болѣзнь, азадкула, казандура, чіркіндура, мурватідура, назардура“.

17. Молитва отъ ящүра. ლოცვა თურქულისა (622):

სხდეს დედა ასულნი წყლისა პირსა, წინა ედვათ კროჭი, შიგან იდეა წელი ვაჟისა, დედა ნასკიედა, ასული ხსნიდა, დამხსნელმან აჯობა მნასკეელსა, დია დადა, ქალკოქატერ, სირეცტანიმ პარონინ.

„Мать и дочь сидѣли на берегу рѣчки; передъ ними стоялъ ящикъ; въ ящикѣ лежала кишка мальчика; мать завязывала въ узелъ, дочь распутывала, распутывающая превзошла завязывающую, дїа дїда, кналкотчъатер, сїрежтанім пароніи“.

18. Молитва отъ «ужамури»¹⁾. ლოცვა უჯამურისა:

მამა მოვიდა მაკარი, მადლი მოიღო მიერი, ივი იელუსარიმს წარვიდა, ეშმაკ დასცა ძლიერი ჯვარსა ზედა დაკვრითა, ცხრითა ანგელოზითა, ყოველი მაცდური ყელბორკილითა შეკრა. ქრისტე კართა, პაელე ერდოთა, სული წმინდა ჩვენთა სასათუმალთა, ძელი ცხოვრებისა ჩვენსა მხარსა, ჯვარი და ჯვარსა

¹⁾ „Ужамури“ или по гурійскому говору „ужмури“ буквально значитъ безвременный; это болѣзнь, приключаящаяся отъ нечистой силы, зараза, атаксіа.

ზედა დამოკიდებული მცველ ჩვენდა. ჯვარი დაგვწერე, მამაო მაკარი, განაქარვე ჟიჟმატი კლდისა, მაცდური წყლისა:

Другая молитва отъ „ужамури“. სხვა ლოცვა უჟამურისა (622—623):

პირველი სიტყვა მითხარ ნაშობთაგან, პირველ ძე ღთისა, მეორედ ადამ და ევა, მესამედ სამება და ერთ არსება და ოთხი თავი სახარება: მეოთხე სიტყვა მითხარ, ოთხნი თავნი სახარებანი, მათე, მარკოზ, ლუკა და იოვანე. მეხუთე სიტყვა მითხარ. ხუთნი განანათლენი: მეექვსე სიტყვა მითხარ, ექვს-ექვს ფრთენი სერაბინ-ქერაბინნი; მეშვიდე სიტყვა მითხარ, შვიდნი ძმანი მაკაბელნი, დედა მათი მაგდანელი, ესე კაცნი წმინდანი ვართ: სე, ხატო წმინდაო, მაცხოვრისაო, ჰინდოეთისაო, ღთი ციხე არს, კარ-ზღუდე არს სამებითა, საბეჭდავითა რკინისათა შეეკრენით, შევბეჭდენით სოლომონის ბეჭდითა, არონის კვერთხითა ყოველი მაცდური, ესე ადგილი იყო საბავო წმიდა სენება, ეშმაკთა საცდური, ანგელოზთა სადგური, ესე ჩვენი სიტყვანი უჟამოსა მკურნალთა, მამაო მაკარი, შენ ჰკურნე, ამინ:

„Пришелъ отецъ Макарій, даровалъ высшую благодать, самъ отпавился въ Иерусалимъ, сразилъ сильнаго діавола ударомъ креста, при содѣйствіи девяти ангеловъ; всякую соблазняющую (нечистую) силу связалъ шейными цѣпями. Христось у нашего порога, Павелъ на кровлѣ, Духъ Святой у нашего изголовья, животворящее древо на нашемъ плечѣ, крестъ и Распятый на крестѣ—хранители наши. Осѣни насъ крестнымъ знаменіемъ, отецъ Макарій, уничтожь нечистую силу скалы, злого духа воды!“

Другая молитва отъ „ужамури“:

„Скажи миѣ первое слово отъ Рожденныхъ! — Первое слово—Сынъ Божій; второе—Адамъ и Ева; третье—Троица единосущная и четыре главы евангельскія. Скажи миѣ четвертое слово!—Четыре евангелиста: Матѳеѳей, Маркъ, Лука и Іоаннъ. Скажи миѣ пятое слово!—Четыре просвѣтителя. Скажи миѣ шестое слово!—Шестикрылые серафимы и херувимы.

Скажи мнѣ седьмое слово!—Семь братьевъ Маккавейскихъ и мать ихъ Магдалина(?). Всѣ мы эти люди—святые. О, святая икона Спаса индійская! Богъ вамъ крѣпость, оградою Св. Троица. Мы связали всѣхъ искушителей желѣзною печатью, приложили печать Соломона, жезлъ Аарона. Это мѣсто было святымъ мѣстомъ пребыванія Сававоѳа, страшилицемъ дiаволовъ, жилищемъ ангеловъ. Таковы слова наши врачамъ „ужамури“. Отецъ Макарій, ты исцѣли, аминь!“

19. Молитва отъ зубной боли, или когда зубъ ноетъ.
ლოცვა კბილის ტკივილისა, გინა ტეხისა, გინა ქიისათვის:

დაწერე დანისა ტარსა ზედა დანისა წვევრითა სახელი მამისა და დედისა და ესე სიტყვანი: აშტენ, მაშტენ, ტანიკ დან-დან კეშტაგ. სახელითა ღვთისათა, მამისათა, ძისა და სულისა წმიდისათა განიკურნოს მონა ესე ამინ:- (стр. 566).

Когда зубъ ноетъ или червь разъѣдаетъ, на рукояткѣ ножа напиши кончикомъ ножики имена отца и матери и слѣдующія слова:

„Аштен, маштен, таник, дандан, кештаг. Во имя Бога, Отца, Сына и Духа Святаго да исцѣлится рабъ сей, аминь“.

20. Молитва отъ зубной боли. ლოცვა კბილის ტკივილისა (567):

საელ გამოვიდა ზღვით და უყვიროდა სალუქელს, შეეშთხვივა მიქაელ და გაბრიელ მთავარანგელოზნი და ჰრქვეს: არეაკინ, სით მიხვალ? არეაკინ. ვიდრე ხვალ? გამოველ ზღვით და შეველ კბილსა კაცისასა, კურცთა მისთა შექმად და სისხლთა მისთა შესმად. ჰრქვა მას მთავარანგელოზმან მიქაელ: შეგრისხენით შენ უფალმან, შენ გეტყვი ქიასა მაგას, რომელი ამაში და ხარ, დაიყავ პირი, თვარადა შეგკრავ ბაკირითა ღორისათა, აგხვამ მთასა კავკასსა, ხოლო შენ ხვიოდე და ჰკიოდე, ხოლო მონა ესე ღვთისა იხარებდეს და იშვებდეს სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა ამინ.

მარიამ და მართა ზღვის კიდესა ვიღოდეს, რიყეთა გელარძინდეს და ქვიშათა ძნად ჰკრევდეს. ნახა მიქაელ მთავარ ანგელოზმან და ჰრქვა: გაბრიელ, შენ ესე არა გიკვირს, მარიამ და მართა ზღვის კიდესა ვიღოდეს, რიყესა გელარძინდეს და რიყესა ზღვისასა ძნად ჰკრევდეს. ჰრქვა მიქაელ გაბრიელს: უფროსაკურველი ესე არს, კბილსა ძვალსა უძვალო ჭია ღძილსა სკამდეს და მონასა ღვთისასა ავნებდეს. კვალად ჰრქვა მას მიქაელ: შერისხენინ მას უფალმან და დაუყოს პირი ჭიასა, რათა არა ჭამოს და არცალა ავნებდეს მონასა ღვთისასა. შენ გეტყვი ჭიასა: დაიყავ პირი შენი და ნუ კელგემწიფების ჭამად და ენებად კბილისა მონისა ამის ღვთისა, სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა ამინ. სამჯერ შეულოცე და საითაც სტკიოდეს სახელი წმიდის ღმერთისა დაუწერე დანის წვერითა:

„Сауль вышелъ изъ моря и кричалъ Салукею. Встрѣтились имъ архангелы Михаилъ и Гавріилъ и сказали: Арвакинъ, куда идешь? Арвакинъ, доколѣ будешь идти?

— Я вышелъ изъ моря и войду въ зубъ человѣка, чтобы извѣсть плоть и испить его кровь.* Архангелъ Михаилъ отвѣчалъ ему: да проклянетъ тебя Господь, говорю тебѣ, червью, который находишься въ этомъ *зубъ*, загради себѣ уста, не то свяжу тебя канатомъ свиной, посажу на гору Кавказа, чтобы ты бродилъ и кричалъ, а сей рабъ Божій радовался и торжествовалъ, во имя Отца и Сына и Святаго Духа, аминь“.

„Марія и Марфа шли по морскому берегу, уташтывая каменный берегъ и собирая песокъ въ снопы. Увидѣлъ это архангелъ Михаилъ и сказалъ Гавріилу: ты не удивляешься тому, что Марія и Марфа ходятъ по морскому берегу, топчуть каменный берегъ и песокъ морской собираютъ въ снопы? Гавріилъ отвѣтилъ Михаилу: *это сущ не диво*, а вотъ что удивительнѣе: червь безъ костей точить зубъ-кость и десну и вредить рабу Божию. Потомъ сказалъ ему Михаилъ: Господь да проклянетъ его, да заградишь Ошь червью

уста, чтобы онъ не извѣдалъ и не вредилъ рабу Божию. Говорю тебѣ, червь, загради себѣ уста, и не имѣй власти развѣдать и вредить зубу сего раба Божія, во имя Отца и Сына и Св. Духа, аминь“.

Эту молитву произнеси три раза и кончикомъ ножа напиши имя Св. Димитрія на той сторонѣ, которая болитъ.

21. Другая молитва о томъ же. სხვა [ლოცვა] (568):

ზეცისა მხედრობათა მთავარ ანგელოზთა წინაშე მდგომარე ხარ შენ, წო ღირსო და ნეტარო ანტიპა, მაღლი რომელი მოიგე სენთა და კბილთა ტეხისათვის და საღმობა ფიცხელთათვის ვედრებთა აღასრულებ და საღმობათა ჰკურნებ წინაშე საღდართა ქრისტესთა, წმიდაო ანტიპა, უშუელე მაღლითა შენითა მონასა ამას ღვთისასა და მონასა შენსა სახელით:.

„Передъ небеснымъ воинствомъ архангеловъ стоишь ты, святой, достойный и блаженный Антипа! ты обрѣлъ благодать, которою исцѣляешь цедуги, зубную боль и тяжкія болѣзни, исполняешь просьбы и освобождаешь отъ болѣзней предъ лицомъ церкви Божіей. Св. Антипа, помоги благодатью твоею сему Божьему и твоему рабу (имя рекъ).

22. Молитва противъ мигрени. ლოცვა შაკიკისა (569):

სახელითა ღვთისათა, მამისათა, ძისათა და სულისა წმიდისათა, ჩვენ ვიყავით ძმანი, ზეთ ტბა დვას ვერცხლისა, ოქროს ტბაკი ზედა ძეს, სამი მარცვალი მძივი ზედ აწყვია, ერთი თეთრი, ერთი წითელი, ერთი შავი, თეთრმა თეთრი აილო და წავიდა, წითელმა წითელი აილო და წავიდა, შავი ისევ ზედ დარჩა, მშვიდობით (ვინც იყოს იმისი სახელი ახსენე) შაკიკო. მთასა სიონისასა ხენი დვანან ლაბანისანი, ზედა შემოახსდეს სამნი მურინველნი: ერთი თეთრი, ერთი წითელი და ერთი შავი. გამოჩიკეს სამნი მართვენი, ერთი თეთრი, ერთი წითელი და ერთი შავი. თეთრმა თეთრი აილო და წავიდა, წითელმა წითელი აილო და წავიდა, შავი ისევ ზედ დარჩა. მშვიდობით, შაკიკო (სახელი ახსენე ვინცა იყოს).

„Во имя Бога, Отца, Сына и Духа Святаго. Мы были братья. Выше насъ стоитъ озеро серебра, на немъ стоитъ золотой лотокъ, на лоткѣ положены три зерна бисеру: одно бѣлое, одно красное и одно черное. Бѣлый взялъ бѣлое и ушелъ, красный взялъ красное и *также* ушелъ, а черное осталось. Прощай, мигрень (имя рекъ)!“

„На горѣ Сионской стоятъ древа ливанскія, на нихъ сѣли три птицы: одна бѣлая, одна красная и одна черная; вывели онѣ трехъ птенцовъ—одного бѣлаго, одного красного и одного черного. Бѣлая взяла бѣлаго и улетѣла, красная взяла красного и улетѣла, а черная осталась. Прощай, мигрень! (имя рекъ)“.

23. Молитва отъ головной боли. ლოცვა თავის ტკივილისა (572):

გამოვიდა კაცი ზღვით, ხლდებოდა ვითა ვეფხვი, ვითა შემთხვიენეს წმიდანნი მთავარანგელოზნი მიქაელ და გაბრიელ, ჰრქვეს მას: სადათ მოხვალ ანუ სადათ წახვალ? მან ჰრქვა: ზღვასა შინა ვიყავ, ქვასა მისსა ვსჭამდი, და ქვიშათა მისთა ვლრიქნიდი. აწ გამოველ, კაცისა თავსა ნახევარსა შევალ, თავსა მისსა შევსჭამ, და შევადენ ბნელსა თვალთა მისთა. ჰრქვეს მიქაელ და გაბრიელ მთავარანგელოზთა: ვერ წახვალ თავისა ნახევარსა, ვერცა შესვამ სისხლსა მისსა, ვერცა შევადენ ბნელსა თვალთა მისთა. აწ წარვედ ზღვასა შინა დაემკვიდრე, მას შინა ქვასა მისსა სჭამდი და ქვიშათა ღლარქნიდი, სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა და წმიდათა მთავარანგელოზთა შეწვენითა ამინ:

„Вышелъ человекъ изъ моря, рыскалъ какъ барсъ. Встрѣтились ему святыя архангелы Михаилъ и Гавриилъ и спросили его: откуда идешь или куда направляешься? А тотъ имъ въ отвѣтъ: былъ я среди моря, ѣлъ его камни, грызъ его пески. Теперь я вышелъ, войду въ половину человѣческой головы, съѣмъ его голову и наведу мракъ на его очи.“

Сказали ему архангелы Михаилъ и Гавріилъ: не войдешь ты въ половину головы человѣческой, не испить тебѣ его крови, не омрачить его глазъ. Отнынѣ иди въ море и поселись въ его пучинахъ, питайся его камнями и грызи его пески, во имя Отца и Сына и Св. Духа и помощью святыхъ архангеловъ, аминь“.

24. Другая молитва отъ головной боли. სხვა ლოცვა (573):

სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა, მონა ღვთისა დაღვრომილი ფერკთა თანა უფლისათა, ლაღადებთა ანგელოზთა ბანაკისა მიმართ, გიღაღადებთა გალობასა ზეცისასა, განვედით და აღიღეთ საღდართაგან ღვთისათა სამნი წამალნი, რა არს სახელი წამლებისა მის ანგრისათვის, თავისა და თვალისათვის შემთხვეულისა (სახელით), მე დავრომილი წინაშე ღვთისა, ვკითხავ მას, უფალო, მიჩვენე მე ანგელოზი წყალობისა, რომელსა აქვს კელმწიფება ზედან ტკივილისა თავისასა, შერევასა თვალისასა და დენასა ცრემლთასა, ვითარცა წინასწარმეტყველი იტყვის: დამიცევ მე ვითარცა გუგა თვალისა და საფარველითა ფრთეთა შენთასა დამიფარე მე.

„Во имя Отца и Сына и Духа Святаго, рабъ Божій, стоящій у ногъ Господа, воплю къ сонму ангеловъ, возношу хвалебную пѣснь небесную, чтобы вы отправились и взяли изъ церкви Божіей три лѣкарства и *сообщили намъ* имена лѣкарствъ противъ «ангрия» и болѣзни головы и глазъ, приключившейся съ спмъ (имя рекъ). Я, павъ передъ Богомъ, умоляю Его: Господи, яви мнѣ ангела врачеванія, который имѣетъ власть надъ головою болью, слабостью глазъ и изліяніемъ слезъ, какъ говоритъ пророкъ: сохрани меня какъ зеницу ока и подъ щитомъ крыльевъ твоихъ защити меня!“

25. Молитва противъ глазной болѣзни. თვალთათვის ტკივილისათვის ეს შეულოცე (577):

მარიამ-კარსა სამოთხისასა, მარიამ ჟივის, მარიამ გოგო-
თებს, მთასა ზედა ჰურიათა ქორწილი აქეს ქრისტეს თვალსა,
აქა ჩემსა ძმასა აბლი, ადამცა არის, რა არის მისი წამალი,
ჩადი მარიამის ბოსტანსა, სამი სამყური მოსწყვიტე და თვალსა
მოაეღვე და უშველის დედა ღვთისა.

„Марія у дверей рая, Марія кричить, Марія прыга-
етъ: у зеницы Христа свадьба на горѣ іудейской, здѣсь у
моего брата бѣлый налетъ (печель) ¹⁾. Присутствуетъ и
Адамъ. Какое же лѣкарство противъ этого?—Войди въ ого-
родъ Маріи, сорви три трилистника, обведи ими глазъ, и
Матерь Господа поможетъ“.

26. Другая еще молитва отъ болѣзни глаза. კიდევ სხვა
ლოცვა თვალისა:

ფინეზ ფინფანო ზახა მეტყანო, ჰაიოზ მისანი მინარო, სა-
ხელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა, განიკურ-
ნოს მონა ესე ქრისტესი აწ და მარადის და უკუნისამდე ამინ.
ზისლელ ქვალამანდი ქინა სტინა ინა სირა ატალა მოსტაკინი ვა-
ტალადინ ნამ ვათალად წითალ სამლამალად, ოღარ უკუე, არ-
გე მონასა ამას შენსა (სახელით) ღთო ამინ: (стр. 577).

„Піінез пііпфаню заха меткано haiоз місані міна-
ро. Во имя Отца и Сына и Св. Духа да исцѣлится сей
рабъ Христа нынѣ и присно и во вѣки вѣковъ, аминь. Біс-
лел кћваламанді кћіна стіна іна сіра атала мостакіні ваталадін
нам ватћалад цѣітал самлаамалад оћнар. Опять помощи сему
рабу твоему (имя рекъ), Боже, аминь“.

27. Молитва отъ кровотечения. ლოცვა თუ სისხლი ვერ
დასწყვიტო (587):

გამოვიდა მზე ბაგრევანდით, დაადგრა ხეცა მას კიწონთა-

¹⁾ აბლი=ავლი—печель. Въ данномъ случаѣ, вѣроятно, бѣлый на-
летъ на глазѣ.

სა, იგი არს წყარო და წყალნი კიშონისანი და განხმეს, ეგრეთვე დასწყდეს სისხლი ამის კაცისა და დაეყენნეს ამისგან უნებლიეთნი სისხლნი:

„Вошло солнце съ Багревана, стало надъ ущельемъ Кишопскимъ ¹⁾), гдѣ находятся потокъ и воды кишовскія, и воды высохли. Подобно этому да уимется кровь сего человека и перестанетъ течь противъ его воли“.

28. სახელითა მამისათა, ძისათა და სულისა წმინდისათა და მისითავე სისხლითა (სახელი მისი ვინც არს) დასხენ: სამჯერ სთქვი: წყალობა ღთისა, მკურნალ მონასა ამას ღთისასა, სახელითა აწ და მარადის და უკუნითი უკუნისამდე ამინ.

„Во имя Отца, Сына и Духа Святаго да остановится кровь сего (имя рекъ)“ . *Потомъ* скажи три раза: „благодать Бога да будетъ исцѣлительницею раба сего Божіяго (имя рекъ) нынѣ и присно и во вѣки вѣковъ, аминь“.

29. Молитва отъ бородавокъ. ლოცვა მეჭეკისა (588):
ესე შეულოცე პირდაპირსა ბინდურსა სრულსა მთვარესა ზედა:

ნუანე ღიმერნი. ანუნ სურფ კარაპეტინ, ლილუსინ, ტესთე. გ. ურტუკუნ ინჩკოსეს ტესთე:

იმძაქიერ ჭახე. კანტინიერ ერჩკე ჯორჩ ჩორტანეს კორცნის:

„Эту молитву произнеси какъ разъ при наступленіи сумерекъ во время полнолунія: „Нуане гѣмерні, анун сурпѣ карапетін лілусін тестѣ Г²⁾). Уртукун інчкосес тестѣ. Імдзакніер чъахе кантініер ерчкѣ джорч чортанес корцнеіс“.

¹⁾ Киссонъ—потокъ, упоминаемый въ Библии (3-я книга Царствъ, глава 18). Близъ этого потока пророкъ Ілія принесъ жертву Богу послѣ трехлѣтней засухи.

²⁾ Тутъ буква Г съ титломъ можетъ означать или цифру три или собственное имя Георгій, быть можетъ и Григорій.

30. ვისცა უნდოდეს რომე პატრონმა შეიყვაროს, ოდეს მთავარე გაივსებოდეს ანუ გავსებული იყოს, მოიღე სარკე და დაწერე ზურგსა მისსა.

უკეთუ მეფე ანუ პატრონი გულძვირი იყოს შენთვის, ესე თქვი: ღღეგინ ღთი, მერმე ხატსა ემთხვიე, და ესე მუხლი თქვი: „დავწევ და დავიძინე, ვიდრე ამაოდ.“ მერმე გვარი დაწერე და სიტკბობა ჰპოვო. თუ გზას წახვილოდე, ეგრევე ქენ.

„Кто хочет, чтобы патронъ его полюбилъ, пусть возьметъ зеркало и напишетъ на оборотѣ его *свое желаніе* во время полнолунія. Если царь или патронъ будутъ немилостивы къ тебѣ, такъ скажи: «возстань Богъ!» потомъ приложись къ иконѣ и пять разъ скажи такъ: «я легъ и заснулъ, но пока все». Потомъ напиши фамилію его (царя или патрона) и обрѣтешь милость (сладость). Если соберешься въ путь, также поступиай“.

31. თუ მტერისაგან გეშინოდეს, მიდი ეკლესიასა და ესე მუხლი თქვი: სახელისა შენისათვის ვილოდი მე შორის აჩრდილთა სიკვდილისათა, არა შემეშინოს მე ბოროტისაგან, რამეთუ შენ ჩემთანა ხარ, სამჯერ თქვი:

„Если боишься врага, приди въ церковь и скажи такую фразу: именемъ Твоимъ ходилъ я среди призраковъ смерти, да не убоюсь я нечистой силы, ибо Ты со мною! Это произнеси три раза“.

32. ვისცა ძვალი დაეკეტოს, უჩუმოდ ყურს უთხარი: პითალორმან ძვალი ჩანთქეა, აღმოვალს ანუ ჩავალს.

„У кого застрянетъ кость, скажи ему въ ухо громко: „Пифагоръ проглотилъ кость, или выйдетъ или войдетъ“.

33. Молитва отъ столбняка. ლოცვა დადგრომილისა (661):

სახელითა ღვთისათა, მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა, ზღვათა შინა ხე იდგა ლიბანისანი, უშტო, უფურცლონი, ზედა ჩიტი იჯდა უფროთ, უნაკრეტნო, შევხე უკელოდ, ჩამოვე უფერხოდ, დავკალ უდანოდ, შეეწვი უცეცხლოდ, ჩანთქვი უხორცოდ, მუცელ გულისამცა წამალი ხარ.

კიდევ, არს სალდარი დიდებული, მისსა კარსა დიდი ლოდი, თეთრი ქორი ზედ შემოჯდა, დადგრომილი ქვე ჩავარდა.

«Во имя Бога, Отца и Сына и Св. Духа. Среди моря стояло дерево ливанское, безъ вѣтвей, безъ листьевъ; на немъ сидѣла птичка безъ клюва, безъ перьевъ. Взобрался я на дерево безъ рукъ, сошелъ безъ ногъ, зарѣзалъ птицу безъ ножа, изжарилъ безъ огня, проглотилъ безъ мяса. Будь лѣкарствомъ живота и сердца!»

Молитва о томъ же:

«Есть церковь величественная, у дверей ея большая скала; сѣлъ на ней бѣлый коршунъ, а столбнякъ упалъ въ пропасть».

34. Молитва отъ боли сосцовъ. ლოცვა ძუძუს ტკივილისა ანუ საწერელისა:

სახელითა ღვთისათა, მამისათა, ძისათა და სულისა წმიდისათა, გამოვიდა ხილი ორბისა ქამსა შუადღისასა, მოიძახოდა ვითარცა ლომი, მოყვიროდა ვითარცა კურო, შეემთხვიენეს წმიდანნი მთავარანგელოზნი, მიქაელ და გაბრიელ, და რქვეს: სად წახვალ, ტილო ორბისაო? მიუგო და ჰრქვა: მივალ სოფლად, შეხებად დედაკაცისა ძუძუსა და შეშლად სახისა მისისა. უბრძანა მთავარანგელოზმან: რა არის შენი წამალი? მან თქვა: მელანი, კალამი, კაცი მწიგნობარი, ხელთა მწერალი.

„Во имя Бога, Отца, Сына и Духа Святого, вышелъ въ полудню плодъ орла, рычалъ какъ левъ, ревѣлъ какъ быкъ. Встрѣтились съ нимъ святыя архангелы Михаилъ и Гавріилъ и спросили: куда идешь ты, вошь орла? Она, отвѣчая, сказала: иду на землю поразить сосцы женщины и

обезобразить лице ея. Архангелъ спросилъ: а что служить лѣкарствомъ противъ тебя? Она отвѣчала: чернила, перо и человекъ книжникъ, пишущій рукою“.

35. Молитва отъ боли сосцовъ. ლოცვა ძუძუს ტკივილისა (662):

სახელითა ღვთისათა, მამისა, ძისა და სულისა წმიდისათა, ოთხნო თავნო მახარებელნო, მათე, მარკოზ, ლუკა და იოვანე, წმიდანნო უქრთამონო მკურნალნო, კოზმან და ადამიანე (должно быть ламіане), წმიდანო ქალწულნო ირინე, მარინე, თეკლა, ეკატერინე, წმიდანო თავნო მოციქულთანო, პეტრე, პავლე, წმიდაო იოვანე ნათლის მცემელო, იოვანე მახარობელო, იოვანე ოქროპირო, წმიდაო გიორგი და სხვანი წმიდანი ბევრნი მოიხსენენ და ესრეთ ულოცვიდი:-

„Во имя Бога, Отца, Сына и Духа Святого, четыре евангелиста: Матѳей, Маркъ, Лука и Іоаннъ, святыя неподкупныя врачи Козьма и Даміанъ, святыя дѣвы: Ирина, Марина, Ѳекла, Екатерина, святыя апостолы: Петръ, Павелъ, Св. Іоаннъ Креститель, евангелистъ Іоаннъ, Іоаннъ Златоустъ, св. Георгій! Помяни и многихъ другихъ святыхъ и такимъ образомъ сотвори молитву“.

36. Молитва отъ вереда. ლოცვა საწერელისა (662):

საწერელი მოვიდოდა და ჟამსა შუადლისასა, წინ ქრისტე შემოეყარა. ჰრქვა მას ქრისტემან: სად წახვალ, სად მიხვალ? მან მიუგო: მე მივალ ქვეყნად კაცის კორცისა შესაჭმელად და სისხლისა შესასმელად და ძვალთა გასატეხლად. ვგვეე არა იქმნების, გზათა უკეთურო (должно быть უკეთუ) არა მიიქცევი, ჩაგაგდებ ქვაბსა რვალისასა და გაგაქარებვ წამსა თვალისასა.

„Шелъ вередъ въ полдень. Встрѣтилъ его Христосъ и спросилъ: «куда идешь, куда направляешься?» Онъ отвѣчалъ: «иду на землю съѣсть человѣческую плоть, пить его кровь и ломать его кости». — «Этого нельзя, если не уда-

лишься съ дороги, Я тебя брошу въ котель стальной, и уничтожу въ мгновение ока.

37. თუ თვალისაგან გეშინოდეს, ესე ასონი დაწერენ და ქალწულმან ქალმან ყელსა შეიბას: როზ, აროზ, აროზ, ბა-როზ, ლიანოზ, ელკანოზ აჟ და აჟ, დაიცევით მონა თქვენი სახელით ვინცა იყოს (663):

„Если боишься дурныхъ глазъ, напиши слѣдующія буквы (слова) и пусть дѣвушка повѣситъ на шеѣ:

„Роз, ароз, бароз, ліаноз, елканоз, һай, һай, сна-сите раба вашего (имя рекъ)“!

38. Молитва противъ лишая. ლოცვა სატკბურისა:

სახელითა ღვთისათა, მამისათა, ძისათა და სულისა წმიდისათა, უფალმან კარი დაკლა მთასა გაღვლიასა, ყოვლისა ჭირისა თავი აწვია და სატკბური არ აწვია. მე რასათვის არ მაწვიე? ამისთვის არ გაწვიე, შეხვალ კაცისა ასოსა შინა, აჟუჟუნდები, აწუხებდი, აღულდები ქვაბ-ქოთანითა, აკაკანდები მოჰო ქათამითა, სატკბური ჭკნების, კმების, იყრების ვარდისა და ხილის ფურცელითა.

„Во имя Бога, Отца, Сына и Духа Святого. Господь зарѣзалъ быка на горѣ Галилейской. Пригласилъ главарей всѣхъ болѣзней, но лишая не пригласилъ.

— Отчего меня не пригласили?

— Оттого не пригласилъ, *что* ты входишь въ чело-вѣческій органъ, тлѣешь, безнокойшь, кипятишь какъ котель-горшокъ, кудахчешь какъ курица-насъдка. Лишая ви-нетъ, сушится, падаетъ какъ листья розоваго куста и пло-довыхъ деревьевъ.

39. Другая молитва отъ головной боли (первую см. № 24). სხვა ლოცვა (573):

ანგრი მოვიდოდა, გამოვიდა ზღვით, იყვირნა ვითა კუ-რომან, იყიელა ვითა ლომმან, შეემთხვიენეს მთავარ ანგელო-

ზნი მიქაელ და გაბრიელ და ჰრქვეს: ანგრო, სადათ მიხვალ, მოვალ უსაქმოთა კამატოთა, წარვალ და მივალ თაესა კაცისასა, შევქამ ხორცსა თაისას და დავაბნელებ თვალთა. მაშინ ჰრქვა მიქაელ და გაბრიელ მთაეარ ანგელოზთა: აწ შეგკრამ შენ ანგრო, განუხსნელითა კრულებითა, კაცი ესე განიკურნოს ძალითა ქრისტესითა და შეგაფიცებთ ფიცართა მოსესთა, კვერთხსა აარონისასა, ბეჭედსა სოლომონისასა, მოციქულესა პეტრესა და პავლესა, სახელითა მამისათა, ძისათა და სულასა წმიდისათა ექმნას კურნება მონასა ამას ღვთისასა (სახელით).

„Шель ангри, выйдя изъ моря, заревѣлъ какъ быкъ, зарычалъ какъ левъ. Встрѣтились съ нимъ архангелы Михаилъ и Гавріилъ и спросили: „ангри, куда идешь?“—Я иду изъ бездѣльныхъ мѣстъ¹⁾, пойду и войду въ человѣческую голову, съѣмъ головное мясо и омрачу глаза его. Тогда архангелы Михаилъ и Гавріилъ сказали: „отнынѣ связываемъ тебя, ангри, неразрѣшимымъ проклятіемъ, человѣкъ сей да исцѣлится силою Христа, а тебя мы заклипаемъ скрижалями Моисея, жезломъ Аарона, печатью Соломона, аистоломи Петромъ и Павломъ. Именемъ Отца, Сына и Св. Духа да исцѣлится сей рабъ Божій (имя рекъ)“.

40. Другая молитва отъ лишая. სხვა ლოცვა (663):

შევაბამ კართა მოსესთა, რქანი კუღთა თანა, კუღი რქითა (читай რქათა) თანა, ტაბიკი აღმა, კოტა დაღმა, სახენელი გვერდსა ზედა. შევაბამ კევსა იქით და ხევსა აქეთ მოეხნავ წითელთა ფიქელთა, როგორცა მისი კიპი არ გამოვა, აგრევე შენი კიპი, სატკბურო, ნუცა ჰფუფუნებ ცერცვივითა, გამცაჰქარდები მარილივითა. ესე შეულოცე ბევრჯელ და ეშველება ღწითით.

„Запрягу воловъ Моисея, рога у хвостовъ, хвосты у роговъ, притыка сверху, шкворень спизу, мѣсто раснашки

¹⁾ კამატი—камати, значеніе этого слова мѣтъ неизвѣстно.

сбоку. Запрягу по ту сторону оврага, пахать буду по сію сторону красныя скалы. Какъ оттуда не выйдетъ побѣгъ¹⁾, такъ пусть не выходитъ и твое жало²⁾, лишай! Не киши какъ горохъ, да растаешь какъ соль! Такъ заговори много разъ и исцѣлится помощью Бога“.

41. Молитва отъ застоя крови. ლოცვა სისხლის შეკვრისა (670).

შეიპყრეს უფალი ჩვენი იესო ქრისტე ჰურიათა დღესა პარასკევსა ჯვარცმად, ლახვრითა უგმირეს გვერდსა მისსა ლონგინოზ, გარდაშოკდა იგი უმანკო სისხლი და წყალი იესოს გვერდისაგან და სამკურნალო ექმნა ძეთა კაცთა(სამჯერ უნდა).

„Евреи поймали Господа нашего Иисуса Христа въ день пятницы, чтобы раснять Его. Лонгинозъ прободалъ Ему ребро коньемъ, и изъ ребра Иисуса потекли невинная та кровь и вода, которыя сдѣлались исцѣлительницами сыновъ человѣческихъ (надо три разъ произнести)“.

42. ვისცა ახურებდეს, დასჭრენ ფრჩხილნი: უწინ შუა თითისა, მერმე ცერისა, მერმე ნეკისა, მერმე სალოკელისა და ამავე წესითა ფერხისა. მერმე თმა მოსჭერ ჯვარადინად, მარილი თმისა და ფრჩხილზედ დააყარე და ლურჯსა მჩვარშიგან გამოჰკარ და ხელთა კვერცხი დაიჭირე, დილეულად სადაცა წყალი სდიოდეს იქ წადი და ასწიეე უძრავსა ქვასა და შეუდეე ქვეშე და ასრე თქვი: როგორცა ეს ქვა არის უძრავი, ისეცა ჩემი ცხრო იქნნას უძრავი ზაქის მთავარ მოწამისა სახელზედა, მერმე წამოდი, კვერცხი თან წამოიტანე, უკან ნულარ უკუიხე დამ და კვერცხი ვისცა მოგვბდეს, და ნურცალა იგი მივა, ვისცა აკვეთოს (სტრ. 671).

„У кого будетъ горячка, отрѣжь ему ногти: сначала съ средняго пальца, потомъ съ большаго пальца, по-

¹⁾ კიპი (?).

²⁾ კიაპი (?).

томъ съ мизинца, а затѣмъ съ указательнаго пальца. Та-
кимъ же способомъ отрѣжь и погги погги; затѣмъ отрѣжь
крестообразно волосы, посынь солью волосы и погги, заверни
ихъ въ синюю тряпку, въ руку возьми яйцо, отправься
рано утромъ къ рѣчкѣ, подними петропуть камень и под-
ложи подъ нимъ, говоря такъ: какъ этотъ камень непоко-
лебимъ, такъ и пусть моя горячка не шевелится именемъ
великомученика Захнн (Закхя). Потомъ вернись, возьми съ
собою яйцо, назадъ уже не оглядывайся и яйцо дай тому,
кто встрѣтится, и пусть получившій яйцо не возвращается“.

43. ვისცა ქურდობას სწამობდე, ესრეთ გამოჩნდების: ქურ-
დობასა რამდონსაცა კაცსა სწამობდე მოასხი და კარზედ დაუყენე
და შავი მაძალი ქვაბს ქვეშ შესვი და შემოიყვანდი თითოს
მათ კაცთაგანთა და მას ქვაბსა ზედან კელს დაადებინებდე
და ამა ლოცვასა ზედ იტყოდე: სახელითა მამისათა, ძისათა
და სულისა წმიდისათა არა დაეფაროს სირცხვილი პარვისა
კაცისა ამისგან კობითა ამა მამლისათა, და რომლისა ხელსა
ქვეშე იყიელოს, მას აქვს ნაპარავი:

კიდევ გამოჩენისათვის. რამდონსაცა კაცსა სწამობდე და-
წერე სახელი მათი კიდის კიდე ქალაღზედა, და დინდგელ-
შიდა წახვიე და ახალს ქოთანსა შიგან წირვაზედ კმარებული
წყალი ჩაასხი და ის ნაწერი შიგ ჩაყარეთ, და ზეიდან წმიდის
თევდორის ბეჭედითა დაბეჭდე და ზედ ესე ლოცვა წართქვი:
განელი ქვეყანა და დანთქა დათან და წარწყმდა მედგარი იგი
მრავალთა დასთა ანგელოზთა მთავარი, რომელი წინა უძლოდა
ისრაელთა ისო და აღზოცა სახელი მპარავისა მის შორის ერისა
მისისა, და განცხადნენ სახელითა მამისათა ძისათა და სულისა
წმიდისათა. ანუ რომელი მრუდი იყოს, რომელიც სახელი
აღზოცილი იყოს, ქურდი ის არის, და ანუ იცის, ვისცა აქვს,
ხოლო მართალი სახელი არ წაიშალოს, ეს საქმე პარასკევ-
სა მწუხრად ქმენ და ზედან თევდორეს გალობანი წაიკითხენ,
და ესე ფსალმუნცა სამჯერ წაიკითხე: მიცეე მე, უჟალო, რა-

მეთუ შენ გესავ ვიდრე მარჯვენესა შენსა და შეგიყვარო. სრულად და უთუოდ ბევრჯერ გამოცდილია (679—680).

„Воровъ можно обнаружить слѣдующимъ способомъ: Собери подозрѣваемыхъ въ воровствѣ передъ дверью дома, запри чернаго пѣтуха подъ котель, заводи по одному чело-вѣку изъ подозрѣваемыхъ, заставь по очереди положить руку на котель и произнеси эту молитву: во имя Отца, Сына и Духа Святаго да обнаружится стыдъ воровства этого чело-вѣка пѣниемъ сего пѣтуха. Подъ чью руку пѣтухъ запоетъ, тотъ и воръ“.

„Другой способъ обнаруженія воровъ: запиши имена подозрѣваемыхъ на лоскуткахъ бумаги, заверни лоскутки въ яровой воскъ, налей воду съ богослуженія въ новый горшокъ, брось туда лоскутки съ письменами, запечатай сверху печатью съ именемъ св. Θεодора и произнеси сію молитву: „отверзлась земля и проглотила Даѳана, и погибъ лукавый глава многихъ ангельскихъ чиновъ. Тотъ, который шель впереди Израяля Ису уничтожилъ имя воровъ среди народа своего. Да обнаружится воръ именемъ Отца, Сына и Св. Духа. Чей лоскутокъ искривится или чье имя сотрется, тотъ и воръ или знаетъ, кто укралъ. Имя невиннаго не сотрется. Все это сдѣлай подъ вечеръ въ пятницу, прочти пѣснопѣнія въ честь св. Θεодора и слѣдующій псаломъ произнеси три раза: Сохрани меня на Господи, ибо я уповаю на Тебя и на десницу твою и возлюблю Тебя. Это средство вѣрно и цѣликомъ много разъ испытано“.

44. Гаданіе во имя 12 и 16 звѣздъ. სამეცნიერო თორ-მეტთა და თექვსმეტთა ვარსკვლათა (681—682).

აყარე კენჭი უთვალავი და ახსენი გულში რაც გედვას და დაჰყავ კელი და აიღე რაზომიცა მოგზედეს, თექვსმეტი ვარსკვლავს გარდუდევე, და სხვა, რაც ხელში დაგრჩეს, დათვალე. ერთი დაგრჩეს, ქენ რასაც ლამი, თუ ორი დაგრჩეს, კიდევ ქმენ,

კეთილად მოგიხდეს. თუ სამი დაგრჩეს, ნუ შემართებ, არ იქნების. თუ ოთხი დაგრჩეს, რასაც ლამი, ყველა გაგემარჯვება, ხუთი დაგრჩეს, ქენ, შენის ნებისა იქნების. ექვსიცა დაგრჩეს, კარგია. შვიდი დაგრჩეს, ნუ იქ, ბოროტი მოაქვს. რვა დაგრჩეს, შეჭირვება სისხლად (ЧИТАЙ სიხარულად) გარდაექცეს. ცხრა დაგრჩეს, ბოროტი მოაქვს, ათი დაგრჩეს, ნება წადილისა არის. თერთმეტი დაგრჩეს, ყოველივე იშოვო, რაცა გულსა გიც. თორმეტი დაგრჩეს, ნუ იქ. ცამეტი დაგრჩეს, ქენ კეთილად მოგიხდების და უზიანოდ. თოთხმეტი და თხუთმეტი დაგრჩეს, მგზავრობა კარგია, და სხვა რაცა გულსა გიც, ნუ შემართებ, არ იქნების, და თუ ოექვსმეტი დაგრჩეს, იგიცა კეთილ არს დასტურადა:-

«Книжь вверху множество камышекъ, помяни въ умѣ своемъ, о чемъ гадаешь, когда камушки упадутъ на землю, захвати и забери рукою, сколько попадется, шестнадцать отложи для звѣздъ, остальные, что останется въ рукѣ, сосчитай: если одинъ камышекъ останется, сдѣлай, что предполагаешь; если два,—тоже сдѣлай, на ладъ пойдетъ; если три останется,—ничего не предпринимай, дѣло не пойдетъ; если четыре останется,—все исполнится, что желаешь; если пять останется,—приступи, дѣло пойдетъ по твоему желанію; если шесть останется,—хорошо; если семь останется,—не дѣлай ничего, зло принесетъ; если восемь останется,—скорбь твоя превратится въ радость; если девять останется,—будетъ исполненіе желанія; если одиннадцать останется,—все обрѣтешь, что на сердцѣ лежитъ; если двѣнадцать останется,—ничего не предпринимай; если тринадцать останется,—дѣлай, хорошо и безъ вреда выйдетъ; если четырнадцать и пятнадцать останется,—путешествіе удастся хорошо, а къ остальнымъ, что у тебя на умѣ, не приступай, не пойдетъ, а если шестнадцать останется, успѣхъ будетъ хорошій и несомнѣнный.»

45. Молитва противъ еглаженнаго. ლოცვა თვალცემულისა. (682—683).

არსო წმიდაო გიორგი კაბადუკისაო, რომელი შეხვედ ქალაქსა წმიდასა, ითხოვე გვირგვინი ძლივისა, ზეცით მოიღე. გარდმოდგეს სამას სამეოცდა ხუთნი ანგელოზნი, განჰყოფდეს წამალსა თვალცემულისასა, თვალისა ღამისასა, ყოვლის გარდაკიდულის მანკისასა, გამოვიდეს დედა ასულნი დედაკონიანნი, ივარცხნიდეს, წყალსა იორდანისასა არის ველი დიდი, შიგან წევს ერთი დიდი თვალი ვეშაპი: ერთი თვალი წყლისა აქვს, ერთი ცეცხლისა, გაწყდა წყალი და დაშრტა ცეცხლი. აგრემც განქარდების და წაკდების ყოველი თვალთა მთვალავი და გულთა მზვერაფი:.

თუ ვისმე აცხელებდეს და ჰკურნებდე, განვედ წმიდასა ცასა ქვეშე, ნახე ძელი ცხოვრებისა, რომელ არს ჯვარი და სახელი სდევ, პირჯვარი დაიწერე, და სამჯერ მამაოჩვენო თქვი, სამჯერ მრწამისი და სამჯერ მამაოჩვენო და სამოცი კირიელი-სონი ვიდრე მას ადვილამდე, სადამდის მიხვიდე, მერმე აღიპყრენ კელნი ჯვარისა მიმართ და თქვი: ძელო ცხოვრებისაო, საყდარო ღვთისაო, რომელსაცა ზედან კელნი განიპყრნე, უფალო იესო ქრისტე, შენ უღზინე მონასა ამას შენისა (სახელით), და პირუკულმა მარჯვენით კელი უკუჰყო, რაღაც მოგეხდეს აიღე, მოლი მოგეხდეს, შეშა, ქეშა, რაც მოგეხდეს აიღე და ზედნუ დახედავ და ძელისა ცხოვრებისასა თვალსნუ მოხსლეტ, და საყელოს ამონაქერში გამოჰკარ და ყელსა შუაში და თუ ღმერთს ენებოს ერგოს:-

«Святой Георгій Каппадокійскій, который вступилъ въ священный городъ, просилъ и получилъ свыше вѣнецъ побѣды! Триста шестьдесятъ пять ангеловъ, собравшись, преподали лѣкарства противъ еглаженнаго, дурнаго глаза, втайнѣ (ночью) поражающаго, и всеѣхъ приобрѣтенныхъ педуговъ. Вышли мать и дочери Дедакопіани (?), расчесывая волосы. У рѣвки Іордана находится обширное поле; посреди поля лежить громадный драконъ, у котораго одинъ глазъ водяной,

другой огненный; по изсякла вода, угасъ огонь. Также пусть улетучится и уничтожится всякій дурной глазъ и завистливое сердце!

«Если кто будетъ страдать горячкою и ты будешь лѣчить, выйди подъ яснымъ небомъ, отыщи животворящее древо, т. е. крестъ, и пока дойдешь до того мѣста, произнеси названіе креста, перекрестись и скажи три раза «Отче нашъ», три раза «Символь вѣры», три раза *опять* «Отче нашъ» и шестьдесятъ разъ «киріелейсонъ;» затѣмъ, поднявъ руки по направленію креста, скажи: «животворящее древо (церковь Божія), надъ которымъ распростеръ руки Ты, Господи Іисусе Христе, помоги сему рабу твоему (имя рекъ и протяни сзади, не оборачиваясь, правую руку, возьми, что попадется, трава ли, кусочки дерева, камышки, все, что попадется, возьми въ руки, не смотри на него и не спускай глазъ отъ животворящаго древа, и положи въ воротникъ посреди шеи, и если угодно будетъ Богу, поможетъ).»

46. Молитва для огорода. შელოცვა ბოსტანისა:.

უცხო პეპელი მოვიდა უცხო უცხოსა ფერიმონ(?), მუხუნგვალი გვიშობა, წალმა უკულმა მჭეელიო, არგან ტაბუცი წამოკარ, გამრუდდა ვითა კერიო ¹⁾, აზნაურო მეც მკითხე, მე ბოზისა დიაცისა ზურგსამცა, ვინ დაეკრა უკოდელისა, მოზერისა, მისიმცა წამალი არის, ზედა ნაცრის დაყრითა მე ელოცავ და ქრისტე ჰკურნებს პატროსნითა ჯვართა:.

¹⁾ Это заклинаніе, какъ и многія другія, видимо было изложено въ стихахъ, но въ нашемъ спискѣ представлено въ искаженномъ видѣ. Первые три строчки, быть-можетъ, читались такъ:

უცხო პეპელი მოვიდა
უცხო უცხოსი ფერიო,
მან მუხუნგვალი გვიშობა
წალმა უკულმა მჭეელიო,
არგან-ტაბუცი წამოკარ,
გამრუდდა ვითა კერიო.

ყანასა თუ თავვი ანუ სხვა რამე გიქამდეს ესე, სიტყვანი დაწერენ და ოთხთავე ყორეთა დაფალ: ელა აელის ტარა, საგარმაელ ჭიმქალ არ მავლ. ოთხდავე (читай ოთხთავე) კიდეთა დაფალ, ჯვარის სახედ. შეულოცე. უკეთუ თავვი ახდენდეს ნაშრომთა: ჰელუნატრიოთ საბაოთ იესო, თქვენ გეტყვით თავეთა მათ, რომელნი აენებთ ნაშრომთა ქვეყანისათა, არა კვლგემწიფების ვნებად სახელითა მამისათა, ძისათა და სულისა წმიდისათა. ესენი სახელნი დაწერენ და ოთხთავე ყორეთა დაფლენ ჯვარის სახედ ელაა ელისა ხარ: საბაოს ¹⁾):.

«Появилась восхитительная бабочка восхитительнаго цвѣта и родила червя пожирающаго листья съ обѣихъ сторонъ: задѣлъ я червя палочкою-валикомъ, и онъ искривился какъ камень очага. Азнауръ (дворянинъ), спроси и меня о слѣдствѣ...²⁾ Я заклинаю, усыная золою, а Христосъ исцѣляетъ честнымъ крестомъ».

«Если мыши или другіе *зиды* пожираютъ у васъ посѣвы, проини слѣдующія слова и зарой ихъ крестообразно въ четырехъ концахъ нивы: Ела аелис тара сагармаел чымчъალ ар маел. Если мышь поѣдаетъ трудъ, навини молитву и зарой ее въ четырехъ концахъ нивы: Во имя Всевышняго Сававоа и Иисуса говорю вамъ мышамъ, которыя вредите трудамъ людскимъ, не имѣете права портить ихъ во имя Отца, Сына и Св. Духа. Эліа, елесахар, Сабаос ³⁾»).

47. Молитва отъ воспаленія кожи, парыва, уничтожающая всякія болѣзни и вереды. ლოცვა სენ ცეცხლისა მწველისა და საწერელისა ყოველთა სენტა და კორძთა გამკურნებელი (683 — 684).

¹⁾ Въ этой молитвѣ замѣчается путаница и повтореніе однихъ и тѣхъ же словъ.

²⁾ Слѣдуетъ не совсемъ приличныя и мало понятныя выраженія.

³⁾ Последнія три слова могутъ означать по-грузински: „Илья, Ильинъ, Сававоа“.

სახელითა მამისათა, ძისათა და სულისა წმიდისათა, შის-
მილა ლემან რაჰემან ვალთოს აღრამან ჯამანი ჰამათამის მა-
რასტოროპოს მალვან. ფლახმანადაყამა ბათსილადახ და თიმანი
აკელ წოთოლ აფნი აღიიობრა ეიშლადონა. საბაოთ იეროზ,
წო სამებაო, ერთ არსებაო, წმიდაო კვირიაკე სოვალე ღთი-
ისა ენებოს წამალი არის მიწიფებულისა:-

«Во имя Отца, Сына и Св. Духа, шнемила леман
раһеман ваһтһоә аһраман дјамани һаматһамис марасторо-
пос малван пһлахманадақамә батһсиладах да тһимани акел
цһотһоә аһһни аһиобра вишладона сабаотһ иероз. Святая
Троица, единосущная, св. Квирикә, Совале(?). Если угодно
Богу, это будетъ лѣкарствомъ палившейсә онухоли.

48. უკეთუ დედაკაცს შობა გაუძნელდეს, სკამზედან ესე ასო-
ები დაუწერენ. დ. ე. ბ. ც. თ. ა. ვ. დ. სკამზედა დაჯდეს
მტკინეული იგი, მცირესა ეამსა, მერჲე აღდგეს და წალმა წააბი-
ჯოს და სამჯერ უკულმა და მიეცეს ნებითა ღვთისათა:-

„Если у женщины роды будутъ трудные, напиши
на стулѣ слѣдующія буквы: Д, Е, В, н, шн, А, В, Д.
На время роженица пусть сядетъ на этомъ стулѣ, потомъ
пусть встанетъ и сдѣлаетъ шагъ впередъ и три шага назадъ
и родить помощью Бога“.

49. Молитва противъ «аши» для роженицы. ლოცვა
აღის დედაკაცსა ზედა მშობიერესა (684—685):-

ჩვენ ვიყვენით სამნი ძმანი სამებისა ძალისანი, რომელთა
გვერქვა სახელი ორორი: აროზ-მაროზ, ემბროზ-ელკაროზ, ევ-
კმაროზ-ანტიოზოზ, ენადირობდით ველსა მას დამასკოსათა სა-
ირმოსა შინა სანადიროსა მთისასა, ეპოვეთ კვალი წალმარო
უკულმართი, ქუსლნი წალმართნი და მუცელი უკულმართნი,
ზურგი წალმართი, პირი უკულმართი. მიუდევით კვალს მას
უკულმართისასა და ეპოვეთ კლდესა შინა მდგომარე ქალი,
თმა მეწამული, კბილ მარგალიტი, და ვკითხეთ ჩვენ, ვითარმედ

რანი ხართ თქვენ და ანუ რა არს სახელი შენი: ხოლო მან გვრქუა ჩვენ: მე ვარ რომლისა სახელი არს ალი, ეშმაკი, რომელი მივალ დედაკაცსთანა მშობიარესა და ვიპყრობ თმათა თავის მისისათა, მოვაშთობ მას ყრმითურთ. ხოლო ვინადეთ მახვილები და ვიწყედ ჭრად ასოთა მისთა ქცეულთა. მაშინ მომიგო ჩვენ ქენებით და ფიცით აგვითქვა, ვითარმედ, უფალნო ჩემნო, ნუ დამჭრით ასოთა ჩემთა ქცეულთა, რამეთუ სადაცა იხსენებოდეს სახელი თქვენი ანუ წიგნი წერილისა სახელსა თქვენისასა იბოვოს, იყოს და იშობებოდეს, არ მივიახლო ასსა მილიონსა და სამას და ათვრამეტსა უტევანსა. უკეთუ შევესულვიყო, მსწრაფლ გამოვიდე და განვეშორო.

მოვიდოდეს წმიდანი მთავარ ანგელლზნი მიქაელ და გაბრიელ, გამოვიდა შავი კაცი, გამოიყვანა ცხენი შავი, უნაგირი და მათრახი შავი, შეჯდა შავსა ცხენსა, წავიდა შავსა გზასა. ჰქვეს მას: სადა წარბვალ, გულო გულიეუო? წილი გისხეს სიმყრალისა, კბილნი გესლისა, დაეხსენენ ასოსა მონისა ამის ღთისასა (სახელით), შევედ თავსა ვეშაპისასა, ქრისტე ღმერთი წყალობისა კურთხევისა და სიტკბოებისა არს. შენ აგრე (читай არგე), წმიდაო მარიამ, დედაო ქრისტესო, და ულხინე მონასა ამას შენსა (სახელით), ამინ.

„Насъ было три брата во имя св. Троицы, и носили мы каждый двойное имя: Арозъ-Марозъ, Эмброзъ-Элкарозъ, Эвкмарозъ-Антиохозъ. Охотились мы на полѣ дамаскомъ, гдѣ есть гора, изобилующая оленями, и напали мы на слѣдъ прямой-превратный: пятка прямая, а животъ наоборотъ; спина прямая, а лицо наоборотъ. Отправились мы по тому превратному слѣду и нашли стоящую въ пещерѣ дѣвушку: волосы у нея пурпурные, зубы жемчужные. Мы спросили ее: кто вы и какъ ваше имя? Она отвѣчала: я— али, нечистая сила, что прихожу къ родильницѣ, хватаю ее за волосы и удавливаю вмѣстѣ съ ребенкомъ. Тутъ мы обнажили мечи и стали поражать ее превратные члены. Тогда начала она умолять насъ и сказала съ клятвою: господа мои,

не рубите превратные мои члены, и я впредь на сто миллионов триста восемнадцать стадій (утевани) не осмѣлюсь приблизиться къ тому мѣсту, гдѣ будутъ произносить ваши имена или будетъ находиться хартія съ вашими именами, а если я раньше вступила въ тѣ мѣста, то моментально удалюсь“.

„Явились святые архангелы Михаилъ и Гавріиль. Вышелъ черный всадникъ, ведя черного коня въ черной сбруѣ, съ черною плетью. Сѣлъ онъ на того черного коня, отправился по черной дорогѣ. Спросили его: куда ты идешь, злодѣй смрадный съ зубами ядовитыми? Отстань отъ сего раба Божія (имя рекъ) и войди въ голову дракона. Христосъ—Богъ милосердія, благодати и отрады. Помоги, Матерь Христа св. Марія, и даруй облегченіе сему рабу твоему (имя рекъ)“.

Н. Берзеновъ къ приведенному народному представленію объ али добавляетъ отъ себя нѣкоторыя небезынтересныя подробности:

„По народному повѣрью, али—духъ женскаго пола, и онъ въ особенности преслѣдуетъ родильницъ; часто является онъ имъ въ образѣ повивальныхъ бабокъ, умерщвляетъ дитя, а родильницу уводитъ и бросаетъ въ рѣку. Али всегда на первомъ планѣ въ розказняхъ старухъ и нянекъ. Много страшнаго случалось мнѣ слышать въ моей молодости про этого героя, или правильнѣе, героиню женскихъ ужасовъ, которыми весьма часто тревожили молодое воображеніе. При этомъ, бывало, волосы шевелятся на головѣ, и всю ночь бредишь странною женщиною, у которой зубы словно кабаньи клыки, а коса во весь ростъ, и говорить—то она хотя и языкомъ человѣческимъ, но все наоборотъ; и вся она создана будто паизнанку, и всѣ члены у ней выворотные. Сказываютъ, были и теперь будто бы есть неустрашимые люди, которымъ удавалось поймать али и держать ее нѣсколько лѣтъ въ услуженіи; увѣряютъ, что она невольно дѣлается

рабою того, кто отрѣжетъ у ней косу, а такъ какъ али часто расчесываетъ свои волосы на пустынномъ берегу рѣки, то это можно сдѣлать при извѣстныхъ условіяхъ“ (Кавказскій календарь на 1857 г., стр. 499).

Странно, что въ западной Грузіи али неизвѣстенъ. Ему судя по описанію, соотвѣтствуетъ ჭინკა чыинка, гномъ, въ свою очередь неизвѣстный въ восточной Грузіи.

50. Молитва отъ опухоли (нароста). ლოცვა ჯირკვლისა.

მთასა აღისასა წყალი დის ლილისა, ხე დგას ლილისა და ხესა ლილისასა ჰყრიდა ნაკრტენსა ლილისასა. მივიდა დედაკაცი ცოფათ მოცინარი და სვა წყალი ლილისა და შეეღვა მას ტანსა ჯირკვალი, და აწ განადევენენ, მოწყალეო, მონისა ამისაგან (სახელი ახსენე) ჯირკველნი და შეაყენე რძე და თაფლი ასოთა ამისთა ჯირკველთა წილ, რათა გადიდებდესთ მამასა და ძესა და წმიდასა სულსა აწ და მარადის და უკუნითი უკუნისამდე ამინ:-

„На пламенной горѣ течетъ вода лиловая, стоитъ дерево лиловое, сидитъ на немъ язва, извергающая изъ себя потокъ лиловый. Подошла женщина, бѣшено смѣясь, испила воды лиловой, и приключилась съ нею опухоль. И нынѣ избавь, Милосердный, раба твоего отъ опухолей, а взаменъ ихъ даруй членамъ его молоко и медь, дабы онъ прославлялъ Отца и Сына и Св. Духа, аминь“.

51. Молитва для защиты пашень и всѣхъ плодовъ.

ლოცვა ყანათა და ყოველთა ნაყოფთა ზედა უნებლიანობისთვის (685—686).

უკეთუ ვნება რამე წაეკიდოს, ესე სახელები დაწერე, თევოდოლე, თეოფილე, გორგოს, გორგონ, კანტიოს, გაიოზ, ქურდიანე, მარინე, ალექსანდრე, ნიკოლოზ, ბაბიანე, ლუსიმანოს, კლავდი, ათანასე, არსენი, და სახელები ორმოცთა ყველა დაწერე იმიერ და ამიერ, დაასხი ჯვარის სახედ, და არა ვენოს. ესე ცხვართათვისცა კარგია.

„Если шивы будутъ неудачны въ какомъ-нибудь отношеніи, напиши крестообразно слѣдующія имена святыхъ: Тевдоле (Theodore—Θεοδωρ), Теофиле, Горгосъ, Горгонъ, Каптіосъ, Гаіюзъ, Кхурдіане, Марине, Александре, Николоозъ, Бабіане, Луцимахосъ, Клавди, Аѳанасе, Арсеній и имена сорока мучениковъ, и шивъ не будетъ ущерба. Эта молитва хороша и для барахты“.

52. Молитва отъ опухоли на ранѣ. ლოცვა წყლულთა მსივნისა.

შევიდეთ ცათა განხმასა და ცისკრისა აღმოსვლასა, გამოვიდნენ ათორმეტნი ანგელოზნი, ვიდოდეს ქალაქითი ქალაქად და ჰკურნებდეს მანკსა სახელითა ღეთისათა და გააძვბდეს შეიღთა საღმობათა შეიღთა გზათა, გამოვიდა ძე კაცისა და ტიროდა და მწარედ. მოვიდა დედა უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტესი და ჰრქვა მას: რას სტირი? მიუგო მწუხარედ: გამოვიდა ეშმაკი სული უკეთური და მიეცა კელთა და ფეხსა და მომიღო ნახევარი ჩემი. ჰქვა მას: მნებაეს ცრემლი შენი. ხოლო მან ჰრქვა: მას დაზღვე წამალი ჩემი, მოხიე ღებელი მოხიე მთქვი სოლომონის ბეჭედი, სახელითი ღეთისათა მამისა ძისათა და სულისა წმიდისათა, მიქაელ გაბრიელ ურიელ, სურვიელ, რაფიელ, რასთაელ კორაკულ, სადა ესე სახელნი იხსენ, ებოდენ დევნი, იელტოდინ და წმიდანი უქრთამონნი კოზმან და დამიანე შეგწოდენ სახელითა მამისათა, ძისათა და სულისა წმიდისათა:.

შობასა უფლისასა მარიამისაგან ქვაბსა მას შინა ბეთლახემისასა აღმოყო თავი მანკმან, მიხედნა მარიამ და ჰრქვა: ვიდრე ხვალ, ქარო მანკაცო, განვარდი გარე ვითარცა ნახლგევი განკმული და რბოდე ვითა მალალი ბრაზიანი, შეემთხვია ცულის კიდი, ვერცხლის წყალი გამოვიდოდა და გარე კაცი უჯდა, რომლისა სახელი კაინ და რქვა მას: ვიდრე ხარ შენ საღმობაო ქარო და მანკაცო, აჰკედ შენ კიდსა მას, დაიდევ შენ ვითარცა ცული და დადნი და დაიწვი ვითარცა ლერ-

წამი, ეგრეთვე დაიდევით ვითარცა ყოველნი სულნი უკეთურნი და ნურლარა ხელგემწიფების ზედა მისვლად ამიერითგან რომელლარს ბრძანება მამისა, ძისა და წმიდისა სულისა აწ და მარადის და უკუნითი უკუნისამდე ამინ:.

„Наблюдаемъ раскрытіе неба и появленіе зари. Спустились двѣнадцать ангеловъ; они стали ходить изъ города въ городъ и лѣчить язвы именемъ Бога; прогнали семь болѣзней съ семи путей. Вышелъ сынъ человѣческій и сильно рыдалъ. Пришла Матерь Господа нашего Іисуса Христа и спросила его: отчего ты плачешь? Онъ отвѣчалъ, рыдая: вышелъ діаволъ, нечистая сила, вошелъ въ руки и ноги мои и завладѣлъ половиною тѣла моего. Она сказала ему: я желаю твоихъ слезъ. Онъ сказалъ: дай лѣкарство для меня... ¹⁾ Во имя Бога, Отца, Сына и Св. Духа, Михаилъ, Гавріилъ, Уріелъ (?) Суріелъ (?), Рафаилъ, Раствелъ, Коракулъ! Гдѣ слышны эти имена, оттуда дѣвы удаляются, и святые Козьма и Даміанъ помогаютъ во имя Отца, Сына и Св. Духа“.

„Когда Господь родился отъ Маріи въ пещерѣ вилеесмской, язва высунула голову *изъ земли*. Маріа посмотрѣла и сказала: пока выползешь, вѣтеръ-уродъ, удались прочь какъ срѣзанный отпрыскъ лозы и шатайся какъ бѣшеный! Язва набрѣла на мостъ-топоръ, подъ которымъ текла серебряная вода, а въ сторонѣ сидѣлъ человѣкъ, по имени Каинъ. Онъ сказалъ язвѣ: вступи ты, недугъ, вѣтеръ-уродъ, на мостъ, стань топоромъ, растай и будь сожженъ какъ лешъ. Такимъ же образомъ станьте всѣ печастыя силы и отнынѣ не приступайте *никому!* Таково повеленіе Отца, Сына и Св. Духа нынѣ и присно и во вѣки вѣковъ, аминъ“.

53. Молитва отъ нарыва (нароста). ლოცვა ჯირკვლისა.

¹⁾ Тутъ упоминается о печати Соломона, текетъ испорченъ и не даетъ смысла.

უბრძანებს მარიამ მიქაელ მთავარანგელოზსა: გარე მოყარენ ბადენი რეალისანი და შეიპყრენით ჯირკველნი და მჯღომი. ყოდალი შოვე ანოეთიე ფორტანათე მარკანათე მარიონ, იყო დედა მელიქი ასპიტი არდობული არს მალალთა შინა მყოფი. სადაცა ესე სახელნი იხსენებოდენ, გველ ჯირკველნი იღვენებოდნან. ეშმაკნი განისხმოდნან, ყოველნიე საენებელნი განქარდებოდნან სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა, ამინ:-

„Маріи приказываетъ архангелу Михаилу: окружите стальными сѣтями и изловите всея парывы и паросты! кодали шаов апоетіе, шортанатіе марканатіе маріон. Мать была Мелик-Аспидь ардобули, которая пребываетъ на высокихъ мѣстахъ. Гдѣ будутъ упоминаемы эти имена, пусть удаляются отсюда зми-парывы, печистыя силы убѣгаютъ и всея язвы уничтожаются во имя Отца, Сына и Св. Духа, аминь“.

54. Молитва противъ оцухолн сосцовъ. ლოცვა კუვს ზედა:

ანას ზედა, ბანას ზედა, იტყვის ისრაათათვის: მათა გავალ, მთით ჩამოვალ და წავალ ბარად და წავალ აკაკლისა, ამას შეეკრავ აბაბელსა, ასკილისა მშვილდსა მოვდრეკ და ისარსა შექმნა უნდა. რა მოკუთე და შეულოცე რა, მჯღომსა ულოცვიდე, მითა ისრითა ესროდი. ნებას სოთვე ფოთიე აქსონოე, შენ უკვე ორიანეიალო, რომელი გამოხვალ ძუქუთა ძირთაგან, რქათა კარისათა, ფაფარა ცხენისათა, ასოთა კაცისათა, დაგცნე ფუცხვინი რეალისანი და ჩავაგდებ მტერსა და ჯურღმულსა ქვექნელისასა, სადა არა ისმოდსე რეკა ზეცისა, ყივილი ქათმისა, სადა დენი იღვენებოდნან, ეშმაკნი იღვენებოდნან სახელითა მამისათა, ძისათა და სულისა წმიდისათა:

„Анас зеда, банас зеда! сказано относительно стрѣль: заберусь на горы, спущусь съ горъ и пойду въ равнины, отправлюсь въ Акаклиса (?), свяжу этого абабе-

მი (?). Сдѣлаю лукъ изъ шиповника и приготовлю стрѣлу.—Когда будешь произносить эту молитву противъ опухоли, нужно выпускать стрѣлу. Небас соthვე шოთიე აჩსონოე. Тебя, ведугъ (ორიანეალ?), который появляешься въ сосцахъ, въ рогахъ быковъ, въ гривѣ лошадей, въ членахъ человѣческихъ, я заберу стальными граблями и брошу въ нѣдра земли, гдѣ не слышенъ звонъ небеснаго колокола, пѣніе пѣтуха, куда ввергаются дэвы и нечистыя силы во имя Отца, Сына и Св. Духа“.

55. Молитва отъ бурчанія живота. ლოცვა გვრემისა (688):

სახელითა ღვთისათა, მამისათა, ძისათა და სულისა წმიდისათა. პაეღე პურად ჯდა, პურსა ბრძანებდა ქრისტე მისი სტუმარი, ქვა მისი სასთაული, კოტორი პური, კუტლით წყალი. დედა აგებს, ასული ხვანჯავს, მამა უბადო, დედა უსულო, მარიამ დედა უფლის მიდგომილ იყო და ჰკითხევდა, რა არის გვრემა მუცლისა?

«Во имя Бога, Отца, Сына и Св. Духа. Павелъ обѣдалъ. Потребовалъ хлѣба Христось, его гость. Подушкою Ему *служитъ* камень, *пищею*—ломоть хлѣба, *питьемъ*—чумичка воды. Мать стелеть, дочь запутываетъ, отецъ несчастень, мать бѣзъ души. Матерь Господа Марія, подступивъ, спросила: что служитъ лѣкарствомъ отъ бурчанія желудка? (Дальнѣйшая часть молитвы не приведена въ рукописи, хотя оставлено мѣсто для нея)».

56. Молитва отъ карбункула. სხვა ლოცვა ბედნიერისა (689).

გამოვიდა ქრისტეს მუხლსა მჯდომი იგი პატიოსანი, შიშითა მისთა ცა იძვრის და ქვეყანა თრთის, უბრძანა ქრისტემან, სით მოხვალ მცირეთ ქვეყანასაო? მე ვარ ბედნიერი გამოსული ზღვით, ნატეხი მეხისა, მსგავსი ცეცხლისა, ფერი ვერცხლისა,

ზღვამან ნარწყულმან გამომაგლო, ნარწყულმან კმელსა, კმელმან ვერ დამიტია სიმწარითა, აღმოვჯექ ქვასა ქვეშე, რა იყოს წამალი შენი? შვილი ქათმისა, უმბოლვეელი თაფლი, წიჟლის ნეკულის სტო, ზეთის ხილი. იგი არს, იგი არს სიკვდილი თავისა ჩემისა, დატკბი, დაამდი მადლსა მარიამისასა, გაფიცებ სამას სამოცდა ხუთსა ანგელოზსა, არა სჯამო კორცისა კაცისა:-

«На колѣнѣ Христа появился пречистый тотъ нарывъ, карбункулъ¹⁾). Отъ страха передъ нимъ колеблется небо и дрожитъ земля. Христось спросилъ: откуда ты появился въ ничтожный сей мѣръ?

— Я карбункулъ, вышедшій изъ моря, обломокъ грома, подобіе огня, бѣлый какъ серебро; море выбросило меня на берегъ, берегъ на сушу, суша не могла вынести меня отъ горечи, и я пріютился подъ скалою.

— А что служишь лѣкарствомъ противъ тебя?

— Цыпленокъ (дословно сынъ курицы), сотовый (не-топленный) медъ, вѣточки отъ ствола бѣка и маслина. Все это смерть противъ моей головы.—Будь сладокъ, будь пріятень благодатью Маріи; заклинаю тебя 365-ю ангелами, не бѣшь плоти сына челоѣческаго!»

57. Другая молитва противъ карбункула. სხვა ლოცვა ბედნიერისა.

გამოვიდა ბედი ბედნიერისა სახელ მშვენიერი. წინა ქრისტე შემოეყარა და რქვა მას: სადა მიხვალ შენ, ბაღო ბედნიერო, სახელ მშვენიერო? მოახსენა და რქვა: მე მივალ კაცისა ასოსა შესვლად, ძვალთა მოსატეხლთად, კუთის გასაგძლად, სისხლის დასაველეად, შერისხნა მას და რქვა: ვერა მამამან, ძემან და სულმან წმიდამან, ვერცა მიხვალ ასოსა კაცისასა შესასვლეად, ვერცა ძვალისა მოსატეხლად, ვერც კუთისა დასაგძლად, ვერცა სისხლსა დასალეად, დაგცემ

¹⁾ Карбункулъ по-грузински „ბედნიერი“, т. е. счастливый.

შვეტარსა დანასა პირკორეტსა და გაგაქარვებ ალითა ცეცხლისათა, წამლითა და ცულობითა:.

«Вышло счастье счастливаго (карбункула), именемъ красивое. Встрѣтилъ его Христось и спросилъ: куда идешь ты, счастье счастливаго, именемъ прекрасное? Карбункуль, отвѣчая, сказалъ: иду, чтобы войти въ человѣческій органъ сломать его кость, вытянуть его икры, испить его кровь. Христось, проклиная его, сказалъ: именемъ Отца, Сына и Духа Святаго не войти тебѣ въ человѣческій органъ, не изломать его костей, не вытянуть его икръ, не испить его крови! Поражу тебя ножомъ съ черною рукояткою и острымъ лезвеемъ и уничтожу пламенемъ огня, лѣкарствомъ и топоромъ».

58. Молитва противъ дурного глаза. ლოცვა თვალისა (690):

ჯდა მარიამ ტაძარსა ოქროსასა, ქსოვდა ქსელსა ძოწეულსა, მოვიდა ურია ქეთერი და რქუა: ნეტარ შენ დედაო მარია, ზიხარ ტაძარსა ოქროსასა და ქსოვ ქსელსა ძოწეულისასა, და დაუჭკნეს ქსელნი ძოწეულისანი, და შთაცვიდეს მკარნი, დაჯდა და ტიროდა, მოვიდა იესო ქრისტე ძე მღვთისა და უბრძანა: რასა სტირ, დედაო მარიამ, რად დაგჭკნობიან ქსელნი, რად შთაცვიენიან მკარნი? მიუგო და რქვა: მოვიდა ურია ქეთერი, შემთვალა, შემგრძობა, დამიჭკნეს ქსელნი შთამიცვიანეს მკარნი. აღდევ დედაო მარიამ, აღადუღე წყალი და დაავსე ცეცხლი, განკურნენ მხარნი და განემართნენ ქსელნი, წამლიმცა მარგებელი შეწყენითა ღვთისათა ამინ, ამინ.

Марія сидѣла на золотомъ тронѣ, ткала тканьъ-порфиру. Пришелъ еврей Khetერი и сказалъ ей: блажена ты, мать Марія, сидишь на золотомъ тронѣ, ткешь тканьъ-порфиру. Завяла тканьъ-порфира, опустились плечи ея. Она сидѣла и плакала. Явился Христось, Сынъ Божій, и спросилъ: отчего ты плачешь, мать Марія, почему завяли ткани, по-

чему спустились плечи? Она отвѣчая, сказала: пришелъ еврей Khetberi, сглазилъ, заколдовалъ меня, завяли ткани, опустились плечи. — Встань мать Марія, вскипяти воду и погаси огонь, исцѣлятся плечи и исправятся ткани, п лѣкарство пойдетъ въ прокъ помощью Бога, аминь, аминь».

59. Молитва отъ ломоты (колотья въ бокву). ლოცვა მჭვალისა (691):

დიდება აწ და მარადის (სრ). ისხდენ დედა ძენი წყლის პირსა გაღმა გამოღმა, შვილი ნასკვედა, დედა ხსნითა (читай ხსნიდა). უფალო ღმერთო და დედაო ღეთისაო, დაიხსენ სენისა და ჭირის ამისაგან ძნელის მონა ესე, (აქ სახელი ახსენე და სამი კანაფი დაგრიხე და ეს ლოცვა სამჯერ თქვი და ყოველს შელოცვაზედ სამჯერ ნახშირი გაუსვი იმ კანაფის ბაწარსა და თითოჯერ გამოსკვენ და სითაც ბრჭვალი ადგეს, იმის მეორეს კერძოსა შეაბი მხარ ილლივ და ეშველება ღწითთა):

Слава Тебѣ, Господи, и нынѣ и присно и во вѣки вѣковъ, аминь! Мать и дѣти сидѣли на берегу рѣчки на противоположныхъ сторонахъ. Сынъ завязывалъ, мать распутывала. Господи Боже и Матерь Божія, избавьте отъ сильнаго недуга раба сего вашего (имя рекъ и приготовь веревку изъ трехъ коноплей, эту молитву пропнеси три раза, при каждой молитвѣ три раза проведи углемъ по веревкѣ, а по разу завяжи въ узелъ и привяжи черезъ плечо подъ мышку на противоположной отъ больной сторонѣ).

60. Закливаніе отъ ревматизма и ломоты. ლოცვა ქარისა და ლეწისა:

გამოვიდა ვეშაპი დიდი, დადგა ასოთა კაცისათა. სმი- და სისხლთა მისთა და უგზენეულად ძარღვთა და ცოხნიდა, ვითარცა რკინასა, ვითა კარი ბზესა. აღმოზდიოდა პირსა მისსა კვამლი, როგორცა თორნესა მგზებარესა ალი. შეემთხვევნეს მას მიქელ და გაბრიელ და რქვეს: რა ხარ შენ

სულა უკეთურო? მან თქვა: მე ვარ რომელსა მქვიან ლე გეონ და ღმერთსა გარდამოუგდივარ საყდრით თვისით, ცა მისი არის და ქვეყანა ჩემი. მქონან ხუთნი თავნი სალმოზანი კაცისანი, ვაენი მუჭინველთა ცისათა, მხეტთა ქვეყანისათა, ნადირთა ველსათა, ვაუცნაური ყრმანი ჩხვილნი და ვაუცნაური თიკანნი და კრავნი, მივმართი ფურსა ღიაკულსა, გამოულ ხბო ჩხვილი, აწე ვაენი ასოთა მისთა და ვარგ ასო ტანსა ჩემსა. უბრძანა ღმერთმან წმიდასა გიორგის: გარდმოხედ, წო გიორგი, ჭარმაგისა მამისგან (читай рацисაგან) შენისა, შთააყრევენე კბილნი მისნი მცობხელნი რკინისანი და დაუმსჭვალე იგი გარესკნელთა მათთანა ქვეყანისათა. ევრეთვე, სულა უკეთურო, ნუ ხელგემწიფების მისელად და ვნებად ძესა ზედა. შთააყრევენე კბილნი მისნი მცობხელნი რკინისანი და დაუმსჭვალ ბოლომ მისი თავსა მისსა ზედა და შააგდო ბოლო მისი თავსა ზედა მისსა, შთადევ შიგ გარესკნელთა თანა ქვეყანისათა. გარდახდა წმიდა გიორგი ჭარმაკსა მისსა და კაცისასა სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა აწ და მარადის და უკუნითი უკუნისამდე ამინ.

«Вышелъ огромный драконъ (чудовище), паналь на члены челоѳческаго тѳла, сталь пить его кровь и нещадно глотать его жиры, словно желѳзо, какъ быкъ ѳеть самань. Изъ пасти его, словно изъ печи (торне), выходилъ дымъ съ ярымъ пламенемъ. Встрѳтили его архангелы Михаиль и Гаврииль и спросили: кто ты, духъ лукавый? Онъ отвѳчалъ: «зовусь я Легономъ, низверженъ Богомъ съ престола своего, небо принадлежитъ ему, а земля мнѳ; владѳю пятью главными недугами челоѳка; врежу я птицамъ воздушнымъ, звѳрямъ земнымъ, животнымъ полевымъ; привожу въ ярость младенцевъ грудныхъ, козликровъ и барашекъ, нападаю на тельную корову, вырываю изъ ея утробы дѳтище, поражаю его члены и питаю имъ свои органы и тѳло». Господь сказалъ Св. Георгию: Св. Георгій, слѳзь съ гнѳдого того коня твоего, выбей ему зубы, глотающіе желѳзо, скру-

ტი *ему хвостъ вокругъ головы, привяжи къ головѣ и низвергни его въ пропасть!* Св. Георгій слѣзъ съ гнѣдого своего коня и *исполнилъ повелѣніе Христа* во имя Отца и Сына и Св. Духа, и нынѣ и присно и во вѣки вѣковъ, аминь».

61. Молитва отъ многихъ болѣзней и вереда. ლოცვანი მრავალთა სენთანი და მჯდომისანი (692):

პირველთაგან იყო სიტყვა და სიტყვა იგი იყო ლეთისათანა და ყოველივე მის მურ შეიქმნა, და თეინიერ მისა არცა ერთი რა იქმნა რა. მსგავსო ასპიტისაო, ნაშობო იქედნეთაო, რომელი გამოხვედ ხელთა (ვეროატიო ხეთა?) ღრმათაგან, მუხათა ძირთაგან, ძირნი შენნი წამლად დაწუნე და განვაქარნე ქარსა მას თანა ნიაექარისა. სართო განთი ავირო კარკიტე სოსანი აღმართა ივლე. სადა ესე ლოცვანი იქმოდთან, სამას სამოცლა ათნი საღმობანი იღვენებოდებთან და ივლტდთან:.

«Вначалѣ было Слово и Слово было у Бога, и Слово было Богъ. Все черезъ Него начало быть, и безъ Него ничто не начало быть, что начало быть. Подобіе змія-аснида, рожденный отъ ехидны, вышедшій изъ глубокаго лѣса, изъ корней дуба, корни твои я ежечь и разсѣялъ вмѣстѣ съ вѣтеркомъ. Сартно гантиа анипро карките сосани аghмартна ивле. Гдѣ будетъ произнесена сія молитва, оттуда удалятся и исчезнутъ 365 болѣзней».

62. Другая молитва о томъ же. სხვა ლოცვა:

ჩვენ ვიყვენით სამნი ძმანი, სამი წელიწადი ვიარეთ, გავედით მთასა, გაღელისასა, შეგვემთხვია ძე ლეთისა, ვეფიცენით ძესა ლეთისასა, რათა არა დავეფარნეთ, ქრისტე ჯვარს აცვეს, სისხლი დაწყალი გარდამოხდა, ესე არს წამალი ამა სამას სამოცლა ხუთის საღმობის კუვისა, მჯდომისა, მქრლმისა, საწერელისა და ყოვლისა საღმობისა და ტკივილსა. სახელათა ქრისტესითა სარკინე თოფი, კირტონ ორკენაოე ქანდონცა ვეშაპ ქალო

ათოზეკ დალტან ზაშაბათი კოთინ. ესე ლოცვა უსახელოსაც აენებს ძალითა ქრისტესითა:—

«Насъ было три брата, странствовали три года, вышли на поле галилейское, встрѣтили Христа, сына Божія. Поклялись мы Сыну Божію, что не скроемся отъ Него. Христа распяли на крестѣ и *изъ ребра Его* потекла кровь и вода. Это и есть лѣкарство отъ 365 болѣзней, отъ опухоли сосцовъ, вереда, нарыва и всѣхъ болѣзней и недуговъ. Во имя Христа, киртон оркепаое, кhandонца вешап кhalo (женщина) атхозекh далтан зашабати котин. (Эта молитва поможетъ и отъ другихъ безымянныхъ болѣзней)».

63. ვისცა საწერელი ნახკი შეექნას, კალამი აიღე და ზედან ჯვარსა სმიდინ და ამას შეულოცვედი: იჯდა მარიამ დედა უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტესი წყაროსა იორდანისასა იოვანესა, მკუმუნვარე და მგლოვარე, მოვიდეს მიქაელ და გაბრიელ და ჰრქვეს მარიამს: რას მკუმუნვარე ხარ? და ჰრქვა მათ ყოვლად წმიდამან: რათამცა არა გლოვარე ვარ, გამოსულა ლეგეონ და ებძვის მონათა ქრისტესთა. რა იყოს წაძალი ამისი? აიღე მელანი და კალამი და კაცი მწიგნობარი სახელითა მამისათა ძისათა და სულისა წმიდისათა, სანათიე სონათიე გოთიე არბითე, მსგავსო ასპიტისაო, ნაშობო იქედნეთაო, რომელი გამოხვედ მუხათა ძირთაგან, ეც კორცსა მას აბელისასა, ძირნი წამალ წვერნი, დაწვენ, განქარვენ ქარსა მას ნიავქარისასა, ისარო ისარო განთიადო ფრიშიშო:—

«Когда вередъ приметъ опредѣленную фигуру, возьми перо, поставь надъ нимъ крестъ и скажи слѣдующую молитву: Сидѣла Марія, матеръ Господа нашего Иисуса Христа у Иорданскаго потока Иоанна въ печали и горѣ. Явились архангелы Михаилъ и Гавриилъ и спросили ее: отчего вы опечалены? Пречистая отвѣчала: какъ мнѣ не печалиться, вышелъ Легеонъ и нападаетъ на рабовъ Христа. Какое лѣкарство противъ него?— Возьми чернильницу, перо и чело-

ვწა-книжника во имя Отца, Сына и Св. Духа. Sanathie sonathie gothie arbiothe. Подобіе змія-аспида, исчадіе ехедны, который вышелъ изъ ворней дуба, напустился на плоть Авеля, корни твои и верхушки уже сожгли и разсѣяли по вѣтру. Стрѣла, стрѣла, заря пришишо(?)».

64. ვისცა სარჩელსა შიგან გული შეუშინდებოდეს, ესე დაწერე და მარჯვენას მკლავსა შეიბას. ასროკარა აღიპად დი- არა ქრთა თალიმან, მაცხოვარო მომიხსენებ:-

У кого во время спора встревожится сердце, напиши слѣдующія слова и привѣсь къ правой рукѣ: асрокара алипадъ діара чъртна тхалиман. Спаситель, помяни!»

65. Молитва для православнаго чловѣка, когда онъ очутится въ бѣдѣ. ლოცვა კათოლიკე კაცისთვის რაჟამს ჭირსა შინა იყოს (693):

უფლისა მიმართ ვილოცოთ, ღთო ჩვენო მაცხოვრებისაო, მოყავ ყური შენი და ისმინე ვედრებისა მონათა შენთასა, და მომეც ჩვენ სახიერების შენის მოწყალება, აღიღე ჩემგან ყოველივე ხორციელი გულის თქმა და მოგვმადლე ჩვენ ყოველივე მოქალაქობა კეთილი ამინ:-

«Господу помолимся! Боже нашъ, Спаситель, удѣли слухъ твой и услышь мольбу рабовъ твоихъ, даруй намъ милость, подобающую лицу твоему, очисти меня отъ всѣхъ похотей плотскихъ и всели въ насъ добрую общественную жизнь».

66. Молитва и заклинаніе отъ ужаленія ядовитой змѣи. ლოცვა და ფუცება გესლიანის გველის ნაკბენისა:.

გაფუცებ შენ ყოველსა ნაკბენსა მხეცისა გესლიანისასა ქვეყანასა ზედა და ღთისა მიმართ ცხოველსა და უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტეს მიმართ მაცხოვრისა და ღმრთისა ჩვენისა მიმართ ზეცისა ამის მიერ, რომელსა ვსცებ აღგილსა ამას, სადა იგი უკბი-

ნე, რათა მასვე აღგიღსა დაზღვე და ვერ ახდე გონიერად გონებად, გინა გულად ანუ თავად გინა სულად ანუ თუ სხვად ასოთ, არამედ რათა დაეყენო აღგიღსა მას, სადაცა იგი სწყყალ და გესლი შენი დასთხივ და უტკივნელად იუოს კაცი ესე, რათა ყოვლად პატიოსანმან სახელმან ღვთის ცხოვლისამან და იესო ქრისტეს ჯვარცმულისამან პონტოელის პილატეს მიერ, რომელი იგი აღდგა და ამალღდა და კვალად მომავალ არს ღიდებით განკითხვად ცხოველთა და მკვდართა უღმომბელად დაჰმარცხოს კბენილი ესე და სიცოცხლე მიანიჭოს ამასა, რამეთუ მისი არს სუფევა ძალი და ღიდება მამის და ძისა და წმიდისა სულისა აწ და მარადის და უკუნითი უკუნისამდე ამინ.

«Заклинаю тебя, пораженное мѣсто отъ какого бы то ни было ядовитаго существа земнаго, именемъ Бога живаго и Господа нашего Иисуса Христа и Спасителя нашего небеснаго остановиться на этомъ мѣстѣ, гдѣ я мажу и гдѣ находится пораненное мѣсто, и не поражать разума (мозга), сердца, головы, души или другихъ органовъ, но остановиться на мѣстѣ, которое ты поразилъ и влилъ ядь свой. Да будетъ невредимъ человѣкъ сей и пречистое имя Бога живаго и Иисуса Христа, распятаго понтійскимъ Платомъ и воскресшаго, и вознесшагося на небо, и имѣющаго притти судить живыхъ и мертвыхъ, да исцѣлитъ безъ ущерба укушенное мѣсто и дастъ жизнь сему, ибо и царство и сила и слава принадлежатъ Отцу и Сыну и Св. Духу и нынѣ и присно и во вѣки вѣковъ, аминь».

67. Молятва атურ-матура, или дѣтской болѣзни. ღოცვა ატურ-მატურისა საყმარწვილოსი (694):

სახელითა ღვთი სათა მამის ძისა და სულისა წმიდისათა მოვიღოდა, ატურ მატური, მოკსინვედა გველივითა, მოსტიროდა ვაჟივითა, შემოეყარა მთავარ ანგელოზი, ჰკითხა: სად წახვალ სულო, ბოროტო ატურ-მატურო, მიბლავი კატავითა, მოკსინავ გველივითა, მოსტირი ვაჟივითა. მაშინ შერისხნა მთა-

ვარ ანგელოზმან: მე არ გაგიშვებ ბრძანებითა ღვთისათა, დაგწეავ ალითა ცეცხლისათა, და გაგაქარებ ჯვართა იესო ქრისტესითა ჩემითა.

ჰკიდიან წიგნი მარტვილისანი, დედა აგებს და ასული ხსნის, სტირიან მარგალიტსა ცრემლითა, ოქროსა ლაწვითა, ხესა მოგლეჯდა, ქეასა მოაგორებდა, წვრილთა ყმაწვილთა მოაჭივლებდა, მოატირებდა. მოვიდა და დიაცი პირითა და ზურგითა და ქუსლითა და ყოვლითა ასოთა უკუღმართი. შემოეყარა მთავარ ანგელოზი, ჰკითხა: სად წახვალ, დიაცო, პირითა, ზურგითა და ქუსლითა უკუღმართო? მივალ სოფელთა, ჩჩვილთა ყმარწვილთა ასოთა შინა ძვალისა საღეწლად და ტვინისა სალოკლად, კორცისა საჭმელად. და შეიპყრეს და შეკრეს სული უკეთური მთავარ ანგელოზთა მიქაელ და გაბრიელ, დაუწყეს მახვილითა თავსა ცემა და უბრძანეს: ნუ შეხვალ ასოთა მონათა ღვთისათა და მახსენებელთა ჩემთა ადამიანთა შინა ძვალთა საღეწლად და ტვინთა სალოკლად და სისხლთა სასმელად, კორცთა საჭმელად, წაღა და გაჰქერ და დაიკარგე და დაიშამათე შენ და შენი გზა და კვალი, სახელითა ღვთისათა გაშორდი და იყავნ წყეულ პირისაგან უფლისა უკაცურთა ადგილთა, სადაცა არა გესმოდეს ყივილი მამლისა, რეკა ხუცისა, ყეფა ძაღლისა, მუნ იყავ. აწ მითხარ რა, არის შენი წამალი? ლილა, ქალბანა, ხელის ზეთი, ღორის ქონი, ჰილის ძირი, წინდის ჩხირი, დათვის ნაღველა. ვინ არის მისი აქიმი, წმიდა ირინე, მარინე, თეკლა და ეკატარინე და წმიდა გიორგი კაპადუკელი, მე ულოცავ და შენ ულხინე, დედაო ღვთისაო, მონასა ძისა შენისასა (სახელით). ყრმის აკვანსა შეაბან და ეშველება შეწვევითა ღვთისათა.

«Во имя Бога, Отца и Сына и Св. Духа. Шель-
атурь-матурь, шицль какъ змѣя, плакаль какъ мальчикъ.
Встрѣтился съ нимъ архангелъ и спросилъ: куда ты идешь,
нечистая душа, атурь-матурь, шицишь какъ кошка, ши-
пишь какъ змѣя, плачешь какъ мальчикъ? Тогда архангелъ
проклялъ его, говоря: я не пущу тебя по велѣнiю Бога, сож-
гу пламенемъ огня и уничтожу силою принадлежащаго миѣ

креста Иисуса Христа. Висят кишки мальчика, мать завывает, дочь распутывает, плачут жемчужными слезами, золотыми ланитами, дерево сокрушают, скалы катают, маленьких дѣтей заставляют плакать и рыдать. Пришла женщина съ лицомъ, спиною, пяткою и всеми членами превратными. Встрѣтился съ нею архангелъ и спросилъ: куда ты идешь, женщина съ лицомъ, спиною и пяткою превратными?

— Я иду на землю сокрушать кости въ органахъ грудныхъ дѣтей, высосать ихъ мозгъ, изѣсть ихъ плоть. Архангелы Михаилъ и Гавриилъ поймали и связали нечистую силу, стали поражать ея голову мечомъ и приказали ему: не входи въ органы рабовъ Божіихъ и воспоминающихъ насъ людей, чтобы сокрушать кости, высасывать мозгъ, пить кровь и съѣдать ихъ плоть; уходи, удались, проваливай, исчезай, и пусть исчезнетъ твой слѣдъ! Будь проклятъ устами Господа, удались именемъ Бога въ безлюдное мѣсто, гдѣ не слышно будетъ пѣнія пѣтуха, звона священника, лая собаки и будь тамъ! Теперь только скажи, что служить лѣкарствомъ противъ тебя? — Синька, галбанъ, масло для руки, свиное сало, корень рогоза (ситника), вязальная спица, желчь медвѣдя. А кто враги его? — Св. Ирина, Марина, Феокла и Екатерина и Св. Георгій Каппадокійскій. Я заклинаю, а ты излѣчи, мать Божія, раба сего твоего (имя рекъ). Эту молитву пусть повѣсятъ на люлькѣ малютки, и помогутъ содѣйствіемъ Бога».

68. Другая молитва противъ дѣтской болѣзни. სხვა ლოცვა საყმარწვილო (695—696):

ჩვენ ვიყვენით სამნი ძმანი სამებისა მალლისანი, ერთს-ერთსა მზე და მთვარე და მეორეს ია და ვარდი, ვიარებოდით ქალაქითი ქალაქად, ვკრებდით წამალსა მსივნისასა, მტკივნისასა, ანჯუკისასა, მანჯუკისასა, და ყოვლის გამოშავლის სამას

სამოცდა ხუთის საღმრთისა და ჰირისასა, ხწვედა ყანჯალი ყანასა, ხარი იყო უღელი, ვერცხლისა ზედა ჯდა, კელთა დაიპყრა მარიამ დედამან ღვთისამან, გავიდნენ მთასა სიონისასა. შემოეყარა მთავარ ანგელოზი, ჰკითხა, სადა გაზდილხარ, ანუ სადა ნაშობი ხარ, ანუ სადა გამზადებულ ხარ: მიუგო მან და ჰრქვა? ზღვათა შუა გავზრდილვარ და ცხენის ტერფიდალმე გამოსულვარ, მოვალ ღუნვითა და კრძალვითა და შევალ კაცისა ასოთი შინა ძვალისა საღეწლად, ტვინისა სალოკლად და სისხლის სასმელად, ფეროვანსა ფერსა წავართმევ, ძალიანსა ძალს წავართმევ, მაშინ შერისხნა მთავარ ანგელოზმან: ვერა მამამან, ძემან და სულმან წმიდამან, ვერცა ფეროვანს ფერს წავართმევ, ვერცა ძალუანსა ძალს წავართმევ. დაგცემ ჩემსა დანასა ტარშავსა პირ კორეტსა და მახვილსა ჯვარისა თანა სწორსა და გარდაგადებ გულსა ქვეყანისასა, სახელითა ღვთისათა, სადაც არ გესმოდეს რეკა ხუცისა, არცა ყივილი მამლისა, არცა ყეფა ძაღლისა, გაჰქერ ძალითა ღვთისათა, მე ულოცავ და შენ გაჰკურნე და უღხინე, დედაო ღვთისაო, მონასა ამას შენსა (სახელით):.

Насъ было три брата во имя Св. Троицы Всевышней. Одного изъ насъ звали солнцемъ и луною, а другого фїялкою и розою. Мы ходили изъ города въ городъ, собирали лѣкарства противъ опухоли, язвы, «анджуки», «манджуки» и всѣхъ 365 болѣзней и недуговъ. Какъждаль пахаль ниву на царѣ быковъ, сидѣль на серебряѣ, Марїя, мать Господа, взяла его за руки, и они вступили на гору Сїонскую. Встрѣтилъ его архангелъ и спросилъ: гдѣ ты воспитывался, или гдѣ родился, или куда направляешься. Онъ, отвѣчая, сказалъ: я росъ въ морѣ, вышелъ изъ копыта коня, иду ломаясь и дрожа, и войду въ человѣческїй органъ ломать кости, сосать мозгъ, пить кровь; у цвѣтущаго отниму цвѣтъ лица, у сильнаго силу. Тогда проклялъ его архангелъ, говоря: во имя Отца и Сына и Св. Духа, не отнять тебѣ у цвѣтущаго цвѣтъ, у сильнаго силу. Поражу тебя моимъ ножомъ съ черною рукояткою, съ острымъ и кривымъ лез-

веемъ, равнымъ кресту, брошу именовъ Бога въ нѣдра земли, гдѣ не будетъ тебѣ слышно звона священника, пѣвнѣя пѣтуха, лая собаки. Удались силою Бога! Я заклинаю, а ты излѣчи и обрадуй, мать Бога, сего твоего раба (имя рекъ)».

Обьясненіе иностранныхъ словъ можетъ служить матеріаломъ для словаря, а потому мы считаемъ нужнымъ привести здѣсь:

ვინაჲდგან სხუა და სხუა ალაგს ამა კარაბადინისასა არის ძნელად საცნობელი ლექსნი, გინა წამალთა, ამისათვის შეეცრობეთ იგი ლექსნი და ანაბანაზედ შევადგინეთ თავისის განმარტებით, ადვილად პოვნისა და ცნობისათვის.

ავსანთინი რუმი, რომე სპარსნი ფარიაეშანს ეძახიან, აბზინდა ბალახი არის.

ათრაფლი საღირი: წვრილი სამყურის მაჯუნი არის.

ალბადან: (სპარსულად) ბავთპონ: უმი კევი არის.

ალილა და ვაყილა; ჰილი არის.

ანზარეთი და სათვალე მძივი: ზაფრანა და საბრი არის.

ანზარეთი და უშალი, რომე ინდნი-ჩადრი ჰქეიან და ბარზათი.

ასპიუშას ლუაბი: ბარმაყათუნას ლუაბი.

ასლი ჰინდუშას შარბათი: ვენახის ღიჭის შარბათი არის.

აქლილუშულუქი: ყვავის ჭანგას ბალახის თესლი არის.

ასფურის თესლი: იფნის ხისა და სელის თესლი ზეთი.

ბაბათია: ყვითელი და თეთრი გვირილა არის.

ბაბათი ზეთი (სპარსულად) ბაბაჭუა, გვირილა.

ბაბათიას ზეთი: გვირილას ყვავილის ზეთი.

ბაორი: უღბის თესლი არის.

ბაღდური ყარა: (სპარსულად) ფარსიობან ქალაქელს წყაროს

ბაღდური ყარა: წყაროს სუმბული. [სუმბული არის.

ბელდურა ყარა: (სპარსულად) ფარსიალოშან კლდის სუმბული
ბოგრუჯა: წვრილი და თეთრი ლობიო არის. [არის.
ბუი მადარონ: მელის კუდას ყვავილი არის.

გელინჯუგვის ყვავილი: ყაყაჩო არის:
გველის ნიორი: ელაწოდა არის.
გვიაგიოთი: საკსაწყილის ყვავილი:
ღარიჩინი უდი ჰინდი რიასინი: ანდღზის თესლი არის:
ღანაი ჩადირი: რომე უშაყს უძახიან:
ღევადაბანი (სპარსულად) ხუხრი ვარდ: ყოჩივარდა არს:

ღევადაბანის ძირი (სპარსულად) ბუხარ მარიმ: ყოჩივარდის ძი-
რი არის.

ღემურთიქანი (სპარსულად) ხარის ხარაყ: ლესმარა ეკალი არის:
ეზაპალი: მითომ ასეთი რამე ასვათ და აქამოთ, რომ მუცელში
გახსნას:

ეირის ბოლოკი: ტიტა არის.

ზარაგანდი თათლი: ძიმწარე არის.
ზარურთი ასარ: დააზმაითი არის.

ითარიფილი ბუზურგ: მითომ დიდიო.
ილენი: ცოტა და რბილი ოყნა არის.
იქი ყარდაშ ყანი: ღემყლახვიანი არის.
იაზლუ ჩინი: შაეორი დიდი ჭია არის.
ირსია: ლოლო არის.

ლაღვა: ფილენჯი არის.

მამრონი ჩინი: ზარდანჩო არის.
მარზანგიში (თათრულად) ბასლუხოთი: საგალი ბადრი არის.
მუმრულან: მალამო არის.

ოღლანაში (სპარსულად) ჯავშარ არის.

ოყნა ილენა: ცოტა რბილი ოყნა.

ოყნა მუთავასითა: საშუალო ოყნა.

რაზიანა: კამის თესლი არის.

რაზიყი: ლახოსტაკი არის.

საანიდის თესლი: მარიამ საკმელა არის.

სეჭით-დალისანი ასურ: იფნის თესლი არის.

სინამაქი: ფუთფუთას ხის ფოთოლი არის.

უშაყი (სპარსულად) დანიჩადირ არის.

ფარიავეშან: აბზინდის ბალახი არის.

ფარსიაოშან: ქალაქურის წყლის წყაროს სუმბული არის.

ქაზმაზუ: გრაეის ხილი არის.

ქამახუნი: ზირა არის:

ყათრანი: ფიჭვის დღვილი არის.

შაბქურ: ლამით რომ ვერ ხედავდეს.

ჯიბილ ჰანგი: (სპარსულად) განჯიზენ; ბილბალუკას თესლი
არის.

ჰრილოზ: რეჰანი არის.

20. Лексиконъ Саввы-Сулхана Орбеліани, рукопись на синеватой бумагѣ, скорописью мхедрули, въ 35,5×25 сант., въ картонномъ переплетѣ, обтянутомъ кожею съ тисненіемъ; въ серединѣ переплета вытиснено изображеніе Богоматери. Первая буква каждаго толкуемаго слова писана киноварью. Рукопись цѣла и заключаетъ въ себѣ 286 страницъ.

На 282 страницъ приведены біографическія свѣдѣнія о жизни автора лексикона; слѣдующія 283—284 страницы даютъ перечень 72 учениковъ І. Христа, съ указаніемъ, гдѣ каждый изъ нихъ былъ епископомъ. На 285 страницъ мы находимъ стихи царя Вахтанга VI въ честь Саввы-Сулхана Орбеліани и другихъ авторовъ, въ томъ числѣ и самого Орбеліани относительно своего лексикона.

Подвонецъ запись:

აღწერილ არს წიგნი ესე ერისთვის მღივნის პატასამან. წყ-
ლსა ჩუკ. დეკენბრის კბ.

«Переписана книга сія мдиваномъ (секретаремъ) эристава Паатою въ 1820 году, декабря 22-го». Дата эта безусловно ошибочна: рукопись не можетъ быть переписана раньше 1821-го года, ибо филигрань одной половины листа бумаги подъ монограммами, кажется, М. А. ясно указываетъ 1821 годъ. Филигрань другой половины листа представляетъ красиво орнаментированный цвѣтами большой гербовый щитъ, въ которомъ изображены улей и въ картушѣ буквы «К. Ф.»

Рукопись пожертвована, какъ видно, княземъ Давидомъ Эрстовымъ. Лексиконъ Саввы-Сулхана Орбеліани изданъ въ 1884 г. епископомъ Александромъ подъ редакціею Рафаеля Давидовича Эрстова.

Начало:

ე ქ ს ი ს კ ო ნ ა ქ ა რ თ უ ლ ი .

ანი არს პლი ასო. და კმოვანი და ართრონი, მრავალრიგად. და თავად მოვალს ყლთა სიტყუათა და ბოლოდცა ვა ზემო დამიწერია.

Изъ записей отмѣтимъ извѣстіе о годѣ рожденія Саввы Орбеліани, которое далеко не во всѣхъ рукописяхъ встрѣчается:

დაბადებულა სულხან საბა ორბელიანი ქართულსა ქს.

ოღლანაში (სპარსულად) ჯავშარ არის.

ოყნა ილვინა: ცოტა რბილი ოყნა.

ოყნა მუთავასითა: საშუალო ოყნა.

რაზიანა: კამის თესლი არის.

რაზიყი: ლახოსტაკი არის.

საანიდის თესლი: მარიამ საკმელა არის.

სეჭით-დალისანი ასურ: იფნის თესლი არის.

სინამაქი: ფუთფუთას ხის ფოთოლი არის.

უშაყი (სპარსულად) დანიჩადირ არის.

ფარიაევმან: აბზინდის ბალახი არის.

ფარსიაოშან: ქალაქურის წყლის წყაროს სუმბული არის.

ქაზმაზუ: გრავის ხილი არის.

ქამახუნი: ზირა არის:

ყათრანი: ფიჭვის დღვილი არის.

შაბქურ: ლამით რომ ვერ ხედავდეს.

ჯიბილ ჰანგი: (სპარსულად) განჯიზენ; ბილბალუკას თესლი არის.

ჰრილობ: რეჰანი არის.

20. Лексиконъ Саввы-Сулхана Орбеліани, рукопись на синеватой бумагѣ, скорописью мхедрули, въ 35,5×25 сант., въ картонномъ переплетѣ, обтянутомъ кожею съ тисненіемъ; въ серединѣ переплета вытиснено изображеніе Богоматери. Первая буква каждаго толкуемаго слова писана киноварью. Рукопись цѣла и заключаетъ въ себѣ 286 страницъ.

На 282 страницъ приведены біографическія свѣдѣнія о жизни автора лексикона; слѣдующія 283—284 страницы даютъ перечень 72 учениковъ І. Христа, съ указаніемъ, гдѣ каждый изъ нихъ былъ епископомъ. На 285 страницъ мы находимъ стихи царя Вахтаंगा VI въ честь Саввы-Сулхана Орбеліани и другихъ авторовъ, въ томъ числѣ и самого Орбеліани относительно своего лексикона.

Подконецъ запись:

აღწერილ არს წიგნი ესე ერისთვის მღივნის პატასამან. წიგლსა ჩუკ. დეკენბრის კბ.

«Переписана книга сія мдиваномъ (секретаремъ) эристава Паатою въ 1820 году, декабря 22-го». Дата эта безусловно ошибочна: рукопись не можетъ быть переписана раньше 1821-го года, ибо филигрань одной половины листа бумаги подъ монограммами, кажется, М. А. ясно указываетъ 1821 годъ. Филигрань другой половины листа представляетъ красиво орнаментированный цвѣтами большой гербовый щитъ, въ которомъ изображены улей и въ картушѣ буквы «К. Ф.»

Рукопись пожертвована, какъ видно, княземъ Давидомъ Эрстовымъ. Лексиконъ Саввы-Сулхана Орбеліани изданъ въ 1884 г. епископомъ Александромъ подъ редакціею Рафаели Давидовича Эрстова.

Начало:

ლექსის კონა ქართული.

ანი არს პლი ასო. და კმოვანი და ართონი, მრავალ რიგად. და თავად მოვალს ყლთა სიტყუათა და ბოლოდცა ვა ზემო დამიწერია.

Изъ записей отмѣтимъ извѣстіе о годѣ рожденія Саввы Орбеліани, которое далеко не во всѣхъ рукописяхъ встрѣчается:

დაბადებულა სულხან საბა ორბელიანი ქართულსა ქქს.

ტმე. ოკლომბერს კლ რომ*) ოთხი ნოემბერი იქმნება დღესა კვირიაკესა შუალამისა ჟამსა.

«Родился Сулханъ-Савва Орбелиани въ годъ грузинскаго короникона 346 (=1658), октября 24-го, по латинскому счету соотвѣтствуетъ 4-му ноябрю, въ день воскресный, въ полночь».

Въ разбираемой рукописи сравнительно съ печатнымъ изданіемъ пропущено цѣликомъ предисловіе и все то, что въ печатномъ приведено на стр. XVII—XXIX.

Кромѣ стиховъ царя Вахтанга и самого автора въ концѣ рукописи (стр. 285) имѣются еще стихи неизвѣстнаго автора, посвященные Сулхану Орбелиани:

სულხან-საბა არს საქებელ ისტორიკოს გინა ბრძენად,
ფილასოფოსთ ყოფა-ქცევით სრული იყო გინა ბრძენად,
მან შეკრიბა კონა ლექსთა, ამით სცანით იგი ბრძენად,
ნურჲინ კადრებთ სიჯარჯის ნუცა, ზრახავთ არა ბრძენად.

ოცლა ათ წელი იშრომა მან ძლივ შეაწყო ესები,
განკარგა ქართველთ სამეცნოდ ლექსთ ცნობა, გინა წესები,
ლექსთ ხვაფი კრიბა არნადით, ვითა აქა სჩანს ესები,
ამით გავს რომელ მას უსვამს ფიალნი სიბრძნის წესები.

ნუ ვინ შეეკადრებთ გიობას, თუმცა შეეკრებთ ბრძენი ასები,
თქვენნი იშრომით ყოველთა, ვის გისვამთ სიბრძნის თასები,
ვის გეძლოთ ამას უმჯობეს ქმენით ჩვენ დაესდვათ ფასები,
მჯობთაზე მჯობი ყოვლგან არს, ბრძენთაგან თქმულა ესები.

21. Килила и Димна, рукопись на бумагѣ скорописью мхедрули, въ 35×22 сант., въ картонномъ переплетѣ, переписана въ 1839 г. Мелгазодомъ Бебутовымъ. Рукопись включаетъ въ себѣ 492 стр. Килилаи Димна издана въ 1885 г. Григоріемъ Гуріели подѣ редакціею И. Чконія. Начало:

წიგნსა ამას ეწოდების ქილილა და მანა. ოდესცა საქართველოს მეფე ვახტანგ ცვლილებისა გამოდ სოფლისა ინდოეთ-

*) Тутъ № 24 прибавляетъ: ღათინურათ.

ში (?) გარდასულიყო, მაშინ მას ეს წიგნი ხელად ეგდო ფარსულის ენით დაწერილი ფილასოფოსის ბარამად სახელდებული-საგან, თვით მეფეს ფარსულის ენის უცოდინარობით მოექცენა კაცი ერთი, და ქართულს ენაზე ეთარგმანებინა, მაგრამ თავის გონებისათ ვერ ეთარგმნა.

Въ концѣ имѣется указатель главъ (ихъ всего 14), а затѣмъ запись переписчика:

1839-სა წელსა თიბათვის კა-სა ღღესა ჩემს სოფლად ყოფნის და ცუდაობის გამოდ მრავალჯერ გარდმეკითხა ესე ქილილა და მანას ისტორია და ენაზე რომ მას შიგან მრავალნი ლექსნი და იგაენი ღრმა სიტყვაობისა გამოდ მკითხველნი შეუგებელად დარჩებოდნენ და რა ისტორიასა ამის კითხვით სარგებლობა მრავალი შეეძინება მკითხველთა გინა ლაპარაკში და გინა მოქმედებაში ამისათვის მე თავადმა მელიგზად აშხარბეგის ძემ ბებულოვმა (sic) აღვილ შეტყობისათვის ზოგიერთნი ღრმა-მეტყველებით ლექსნი ჩნს დაბიურს ენაზედ შეესცვალე, ესე მხოლოდ ამისთვის რათგანცა მას შიგან ერცელად იყო და ზოგი ერთის იგავის კითხვით რა მოებმოდა მეორე საგანზედ ლაპარაკი მკითხველნი შეუგებელად და შეუტყობრად დარჩებოდნენ; აქედგან ვიგულ[ი]სხმოთ, უკეთუ ფრინველნი, მხეცნი და თევზნი ამ სახით იმოქმოდებენ, მაშასადამე ჭკუათ მყოფნი და პირმეტყველნი უკეთესად და რა სადა საჭირო სახმარ არს მოიხმარებენ, ამის გამოდ არა დავზარდი და ჩემის ხელით გარდ-მოესწერე, ვინცა სთხოვოთ გარდიკითხეთ და თვისსა პატრონსა დაუბრუნეთ. თა მელიგზად ბებულოვი.

Запись эта сообщаетъ, что князь Мелигзадъ Ашхарбеговичъ Бевудовъ (sic), находясь въ 1839 г. въ деревнѣ и, пользуясь досугомъ, много разъ перечиталъ Библию и Димну и замѣтилъ, что многіе стихи и басни были непонятны вслѣдствіе присутствія въ нихъ глубокомысленныхъ словъ; а между тѣмъ чтеніе исторіи Библии и Димны много пользы приноситъ какъ для мысли, такъ и для дѣйствія, поэтому онъ такія слова замѣнилъ удобопонятными, простыми слова-

ми и выпустилъ длинные рассказы, которые мѣшали ясному пониманію перехода мысли отъ одного предмета къ другому, отъ одной басни къ другой. Съ этою цѣлью Бебудовъ не пощадилъ труда и собственноручно переписалъ сію рукопись. Желающій можетъ прочесть и вернуть владѣльцу. Книга переписана или, лучше сказать, копчена 21 іюня 1839 г.

Такимъ образомъ наша рукопись представляетъ сокращеніе полпаго перевода Килилы и Димны царя Вахтанга и Саввы-Сулхана Орбелиани. Мы имѣемъ еще въ библіотекѣ общества грамотности другой такой экземпляръ (№ 2726), который, судя по всему, переписанъ съ описанной рукописи и на 2-й страницѣ съ нѣкоторыми пропусками повторяетъ послѣсловіе Мелигзада Бебутова.

22. Русско-грузинскій лексиконъ, пожертвованный кн. И. Чавчавадзе, рукопись на бумагѣ, въ 33×22 сант., писана скорописью мхедрули и черными чернилами. Картонный переплетъ обтянутъ кожей. Всѣхъ страницъ 321. Филигрань бумаги: въ одной половинѣ листа буквы «F. A. O.», въ другой—орнаментированный цвѣтами гербовый щитъ, въ которомъ изображены улей и подъ нимъ въ картушѣ буквы «A. O.» Точно такой же знакъ зарисованъ Н. П. Лихачевымъ подъ № 3612, но буква F. на второй половинѣ листа не замѣченъ (см. Палеографическое значеніе бумажныхъ водяныхъ знаковъ. СПб. 1899 г. т. 1, стр. 421—422). Особенность этого лексикона составляетъ то, что русскія слова писаны грузинскими буквами. Каждое слово начинается заглавною буквою хуцури. Изъ записей въ концѣ книги видно, что лексиконъ составленъ Соломономъ Додаевымъ въ 1842 г. Начальный листъ verso имѣетъ собственноручную записъ Соломона Додаева по-русски:

«Милостію Божіею отверзлись очи ума моего во еже разумѣвати яже суть закона Божія: голось тайный вождѣн-

ный для меня вѣщалъ о милосердіи Божіемъ, совершившемся въ 1842 году 13-го сентября—въ день воскресный—въ часу 1-омъ. С. Д.» На 321 стр. запись:

ღვთის უწევნითა გავათავე კურსი მე იასე დოდაემა წელსა ჩემგ 1843 ივნისის მდამიურ ლექსით თიბათვის კე-სა რიცხვსა.

«Помощью Бога кончилъ курсъ я Іасе Додаевъ въ 1843 году, іюня 25-го». На 322 страницѣ:

ესე ლექსიკონი. სოლომონ. დოდაევისა გამოთქმული არის, რუსულათ, და ქართულად. ენასა. ზედა. ყოველივე სიტყვაობა არიან თუ რომელიცა კაცი შეიტყობს და ისწავლის ენას, ძალიან მოუხდება და ყველაში მალე გაიმართება რომელ, უნდა იკითხავს და ისწავლის, მალე ეშველება. როსისკია ღრამატიკა განიყოფების სამად ორხმოვნად, მიხეილმა დაწერა ქართულად ენასა ხიფრაემა $\frac{307}{ქალ}$ დიაჩოქმა დოდაშვილთან ნასწავლებთან (sic) რომელიცა იმისი წლოვანება არის იქ ყოფნისა როდის იყო ჩუც წელსა. იანგარიშეთ რამდენი იქნება ჩუღვ-სა წელიწადი.

Запись указываетъ, что сей лексиконъ составленъ Соломономъ Додаевымъ и желающій изучить русскій и грузинскій языки легко можетъ достигнуть цѣли съ помощью этого словаря. Дальше запись сообщаетъ, что нѣкій дьячокъ Михаилъ Хицраевъ, ученикъ Додаева, составилъ русскую грамматику, которая дѣлится на три части. У Додаева Михаилъ былъ въ 1808 году. Запись въ концѣ спрашиваетъ, сколько лѣтъ прошло до 1836 г. (?).

Рукопись, по всему видно, представляетъ автографъ, ибо во многихъ мѣстахъ имѣетъ приписку სოლომონ დოდაევი—Соломонъ Додаевъ.

Впрочемъ Соломономъ звали еще внука нашего автора, сына Іоанна Додаева. Записи на оборотѣ переплета указываютъ такую генеалогію: Соломонъ, авторъ нашего лексикона, сынъ его Іосебъ (Іассе), сыновья послѣдняго: Іоаннъ свя-

ми и выпустилъ длинныя рассказы, которые мѣшали ясному пониманію перехода мысли отъ одного предмета къ другому, отъ одной басни къ другой. Съ этою цѣлью Бибудовъ не пощадилъ труда и собственноручно переписалъ сію рукопись. Желающій можетъ прочесть и вернуть владѣльцу. Книга переписана или, лучше сказать, копчена 21 іюня 1839 г.

Такимъ образомъ наша рукопись представляетъ сокращеніе полнаго перевода Килилы и Димны царя Вахтанга и Саввы-Сулхана Орбеліани. Мы имѣемъ еще въ библіотекѣ общества грамотности другой такой экземпляръ (№ 2726), который, судя по всему, переписанъ съ описанной рукописи и на 2-й страницѣ съ нѣкоторыми пропусками повторяетъ послѣсловіе Мелигзада Бебутова.

22. Русско-грузинскій лексиконъ, пожертвованный кн. И. Чавчавадзе, рукопись на бумагѣ, въ 33×22 сант., писана скорописью мхедрули и черными чернилами. Картонный переплетъ обтянутъ кожей. Всѣхъ страницъ 321. Филигрань бумаги: въ одной половинѣ листа буквы «F. A. O.», въ другой—орнаментированный цвѣтами гербовый щитъ, въ которомъ изображены улей и подъ нимъ въ картушѣ буквы «A. O.» Точно такой же знакъ зарисованъ Н. П. Лихачевымъ подъ № 3612, но буква F. на второй половинѣ листа не замѣченъ (см. Палеографическое значеніе бумажныхъ водяныхъ знаковъ. СПб. 1899 г. т. 1, стр. 421—422). Особенность этого лексикона составляетъ то, что русскія слова писаны грузинскими буквами. Каждое слово начинается заглавною буквою хуцури. Изъ записей въ концѣ книги видно, что лексиконъ составленъ Соломономъ Додаевымъ въ 1842 г. Начальный листъ verso имѣетъ собственноручную записку Соломона Додаева по-русски:

«Милостію Божіею отверзлись очи ума моего восже разумѣвати яже суть закона Божія: голось тайный вождѣлѣн-

ный для меня вѣщалъ о милосердіи Божіемъ, совершившемся въ 1842 году 13-го сентября—въ день воскресный—въ часу 1-омъ. С. Д.» На 321 стр. запись:

ლეთის შეწევნითა გაერთავე კურსი მე იასე დოდაევმა წელსა ჩემგ 1843 იენისის მდაბიურ ლექსით თიბათეის კე-სა რიცხესა.

«Помощью Бога кончилъ курсъ я Іасе Додаевъ въ 1843 году, іюня 25-го». На 322 страницъ:

ესე ლექსიკონი. სოლომონ. დოდაევისა გამოთქმული არის, რუსულათ, და ქართულად. ენასა. ზედა. ყოველივე სიტყვაობა არიან თუ რომელიცა კაცი შეიტყობს და ისწავლის ენას, ძალიან მოუბდება და ყველაში მალე გაიმართება რომელ, უნდა იკითხავს და ისწავლოს, მალე ეშველება. როსისკია დრამატიკა განიყოფების სამად ორხმოვნად, მიხეილმა დასწერა ქართულად ენასა ხიფრაევმა $\frac{37}{ქალ}$ დიაჩოქმა დოდაშვილთან ნასწავლებთან (sic) რომელიცა იმისი წლოვანება არის იქ ყოფნისა როდის იყო ჩუც წელსა. იანგარიშეთ რამდენი იქნება ჩულე-სა წელიწადი.

Запись указываетъ, что сей лексиконъ составленъ Соломономъ Додаевымъ и желающій изучить русскій и грузинскій языки легко можетъ достигнуть цѣли съ помощью этого словаря. Дальше запись сообщаетъ, что нѣкій дячокъ Михаилъ Хипраевъ, ученикъ Додаева, составилъ русскую грамматику, которая дѣлится на три части. У Додаева Михаилъ былъ въ 1808 году. Запись въ концѣ спрашиваетъ, сколько лѣтъ прошло до 1836 г. (?).

Рукопись, по всему видно, представляетъ автографъ, ибо во многихъ мѣстахъ имѣетъ приписку სოლომონ დოდაევი—Соломонъ Додаевъ.

Впрочемъ Соломономъ звали еще внука нашего автора, сына Іоанна Додаева. Записи на оборотѣ переплета указываютъ такую генеалогію: Соломонъ, авторъ нашего лексикона, сынъ его Іосебъ (Іасе), сыновья послѣдняго: Іоаннъ свя-

щенникъ (въ мірѣ Юсебъ, онъ имѣлъ трехъ жень, послѣдняя Варвара). Сыновья священника Іоанна: Соломонъ, Стефанъ, Михаилъ, Николозь (послѣдніе два брата умерли въ малолѣтствѣ), Іассе, Спиридонъ; дочери Іоанна: Агатія (αλα-
τα), Меланія, Нино.

Соломонъ родился въ 1815 г., въ маѣ, жена его была Елена; сыновья: Іоаннъ (родился въ 1829 г., 21 сентября; дочь Нина (родилась въ 1831 г., 1-го августа), и другой сынъ Константинъ (родился въ 1832 г. въ декабрѣ).

23. Русуданіани, рукопись въ 33×21 сант., большая часть написана на синей бумагѣ, меньшая на бѣлой, скорописью мхедрули; начальными буквами служатъ асомта-
врули; чернила черныя, заглавія писаны кинноварью. Переплетъ досчатый, обтянутый черною кожею. Этотъ экземпляръ Русуданіани пожертвованъ кн. И. Чавчавадзе. Кѣмъ и когда переписана рукопись не видно, одно только несомнѣнно, что она не можетъ быть написана ранѣе начала XIX вѣка. Начало:

აქა ამბავი რუსუდანისა და ცხრათა ძმათაგან მის ამბის მშობა კარი პირველი თქვა უფროსმან ძმამან ანბავი იყო ჩინეთის ხემწიფე ყვანდა შვილი რომელსა სახელად ერქვა ზავა¹⁾. ერთსა დღესა შვეიდა თავის მამის სალაროში და არა მრავალი საუნჯე იყო რომ რიცხვი არა იყო ნახა ყოველი არა შვეიდა გულსა მისსა და ეზომ არცა რა დაიჩნია ვითამ არცა ცუდი.

Въ другихъ вариантахъ этой главѣ предшествуютъ три другія главы (см. №№ 1541 и 2541). Вообще въ этой рукописи всего 11 главъ, тогда какъ въ другихъ мы находимъ 12.

Глава эта кончается такъ:

და მეც მკოდნელი კაცი ვარ ისეთსა ამბავს მოგახსენებთ დაო და ძმანო და ბევრს კი ნუ იცინებთო. Другой списокъ (№ 2541) къ этому добавляетъ: ჩემსედა და ნუ გამკიცხაეთო.

¹⁾ До сихъ поръ текстъ писанъ кинноварью.

Е. Такайшвили.

ОПИСАНІЕ РУКОПИСЕЙ

„Общества распространенія грамотности среди грузинскаго
населенія“.

Т о м ъ I.

Вып. II.

Издание Управленія Кавказскаго Учебнаго Округа.

Т И Ф Л И С Ъ.

Типографія К. П. Козловскаго. Головинскій просп., № 12.
1903.

Отдѣльный оттискъ изъ XXXIII вып. „Сборника Матеріаловъ описанія мѣстностей и племень Кавказа“.

Напечатано по распоряженію Попечителя Кавказскаго Учебнаго Округа.

24. Лексиконъ Саввы-Сулхана Орбеліани, рукопись въ 36×22 сант., на синеватой бумагѣ скорописью мхедрули; первая буква каждаго разбираемаго слова писана киноварью, остальной текстъ черными чернилами. Киноварныя фразы, приписаны сбоку тамъ и сямъ, указываютъ, что въ нихъ попадаются слова, которыя составитель лексикона не могъ объяснить. Тутъ же указываются и источники, откуда фразы взяты. Пагинація указана арабскими буквами на каждой страницѣ. Всѣхъ страницъ 564. Переплетъ досчатый, обтянутый кожей съ тисненіями и застежками. Писецъ неизвѣстенъ. Годъ переписки 1811. Филигрань бумаги: въ одной половинѣ листа корабль, буквы М. М. и 1808 годъ, въ другой— буквы: «К. Г. П. О. С. Н.» Такая же филигрань зарисована Лихачевымъ подъ № 3601, но годъ выдѣлки бумаги у него показанъ 1807. Рукопись пожертвована кн. И. Чавчавадзе. Раньше она, какъ видно, принадлежала семейству кн. Ильи Абхазп, на что указываютъ довольно частыя записи объ его семейныхъ дѣлахъ.

Начало нашей рукописи такое, какъ и въ предыдущей (см. № 20). Въ концѣ тѣ же біографическія свѣдѣнія объ авторѣ лексикона и тѣ же стихи царя Вахтанга VI и Саввы-Сулхана Орбеліани, о которыхъ мы упоминали при описаніи № 20. Кончается рукопись записью переписчика (стр. 564):

რაც დედანში იყო. მეც ის დაესწერე. ჰმაგრამ სიჩქარით აეხუსება. და მრავალი ასო საცილობელი იყო. რაც შემეძლო ვეცადე გამართვას. და რაც ვერ შევიძლო. ამისთვის ნუ მწყევთ. წიგნისა ამის აღმომკითხველნო. წელთა. ჩუიან. იანვარს. ლა.

„Что было въ оригиналѣ, то же написалъ и я, по оригиналѣ былъ поспѣшно написанъ, и нѣкоторыя буквы были сомнительны. Насколько могъ, старался исправить, чего не могъ, за то не прокливайте, читатели сей книги! 1811 года, января 31-го“.

25. Картлис-Цховреба, списокъ Баратова, рукопись въ 33×22 сант., писана на хорошей лощеной бумагѣ красивымъ кругловатымъ письмомъ мхедрули и черными чернилами. Заглавія, нѣкоторые инициалы, а иногда и собственные имена писаны киноварью. Новыя строки начинаются инициалами заглавнаго письма хуцури. Текстъ писанъ въ одинъ столбецъ и на каждой страницѣ помѣщено по 26 строкъ. Пагинація обозначена по тетрадямъ внизу листовъ арабскими цифрами; всего 44 тетради, и въ каждой изъ нихъ по 8 листовъ, кромѣ первой и послѣдней, въ которыхъ по шести. Нѣкоторые листы пропали и изъ середины текста: недостаетъ пять листовъ въ 25-ой тетради и одного въ 38-ой ¹⁾, такъ что теперь въ рукописи 686 страницъ. Переплетъ картонный, обтянутый кожей съ тисненіями. Филигрань бумаги представляетъ виноградную кисть. Писецъ протоіерей церкви Креста въ Тифлисѣ Іоаннъ. Переписка кончена въ 1761 г., но начата повидимому гораздо раньше, ибо одна часть рукописи (стр. 1—192), содержащая въ себѣ древнюю исторію Грузіи до Гуарама куроपालата или до воцаренія Багратидовъ, была готова уже 16 октября 1760 года. Въ концѣ 192 страницы рукою текста имѣется записъ:

მლდელი უღირსი იოანე შენდობისა მთხოველ ვარ. ოკტობრის 16-ისა 1760 წელსა.

„Я недостойный священникъ Іоаннъ прошу прощенія, октября 16-го, 1760 г. отъ Р. Х.“

Другая часть кончена перепискою 24-го апрѣля 1761 года, что видно изъ послѣсловія, хотя отрѣзаннаго, но къ счастью кѣмъ-то приклееннаго къ синей бумагѣ въ концѣ рукописи:

წყალობითა ღთისათა სრულ იქმნა ქართლისა ცხოვრება

¹⁾ Прочавшіе листы заключали въ себѣ тексты, соотвѣтствующіе изданію Броссе: стр. 312—318, отъ словъ რადლა კამს უოვნება до словъ და შიში და ზარი დიდი იყო, стр. 458—459, отъ словъ და აგრეთვე ქართველნიცა до словъ მაშინ მოვიდა მეფე გიორგი.

ესე, კელითა ჩემ უღირსისა მღდლისა ქალაქსა ტფილისისასა. ჯვარის საყდრის დეკანოზის იოანესითა. დედასა ზედა სვეტის-ცხოვლისასა. რამეთუ ვიდრე აქამომდე აღეწერათ. და ამისაგან უსრულესი ქართლის ცხოვრება არსად იპოებოდა: ვითხოვ მზილველთაგან შენდობით მოხსენებასა, რამეთუ ფრიად დავ-შუჴსრ და ვეცადე სიმართლესა, ვითარცა თქვენცა იხილავთ: აპრილის თთვის, 24. ქეს აქეთ. 1761. ქართულს ქეს უმთ.

„Милостью Бога окончена сия Картлисъ-Цховреба въ городѣ Тифлисъ рукою меня недостойнаго священника, протоіерея церкви Креста, Іоанна. Списана съ оригинала Мцхетскаго собора (Свети-Цховели—Животворящаго Столпа), ибо *событія* были описаны до сего времени, и болѣе полной Картлисъ-Цховреба, чѣмъ сія, нигдѣ нельзя было пайти. Прошу отъ видѣвшихъ номинувенія съ прощениемъ, ибо я много потрудился и старался быть точнымъ, какъ это и вы усмотрите. Мѣсяца апрѣля 24-го, отъ Р. Х. 1761 г., въ годъ грузинскаго короникона 449(=1761)“.

Хотя переписчикъ упоминаетъ только объ одномъ мцхетскомъ оригиналѣ, но въ рукописи имѣется доказательство того, что онъ пользовался и другими списками. Такъ напримѣръ, на полѣ 340 страницы рукою текста есть замѣтка: „ეს სახელები ორს დედაში ასე ეწერა“. „Эти имена такъ были написаны въ двухъ оригиналахъ“. Впрочемъ, такая замѣтка могла находиться въ мцхетскомъ списокѣ и оттуда попасть въ нашу рукопись.

Баратовскій списокъ принадлежитъ къ разряду Вахтанговской редакціи Картлисъ-Цховреба. Значеніе его можно формулировать такъ: это есть наиболѣе полный и древнѣйшій изъ датированныхъ списковъ Картлисъ-Цховреба Вахтанговской редакціи. М. Броссе и Д. Чубиновъ при изданіи Картлисъ-Цховреба пользовались другимъ полнымъ спискомъ Вахтанговской редакціи, который представлялъ изъ себя копію списка, нѣкогда принадлежавшаго бывшему тифлисскому

25. Картлисъ-Цховреба, списокъ Баратова, рукопись въ 33×22 сант., писана на хорошей лощеной бумагѣ красивымъ кругловатымъ письмомъ мхедрули и черными чернилами. Заглавія, нѣкоторые инициалы, а иногда и собственные имена писаны киноварью. Новыя строки начинаются инициалами заглавнаго письма хуцури. Текстъ писанъ въ одинъ столбецъ и на каждой страницѣ помѣщено по 26 строкъ. Пагинація обозначена по тетрадамъ внизу листовъ арабскими цифрами; всего 44 тетради, и въ каждой изъ нихъ по 8 листовъ, кромѣ первой и послѣдней, въ которыхъ по шести. Нѣкоторые листы пропали и изъ середины текста: недостаетъ пять листовъ въ 25-ой тетради и одного въ 38-ой ¹⁾, такъ что теперь въ рукописи 686 страницъ. Переплетъ картонный, обтянутый кожею съ тисненіями. Филигрань бумаги представляетъ виноградную кисть. Писецъ протоіерей церкви Креста въ Тифлисъ Іоаннъ. Переписка кончена въ 1761 г., но начата повидимому гораздо раньше, ибо одна часть рукописи (стр. 1—192), содержащая въ себѣ древнюю исторію Грузіи до Гуарама куропалата или до воцаренія Багратидовъ, была готова уже 16 октября 1760 года. Въ концѣ 192 страницы рукою текста имѣется записъ:

მლდელი უღირსი იოანე შენდობისა მთხოველ ვარ. ოკ-
ტომბერს ავ. ქეს აქათ. სლჲ.

„Я недостойный священникъ Іоаннъ прошу прощенія, октября 16-го, 1760 г. отъ Р. Х.“

Другая часть кончена перепискою 24-го апрѣля 1761 года, что видно изъ послѣсловія, хотя отрѣзаннаго, но къ счастью кѣмъ-то приклееннаго къ синей бумагѣ въ концѣ рукописи:

წყალობითა ღთისათა სრულ იქმნა ქართლისა ცხოვრება

¹⁾ Пропавшіе листы заключали въ себѣ тексты, соотвѣтствующіе изданію Броссе: стр. 312—318, отъ словъ რადლა კამს უოვნება до словъ და შიში და ზარი დიდი იყო, стр. 458—459, отъ словъ და აგრეთვე ქართველნიცა до словъ მაშინ მოვიდა მეფე გიორგი.

ესე, კელითა ზემ უღირსისა მღღლისა ქალაქსა ტფილისისასა. ჯვარის საყდრის დეკანოზის იოანესითა. დედასა ზედა სვეტის-ცხოვლისასა. რამეთუ ვიდრე აქამომდე აღწერათ. და ამისაგან უსრულესი ქართლის ცხოვრება არსად იპოებოდა: ვითხოვე მზილველთაგან შენდობით მოხსენებასა, რამეთუ ფრიად დავ-შტჳსრ და ვეცადე სიმართლესა, ვითარცა თქვენცა იხილავთ: აპრილის თთვის, 24. ქეს აქეთ. 1761. ქართულს ქკს უმთ.

„Мплостью Бога окончена сія Картლისь-Цховреба въ городѣ Тифлисѣ рукою меня педостойшаго священника, протоіерея церкви Креста, Іоанна. *Списана съ оригинала Мцхетскаго собора (Свети-Цховели—Животворящаго Столпа)*, ибо *событія* были описаны до сего времени, и болѣе полной Картლისь-Цховреба, чѣмъ сія, нигдѣ нельзя было найти. Прошу отъ видѣвшихъ помпновенія съ прощениемъ, ибо я много потрудился и старался быть точнымъ, какъ это и вы усмотрите. Мѣсяца апрѣля 24-го, отъ Р. Х. 1761 г., въ годъ грузинскаго короникона 449(=1761)“.

Хотя переписчикъ упоминаетъ только объ одномъ мцхетскомъ оргниналѣ, но въ рукописи имѣется доказательство того, что онъ пользовался и другими списками. Такъ напримѣръ, на полѣ 340 страницы рукою текста есть замѣтка: „ეს სახელები ორს დედაში ასე ეწერა“. „Эти имена такъ были написаны въ двухъ оригиналахъ“. Впрочемъ, такая замѣтка могла находиться въ мцхетскомъ списокѣ и оттуда попасть въ нашу рукопись.

Баратовскій списокъ принадлежитъ къ разряду Вахтанговской редакціи Картლისь-Цховреба. Значеніе его можно формулировать такъ: это есть наиболѣе полный и древнѣйшій изъ датированныхъ списковъ Картლისь-Цховреба Вахтанговской редакціи. М. Броссе и Д. Чубиновъ при изданіи Картლისь-Цховреба пользовались другимъ полнымъ спискомъ Вахтанговской редакціи, который представлялъ изъ себя копію списка, нѣкогда принадлежавшаго бывшему тифлисскому

губернатору Палавандову. Палавандовскій списокъ, какъ видно изъ послѣсловія, сохраненнаго и конією, былъ переписанъ въ августъ 1761 года, стало быть, нѣсколькими мѣсяцами позже Баратовскаго. Переписчикомъ былъ священникъ Захарія, по замѣчанію Броссе, дѣдъ бывшаго губернатора Палавандова. Онъ пользовался при переписываніи тремя списками. Затѣмъ въ царствованіе послѣдняго грузинскаго царя Георгія (1798—1801) тотъ же священникъ Захарія Палавандовъ снялъ конію съ своего первоначальнаго списка 1761 г.; конія эта попала въ руки Броссе, и онъ ею пользовался при своемъ изданіи Картлисъ-Цховреба. Списокъ Броссе теперь хранится въ Азіатскомъ музеѣ Академіи Наукъ, а Палавандовскій списокъ 1761 г. до сихъ поръ не разысканъ (Картлисъ-Цховреба т. I, стр. 447, прим. 3; стр. 476, прим. 1; Hist. de la Géorgie t. I, p. 664 NB; t. II, livr. 1, p. 322 NB et p. 376, n. 4. Additions, p. 368). Разбираемый списокъ Картлисъ-Цховреба принадлежалъ семейству князя Давида Дмитръевича Баратова, что видно изъ приписокъ позднѣйшею рукою на страницахъ 7-ой и 684-ой:

ესე მეფეთ ცხოვრება თავადის დავით დემიტრის ძის ბართოვის არის. На стр. 684:

ღმრ მშვიდობაში მოახმარე ესე ქართველის ცხოვრება მის ბრწყინვალეებას ზაქარია ბართოვის და ალუზარდე ბედნიერებით ოთხნი ძენი: ტიტო, დავით, ვანო და გიორგი, და უცოცხლე ბატონი და კნენა, და მიეც ბედნიერებით და მშვიდობით და სიხარულით და კეთილი ცხოვრებით სიცოცხლე და დღეგრძელობა მრავალ ქამიერ, ამინ ¹⁾:

Послѣднимъ владѣтелемъ нашего списка былъ Давидъ За-

¹⁾ Послѣ этого приведены позднѣйшіе стихи:

ზურმუნტის ტახტზე მფლობელმან გვირგვინოსამან მეფემან,
მწვანით მოსილმან უებრომ, თითითა ქალმან სეფემან,
ეკალთა შინა მეოფელმან, სურნელთა მოიფემან,
ბადანშის პოვნა ღაღლისა ქანი ქნას მისმან მკრეფელმან.

харьевичъ Баратовъ, который всѣ свои рукописи и большое собраніе фамилійныхъ актовъ *) передалъ мнѣ въ 1893 г. для библіотеки Общества грамотности, а разбираемый списокъ Картлисъ-Цховреба поступилъ въ означенную библіотеку еще раньше при посредствѣ кн. И. Г. Чавчавадзе.

Баратовскій списокъ Картлисъ-Цховреба богатъ разными замѣтками на поляхъ, писанныхъ большею частью рукою текста. Замѣтки эти содержатъ въ себѣ свѣдѣнія хронологическаго характера, разъясненія географическихъ названій и указанія, о чемъ идетъ рѣчь въ текстѣ, кто такіе были современниками тѣхъ или другихъ грузинскихъ царей въ Греціи, какія родственныя связи были между грузинскими царями и иностранными государями. Иногда замѣтки дополняютъ текстъ выписками изъ другихъ произведеній, имѣющихъ отношеніе къ данному мѣсту. Всѣ такого рода свѣдѣнія не принадлежатъ первоначальному тексту Картлисъ-Цховреба, а составляютъ позднюю надбавку переписчиковъ, читателей и комментаторовъ. Ихъ нельзя даже отнести къ Вахташговской редакціи, ибо въ болѣе раннихъ спискахъ названной редакціи такихъ замѣтокъ нѣтъ, но въ позднихъ спискахъ иногда онѣ попа-

ბაღჩაშია გადვიხედე, ხე რომა დგას ისი მინდა,
მრავალ ფერი კაბა ეცვა, გასახდელათ ისი მინდა,
მარგალიტათ ჩაწყობილი, ჯალოსანათ ისიმინდა
და ვინცა ამას გამოიცნობს მეცნიერად ისი მინდა.

შავ მიწას დაუფენია, მწვანეთ ამოუვა ძირი,
შტო მრავალი გაუზდება, ფოთოლი აქვს მეტათ ხშირი,
ყვავილი ნარგისს მიუგავს, უფროც არის გარდაშლილი,
მწვანე მკვანე ხილი იცის, საჭმელია მეტათ გრილი.

გაღმიდამა მოვიდოდი, გამაკვირვა ერთმან ბაღმან,
მისმან მქნელმან მეზღემან და მინდობმა ყარაბაღმან:
თავი ჰქონდა ტატალისა, ბოლო აღმა, ძირი დაღმან,
და სხვანი სჭამდნენ, მეც ავილე, მამეწონა სუფრი დაღმან.

*) Большинство этихъ актовъ издано мною на грузинскомъ языкѣ подъ названіемъ: „Древности грузинскія“, т. I. Тифлисъ 1899.

даются. Нѣкоторыя изъ нихъ внесены даже въ текстъ и тѣмъ увеличиваютъ затрудненія разбора, а иногда служатъ причиною нелѣпыхъ анахронизмовъ, когда онѣ помѣщены не на своемъ мѣстѣ. Источники, откуда взяты такого рода свѣдѣнія, къ сожалѣнiю, не указаны, но есть случаи, когда мы можемъ указать на источники и констатировать, что свѣдѣнiя выписаны дословно. Это обстоятельство позволяетъ думать, что и другiя свѣдѣнiя почерпнуты изъ писанныхъ источниковъ, которые пока намъ неизвѣстны. Для характеристики Баратовскаго списка Картлисъ-Цховреба мы считаемъ нужнымъ привести здѣсь все свѣдѣнiя, письменныя рукою текста на поляхъ. Замѣтки, писанныя не рукою текста и въ особенности хронологическiя выкладки арабскими цифрами, мы опускаемъ, какъ не имѣющiя никакого значенiя. Нѣкоторыя изъ нихъ писаны даже по-русски. Точно также мы не приводимъ хронологическихъ свѣдѣнiй, помѣщенныхъ въ текстъ, хотя относительно большинства изъ нихъ тоже увѣрены, что и онѣ не принадлежатъ первоначальной редакцiи Картлисъ-Цховреба, а попали въ текстъ съ полей ¹⁾.

1) დასაბამითგან სოფლისათ ხუთი ათას ხუთასსა (იშვა იესო ქრისტე აღერკის მეფობის დროს საქართველოში. გვ. 29).

Отъ сотворенiя мiра въ 5500 г. родился Иисусъ Христосъ въ царствованiе грузинскаго царя Адерка.

2) შვილებს რომ მსხუსრბლად დაჰკლვიდენ, აქა ამოიკუტთა (რევის მეფობაში. გვ. 50).

Приношенiе въ жертву сыновей здѣсь прекратилось (т. е. въ царствованiе Рева).

3) ქეს ამაღლებითგან გარდასრულ იყუნეს წელნი. ტვ:

¹⁾ На поляхъ приведены, конечно, только хронологическiя данныя противъ фразъ, къ которымъ онѣ относятся, а тексты самыхъ фразъ не повторены, но мы принуждены вкратцѣ повторить фразы чтобы знать, на какiя событiя хронологическiя данныя полей указываютъ. Грузинскiй текстъ такихъ фразъ мы заключаемъ въ скобки.

(მოვიდა ბაქარ ძე მირიანისი და მოციქული კონსტანტინე მეფისა მცხეთას გ. 107).

Отъ Вознесенія Христа въ 356 г. пріѣхалъ изъ Константинополя Бакаръ, сынъ царя Миріана, и прибыло посольство отъ греческаго царя Константина(?) въ Мцхету.

4) იქმნა კრება მეორე. 381 (ბაქარის, მირიანის ძის, მეფობაში, გვ. 109).

Въ 381 ¹⁾ г. былъ второй вселенскій соборъ въ царствованіе Бакара, сына Миріана.

5) მესამე მეფე მირდატ (გვ. 109). Царь Мирдаты III.

6) იქმნა კრება მესამე: 431 (ვარაზ-ბაქარის მეფობაში. გვ. 110).

Былъ третій вселенскій соборъ въ 431 г., въ царствованіе Варазъ-Бакара ²⁾).

7) მეოთხე მეფე უარსმან (გ. 115). Царь Фареманъ IV.

8) მეოთხე კრება. 451 (უარსმან მეოთხის მეფობაში გვ. 115).

Въ 451 г. былъ четвертый вселенскій соборъ въ царствованіе Фарсмана IV.

9) მეოთხე მეფე მირდატ (115). Царь Мирдаты IV.

10) ქეს აქათ უნგ (მოკუდა არჩილ მეფე და გამეფდა ძე მისი მირდატ (გვ. 120).

Въ 453 г. по Р. X. умеръ царь Арчилъ и воцарился сынъ его Мирдаты.

11) მეხუთე მირდატ (120). Мирдаты V.

12) ქეს აქათ უნზ (დაიბადა ვახტანგ გორგასლანი).

Въ 457 г. по Р. X. родился Вахтангъ Гургасланъ.

13) ქეს აქათ უფზ პირველი მეფობა ლეონ მაკელისა (მოლობრება ქართლისა ოვსთაგან და დაპყრობა ბერძენთა მიერ ეგრისის წყლითგან ციხე-გოჯამდე. გვ. 123).

Въ 467 г., первый годъ царствованія греческаго царя Леона I Македлы, разореніе Грузіи осетинами. Греки отпи-

¹⁾ Цифры написаны не рукою текста.

²⁾ Цифры написаны не рукою текста.

мають у грузинъ страну отъ Егрисской рѣки до Цихе Годжи ¹⁾).

14) [ქეს აქეთ] უბბ (მოკუდა ბალენ ღუბტ, კოლი ვახტანგის გორგასლანისა. გ. 153).

Въ 482 г. по Р. Х. умерла царица Балендухтъ, жена царя Вахтанга Гургаслаца.

15) ქართლის მოქცევიტგან სვეტის ცხოვლის აღშენებამდე. კათალიკოზის განწესებამდე გარდაკდეს წელნი. რო: მეფენი გარდაცვალებულ იყუნეს. ი. და მთავარ ეპისკოპოსნი. იგ: ამალღებითგან ფა: დასაბამითგან სოფლისათ. ხლდ (გ. 172).

Отъ обращенія Грузіи въ христіанство до постройки Свети-Цховели (Мцхетскаго собора) и учрежденія католикосата прошло 170 лѣтъ, царей преставилось 10, а архіепископовъ 13. Отъ Вознесенія Христа прошелъ 501 годъ, отъ сотворенія міра 6034 ²⁾).

16) ქეს აქათ ფიზ (გამეფება დაჩისა, ძისა ვახტანგ გორგასლანისა 177).

Въ 517 г. по Р. Х. воцареніе Дачи, сына Вахтанга Гургаслана.

17) ქეს აქათ ფკო (გამეფება ბაკურ მეფისა, ძისა დაჩისა გ. 178).

Въ 529 г. воцареніе царя Бакура, сына Дачи.

18) ქს აქათ ფზ (გამეფება ფარსმან მეფისა, ძისა ბაკურისა). Въ 542 г. по Р. Х. воцареніе Фарсмана, сына Бакура.

19) ქეს აქათ ფნვ (გამეფება ფარსმანისა, ძის წულისა ფარსმან მეფისა. გ. 179).

Въ 556 г. послѣ Р. Х. воцареніе Фарсмана, племянника царя Фарсмана.

¹⁾ Императоръ Леонъ I (457—474) носитъ въ византійской исторіи прозвище Макеллы (Μάκελλα), т. е. мясника, за убійство патриціи Аспара и его сына Ардабура, которые способствовали избранію его въ императоры.

²⁾ Эти свѣдѣнія внесены, какъ я уже имѣлъ случай указать, нвъ „Обращенія Грузіи“, изданнаго мною по-русски въ XXVIII вып. Сборника, стр. 36.

20) დასაბამითგან წელთა ხეც; ქეს აქათ ფნთ: (მოვიდა იოანე შუამდინარელი, ანუ ზედახადენელი. არღარა მოიკვანებდენ კათალიკოსსა საბერძნეთით, არამედ ქართველნი დასხდებოდეს წარჩინებულთა ნათესავნი. გ.179).

Въ 6066 г. отъ сотворенія міра, въ 559 послѣ Р. Х. прибылъ Іоаннъ Месопотамскій, или Зедазенскій. Католиковъ уже не приглашали изъ Греціи, а выбирали изъ знатныхъ грузинъ ¹⁾).

21) იბატონა ე: წელ (გურამ კურაპალატმა. 196).

Гуарамъ куроपालать правилъ 5 лѣтъ.

22) ქეს აქათ. ქთ. (გამეფება ირაკლი მეფისა საბერძნეთს გ. 147).

Въ 609 г. послѣ Р. Х. воцарился Ираклій, царь греческій ²⁾).

23) ქეს აქათ ქკ. (ერაკლემ გაილაშქრა სპარსეთათ, მოღებად ძელისა).

Въ 620 г. послѣ Р. Х. Ираклій выступилъ походомъ противъ Персіи для возвращенія Креста Господня ³⁾).

24) კათალიკოზი ქართლისა ვითარცა ითქვა და განეფინა ქვეყანასა ზედა ვითარმედ განთავისუფლდა კრებასა შინა ანტიოქიისასა. მაშინ უკუტუ იოანე გუთელ ეპისკოპოსი თსისსა სამწყსოსა და ერისა მიერ მოივლინა ქართლად. და ქართლისა კათალიკოზის იოანეს მიერ მიიღო კელთ დასხმა მცხეთას, რამეთუ მას ეამსა საბერძნეთისა კერძონი ხატთა ბრძოლისა წვალებასა დაეპყრნეს: (გ. 200).

„Когда католикосать Грузіи былъ объявленъ самостоятельнымъ на соборѣ въ Антиохіи, и молва объ этомъ распространилась по міру, тогда готскій епископъ Іоаннъ былъ присланъ своею паствою и народомъ въ Грузію и получилъ

¹⁾ Цифры отъ сотворенія міра соотвѣтствуютъ по греческому счету 558 году по Р. Х.

²⁾ Византійскій императоръ Ираклій I царствовалъ въ 610—641 гг.

³⁾ Указанному году относится собственно приготовленіе къ персидскому походу, а выступленіе было въ 622 г.

рукоположеніе отъ грузинскаго католикоса въ Мцхетѣ, ибо въ то время греческія страны были объаты иконоборческою ересью ¹⁾“.

25) კაპრონიკი (მახვილის ახსნას უნდა ნიშნებდეს. გ. 201).

Капроникъ—мечь(?).

26) ქეს აქეთ ქკს (ერეკლემ წარიხვნა მანგლისით და ერუ-
შეთით ფერკთა ფიცარნი და სამსჭუალნი იესო ქრისტესი და
წარვიდა საბერძნეთათ გ. 201).

Въ 628 г. послѣ Р. Х. царь Ираклій взялъ изъ Ман-
глица и Эрүшетин доску и гвозди отъ ногъ Креста Христова
и удалился въ Грецію ²⁾.

27) ქეს აქათ: ფკს (გამოჩთა მოჰმედ. გვ. 202).

Въ 588 г. по Р. Х. появился Магометъ (?).

28) აქა გამოჩნდა კათალიკოზი აფხაზეთისა, ქამსა მას ლეონ
ისაერისასა: ქეს აქეთ ლკ. (მირის და არჩილის მეფობაში. გ. 205).

Въ это время появляется католичество абхазскій, въ
царствованіе Льва Исавра, въ 720 г. по Р. Х., при грузин-
скихъ царяхъ Мирѣ и Арчилѣ ³⁾.

29) დასაბამითგან სოფლისათ ექესი ათას ორას ორმეოცდა
ცხრასა. ქეს ჯვარცმითგან შეიდას ოცდა ათსა. მეფობასა ბერ-
ძენტასა ლეონ ისაეროსა. კათალიკოზი სამოელ (წამება დავით
და კონსტანტინესი მურვან ყრუს მიერ, ერისთავი კეისრისა
ლეონ შესრულიყო ციხესა სობლისასა გ. 206).

Въ 6249 г. отъ сотворенія міра, въ 730 г. отъ Рас-

¹⁾ Свѣдѣнія объ объявленіи грузинскаго католикосата самостоя-
тельнымъ взяты изъ „Письма Ефрема Младшаго объ источникахъ обра-
щенія Грузіи въ христіанство“, впервые изданнаго мною на грузинскомъ
языкѣ (см. Новый вариантъ Житія Св. Нины, стр. XXXVIII—LVII). Изъ
указаннаго источника видно, что это было въ патріаршество Теофи-
лакта въ Антиохіи (744—764).

²⁾ Въ указанномъ году персидскій походъ былъ конченъ, Хос-
рой низвергнутъ съ престола и убитъ собственнымъ сыномъ, и заклю-
ченъ миръ между персами и греками.

³⁾ Указанный годъ совпадаетъ съ временемъ царствованія Льва
III Исавра (717—741).

пяти Христа, при греческомъ царѣ Львѣ Исаврѣ и католикосѣ *грузинскомъ* Самоелѣ были замучены Давидъ и Константинъ Мурваномъ (Глухимъ ¹).

30) ძმა ამის ლეონისა, თეოდოროს კოსტანტინე (აქ იმ ლეონზეა ლაპარაკი, რომელიც კეისრის ერისთავათ იყო აფხაზეთისა).

Братья этого Леона, греческаго правителя Абхазіи, Теодорось, Константинъ.

31) ბერძენთა მეფე კოსტანტინე. სკორის მოსახლე. ქვს აქეთ ლეთ (ეს შენიშვნა აქვს იოანე და ჯუანშერის მეფობის სათაურს გ. 217).

Современникъ ихъ (Іоанна и Джуаншера) греческій царь Константинъ, по прозванію Скоръ (Конрошимъ), въ 729 г. послѣ Р. Х. ²).

32) მამა ლეონისა თეოდოროს (ეს შენიშვნა აქვს ფრაზას: ხოლო რაყამს მოუძღურდენ ბერძენნი, გაადგა მათგან ერისთავი აფხაზთა სახელით ლეონ, ძმის წული ლეონ ერისთვისა. გვ. 219).

Отець Леона, греческаго правителя Абхазіи, который отдѣлился отъ грековъ, Теодорось.

33) აქა გამოჩნდა მეფე აფხაზეთს. იბატონა ორმეოც დახუთი წელი (ეს შენიშვნა ეხება ლეონ ერისთვის გამეფებას აფხაზეთში).

Здѣсь появился абхазскій царь (Леонъ), который управлялъ 45 лѣтъ.

34) ამან ბაგრატ აფხაზეთს გააჩინა და განაწესა კათალიკოზი ქვს აქათ ყლ: (ეს შენიშვნა ეხება აშოტ კურაპალატის ძეს ბაგრატ კურაპალატს გ. 223).

Этотъ Багратъ куропалать учредилъ католикосать въ Абхазіи и поставилъ католикоса въ 830 г. по Р. Х.

¹) Свѣдѣнія взяты изъ житій укаванныхъ святыхъ.

²) Константинъ V Конрошимъ царствовалъ въ 741—775 гг.

35) გარდაბანი ალაზანს გაღმართი ჩაყოლება (გ. 223).

Гардабанъ—страна по ту сторону Алазани, вдоль ея теченія.

36) ქეს აქეთ ყლა (მოვიდა ბაღდადით ბულა თურქი) გამოგზავნილი ამირ მუმლისა.

Въ 831 г. по Р. Х. прибылъ изъ Багдада турокъ Буга, присланный амиромъ-аль-муминою.

37) თეოდოსი ბ გარდაიცვალა ცოლშვილიანად. დაჯდა მეფედ გიორგი, რომელსა საუკლისწულოდ ჰქონდა აღწევნი. ამისთვის ეწოდა მას გიორგი აღწეველი.

ა. თეოდოსი იბატონა კზ წელი, ცოლთა და შვილთა მისთა იბატონეს, ზოგნი იტყოდეს კზ წელს, ზოგნი ლ. (გვ. 225).

Θεодосій II и его семья вымерли. Царемъ сѣлъ Георгій, который въ качествѣ первенца владѣлъ Агіценомъ и потому получилъ названіе Георгія Агіцелели.

Θεодосій I правилъ 27 лѣтъ, и жена и дѣти его правили, по разсказу однихъ, 27, по другимъ—30 лѣтъ.

38) დემეტრეს შვილმა ბაგრატ იბატონა იბ წელი (გ. 226, ეს დემეტრე არის ძმა გიორგი აღწეველისა).

Сынъ Димитрія Багратъ владычествовалъ 12 лѣтъ (Багратъ былъ братъ Георгія Агіцелели).

39) ქეს აქეთ ყმა (გამეფება დავით კუროპალატისა. გ. 226).

Въ 841 г. по Р. Х. воцарился Давидъ куропалатъ.

40) ბ. ადარნასე (ძე დავით კოროპალატისა. გ. 228).

Адарнасъ II, сынъ Давида куропалата.

41) ქეს აქეთ შ. (ადარნასე მეფემ ალაშენა ბანა).

Въ 900 г. по Р. Х. царъ Адарнасъ построилъ Бану (Вашійскій соборъ).

42) ქეს აქეთ ყპს (გამოვიდა კოსტანტინე აფხაზთა მეფე დაიპყრა ქართლი. გ. 229).

Въ 888 г. выступилъ абхазскій царъ Константинъ и покорилъ Картли.

43) ამა ეპისა აფხაზეთის კათალიკოზი, ეპისკოპოსი იყო (ეს შენიშვნა არს ფრაზისა: აქა ეწამა წმიდა აბო ქალაქსა ტფილისის ერისთობასა გურგენისსა, კათალიკოზობასა სამოელისსა, ქვს აქეთ ყჳ. მეფობასა ბერძენთასა კონსტანტინე, ძისა ლეონისსა. გ. 230).

..Въ это время абхазскій епископъ былъ католикосомъ. Эта замѣтка относится къ фразѣ: Здѣсь былъ замученъ св. Або въ городѣ Тифлисѣ, въ архіепископство Гургена, въ католикосство Самосла, въ 890 г. по Р. Х., въ царствованіе греческаго царя Константина, сына Леона.

44) ქვს აქეთ შ. იბატონა ლო წელი (ვარდაიცივალა კონსტანტინე აფხაზთა მეფე გ. 231).

Константинъ, царь абхазскій, умеръ въ 900 г. по Р. Х. Владычествовалъ 39 лѣтъ.

45) ქვს აქეთ შმგ (გადაიცივალა მეფე დავით, ძმა აშოტ კურაპალატისა. ქორონიკონი ტექსტში უწერია 468. გ. 233).

Въ 943 г. по Р. Х. умеръ царь Давидъ, братъ Ашота куроपालата (въ текстѣ кореникопъ указанъ 157=937).

46) ქვს აქეთ ყოვ: იბატონა მე წელი (გიორგი მეფე აფხაზთა გადაიცივალა და ძე მისი ლეონ გამეფდა, რომელმან აღაშენა მოქცი).

Въ 876 г. по Р. Х. умеръ абхазскій царь Георгій II, процарствовавъ 45 лѣтъ, и воцарился сынъ его Леонъ, который построилъ Мокви.

47) ქვს აქეთ შლო (აღესრულა დემეტრე, მეფე აფხაზთა) იბატონა 3: წელ: გ. 238).

Въ 939 г. умеръ Деметре, царь абхазскій. процарствовавъ 8 лѣтъ.

48) ქვს აქეთ შოგ (დავით კურაპალატმა დასვა მეფეთ ბაგრატ. ძე გურგენისა, გ. 240).

Въ 973 г. Давидъ куроपालатъ посадилъ царемъ Баграты, сына Гургена.

49) იყო ბერძენთა მეფე კონსტანტინე, ძე რომანოზისი (რამსა დაჯდა მეფედ ბაგრატ, ქკსა რჳს—978, გვ. 240).

Греческимъ царемъ былъ Константинъ, сынъ Романа, когда въ Грузіи сѣлъ царемъ Багратъ II, въ корониконъ 198 (978 г.).

50) ქეს აქეთ ჩე. (მიიცვალა დავით კახეთის ქორეპისკოპოსი. გვ. 245).

Въ 1005 г. по Р. Х. умеръ Давидъ, корепископъ Кахетіи.

51) ეთფიმე ქარაველი (გვ. 246). Евѳимій грузинъ.

52) იმეფა ივ წელ და ხუთ თთვე (გიორგი მეფემ, ბაგრატის მამამ. გ. 253).

Царь Георгій II царствовалъ 13 лѣтъ и 5 мѣсяцевъ.

53) ქეს აქეთ ჩკბ (გამეფება ბაგრატ IV გ. 253).

Въ 1022 г. по Р. Х. воцарился Багратъ IV.

54) მესამე ბაგრატ (253). Багратъ III (должно быть IV).

55) ბაგრატ მაგისტროსი ქეს აქეთ ჩათ (უნდა ვიგულისხმოდეთ ამ წელს ბაგრატ მაგისტროსი გამხდარა და გურამდუხტ დედოფალი დაბრუნებულა საბერძენითი. გვ. 262).

Въ 1069 г. по Р. Х. Багратъ IV сдѣлался магистромъ и царица Гурандухта, мать Баграта IV, вернулась изъ Константинополя.

56) ქეს აქათ ჩეზ (გალიცვალა ბაგრატ IV გ. 270).

Въ 1067 г. (?) умеръ Багратъ IV.

57) კათალიკოზი ქართლისა გაბრიელ საფარელი (ბაგრატ IV და გიორგი II დროს, გვ. 271).

Католикось Грузіи Гавріилъ Сафарскій.

58) ნოველი მოსისა, ნოველისი მოსე, ნოველი სიმისი, ნოე ესილისი (ასე სწერია აშიაზე ბაგრატ IV შესახებ იქ სადაც ფრაზა არის: ესე ბაგრატ პირველად კურატპალატი და შემდგომად იქმნა სევასტოს გვ. 271).

Новелимосъ, новелисимосъ, новелисимисъ (въ такихъ разныхъ формахъ приведенъ титулъ Баграта IV nobilissimus).

59) მეფე ბერძენთა მიხაილ, დისწული გიორგი მეფისა (გიორგი II დროს. გვ. 271).

Царь греческій Михаилъ, племянникъ царя Георгія II.

60) ოხრება ქათლისა მეორედ (გიორგის მეფობაში გვ. 272).

Второе опустошеніе Грузіи (въ царствованіе Георгія II).

61) ამის ქამთა (დავით აღმაშენებლის დროს) შევიდნენ მთარგმნელნი წიგნთანი: ეფრემ მცირე და თეოფილი და არსენ იყალთოელი და იოანე ტაიჭის ძე: ქვს აქეთ. ჩროდ.

Въ царствованіе Давида Возобновителя были переводчики (священныхъ книгъ) Ефремъ Мцире (Младшій), Теофилъ, Арсеній Икальтоисскій и Іоаннъ Тайчидзе въ 1174 г. по Р. X.

62) ბ. დავით (გ. 313). Давидъ II.

63) გ. გიორგი. (314). Георгій III.

64) მამის დისწული გიორგის მეფისა შარვანშა (გ. 325).

Шарванша, сынъ сестры отца царя Георгія.

65) ეს სახელები ორს დედაში ასე ეწერა (გ. 340. იგულისხმება სახელები ხვაშაქი ცოქელ დედა ქართლისა ერისთავი ერისთავისა რატისი. მეორე კარავი ჯაყელი, დედა აწ მყოფთა სამძივართა).

Эти имена такъ были написаны въ двухъ спискахъ.

66) თამარ ცხად არს ვითარმედ კარგი დედაკაცი ყოფილა (გ. 361).

Ясно, что Тамара была хорошая женщина.

67) ქურდ-ვაჭარი აღჭაყალას ჰქვიან (გ. 370).

Курдъ-вадчаромъ называется Агичакала.

68) იბატონა ალექსი (კომნიანოსმა ბერძენთა მეფემა) რვა წელი და ნახევარი დასაბამითგან სოფლისა ექუსას ოთხმოცდა ჩვიდმეტსა (?) (გადაიცვალა 1204. გ. 396).

Алекѣй Комненъ правилъ $8\frac{1}{2}$ лѣтъ; умеръ въ 697 (?) году отъ сотворенія міра, въ 1204 г. по Р. Х. ¹⁾

69) დ. გიორგი (ლაშა 416). Георгій IV Лаша.

70) (ტექსტში ნაჩვენებია რუსადან დედოფლის გარდაცვალება ქვს უნა და აშიაზე ასეთი შენიშვნა არის): ქე აქათ ჩსლგ. ეს ამბავი სხვას ქორონიკონში ვიძიეთ, იმიტომ ასრე დავსწერეთ. ამ ქვსა მოკუდა რუსუდან მეფე. მოკუდა ფარუს ფოლადი, ამოსწყვიტნა სრულიად სამეფონი. და არავინ ჰყვა გამეღენი. ამა დროსა ალასტანელისა შვილი დავით მეფე მივიდა ყაინს წინაშე მეფობისა გამოსათხოვრად. ვიდრე იქით მობრუნდებოდა მოკუდეს თათარნი და სრულიად სამცხის სახლი გარდავლინეს (გ. 465).

Смерть царицы Русуданы, дочери Тамары, въ текстѣ отнесена къ 451 короникону (=1231 г.), а на полѣ указанъ 1233 г. съ замѣткою: Это свѣдѣніе мы нашли въ другомъ источникѣ (корониконѣ) и такъ поставили: въ этотъ корониконъ умерла царица Русудана. Напалъ Фарусъ-Фоладъ, совершенно опустошилъ царства и некому было отразить его. Въ это время царь Давидъ, сынъ Аластанели, прибылъ ко двору хана, чтобы выпросить для себя царство, но пока онъ вернулся назадъ, татары напали и совершенно разсѣяли самцхійскій домъ.

71) ქვს აქათ ჩსნგ (გადაიცვალა მეფე დავით, ლაშას ძე მას ჟამსა მოვიდა მთაწმიდით გიორგი, ეფრემ და თეოფილე (გ. 496).

Въ 1256 г. умеръ царь Давидъ, сынъ Георгія Лаши. Въ то же время прибыли изъ Святой горы Георгій, Ефремъ и Теофилъ.

72) ბ. დიმიტრი (გ. 524). Димитрій II.

73) ბ. ვახტანგ. Вахтанგ II.

74) ქვს აქათ ჩსოგ (გამეფება ვახტანგ მეფისა, ძისა დავით იმერელ მეფისა. გ. 546).

¹⁾ Последняя цифра написана не рукою текста.

Въ 1273 по Р. Х. воцарился Вахтангъ, сынъ Давида.

75) ქეს აქეთ 1308. ამ წელში მეფობდა (მეფე გიორგი, ძე დიმიტრი მეფისა და ძმა დავით მეფისა. გვ. 556).

Въ 1308 г. царствовалъ царь Георгій, сынъ царя Давида. (Замѣтка эта написана не рукою текста).

76) გ. ვახტანგ (გ. 559). Вахтангъ III.

77) ქეს აქათ ჩტყგ. (აოხრება საქართველოსა ლანგ თემურის მიერ. გ. 584).

Въ 1393 г. Лангъ-Темуръ (Тамерланъ) опустошилъ Грузію.

78) ქეს აქათ ჩვიდ (ბაგრატ მეფემ შეიპყრო ავ-გიორგი გ. 628).

Въ 1514 г. царь Багратъ плѣнилъ Георгія Злого.

79) ქეს აქათ ჩვიზ (გამეფება სეიმონ მეფისა, ძისა ლუარსაბისა. გ. 650).

Въ 1517 г. воцарился Свимопъ, сынъ царя Луарсаба.

Баратовскій списокъ Картлисъ-Цховреба даетъ многочисленныя варианты сравнительно съ изданіемъ Броссе, и такъ какъ для окончательнаго установленія текста Картлисъ-Цховреба эти варианты имѣютъ большое значеніе, то мы должны дать болѣе или менѣе подробный списокъ ихъ. Цифры до занятой указываютъ на страницы изданія Броссе, послѣ занятой — на строки сверху. Голыя цифры въ графѣ вариантовъ обозначаютъ, что тексты примѣчаній изданія Броссе подъ указанными номерами повторяются и въ Баратовскомъ списокѣ ¹⁾).

¹⁾ Трудъ сличенія изданія Броссе съ рукописью дѣлилъ со мною А. В. Кутателадзе, причемъ одинъ изъ насъ читалъ рукопись, а другой отмѣчалъ разночтенія на страницахъ печатнаго изданія.

16, 1. ყოველსა	abs.
—, 23. ღადო-მთა	ღადო-მთაჲ, რომელი გამოვლის შტოდ კავკასისგან და მოჰკიდავს წვე- რი დასასრულსა ღადოსა
17, 14. მოიყუანნა	გამოიყუანნა
—, 15. კავკასი	კავკას
—, 16. ღომეკისა	დიდად ღომეკისა
—, 21. ჰაოს.	abs.
—, 7.	7
18, 3. არავისა	არლარა
—, 8. ნათესავსა	ყოველსავე ნათესავსა
—, 18. ნუგეშინის-ცემად	და ნუგეშინის-სცემდა
—, 27. ძმათა	გმირთა
19, 3. მისი და	მისი და განთავისუფლდეს ნათესავსა, თარგამოსისნი და მაშინ
—, 6. ნათესავისა	ნათესავისა
—, 14. მტკვრის	მტვერის
22, 10. მტკვრის	მტვერის
—, 12. დარიალა	დარაელა
23, 4. ნოზანიხეთი	ნოზანეთი
—, 7. აფრიდონ	რომლისა სახელი
—, 8. ბევრასუ	ბევრაუ
—, 18. წელთა	წელთა
24, 9. შემდგომად	კვალად
25, 24. დაუტევეს ენა სომხური	განრყუნეს ენა თჳსი
—, 3.	3
26, 11. იყვნეს	abs.
—, —. ქართველთა	მყოფთა ქართლისათა
—, 12. აღექსანდრე მაკედონელისა	აღექსანდრესი ადამს აქეთ სამი ათას ექვსას სამოცდა ორს წელს უკან
—, 14. მაკედონია	მაკედონ
—, 19. ყივჩაყად	ყიჩაყად
—, 21. ამას	მას. და ენება. რათამცა აღმოფხრუ- ნა იგინი ქალაქებისა მისგან, არა- მედ მას უამსა ვერ უძლო, რა- მეთუ ჰოვნა ციხენი მაგარნი და ქალაქნი ძლიერნი. კვალად გა- მოვიდეს სხვანი ნათესავნი ქალ-

დეველნი დაეშენეს იგინიცა
ქართლს. შემდგომად ამისა გან-
ძლიერდა ალექსანდრე და დაი-
პყარა ყოველი ქვეყანა და აღმო-
ვიდა ქვეყანასა ქართლისასა

26, 22.	ციხე-ქალაქნი	ქალაქნი ესე
26, 4.		4
—, 5.		5
27, 1.	მტკვრის	მტვერის
—, 5.	მტკვრის	მტვერის
28, 6.	შინა ალექსანდრიას	ალექსანდრიას
—, 2.		2
—, 3.		3
29, 10.	ფარნავაზს	ფარნავაზს დედამან მისმან
—, 14.	გამოვიდა	შემოვიდა
—, 17.	ესე	და თქვა: ესე
—, 22.	დღეა იგი	დღე-იგი იყო
30, 7.	ერისთვისა	ერის-თავსა
—, 9.	ხვასტაგებითა	ხვასტაგითა
—, 18.	მოყწეს	გამოჰყევს
—, 22.	რამეთუ	რამეთუ ყოველთა ზედა
31, 3.	მოსწყუდეს	მოსწყუდეს
—, 22.	ერის თავად	ერის-თვად
—, 28.	ვიდრე ზღვამდე	ზღვამდე
—, 29.	ერის-თავი	ერის-თავი ეგრისისა:
—, 32.	მთაერობდის	მთაერობით
—, 32	განაგებდეს	განაგებდის
32, 2.	საერისთავო	საერისთვო
—, 8.	რომელსა	და
—, 12.	სამეფოსა	სამეფოსა ქალაქსა
33, 3.	ესე	abs.
—, 4.	თვსი	მისი
33, 4.	ქვსენანსა	abs.
—, 12.	რომელნიცა	ხოლო
—, 14.	ყოველთა	იგინი ყოველთა
—, 1.		1
34, 31.	ზადენ	ზადენ. და ამართა ზადენს
37, 12.		12

39, 2. გამოსჩნდი	შენ გამოჩნდი
— 13. მოვიდა	იერუსალიმს მოვიდა
— 20. ღმერთისა	ღვთისა
— 22. აწ თქვენგანნიცა წარმოვიდენ მეცნიერნი სჯულისანი მან- დეთ	abs.
— 4.	4
40, 7. ვითარცა წარვიდა	წარვიდა
— 14. რომელ	რამეთუ
— 16. ხოლო ოდეს	ხოლო
— 17. ჯგერცმასა-მას	ჯგერ-ცმასა უფლისასა და
— 18. ღმერთისამან	ღვთისმან
— 20. დაჲ-იგი	დაჲ
— 23. სამ-სახეთა	სამ-სახითა მათ
41, 3. ენება	ენება სამოსელი იგი შეემოსა
— 3. შემოსა მისი შეგინებულსა მას გჭამსა თვისსა	abs.
— 10. და	მაშინ ჩვენებით
— 14. დადებითა	მიდებითა
41, 20. და რქვა	და არავინ მტერთაგან მძლე ექმნას მათ: აქვა
—, —. წმიდაო	წმიდასა
— 22. რომელ წიაღთა თვისთა ეტყ- რთა განხორციელებული რჩული, ყოვლად სახიერი სიტყუა ღვთი	რომელი იგი პირველად რჩვილი წი- აღთა თვისთა ეტვირთა ყოვლად სახიერი განხორციელებული სი- ტყუა ღვთისა
— 23. წოდებული	abs.
42, 11. წყარო	წყარო დიდი და
43, 5. ცინითგან	ცინიდაღმა
— 7. რაჲსა	რაჲ არს
— 12. მცირედ	ცოტად
44, 8. მე	აჰა
— 11. ვსცნათ	ვსცნათ ჭეშმარიტი
— 21. ჰსთქვს	ჰქვა
— 26. იყო	არს
45, 22. უამთა	უამთა
46, 1. არტაჰან-კოლას	არტაჰან
— 9. მოციქულთა	abs.

—, 16.	და ბოსფორი	abs.
—, 21.	იუზენეს	იუზენეს და კაცნი
47, 2.	ხოლო კვალად განამტკიცნა წმიდამან ანდრია მეგრელნი და აფხაზნი, და წარვიდა სკვთედ	abs.
47, 6.	ყოველნი	abs.
—, 8.	აღუღანისი:	აღუღანისი სპარსთა მეფისა
—, 14.	უმრწემესა	abs.
—, 15.	ია. მეთერთმეტე მეფენი, მე- ორე ბარტამ და ქართამ, ქენი ადერკი სომეხთ მეფის ძისანი არშაკუნიანნი	მეთერთმეტე მეფენი ბარტო და ქარ- თამ ქენი ადერკისნი სომეხთ მე- ფისა არშაკუნიანი
—, 17.	უესპანიანოს ჰრომთა	იუსპანიანოს ჰერუმთა
48, 10.	არამაზელ	არამაზელი
—, 17.	პაჭანიკნი	ლაჟანიკნი
—, 21.	შირაკუანი	შარაკუანი
49, 5.	ნაქსოვი	ნაქსოი
—, 10.	ბაზოკ	ბაზოკ
—, 12.	ცა	და
—, 25.	დაიფანჩნეს	დაიფანჩნეს
50, 15.	ტაოს	ტაოჲ
—, —.	მავნე	abs.
—, 18.	ჰეირთებოდეს	ჰერფებოდეს
—, 28.	მეფისანი სუმბატითურთ	მეფისანი და სუმბატ
—, 29.	ბრძოლა და	abs.
51, 3.	ჰნებევიდა	ჰნებევიდა
—, 21.	ესენი მეფობდეს და აღე- სრულნეს ხოლო	abs.
—, —.	შემდგომად	და შემდგომად
51, 1.		1
—, 5.		5
52, 7.	მიჯლისად	მიჯლისად
53, 3.	უამი	უამი
—, 25.	მოგვიძინა	მოგვიძინა
—, 1.		1
—, 2.		2
55, 16.	რომელი	იგი

57, 3. მეორე	abs.
—, 19. აოტეს	იოტეს
—, —. ნათესავთა	ნათესავი
—, 20. ოდეს	abs.
58, 10. ცხონდი	ცხოვნდინ
—, 20. ზამთრისანი, ლ	ზამთრისანი და
—, 25. ფონსა ზედა	ფონსა
—, 27. რომელნიცა	abs.
59, 5. აღესრულა	მოკუდა
—, 8. მიგველოს	მიგველოს
—, 16. ჩვენისა	abs.
—, 18—18. კითხოვოთ	კითხოვოთ
—, 19. მისგან	მისგან წყალობა და კითხოვოთ მის-
	გან
—, 22. ჩვენთასა, და	ჩვენთასა. კითხოვოთ
—, —. პურობაჲ	პურობა
—, 25—26. თჳს, ვიდრე მონახტა ესე	
ვითარისაჲ. დავსხნეთ თავ-	
ნი ჩვენნი	abs.
59, 27. მაიჳან	მაეჳან
60, 3. და	რაჲეთუ
—, —. უპვე	უპვე
—, —. დასწმაჲ	დასემა
—, 4. კერძისა	კერძოჲსა
—, 5. უფროჲსად	უფროსად
—, —. მახლობლად	მახლობელად
—, —. ჳბრძოდეს	ჳბრძოდის
—, 7. მაიჳან	მაიჳანა
—, 9. წლისაჲ	წლისა
—, 11. თვისისასა	ნისისასა
—, 17. მეფედ	მეფობა
—, —. მისცა	და მისცა
—, 19. იგი	დედა მირიანისი
—, 22. ფუცუბული	ფიცუბული
61, 7. ხოლო	და
—, 22. არამედ	და
—, —. ბრძოლა	წყობა
62, 1. მას	წედა

108,	1.	გურგასლის მშობელთა	გორგასლისა მშობელ
—,	1.	ამბავი	ცხოვრება
110,	12.	განიკვეთა	განიუთნა
—,	17.	მენუთე	abs.
111,	6.	საგდუხტ	არადაუსატ
—,	7.	მამამან	მამამან ჩემმან
—,	26.	ბინქარ	ბანქარ
—,	—.	მოგუთას	მოგუთას
—,	1.		1
111,	3.	ბინქარიან	ბანქარიან
—,	20.	მასვე უამსა გამოვიდეს	მაშინ გამოვიდეს მასვე უამსა
113,	10.	ფილასოფოსთა	ჭილოსოჭოსთა
—,	16.	ასწავლოს	ისწავს
—,	21.	რომელნი	თქვენ რომელნი
114,	21.	მკედრობისა	ხოლო მკედრობისა
—,	23.	ჩვენისა	შენისა
115,	11.	ლაშქრობის გაპირვამ ოვ-	
		სეთზედ	abs.
—,	22.	ხვარტაგი	ხუასტაგი
116,	4.	დარიხლისა	დარლანისი
—,	12.	რომელ	ხოლო რომელ
—,	16,	20.	ფარხმან
117,	2.	აყვედრებდეს	აყენებდეს
117,	5.	უფალო	ს'ე უფალო
118,	7.	გოლიათთა	გოლიათთა თანა
119,	21.	ОТЪ СЛОВЪ „ხოლო“ ДО СЛОВА „მეფისა“ СТР. 119, СТРОКА 24)	abs.
—,	27.	ხოლო	და
120,	3.	უკმოიკსნა	გამოიკსნა და მისცა
—,	20.	ბუნქარ	ბუნაქარ
—,	22.	ხილენდუხტ	ბილენდუხტ
121,	23.	სამაღლე იყო მისი ათორ- მეტი ბრჭყული კაცისა, და იყო საზარელ, და გოლი- ათი, და განთქმულ ყოველ- სა ქვეყანასა, რომელ	abs.
—,	11.	წესსა	წესსა ზედა

—, 9.	მხველისაჲ	მხველისა
—, 10.	სამეფონი	სამეფონი
—, 11.	მოგისძენია	მოგისძენიათ
—, 1.		1
—, 2.		2
63, 15.	შეგარებეთ	შეგარებეთ
—, 28.	ოტებისა	ოტებასა
64, 3.	ამზახლნა	ამზახლნა
64, 12.	წმიდაჲ	წმიდა
—, 14.	ხმაჲ	ხმა
—, 21—22.	უჯარმოელმან	უჯარმოსამან
65, 6.	ზახულონ	ზახილონ
—, 18.	ილოცვიდეს	ილოცვიდეს
—, 22.	უქუტსკენელეს	უქუტსკენელეს
—, —.	ვა	ვითარცა
—, 24.	აღზჳტნ	აღზჳტნ
—, 1.		1
66, 4.	რიითამე	რიითამე
—, 6.	გახლადჲ	გახლადჲ
—, 13.	ჩემი	ახს.
—, 15.	ქმნულ	ქმნილ
—, 16.	ბრანდთაჲ	ბრანდთა
67, 6.	ყოვლისა	ახს.
—, 9.	სუდარისასა	სუდარისასა
—, 21.	მოიწიენეს	ნაშინ მოიწიენეს.
—, —.	მრავალ	abs.
68, 21.	თანა	abs.
72, 8.		8
86, 1.		1
101, 13.	ღამოდეს	ღამოდეს
—, 3.		3
102, 8.	გამოლებად	გალებად
—, 18.	УТИ СЛОВЬ „იუო ესე“ ДО СЛОВЬ შინა თჳსსა (стр. 103, строка 30)	abs.
106, 6.	ჩუკენი	ჩუკი
107, 20.	იგი	abs.
—, 3.		3

—, 12.	ზედა	abs.
—, 16.	ფეხანშურ	ფეხანშურ
—, —.	ამზასჰ	ამზასჰ
—, 21.	ეკლეცი	ეკლესი
122, 3.	მიილეს	მიურიტგან მიილეს
—, 9.	ზეცისაგან	ზეცისამან
—, 13.	თანგსა	თაგანსა
—, 20.	რომელნი	abs.
—, 26.	ქვად	შენებად
—, 4.		4
123, 3.	ვინმე	ვოდრემე
123, 28.	ქართველმან	ქართველთა
124, 1.		1
125, 6.	აქონდამცა	ჰქონდამცა
—, 10.	უმსჯავრობასა ჩენსა	abs.
—, 19.	მიმართ	მიმართ
—, 20.	რომელნი	საქმე რომელნი
—, 21.	კედელთა	კედელთა
—, —.	მათ განგების	მათგან ეგების
—, 23.	არამედ	რამეთუ
—, 24.	უპეჲ	უპეჲ
126, 21.	დარქვა	და არქვა
—, 33.	სპარსთასა	სპარსთა
127, 10.	გიკო	კმა გიკო
—, 25.	კლისარმან	კეისარმან
128, 12.	სპერის	სპერიით
—, 13.	მისცეს	მიათვეს
—, 22.	მიეზღნენ	მიეზღნენ
—, 26.	სიტყუამ	საქმე
—, 27.	ვითარმედ	abs.
—, 1.		1
129, 16.	ვანტანგ	იტყოდეს ვანტანგ
—, —.	უკურიდა	უკურედა
—, 19.	მკურცხლნი	მკურცხლნი
—, 21.	მეალაფეთა	მოალაფეთა
130, 4.	არა რომელი	და თქვა არა რომელი
—, 4-5.	რომელი სთნდა	რომელი ღმერთსა სთნდა რამეთუ
131, 7.	ვანვიდეს	ვანვიდე

—, 12.	არამედ	და
131, 13.	მოუტევა	მოუტევა
—, 18.	კრმლიოა	კრმლითა
—, 27.	ერთ	abs.
—, —.	რიცხვად	რიცხვით
132, 5.	ქვეშე	ქვეშე
—, 19.	შენ	abs.
—, 21.	ჩვენსა	ჩემსა
133, 14.	ინდაბრიანთა	ანდაბრიანთა
—, 23.	მიქელ	მიქაელ
—, 26.	შიმშატისასა	შიმშატისასა
134, 1.	და	abs.
—, 4.	ნასრ	ნასარ
—, 5.	რამ	არა
—, 6—7.	და რამ განვიდის ღაშ- ქარი იგი იმიერ კერძო მცხე- თით, ეწუენიან	abs.
—, 7.	ოდესმე	და ოდესმე
—, 9.	წინათ	წინამთ
—, —.	უკანათ	უკანამთ
—, 23.	შეუკვემწიენ	შეუკვემწიენ
—, 26.	და ყოველთა	რამეთუ ყოველთა მეფეთა
—, —.	რა-ყამს	ხოლო რა-ყამს
—, 28.	მოაობრნეს	მოაობრნეს ყოველნი
135, 11.	ბიზიონი რუზმა	ბიზინი უზმაი
—, 23.	ვითარმედ	abs.
—, 26.	მამათა	მამა
136, 6.	ვთქუ	თქვა
—, 15.	და	მე
—, 29.	ვითარმედ	ხოლო მან ჰქვა ვითარმედ
—, 1.		1
137, 10.	პატიახშისა	პატიახშისა
139, 7.	მტკიცენი	მტკიცე
—, —.	ცინე ქალაქნი	ქალაქნი
—, 10.	ოქრო	ოქროდ
—, 17.	ბერძენი	ბრძენი
—, 18—19.	სინდიას	სინდას
—, 21.	სინდეთისანი	სინდელნი

—, —.	იყვის	იწყის
140, 11.	ბერძენი	ბრძენი
—, 16.	არაკი	abs.
—, 17.	თქვა	თქვა არაკი
—, 21.	ისმინის	ასმინის
—, 24.	უწუო	დაუწუო
—, —.	მკალსა	მკალთა
141, 5.	მიუკუნისამდე	მიუკუნს
—, 17.	არაკი	abs.
—, 19.	ჭეშმარიტი:	ჭეშმარიტად: არაკი
—, 1.		1
142, 8.	ჩემნი	abs.
143, 6.	შემომრგებლა	შემომრგებულა
—, 9.	მივიდა	მიუკდა
—, 24.	კირმა	კიმრამ
—, 26.	აბაშეთისა	აბაშეთისა
—, 1.		1
144, 3.	აბაშეთი	აბაშნი
—, 5.	წარმოტყუვნა	წარმოტყუენნეს
—, 27.	გაბღვინვარე	მბღვინვარე
—, 2.		2
145, 5.	ვინცა	ვითარცა
—, 7.	კადნიერებისათვის	კადრებისათ
—, 18—19.	და ათერთმეტნი ვინ შენ გნებავს აკურობენ	abs.
—, 25.	დიდი ეს კათოლიკე	abs.
—, 1.		1
—, 5.		5
—, 27.	განაწყეს მწყემსთ მთავ- რად და მამად მთავრად ყოველთა ეკლესიათა და მღვდელთ მთავართა, ეპი- სკოპოსთა და	abs.
146, 1.	ყოველთა ერთა მორწმუნე- თა ზედა ხოლო	abs.
—, —.	ზენა	abs.
—, 2.	და	abs.
—, 7.	გამართებით	განმართებით: მეათორმეტე

—, 20. მათნი	მისნი
147, 2. იქმნეს	abs
—, 24. მოძულეებელთა	მაიძულეებელთა
148, 4. ამიშენებიეს	აღმიშენებიეს
—, 13. მეუისასა	მეუისა
148, 13. და მეფე	შევიდა კარავსა შინა მეუისასა და მეფე
—, 26. ვარნიფორას	კარნიფორას
—, 1.	1
149, 20—21. აწ რომელ არს აბ- ჯარი და სამოსელნი მის- ნი მისგან უფრო საცნაურ არს	abs.
150, 4. დაიპატიჯა	დაჰპატიჯა
—, 13. მეორე ბაკურ	abs.
—, 15. მეხუთე	abs.
—, 17. დაჟდა	და დაჟდა
—, 18. მესამე	abs.
—, 18—19. მეოთხე კათალიკონი	abs.
—, 19. ჩირმაგ	ჩარმაგ
151, 2. ხოლო	abs.
—, 7. მეექვსე	abs.
—, 10. მეხუთე კათალიკონი	abs.
—, 14—15. და გამწმედელი სჯე- ლისა	abs.
—, 17. დაისხნეს	და დაისხნეს
—, 21. და აწ ვიწყით შემოკლე- ბით ცხოვრება მათი	abs.
—, 4.	4
—, 6.	6
152, 1. ხოლო	ხოლო იოანე
152, 18. უამისა	უამეული
—, 19. ხოლო	abs.
—, 20. იოანემ	abs.
153, 3. ვასილისა	ბასილისა
—, 10. მისითა	abs.
—, —. ხოლო	abs.
—, 11. ფრიადნი და დაემოწაუნეს	და ფრიად მრავალნი ერნი დაემო- წაუნეს

154,	1.	დამტყვეპელი სოფლისა და	abs.
—,	7.	უინვათა	უინვათა მიერ
—,	8.	მას შინა ხოლო	abs.
—,	9.	არამედ	მისი არამედ
—,	10.	გამოზარდნა	გამოიზარდა
—,	14.	და	abs.
—,	15.	მის და	abs.
—,	—.	ევაგრემ ბერსა მას	abs.
—,	21.	შიშითა	შიშითა რათა
—,	23.	უნებს მკედრებელი ღვთისა	უნებს სავედრებელი ღვთისა
—,	7.		7
155,	1.	დაიყარა	დაიპყრა
—,	3.	მათი და	abs.
—,	5.	კარაულები	კარაულნი
—,	—.	მგელსა	მგელთა
—,	6.	კარაულთა	ვირთა
155,	6.	ბერისა ვისმე კონონისა	ბერის კონონის
—,	9.	ჭამის	და ჭამის ხოლო აწ
—,	10.	მგდებარე	მდებარე
—,	14.	გამოთქვას	გამოთქვას ენამან
—,	15.	ეშმაკთაგან	და ეშმაკთაგან
—,	16.	მუნვე	მუნვე შინა
—,	—.	დღესით	დღესამდე
—,	17—18.	სასო	სასოდ
—,	18—19.	წლითი წლად ნა- წილნი აღმოცენებთან, მო- რწმუნეთა განმამკობელად და ურწმუნოთა განმამკვი- რებლად	abs.
—,	19.	დიდსა	დიდი
—,	20.	არავკთა	არავკისა
—,	4.		4
—,	5.		5
—,	6.		6
156,	4.	ადგილსა	აღბაგი
—,	12.	შეკედ	შეკედვ
—,	18.	იყო წმიდა მანა ანტონი	ხოლო წმიდა მანა ანტონი იყო
158,	4.	ვითარ	abs.

- , 7. შველის ვითარ მწყემსნი საწყველად და ვითარ მწყემსთა მიერ მოვიდოდეს მივიდოდეს
- 158, 8. და ფრთხინ დამფრთხლნი
- , 10. მრუმედ პრომედ
- , 15. მე მე ენა
- , 22. ილოდა ლოდა
- , 23. ლიტრა ლიტრისა ოდენი
- , 25. შინა შინა წმიდათასა
- 159, 3—5. იუსტინიანოს იოსტინიანს
- , 9. იუსტინიანესსა იოსტინიანესსა
- , 11. ვიგილიოს ვიგილიონ
- , 14. ორგვანთა ორიგენიანთა
- , 16. იუსტინიანეს ისტინიანეს
- , 24. ხოლო ჩვენ პირველსავე სიტყუასა მოვიდეთ abs.
- , —. და ხოლო
- , 4. 4
- 160, 4. მეშვიდე კათალიკოზი abs.
- , 15. რანისამან რანისამან წმიდისა შუშანიკის ცხოვრება (უკანასკნელი სამი სიტყვა სათურათ არის მოყვანილი წითელის მეღნით).
- , 17. ხოლო რამეთუ
- , 22. გონებასა გონებასა ოჯსსა
- , 28. მერვე კათალიკოზი abs.
- 161, 18—19. პაკრატოანი ბაკრატოანი
- , 21. და და აწ
- 163, 10—11. ბაქარ ჩუბინისსა abs.
- 165, 3. მეათე კათალიკოზი abs.
- , 20—21. ზე მცხეთას მოაკლდებოდა და კალა აღშენდებოდა. ტფილისი განძლიერდებოდა და არმაზი აღთხელდებოდა abs.
- , 21. სტეფანოზისი სახელით abs.
- 167, 13—14. რომელი თქვა სადიდებელი მეფისა ერაკლესი. ხოლო კადრებისა მისა.

	თვს მეფისა უყო ესე ყოველი	
	ლი	abs.
—, 14.	ტყავი	და შემდგომად მისა ტყავი
—, 15.	ვარაზ გაგელისსა	abs.
—, —	და	კადრებისათვს უყო ესე ყოველი მას და
—, 10.		10
168, 4.	მაშინ	შინა
—, 14.	სამრეკელოსა	სამრემლოსა
169, 21.	არნ	არიან
170, 7.	Отъ слова „სტეფანოზ“ до слова „აგარიანთა“ (стр. 170, строка 9)	abs.
—, 20.	ქაღლი	მიაპლი
—, 24.	ფინტონის	ინფიტონის
172, 21.	ტონთიო	ტონლო
—, 24 — 25.	შიშისათვს ამირ აგარიანისა, რამეთუ მოიწია ქართლად	abs
—, 4.		4
173, 5 — 6.	შემდგომად სიკვდილისა მოამედისა, დაეტყუებინა მთავრობაჲ თვისი	abs.
—, 7.	Отъ слова „ხოლო“ до слова „მაშინ“ (стр. 173, строка 11)	abs.
—, 12.	ქართველთანი	abs.
—, 14.	Отъ словъ „და მოვიდა“ до слова „და“ (стр. 174, строка 10)	abs.
174, 12.	Отъ словъ „და უკმოიქცა“ до слова „აფხაზეთამდე“ (стр. 174, строка 14)	abs.
—, 15.	სიმაგრენი	სიმაგრენი ეგრის ქვეყანისანი
—, 15.	Отъ словъ „და აღაობრა“ до словъ „აფხაზეთა“ (стр. 174, строка 16)	abs.

174, 18.	Отъ слова „ვითარცა“ до слова „ანაკოფისასა“ (стр. 174, строка 19)	abs.
174, 24.	Отъ слова „მუნ“ до словъ „ეგრისსა შინა“ (стр. 174, строка 25)	abs.
—, 4.		4
174—145,	სობლისასა	სობლისასა
175, 15.	ანთრაქისანი	იაკინთისანი
—, 29.	Отъ слова „ერსა“ до словъ „ხოლო მას“ (стр. 176, строки 4—5)	abs.
175, 3.		3
176, 17.	ეურანსა	ეურანსა
—, 24.	Отъ словъ „და ვითარ- ცა“ до слова „ცხუმი“ (стр. 177, строка 1)	abs.
—, 1.		1
177, 4.	Отъ словъ „და ჩაიარა“ до слова „ოვსად“ (стр. 177, строка 12)	abs.
—, 21.	განეველოს	განეველოს
178, 4.		4
180, 10.	გვარანდუბტ	გვარანდუბტ
181, 12.	კალმანი	კალმატი
—, 21.	ქართლისა:	ქართლისა ხოსროიანი
182, 5.		5
184, 18.	სახითა	სხვასთაგან
—, 23.	ჩვენი:	ჩვენი წარმართთა მიერ
184, 24.	ბლუჩან	ბლუჩან
—, 4.		4
185, 11.	შვიდი	შვიდი, მეშვიდესა წელსა წარმოგზავ- ნა ზაკანმან
—, —.	განუტევა	abs.
—, 14.	მთავართა	abs.
—, 21.	ღვთივ:	„ღმკ“
—, 24.	ვითარმედ	abs.
186, 12.	ვარჯ	ვარჯა

189, 2. შვ,	შვ. ქ. აქათ ყა
—, 17. და წარმართა ღმერთმან კელმწიფობა მათი	abs.
190, 2. მოჭმედ	მუჭმედ
—, 6. ჰლ	ჰლ
—, 18. ალიყვანეს მთიულთაგან მძევალი კაცი სამასი	abs.
—, 20. აშოტის ძემან	abs.
196, 9.	9
191, 19—20. ძე ბაგრატიისი, მამის ძმის წული მისი	abs.
193, 4. სს	სლ
—, 5. სს	სლ
—, 16. ვასილი	ბასილი
194, 17. რს	რლ
194—195. ერთმანერთს	ერთიერთას
195, 8. კურტანი	კურდანი
195, 15. ტფილისს	ტფილისს: აქა ეწამა წმიდა აბო ქა- ლაქსა ტფილისს ერისთობასა გურგენისსა, კათალიკოზობასა სა- მოელისსა, ქ. აქეთ „უუ“, მე- ფობასა ბერძენთასა კონსტანტი- ნე, ძისა ლეონისსა
196, 24. ადარნასე	ადარნასე ერისთავთ
—, 2.	2
197, 14—15. ადაბარდგანი	ადრაბადგანი
—, 2.	2
198, 1. Отъ слова „моматება“ до послѣдняго слова (стр. 200)	abs.
201, 1—26. ორმეოცდა მეათე მეფე, სუმბატ: ნა. ორმეოცდა ათ- ერთტმეტე მეფე, ბაგრატ (ანუ დავით) რეგვენნი:	abs.
—, 4. როს	როზ
—, —. ანუ დავით	abs.
—, 3.	3
202, 4. რათამცა შვიდეს ციხესავე.	

	ვერღა დაიმორჩილეს ტი- ვნი	abs.
—, 1.		1
—, 8.		8
203, 27.	აღასრულა	აღუსრულა
—, 31.	მოკუდა:	მოკუდა: იბატონა წელი „ი“ ქეს აქეთ: შკთ
204, 14.	წარმოგზავნეს	გამოგზავნეს
205, 10.	მაშინ	abs.
206, 1.	Отъ слова „რამეთუ“ до слова: „მოიმადლა“ (стр. 206 строка 28)	abs.
207, 9.	ბაგრატონი:	ბაგრატონი: ქეს რუს ^ტ
—, 10.	ვითარ	რუსამს
208, 4.	ვთარცა ვსთქუ	პირველად ვთქუ
—, 2.		2
209, 1.	თავს	თუსა
—, 15.	ხოლო მან	რამეთუ
—, 25.	ვასილი	ბასილი
210, 23.	დავით:	დავით: ქეს აქეთ ჩუ:
211, 3.	მეფისა	მეფისა წინაშე
—, —.	აწვია	abs.
212, 7.	კელმწიფობით	კელმწიფუბით
—, 8—8.	ესე ბაგრატ, აფხაზთა და ქართველთა მეფე	abs.
—, 9.	წარმატა	რამეთუ წარმატა
—, 14.	ქალი	ენა
—, 20.	Отъ слова „მოკუდა“ до слова „ხუთი“ (стр. 213, строка 8)	abs.
213, 26—27.	მკცითა შვენიერთა შემკული	abs.
—, 27.	სლდ	სლდ, ქეს აქეთ ჩთ
—, —.	და მეფობდა ოცდა ათექვ- სმეტ წელ, და იყო დღე- თა მიცვალებისა მისისათა ტაოს	abs.
—, 29.	შემდგომად	ხოლო მეფობდა ესე ბაგრატ ლვ წელ

—, 30. გიორგი	გიორგი ათვრამეტისა წლისა
—, —. იგიცა საესე ყოვლითა კე- თილითა	abs.
214, 3. მეფედ	მეფედ ეუფლა
—, 4. ის ^წ	ის ^წ ოდენ
—, 5. და	მჭირაუნი და
—, 8—13. ვასილი	ბასილი
—, 10. მიმართეს	მივიდეს
—, 11. და მუნით მოვიდა კოლასა და	abs.
214, 12. მამდევარნი	მავალნი
—, 14—15. და დიდებულნი	abs.
—, 15—16. გვიანად ეწვია კმა გი- ორგი მეფესა, ვითარმედ ომ არს უკანა-მავალთა ზე- და	abs.
—, 17. აღბორგნეს	აღბორგნეს, გაივიდეს და
—, 19. და მაშინ უბრძანა სპათა თვისთა, და აღიჭურნეს მსწრაფლ: განვიდა თვთ გიორგი მეფე. რამეთუ ახო- ვან იყო და უშიშ ყოვლი- თურთ, ვითარცა უნორცო, და მისთანა სიმრავლე სპი- სა მისისა	abs.
—, 19. მოვიდეს	მივიდეს
—, —. ვასილიცა	ბასილიცა
—, 22. მათ შორის	abs.
—, —. სიღვეტოლად	სიღვეტოლა
—, —. განემზადა	ეგულეპოლა
215, 2. ბერძენნი	abs.
—, —. წარმოუდგეს	წარმოუდგა
—, —. და დაკოცნეს ურიცხვნი პი- რითა მახვილისათა. მოუწია ლაშქარმან	abs.
—, 3. არტანს	და მოვიდა
—, —. და მოაოკრეს არტანი	abs.
—, 4. ყვეს	ყო

—, 5.	დასწყვიდეს ქვეყანა	abs.
215, 5.	ჯავახეთისა	ჯავახეთით კერძო
—, —.	ყოველივე:	ყოველივე და მუნით
—, 5—6.	და რაჟამსა წარვიდა გიორგი მეფე	abs.
—, 6.	უკანა	abs.
—, —.	კვალადცა	abs.
—, 7.	მეფე	მეფე ლაშქრითა
—, 7—8.	მოერთო ძალი ლაშქარ- თა კახეთისა და ჰერეთისა	abs.
—, 8.	გარნა დაუშალეს მას შე- ბმა მეორედ	abs.
—, 9.	ვასილი	ბასილი
—, 10.	შურის გებით	abs.
—, 11.	ორივე ამა მეფეთანი	abs.
—, 11—.	ერთმანერთსა წინაშე, მშვიდობისა	abs.
—, 14.	ბე	რე
—, 15—16.	და დიდად შეძრწუნ- და ბასილი ამისთვის: გარნა	abs.
—, 17.	მიმდგომელნი	მიმდგომელნი შეიქმნეს
—, —.	წარვიზი	abs.
—, —.	ქსიფე	ქსიფენ
—, 17—18.	და გადგეს რომელი მირთულ იყუნეს	abs.
—, 19.	ყოველნი ერნი მისად მომ- დგომელნი, შეიცვეს ცი- ხესა შინა	abs.
215, 20.	წარმოგზავნეს წინაშე	abs.
—, —.	ვასილი მეფისა	ბასილი მეფესა
—, 21.	მიმდგომთა	abs.
—, 1.		1
—, 2.		2
—, 5.		5
216, 1—2.	იგი გიორგი მეფისაგან	abs.
—, 3.	და ლაშქართა დიდითა უწინარეს თვისსა	abs.
—, 4.	ადგილსა	ადგილსა

- , 4—5. და ილაშქრა ზვიადმან-
ცა ამიერ კიდესა ბასიანის-
სა, რეცა ზამთრის სა-
ხედ ზოლო abs.
- , 5. თვთ და თვთ
- , 6. განვიდა ზავად, ლაშქრი-
თა დიდითა და ძლიერითა abs.
- , 8. ბრძოლად ბრძოლისა
- , 8—9. გარნა ორკერძოვე მზა-
კვარნი იგი აზნაურნი არა
მიეშვნეს გიორგის ყოფად
ზავისა abs.
- , 10. და მივიდეს ბასილი მე-
ფესა ზედა დაბანაკებულსა,
რომელსა უწოდიან სვინ-
დაქსად: abs.
- , 11. მას abs.
- , —. ბრძოლად ბრძოლა
- 216, 11. იწვიეს აწვიეს
- , —. ვასილი ბასილი
- , 12. მოვლოდა მოვლოდა
- , 17. განუწყრა ბასილი მეფე,
უბრძანა მოყვანებად ძელი
ცხოვრებისა abs.
- , 19—20. არლარა ვიყო თაყუბა-
ნის-მცემელ თქვენდა, მე.
უკუნისამდე აბს.
- , 21—22. და ვითარცა განგრძე-
ლებულ იყო მათ შინა
ბრძოლა, ამას სიტყვასა
ზედა abs.
- , 22. კვალადცა abs.
- , 22—23. და ლაშქარნი საქარ-
თველოსანი abs.
- , 23. Отъ слова „და“ до сло-
ва „ყოველნი“ (стр. 216, строка. 27) abs.
- , 27. ყრიცხენი ყრიცხენი

—, —. რომელნიმე
—, —. იქმნნეს

და რომელნიმე
იქმნეს. რამეთუ ოჯო მეფე გიორგი
და უძლიერესი ლაშქარი მისი
არღარა მისრულ იყვნეს ჯერეთ
ყოვლადვე და იგინცა მოის-
რნეს მათ დღეთა შინა, რომელ-
თაცა მშვიდობის ყოფა არა ენე-
ბათ

216—217. რომელნიმე მეოც	abs.
217, 3. ვითარცა	abs.
—, 4. საბერძნეთით	abs.
—, 5. ჩჩვილი:	abs.
—, 8. კოლა-არტანთა	abs.
—, 10. წინაშე	abs.
—, 12. ქალაქით კოსტანტიპოლით	abs.
—, 13. ტაოს შემოვიდა	abs.
—, —. თუსსა ბანას	abs.
—, 15. მოსწრაფებით	მსწრაფდ
—, 16. რომლისა	რომელსა
—, 18. საკელმწიფოსა შინა	abs.
—, 19. გარევე	abs.
—, 20. ენება რათამცა შეაქციეს
გარე ბრძანებისა ებრ მე-
ფისა	abs.
—, 21. ბაგრატს	abs.
—, 21—22. გარნა ვერ ეწია მას.
რამეთუ თუსსა მამულსა
შემოსრუდიყო იგი და
განძლიერებულ ლაშქრი-
თა, რომლისა ბრძოლად
ვერამც ეძლო კატაბანსა
მას	abs.
—, 23. იხილა რა	იხილა
—, 25. დასტი დარითა	დასტიდარითა
—, 27. შემპრობელთა და მტერთა	
218, 2. შემოწევნულ	abs.
218, 2. შემოწევნულ	მოწევნულ
—, 4—5. ქალაქსა მათსა, და ეს-	

- რეთ შეკრბეს მშვიდობით,
და მისცეს დიდება და მა-
დლობა ღმერთსა abs.
- , 6. მოთხრობაჲ მითხრობა
- , 9. ОТЪ СЛОВА „ამისა“ ДО
СЛОВА „ცხოველსა“
(СТР. 218, СТРОКА 15) abs.
- , 16. ბაგრატიის მოსვლითგან abs.
- 219, 3. წელიწდისათ: წელიწადსა ცხრასა
- , 8—9. ОТЪ СЛОВЪ „რომელ-
ნიმე ცხოვანნი“ ДО СЛО-
ВА „იყო“ (СТР. 219
СТРОКА 9) abs.
- , 10. და წელსა მესამესა abs.
- , 11. თჳსი abs.
- , —. განხითა და მიუწდომელი-
თა abs.
- , —. თჳსითა ურიცხვთა
- , 11—12. ყოვლად უძლიერე-
სად ბასილი მეფისასა abs.
- , 12. მოვლო abs.
- , 13. პირველ abs.
- , —14. და ააოკრნა, და უმე-
ტესცა. რამეთუ მიიწია და
მოვიდა ესე abs,
- , 14. კართასა კართა
- , 17. ОТЪ СЛОВА „სადა“ ДО
СЛОВА „წეფთისა“ (СТР.
219, СТРОКА 19) abs.
- , 19. გარულობისა გარულობისა
- , 22. მახლობელად abs.
- 219—220. და ეკლესიისა სიმაგრე,
და სახელ სდვა მას სვე-
ტი abs.
- 219, 1. 1
- 220, 3. პროედროზი ჰროედროზი
- , 6. ეზრა არჩელი ეზრასა ანჩელი
- , 10—11. სოლო ესე ვითარად-

- რამ ღელვად აღტენი-
ლად იგვემეზობდა აღმოსავ-
ლეთი, მსწრაფლ
- 220, 11. რისხვა abs.
—, —. სასიკვდინე abs.
—, 12—13. ОТЬ СЛОВА „უმსჯა-
ვროსი“ ДО СЛОВА „მოს-
წრაფედ“ (стр. 220,
строка 13) abs.
—, 13—14 პროედროსსა ჰროედროსსა
—, 14—15. რათა მსწრაფლ შე-
იქცეს იგი ლაშქრითურთ
და მივიდეს კოსტანტიპოლ-
ლედ: abs.
—, 15. წარმოემართა წარმემართა
—, —. და წარვიდა abs.
—, —. ესმა რა ესე abs.
—, 17. მიმდგომელი თჳსნი abs.
—, —. ზოია: ზოია: შემდგომად წელსა მესამესა
წარკინდა დედნობადნი მარიამ დე-
და ბაგრატ აფხაზთა და ქარა-
თველთ მეფისა საბერძნეთად ძი-
ებად მშენდობისა და ერთობისა
- , 18. ОТЬ СЛОВА „წარვიდა“
ДО СЛОВА „იუენეს“ (стр.
221, строка 7) abs.
- 221, 10. ჩაღ abs.
—, 25. ОТЬ СЛОВА „შემდგომად“
ДО СЛОВА „განაახლნა“
(стр. 222, строка 22) abs.
- 223, 9. კათნა abs.
—, —. მეფესა მეფესა და შესისხლლობით მოიკლა
—, —. ამისთჳს მოეკლა abs.
—, —. მესისხლობით abs.
—, 13. დაუგმიდეს დაუდგმიდეს
—, 26. გარდაუდგა გარდადგა
—, 1. 1
—, 3, 3

224, 14.	ჭაჭანქე	ჭაჭას ქე
225, 2.	ხინათა	ცინათა
226, 25.	მონომახი	მონამოხი
—, 27.	Отъ слова „მაჰინ“ до слова „მოვიდეთ“ (стр. 227, строка 13)	abs.
227, 17.	კაცი	დედაკაცი
—, 20.	ხუფთას	ხუთას
—, 23.	დუღღუბეგ	დუღღუბეგ
—, 25.	მოეწყინათ	მოეწყინა
—, 28.	ხოლო	abs.
—, 29—30.	გურანდუხტ	გურანდუხტ
—, 2.		2
228, 11.	ოჯი	მისი.
229, 3.	მოეგლინა	მიეგლინა
—, 6.	მანუჩარს	მანუჩას
—, 21.	Отъ слова „მას“ до слова „ოჯს“ (стр. 230, строка 1)	abs.
230, 3.	Отъ слова „ამისა“ до слова „მეუესა“ (стр. 230, строка 16)	abs.
—, 17.	სულტანსა	სურტანსა
—, 22.	წირქვალელსა	წარქვალელსა
231, 2.	მიუწიეს	მიუწიევს
—, 11.	ეჭირვა	აჭირვა
—, 21.	და მოიწია	რამეთუ მოიწია
—, 24.	გამოყვანებასა	გამოყვანებად
—, 27.	ათსამეტითა	ცამეტითა
—, 2.		2
232, 6.	ჭიჭვის	ჭოჭვისა
—, 15.	წარმოყევ	წამოყევ
—, 19.	ჟალეთს	ჭალეთს
232, 23.	ხოლო	abs.
—, 28.	არამედ	ტფილისი არამედ
—, 2.		2
233, 9.	ქავაზიანი	ქეზინი
—, 20.	დუმბულთა	დუმბულთა

—, 22.	გიზეზითა	მიზეზითა
—, 24.	УТЬ СЛОВА „გარდაიცვა ლა“ ДО СЛОВА „საფარე- ლი“ (СТР. 233, СТРО- КА 25)	abs.
—, 3.		3
234, 6.	დიდებულთა	დიდებულადა
—, 16.	ბაგრატონი:	ბაგრატონი: ქკსა სოგ
—, 17.	ხოლო იყო ბერძენთა მე- ფე მიხაილ დისწული გი- ორგისი	abs.
—, 17—18.	მეფობაზე	მეფობისა
—, 21.	შემდგომ	შემდგომად იქმნა სევასტოს
—, —.	მერმე იქმნა სევასტოს	abs.
—, 2.		2
—, 5.		5
235, 13.	გაადგა	გაადგა
—, 21.	მიაგება იოანე და ძე მისი	მიაგება ივანემ ძე თვისი
—, —.	შეწყენარა	შეიწყენარა
236, 11—12.	და შემდგომად მცი- რედისა ხანისა შეკრბა სა- რანგი, ყოვლითა ლაშქრი- თა მისითა, და კერძისა	abs.
236, 14.	ათერამეტე	ათერთმეტე
—, 3.		3
237, 13.	ბუქობ	ბუქობ
—, 31—22.	შინა თურქთა ვიდ- რე მოსვლამდე თოვლისა: მოჭამეს ქეზყანა	abs.
—, 27—28.	და ტყვედ გარდაი- ქცა. ნაცვლად კაცთა მკეც- ნი	abs.
—, 2.		2
238, 1.		1
239, 1.	ვეუნისასა	ვეუნისასა
—, 18.	რათა	რომელიცა
—, 19—20.	მოვაქციეთ გზისა	მოვაქციეთ გზათა
—, 25.	საგონებულ	ჯერ

—, 28. დაზულეს	დაზულეს
—, 30. განსრულებამდი	განსრულებულად
240, 4. აღმოჭვირვებად	აღმოჭვირობად
—, 5. ბნელსა	ვიყუენით ბნელსა
241, 19. სჳა	სჳა
—, 26—27. გარდაიცვალა კათა- ლიკონი გაბრიელ საჳა- რელი, და დაჲდა კათა- ლიკონზად იოანე	abs.
242, 1. წვროთიდეს	აწვროთიდეს
—, უოველთა	abs.
—, 8. შეუდაბნოენი	მეუდაბნოენი
—, 10. შრომითა	abs.
143, 1. ვადასა	ვადასა
—, 6. წინა	კინი
—, 11. არამედ	abs.
—, 28. კჳალად გამოიძია	abs.
—, 1.	1
244, 4. მისისა	ოჳს
—, 7. ჰჳუფუნებდეს	აჳუფუნებდეს
—, 8. განამყნობდის	განამყნობდის
—, 17. დიდი	abs.
—, 24. ხარგებიითა	ხარგებიითა
—, 27. ტყვიითა	ტყვიითა და ალაფითა
—, 29. თივათა	თვათა
—, 31. აქა	იქი
245, 4. ტაძრეველთა	ტაძრეველთ
—, 5. მიმწუნხრითურთ	მიმწუნხრით
—, 10. ხოლო	abs.
—, 22. ტლვ	ტლვ
—, 26. რამეთუ	რათა
246, 4. დანუკით	დანუკით
—, 9. ივლისსა	abs.
—, 11. კომნინოს	abs.
—, 18. ღაშქრობასა	ღაშქრობისა
—, 21. მეფობისა	სამეფოსა
247, 1. გურანდუნტ	გურანდუნტ
—, 2. თჳსად	თჳსა

247, 19.	ვითარცა	ვითა
248, 13.	რამთურთ არა რა	რათურთით რახა
—, —.	და	abs.
—, 14.	უდეგებად	უდიდეებად
—, 15.	ქმნილნი	ქმნულნი
—, —.	მცირედი	ქმნულთა მცირედით
—, 17.	პირთა მტკუნრისათა	მტკუნრის' პირსა
—, 20.	დიდნი	დიდნი ულუსნი
—, 22.	ღანუკს	ღანუკს
—, 25.	არაბია-ღიუათათ	არაბიალით-უმათვიდრუ
—, —.	ქურდევანამდე	ქურდევანამდი
—, 25—26.	შიშტლანთამდე	ნიშტლანთამდე
—, 28.	ნომბერსა	ფებერვალსა
249, 3.	ლომსა	ომისა
—, —.	დამხრწვევლთაგანი	დამხრწვევლთაგანი
—, —.	რა იმჭირვიდა	რამ დაიჭირვიდა
—, 6.	ჭამბავისა	ჭამბავსა
—, —.	სულტანს	სუნანს
—, 8.	მთხრობი	მომთხრობი
—, 12.	არაბი	არაბა
—, 17.	მისცა	მოსცა
—, 18.	მალიქი	მალაქი
—, 6.	ველნი	ყოველნი
—, 9.	სასმურთა	სასმურთა
—, 17.	აქიველი	უაქიველი
250, 19.	ვესპასიანე ტიტოას მიერნი	ნეტიტოის მიერნი
—, 20.	ჰქონდეს	აქონდეს
—, 21.	თვთ	დავით
—, 22.	ალექსანდრელი	ალექსანდრიელი
—, 29.	ქონებული	ქმნული
251, 1.	ველთა	კევთა
—, 5.	ათვალულ	ათვალულ
—, —.	ორმოც	კაცი ორმოც
—, 8.	ზღუდითა	ზღუდითა ქალაქისა
—, 16—17.	სასდენით	სასუდენით
—, 19.	ამთენს	ამ თვეს
—, 23.	დმანისი	abs.

—, 26.	აღიზვნა	აღიზვნეს
—, —.	ნორიბედი	ნორბედი
—, —.	მანასგომნი	მანას გომნი
—, 27—28.	კოლა, კარნიფოლა, ბასიანნი	კოლაკარნი, ფოლა, ბასიანნი
—, 3.		3
252, 1.	გამარჯვებითა	განმარჯვებითა
—, 3.	თავადთანა	თავადობანი
—, 10.	შამახია	abs.
—, —.	სრულიად	სრულად
—, 29.	უაქს	abs.
253, 3.	ფესვისა	ვეფსსა
—, 7.	მოგონებად	გონებად
—, 18.	მოიგო	ვსე შიში უფლისა მოიგო
—, 23.	სხვამან	სხვანი
—, 25.	მათ	რათ
—, 28.	აქლემებთასა	აქლემემთასა
—, 29.	ვიდრე	ვირე
—, 1.		1
—, 2.		2
254, 1.	სმენილნი	სასმენელნი
—, 3.	თუ	თუ ვითარ
—, 4.	ყოველთადა	abs.
—, 4—5.	ნადირობისა, და თუ ვი- თარ დაიმონებს შედგომილ- თა თვსსა და წარტყვენილ ჰყოფს და	abs.
—, 10.	მოისრობისა	მოისრობის
—, 11.	შორის სჯობდა	მედომად
—, 17.	აღვთვალეთ	ვთვალეთ
—, 20—21.	ოდესვე	ოდესვე
—, 21.	ხოლო	და ტყვეობად და სიკვდილად მის- ცნიან ხოლო
—, 23.	და ტყვეობად სიკვდილსა მისცნიან	abs.
255, 17.	ესრეთ	abs.
—, 23.	საეროთა	საერონი
—, 26.	მიმართებანი	მიმართეობანი

247, 19.	ვითარცა	ვითა
248, 13.	რამთურთ არა რა	რათურთით რახა
—, —.	და	ახს.
—, 14.	უდეგებად	უდიდეებად
—, 15.	ქმნილნი	ქმნულნი
—, —.	მცირედი	ქმნულთა მცირედით
—, 17.	პირთა მტკერისათა	მტკერის' პირსა
—, 20.	დიდნი	დიდნი ულუსნი
—, 22.	ღანუკს	ღანუკს
—, 25.	არაბია-ლიჟათათ	არაბიალით-ჟამთვიდრუ
—, —.	ქურდეგანამდე	ქურდეგანამდე
—, 25—26.	შიშტლანთამდე	ნიშტლანთამდე
—, 28.	ნომბერსა	ფებერვალსა
249, 3.	ლომსა	ომისა
—, —.	დამხრწეველთაგანი	დამხრწეველთაგანი
—, —.	რა იმჭირვიდა	რაჲ დამჭირვიდა
—, 6.	ჰამბავისა	ჰამბავსა
—, —.	სულტანს	სუნანს
—, 8.	მთხრობი	მომთხრობი
—, 12.	არაბი	არაბა
—, 17.	მისცა	მოსცა
—, 18.	მალაქი	მალაქი
—, 6.	ველნი	უოველნი
—, 9.	სასმურთა	სასმურთა
—, 17.	აქიველი	უაქიველი
250, 19.	ვესპასიანე ტიტოას მიერნი	ნეტიტოის მიერნი
—, 20.	ჰქონდეს	აქონდეს
—, 21.	თჳთ	დავით
—, 22.	ალექსანდრელი	ალექსანდრიელი
—, 29.	ქონებული	ქმნული
251, 1.	ველთა	ველთა
—, 5.	ათვალულ	ალთვალულ
—, —.	ორმოც	კაცი ორმოც
—, 8.	ზღუდითა	ზღუდითა ქალაქისა
—, 16—17.	სასდენით	სასდენით
—, 19.	ამთენს	ამ თვეს
—, 23.	დმანისი	ახს.

—, 26. აღიზვნა	აღიზვნეს
—, —. ნორიბედი	ნორიბედი
—, —. მანასგომნი	მანას გომნი
—, 27—28. კოლა, კარნიჭოლა, ბასიანნი	კოლაკარნი, ფოლა, ბასიანნი
—, 3.	3
252, 1. გამარჯვებითა	განმარჯვებითა
—, 3. თავადობანი	თავადობანი
—, 10. შამახია	abs.
—, —. სრულიად	სრულად
—, 29. უაჭს	abs.
253, 3. ფესვისა	ვეფსსა
—, 7. მოგონებად	გონებად
—, 18. მოიგო	ესე შიში უფლისა მოიგო
—, 23. სხვამან	სხვანი
—, 25. მათ	რათ
—, 28. აქლემებთასა	აქლემებთასა
—, 29. ვიდრე	ვირე
—, 1.	1
—, 2.	2
254, 1. სმენილნი	სასმენელნი
—, 3. თუ	თუ ვითარ
—, 4. ყოველთადა	ახს.
—, 4—5. ნადირობისა, და თუ ვითარ დაიმონებს შედგომილთა თუსსა და წარტყვენილჳყოფს და	abs.
—, 10. მოისრობისა	მოისრობის
—, 11. შორის სეობდა	მეჭდომანდ
—, 17. აღვთვალეთ	ვთვალეთ
—, 20—21. ოდესვე	ოდესმე
—, 21. ხოლო	და ტყვეობად და სიკვდილად მისცნიან ხოლო
—, 23. და ტყვეობად სიკვდილსა მისცნიან	abs.
255, 17. ესრეთ	abs.
—, 23. საეროთა	საერონი
—, 26. მიმართებანი	მიმართობანი

247, 19.	ვითარცა	ვითა
248, 13.	რამთურთ არა რა	რათურთით რასა
—, —.	და	abs.
—, 14.	უღებუბად	უდიღებად
—, 15.	ქმნილნი	ქმნულნი
—, —.	მცირედი	ქმნულთა მცირედთ
—, 17.	პირთა მტკჳრისათა	მტკჳრის ჰირისა
—, 20.	დიდნი	დიდნი უღუსნი
—, 22.	ღანუკს	ღანუკს
—, 25.	არაბია-ლიუათათ	არაბიალით-უმათვიდრუ
—, —.	ქურღევანამდე	ქურღევანამდი
—, 25—26.	შიშტლანთამდე	ნიშტლანთამდე
—, 28.	ნოემერსა	ფებერვალსა
249, 3.	ლომსა	ომისა
—, —.	დამხრწეველთაგანი	დამხრწეველთაგანი
—, —.	რა იმჭირვიდა	რამ დაიჭირვიდა
—, 6.	ჰამბავისა	ჰამბავსა
—, —.	სულტანს	სუნანს
—, 8.	მთხრობი	მომთხრობი
—, 12.	არაბი	არაბა
—, 17.	მისცა	მოსცა
—, 18.	მალიქი	მალაქი
—, 6.	ველნი	ყოველნი
—, 9.	სასმურთა	სასმურთა
—, 17.	აქიველი	უაქიველი
250, 19.	ვესპასიანე ტიტოას მიერნი	ნეტიტოის მიერნი
—, 20.	ჰქონდეს	აქონდეს
—, 21.	ოვთ	დავით
—, 22.	ალექსანდრელი	ალექსანდრიელი
—, 29.	ქონებული	ქმნული
251, 1.	ველთა	ჰვეთა
—, 5.	ათვალულ	ალთვალულ
—, —.	ორმოც	კაცი ორმოც
—, 8.	ზღუდითა	ზღუდითა ქალაქისა
—, 16—17.	სასდუნით	სასდუნით
—, 19.	ამთენს	ამ თვეს
—, 23.	დმანისი	abs.

—, 26.	ალიზენა	ალიზენეს
—, —.	ნორიბედი	ნორბედი
—, —.	მანასგომნი	მანას გომნი
—, 27—28.	კოლა, კარნიჭოლა, ბასიანნი	კოლაკარნი, ფოლა, ბასიანნი
—, 3.		3
252, 1.	გამარჯვებითა	განმარჯვებითა
—, 3.	თავბდთანი	თავადობანი
—, 10.	შამახია	abs.
—, —.	სრულიად	სრულად
—, 29.	უკუჭ	abs.
253, 3.	ფესვისა	ვეფხსა
—, 7.	მოგონებად	გონებად
—, 18.	მოიგო	ვსე შიში უფლისა მოიგო
—, 23.	სხვამან	სხვანი
—, 25.	მათ	რათ
—, 28.	აქლემებთასა	აქლემემთასა
—, 29.	ვიდრე	ვირე
—, 1.		1
—, 2.		2
254, 1.	სემენილნი	სასმენელნი
—, 3.	თუ	თუ ვითარ
—, 4.	ყოველთადა	abs.
—, 4—5.	ნადირობისა, და თუ ვი- თარ დაიმონებს შედგომილ- თა თჯსა და წარტყვენილ ჰყოფს და	abs.
—, 10.	მოისრობისა	მოისრობის
—, 11.	შორის სდობდა	მეჭდომად
—, 17.	აღვთვალეთ	ვთვალეთ
—, 20—21.	ოდესვე	ოდესვე
—, 21.	ხოლო	და ტყუეობად და სიკუდილად მის- ცნიან ხოლო
—, 23.	და ტყუეობად სიკუდილსა მისცნიან	abs.
255, 17.	ესრეთ	abs.
—, 23.	საეროთა	საერონი
—, 26.	მიმართებანი	მიმართეობანი

—, 29. სოლო	რამეთუ
—, 3.	3
256, 19. რამეთუ	სოლო
—, 25. კიპრისა	კეიპრისა
—, 29. ოქსინონი	ოქსინონი
257, 1. კისაკი	კისაკი
—, 11. რაოდენნი	ზედა რაოდენნი
—, 14. და შეაწყნარნა	აღმოშვნა და შეაწყნარნა
—, 17. სლვასა	სლვათა
—, 20. კლდეს	უკეთესა
—, —. გინათუ	გინა
—, 21. საქმე	რამე
—, —. თუსი	abs.
—, 22. მართლიად	მართლად
—, 26. ქუთათისაჲ	ქუთათისი
—, 30. ყოველთა	ყოველთა საჭიროთაგან
—, 33.—34. სიტყვა (sic)	abs.
258, 2. რომელთა	რომელითა
—, —. ყვის	ყვისნი
—, 20. რომელი	რომელნი
259, 6. ვერა რა	ვერასა
—, 24. მიმოსვლისათჳს	მიმოსვლისა, დაჭირებებისათჳს
—, 25. გარდაცმულობასა, არცა ძალი ორღანოსა მარადის	abs.
—, 26. იპოსო	იპოს
—, 28. მცირედ	მცირე
—, 31. ესეოდენ	abs.
—, —. უწყენოთა	უწყენოთა
260. 2. სპანი თუსნი, და განეკად- ნიერნეს	abs.
—, 8. ევროპი	ევტროპი
—, 10. კილიკასა	კილიკიასა
—, 12. აღექსანდრე	აღექსანდრე
—, 25. ერია	ეჰა
—, —. ჳ	ჳი
—, —. აბრალეებაა	აბრალეებოთაა
—, 26. ჳ	ჳი
—, 1.	1

261.	5.	ნაბუქოდო	ნაბუქოდორ
—	6.	ვხედევდიო	ვხედევდ
—	8.	შორის	abs.
—	9.	მკვდრობაჲ	მკვიდრობა
—	—	კორციელი	წერილი
—	14—15.	იგივე შვენიერ ხატითა. უშვენიერეს მორთმულობითა გვამისათა. შეწყობილ ანაგეპითა და ახლკან ტანითა. და ძლიერ ძალითა	abs.
—	19.	თვთ	abs.
—	21.	შეიკრიბა	შეკრიბა
262.	5.	მიერ	მ-მართ
—	17.	დაღათუ	დაღათუ მრავალ გზის
—	22.	სამსხემოსა	სამ სახეობასა
—	23.	ქმნილსა	ქმნულსა
—	2.		2
263.	3.	ეჭა	ვითარცა
—	24.	თვსი	მისი
—	—	აილო	abs.
264.	3.	მწვრთელი	მწვრთნელი
—	4.	თვსისა	abs.
—	7—8.	და იყო	დაყო
—	8.	დასვეს	დასვა
—	9.	ორმოცდა მერვე	მეორმოცდა რვა
—	12.	წელ ერთ	წლისა ერთისა
—	14.	გათხოვილ იყო	გათხოვილი
—	15—16.	და ძმა დავით მეფისა	abs.
—	24.	უკადრი	უკადრო
265.	10.	იყო	ვეო
—	13.	მარხულ	მარხლ
—	15.	აღმავსებელი	აღმაშენებელი
—	24.	კათირევანსა	კათირევანს
—	25.	შაჭერმენისა	შაჭერმენის
—	28.	თრდატ	თარდატ
266.	1.	ნატყვენავთა	ნატყვენავი
—	4.	პირველ	პირველი

—, 5.	კვალად ინება	abs.
—, —.	გალაშქრება	გამოლაშქრება
—, 6.	იგი ეპყრათ	abs.
—, 11.	დაიმჭირა	დაიმჭირა
—, 13.	გრძელისათა	გრძელისა
—, 18.	გარდამონისათა	გარდამონისათა
—, 19.	კუზის	კუზის
—, 20.	ყო	ყო
—, 22.	აღლესნა	აღლესნა
—, 2.		2
—, 4.		4
267, 2.	რამეთუ	რომელი
—, 5.	ამან	ამან ბევრის
—, 10.	ხოლო	და
—, 13.	რაზომ	დიდად
—, 19.	აწ	არამედ
—, 23.	ბეგსა	ბეგასა
—, 24.	და სიცილით	abs.
268, 2.	შთაეწვერა	შთაეწვერა
—, 3—4.	სარაფარდათა	სარაფარდათა
—, 16.	დიდებულთა აზნთა	დიდებულთა მან აზნურთა
—, 19.	ლოცუა	abs.
—, 25.	ჯაზირასი	ჯაზირისა
269, 11.	ვიეთ	ვინათ
—, 15.	ერთი-სამან	ერთისაგან
—, 17.	უსიტყველ	უსიტყუ
—, 38.	ბუთისა	ბუთა
270, 10.	უფროსდა	უფროს
—, 15.	ეზილვა	იზილვა
270, 16.	ვარგი	ვარგი
—, 17.	ქანის ძეს	abs.
—, 22.	უგრძნეულად	უგრძნეულად
—, 28.	ვითარ	ექვსთა დღეთა თვის ვითარ
—, —.	ბაგესა	ბაგესა
—, 29.	ოკვრანი	ოკვრანი
—, 1.		1
271, 1.	წარტყვენილ	წარტყვენილ
—, 4.	ელდაგუზ	ელდაგუზა

—, —. და	ახს.
—, —. წარსცა	და წარსცა
—, 28. მანოელ	ბანოელ
272, 4. დაჭირვებული	დაჭირვებული
—, 6. შაბურანი	შაბურჩი
—, 8. შარვანშეს	შარვანშესა
—, 14. უჯარშოსასა	უჯარშოსასა
—, 19. დიმიტრი,	დიმიტრი ძე დავითისი
—, 23. ჭეულისა	ჭსეულისა
—, 28. ორბელთა	ორბელიანთა
273, 1. ანუ	გინა
—, 15. კავკასითა	კავკასითა
—, 20. მთხრებლად	მთხრელად
—, 26. მას	ამას
—, 29—30. და თანა მოჭყეესცა	ახს.
—, 1.	1
—, 2.	2
274, 9. დანუკით	დანუკით
—, 14. განზრახვითა	განიზრახვიდა
—, 17. ჰყო	იყო
275, 10. უსამშობლო	უსამართლო
—, 11. ქმნილისა	ქმნულისა
—, 15. არა	არცა
—, —. წესსა	წესსა ზედა
—, 18. ბრძანებით	ბრძანებათა
—, 26. ზედა	ზედან
—, —. თანა	ახს.
—, 27. ვითარცა	ვინათგან
—, 29. სვე-სრულმან	სასურველმან
—, 30. უზესთაესმან	უზეშთაესმან
—, —. უამისა	უამისა
276, 5. ისინს	ისინს
—, 8. ნაკადულსა	ჩაკადულსა
—, 10. წარვიდეს	წარვიდა
—, 10—11. მხილველთა	აღმხილველთა
—, 15. კელის	კეთილის
—, 16. ჩურჩურანი	ჩურჩურანი
—, 30. ყრმებრითა	ყრმებრითა

277, 19.	აღმოვაჭვირვო	აღმოვაჭერიით
—, 3.		3.
278, 1.	შოაკსეხედეს	შოახსენეს
—, 11.	დაიპყრა თვთოეულმან	დაიპყრა უამისად თითოეულმან
—, 23.	ზევს	ზევ
279, 6.	უზესთაეს	უზეშთაეს
280, 1.	ნიკოლოზს	ნიკოლოზს
—, 26.	უნუცესობაცა	უნუცესობა
—, —.	მიუხეჭვა უფლისაგან	მიუხეჭვა უამისაგან
—, 27.	ადრე	ახს.
—, 29.	მიერ	ახს.
281, 4.	მსახურეულნი	მსახურეულნი
—, 7.	მიიღებდა	მიიღებდა
—, 17.	უაზნოთა	უზანოთა
—, 19.	ისანისასა	ისნისასა
—, 1.		1
282, 3.	მახვილი	მახვილი
—, 7.	კარავ	კარავი
—, 14.	გამცდელ	განმცდელ
—, 26.	საკარამანგი	საკარამანგი
283, 3.	ჩურჩურახისასა	ჩურჩურახისასა
—, 7.	დოთალოს შარვაშისძე	აფხაზეთა ერისთავი დოთალოდ შარ- ვაშისძე
—, 8.	იმერიით	ამერიით
—, 11.	არიშიანს	არიშიანის
284, 3.	ყოვლისა	ყოვლის
—, 18.	ბანუშისა	ბანუშის
—, —.	ხაზართსა	ხაზართასა
—, 19.	პერსეფონის	პერსენოფის
—, 24.	ვინმე	ერთი
285, 3.	სვინჯს	სვინჯს
—, 20.	შეაიწრებდეს სულსა მისსა: ირემთა ემსგავსებოდეს	შეაიწრებდეს: სულისა მისისა სანუ ირემთა ემსგავსებოდა
—, 22.	ქმრად	ქმრად
—, 23.	მყოფი	მყოფილ
—, 29.	მსგეფუსამდის	მსგეფუსამდი
—, —.	ძღუწნობანი	ძღუნობანი
—, 2.		2

286, 3.	მოწოდებად	მოწონებად
—, 4.	ამას	abs.
—, —.	საზესთაოსა	საზეშთაოსა
—, 9.	ქვემორე	ვითარცა ქვემორე
—, 16.	რანისა	არანისა
287, 27.	რკუით	რუსისასა სკუით
288, 2.	უეგოსა	უიგოსა
—, 23.	მრუდისა	მრუდსა
—, 27.	შთასვეს	შთასვეს
—, 1.		1
289, 3.	ძღვნობდეს	სძღნობდენ
—, 7.	გაეპატიუა	განეპატიუა
—, 10.	ყიზარსლანის	ყირზალანის
—, 11.	დაიმიჭირა	დაიჭირა
—, 13.	გავლენა	განვლენა
—, 17.	მოჰამედისი	მოჰამედისი
—, 18.	ესე	abs.
290, 7.	ზესთა	ზეშთა
—, 10.	შემოვიდეს	შემოვიდა ესე
—, 11.	საღრეკანსა	საღრეკანსა
—, —.	პოფა	პოფა
—, 12.	ზესთა	ზეშთა
290, 20.	ხედვენ	დახედვენ
—, 24.	შარვანშა	abs.
—, —.	აღსართან	ახსართან
—, 25.	ყოველთა	abs.
—, —.	წინაშე	წინაშე ღვთისა
291, 12.	ერ	abs.
—, 20.	შინა	abs.
—, 25.	ესე	abs.
—, 26.	მეფისა	მეფის
—, 27.	ბაგრატოვანი	ბაგრატოვანი
—, 2.		2
292, 2.	თჯსსა	მისსა
—, 3.	მიმავალთა	მიმავალი
—, 6.	შემმართებელი	abs.
—, 9.	მოჰაჭე	მოაფე
—, 13.	რაჲ	რა

—, 14.	მისისასაგან	მისისაგან
—, 20.	ღვთისაჲ	ღვთისაი
—, 21.	დიდუბისასა	დიდუბისასა
—, 25.	სახიობათა და შვებათა	სახიობთა და შვებთა
—, 28.	და ჯაღათი	ჯაღათი
293,	1. ტახტსა ბედნიერსა	ტახტ.ბედნიერნი
—, 9.	მიქელ	მიქაელ
—, 11.	გონება	იგონება
—, 12.	ჭრცხვენა	არცხვენა
—, 14.	გლონის	გნოლის
—, 23.	მოისმა	მოესმა
—, 24.	კოსტანტინუპოლით	კოსტანტიპოლით
—, 26.	აქათ	აქეთ
—, 27.	აზნაურით	აზნაურითურთ
—, 28.	გვარე	გვარ
—, 30.	კაენისა	კაცნისა
—, —.	ნიკოფსამდის	ნიკოფსამდის
—, 31	უცილობელად	უცილებლად
—, 32.	თაკვერი	თაკვერი
—, —.	ჯაშმაგთამან აფიცნეს	ჯაშმაგთამან იფიცეს
294,	7. თუსთა	თუსითა
—, 9.	ვინცალა ვინ	ვინცა
—, 11.	ვისთანადა	ვისთანა
—, —.	საყდარსა	საყდარსა დაჯდა
—, 12.	ტფილისსა და მსმენელი	ტფილისისა
—, 15.	სამცხით	abs.
—, 21.	ეფიბსა	ეფიბთა
—, —.	მესტუმრესა	მესტუმრეთა
—, 24.	და წათები. და წარმოემარ- თნეს	abs.
—, —.	პატრონსა	პატრონს
—, 25.	მათით	თვთ
—, —.	საგონებულოთურთ	საგონებულოთურთ
—, 26.	ნაჭარმაგევამდის	ნაჭარმაგევამდისინ
—, 3.		ჰ
295,	1. საქმისა	abs.
—, —.	სასჯელთაგან	სასჯელისაგან
—, 9.	დავითისებრი	დავითისაებრ

—, 13.	შეერთნენ	მოერთნეს
—, 19.	თამარისსა	თამარის
—, —.	დაუყოვნებლად	დაუყოვნებლად
—, 20.	განძად	ტრანძად
—, 22.	ნიალისსა	ნალისასა
—, 26.	დარჩეს სიჭკველითა მათითა და რომელნიმე	abs.
—, 31.	ღვთისა	abs.
296, 2.	მოსვლითა	მოსულითა
—, —.	სარგის ვარდანის ძისათა	abs.
—, —.	მის წინაშე	abs.
—, 3.	და ჭერნი	abs.
—, —.	და აზნაურნი	abs.
—, 5.	დავით	და თუა
—, 7.	მთიულეთისა	მთიულეებისა
—, 13.	აღავსებს	abs.
—, 20—21.	და ეგრეთვე მოვიდეს	abs.
—, 22.	აგართასა	აგართასა
—, —.	მონადირე და მოხარულნი	abs.
—, 23.	მწყალობელი ერთგულთა და საკუთართა ოჯსთა	abs.
—, 26.	კაენი	კაცნი
—, 4.		4
297, 12.	განგებითა	abs.
—, —.	ამას	და ამას
—, 24—25.	და შავშეთისა	abs.
—, 25.	მოვიდეს და	abs.
—, 26.	ძინიელნი	ძინიელნი
—, 1.		1
298, 8.	დაორსულთა	დაორსულდა
—, 12.	გიორგი:	გიორგი ძე თამარისი
—, —.	ესე-ვითარსა	ამას ესე-ვითარსა
—, 24.	რუსუდან	რუსუდან ძე თამარისი
—, 26.	ბაგრატიონიანისა	ბაგრატიონისა
—, 27.	ლაშასა	ლაშასსა
—, 29.	არანი	ჰრანი
—, 30.	ბერი	ბეური
299, 7—S.	და შვილთა	abs.

—, 8—9. ცრემლოდეს	ცრემლოდეს
—, 19. საკიცხველ	abs.
—, 23. წყინობისამან	წყინებისამან
300, 1. ბიჯნელნი	ბინჯნელნი
—, 19. მახატელის	მახატლის
—, 4.	4
—, 5.	5
301, 18. ამირ-მირმან	და ამ. რ-მირმან
—, 20. შეირყენა	შეარყენა
302, 4. დასოთა	დასოთა
—, 5. ალგეთის პირი	abs.
—, 6. ამირ-მირან	ამირ-მირიან
—, 11. ფილოპოტთან	ფლოპოთან
—, 17. ბლათარისი	ბლათარისა
—, 29. და ზარითა, პატვიითა	abs.
—, 2.	2
303, 3. შესატყვისითა	შესატყვისითა
—, 12—13. მირანისა	მირიანისა
—, 13. აღრაბადაგანს	აღრაბადაგანს
—, 21. ამა სიხარულსა და შვება- სა შინა ეკაზმოდეს	abs.
—, —. და	abs.
—, 22. ნახჭველინალმან	ნახჭვენიდალმა
304, 1. მათ	მის
—, 16. შორის	შინა
—, 26. წარმოემართენით	წარემართენით
305, 1. სათხოველნი	სათხოველი
—, —. მისნი	თჳსი
—, 6. აეშაგთან	აეშაგთაგანნი
—, 14. შეზღუდვილობისა	შეზღუდვილობითა
—, 16. ჭარმანანი	ჭარგანანი
—, 19. ურთიერთს	ურთიერთას
—, 20. ურთიერთსა	ერთიერთსა
306, 18. ჩანჩხად	ჩანჩხად
—, 20. ძესა	ვარამის ძესა
307, 5. გამაგრდა	განმაგრდა
—, 6. ღვთისა	ღვთისა უხილაუკი
—, 6—7. დაართვნეს	დაათრნეს

—, 8.	ბალთამდინ	ბალდამდინ
—, 16.	სათმაზ	თამაზ
—, 24.	შემოაქცია	შემოიქცია
—, 25.	თვთ	abs.
—, 26.	გარდამოცდეს	გარდაცდეს
—, 28.	დღეს	abs.
—, —.	მადრასათა	ბადრასათა
—, 31.	ამირ-მირმან	ამირ-მირან
308,	6. სულტანისასა	სულტანისასა
—, 10.	ათაბაგის	ათაბაგის წინა
—, —.	ყოვლისა	abs.
—, 16.	ხოლო	ხოლო მან
—, 18.	დღენი	abs.
—, 27.	უსახელოვნესთა	უსახელოვნესთასა
309,	3. განაწყვეს	განაწყვეს
—, 4.	ცხენი	ათასი ცხენი
—, 17.	მათისა	მისთა
—, 18.	ძეს	ძისა
—, 19.	ფასითა	ფასისათა
—, 22.	ქე საუკუნობს, პირველი და კვალადი	ქე საუკუნეთა საუკუნობს პირველ და კვალადი
—, 23.	ღმერთმან	ღთისმან
—, 25.	პირველსა ჰყავ	პირველისა
—, —.	კაცთასა	კაცისა
309,	27. დრკუა	დრკუ
—, 30.	ნათლისად	ნათელსა
310,	3. მიერევე	მიერევე
—, 4.	ცხებულობასა	ცხებულობასა
—, 7.	ხალიფას დროშას	ხალიფასა დროშასა
—, 12.	ჩვენნი მკედარნი, მოსაე- ნი შენნი სძალო	abs.
—, 13.	მოსწყუნეს	მოსწყუნეს
—, 14.	ერთსა ამას	ერთისა ამის
—, 15.	შევწირავ	შევსწირავ
—, 16.	და	abs.
—, 16.	ამღებელი	ამღებელ
—, 23.	სულიად	სრულიად
—, 29.	მას	abs.

311, 2. ცხად ყოს	ცხადყო
—, 14. 14. შესწორებული	შეუსწორებულ
—, 15—16. არმანგისაებრ	არმანგისაებრ
—, 24. მღვდელთა	მღვდელთა
—, 29. მღვდლისათჳს	მღვრდლისათჳს
—, —. მღვდელთა	მღრდელთა
—, 30. იწყო	ყო
312, 6. სულიად	სრულიად
—, 10. გუზან	გუზ
—, 11. ჩანან	ჩანს
318, 19. და	abs.
—, 22. მცემელი	მცემელიც
—, 27. ამის	ორგზის ამის
319, 5—6. რვა ათასი	ოთხასი ათასი
—, 9. ანკურიას	ანკვირიას
—, —. ბითვინიას	ბინუნიას
—, 10. ამკედრნა	ალამკედრნა
—, 11. ამოიწია	მიიწია
—, 17. მართვებით	მართვეებით
—, 18. ნუქარდინცა	ნოქარდინცა
—, 19. ზესთა	ზეშთა
—, 21. თავი	თავი თჳსი
—, 28. მე	abs.
—, 29. აღებად	კადრებად აღებად
—, 30. ცხოვრებით	ცხოვნებით
320, 5. აღზიდნეს	აზიდნეს
—, 6. პირველად	abs.
—, 32. ხოლო	სამართალი მისი და ნუ შენი
321, 4. სულტანისა	სულტნისა
—, 29. სულტანისაა	სულტნისასა
—, 33. აფხაზნი და	აფხაზნი და იმერნი და
—, —. ჭერ	ჭერ
322, 13. ცხენთთა	ცხენთა მიერ
—, 15. შეუტევიდეს	შეუცვივდეს
—, 15. გაჭვიულ	განქცვიულ
—, 22. ღაშქართა გამარჯვებისა	abs.
—, 23. უამის	სამლო უამისა

—, 30.	წარვიდა ევლოგი, და ივ- ლტოდა, და აღვიდა მთა- სა, რომელსა ჰქვან არა- განნი	abs.
—, 1.		1
—, 2.		2
323,	1. Отъ слова „მაშინ“ до слова „იგი“ (стр. 323. строка 2)	abs.
—, 11.	კაცისა	მიერ კაცისა
324,	3. არამედ	აწ
—, 8.	მონიჭა	მიანიჭა
—, 11.	მონიჭებს	მიანიჭებს
325,	1. დავედრის	დავედრის
—, 22.	კერსუნდ	კერსენდი
—, —.	ამასტია	ამასტრია
—, 23.	ოჯო	abs.
—, 28.	რამეთუ	რამეთუ ამისთვის
326,	8. დადგიან	დადგიან დვისს
—, 22.	მოაკსენებდეს	მოაკსენებს
—, 31.	აღსავსე	კაცი აღსავსე
327,	13. ქარტუნსა,	ქარტუნსა შინა
—, 31.	გახსენოთ	გახსენოთ
328,	4. ხუდაფორინის	ხუაფორის
—, 16.	ნუგეშინის ცეს	ნუგეშის იცეს
—, 18.	კოლას	კოლად
—, 30.	რომ გვარსა	რომგვარს
329,	6. თქმული	abs.
—, 15.	ადარბადგანისათა	ადარბადგანისა
—, 30.	იუო.	უო
330,	18. ურიცხვი	abs.
—, 24.	შეხვრიტეს	შეხვრიტეს
—, 28.	მუსულმანთასა	მუსულმანსა
—, 29.	მიიწივნეს	მიიწინეს
331,	5. საკმარ არს	abs.
—, —.	გურგნისა	გურგნისად
—, 8.	ვერცა	ვერ
—, —.	ვერა	ვერ

—, 14. და მოწუდეს	abs.
—, 28. ადგილსა	abs.
—, 332, 23. აკსენებდეს	აკსენებდე
—, 26. არს	abs.
—, 27. მით	ამით
—, 29-30. ვარამს, ზაქარია გა- გელისა ძესა	ვარამს გაგელს, ზაქარიას ძესა
333, 1. დვინს	ზამთარ დვინს
—, 8. მკეველთა	მოკეველთა
—, —. ცხავადელთა	ცხავატელთა
334, 6. ჩვენი	რამე მამოაკრებელი ჩვენი
—, 14. ბრძანებათა	ბუნებათა
—, 24. ათაბაგი	abs.
335, 6. საძეფოსა	სამეფუფოსა
—, 8. უსაშინელებს	უსაშინელებსისა
—, 18. მხოლო	მხოლოო
—, 20. და მაშინ	მაშინ
—, 22. და აღესრულა	ქ ^ა სა. უღ, და აღივსო
—, 31. თვისსა ლაშას	თვისსა ლაშას. არსენი იტყვის იყალ- თოელი: მეფემთავარი სიონი და წყნარი ჭაბუკი ქალწული ებგუ- რი სებგურო აღვირი კიცვთა თვალნი იერუსალიმი გოდოლი მენავე სახლი და მამა მეგვიპტე- ლი ცხენი ღაზარე ქუდი. იოანე იტყვის ჭრჭიმილი: თვალთალი მლთიელმან სფერო შესხა შამ- შისი; დავით თქვა: ზეზთა გან- დიდნეს მით ჯრმალი კორცსა ჭამს მათ: და აქლემისებრ ძა- ლით მპყრობელად გეთსა კმას ისი დიდება ღთისა:
336, 9. ისმოდა	ასმიოდა
—, 26. ლოცვანი	და ლოცვანი
337, 3. მითვალვად	მითვალვლად
—, 4. და საკერავი	გინა საკერავი
—, 8. ღვთისა	ღმერთსა
—, 12. ჩვენებრივი	ჩუკენებრივი

—, 23.	ჰყო	იყო
338, 10.	მღრღელთა	მღრღელთა
—, 20.	შეიჭურა	შეიჭუა
—, 29.	ყოველთადა	ყოველთა, და
339, 2.	ა, სამოცდაპირველი	მესამოცე
—, 2.	ქეზწყნის	ქვეყანისა
—, 5.	ლაშობითცა	ლაშობითცა
—, 21.	ყოველნი	რამეთუ ყოველნი
340, 10—11.	და ერთ კერძო ჭერ- კანნი, და სომხითარნი, ქართუზღნი და თორეღნი	abs.
—, 12.	მივლიდა	მოვლიდა
—, 18.	ყვარყვარა ჯაყელისა	ყვარყვარე ყაჯელისა
—, 19.	მემნი	მემნის
—, 30.	ესრეთ	abs.
—, —.	და	abs.
341, 3.	და მოწყალე	და განმკითხველ და მოწყალე
—, —.	და გამკითხველ	abs.
—, 4-5.	ხოლო მონისთვის წერილ არს, რომელი შეატუნეს დედათა. ეგრეთვე ესე უწე- სოთა კაცთა, ვითარცა	abs.
—, 6.	სიბოროტედმი	სიბოროტედმი
—, 8.	ნაყოვნებამან	ნაყოვნებამან
—, 9.	შეიყვარნა	შეიყარნა
—, 10.	აღრევითა	აღერივა და
—, 11.	წარიყვანეს	წაიყვანეს
—, 12.	მუნ	თანა მუნ
—, 13.	მიეტევნეს	მოეტევნეს
—, 14-15.	და უფროსდა	და უმეტეს
—, 15.	განეყენებოდა	განეყენებოდენ
—, 19.	კანეთს	კანეთსა
—, 21.	და	abs.
—, 30.	საზამთროდ	საზამთროდ
342, 6.	შეუგინებელი	შეუგინებელ
—, 9.	იყო	რამეთუ იყო
—, 12.	ვითარმედ	კვალად
—, 13.	მოყუარება	მოყუარებანი

—, —.	მოყურება	მოყურებანი
—, 15.	რომელსა	რომლისა
—, 19.	მთვრალობათა შინა	მთვრალობათა
—, 22.	ყოლა	ყოფა
—, 24.	ყენისა	ყენისანი
343, 2.	იზრდებოდეს	იზრდებოდეს
—, 16.	მზისა	მზის
—, 22.	ზოდთა	ზოდიაქთა
—, —.	მთვარისანი	მთვარისანი
—, 23.	ზოდნი	ზომნი
—, 25.	ათცამეტული	abs.
—, 28.	თავლინ-ჯილ	თავლა-ინჯილ
—, 28.	მოლილ	მოილ
—, —.	ყონი	ყონ
—, 29.	ყაყინ	ყაყან
—, 30.	მისცვს	მისცეს
—, 3.		ჰ
344, 9.	ნიჰშნი, ყონლარდი	ნიჰშნიყონ ლარდი
—, 11.	თათრად	თარად
—, 12.	რომელთა ვგონებ ერთსო- ფულელად	abs.
345, 8.	გორ-ხანსაცა ესე	გორხანსცა
—, 12.	საქმენი	გვარისა საქმენი
—, —.	ამისთვის	მისთვის
—, 13.	თქმა	თქმაჲ
—, 18.	თქვა	ითქვა
—, 22.	ალილო	ალილე
—, 23.	ხატაეთს	ხატეთს
—, 25.	ესე	abs.
346, 31.	ზაქარიას	მისი ზაქარიას
347, 2.	საგიმად	სიგიმად
—, 6.	ბეჟაჲ	ბეჟა
348, 1.	არაჲ	არა
—, 23.	დღესა	ქკსა, უმბ, დღესა
349, 1.	ახ. მესამეოცდა მეორე	მესამეოცდა ერთე
—, 8.	პირველად	abs.
—, 9.	უძღებებაჲ	უძღებება
—, 26.	ხვარაზმელნი	ესე ხვარაზმელნი

350, 5.	ამბერდეს	ამობერდეს
352, 12.	კარსა	ვაზირი კარსა
353, 5.	სულტანმან	სულტანმანმან
—, 19.	მემნას	abs.
—, 18.	მცემელთა	მცემელთა
354, 14.	ქმნულთა	ქმნულთა მიერ უსაღიბისა
—, 15.	ბედობასა	ბედოვანსა
—, 23.	რაჲ	abs.
—, —.	კელთ-იგდო	კელთ-იგდო რაჲ
—, 33.	პირაღმართ	პირაღმარ
355, 10.	კახრნიფორას	კახრნიფორას
—, 30.	ხილის	ხილის
356, 7.	წარუვლინა	წარავლინა
—, 13.	მკვლველებრივი	მკვლველებრი
—, 23.	ხოლო	ხოლო აწ
—, 28.	მითქამს	მითქვამს
—, 29.	ჩალატას	ჩალათას
—, 31.	ხატავეთი	ხატაეთი
357, 5.	ნიშაბურელნი	ნიშაბურელნი
—, 9.	ნიშაბურისა	ნიშაბურისა
—, 33.	იძლივნეს	და არა დაივიწყა უსჯულოება ჩვენი. იძლივნეს
358, 4.	ამას	ხოლო ამას
—, 10.	დავედრა ყოვლად	დავედრა ვითარმედ
—, 14.	ჭარმალანი, ჩალატა, იოსური და ბიჩოი	abs.
—, 18.	ზედა	შინა
359, 20.	ვინათგან ყოველი	ვინათგან თუთ მღრდელთა მიერ იხილ- ვებოდეს არაწმიდება. ვინათგან ყოველი
360, 32.	მკვიდროვანნი	მკვიდროვანნი
361, 3.	ხარაფასა	ხარაფას
—, 7.	განბმედიდი	განბმედიდი
—, 18.	მცნობელნი	მცნობელნი
363, 5.	არასა ვგონებ	არას ვეჭობ
—, 25.	ვეცხლითა	ვეცხლითა, სასუბურითა და სანზარა- ულოთა ოქროსა და ვეცხლისა- თა უცხოთა ღარიითა

364, 10.	წინა	წინაშე
365, 2.	ქემან ქუქისამან	abs.
366, 3.	ხარო	ხარ
—, 13.	აქამომდე	აქამდინ
—, 31.	აზრისათჳს	პირისათჳს
367, 3.	წყობა	წყალობა
—, 7.	გარდასრულთა	გარდარეულთა
—, 11.	დედოფლისა	abs.
—, 15.	ქსეული	ქსეული ქრისტესი
—, 24.	ვიდრემე	abs.
—, 31.	ნაუნა	ნავსა
368, 11.	მივლიან	მოელიან
—, 31.	ექმნებითო	ექმნენითო
369, 7.	ღირსთა	ღირსსა
370, 1.	შევსძინე	შევძინე
—, 9.	აქიტოფელისი	აქიტობელისი
—, 25.	ბეგა	ბეგაჲ
—, 26.	იდუმალ	უდუმალ
—, 29.	უამსა	უამთა
371, 4.	ტკბილისა	abs.
—, 5.	მწარედ	მწარითა
—, 14.	კაცი	abs.
—, 19.	ერის-თავსა	ერის-თავსა
—, 24.	მკჳდელნი	მკვლელნი
372, 12.	სურამელი	სურამელი
—, 24.	ღელწმონით	ღერწმონით
—, —.	წდული კელთა	წუდილი
—, 27.	ღელწმონათა მიმართვე	ღერწმონათავე მიმართ
373, 5.	რა	რაჲ
374, 26.	ბანასა	ბანას
375, 1.	განუპო	განუპო
—, 7.	ბანას, ავნის	ბანსავნის
—, 11.	ალიღეს	ალიღეს
—, 15.	შოთაჲ	შოთა
—, 17.	რათა	რომელი
—, —.	ვბრძოდეთ	ვბრძოდით
—, 24.	ანგურგს	ანგურგ
376, 21.	კეთილად	რამეთუ კეთილად

377, 1. მოგანიჭებთ	მიგანიჭებთ
—, —. მონდობილ	მინდობილ
—, 5. და რიტორი	abs.
—, 28. მეოფთა	მეოფთა
378, 2. წაზრდილ	წაზიდულ
—, 9. კუპრი	კუპრაჲ
—, 16. რომლისადა	რომლისად
—, —. ბათოს	abs.
379, 1. უმრწემესისი ულო, და	უმრწემესსა ულოდა
—, 23. გასაშლეელი	გაშაშლეელი
380, 2. ულოს	ულოო
—, —. თამჩთა	abs.
—, 7. ჯპატოსნი	იპატოსნი
—, 10—11. ბოლლა, რათა	ბოლლართა
—, 23. შანა	შინა
381, 1. მამა-კაცისა-მან	მეუისა მამა-კაცისა-მან
—, 16. ყაენსა	ყაენ
—, 18. ყარაყურუმს	ყარაყურუმს
382, 1. მესამეოცდა მესამე	მესამეოცდორე
—, 23. თჳსთა	ურჩთა თჳსთა
—, 25. დგას	დგის
—, —. უჩნდის	უჩნდისთ
383, 6. უმეტესობის	უმეტესობის მოყუარე და
—, 11. ბეგა	ბეგაჲ
—, 22. თორეღლისასა	ღორეღლისასა
384, 14. მოუმცხო	მიუმცხო
—, 21. პურობაჲ	პურობა
—, 24. ხოლო	და
—, 29. ტაბანმელსა	ტაბანმელსა
385, 2. შალვაჲ	შალვა
—, 34. მოსწყვიდეს	ამოსწყვიდეს
—, 5. შალვა	შალვაჲ
—, 8. მოილო	მოიწყო
—, 1.	1
386, 1. ილერწებოდა	ილერწებოდა
—, 2. უნაგირი ცხენ-ღორისა	უნაგირი კურტანი და
—, 7. გამოიყვანეს ხალიფა	abs.
—, 8. და მოიყვანეს	აიკლნეს და მოიყვანეს

—, 15. განმიტეოს	განმიტევებს
—, 16. შჯლსა	შჯლთა
—, 18. მომკლა	მომკლას
—, 19. სჯანი	კაცნი
387, 4. ჩალატასსა	ჩალათასსა
—, 7. განაჩინა	განჩენად
—, 11. თუმანი	დუმანი
—, 15. ყოველგნით	ყოველგან
—, 20. ეგვპტეს	ეგიპტეს
288, 26. შიიყვანა	შიიყვანა
—, 28. სკიანი	სკანი
389, 16. იპოვა	ჭეუა
—, 19. ქრისტინასსა	ქრისტინისასა
—, 24. ას სათერსა	ასსა თეთრსა
390, 5. კასა	კახა
—, 6. ქვეყანისანი	ქვეყანანი
—, 15. აოტნა	იოტნა
391, 5. ყინელი	ყინელი
—, 17. ხოლო	და
—, 22. ჩნდა	ჩვენდა
—, 25. ანაზდად	ანასდა
392, 15. განგაზრახებ	განგამწარებ
—, —. იმერად	იმერიით
393, 6. ნიკოფსით	ნიკოფსით
—, 8. საღმასურნი	საღმასური
—, 9. გურდემლი	გურდემლი
—, 11. ამიერი	ამერი
—, —. დაშალა ღაშქარი	სამეფო, დაიშალა ღაშქრობა
—, —. მსახურებაჲ	მსახურება
—, 18. მისსა,	მას. მას უბრძანა ყაინმა
—, 28. რად	abs.
—, 29. შეიერთნენ	შეიერთნენ
396, 1. კეთილნი	კეთილნი
—, 6. წარსდგა	წარდგა
—, 15. რათა	abs.
—, 19. დავსთმენ	დავსთმეთ
397, 21. შეეპა	სამითა კაცითა შეეპა
—, 27. ერაყითა	იერაყითა

398, 17. ასული	abs.
—, 30. ტუთარ	ტუთარ
399, 31. სედვიდა	სედვიდა
400, 13. წარატაცნეს	წარისუნეს
—, 19. მმარსველი	მმარსავი
—, 19. ქვეყანათა	ქრისტოიანეთა
—, 25—26. ტუთარეს	სუთარეს
401, 2. წყალობით	abs.
—, 30. რომელი	რომელი გამოისახა
402, 3. მართლად	მართლიად
—, 12. გზასა	გზისა
—, 17. ვითარ	abs.
—, 25. განსრულებულობისა	განსრულებულობასა
403, 4. უმრწამესი	უმრწამესი
—, 6—7. წარკდომოდა	წილკდომოდა
—, 16. თეგუთარისა	თეგუთარის
—, 18. გამოვიდეს	უპუ დგეს თეგუთარ, რომელსა უამსა გამოვიდეს
—, 23. დაწერილი	დაწერილი
—, 32. დევნად	დევნად
404, 1. თეგუთარისა	თეგუთარისასა
—, 7. ათ-ორ-მეტთა	ათ-ორმეტე
—, 29. მისვლად	მისვლად
—, 31. არნ	არიან
—, —. ჯოლაქი	სეგზი ჯოლაქი
405, 4. მებრძოლნი	მბრძოლნი
—, 6. დედა-წულითა	დედა-წულისა
—, 1.	I
406, 1. ბარასა	ბარახა
—, 2. ჰემანსა	ჰემანსა
407, 3. დიდი იგი	დიდი იგი ნოინი
—, 15. ნოინ	ნოინ
—, 18. მიდრკეს	მ-დრიკნეს
—, 19. ტუნდა-ბუღასა	ტონდა ბუღასა
—, 20-21. ხოლო აბაღა ორ დღე მათ სდევნიდა	abs.
—, 23. ხოლო	abs.
408, 4. კახას	კახს

—, 6.	იძიეს	წიგნი იძიეს
—, 12.	გზისა	მზისა
—, 23.	მთავიდა	შთავიდა
406,	8. დაჰყო	და დაჰყო
—, 12.	ღვთისა	ღვთისასა
—, 17.	მცხეთას:	მცხეთას: ხოლო
—, 18.	მოაკედინა	მოკლა
410,	22. შანშეს	შანშას
—, 28.	წერეთი	ერეთით
411,	1. მესამეოცდა მეოთხე	მესამეოცდა სამი
—, 2.	ბაგრატიონი	ლავას ძისა ბაგრატიონი
—, 8.	სულტანობაჲ	სულტანობა
—, 9.	პონტოჲ	ყოველი პონტო
—, 11.	ასურასტანი	ასურიასტანი
412,	26. ასული	და ასული
—, 28.	იყუნეს	იყუნენ
413,	7. თორმეტნი	თორმეტნი
—, 24.	გულითა	სულითა
—, 29.	მიიწყო	მიუწყო
414,	4. ეგო	აგო
415,	1. ნიკოლოზ	ნიკოლოზ
—, 2.	ნიკოლოზ	ნიკოლოზ
—, 24.	წყალი	შავი წყალი
—, 1.		1
416,	11. აჭარასა	რაჭასა
417,	13. სძლო	სძლონ
—, 31.	ბურღაფი	ბურღაფი
418,	7. უნობასა	უნობისა
—, 21.	მიერ	მიმართ
—, 22.	ვასილი	ბასილი
419,	27. ქალასაჲ	ქალასა
420,	28. მანოელ	მანოველ
—, 1.		1
—, 2.		2
421,	5. რომელი	ახს.
—, —.	უმეტეს	უპირატეს
—, 11.	გაუიდა	ყოველთა გაუიდა
—, 15.	რომელი	ძალი

422, 10. სული	სული თვისი
423, 7—8. იმერეთს	იმერიოს
—, 30. ვერა	ვერაჲ
424, 17. თვისა	თავისა
—, 26. დაიცვეს	დაცვეს
—, 29. გვაში	ლამით გვაში
—, 30. ტფილისელნი	კაცნი ტფილისელნი
425, 4. სორღალას	სორღალს
—, 12. ყორჩიბა	ყონჩიბაჲ
—, 19. საქართველოსა	საქართველოსი
—, 21. მესამეოცდა მენუთე	მესამეოცდა ოთხი
—, 22. ბაგრატიონი	ბაგრატიონი
426, 4. ტაჩარ	ტაქარ
—, 6. გიორგი	ახს.
—, —. ბექასამან	ბექასმან
—, 13. ნოინთა წინა	ნოინსა წინაშე
—, —. ტაჩარ	ტაქარ
—, 14. ფარეჯან	ბარეჯან
427, 11. პაღოლოლოსის	პაღიაღალოსის
—, 12. კოსტანტინუპოლისამან	კოსტანტიპოლისამან
—, 13. მიქელ	მიქელ
—, 15. არა ყვეს	არაჲ ყვეს
—, 21. ხოლო	ახს.
—, 25. ქალაქი	ქალაქი და შიგან
428, 5. მოიწია	მოიწია ყაინი შინა მოუწოდა
—, 15. ავ. მესამეოცდა მეექვსე	მესამეოცდა ხუთე
429, 1. მუზარდსა	მუზარათსა
—, 2. გაუკვეთა	განუკვეთა
—, 4. ბაგენი	ყოველნი ბაგენი
—, —. მზაკვარნი	მზაკვართანი
—, 17. არა	არ
430, 2—3. ძმისა მისისა	ახს.
—, 5. ყაზან	ყაინმან ყაზან
—, 12. დაყოცად	ახს.
—, 17. მახმედისა	მოჰამედისა
—, 19. კაცი	კაცი ერთი
—, 21. რაჲცა რა	რაჲცა რაჲ
—, 28. ნავროზ	ხოლო ნავროზ

431, 2. მოვიდოდენ	მივიდოდენ
—, 15. წერეთს	ერეთს
—, 27. სიბუჩიი	სიბუჩი
432, 1. ბადურ	ბადურ
—, —. ოთხას	ოთხას
—, 2. ყაზან	ყაზან ყაინმან
—, 15—23. ოთხას	ოთხას
433, 3. კირ მიხაილ	კირია. მიხაილ
—, 4. კარნიფოლა	კარნიფორა
—, 10. აზ მესამეოცდა მეშვიდე	მესამეოცდა მეექვსე
—, 23. ბაყთარ	ბაყთარ
434, 5. ქართველნი	abs.
—, 7. ციკარსა	ციკარესა
—, 16. ქვეითად	ქოითად
436, 1. ავ. მესამეოცდა მეექვსე	მესამეოცდა შვიდე
—, 24. მეფესა	მეფესა დავიოს
—, 26. შუა	შინა
437, 20. შუა	შინა
—, 23. გევთა	გევსა
—, 1.	1
439, 1. ბაბერდს	შაბერდს
—, 11. რამეთუ	ხოლო
—, 14. წარვიდაო	წარვიდა
—, 20. ხუთასი	ხუთ ათასი
440, 20. ბაბერდით	შაბერდით
—, 30. ხენითა	დივნითა
441, 3. დევნად	დევნა
—, 9. ტუვენვად	ტუვენვა ყუეს
—, 10. ეწია	მიუწია
—, —. იგი მრავალ სულ	მრავალი სული
—, 18. ანტიოქია	ანტიოქი
—, —. ღაზამდე	ღაზამდე
—, 21. ბაყთარ	ბაყთარ
—, 26. ტაბაკმელს	ტაბაკმელს
—, —. მივიდა	მიუვიდა ამბავი
—, 30. ათ-ასი	ასი
442, 1. ოტებელი რა ცნა დავით	რა ცნა ოტება დავითისი
—, 8. და ვითარ	მივიდა ბექა და მოადგა ძლიერად ცინესა

—, 15.	შული	abs.
—, 18.	ერთი	ესეთი
—, 28.	ექლო	რაცა ექლო
—, 29.	ოუ	დალათუ
443,	11. ხარბად	ხარბანდა
—, 17.	ომსა	ბრძოლასა
—, 22.	უშიშმან	უშიშმა
443,	25. განვიდეს	გარდვიდეს
—, 29.	ხარძსა	ხარხალსა
444,	7. უსენს და ოვსთა შეება, და იკსნა	ასან ოვსთა შემოება
—, 12.	ხარბდანს	ხარბადანს
—, 13.	დააქციუნე	დააქცინე
—, 32.	ბრძანება	მოვიდა ბრძანება
445,	6. სიკუდილად	abs.
—, 10.	პირველად	abs.
—, 11.	ხარბანდასნი	ხარბანდასანი
—, —.	ბარტამ	ბასტამ
—, —.	მას ზედ	მას-ზედანი
—, 16.	ხუტლუშასი	ხუტლუ-ბულასი
—, 21.	რომელსა	რომელი
—, 22.	ესე არს	abs.
—, —.	ქმა	ქმაჲ
—, 23.	მესამეოცდა მეშვიდე	მესამეოცდაშვიდე
—, 23—24.	გიორგი (ბრწყინვა- ლე), ქე დიმიტრი თავდა- დებულისა ძის ქე დიდისა ბეგასი	abs.
—, 24.	ბაგრატიონი	ბაგრატიონი
—, 24—25.	ამასთან აჲ მეფე გი- ორგი მცირე, ქე დავითი- სი, ძმის-წული გიორგი ბრწყინვალისა	abs.
446,	2. იგი	გიორგი
—, 5.	მორწმუნობითა	მორწმუნობითა
446,	7. საეკლესიოსა სოფლისა	საეკლესიოთა საკმართა
—, —.	საღამე	საღაცა

—, 9.	აქუნდა	თანა აქუნდა
—, 10.	თანა შეწყენარებულობა და ობოლთა და	შეწყენარებულობა ობოლ
—, 17.	ქმნული	ქმნილი
—, 29.	გამოსლვად	გამოსლვა
—, 1.		1
447,	1. ჩოფან და	ჩოფან
—,	2. სვა მისი	სვითა მისითა
—,	4. თანა	abs.
—,	—. გიორგი	გიორგი თანა
—,	5. გიორგისადა	გიორგის
—,	17. აღმოჭვირვებად	აღმოჭვირობად ¹⁾

26. Сборникъ разныхъ произведеній—небольшая рукопись на бумагѣ, въ 195×16,5 сант., въ новомъ простомъ картонномъ переплетѣ, заключаетъ въ себѣ всего 49 листовъ, писанныхъ строчнымъ мхედრული съ киноварными заглавіями, и по содержанію дѣлится на три совершенно различныя произведенія:

1) Жизнь и дѣянія Александра Македонскаго (15 листовъ). Эта часть рукописи написана кругловатымъ письмомъ мхедრული съ киноварными заглавіями и съ начальными буквами асомтаврული. Рукопись дефектна. Начало:

ცხოვრებასა და საქმესა. ალექსანდრესა. სპარსეთისა სამეფოსა საბერძენეთისად დამმორჩილებელისასა. მრავალნი ბერძენნი აღსწერდენ რომელნიცა. მასვე რიცხუსა შა უფროსი ნაწილი იყუნენ თვით მხილულნი და რომელთამე ჭტდ ჰმსახურნეს მქონებელთა მსახურებასა მას შა ნაწილისათა: და რომელთამე ტრფიალებითა უზომოესა საუკუნოდ სახელისა თვისისათა. განგებით მოუწოდა მან, რათა აღსწერონ ისტორიაჲ საქმეთა მისთა: და რომელთამე მრავალთა ნათესაობისაებრ თვისისა სურვილითა ზღაპართათა, მართლიადნი იგი საქმენი დიდებულებისა მისისა-

¹⁾ Разнотченія остальной части нашей рукописи показаны при изданіи мною текста по Мингрельскому варианту въ приложеніи Картиль-Цховреба списка царицы Маріи.

ნი, დაუჯერებელთა მრ საკვირუსლებათა განუმრავლებიესყე: მაგრა უსარწმუნოესად შესაძლებელ არს შერაცხუად პტოლე-მეოსა, რლი შდ მისსა იქმნა მევედ ეგვიპტისა, და არისტო-ულოსა, რ მათ გარდმოსცენ თვისნი აღწერილნი შდ აღსა-სრულისა ალექსანდრესასა კიდე ყოვლისა მიზეზისა შიშისა, ანუ ლიქნისა, რლთაგანცა ჩესლებისაებრ გამოვლენ უსამართლო-ებანი ისტორიათა შინა.

Текстъ этой части рукописи обрывается теперь слѣдующими словами четвертой главы:

სახელოვან იყო ტაიქთა მიერ დროსა მას თესალია, და მრავალთა ადგილთა იპოვებოდა მუნ დიდნი და პატიოსანნი ჯო-გნი ცხენთანი. მაგრამ ბუკეფალ მებრძალის დაკედვისა წე ყთასა უზესთავსობად, ამისთვის ძილონიკოს ძარსალანინმან ღირსად დიდ მფლობელად ადგილთა მათ პატივის მცემელმან მისმან მოჰგუარა იგი ძილიპვეს გასასყიდლად და სთხოვა ფა-სად ტალანტი ათექუსმეტი: როს მოედანსა ზა გამოვიდნენ ცნობად გაჭენებისა და სადავესა შა კთაობისა ბუკეფალისა მის ევრავინ მახლობელთაგანთა ჩინებულთა და დარბაზისაგანთა მსახურთა უძღეს დამორჩილებად და სადავის პყრობად მისსა, რ ტაიქი მივარდებოდა ყთა ზა, და შეჯდომად მეცადინთა ყთა შიშნეულ ჰყოფდა თვისითა მძვინჭარებითა: როგორათაც დაუმშვიდებელსა და მძვინჭარებისათერს მისისა არად გამოსა-დევსა განტევებად მისისა მოზრახ იყუნეს, და მაშინ სულ-მთქმელჰან თქუა ალექსანდრემან: ღო ჩემო, რაგუარსა ესე ვი-თარსა ცხენსა მოაკლდებიან სულმოკლებისა მრ და კუპუნად გამოუცდებლობისა: მსმენელმან მამამან არა ერთჯერ ესე გუარ-თა სიტყუათამან ჰკითხა რისხვით თუ რად სადმე შეურაც-ხჰყოფ შენ ესე გუარისათვის საქმისა, რლისა წარმართებად შენ თვით არ შემძლებელხარ უგამოცდილესთა შენთა უხუცესთა: უპასუხა ალექსანდრემან. მშობელო საყუარელო:

**Нашъ текстъ представляетъ переводъ Анабазиса Ар-
ріана.**

2) Птичій лѣчебникъ, заключающій въ себѣ 24 листа,

безъ начала и конца, написанъ круглымъ почеркомъ мхед-
рули, отличнымъ отъ почерка предыдущаго текста; тетради
при переплетѣ перепутаны, заглавія писаны киноварью. Лѣ-
чебникъ имѣетъ въ виду охотничихъ птицъ, такъ какъ при
каждой главѣ обращается вниманіе егерей и кречетниковъ.
Начало:

გრილს: ფრინველს: სალამოს: ცოტა: ჯავზი: ჩაეყლაპება:
ლიალ: მხურვალად: შეინახავს: ¹⁾ და: არგებს: თბილს: ალავს:
ჯდომა: და: თბილის: საძღვებს: ჭმევა: კარგია: თუ: ფრინ-
ველს: სიგრილისაგან: ჩინჩახვი: გაებეროს: პირველ: ნემსით:
მოუჩხვლიტე: მასუკან; ან: ეგირი: და: ან: ჯავაზი: მიეც: და:
არგებს: თუ: იმან: არ არგოს: მუხუდოს: ოდენი: თრიაქფარუ-
ხი: ჩააყლაპე: კარგია: კოჭა: სანელეებელი: რომ: ეგირის:
მაგიერ: მისცე: არგებს: **Конецъ:**

კიდევ: კირის: შავის: ნავითა: ოყნა: უყავ: უშველის:
ამავ: კირისათვის: რევანდი: დაალბე: და: რევანდის: წვენ ში:
ბიის: გული: გამოხადე: და: შაქრის: ყინულით: მოატკბევე:
და: ყობულით: პირში: ჩაასხი:

Въ числѣ средствъ для излѣченія птицъ рекоменду-
ются и заговоры, которые мы приводимъ ниже:

ლოცვა ფილენჯისათვი. ჩვენ ²⁾ ვიყვენით სამნი
ძმანი სამებისა წმინდისანი, გავედით მთასა სანადიროსა, მივა-
კულივეთ კვალი ნადირისანი, ვერა ვიპოვეთ კვალი ნადირისა-
ნი, ავედით აღელსა, მალელსა, კლდესა სალსა, კეცსა ღრმასა,
ვპოვეთ კვალი ცხვირ-უკულმართისა, პირ-უკულმართისა, გზა-
დაქცეულისა ფილენჯისა კოლინჯისანი, სამას სამოცდა საღმო-
ბისანი, უშაღეთ ბადე, რა ბადე? ბადე დიდ ბადე, ვინაფირეთ,
დაეყარეთ ველი, თმანი ჰქონდა აღისანი, კბილი ჰქონდა რვა-

¹⁾ До этого текстъ внять съ конца второй сохранившейся тет-
ради, послѣдующее составляетъ начало третьей тетради.

²⁾ Знаками препинанія въ нашемъ текстѣ служатъ по двѣ точки
послѣ каждаго слова, какъ видно изъ предыдущихъ отрывковъ, но въ
данномъ случаѣ мы ихъ не повторяемъ.

ლისანი, წვიენი ჰქონდა ჰიქისანი, ოროსენემ თქუა: დაგ-
ლიჯეთ კბილნი რვალისანი! კოროზ თქუა: დაეკრათ თმანი
ალისანი. ოროზ თქუა: დავამტუროთ წვიენი მისნი ჰიქისანი.
ფილენჯმა თქუა: ნუცა დამამტურევეთ წვიესა ჰიქისასა, ნუცა
დამჭრით თმასა ალისასა, ნუმცა დამგლეჯთ კბილსა რვალი-
სასა? წაეალ, ჩავარდები წყალშია, აესწევ ქვასა, შეეჭამ ქვიშა-
სა, შეესვამ წყალსა. ღმერთმან და გიორგიმ დაგწეროს ჯვარი,
გილხინოს ეს ლოცვა სანამდის ეშველებოდეს, სამჯერ დილა-
ზედ წაუკითხეთ, სამჯერ შუადღისას და სამჯერ საღამო ქამ
წაუკითხე.

„*Молитва отъ „пиленджи“ (конвульсий, парали-
ча)*. Насъ было три брата во имя Св. Троицы. Вышли мы
на гору охотничью, напали на слѣдъ звѣря, но не могли
прослѣдить его, поднялись на агхели-магхели ¹⁾, скалу от-
вѣсную, спустились въ глубокое ущелье, нашли слѣдъ кри-
воногого, криволицаго, кривопутнаго „пиленджи-колпиджи“,
трехъ сотъ шестидесяти болѣзней. Разстлали сѣти. Что за
сѣти! Сѣти превеликія, заиграли въ рожокъ (ვიზაფირეთ ოფ
ბაფირი—музыкальный инструментъ), прошли равнины, на-
шли „пиленджи“; *а у него* волосы пламенные, зубы сталь-
ные, голени стеклянныя. Оросвинѣ сказалъ: „выбейте зубы
стальные!“ Корозъ сказалъ: „срѣжемъ волосы пламенные!“
Орозъ сказалъ: „сокрушимъ стеклянныя голени его!“ Пилен-
джи сказалъ: „не сокрушайте стеклянныхъ моихъ голей,
не срѣзывайте волосъ моихъ пламенныхъ, не выбивайте
зубовъ моихъ стальныхъ: удалюсь, брошусь въ рѣку, под-
ниму камень, поѣмъ песокъ, выпью воду“. Богъ и св. Ге-
оргій да благословятъ тебя и дадутъ во здравіе сію молит-
ву. Молитву сію читай по три раза утромъ, въ полдень
и вечеромъ, пока не выздоровѣеть!“

ფილანჯისა და თვალის ცემის ლოცვა: სახე-
ლო ღვთისაო, სახელითა ღვთისათა გასქდა შავი კლდე, გამო-
ვიდა შავი ცხენი შავის უნაგირითა, შავის იარაღითა, გამო-

სწია შავსა გ ცხენსა, შეჯდა შავი კაცი შავსა ცხენსა, მიმართა შავსა გზასა, მიაღგა შავსა ზღვასა, გააპო ზღვა შავი, ჩაპყო შავი ყავარჯენი შავსა ზღვასა, ამოილო გველი შავი, დაღვა შავსა ქვასა, დაჰკრა შავი ყავარჯენი შავსა გველსა, ერთი წყალისა იყო, ერთი ცეცხლისა, დაჰკრა წყალისასა, გაარდაასხა ცეცხლისასა, ისრემც მისი დაშრტება, ვისიცა სცემის, ან ეცეს.

„*Молитва отъ „миленджи“ и дурного глаза.* Во имя Бога, треснула черная скала, вышелъ черный конь съ чернымъ сѣдломъ, съ чернымъ уборомъ, и сѣлъ черный всадникъ на черного коня, направился по черной дорогѣ, подступилъ къ черному морю, разсѣкъ черное море, опустилъ черный жезлъ въ черное море, вытащилъ черного змѣя, положилъ на черный камень, ударилъ чернымъ жезломъ черного змѣя; одинъ змѣй былъ водяной, другой огненный, ударилъ на водяного и облилъ огненного. Тажъ и тотъ глазъ потухнетъ, отъ котораго болѣзнь приключилась или приключится“.

სახელი ღთისა. სახელითა ღეთისათა, გასქდა თეთრი კლდე, გამოვიდა თეთრი კაცი, თეთრი ცხენი თეთრის უნაგრითა, თეთრის იარაღითა, გამოსწია თეთრმა კაცმა, თეთრსა ცხენსა შეჯდა, თეთრი კაცი მიმართა თეთრსა გზასა, მიაღგა თეთრსა ზღვასა, გააპო ზღვა თეთრი, ჩაპყო თეთრი ყავარჯენი, ამოილო თეთრი გველი, დაღვა თეთრსა ქვასა, დაჰკრა თეთრი ყავარჯენი, ერთი წყლისა იყო, ერთი ცეცხლისა, დაჰკრა წყალისასა, გარდაასხა ცეცხლისასა, ისემცა მისი თვალი დაშრტების, ვისიცა სცემია და ან ეცეს.

„Во имя Бога, треснула бѣлая скала, вышелъ бѣлый всадникъ и бѣлый конь съ бѣлымъ сѣдломъ, съ бѣлымъ уборомъ; выступилъ бѣлый всадникъ, сѣлъ на бѣлаго коня, направился бѣлый человѣкъ по бѣлой дорогѣ, подѣхалъ къ бѣлому морю, просѣкъ бѣлое море, опустилъ бѣлый жезлъ, вытащилъ бѣлаго змѣя, положилъ на бѣлый камень, уда-

риль бѣлымъ жезломъ. Одинъ (змѣй) былъ водяной, другой огненный, ударилъ на водяного, облилъ огненного. Такъ и тотъ глазъ потухнетъ, отъ котораго болѣзнь приключилась или приключится“. Эта молитва въ оригиналъ повторена.

3) Исторія разрушенія Іерусалима Титомъ Веспасіаномъ, заключаетъ въ себѣ 9 листовъ, писанныхъ скорописью мхедрули, безъ конца. Особенность этой части рукописи состоятъ въ томъ, что слова начальныхъ и новыхъ строкъ приведены безъ первыхъ буквъ. Очевидно переписчикъ думалъ вернуться потомъ къ этимъ словамъ и зарисовать въ этихъ мѣстахъ унциальные буквы, что почему-то не выполнялъ. Другой особенностью правописанія текста нужно считать довольно частое употребленіе буквы *Ლ* вмѣсто *з*. Исторія разрушенія Іерусалима переведена съ русскаго языка архимандритомъ Порфиріемъ Багратіаномъ въ 1792 г.

Начало:

[*ო*]დეს მიიღო პატივი და ღირსება კეისრობისა უესპასიანემა და იქმნა დამტკიცებულ მბრძანებელად ყოვლისა სოფლისად, მყის პირველსავე წელსა მბრძანებელობისა თვისისასა იყო გამოძიებად დაშთომილთა მათ იუდანთათვის, რომელთაცა არ ენებად (*sic*) დამორჩილებად ქრსტმე მისთა. და ქმნა მრავალნი განზრახუანი მისრტს: გაგზავნის ძესა თვისსა ტიტეს მრავლითა ძლიერებითა დასარღუტველად ყლ დიდებულისა ქალაქისა მის იერუსალიმისა. ხრო ტიტე მხედრებიოურთ თჳისით წარვიდა ალექსანდრიით კმელის გზით ქალაქად ნიკოპოლად, რომელი შორ არს ალექსანდრიისა ოც უტევან, და დაჯდა მუნ ნავთა ზა.

Конецъ: რამეთუ იწყეს შენებად კოშკთა მყის მოიწია მათ ზედა ტიტე მრავლითა მხედრებითა და იყუნენ გუნდნი მისნი დიდ-დიდნი ფრიად და ძლიერნი, რომელნიმე იტალიით, რომელნიმე ალექსანდრიით და რომელნიმე ახლად შეკრებილნი, რომელნიცა შეკრიბნა კესარიისად სირიის სამძლუართა შა და

უქალა მათ ტიტემან რათა ყოვლითა ძალით მათით განემზადნენ ფიცხელისა მიმართ იუდიანელთა ზედა საბრძოლად რომლისაცა ქადაგებისა მხედარნი სიხარულით აღავსებდეს მოსურნენი მსწრაფლად წყებისა იუდიანთა მიმართ ომისა. მივიდა რა (на этомъ текстъ обрывается, хотя слѣдующая страница присутствуетъ). Всѣ упомянутыя выше статьи писаны разнымъ почеркомъ и на разныхъ бумагахъ. Филиграни бумаги: корона въ видѣ шапки Мономаха и двуглавый орелъ съ короною. Рукопись, вѣроятно, конца XVIII вѣка.

27. Висраміანი, рукопись на бумагѣ, въ 28×20,5 сант., написана круглымъ письмомъ мхედრული и черными чернилами; заглавія писаны киноварью. Перешлетъ досчатый, обтянутый кожей. Пагинація указана по тетрадамъ буквами мхედრული на поляхъ снизу листовъ. Всѣхъ страницъ 496. Послѣдній листъ (стр. 497) занятъ поздними сравнительно съ рукописью стихами. Знаками прерыванія употребляются по три точки послѣ каждаго слова. Филигрань бумаги: корона и надъ короною звѣзда о шести лучахъ. Этотъ списокъ послужилъ главнымъ оригиналомъ при изданіи Висраміани въ 1884 г. (см. описаніе № 17). Издатели нѣсколько отступили отъ рукописной традиціи, выбросили союзъ და во многихъ случаяхъ и исправили правописаніе.

Начало:

იყო. დიდი. და. მაღალი. სულტანი. ტულღურბეგ. ქვეყანასა. ზვარასნისასა. და. აღრაბადაგანისა. ლაშქარ. მრავალი. მოვლენილი. და. მორკმული. და. აღსრულებული. ყოველსა. სპარსეთსა. ზედა. აკლდა. სამეფოსა. მისსა. ქალაქი. სპარანს. და. შეიყარნეს. ყოველნი. დიდებულნი. და. წარჩინებულნი. მისნი. მოახსენეს. Кѣмъ и когда переписана рукопись, не видно, но, судя по почерку и бумагѣ, она должна принадлежать къ XVII вѣку.

28. Православное христіанское богословіе. მართლ მა-
დიდებლობითი ქვენებრი ღწის მეტყუტლება. Рукопись въ
32×21 сант., на простой бумагѣ некрасивою и неразбор-
чивою скорописью мхедრული. Весь текстъ писанъ черными
чернилами, заглавія и начальныя буквы исполнены крупны-
ми асомтаврული. Два начальныхъ листа и восемь послѣднихъ
снизу ободраны вмѣстѣ съ бумажнымъ переплетомъ. Въ се-
рединѣ недостаетъ двухъ листовъ; всѣхъ листовъ теперь на-
лицо 40; послѣдніе 4 содержатъ въ себѣ русскій текстъ
статьи „О злыхъ ангелахъ“, писанный въ одинъ столбецъ.

Начало:

თჳს სოფლისა შექმნისა.

თ ა ვ ი ა.

მისთვის. თუ ვრსა შა ჰზრსა ჯერ არს შემეცნება ლექსი-
სა ამის. შექმნა. განსაზღურებისათჳს მისისა და განყოფისა, და
კრდ მისთვისე. ვრდ სოფელი ესე ნამდვილ შექმნილ არს ღროთა
და არა საუკუნოდ:

კ. 1. თავსა ამას შა ვა ჰჩანს ზედა წარწერილისა ძლით,
სათანადო არსმოხედუად სამთა ნიეთთა. 1. რა ცხად იქმნეს თუ
რაასა ჰნიშნავს სახელი ესე შექმნა. რა არა შეხუდეს ვისიმე
ამას ზა იქვ. 2. რა წინა დაიდუას განსაზღურება ანუ წარწერა
მისი. და ამისთანა განყოფილებაცა, რა შესაძლებელ იყოს
ხილუად, თუ რაასათჳს საკუთრად ესაჯოთ რწ. მ. უკანასკნელ-
პირის-პირ ათეისტთა (უღმრთოთა) და პირისპირ ძუტლთა ფი-
ლასოფოსთა, რა დავამტკიცოთ, ვრდ შექმნა სოფლისა ნამ-
დვილ იყო ღროთი უკუტ და არა საუკუნოდ.

Русскій текстъ представляетъ оригиналъ послѣдней
главы нашей рукописи. Все произведение есть переводъ съ
русскаго языка архіепископа Гаія и представляетъ авто-
графъ. Авторомъ русскаго оригинала былъ извѣстный мо-
сковскій митрополитъ Платонъ.

Начало русскаго текста безъ измѣненія: „Выше упомянутая же выдумка несправедлива что будто Ангель перскій бояма имѣвшаго, за отшествіемъ Іудеевъ во Іерусалимъ, воспослѣдовать перскому, даніилъ не объ отшествіи израильтянъ, которое тогда имѣли они уже свободное и безпрепятственное но о помѣшательствѣ въ созданіи храма, плакаль, какъ видѣли мы изъ повѣсти тогдашняго происшествія. 4) вопрошаемъ: Ангель оный перскій зналь ли, что даніиловъ ангель все что ни дѣлалъ, по повѣленію дѣлалъ, Божию, или не зналь? Ежели зналь, то слѣдовательно сопротивлялся онъ самому Богу; а буде не зналь, такъ поетому не зналь и того, что святой ангель оный былъ точно святой“. Эта статья „О злыхъ ангелахъ“, которую Гай перевелъ на грузинскій языкъ въ Яссахъ въ 1792 г. (Цагарели. Свѣдѣнія о пам. груз. писем. III, XV, 202).

Водяной знакъ бумаги представляетъ бѣгущую лошадь, на другихъ листахъ какъ будто перевязанныя буквы ІЮ. Рукопись, вѣроятно, конца XVIII вѣка.

29. Сборникъ статей архіепископа Гаія. Первая половина рукописи заключаетъ въ себѣ „Христіанское ученіе“ საქრისტიანო მოძღვრება, рукопись въ 32×21 сант., на бумагѣ скорописью мхедрули и черными чернилами. Заглавія писаны буквами асомтаврули. Картонный толстый переплетъ рукописи обтянутъ красноватою кожей. Всѣхъ писанныхъ страницъ XVI+377. Между 354 и 355 страницами 39 листовъ пустыютъ. Рукопись поступила изъ „Студенческой бібліотеки“; прежде, какъ видно, она принадлежала царевичу Миріану, ибо на оборотѣ переплета запись по-русски: Изъ книгъ царевича Миріана грузинскаго.

Книга написана въ Кременчугѣ архіепископомъ Гаіемъ II, какъ видно, представляетъ автографъ; начата 6-го октя-

бря 1788 г., и кончена 20 декабря того же года. Все это явствуется изъ записей на страницахъ XV и 298:

ვიწყე წელსა. 1788. თთუჲსა ოკლომბერისა. 6. კრემენ-ჩუგს. გაიოს:.

ქრისტიანებრი სწავლა. ანუ ჭტი სიტყუა ღრსა გამოკრე-ბილი საღმთოსა წერილისაგან, საკმრად ყთა მოძღუართა ანუ მქადაგებელთა ეკკლისიისათა, მოკიდულეებითა სხოლასტიკურთა ღრს მეტყუჲსლებითა ჰაზრთათა. ყთა თჲს აღმოსავლეთისა ეკ-კლესიურთა მოცემათა.

დიდება შენდა ღრ მომცემო ამათ ყთა კეთილთაო, სრულ ვჰყავ წელსა. 1788. დეკემბერს, 20 დღეს. გაიოს. კრემსჩუგს:

„Христiанское ученiе“ состоитъ изъ выборныхъ мѣсть Священнаго писанiя, расположенныхъ въ порядкѣ и раздѣ-ленныхъ на 11 главъ и 136 параграфовъ. На поляхъ ука-заны источники, откуда тѣ или другiя ученiя и изреченiя взяты. Страницы I—XVI служатъ предисловiемъ. Собствен-но „Христiанское ученiе“ занимаетъ страницы 1—298. На стр. 299—305 дается указатель главъ и параграфовъ.

Дальнѣйшiе тексты тоже представляютъ выписки изъ Священнаго писанiя, но онѣ составлены послѣ 1788 г. Такъ, на-примѣръ, настр. 306—309 приведенъ текстъ подъ загла-вiемъ.

სარკე. რზლისაცა შა იხილავს ყრ ჭტი ქენე. ყრსა მდგო-მარეობასა, თანამდებობასათჲსსა.

„Зеркало, въ которомъ каждый истинный христiанинъ найдетъ всѣ виды своихъ обязанностей“.

Эта глава въ началѣ имѣетъ записъ:

წელსა. 1789. თებერვალს. 18. კრემენჩუგს.

1789-го года, февраля 18-го, въ Кременчугѣ.

Далѣе идутъ статьи:

1) ღროსათჲს—О времени (стр. 311—313).

2) ჭტი სარკე კაცისა. Истинное зеркало челоуѣка (314—318).

3) ლიტურგია წის მამისა ჩწისა იოანნე ოქროპირისა.
Литургія св. отца нашего Іоанна Златоуста (321—333).

4) წესი და განგება ზს წიგნის მკითხულობისა და მგალობელსა. Порядокъ и распредѣленіе для чтецовъ и пѣвчихъ (335—336).

5) წესი იპოდიაკონის კელის დასხმისა. Чинъ рукоположенія иподіакона (337).

6) წესი კელდასხმისა ზს დიაკონისასა. Чинъ рукоположенія діакона (338—340).

7) წესი კელდასხმისა ზს ხუცესისა. Чинъ рукоположенія священника (341—343).

8) На стр. 344—346 излагаются философскія разсужденія о томъ, что человѣкъ созданъ съ наклонностью стремленія къ благочестью и мудрости.

9) На стр. 346—348—такое же разсужденіе о борьбѣ души и тѣла.

10) На стр. 351—353—свѣдѣнія о построеніи церквей христіанскихъ съ древнѣйшихъ временъ. Въ этой статьѣ встрѣчаются очень часто ссылки на различные источники, между прочимъ на Церковную исторію Евсевія, на слова Кирилла Іерусалимскаго, на Церковную исторію Созомена, Сократа, на Григорія Нисскаго, на письмо Кипріана, на постановленія вселенскихъ соборовъ и т. д.

11) На стр. 355—361 приведены свѣдѣнія и эпизоды изъ жизни римскихъ императоровъ, равно какъ анекдоты о древнихъ царяхъ, изреченія древнихъ философовъ и тому подобныя вещи. Все это выписано изъ разныхъ сочиненій, прочитанныхъ архіепископомъ Гаіемъ въ 1789 г. Объ этомъ имѣется запись въ концѣ 359 стр., гдѣ сказано:

ესენი გამოვსწერე ექუსთა ისტორიის მწერალთაგან ავლუსტოთაგს. წელსა. 1789 იანვრის. 15. გაიოს

„Эти выписки я сдѣлалъ изъ шести историковъ, писавшихъ объ августяхъ, въ 1789 г., января 15. Гаіось“.

12) Одна выписка касается царя Иверіи Фарасмана (стр. 355):

ანდრიანემ მრავალთა ჩინებულთა წარუგზავნა ჩინებულნი ძლუბნი, და უსაკუთრესად მეფესა ივერიისასა. რლთცა გარდა სხტათა დიდ შუბნიერთა სპილოთა წარგზავნა ხუთასი კაცი მკედარისა დასი. მოუვიდა მასცა ივერიის მეფის ჟარასმანისაგან ჩინებულნი ძლუბნი. რლთცა შორის იყო მოოქროვილი საწკმარი. ძლუბნისა ამის სასაცილოდ ამღებისათჳს სამას ტყუბსა წამოასხა მოოქროვილი საწკმარი, და უბრძანა გამოყუნა მათი თეატრსა.

„Императоръ Адрианъ многимъ знатнымъ сдѣлалъ великолѣпныя подарки и въ особенности иверійскому царю Фарасману, которому, кромѣ большихъ и красивыхъ слоновъ, прислалъ отрядъ изъ 500 воиновъ. Онъ, въ свою очередь, получилъ отъ иверійскаго царя Фарасмана прекрасныя подарки, въ числѣ которыхъ былъ и дождевой плащъ изъ золота. Смѣясь надъ этимъ подаркомъ, Адрианъ приказалъ одѣть триста плѣнныхъ въ такіе же плащи и вывести ихъ въ театръ“.

13) На стр. 363—369 приведены въ переводѣ на грузинской языкъ три рѣчи, сказанныя Григорію Александровичу князю Потемкину архіепископомъ екатеринославскимъ и херсоно-таврическимъ, и исправляющимъ должность экзарха молдаво-валахскаго Амросіемъ 15-го января и 15-го февраля 1790 г. въ Яссахъ.

14) На стр. 369 помѣщены выписки о грузинскихъ монастыряхъ Святой земли изъ „Путешествія по святымъ мѣстамъ и въ Іерусалимъ князя Николая Радзивила въ 1582 г.“.

15) На стр. 370—372 даны въ переводѣ на грузинскій языкъ выписки изъ Четырехъ-мисіи Димитрія Ростовскаго на 15 августа. Первая выписка трактуетъ о томъ, какъ при распредѣленіи района дѣятельности св. апостоловъ для

распространенія христіанства Иверская земля досталась въ удѣлъ Божіей Матери.

16) На стр. 376, 377, а также I (переносъ) дана краткая исторія Магомета и его первыхъ преемниковъ.

Изъ этого краткаго обзора статей, помѣщенныхъ въ нашей рукописи архіепископомъ Гаіемъ, видно, что описываемая рукопись представляетъ сборникъ-автографъ Гаія, въ которомъ, кромѣ главнаго его сочиненія „Христіанское ученіе“, помѣщены различныя статьи и выписки за 1788—1790 гг.

Замѣтимъ кстати, что бумага рукописи не вездѣ одинакова по своимъ водянымъ знакамъ. Знаки эти суть: 1) большой кругъ съ геральдическимъ знакомъ въ серединѣ и съ надписью подѣ знакомъ NRVNIV. Большой кругъ имѣетъ надпись: *pro patria eiusque libertate*. Надъ кругомъ нѣчто въ родѣ короны. 2) Корабль съ кормчимъ, который держитъ въ рукахъ трезубецъ; надпись у трезубца: *pro patria*. 3) Небольшой кругъ съ пальметтами и короною посрединѣ, подѣ короною буквы С. К. 4) Надпись I. Nonis. Знакъ въ родѣ компаса и надпись: *Zoonen*.

30 (=35 *). Сборникъ разныхъ произведеній архіепископа Гаія, рукопись въ 35×23 сант., написана на бумагѣ черными чернилами. Грузинская часть рукописи писана скорописью мхедрули самимъ архіепископомъ Гаіемъ. Русская часть разнаго письма и разныхъ временъ. Пагинаціи нѣтъ. Картонный переплетъ ободранъ. Рукопись, XVIII вѣка, дефектна. Сборникъ этотъ состоитъ изъ разныхъ произведеній, переплетенныхъ вмѣстѣ. Произведенія эти суть:

1) „Карталинская грамматика“, сочиненіе архіепископа Гаія на русскомъ языкѣ, автографъ. Въ началѣ недостаетъ,

*) Цифры въ скобкахъ указываютъ №№, подѣ которыми рукописи значатся въ библіотекѣ.

сохранилось всего 20 листовъ. Примѣры и термины приведены по-грузински буквами мхедрули и повторены русскими буквами, затѣмъ дается переводъ и объясненіе по-русски. Текстъ начинается теперь словами:

„...означающія мужескій родъ имена подлежатъ сему правилу:

§. 2) Женской მდედრობითი-მდედობითი, напр. დედა-деда—мать, და-და—сестра, ცოლი-цולי—жена и всѣ имена тоже естество означающія суть женскаго рода:

§. 3) Средній უმეშურობითი или имена относящія къ неодушевленнымъ вещамъ составляютъ средней родъ, напр. ქვა-ква—камень, წყალი-цкали—вода, ჰაერი-აერი—воздухъ, სახლი-сахли—домъ.

§. 4) Общій ზოგეობითი-зогебитი или имена подъ общи(мъ) знаменателемъ означающихся принимаютъ общій родъ, напр. კაცი-каци—человѣкъ, შვილი-швили—дети, მგრი-ნველი-მბრინველი—птица.

Примѣчаніе. Нашъ карталинскій языкъ не принимаетъ дабы окончаніемъ коимъ имена принадлежало бы къ кому нибудь роду, кромѣ естественныхъ съ значеніемъ и общаго знаменотанія, то для того имена прилагательныя мѣстоименій и причастій коими окончаніями и означеніями безъ перемени равно поставляются въ рѣчахъ, къ которымъ оныя принадлежатъ: напр. ჭეშმარიტი-ღმერთი-ჩემარითი гмерტი—истинный Богъ, ჭეშმარიტი ქალწული ჩემარითი კალცილი—истинная дѣва“.

Въ концѣ грамматики приведены вопросы и отвѣты на грамматическія темы. „Карталинская грамматика“ архіепископа Гаія первая по времени грузинская грамматика, составленная на русскомъ языкѣ. Архіепископъ Гаій составилъ грамматику и на грузинскомъ языкѣ. Его грузинская грамматика отпечатана въ Кременчугѣ въ 1789 г. „Карталин-

ская грамматика“ есть переводъ этой грамматики на русскій языкъ.

2) „О нѣкоторыхъ въ особливостя мнѣніяхъ Алкорана“. Статья эта написана по-русски совершенно другимъ почеркомъ, чѣмъ „Карталинская грамматика“. Въ началѣ собственноручная запись архіепископа Гаія по-русски: „Подарилъ самъ авторъ Архіепископъ Амвросій Евлатерипо-славскій.“ Быть-можетъ, нашъ списокъ автографъ архіепископа Амвросія. Статья содержитъ въ себѣ 17 листовъ. Въ концѣ недостаетъ, но неизвѣстно, сколько страницъ, такъ какъ и эта статья не имѣетъ пагинаціи Начало:

„Предложивъ сравненіе повѣстей, долгомъ поставляемъ представить еще здѣсь нѣкоторыя мнѣнія собственныя алкорану съ присовокупленіемъ нашихъ примѣчаній. Желательно, чтобы мослемни безпристрастно разсудили о твердости ихъ отношеній къ истинной пользѣ челоуѣка, а особенно достойны ли названы быть Божіимъ откровленіемъ“.

3) „Исповѣданіе вѣры арменскихъ церквей“. Эта статья написана по-русски въ полустолбцѣ и содержитъ всего 46 листовъ. Въ концѣ недостаетъ по крайней мѣрѣ четырехъ листовъ. Кромѣ того, листы 9, 10, 12 и 23 вырваны изъ середины.

4) „Прокатейлія“—პროკატეილია ანუ წინათ-მოწოდება. სწავლასა ზუ საკათაკმეველოსა წათა შს მამისა ჩნისა კირილე იერუსალიმის არხიეპისკოპოსისა: „Изъ поученія св. отца нашего Кирилла, архіепископа Іерусалимскаго“. Эта статья включаетъ въ себѣ 12 листовъ. Затѣмъ идутъ поученія въ томъ же родѣ, и ученія о догматахъ, о вѣрѣ, объ единославствіи Божіемъ, объ Отцѣ и Вседержителѣ.

ა) წათა შორის მამისა ჩნისა კირილე არხიეპისკოპოსისა იერუსალიმელისა, სწავლა საკათაკმეველო განათლებადთადმი. ქლაგებული იერუსალიმსა შა, მიმყვანებელი ნათლისღებისადმი მოსრულთა: საკითხავი ისაიასი.

ბ) სწავლა საკათაქმეველო განათლებადთადმი, ქადაგებული იერუსალიმს შა. საკითხავი ჰრომაველთა ეპისტოლისაგან.

ვ) სწავლა საკათაქმეველო, დ, განათლებადთადმი ქადაგებული იერუსალიმს შა. დოღმატთათვს. საკითხავი ეპისტოლისაგან კოლასელთასა.

გ) სწავლა საკათქმეველო. ე. განათლებადთადმი. ქადაგებული იერუსალიმს შა. სარწმუნოებისათვს:

საკითხავი ეპისტოლისაგან ებრაელთასა:

დ) სწავლა საკათქმეველო. ვ. განათლებადთადმი ქადაგებული იერუსალიმს შა. ერთ მთავრობისათვს ღისა. ამას ზა: მრწამს ერთი ღი: და წუღლებათათვს: საკითხავი ისაისაგან:

ე) სწავლა საკათქმეველო. ზ. განათლებადთადმი, ქადაგებული იერუსალიმს შა: მაბისათვს. და საკითხავი ეპისტოლისაგან ეფესელთადმი:

ჟ) სწავლა საკათქმეველო. ც. განათლებადთადმი. ქადაგებული იერუსალიმს შა. ამას ზა. ყრისა მპურობელი. საკითხავისაგან იერემიასა:

Въ концѣ, судя по остаткамъ, недостаетъ 20 листовъ. Всего грузинская часть рукописи содержитъ въ себѣ 60 листовъ. Эта часть, какъ и „Карталинская грамматика“, составляетъ автографъ архіепископа Гаія. Въ началѣ этой статьи имѣется приписка Гаія:

ვიწყე. მაისს. 20. წელს. ჩღზ. კრემენჩუკს. გაიოს.

„Началъ 20-го мая 1787 года въ Кременчугѣ. Гаіосъ“.

Статья, вѣроятно, переведена съ русскаго языка, хотя прямого указанія на это нѣтъ.

31. Калила и Димва, рукопись въ 32×21 сант., писана на бумагѣ мелкою скорописью мхедрули и черными чернилами. Пагинація идетъ по тетрадамъ черезъ восемь листовъ. Порядокъ ихъ въ нѣкоторыхъ мѣстахъ перепутанъ. Перешлетъ досчатый, обтянутый кожею съ тисненіями. Застежки ободраны. Кѣмъ и когда переписана рукопись, не

указывается, но, судя по бумажѣ и письму, она несомнѣнно XVIII вѣка. Водяной знакъ бумаги состоитъ изъ горизонтальной досечки съ короною надъ нею и виноградною кистью вверху. Такой знакъ попадается въ датированныхъ рукописяхъ первой четверти XVIII вѣка. На поляхъ тамъ и сямъ приведены объясненія нѣкоторыхъ словъ. Судя по замѣткамъ цензора, эта рукопись легла въ основу тифлисскаго изданія Калпы и Димны 1886 года. Изъ записей позднѣйшаго времени отмѣтимъ нѣкоторыя. На оборотѣ переплета:

1) მიიცვალა მიტროპოლიტი ჯუმათისა მაქსიმე ნიჭარაძე ქუთაის ჩუიას-სა წელს სექტემბრის ია-სა.

Митрополитъ Джуматскій (въ Гуріи) Максимъ Нижарадзе умеръ въ Кутаисѣ въ 1811 году, сентября 11-го.

2) მიიცვალა წინამძღვარი სოხასტრისა არხიმანდრიტი დავით იოსელიანი ჩუზ წელს.

Цинамдзгваръ (настоятель) монастыря Сохастери Давидъ Иоселиани умеръ въ 1807 году.

3) მიიცვალა გურიელი მამია ჩუკვ-სა წელსა ნოემბრის 27.

Мамія Гуріели умеръ въ 1826 году, ноября 27-го.

4) საქართველოს სარდრის იოანე ორბელიანის მეუღლე ანასტასია მიიცვალა ჩუით-სა წელს სექტემბერშიდ.

„Жена сардара Карталиніи Іоанна Орбеліани Анастасія умерла въ 1819 году, въ сентябрѣ“.

5) მიიცვალა საქართველოს მეფის გიორგის ძე დავით პეტერბურგს ჩუით წელს:

„Сынъ грузинскаго царя Георгія Давидъ умеръ въ Петербургѣ въ 1819 году“.

На первой страницѣ синей бумаги передъ текстомъ приведены шесть четверостишій, ничѣмъ не замѣчательныхъ. На другой страницѣ четверостишіе кн. Григорія Церетели, который игралъ выдающуюся роль въ исторіи Имеретіи въ началѣ XIX вѣка:

თუ უმეცარმა საქმე ქნას ამპარტაენული, როგია,
ჩემგან მოთმენა წესია, გული ამაზე მიგია,
საკიცხულს რასმე იტყოდეს, რაცა არა მშვენის იგია,
და ყრუსავით ყურთა დავიხშავ, ვითამცა არ გამიგია.

თაი გრიგოლ წერეთელი.

На послѣднемъ листѣ въ концѣ рукописи въ числѣ
разныхъ записей имѣются и такія:

ჩუი-სა წელს სვიმონის ჩემის ძმის წიგნი მივიღე ქუთაის
ივლისის კვ-სა, კაცი ეხმო, გავგზავნე ტრაპიზონს გაზპარა მივე
ქირაი ორასი მარჩილი:.

ამავე ივლისში გაუგზავნე ბარბარე სიმონოვიჩის მეუღლეს
. (туть одна строчка нарочно зама-
рана).

„1815 года, іюля 26-го, получилъ (или получила, не-
известно кто пишетъ) письмо отъ моего брата Свимона въ
Кутаисѣ. Онъ требовалъ къ себѣ человѣка. Послалъ въ
Трепизондъ Гаспара, далъ за услугу 200 марчиловъ. Въ
этомъ же іюлѣ мѣсяцѣ послалъ женѣ Симоновича Варва-
рѣ“

ჩუთ-სა წელს აგვისტოში წავიდა იეროსალიმის ვეკილი
ჯვარის მამა ვენედიკტ არხიმანდრიტი იერუსალიმს იმერეთით.
ამას გაყვა ავალოვი გიორგი იკით:

„Въ 1809 году въ августѣ отиравился изъ Имеретіи въ
Іерусалимъ повѣренный Іерусалимскаго монастыря, настоятель
монастыря Креста („джварисъ мама“), архимандритъ Вене-
диктъ. Съ нимъ вмѣстѣ туда поѣхалъ Георгій Аваловъ“.

На слѣдующей страницѣ: ეს ქილა და მანას წიგნი სამენ-
გრელოს მთავრის ლევან დადიანის მეუღლის ზურაბ წერე-
თლის და თამარ დადიანის ასულ(ი)სა მართასი არის.

„Сія книга Калилы и Димны принадлежитъ супругѣ
Мингрельскаго владѣтеля Левана Мартѣ, дочери Зураба Це-
ретели и Тамары Дадіани.

32. Калпла и Димна, пожертвованная кн. И. Чавчавадзе, рукопись въ 35×22 сант., написана на спневатой бумагѣ красивою скорописью мхедрули. Заглавія и начальныя слова стиховъ писаны киноварью, остальной текстъ черными чернилами. Въ двухъ мѣстахъ вырвано по листу, но самыя листы не пропали. Пагинація обозначена арабскими цифрами на каждой страницѣ и буквами мхедрули на тетрадахъ. Филигрань бумаги: въ одной половинѣ листа корабль и подъ нимъ 1808 г., въ другой буквы: К. Г. К. О. С. Н. А. М. Всѣхъ страницъ 544. Переплетъ досчатый, обтянутый черною кожею съ тисненіями. Сохранились и заставки. Въ концѣ рукописи рукою текста запись:

ალიწერა წიგნი ესე ქილილა და მანასი. თავადის აფხაზის იოანესთვის:

ალმწერი წიგნისა ამის. სპირიდონ ია..ოვი ¹⁾.

სრულ-იქმნა სეკდემბრის: ოცდა ცხრას: წელსა: ჩუი: ქკს: უჟს:-

„Переписана книга сія Калплы и Димны для князя Иоанна Абхазш. Писецъ сей книги Спиридонъ Іа..овъ ¹⁾. Окончена сентября 29-го, 1810-го года, въ корониконъ 498“.

На другой страницѣ позднѣйшею рукою написано:

წიგნი ესე ქილილა და მანანა თუმცა ეკუთნოდა თავადს იოანე აფხაზოვსა; ხოლო ახლა ეკუთვნის წილში რგებით თავადს დიმიტრი იოვანეს ძეს აფხაზოვს ჩემს-ს წელსა იანვრის კთ-ს დღესა.

„Книга сія Калплы и Димны, хотя принадлежала князю Иоанну Абхазш, но теперь по жеребью досталась кн. Дмитрію Иоанновичу Абхазш, 1848-го года, января 29-го дня. Текстъ дѣлится на 14 главъ. Въ началѣ каждой страницы обозначена глава.

¹⁾ Въ серединѣ слова пропушены буквы въ оригиналѣ.

33. Калила и Димна Студепческой библи., рукопись въ 31×21 сант., написана на хорошей лощеной бумагѣ круглымъ письмомъ мхедрули. Текстъ писанъ черными чернилами, заглавія и начальные слова стиховъ—киноварью. Пагинація обозначена по тетрадамъ. Въ каждой тетради по восьми листовъ. Многихъ листовъ недостаетъ. Въ концѣ на 7 новыхъ листахъ дополненъ позднѣйшею рукою недостающій текстъ. Въ серединѣ во многихъ мѣстахъ бѣлые листы, добавленные во время переплетенія книги для пополненія текста, до сихъ поръ пустыютъ. Всѣхъ листовъ съ бѣлыми 404. Рукопись имѣетъ крѣпкій картонный переплетъ, обтянутый желтоватою кожею. Тамъ и сямъ въ текстѣ оставлены пустыя мѣста для рисунковъ, которыхъ однако нѣтъ, какъ и во многихъ другихъ спискахъ. Въ началѣ каждой страницы есть указаніе на главу, къ которому относится текстъ. На поляхъ мѣстами встрѣчаются объясненія словъ. Флиграны бумаги: большой гербовой щитъ, богато орнаментированный внутри и снаружи; нѣчто въ родѣ кувшинчика; знакъ въ родѣ креста съ завитыми концами и буквами F. C. Флиграны добавленныхъ листовъ—знакъ pro patria и 1808 г., выше надпись УФА. П. Кѣмъ и когда переписана рукопись, не видно, но, судя по письму и матеріалу, она должна непременно относиться къ XVIII вѣку и притомъ скорѣе къ первой половинѣ, чѣмъ второй. На это косвенно указываетъ и одна приписка другою рукою на оборотѣ перваго листа, гдѣ сказано: იოსებ: დაიბადა: ქალაქს: მარიაშვილისთვის: ით: გასულს: ხუთშაბათს: შუადღისას: ქს უჯდ. „Иосифъ родился въ Тифлисѣ въ исходѣ 19-го августа въ корониконъ 434 (=1746 г.)“. Если такую запись могли сдѣлать на рукописи въ 1746 г., то значитъ, она переписана въ первой половинѣ XVIII вѣка. По поводу этой записи нѣкто Тетія Тархнишвили замѣчаетъ, что онъ ровесникъ кому-то. Другой это оспариваетъ. Еще одна запись указываетъ, что ру-

копись принадлежала мдивану Дмитрію. ეს ქილილა დიმიტრი მღივნისაა, ვინც მაიპაროს, ღმერთი გაუწყრეს. Начало:

კარი პირველი ქილილა და მანასი, სპარსულისაგან ქართულად ნათარგმანები შეფის ვახტანგისაგან.

მეც მიეყ სპარსთა ზღაპრისა თარგმანებისა მგებართა II ტ. დ.

34. Калила и Димна, приобретённая отъ Захарія Чичинадзе, рукопись въ 35×21,5 сант., написана на простой бѣлой бумагѣ скорописью мхедрули. Заглавія и начальныя слова стиховъ писаны киноварью, остальной текстъ черными чернилами. Пагинація обозначена по тетрадамъ снизу листовъ буквами асомтаврули и арабскими цифрами. Всѣхъ тетрадей 37. Въ началѣ недостаетъ первой тетради. Въ каждой тетради по 8 листовъ. Переилетъ досчатый, обтянутый кожей съ тисненіями. Застежки ободраны. Филигрань бумаги: подражаніе знаку pro patria въ серединѣ, выше буквы Ф. М., ниже 1829 г. На другихъ листахъ другіе знаки и 1824 г. Въ концѣ запись рукою текста:

სრულ იქმნა ივლისის ე-სა დღესა სფირიდონ ბიავეისაგან ჩუკთ-ს წელსა:

„Окончена іюля 5-го дня Спридономъ Біаевымъ 1829-го года“. Мѣста для рисунковъ въ текстѣ оставлены. На поляхъ пмѣются разъясненія словъ. Текстъ теперь начинается стихами:

შ ა ი რ ი .

მტერმან ლოდი მომახტვდრა. მოყუარემან ვარდის კონა.
ეგრე მტერმან ვერ მატკინა. მოყუარემან შემალონა.

Нашъ списокъ сравнительно съ печатнымъ добавляетъ въ концѣ:

დიდის ცდით ჩემგან ნალტაწნი, თუცა გაკლიათ გულები:
გულო ნუ ზრუნავ მტერისა მოგონებულსა ნებასა,
ნუთუ სხტა კარი განგელოს, მით მოჩჩე ძნელსა სნებასა.

Затѣмъ стихи, приписываемые какому-то мальчику.
ეს ბოლო ლექსი ყმაწვილს ვისმე უთქუამს:

დავლიფოთ თვალი ლაღები, და მალგალიტი მალეები,
გული ავიესოთ სულვილით, ულვილით დანამალეები,
სულ შემოვლიფოთ შაილნი და მიცნი ლექსთა ძაღები
და კაკბულათ მოვინადილოთ ბოლო კალკაზნი ქაღები:

35(=2650). Калила и Димна, рукопись въ 33×21
сант., написана на бумагѣ круглымъ мхедрули. Огла-
вленія, первое слово каждаго стихотворенія и первая буква
новой строки писаны кнноварью, остальной текстъ черными
чернилами. Переплеть новый картонный. Въ концѣ немного
недостаётъ. Впрочемъ заключительное стихотвореніе Вахтан-
га VI сохранилось цѣликомъ, но нѣтъ замѣтки:

ვითა წინა ლექსი აჩენს, მე დამრჩა გაულექსავი და სულ-
ხან გალექსა ყაფლანიშვილმან, რომელი ბოლოდ მონაზონ იქ-
მნა და ეწოდა საბა.

Равно какъ вслѣдствіе дефектности не сохранилось по-
слѣсловія переписчика, и отсутствуетъ дата. Тѣмъ не ме-
нѣе рукопись, безъ сомнѣнія, XVIII вѣка. Бумага разная.
Филиграни бумаги: три полумѣсяца, одинъ меньше другого;
виноградная кисть съ верхомъ въ видѣ короны, а въ дру-
гой половинѣ листа сложная надпись (нельзя разобрать);
столбъ въ видѣ кружковъ и другіе знаки. Въ текстѣ оста-
влены мѣста для рисунковъ съ замѣтками на поляхъ: დასახა-
ტავი—„для рисунка“. Нѣкоторые стихи сопровождаются
замѣтками, что они принадлежать царю Вахтангу VI. მეფის
თქმული. На поляхъ тамъ и сямъ разъясненія непонятныхъ
словъ. Пагинація указана буквами мхедрули по тетрадамъ,
число которыхъ 49; въ каждой тетради по 8 листовъ, но
последняя теперь состоитъ изъ двухъ, а первая изъ семи
листовъ. Всѣхъ страницъ нынѣ 770. Текстъ начинается такъ

же, какъ въ печатномъ. Знаками препинанія служатъ двѣ точки и точка.

На каждой страницѣ въ началѣ указана глава текста. Этою рукописью, какъ видно изъ замѣтокъ, пользовались при изданіи Калилы и Димны въ 1886 г.

36(=3183). Калила и Димна Чубиновской библіотеки, рукопись въ 31×20 сант., написана на хорошей лощеной бумагѣ мелкимъ, но красивымъ, кругловатымъ мхедрули. Оглавленія и начальное слово стихотвореній писаны киноварью. Пагинація указана по тетрадамъ киноварными буквами мхедрули. Всѣхъ писаннымъ страницъ 697. Переплетъ досчатый, обтянутый коричневою кожею. Порядокъ главъ указанъ на каждой страницѣ. Мѣста для рисунковъ оставлены съ замѣтками на поляхъ: ღასახატავი. Бумага разная. Преобладаетъ бумага съ филигранью: въ одной половинѣ листа знакъ изъ трехъ полумѣсяцевъ, такъ связанныхъ и расположенныхъ, что образуютъ какъ бы пышный цвѣтокъ или, въ другой половинѣ зубчатый овалъный полукругъ и подъ нимъ буквы FCA ¹⁾. Попадаются листы съ богато орнаментированнымъ внутри и снаружи большимъ гербовымъ щитомъ; въ начальныхъ листахъ въ одной половинѣ изображеніе какого-то животнаго въ видѣ летучей мыши, въ другой сложная надпись; орнаментированный кругъ въ видѣ вазы съ звѣздою наверху, надъ звѣздою буквы. Конецъ текста: ვითა წინა ლექსი აჩენს მე დამრჩა გაულექსავი და სულხან საბამ გალექსა ორბელის ძემან. რასაც ლექსს აშიაზე მანი უზის, მეფის არის ნაბძანები. დიდის ცდით ჩემგან ნალვაწი, თუმცა გაკლიათ გულები. Знаками препинанія служатъ двѣ точки въ концѣ текста и стиховъ, точка и запятая въ серединѣ. На поляхъ объяснены слова. Рукопись переписана въ Тифлисѣ въ 1769 г.

¹⁾ Средняя буква поставлена ниже крайнихъ.

Писецъ священникъ Николай, сынъ Апчисхатскаго протоіерія Алексія. Въ концѣ пишется записъ:

აღიწერა ქალაქსა ტფილისს, კელითა ანჩისხატის დეკანოზის ძის ნიკოლაოსისათა: აწ წინაგყოფ სიყვარულსა ღთისასა და გვედრებით. რომელნიცა მიემთხვიენეთ ნამუშავესა ამას. კსენებასა ჰყოფდეთ. ჩემთვის. ჭეშმარიტად ირწმუნეთ. რაოდენ ძალმედვა სიმართლეს ვეცადე: იანვარს კ. ქკს. უნზ.

„Написано въ городѣ Тифлисѣ рукою Николая, сына Апчисхатскаго протоіерія. Нынѣ изъ любви къ Богу предувѣдомляю и умоляю васъ, которые увидите сей трудъ мой, помянуть меня. Будьте во истину увѣрены, что, насколько могъ, старался быть точнымъ. Января 20-го, въ корониковъ 457(=1769)“.

Писецъ упоминаетъ о себѣ еще въ записи на 461 страницѣ:

მუშაკი ამისი: ალექსის დეკანოზის ძე. უღირსი მღუდელი ნიკოლაოს.

„Работникъ сего сынъ протоіерія Алексія недостойный священникъ Николай“. Изъ записей не рукою текста укажемъ на четверостишіе на первой страницѣ, убѣждающее не читать Висерміани.

სიტყვას ვიტყვი მეტად მხრიანს, თუ შეესმის კაცსა მღუთიანს, მოვახსენებ ბრძენსა-ჭკვიანს, არ გამხილებ გიჟს-ბნელიანს, ვის ღმერთი სწამს ადამიანს, ნუ ჩახედავს ვისრამიანს, დაუბნელებს დღესა მზიანს, ჯოჯოხეთში ნახავს ზიანს.

На другой страницѣ четверостишіе эротическаго содержания:

კუბიღონ მკრა გუღს ისარი, დამიკოდა, დამიწყულულა, ცნობა სრულად დამიფანტა, სასიკედილოდ მიმარულა, ვესტას ტაძრისთვის სანთებლად თავი ჩემი დანიშნულა და თვალ ცრემლიანობს ბუღბუღლი, რა ვარდზედ სარი.
[დასმულა.

Подпись инициалами П. Д., быть-можетъ, указываетъ на пзвѣстнаго знатока грузинскаго языка Петра Дадіани.

Въ нашей рукописи совершенно правильно помѣщено „завѣщаніе царя Вахтанга“ раньше предисловія Саввы-Сулхана Орбелиани, каковой порядокъ почему-то пзмѣненъ въ изданіи Чконія, въ которомъ предисловіе Орбелиани помѣщено раньше „завѣщанія Вахтанга“. Между тѣмъ Орбелиани самъ заявляетъ, что онъ осмѣлился говорить послѣ „завѣщанія царя“: ბატონის ანდერძს ქვემოთ ამაღვისა ვქენ ყფობა (стр. 11). Словомъ, завѣщаніе Вахтанга (стр. 11—13) должно было быть помѣщено на 8 страницъ послѣ словъ: კეთილად და წარმართებით ღმერთმან აღასრულოს ჩვენი ნდობა, ნება, ყოფნა ქველის საქმეთა, ამ წიგნისათვის რომ დაგვირქმევია მნათობი თავთირი. Этимъ кончается предисловіе Анвари Сохапли, автора персидской обработки Калилы и Димны, затѣмъ идетъ завѣщаніе царя Вахтанга, а подъ конецъ предисловіе Саввы Орбелиани.

37(=2726). Калила и Димна, рукопись in folio большого формата, въ 36×23 сантим., написана на бумагѣ черными чернилами. Досчатый переплетъ, обтянутый кожей, разбитъ. Рукопись безусловно XIX вѣка, ибо, какъ я уже указалъ, нашъ списокъ переписанъ съ № 21 и составляетъ сокращенную редакцію Калилы и Димны, приготовленную княземъ Мелигзадомъ Ашхарбеговичемъ Бебудовымъ, а такъ какъ рукопись, описанная нами подъ № 21 переписана въ 1839 г., то наша рукопись не могла появиться раньше указанного времени. Насколько Мелигзадъ Бебудовъ сокращалъ грузинскій текстъ Калилы и Димны, это можно видѣть изъ слѣдующихъ примѣровъ:

Вмѣсто предисловія, помѣщеннаго на 1—13 страницахъ печатнаго текста, въ рукописи мы читаемъ:

დასაწყისი პირველი, თქმული ბრძნისა ანვარი სოილისა,

სიბრძნეთა იგაგათა შეწყობითა, სწავლის აღმატებათა, ქილილა და მანას წიგნია.

რიტორთა და მეცნიერთა, ფილასოფოსთა, ამის შეკრების რიგები მრავალ რიგათ შეუწყვიათ, სასიბრძნო სწავლა, სამბი-არულო და საცრუო არაკები ერთმანერთში აურევიათ, ნადირთა, მხეცთა, თევზთა და ფრინველთა ენათა მაგიერ არაკნი და სი-ბრძნის გზები მოუყვანიათ და ბედნიერებით გამოუჩინიათ. მე-ფეთაგან ყმათა შერისხვა, შეწყალება, გადიდება და გამდიდრე-ბა, მტერთაგან გაცლისა, მოშვორებისა და მათის გაცუდების საქმე უმოქმედებიათ. წიგნი ესე ბრძენსა და გზიანსა ფილასო-ფოს ბარამად სახელ დებულს, ინდოთა და ბიშლიმის თემთა კელმწიფე ყოფილა, მას ინდოურის ენით ეთქმევიანებინა. რა ეს წიგნი ისპანს შეჭირვებაში მყოფს მეფეს ეახტანგს ქართველ-თასა ხელად ეგდო, ენახა, რაც მეფეთა რიგია, გაჭირვებულთა რჩევა, ერთგულთა წყალობა, ორგულთა მისაგებელი, კელ-მწიფეთა და ხელისუფალთა წესნი აქედან მიხედებიან. მაშინ სპარსულისაგან ქართულად ეთარგმანებინა. თვითონ სპარსუ-ლი არა სცოდნოდა, მთარგმნელიც თავის გონებისა ვერ ეშო-ენა, მირევ-მორევიტ გარდმოეთარგმნათ, სხვას ენაზედ თუ არა კაას მცოდინარისაგან გამოთარგმნა ძნელია. რა გაეთებინა ქართლიში სულხან ორბელიანისათვის გამოეგზავნა და მოეწე-რა მაღალსა მდაბალი ლექსი:

წუთის სოფლისა სურვილი უგუნურება მგონია,
მოყვარე კეთილს ჰყვარობდეს, ბრძენთაგან გამიგონია,
აწ მოიგონე შენ ჩემი პირველი სიყვარულია,
ეს საქმე კარგათ მისაქმე, თვალთ ნუ მოგივა რუ-
ლია.

და ებრძანა ეს ჩემი ჭირნახული გაჩალხე გემოვნად. სა-
დაც ლექსები ჩართულ იყოს, აგრევე ქართულად ლექსები ჩა-
ურთვეო. რა ეს ბრძანება მოსელოდა, უარი არ შეიძლებოდა
და წიგნი ტკბილად და გემოვნად დაეწყო თოთხმეტ კარად.
Далѣе уже замѣтка Мелицзада Бебудова:

რა ჩემს სოფლად ყოფნისა ცუდაობის გამოდ ენახე, რომ

მრავალი ლექსნი და იგავნი ღრმა სიტყვაობითა მკითხველნი შეუტეებლად დარჩებოდნენ, ამისთვის მე თავადმა მედიგზად ბუბუღოკმა აღვიღო შეტყობისათვის მემამულეთა ჩემთა ზოგიერთნი გაუტეებელნი იგავნი გაუშვი, რათგანც მას შიგან ვრცელად იყო დაწერილი და ერთის იგავის კითხვით რა მოებმოდა მეორეს საგანზედ ლაპარაკი, მკითხველნი უსარგებლოდ და შეუტყობრად დარჩებოდნენ. ჭკვათა მყოფთა და პირმეტყველთა კაცთათვის რაოდენ სასარგებლო არს და მის დროს რა გვარად გამოაჩენს და ყოველსა გვამსა დაანახევებს, თუ როგორ ჯერ არს ამ ქვეყანაში ცხოვრება“.

Все, что въ печатномъ изданіи помѣщено на стр. 13—33, въ нашемъ текстѣ пропущено. Потомъ приведено პირველი ანდერძი — первое завѣщаніе (стр. 34 печатнаго изданія), а потомъ опять пропускъ до 67 страницы, да и въ этомъ мѣстѣ текстъ начинается баснею Барамана. Сокращая такимъ образомъ текстъ для передачи вкратцѣ основной фабулы Калилы и Димны, Мелигзადъ Бебудовъ собралъ басни текста во второй части рукописи, предпославъ каждой изъ нихъ указаніе, для какой цѣли или для доказательства какого положенія та или другая басня приведена. Указаны даже страницы и главы оригинала Калилы и Димны, откуда эти басни взяты. Басни сопровождаются и обычными стихами грузинскаго перевода. Это вторая часть нашей рукописи пронумерована отдѣльно и заключаетъ въ себѣ 150 листовъ. Въ первой части 71 листъ. Рукопись кончается обычнымъ стихотвореніемъ Вахтанга VI, которое однако не докончено, ибо послѣдній листъ не сохранился.

38(=433). Калила и Димна, рукопись въ 32×21 сант., написана на тонкой бумагѣ краснымъ круглымъ мхедрули. Заглавія и первое слово каждаго стиха писаны кинноварью. Рукопись безъ переплета, дефектна. Текстъ начинается слѣдующими словами третьей главы:

...პოეზია სხვა საქმესა უნდა ჰქონდეს: ესე საქმე ამას ჰკავს. მას განძი უძევს რამე და მისი იმედი ესოდენსა შეუპოვრობასა აქნევენებსო: თუცა მისის საქმისა ნერგსა სთელისა ქარი სცემოდა. მისი პოხიერება და შეწინიერება მისისა რტოთა ყლორტებთა არ გამოაჩნდებოდაო. უთქომსთ ცეცხლისა უქონელი კაცი ფრთე ბოლოს დაცვიუნულს ფრინველსა ჰკავსო. თქვა შაირა.

ვეცხლს ნუ მოიკლებ ვინათგან ვეცხლსა აქეს დიდი ძალები II T. D.

Въ концѣ недостаетъ двухъ главъ и текстъ обрывается словами XII главы:

სოლომონს ესეთი სიტყუები ღია მოეწონა და ქება შესახა. გესლს სამსალა ნარეგსა სასმელსავით მოერიდა და უკვდავებისა წყალი სადეთაც მოეტანათ, მუნვე წარგზავნა. ესე არაკი ამად მოვირებნე, რათა სცნათ, მე უამათად სიცოცხლე არ მიწდა და ჩემი თუ მათი სიკვდილი მეტნაკლებო....

Пагинація показана по тетрадямъ буквами мхедრული. Всѣхъ тетрадей палицо 40 (21—40); въ тетради по 8 листовъ. Филигрань бумаги: небольшая корона съ кисточкою, въ другой половинѣ листа сложная надпись. Попадаются и другія филигрانی. Рукопись безусловно XVIII вѣка. На поляхъ объясненіе словъ. Мѣста для рисунковъ обычно оставлены.

39(=939). Калила и Димна, рукопись въ 33×22 сант., написана на бумагѣ мелкою скорописью мхедრული и черными чернилами. Указанія главъ въ началѣ каждой страницы писаны красными чернилами. Рукопись безъ перилета, дефектна, всѣхъ тетрадей 20, изъ копхъ въ началѣ недостаетъ 4. Конецъ добавленъ потомъ на синей бумагѣ безъ стихотворенія царя Вахтанга VI. Для начала укажемъ стихотвореніе:

ღვთისა და კაცთა სიბრძნითა ესე არ მოიწონებთ:
გაუსინჯავად მეფემან სისხლი დასთხოოს მონების,
რადგან მეფენი ღვთის სახელ ქვე იგიც მოიგონებთ
და სხვას აცოცხლებს და სხვას მოჰკლავს, სხვა რისხვით
დაეღონებთ.

Этому стихотворению на первой страницѣ предшествуетъ 5 строкъ прозы. На поляхъ объясненіе словъ; мѣста для рисунковъ не оставлены. Филигранью бумаги служить небольшая корона съ винородною кистью: Рукопись, вѣроятно, XVIII вѣка.

40(=2439). Каллила и Димна, рукопись въ 35×22 сант., писана на синей бумагѣ мелкимъ строчнымъ мхедрули. Оглавленія писаны красными, но блѣдными чернилами: Рукопись дефектна, сохранилась только начальная часть, всего 34 листа. Предисловію не предшествуетъ стихотвореніе Вахтанга VI, остальное цѣло. Конецъ соотвѣтствуетъ 60-ой страницѣ печатнаго изданія и кончается словами: ტა-ეზი. სე მრავლის ნდომი შეიქმნა მიწა: დიდობის მგენი წამს შეიბიწა. Рукопись конца первой четверти XIX вѣка, ибо въ числѣ знаковъ филиграни выставленъ 1822 г.

41(=2887). Каллила и Димна, рукопись на синей бумагѣ въ 33,5×21 сант., писана мелкимъ строчнымъ мхедрули и черными чернилами. Оглавленія и начальныя слова стиховъ писаны киноварью. Рукопись, безъ переплета, дефектна. Въ началѣ недостаетъ 104 страницы, и текстъ начинается слѣдующими словами второй главы:

და ერთი მუშკა ყნოსს, სხვისა სისხლია გვამსაე მოაქეს და საბრანძესა. Въ концѣ текстъ обрывается словами XIII главы:

ცისა უსწრაფე, მოვარის უმალე, დაღმა ღვარისებრ ჩასა-
ქანებლად,

ხან ორთქლსავითა აღმა ამრბენი ღრუბელსა შერთვის არ
შეკრებულად.

Внизу, на поляхъ, указаны страницы книжарными буквами мхедрули, но, къ сожалѣнію, счетъ доведенъ только до 124 страницы, остальные не обозначены. На поляхъ встрѣчаемъ объясненія словъ; мѣста для рисунковъ не оставлены. Главы обозначены на каждой страницѣ. Рукопись начала XIX вѣка, ибо въ числѣ филиграней бумаги показаны годы 1810 и 1812.

42 (=3168). Калила и Димна Чубиновской библіотеки, рукопись на сѣрой бумагѣ, въ 33,5×22 сант., писана строчнымъ мхедрули и черными чернилами. Всего 11 тетрадей изъ 8 листовъ каждая. Изъ этого видно, что рукопись неполная; текстъ обрывается теперь словами первой главы: უნდოდა მანასათჳს მისი შეშინება არ გაეცხადებინა. ამაზედ შუთურბას ყვირილისა ესრე ძლიერი კმა მოვიდა, რომე ლომი შიშით თვისის აღგილიდამ.... Начало такое, какъ въ печатномъ. Рукопись въ новомъ картонномъ переплетѣ и переписана, по всей вѣроятности, въ первой четверти XIX вѣка, ибо въ числѣ знаковъ филиграней выставленъ 1813 г. и, кромѣ того, въ серединѣ листа медвѣдь съ топоромъ въ большомъ орнаментированномъ кругу.

43 (=110). Сборникъ разныхъ произведеній, рукопись 21,5×17 сант., писана наполовину на синеватой, наполовину на сѣровой бумагѣ строчнымъ мхедрули и черными чернилами, оглавленія и начальныя слова четверостишія писаны красными чернилами. Пагинація означена на каждой страницѣ буквами мхедрули. Рукопись въ досчатомъ переплетѣ, обтянутомъ кожею съ тисненіями; она нѣсколько пострадала и заключаетъ въ себѣ 286 страницъ. Писецъ не указанъ, дата отсутствуетъ, но безъ всякаго сомнѣнія ма-

вускриптъ первой четверти XIX вѣка, по филигрань бумаги первой половины рукописи указываетъ на 1814 г., а второй—на 1813. Кроме того, въ первой половинѣ рукописи водяными знаками служатъ: въ одной половинѣ листа двойной кругъ, въ кругѣ двуглавый орелъ и подъ нимъ буквы Г. Д. Я., въ другой половинѣ листа буквы Я. М. Ф. Во второй половинѣ рукописи водяные знаки состоятъ изъ корабля и буквъ У. Ф. А. М. По содержанію манускриптъ представляетъ сборникъ слѣдующихъ произведеній:

1) Повѣсть Чаръ-Даврикіани (1—112), которая дѣлится на 7 главъ.

Начало: კოსტანტინუპოლის კელმწიფის ამბავი, უშვილობისათვის თუ როგორ შეწუხებულ იყო. კარი პირველი დიდ ვაჭრის შვილისა. Конецъ: დასრულდა ჩარ-დავრიშიანის ამბავი. და აქა დაიწყების ლექსი დღე-ღამის გაბაასებისა.

2) Бесѣда дня съ ночью, или „Сарке-ткмულта“ царя Теймураза I (113—184). დღისა და ღამის გაბაასება, თქმული მეფის ირაკლის ძის მეფის თეიმურაზისაგან, რომელი იქმნა ცხებულ შემდგომად წელიწდისა ცხრისა თქმისა ამისისა: წიგნსა ამას ეწოდების სარკე თქმულთა: Произведение это написано въ стихахъ и, если вѣрить приведенному заглавію, сочинено царемъ Теймуразомъ Иракліевичемъ (?) за девять лѣтъ до своего коронованія. Эта замѣтка явно ошибочная: она приписываетъ, какъ видно, сочиненіе „Сарке-ткмულта“ Теймуразу II Иракліевичу, между тѣмъ произведеніе принадлежитъ Теймуразу I Давидовичу, который короновался въ 1605 г., когда ему было всего на всего 16 лѣтъ.

Въ концѣ написано: განსრულდა დღისა და ღამის ამბავი. На стр. 122 замѣтка: ქ. აქ დედანს აკლდა ლექსი: სკვ: და ერთი ტაევი. „Здѣсь въ оригиналѣ не доставало 225-го четверостишія и одного стиха“. Вообще нужно замѣтить, что ни для одной статьи сборника у писца не было хорошаго, полнаго оригинала.

3) Восхваленіе Шахъ-Аббаса въ стихахъ безъ указа-нія автора (185—193). Заглавіе и первое слово каждаго четверостишія пропущено въ нашей рукописи, ибо, какъ видно, ихъ хотѣли написать красными чернилами, но не выполнили почему-то. Конецъ стиховъ оборванъ.

4) „Вардъ-Булбуліани“, или Бесѣда розы съ соловьемъ (ვარდ-ბულბულიანი) царя Теймураза I (193—210). Эта часть тоже писана безъ начальныхъ словъ.

5) Оманіани, повѣсть въ прозѣ, безъ оглавленія и начальныхъ словъ (210—226).

6) Басни или сказки изъ Калилы и Димны въ прозаическомъ переводѣ (229—286). Басни эти начинаются со второй половины IV главы, именно баснею „О купецъ, его женѣ и ворѣ“ и кончаются баснею VI главы „О судѣ“. Есть пропуски и въ сохранившемся текстѣ нашей рукописи. Такъ, напри-мѣръ, на стр. 277 оставлено мѣсто и приписано сбоку: აქ დედას აკლდა. „Тутъ неоставало въ оригиналѣ“. Эту часть рукописи издалъ цѣлкомъ съ прибавленіемъ русскаго перевода А. С. Хахановъ подъ названіемъ: „Грузинскій отрывокъ Калилы и Димны“ (см. I вып. III тома „Древностей Восточныхъ“ Импер. Московск. Археол. Общ.; Очерки по ист. груз. словесности, вып. III, стр. 141—245). Издатель отнесъ разобранную нами рукопись къ XVШ вѣку, а въ сохранившихся отрывкахъ басенъ призналъ древній переводъ Калилы и Димны, восходящій къ XII вѣку. И то и другое мнѣніе не выдерживаетъ критики. Что рукопись не XVШ вѣка, а начала XIX, это уже не приходится доказывать послѣ приведенныхъ мною выше фактовъ: разъ бумага рукописи вышла изъ фабрики въ 1813—1814 гг., появленіе манускрипта нельзя уже отнести къ XVШ вѣку. Что касается самыхъ отрывковъ, то прежде всего нужно замѣтить, что въ „Библіотекѣ общества грамотности“ мы имѣемъ не только указанные отрывки, но почти цѣльный подобный про-

запческій переводъ Калилы и Димны. Я говорю „почти“, потому что и въ той рукописи, о которой я веду рѣчь, недостаетъ немного въ началѣ и больше одной главы въ концѣ. Нужно сожалѣть, что указанная мною рукопись осталась неизвѣстною Хаханову: онъ, вѣроятно, издалъ бы ее цѣликомъ. Подобное явленіе повторяется у многихъ грузинскихъ издателей. Тексты печатаются по первой попавшейся рукописи. Лучшие списки остаются имъ неизвѣстными, хотя иногда они лежатъ въ той же библіотекѣ, откуда издатели берутъ оригиналы для своихъ изданій. Съ окончаніемъ предпринятаго мною „Описанія рукописей общества грамотности“ подобнымъ явленіемъ, надѣюсь, не будетъ мѣста.

Прежде чѣмъ высказать свои соображенія объ авторѣ этого особаго прозаическаго перевода Калилы и Димны на грузинскій языкъ, приведемъ описаніе указанной мною рукописи.

44 (=3177). Калила и Димна Чубиновской библіотеки, рукопись въ 31×215 сант., писана на тонкой лощеной бумагѣ круглымъ красивымъ, разборчивымъ мхедрули и черными чернилами. Оглавленія писаны киноварью. Пагинаціи нѣтъ. Переплетъ новый, картонный. Рукопись дефектна, недостаетъ и въ началѣ и въ концѣ. Нѣсколько листовъ пзъ сохранившихся въ началѣ оборваны въ пижней части и потомъ подправлены бѣлою бумагою. Всѣхъ страницъ теперь 615. Въ концѣ каждой басни оставлены мѣста, вѣроятно, для рисунковъ и добавленій. Писецъ не указанъ, дата отсутствуетъ вслѣдствіе дефектности, но рукопись безусловно не позднѣе начала XVIII вѣка. Филигрань бумаги: горизонтальная дощечка, надъ нею корона средней величины, а подъ дощечкой кисть изъ симметрично расположенныхъ кружковъ въ видѣ ромба. Этотъ списокъ Калилы и Димны представляетъ особый прозаическій варіантъ непохожій на дру-

ტიე списки и печатное издание. Текстъ нашей рукописи теперь начинается охотою китайскаго царя Умайуфала и по содержаию, но не по редакци, соотвѣтствуетъ 17-ой страницѣ печатнаго изданія; но 14 страницъ печатнаго изданія заняты предисловіемъ Анваръ Сохавли, предисловіемъ Саввы-Сулхана Орбеліани и „завѣщаніемъ царя Вахтанга VI“. Текстъ собственно произведенія начинается съ конца 14-ой страницы, такъ что недостающій текстъ начала Калилы и Димны вполне могъ помѣститься на одномъ листѣ, поэтому въ началѣ нашей рукописи вужно признать потеряннымъ всего на всего одинъ листъ стараго текста Калилы и Димны. На другихъ листахъ, если только недостаетъ въ началѣ другихъ листовъ, должно было быть помѣщено предисловіе. Знаками препинанія служатъ по двѣ точки послѣ каждаго слова, но при приведеніи отрывковъ изъ этой рукописи мы такую пунктуацию не сохраняемъ. Начало текста:

..შეტყორცნილისა მსგავსად ზეცას გასრულნი იყუნეს, და შეავარდენი, გაგახნი და ბარნი, ფრჩხილითა სისხლთა მღურელთა ფრინველთა კელები დაუსხნეს. და რა კელმწიფემ ნადირობიღამან მოიკალა და მინდორი მოკვრითა და ცა მფრინველითა დაცალა, და ლაშქარნი ყუალანი თავის თავისად გაიყარნეს, და კელმწიფე და ვაზირი დარბაზისაკენ წამოვიდეს, მას ჟამსა მზისა სიციხისაგან ხუფთანი ვითარცა ცვილი დადებოდა, და ბორგაუსუნისა გაცხელებითა მარქაჟა ქარისა მსგავსი გაკდებოდის. კელმწიფემან ჰომაიენფალ ბრძენსა მას ხოჯასთარის უბრძანა: თუ ამისთანას სიციხეშიგან სიარული ქკუიანის კაცისაგან არ ეგვბისო, არცა კარაენი და სეივანნი გვახლიან, და სიციხისაგან ნამეტნავისა მიწის პირი, რა რიგაცა მჭედლის გარემო ალაგი, ისრე შემწუარი არისო და, რარიგაცა ოთხის ნივთისაგან, ეგრეთვე ესე მიწა ქმნილ არსო, რას მოიგონებ რომე ერთს ჟამსა ჩრდილშიგან მოვისვენოვო, და რა მზე თავის ალაგს მალრიბშიგან ჩავიდეს, ჩვენ ჩვენთვის შინისაკენ წავიდეთო. ვაზირმან ხოჯასთარი სალოცავი ენანი იკმარნა და ესრეთ მოა-

სენა: მე რომე თქუნს საფარველს ქვეშე შემოვეფარე, მას აქათ ცეცხლებრ შემწველისა აღისა მსგავსა მზისა მცხინვარებისაგან არას... (ободранъ листь, сравни съ печат. изд. стр. 17).

На 9 страницъ мы имѣмъ ссылку на Руставели, которой нѣтъ въ другихъ спискахъ:

შემოქმედსა ყოველთასა ასრე გაუწყვა ესე სოფელი, რომე კაცი უკაცოდ ვერა იქნების. კაცსა რომე თვითვეულსა თუითო საქმე უც, რომელსამე კელისუფალსა და მუშათა ერთმანერთისაგან სარგებელი აქუს და საქმე ამისთვის, ვითა ერთმანერთს უნდა მორჩილებდენ. რუსთველი იტყვს, ვითა ლექსი: სხვამან სხვისი უკეთ იცის სსსარგებლო საუბარო. თუ ჩემგან ჩემს მოყვარესა დაეჭიროს რამე, მე მანდა მოვეკმარო, და თუ კიდევ ჩემის მოყუარის მოყუარესა დაეჭიროს რამე, აგრევე ჩემი მოყუარე მოეხმარების. ესე ასრე შეწყობილი და გამართული არის (сравни съ 24 стр. печатнаго изданія). Текстъ нашей рукописи обрывается на 13 главъ словами:

ნათქვამიც არის: სხვისა ორმოსა მამთხრელი, თვითან ჩავარდებო, და რომელიც პირუტყენი იმ ჭაში იყუნენ, რადგან იყო განსაცდელი მათთა, არას ერჩოდენ ერთმანერთსა, და ერთს დღეს ერთი (მოქალაქე) გაიარა და ჩახედა ჭასა და ნახა კაცი და თქვა: (ვეცდები იმ)ის ამოყვანას, რომ მადლად მომხუდებისო და ჩა(უშვა თოკი), შემოფრინდა თოკხედ მაიმუნი, ამოსწია და ამოიყვანა, და ჩაუშვა მეორედ, მოეჭიდა ლომი და ამოიყვანა.... (сравни съ печатнымъ, стр. 554).

Такимъ образомъ нашей рукописи въ концѣ недостаетъ части 13 главы (печатн. стр. 554—561) и цѣликомъ 14-ой.

Въ нѣкоторыхъ мѣстахъ фразы имѣютъ въ началѣ и концѣ кружки въ видѣ пуля, и записи на поляхъ указываютъ, что тѣ мѣста, которыя въ рукописи отмѣчены кружками, въ персидскомъ оригиналѣ переданы стихами „шаири“, т. е. четверостишіями изъ 16 слоговъ въ стихѣ.⁰⁰ ამას ქუემორ

რომელიც ამ ნიშანს და ნიშანს შუა წერილ არს, ეს სიტყუა სპარსულს წიგნში შაირად სწერია და ამას ნიშნითა სცნობთ.

На стр. 96 по-персидски и по-грузински написано: „შაირი — шапри“, и дальше оставленъ цѣлый листъ пустымъ. Иногда и прозаическій текстъ заключаетъ въ себѣ фразы въ видѣ стиховъ, напр., на 181 стр. читаемъ такое мѣсто: მე შენი კაის მდომობისათვის ამ ქართულებს გეუბნები, მაგრამ მხესავით ნათელი არის, რომ ჩემი მაშხალივით ნათელი ქართულები შენს ბნელსა და ავს ბუნებას არ გაანათებს:° არ გათრდება ყორანი, რაგინდ რომ რეცხო ქვიშითა, შავით ნაქსოვი ჯეჯიმი მისდღეში არ გათეთრდება, გინდ უკვდავების წყლით რეცხო, მას არა მოეკიდება°.

На стр. 376 слова текста: სამუროს ქარი იმბეთъ замѣтку на полѣ: დედანში ბაღი სამუმი ეწერა და ზეპირათ სამურს ეძახიან. На этой же страницѣ имѣется замѣтка переписчика, сообщающая, что острый знакъ въ текстѣ („оксіо“) указываетъ на стихъ „шапри“ оригинала: საცა ეს ოქსიო აქუს, შაირი ყოფილიყო. На 447 страницѣ персидская фраза.

Текстъ другихъ списковъ Калилы и Димны состоитъ изъ прозы и стиховъ разныхъ образцовъ и размѣровъ. Въ нашей рукописи стиховъ, писанныхъ рукою текста, нѣтъ, но въ нѣкоторыхъ мѣстахъ по-персидски указаны, гдѣ они должны быть. Затѣмъ тамъ и сямъ иногда на поляхъ, иногда между строками мелкою скорописью мхедрули, совершенно отличною отъ почерка текста, къ-мъ-то вписаны стихи, большею частью двустипшія и четверостишія. Кто же авторъ этихъ стиховъ? Безъ сомнѣнія всѣ стихи этой рукописи принадлежатъ царю Вахтангу VI. Въ этомъ убѣждаетъ насъ почеркъ, которымъ писаны стихи. Сличивъ этотъ почеркъ съ автографами Вахтанга VI. нельзя не признать между ними полного тождества. Вся разница въ томъ, что въ нашей рукописи по недостатку мѣста почеркъ мел-

кѣй, но характеръ письма тотъ же самый, какой наблюдается въ собственноручныхъ записяхъ Вахтанга VI на поляхъ Картлпс-Цховреба списка царицы Маріи и въ особенноти собственноручномъ его письмѣ къ сыну своему Бакару, имѣющемся у меня. Вахтангъ не только вписываетъ стихи въ нашу рукопись, но очень часто исправляетъ и прозу: замѣняетъ одни слова другими, прибавляетъ новыя выраженія, измѣняетъ фразы, дополняетъ текстъ, дѣлаетъ вставки и т. д. Такъ на стр. 1 зачеркнуто ბორგაუსუნისა и надписано ქეჯიმის; на стр. 10 вписана фраза: მტერობა ასეთს ცეცხლს ანთებს, რომ იმ ცეცხლისაგან ყველა დაიწვის; на стр. 11 прибавлено: ჭკვიანთან ხელმწიფე და მოციქული ერთი ბეჭედი, რომ ორი თვალი უჯდეს; на стр. 608 зачеркнуто თქვა и надписано рукою Вахтанга მოახსენა; на стр. 609 прибавлено ბძანა; на стр. 22 прибавлена цѣлая фраза: იმის დოვლადში თრთოლა იქნების და იმის კელმწიფობის ბინას სიმაგრე არ ქონდეს და არ იქნების; на стр. 38 зачеркнута фраза: თვითო გამორჩევა მაჰაქისა ქვასა მოვახვედროთ, и надписана: სიტყვა უნდა გაიგონოს და მერმე თქვას; на стр. 169 фраза: სახელოვნად რომელი მოკუდეს, მას სიკუდილი არა ჰქვან, замѣнена Вахтангомъ стихомъ Руставели: სჯობს სიცოცხლესა ნაზრახსა სიკუდილი სახელოვანი; на стр. 179 фраза: რასაც დასთეს, მასვე მოიძიო, замѣнена Вахтангомъ: მასვე მოიძიე უთუოდ, რაც რამე დაგიბთესია. На 49 стр. зачеркнуто слово ქარქაბსა и надписано შურთხსა и т. д. Иногда Вахтангъ указываетъ порядокъ фразъ замѣтками на поляхъ: ეს აქ უნდა— „это здѣсь нужно“ (549), ეს ზეით უნდა— „это выше нужно“ (550). Эти замѣтки являются, по всей вѣроятности, плодомъ сличенія перевода съ персидскимъ оригиналомъ. Мѣстами Вахтангъ также зачеркиваетъ слова, неумѣстныя въ Калилѣ и Димнѣ, какъ, напримѣръ, упоминаніе о Христѣ на стр. 602. უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტესი. Многочисленныя прозаическія вставки

дѣлаеть Вахтангъ на стр. 1—143. Вставки эти, большую частью, касаются прозаическаго перевода персидскихъ стиховъ, отсутствующаго въ этой части рукописи. Словомъ, Вахтангъ, вставляя стихи и исправляя прозу, редактируетъ переводъ какого-то другого лица или, скорѣе, другихъ лицъ; а что надъ прозаическимъ переводомъ Калилы и Димны работало нѣсколько лицъ, это мы узнаемъ изъ „завѣщанія“ самого Вахтанга, приложеннаго къ Калилѣ и Димнѣ. По этому завѣщанію, Калила и Димна была переведена на грузинскій языкъ еще во времена славной и могущественной царицы Тамары, но тотъ переводъ по обстоятельствамъ времени пропалъ. Новый переводъ былъ затѣянъ кахетинскимъ царемъ Давидомъ (+1604), отцомъ царя Теймураза I, который успѣлъ довести свой прозаическій переводъ до басни „О черепахѣ и скорпионѣ“ (въ разбираемой рукописи эта басня начинается съ 143 страницы и входитъ въ составъ первой главы, а въ печатномъ начинается съ 122 страницъ (всѣхъ страницъ въ печатномъ 586). Переводъ царя Давида случайно попалъ въ руки Вахтанга VI, и онъ поручилъ одному персіянину, немного знающему по грузински, докончить переводъ. Персіянинъ приступилъ, но не зная хорошо грузинскаго языка, не могъ удачно выполнить порученіе, да и самому Вахтангу скоро пришлось выѣхать въ Испанію, и дѣло перевода само собою было прервано. Въ Испаніи Вахтангъ нашелъ одного армянина, знающаго по-грузински, и поручилъ ему пополнить грузинскій переводъ Калилы и Димны. Армянинъ исполнилъ порученіе царя, но и этотъ переводъ не удовлетворилъ Вахтанга: въ переводѣ не было стиховъ, недоставало нѣкоторыхъ словъ, и работа нуждалась въ общей стилистической отдѣлкѣ. Затѣмъ, по штригамъ нѣкоторыхъ лицъ, которые, по словамъ самого царя, за добро воздали ему зломъ, Вахтангъ былъ отправленъ въ Кирманъ, гдѣ онъ, не имѣя другихъ дѣлъ, всецѣло занялся

этой книгою и не щадилъ труда. Таковы наши свѣдѣнія, сообщаемыя завѣщаніемъ Вахтанга. Въ чемъ же однако должна была состоять работа Вахтанга? У него былъ въ рукахъ прозаическій переводъ, надъ которымъ работали три человѣка; ему оставалось сличить съ оригиналомъ переводъ, провѣрить и исправить прозу и вставить въ соотвѣтствующихъ мѣстахъ стихи, которыхъ совсѣмъ не было въ переводѣ. Такая работа продѣлана Вахтангомъ надъ нашею рукописью, въ которой мы признаемъ тотъ переводъ, который былъ начатъ царемъ Давидомъ и доконченъ другими лицами по порученію Вахтанга и который самъ Вахтангъ вновь сличилъ, исправилъ и снабдилъ многочисленными стихами. Если бы этотъ прозаическій переводъ былъ древній и восходилъ ко времени Тамары, Вахтангъ не сталъ бы исправлять его и во всякомъ случаѣ не сказалъ бы, что тотъ переводъ пропалъ по обстоятельствамъ времени. Не древній переводъ исправляетъ Вахтангъ собственноручно, а новый, сдѣланный по его инициативѣ и указанію. Но начало этому труду было положено кахетинскимъ царемъ Давидомъ, который, по словамъ завѣщанія Вахтанга, вовсе не переводилъ стиховъ и допускалъ въ переводѣ пропуски словъ. Переводъ Давида вошелъ въ нашу рукопись безъ измѣненія, и Вахтангъ сталъ исправлять и пополнять его уже въ разбираемой рукописи. Вахтангъ перевелъ персидскіе стихи прозою и вписалъ между строками, а тамъ, гдѣ этого нельзя было сдѣлать, свои записи помѣщалъ на поляхъ и проводилъ черту къ тѣмъ мѣстамъ, гдѣ имъ слѣдовало быть вписанными. Если эту часть текста Калилы и Димны Вахтангъ относитъ къ царю Давиду, то переводъ остальной части приписываетъ себѣ. Лучшимъ доказательствомъ этого можетъ служить стихотвореніе, которымъ теперь открывается печатное изданіе, но которое въ нашей рукописи помѣщено Вахтангомъ на полѣ 143 страницы, откуда пачинается басня „О черепахѣ и скорпіо-

нѣ“. Вахтангъ считаетъ себя переводчикомъ въ числѣ другихъ, ибо стихотвореніе начинается словами: *მეც მიჰყევს სპარსთა ზღაპრისა თარგმანებისა მგებართა* — „и я последовалъ за переводчиками сказочнаго сюжета персовъ“ и т. д. Языкъ перевода Вахтанговской редакціи простой и понятный; въ немъ совершенно отсутствуетъ тотъ витіеватый и возвышенный стиль, которымъ отличается проредактированный Саввою-Сулханомъ Орбеліани переводъ. Самъ Вахтангъ о своемъ трудѣ замѣчаетъ, что онъ писалъ легкимъ народнымъ языкомъ, чтобы читатель безъ труда могъ усвоить содержаніе; стихи перевелъ стихами безъ измѣненія: гдѣ было четверостишіе—четверостишіемъ, гдѣ было двустишіе—двустышіемъ, гдѣ одна строка—однимъ стихомъ, гдѣ десять стиховъ—десятью стихами и т. д., а прозу перевелъ прозою. Въ персидскомъ оригиналѣ, замѣчаетъ Вахтангъ, прекрасные стихи, и сочетаніе ихъ превосходное; мол, быть-можетъ, не понравятся, но нужно помнить, что переводчикъ не можетъ сравниться съ авторомъ оригинала.

Исправленный и снабженный стихами переводъ Калпы и Димвы Вахтангъ послалъ для новаго исправленія, сличенія и пополненія извѣстному ученому монаху и писателю Саввъ-Сулхану Орбеліани, причемъ написалъ ему вѣжливое и любезное письмо, въ которомъ просилъ вспомнить объ его первоначальной къ нему любви и забыть о несогласіяхъ. Свѣдѣнія эти мы черпаемъ изъ предисловія Сулхана Орбеліани, помѣщеннаго въ лучшихъ рукописяхъ Калпы и Димвы вслѣдъ за завѣщаніемъ Вахтанга, а въ изданіи И. Чковія, почему-то предшествующаго ему. Очевидно, Вахтангъ VI не былъ доволенъ своимъ переводомъ, разъ онъ обратился за исправленіемъ и новымъ редактированіемъ перевода къ Сулхану Орбеліани. По словамъ самого Орбеліани, Вахтангъ работалъ надъ книгою Калпы и Димвы въ бытность свою въ Кирманѣ и приложилъ много труда и усилій; самъ Вахтангъ не очень хоро-

шо звалъ по-персидски, а переводчиковъ такихъ, какихъ самъ желалъ, не досталъ; поэтому переводъ вышелъ безпорядочный, ибо, прибавляетъ Орбеліани, произведеніе одного языка на другой могутъ хорошо передать только настоящіе знатоки дѣла: кое гдѣ слѣдуетъ порядокъ измѣнить, кое гдѣ слѣдуетъ прибавить фразу, кое гдѣ убавить, а то изъ буквального перевода выйдетъ одна безвкусица. Отъ предложенія царя Орбеліани не счелъ возможнымъ отказаться, хотя и замѣтилъ, что монаху скорѣе слѣдуетъ заниматься Библіею, чѣмъ подобными вещами. Затѣмъ Савва Орбеліани напоминаетъ о своемъ родствѣ, любви и преданности Вахтангу VI, который называлъ его, прежде своимъ дядей и воспитателемъ, но съ которымъ интриги злыхъ людей разлучили его. Орбеліани очень искусно и деликатно, но ясно и отчетливо намекаетъ, что Вахтангъ поддакъ вліянію злыхъ людей и незаконно лишилъ его и его братьевъ милостей, а теперь, когда нуждается, обращается къ нему и кается въ ошибкахъ, но теперь уже поздно: господинъ не долженъ возненавидѣть слугу при жизни, а то, когда онъ умретъ, плачь и раскаяніе мертвого не воскресятъ и прошлаго не вернуть. Эти мысли Орбеліани хорошо иллюстрируетъ тремя баснями собственнаго измышленія (стр. 8—11); онъ вѣдь, какъ извѣстно, былъ прекрасный баснописецъ, авторъ «Книги мудрости и джи».

Такова исторія перевода Калпы и Димны на грузинскій языкъ, сохраненная предисловіемъ извѣстной до сихъ поръ редакціи. Но эта исторія общая, мало разъясняющая частности. По ней нельзя составить понятія ни о характерѣ труда Вахтанга ни Орбеліани. Значеніе описываемой нами рукописи въ томъ и состоитъ, что она даетъ отдѣльно почти всю работу Вахтанга VI и его сотрудниковъ, не прошедшую еще подъ редакціею Саввы-Сулхана Орбеліани. По ней мы можемъ выяснитъ первостепенную роль Саввы-Сулхана Орбеліа-

ни въ дѣлѣ перевода Калпы и Димвы на грузинскій языкъ. Наставать на томъ, что разбираемая рукопись есть та самая, которую Вахтангъ VI послалъ Саввѣ Орбелиани для исправленія и пополненія, мы не будемъ, ибо, испещривъ рукопись исправленіями и многочисленными вставками стиховъ между строками и на поляхъ текста, Вахтангъ превратилъ ее какъ бы въ черпачикъ и въ этомъ видѣ не послалъ бы Саввѣ Орбелиани. Онъ, вѣроятно, велѣлъ переписать ее, причемъ, конечно, кое что могъ и измѣнить. Но въ общемъ дошедшая до насъ рукопись даетъ полное понятіе о характерѣ труда Вахтанга и его сотрудниковъ, а сличеніе ея съ редакціею Саввы-Сулхана Орбелиани рельефно выясняетъ намъ выдающееся значеніе послѣдняго въ обогащеніи родной литературы переводомъ столь прекрасной книги.

По общепринятому мнѣнію, проза грузинскаго перевода Калпы и Димвы извѣстной до сихъ поръ редакціи принадлежитъ царю Вахтангу VI, а стихи Саввѣ Сулхану Орбелиани; но сличеніе текста прозы дошедшей до насъ рукописи редакціи Вахтанга съ редакціею Сулхана Орбелиани доказываетъ, что послѣдній не меньше потрудился надъ прозою Калпы и Димвы, чѣмъ надъ ея стихами. Языкъ Орбелиани литературный, образный и цвѣтистый; языкъ редакціи Вахтанга простой, народный безъ всякихъ прикрасъ и вычурностей. Текстъ Вахтанговской редакціи отличается своею сжатостью, текстъ перевода Орбелиани пространный. Мало того, сравнивая между собою эти два перевода, вы не найдете не только совершенно тождественнаго отрывка, но даже одинаковой болѣе или менѣе пространной фразы. Для сравненія возьмемъ нѣсколько мѣстъ изъ той и другой редакціи, но сравнивая прозу, мы конечно опускаемъ стихи Орбелиановской редакціи; ихъ пропускъ нисколько не мѣшаетъ теченію мысли въ прозѣ:

Редакція Вахтанга.

Редакція Орბელიანი.

ანდერძი პირველი. ესე რომე ვინცა შენთანა შენგან გადიღებული კაცი იყოს და შენგან პატივცემული, მის ამხანაგსა მისი ძერი და ავი არ გაუგონო, ამისთვის რომე ვინცა პატივს დასდებ, ყულანნი მას დაქიშვდებიან და დამტერდებიან და რა კელმწიფის წყალობა მაზედ ნახონ, ჩხუბითა და ეშმაკურის ქართულით ამას ეცდებიან, რომე ანუ ბეზლობითა ანუ წყლიანობითა დრო შემოიგდონ და კელმწიფესა გუნება გამოუცვალონ და ამასობაშიგან, რაც მათი გუნების ნატრა იყოს, ისი გაუსრულდეს (სტრ. 23).

კარი პირველი. გაფრთხილები-სათვის ჩხუბიანისა და აკუნა კაცისა. კელმწიფემან მან რაი ქუეყნის მპყრობელმან უბრძანა მას ფილფაი ბრძენსა, ვითა პირველის ანდერძის ნაწერი ესრეთ იყო, ვითა რა კაცმან წი-

ანდერძი პირველი. ესე რომე, რომელსაც ყმათაგანსა და კელქვეშეთა თავი გამოეჩინოს, სხვის სიტყვით მისის სიდიდის სახელის დამცრობას ნუ დაუჯერებ, ამისთვის რომ, ვინც მეფეთაგან გადიღდება, ყოველკაცი მას გაუქიშვდება და ეციდებიან თავისი ბატონის სამსახურს დააშორონ, და კელმწიფის წყალობა მაზედა არ დამტკიცოს და ტყუილითა და კერკითა მის წახდენას ასრე ეცდებიან. მისის სახელოს შოვნისათვის სწავლის სიტყვებს შემოიღებენ და მოსალორებელის რჩევით ასეთებს მოახსენებენ, მეფის გუნება ¹⁾ მას ზედა გამოსცვალონ და თავისი ნდომა აღასრულონ (№ 3183 სტრ. 41—იხდ. Чконія, სტრ. 34).

კარი პირველი. რიდი ორგუნა კაცისა და მიუნდობელისაგან. რაიდაბიშლიმ ფილფაი ბრძენს უბრძანა: პირველის ანდერძის წერილი ეს იყო, რომე თუცა კაცი ვინმე თვისისა მეპატრონისა წინ სამახურით

¹⁾ Въ изданіи Чконія გონება.

ნაშე კელმწიფეთა პატივი და-
იდვას, ყოველი კაცი იმას ამ-
ტურდეს და ქიშპობა დაუწყოს
და მრავალნი მოსატყუარნი
სიტყუანი უთხრან მანამდისი, სი-
ნამ კელმწიფის ტკბილი თვალი
და გული მაზედან გამოუცვა-
ლონ. მაშ კელმწიფე უნდა, რომე
ჩხუბიანსა და ენად ავსა კაცსა
გაუძღვებდეს და ყურსა არა მი-
უპყრობდეს, რა შეიტყოს რო-
მე ცარიელი გაკეთებისაგან და
შემგონებელისა არ იყოს, თა-
ვის გუნების ალაგსა და მიდა-
მოსა არა შემოაუშვას, არცა
დაიჯეროს. და მე ბარამან ამას
მოველი, ამისი შესატყვისი ქარ-
თული გითხრა და ამა არაკის
სიტყუა გამოგიცხადო: ვინცა
კელმწიფეთა კარსა გაკეთებუ-
ლნი კაცნი იყუნენ, სიტყუანი
მტყუანნი ჩხუბიანისა ენისანი,
დასაწყისი მისის ეშმაკობისა და
მოყუარე და მტერი, ერთად
ყოფნა და გაყრა ნუხსით მით-
ხრა. ბრძენმან ბარაჰმანს მოა-
ხსენა: კელმწიფეთა მუდამი წე-
სი ყუელა მაგ ანდერძითა არის,
და კელმწიფემან თუ ჩხუბიანი
კაცი არა შეაშინა, უფროსი
თავისი საკელმწიფო ააოხროს
და დააქციოს, და მისი დიდი
ზიანი თვით კელმწიფესაცა ე-

წადგეს და მისის წყალობით
თავ-ჩენილი შეიქმნას, შური-
თა და სიქიშპით მისნი ამხანა-
გნი აუმტერდებიან და მის წაკ-
დენას ეცდებიან, და კერკით
მის-ზე კელმწიფის გულს გამო-
სცელიან. მეფეთაგან წესია, შე-
მასმნელსა და ეშმაკთ მოყვა-
რეს კაცს ყური არ მიუპყრას,
გასინჯოს, მოიცადოს და გუ-
ლის-კმა ჰყოს, ბეზღება. სიბო-
როტისა კიდე არა არის რა,
რომე მათ სიტყვას არ ისმენ-
დეს და არც დაიჯეროს. აწ
ბარამანთან ეს სავედრებელი
მაქვს, რომე ამისი შემსგავსე-
ბულნი იგაენი მითხრას: რომე
ერთის კაცის სიტყვა რა კელმწი-
ფის წინ სათნო იყოს, მას შური-
თადა შესმენით ერთგულის სიდი-
დის საფუძვლის შერყევა, მტრი-
სა და მოავისაგან მისი დაშო-
რების საქმე რაგვარად იქმნე-
ბისო. ბარამან მოახსენა: მეფეთ
საფუძველთ სიმტკიცე მაგა ან-
დერძითა დამყარებულა: თუცა
კელმწიფემან მაბეზლართა და
მეშურნეთა და ავ-ენა კაცთა
მისი სიბოროტე, შესმენა და
ავ-სიტყვაობა არ მოაკვეთინა,
ბედნიერობის მარიგებელთა და
ერთგულთა სამსახურისაგან
კელს აალებინებენ და წაახლე-

ცეს და მის თემსა და ქუეყანა-საცა და, რა ჩხუბიანი კაცი ორთა მოყუარეთა შუა შემოვიდეს, მაშინვე მათი საბოლოო აესა და უკუღმართსა საქმესა დაეხას, ისრე ვითარცა მას ლომსა და კარსა დაემართა. და კელმწიფემა ჰკითხა, როგორ ყოფილა? ჩემსა მზესა ყველა უკლებლად მიამბეო (სტრ. 61—62).

აჲჲკი ვეზირმა თქვა. იყო ერთი დედალ-მამალი მტრედი და ისინი მოკრეფდენ შემოდგომის პირს მარცვალსა და სჭამდენ ზამთარში. და მოაგროვეს მარცვალი ერთს შემოდგომასა და ერთი ორმო აავსეს, და ერთს დღეს წაიდა მამალი სხვაგან და დედალი შინ დარჩა, და როსცა შეაგროვეს, მაშინ ის მარცვალი ნედლი იყო და იმ ორმოში გახმა მარცვალი და დაიკლო. მოვიდა მამალი და ნახა, რომ აკლია ორმოსა, ეგონა შეჭმა დედლისაგან და სცემა დედალსა: ეს ამისთვის

ნენ, და რა ისინი სამსახურს დაშორდებიან, კელმწიფისაცა და ქვეყნის დასაკლისი იქმნება. ჩხუბიანმა და მეშურნემ რა ორს მოყუარეთ შუა სამღურავისა და გულ-კლებისა გზა პოოს, მათში სამღურავი და დაშორება გაგრძელდების, როგორათაც ლომსა და კარს მოუკდაო. რაიმ ჰკითხა, როგორ ყოფილაო? (№ 3187 სტრ. 80—изд. Чконія, стр. 67—68).

ვეზირმა თქვა აჲჲკი. უთქვამთ: ორთა ტრედთა გაზაფხულ თვისად საზრდოდ მრავალი მარცვალი ¹⁾ რამე შეაგროვეს და ერთსა ადგილსა საზამთროდ შეინახეს. მარცვალი იგი ტენიანი იყო, დასხვილებული, და რა ზაფხულ სიცხის ჰაერი ²⁾ მოვიდა, მარცვალი გაკმა და საზომსა მოაკლდა. მამლი ტრედი სხვაგან იყო, და რა მოვიდა, ნახა, საზრდელსა მოკლებოდა, დედალსა მას ეკრტიმლებოდა და ეტყოდა: ესე მარცვალი ზამთრისათვის (საზრდელად) შეეკრიბეთ, რა ყინ-

¹⁾ Этого слова нѣтъ въ изд. Чконія.

²⁾ Въ печатномъ: პირი

შევაგროვე, რომ როსცა მოვი-
დეს ზამთარი და აღარა იშო-
ვბოდეს რა, მაშინ ესჭამოთ,
შენ ახლავ შევიჭამია, სცემა,
და დედალი იფიცედა, მაგრამ
არ უჯერებდა. მერმე ცოტა-
ხანს უკან მოვიდა ზამთარი, და
დანამდა ორმო და, როგორც
პირველ ორმო საესე იყო, ის-
რევე აიესო. და მაშინ, რა ნა-
ხა მამალმან, ინანა გალახვა:
ცუდად ესცემე და დავკარგე
ჩემი მეუღლეო, იმის გაყრისა-
თვის ტიროდა და იტყოდა:
მო'შორებე მოყუარისა ავია,
უარესი ეს, რომე ჭკვიანი მა-
ლე არ უნდა აჩქარდეს და გა-
უსინჯავად საქმე არ უნდა და-
იჭიროს, და რომელიც აჩქარ-
დეს, მას დაემართოს სინანული,
როგორც იმ ტრედს დაემართა.
კელმწიფემ ბრძანა: თუ მე ჩემს
ბრძანებაში აეჩქარდი და და-
ვაშავე, მაშ უნდა შენ კელი
შეგენახა, მაგრამ შენ მაშინვე
მოჰკალ, ახლა ჩავლილია, გა-
უშვი და გაათავე, ნულარ ჩა-
მაგდებ ჰირსა. მოახსენა ვეზირ-
მა: სამი ვინმე ჩააგდებს კაცსა
ჰირსა: ერთი ეს რომ ვინმე
შევიდეს ომსა უფიქროდ და

ვასა შინა ველარა გვეპოვნა
რა, და თოვლს ყოველივე მო-
ეცვა, მაშინ გამოგვეზოგა;
დროსა ამას მთა და ბარი ნა-
ყოფითა საესეა, აწ შენ ესრად
შევიჭამია და ჭკვასა და ცნო-
ბასა¹⁾ გარდამხდარხარ? დე-
დალმა ფიცა: ამისგან არა მა-
მიკლია რა და არცა რა მი-
გემებია. მამალი რა მარცვალთ
მოკლებულსა ხედვიდა, ფიცსა
არ უჯეროდა, სცემდა და ელა-
ლებოდა, და რისხვით გააძო.
რა მოზამთრდა და ნოტიობა
შეიქნა, მარცვალი დანედლდა,
დასხვა და პირველსავე საზომ-
სა მოვიდა. მამალმა ტრედმა
სცნა მისი მოკლებისა მიზეზი
რაჲ ყოფილიყო, საყვარლისა
გაყრისათვის ტირილი და ვაე-
ბა შექმნა და შეჭირვებული
მალლისა კმითა გერინედა და
იტყოდა: მოყვარის მო'შორე-
ბისა სიმწარე ძნელი ყოფილა,
მაგრამ ესე მისგან უძნელესია,
რომე სინანულსა სარგებელი
აღარა ჰქონდესო. ამა არაკისა
სარგებელი ესე არს, რომ
ჰკუათ მყოფელი კაცი საქნელ-
სა საქმეზედ არ აჩქარდეს, რომე
მას ტრედსავით გაყრისა ცე-

¹⁾ Въ печат. ცოდნას.

უშიშრად და გაუფრთხილებლად, მეორე ეს, რომელსა არა ჰყვანდეს ცოლშვილი და დაიწყოს მპარაობა და დააგროვოს მრავალი, და ვერც თვითან შეჭამოს და დარჩეს იმის ცოდვაში; მესამე ეს, რომ ბერმა კაცმა ქალი შეერთოს, ქალი ყოველ დღივ სიკვდილს ინატრის იმ კაცის კელიდამ. ამ რიგნი კაცნი ჩააგდებენ თავის თავს ჭირში. მე კელმწიფის ბრძანება ვათავე, სხვა რა დამიშავებია? (სტრ. 595—596.)

აჩაკი კელმწიფემ ბრძანა. სოლომონ იყო კელმწიფე და ჰქონდა მას წყალობა ღვთისა ასეთი, რომე მონებდეს მას მკეცნი და ფრინველნი და ყოველივე სულიერი საწუთროსანი და მორჩილობდენ¹⁾. მზე იყო მისი მსახური და მთვარე მნათობი. ჟამი დროთა იმისი იყო და ქვეყანა წადილისაებრ მისი-

ცხლითა არ დაიწვასო. მეფემ უბრძანა: თუცა მე ჩემთა საქმეთა აეუჩქარდი, შენცა სიჩქარით წესსა გარდაჰკედ და მე ესრე სატანჯველსა შიგა ჩამაგდეო. ვეზირმა მოახსენა: სამნი ჩააგდებენ თავსა თვისსა ტანჯვათა შინა: პირველი, რომელი ომსა შეუგებელად იბრძოდეს და მძიმედ დაიკოდოს; მეორე, უშვილო კაცი უსამართლოდ საქონელს მოიხვეჭდეს, იგი სხვასა დარჩება და მას ცოდვა დაედება; მესამე, ბერმა¹⁾ კაცმა ყმაწვილი ქალი შეერთოს და ქალი, გულ-წამხდარი, მის სიკვდილსა ნატრობდეს და მისი ცოლობა არ უნდოდესო (ibid. სტრ. 634—635=Изд. Чконія, стр. 532—533).

მეფემ ბრძანა აჩაკი. უსიტყვიათ, დიდი სოლომონ ბრძენი ესეთი მეფე იყო, თვისისა ნებისა გამვლენელი და მისის წადილისა გამმართველი. კაცთა, ქაჯთა და მიწაზედ მავალთა და ფრინველთა მისის ბრძანების მორჩილების ზოსტერი სულის გეამსა ზედა შემოერტყათ; განგებულებისა მწე-

¹⁾ Въ цитованной рукописи: ბრმა, въ другихъ ბერმა.

სა⁰. და განგებითა ღეთისათა მოვიდა ანგელოზი რომელსამე ქამსა და მოართვა თასი საესე უკუდავების წყლითა და უთხრა: თუ ეს თასი შესვა, უკუდავი შეიქნებო და თუ გინდა რომ უკუნისამდე იცოცხო და არ მოკუდე, ეს თასი დალიე, და თუ შენი სიკუდილი გინდა, ნუ შესვამ. და ამაზედ სოლომონ ჩავარდა ფიქრსა და გონებასა და თქვა: ეს სათაენო სიკოცხლისა არის ასეთი, რომე ამით მოისყიდებს კაცი საუკუნოს თავის ნებისად, და სიკოცხლე ასეთი მიწა არი, რომ ამით ამოვა ნაყოფი კეთილი. და ბრძანა მოსულა სულიერთა ყოველთა და ცხოველთა ყოველის ქვეყნისა და ჰკითხა მათ: რას მირჩევთ, ეს უკუდავების წყალი დავლიო, თუ არა? და მათ ყოველთ მოახსენეს ზვეწითა და აჯით, რომე დალიე ეს სასმელი, რომ შეიქნა უკუდავი და ჩვენ ვიყოთ საფარველსა შენსა განსვენებული და ნიადაგ შენის ნახვით ვილხენდეთ და ვმონობდეთ კელმწიფესა. მერმე სოლომონ ბძანა: ასეთი სულიერი ვინმე დარჩა, რომ ამ ჩემს რჩევასა და ვეზირობას არ მოსულიყოს? მო-

რალსა კელმწიფებისა რიგი მისის სიმაართლის ყდაში დაეტანებინა, პატივისა და გამოძიებისა უნაგირი მისის ნიაგქარის მსგავსის მარქათისათვის ზურგთა დაედგა. დღესა ერთსა მას ანგელოზმან ერთისა სირჩითა უკუდავებისა წყალი მოუტანა და ეგრე უთხრა: ძლიერსა და მაღალსა და ყოველის მპყრობელსა მეფესა, რომელსა შენდა მოუცემია მოუშლელად მეფობისა საყდარი, ესე ნებასა შენსა ზედა მოუგდია: ანუ შესმად უკუდავებისა წყალი ესე და ბოლოდ სიკედილისა სასმლისა აღარ გეშინოდეს, და ანუ (ადრე) წასვლად ჭირისა საპყრობილისა ვიწროებისაგან და მისვლად ვრცელსა მას სამოთხესა და საეანესა (და) განსასვენებელსაო. სოლომონ განკვირებასა ჩავარდა და იტყოდა: სიკოცხლე ამისთვის კეთილ არს, რომ მეორედ მოსელისა სავაჭროსა შინა კელთ იგდოს მრავალი სარგებელი კაცმან და სიკოცხლის მინდორი ესეთი რამ არის, რომელსა შიგა ორისავე სოფლისა საბედნიერო თესლი დაითესების, და სიკუდილისაგან უკუდავების ბედნიერობის ნაყოფი აღმოეცე-

ახსენეს: ბუთიმარის მეტი არა-
ვინ დარჩომილა, ყველა მო-
სულა. და გაგზავნა ტაიჭი ბუ-
თიმარის მოსაყვანად. და წა-
ვიდა ტაიჭი, უთხრა, მაგრამ
ბუთიმარ იმ ტაიჭის სიტყვით
და მოციქულობით არ მივიდა.
მერმე გაგზავნა ერთი ძალლი
და იმისა სიტყვით მოვიდა, და
სოლომონ უბძანა: პირველად
ეს გკითხო, რომ პირუტყვი
ცხენი ჯობს ყველა პირუტყვს,
და უწინ ცხენი გამოგიზავნე
და იმის სიტყვით არ მოხველ
და მეორედ ძაღლის სიტყვით
მოხველ. ბუთიმარმა მოახსენა:
ძაღლს აქუს მინდობა და ცხენს
არა. გაიცინა და უბძანა: ერთი
რჩევა მაქუს, მაგრამ ვერ გა-
მამირჩევია და შენ მიჩივი: მარ-
თლიად ეს უკუდავების წყალი
დავლიო, თუ არა? ბუთიმარ
მოახსენა: ამ უკუდავების წყალს
მარტო შენ დაღევი, თუ ყოველ-
ნივე ნათესავი და მოყუარენი
შენნი? სოლომონ ბძანა: ეს
ღვთის წყალობა ყველაათვის
არ მოსულა, მარტო ჩემთვის
უბოძებია ღმერთსა და ჩემის
მეტს სხვას ამ წყლისაგან წილი
არ აქუთ. მერმე ბუთიმარმა მო-
ახსენა: ევა მოციქულო ღვთი-
საო, რას აქნევ მაგვარ სიცო-

ნების. ამა სოფლისა კელი მო-
კლეა, რომელი მას გრძელსა-
ბედნიერობასა ვერა მისწედ-
ბის. მაშე ყოვლის გზით სი-
ცოცხლის გემო მას უკუდა-
ვებასა ვერ შეედარება, მაგრამ:
სიკვდილისა წესსა კამს კაცი-
დასჯერდეს, სამიოდ დღე თუ-
ცალა ესხნეს, ნებასა ღვთისასა
უნდა ცდილობდესო. კვლავ
დაიყოვნა, რომე ადამიანთა
და ქაჯთა და ქვეწარმევალთა
და მფრინველთა მოხუცებულ-
ნი მოკრიბოს და მათ გამოარ-
ჩეინოს, და რააცა მათ დაა-
სკუნან, მან იგი ქნას. და ყო-
ველთა მათ შემოკრებილთა მის
უკუდავებისა წყალისა შესმა ჰკი-
თხა, და ყოველმან სულმან-
ესრე მოაკსენა: უკუდავების უმ-
ჯობესი რაჲ იქნებისო! სო-
ლომონ იკითხა: აქა მყოფთა-
გან გარდა სხვა ვინმე დარჩო-
მილაო, რომე აქა გვაკლდესო?
მათ მოახსენეს: ბაბლანი აქ არ
არისო, და არცა თქვენი ბრძა-
ნება მისელიაო. სოლომონ მას
საწვევრად ცხენი მიუვლინა,
და არა მოვიდა, მერმე ძაღლი
მიუვლინა. რა ძაღლი მივიდა,
მაშინვე ბაბლანი გამოჰყვა და
მოვიდა. სოლომონ უბრძანა:
ერთი ძნელი საქმე გამიჭირდა,

ცხლეს, რომ ყოველნი ძმა და
შვილი და მოყუარე და მეგობარნი
შენნი შენს წინ დაიხოცნენ და
შენკი ცოცხალი იყო. მე არ ვეჭობ
მაგისტანა სიცოცხლისაგან შენ
გემო ნახო რამე. რა ეს გაიგონა,
სოლომონს მისი სიტყუა დიად მოეწონა
და აღარ დალია ის თასი და სითაც
მოსულ იყო, ისრევ იქით გაგზავნა
(ეფ. 574--575).

შენის ბრძნისა რჩევითა ამა ხვანჯისა
გამოგება მნებაესო. ბაბაღმა მოაკსენა:
მე თქვენი მონაჲ ვარ და თქვენთვის
გაძნელებულისა ხვანჯისა გამოგება
მე ვით შემძლიაო, ანუ შენისთანა
ბრძნის მეფისაგან ესეთი რჩევა
რა საკითხავიაო? მაგრამ მდაბლისათვის
პატივი და წყალობა ამაღლებულის
ხარისხთა მჯდომელისა და დიდებულისაგან
არა საკვირველი არისო. თუცა მაღალი
მეფეთსა წყალობასა მიუჯდეს,
გაძნელებული იგი მიბრძანოსო,
რადცა ჩემისა შემუსრვილისა
გონებისაგან შეიძლების,
მოეახსენებო. სოლომონ უბრძანა:
კაცთა ჩამოღმა ცხენი ყოველთა
ცხოველთა საუკეთესოჲა და ძალდი
ყოველთა საუარესო, რასათვის
უმჯობესისა მოგზავნითა არა მოხვედ
და უარესისა პირითა მოხვედიო?
ბაბაღმა მოაკსენა: თუცა ცხენი
სიკეთით ქებულია და შემძლებელობით
სრულია, მაგრამ მას დანდობის
მოლი არ უძიონია და არცა ერთგულობისა
წყაროთაგან ცვარი უსვამსო. დანდობა
რომელსაც გამოუცოხნია, ანუ ერთგულობისა
წესთა დამტკიცებულა, მე

თქვენგან წვევისა ბრძანება მი-
უნდობელისა და ერთგულო-
ბის უცოდინარისა პირით არ-
ვისმინე, მიმდოსა და ერთ პი-
რის სიტყვით გაიხელო. სო-
ლომონს მოეწონა და მერმე:
უკუდავების წყლის შესმის საი-
ღუმლო მას ჰკითხა. ბაბალანმა
მოახსენა: მაგა წყალსა მარ-
ტოი თქვენ შესვამ(თ), ანუ.
თქვენთა მოყვარეთა და საყვა-
რელთაცა მოყვასთა და ყმა-
თაც ასმევ, ანუ არაო? სო-
ლომონ უბძანა: მარტოი ჩემისა
ბრძანება, მე უნდა შევსვაო,
სხვათა ამაში წილი არ უცსაო.
ბაბლანმა მოახსენა: ღე, მაღა-
ლო კელმწიფეო! შენ რომ
ცოცხალი იყო და ყოველივე
თქვენი საყვარელნი და მე-
ყვარენი, და მეგობარნი, შეილ-
ნი და სახლეულნი და ნამსა-
ხურნი დაიკოცნენ, რა ლხინი
და შეება და სიკოცხლე გექ-
ნებისო? ესეთისა სიკოცხლი-
სა გემო რა იქნების, რომელ-
საც დღეგრძელობასა გაყრისა
ჰმუნვაი აქვს, რითლა გაისვენ-
ნებსო? სოლომონ ესეთი სიტ-
ყვები დია მოიწონა და ქება
შეასხა. გესლ-სამსაღო ნარეფსა
სასმელსავეით მოერიდა და უ-
კუდავებისა წყალი სადითაც მო-

ეტიანი, მუხევი წარგზავნა (№
3183, стр. 608—611—изд.
Чковія, стр. 510—512.)

Изъ этихъ немногихъ примѣровъ ясно видно, что Савва Сулханъ Орбелиани не оставилъ живого мѣста въ Вахтанговской редакціи. Это не исправленіе и не редактированіе чужого труда, а свой вполне самостоятельный переводъ. Орбелиани, отдавая должное желанію Вахтанга имѣть хорошій переводъ Калилы и Димны на грузинскомъ языкѣ, его инициативѣ, труду и хлопотамъ, тѣмъ не менѣе бракуетъ присланный ему трудъ, когда въ своемъ предисловіи заявляетъ, что *царь не очень хорошо зналъ по-персидски, а переводчиковъ такихъ, какихъ самъ желалъ, не могъ достать и что по этой причинѣ переводъ вышелъ безпорядочный*. Саввъ-Сулхану Орбелиани легче, вѣроятно, было снова перевести Калилу и Димну съ персидскаго языка, чѣмъ исправлять Вахтанговскую редакцію.

Такъ обстоитъ дѣло съ прозаическимъ переводомъ Калилы и Димны въ редакціи Орбелиани. Посмотримъ теперь, какъ поступилъ Савва-Сулханъ Орбелиани съ стихотвореніями Вахтанга и въ какой мѣрѣ онъ ими воспользовался. Сначала укажемъ на одну замѣтку въ концѣ всѣхъ лучшихъ и цѣльныхъ рукописей Калилы и Димны, которая предупреждаетъ, что тѣ стихотворенія, которыя отмѣчены на поляхъ буквою М (начальная буква слова „мене“ — царь) принадлежатъ царю: რასაც ლექსს აწიანზელ მანი უზის, მევის არის ნაბჰანებო. Между тѣмъ, внимательно пересмотрѣвъ всѣ рукописи, я нигдѣ не нашелъ отмѣтки буквою М. Тѣмъ не менѣе въ Калилѣ и Димнѣ Орбелиановской редакціи имѣются нѣсколько стихотвореній, дѣйствительно принадлежащихъ царю Вахтангу VI, и каждое изъ нихъ или имѣетъ отмѣтку на полѣ словами მევის ნაბჰანებო «ска-

занное царемъ», или носить оглавление, указывающее на царя Вахтанга, но число такихъ стихотвореній крайне ограничено, и всѣ они отмѣчены въ печатномъ изданіи. По этимъ даннымъ царю принадлежатъ: начальное и конечное стихотворенія печатнаго изданія (стр. 1 и 586), девять четверостишіи «шайри» въ такъ называемомъ «завѣщаніи царя» (стр. 9, 11—13), двустиишія на стр. 108, 523, 529 и четверостишія на стр. 141, 450, 483, 524 и 527. Пересмотръ разобранныхъ нами рукописей Орбеліановской редакціи не прибавилъ къ указаннымъ ни одного новаго стихотворенія. Такимъ образомъ въ Орбеліановской редакціи Калилы и Димны помѣщено всего 19 стихотвореній царя Вахтанга, въ томъ числѣ одно стихотвореніе состоитъ изъ двухъ четверостишіи (стр. 1), одно изъ пяти четверостишіи (стр. 586), три изъ двустиишіи каждое (108, 523, 529) и пять изъ четверостишіи (141, 450, 483, 524, 527). Изъ всѣхъ этихъ въ интересующей насъ рукописи въ автографическихъ записяхъ Вахтанга сохранились:

1) Начальное стихотвореніе печатнаго изданія, помѣщенное въ разбираемой рукописи на стр. 143, откуда начинается басня «О черепахѣ и скорпіонѣ», въ знакъ того, что Вахтангъ съ этого мѣста приписывалъ себѣ работу надъ переводомъ Калилы и Димны, а до этого мѣста переводъ относилъ къ царю Давиду, отцу Теймураза I. Въ автографической записи Вахтанга это стихотвореніе представляетъ сравнительно съ печатнымъ небольшой вариантъ:

მეც მიყუევ სპარსთა ზღაპრისა თარგმანებისა მკებართა,
 არავინ მიშვევს გარეგან მათა და გინა მე ბართა,
 არ ვკავარ აწა საქმითა ვარღთა კოკობთა მკრეფართა
 და რა უყო, გაბჭვეთ სამუდმოდ, სახმილსა მძაფრად მგზებართა.

ვერ ვიტყუი ღირსად საფერად წმიდის სამების ქებასა,
 მოსეც ულის ამოებაზე ღეთის სახელისა ხმობასა.

ზღაპარი მეთქვა, ისიცა ვაკმარე ამა მბობასა,
და ამისთვის აღარ მიეხედე უშესავლობას, გმობასა.

2) Двустиише 523 стр. нѣскольکو въ иной редакціи:
რაცა კაცი არას საქმით არ გეშინჯოს, არ გეცადოს,
რატუმ ეტყვი ხეაშიაღსა, რა გინდ ბევრსა შეეცადოს.
(стр. 583).

Въ редакціи Орбеліани сказано:

რაცა კაცი ასს საქმეში არ გესინჯოს, არ გეცადოს,
ხეაშიაღსა ნუ განდობ, რაგინდ მრავალს შეეცადოს.

3) Въмѣсто двустиишія 529 стр. у Вахтанга читается
одинъ стихъ и то въ измѣненномъ видѣ (стр. 590):

პირ-მთვარე, მუშკ-საყნოსელი გულისა წაჲმტაცებია.

У Орбеліани читаемъ:

პირ მთვარე, მუშკებრ სუნნელი გულისა მოსანდომელი,
სურვილის მახარებელი, მნახუელთა შემაცდომელი.

Въ нашей рукописи совершенно отсутствуетъ двустиише 108 страницы печатнаго изданія, приписываемое Вахтангу. Это доказываетъ высказанное мною мнѣніе, что Вахтангъ не разбираемую мною рукопись послалъ Саввъ Орбеліани, а другую, въ которую могъ внести нѣкоторыя дополненія. Впрочемъ, указанное мною двустиише не всѣми рукописями приписывается Вахтангу, такъ что оно можетъ ему и не принадлежать.

4) Четверостишіе 450 страницы сохранилось въ нашей рукописи въ измѣненномъ видѣ, причемъ поля рукописи при переплетѣ обрѣзаны и первый стихъ Вахтанга пропалъ. Поэтому первый стихъ мы приведемъ по редакціи Орбеліани, а остальные по Вахтангу (стр. 512):

[მე ვარ ღამისა მოყუარე, ამ ღლისა მომლოდინარე],
თასი და მინა აღესილი კაშკაშით გარდმომდინარე,
წავიდა გვალვა, მოვიდა იგ ვარდი მოუწყინარე,
და ზამთარი წახდა, ზაფხული გვეწვივა მოსალხინარე.

У Орбеліани читаемъ:

მე ვარ ლამისა მოყვარე, ამ ღღისა მომლოდინარე,
თასი და ჭიქა ღვინითა კაშკაშით თავს გარდმდინარე,
ყინვა წარხდა და მოვიდა იგ ვარდი მოუწყინარე,
და ზამთარმან გაელო, ზაფხული მოგვეცა მოსალხინარე.

5) Четверостишіе 527 страницы печатнаго изданія въ автографѣ Вахтанга читается такъ (стр. 587):

ნადიმი ქონდა ნათელი, მზისაცა შესადარია ¹⁾,
ომი ვეშვისა უძალე, მტერთა სრვით დაუზარია,
სასწორის სჯითა ყოველნი მისი მორჩილი არია,
და უხვად გაცემით ქვეყანად სხვა არა ყვანდა დარია.

У Орбелиани читаемъ:

ნადიმთ ნათელი, პურ დიდი, მზისაცა შესადარია,
ვეშვისა ომი ძალ ედვა, მტერთა სრვად დაუზარია,
სწორის მსჯავრითა ყოველთა მისი შეჰქმნოდა ზარია,
და უხვად გამცემი უნჯისა, სხვათა მეფეთა დარია.

6) Въмѣсто четверостишія 483 страницы, въ автографической записи Вахтанга одинъ стихъ (стр. 543).

თქვა სიტყვა უტკბოსი შაქრისა, უმჯობე მარგალიტთა.

Быть-можетъ, Вахтангъ въ посланной Саввъ Орбелиани рукописи дополнилъ это четверостишіе. У Орбелиани оно читается такъ:

დაიწყო სიტყვა წყლიანი, ბროლისა უწმიდესია,
სიტკბოთ თათლისა უტკბილე, რაცაა მისი წესია,
რომელი ყური ისმენდა, რამც იყო უამესია,
და პლატონ ბრძენისა ნათქვამსა, შენვე სთქვა უკეთესია.

Прозаическое мѣсто нашей рукописи въмѣсто Платона упоминаетъ Аристотеля:

მოახსენა სიტყვა უმჯობეს თვალმარგალიტთა და უტკბო
შაქრისა და მის სიტყვს მსმენელსა არისტოტელსაც შებნედა
სიამოვნით.

Четверостишіе 141 стр. печатнаго изданія отсутствуетъ

¹⁾ Первый стихъ въ нѣкоторыхъ частяхъ отрѣзанъ при переплетѣ.

въ Вахтанговской рукописи (оно должно было быть на стр. 165).

7) Четверостишіе 524 стр. печатнаго изданія у Вахтанга (стр. 584) приведено такъ:

წარბ-ბრტყელი ტუჩი პატარა, ვარდის ფურცლისა ლაწვია,
კბილ-მარგალიტი უფასო, ენას შაქარი აწვია,
ტანად სარო და ლერწამი, შემხედთა ჭირი აწვია,
და ტრფიალთა არად მოწყალე, ცეცხლის მომდები აწვია.

У Орбелиани сказано:

წარბ-ბრტყელი, ტუჩ პატარაი, ვარდის ფურცლებრი ლაწვია,
კბილ-მარგალიტი, ღრძნილ ძოწი, ენა შაქარი აწვია,
ტანად სარო და პირად მზე; მკვრეტელთა ჭირნი აწვია,
და მისთა ტრფიალთა უწყალოდ ცეცხლთა მომდები აწვია.

Стихотворенія завѣщанія Вахтанга, равно какъ послѣднее стихотвореніе, которымъ кончается печатное изданіе, не сохранились въ нашей рукописи по дефектности. Такимъ образомъ изъ всѣхъ сохранившихся въ разбираемой рукописи автографическихъ стихотвореній Вахтангъ VI Савва-Сулханъ Орбелиани оставилъ въ своей Калилѣ и Димнѣ только 7, да и то въ большинствѣ случаевъ исправленномъ, передѣланномъ и значительно измѣненномъ видѣ. Но, быть-можетъ, у Вахтанга мало было стиховъ и оставлять было нечего? Въ томъ то и дѣло, что у него стиховъ было не мало. Смѣло можно сказать, что Вахтангъ меньше поработалъ надъ прозою Калилы и Димны, чѣмъ надъ ея стихотвореніями. По крайней мѣрѣ въ нашей рукописи исправленіе въ прозѣ гораздо меньше, чѣмъ пополненіе прозы стихами. Въ разбираемой рукописи я насчиталъ болѣе 260 стихотворныхъ автографическихъ записей Вахтанга. Если принять въ соображеніе дефектность рукописи и уничтоженіе нѣкоторыхъ записей при обрѣзкѣ полей, то можно утверждать, что въ цѣльной рукописи ихъ было болѣе 300. Прозаическихъ записей можно насчитать около 200. Прозу исправляетъ Вахтангъ,

какъ было указано, большею частью до басни «О черепахъ и скорпионѣ», стало быть, въ переводѣ царя Давида. Замѣчу кстати, что текстъ перевода царя Давида изобилуетъ записями персидскихъ словъ сверху строкъ. Очень часто одно и то же понятіе приведено и по-грузински и по-персидски. Изъ другихъ записей на иностранныхъ языкахъ укажемъ на одну запись по-нѣмецки отъ 25 января 1754 г., которая сообщаетъ, что разбираемая рукопись принадлежала князю Георгію Ратіеву. Dieses Buch gehört dem Fürst Georgi Ratiel 1754 jahr den 25, genuary (стр. 236). Приведемъ нѣкоторыя стихотворенія Вахтаंगा, которыя впервые становятся извѣстными въ литературѣ.

სვე-ბედის წერის სახმილი აღევზნა დაუშრეტია
და ხერხი და ფიქრი სულ დასწვა, ვითა ნადვისა სვეტია.
(157).

რა ვარდი პირსა გააღებს, არ ვიცი უბნობს თუ რასა,
და საბრალო მისსა ბელბულსა ცრემლს შეუქს მოსაწყინარსა.
(158).

ვინ შექმნა ცა და ქვეყანა სიბრძნით და ხელოვნებითა,
ავსა და კარგსა შიგ არჩევს კეთილით გინდა ვნებითა,
კარგს მისცემს კარგსა უთუოდ მზეებრ შუქ მოვანებითა,
და მაშ ავი რალას მოელი გინდ ძალით გინდა ნებითა?
(160).

ბევრის სარგებლის მდომელი დიდს ზიანს შეეყაროსა.
და ვის ეს არ უნდა, ამ საქმეს დაეხსნას, გაეყაროსა.
(161).

ერთის კაცისა მტერობა სძლევს ოთხისა მოყერობასა.
(176).

ვინც იხარებდეს სხვის ავზე, იმას მიენდოს სხვა ვინა?
ზნეთა სჭირს, გვარად ეს მოსდვამს, ნეტამცა დამაწყევინა.
(177).

რა არ იქნის საქმე ჭკვითა, ხელობითა შეეცადე.
(178).

უსულო გვამმა რა არგოს, რომ მიყოს ვისმე არებსა,
გემო არა აქვს, თუ ცოდნას კაცი ვერ მოიხმარებსა.

(180).

არ გამოდგეს ყვაფი ქორად, არც უგეარო გვარი სწორად.

(183).

ცოდვას მოიმკის მადლის წილ, ვინც ამას დაიშურებსა:
ელვა წვიმასა მოიყვანს, არვის არ მოიმდურებსა,
მის მსგავსად შენცა სწავლანი ასმინე კაცთა ყურებსა,
და არ დაეჭირვის ვინ ისმენს და ან ვინც არ იყურებსა.

(183).

ეკალს გავხარ, დაგლეჯის მეტს კაცი ვერას გამოგრჩება.

(191).

თუც თუ მტრისა სიკეთე, ჭკუა სიბრძნე და გონება
კაცთაგან დიდად საწყენ არს მისი ამგვარი ქონება,
მაგრამ უჭკუო მოყვასი იმას არ შეეწონება,
და სჯობს ათას წილად უთუოდ მისივე ხლება მონება.

(195).

რაცა მე ვქენ, ესე საქმე არ უქნია არა რჯულსა,
თავი დაღმა ჩამოაგდო, იგონებდა მისგან ქმნულსა.

(198).

ვინცა მოკლავს გაუხინჯად მოყვარესა, არ ორგულსა,
ველარ არგებს სინანულით, ვერცა წამლით მისა წყლულსა.

(199).

თუ დასთესო სადმე ქერი, რასთვის ელი მისგან ქრთილ-
სა.

ან კიტრისგან სატკობობას, ან ავის ქნით კარვის წილსა?

(200).

ხენი დარგე ხილის მქონე და ბოროტი აღმოსთხარე,
ერთი ორი წაახდინე და მრავალი გაახარე.

(201).

მე მკედარი ვიყავ, გავცოცხლდი ჩემისა საწადელითა,
ნარჩომით სული მოვიდგი, ჯაფრითა ვიყავ ძნელითა.

(203).

რაც საზრდელი ღმერთს კაცისთვის დღევ და დღევ გაუ-
გია,
ვერ შემატებ, რომ ეცადო, დაგედების აუგია.
(204).

როგორც გაარჩევს ხაბაზი კომსა ხელშია ბეწვებსა,
ვეცდები მისის მსგავსობით საქმესა დაახვეწებსა.
(207).

რა მოხდა, რა წაგეკიდა, ან რა გაქვს სანანებია?
შენი ამთონი ნალველი ერთხელ არ გიბძანებია.
(209).

ავს კაცთან ჯდომას ერიდე, ისმინე ჩემი თქმულები,
შენს სიკარ(გ)-კაცეს დაფარავს მისი სიმყრალის სულელები,
ვერ ხედავ მცირეს ღრუბელსა, მეტობდეს გინდა ფულები,
და მზის სიდიდესა დაფარავს, ექმნების დამასულელები.
(208).

შენ რომ აგხსნა, ვის მოვაბა სიყვარული, გინა ნდობა.
(208).

სამსახური და მინდობა მას ქონდა მეტის მეტია,
შაგაესსა ვერ ვპოვებ, ამისთვის ვარ ასე განარეტია.
(210).

მეფეო დიდად მაღალო, სიდიდით შეუდარაო,
შენთა მტერთა და ორგულთა დამცემო გამამწარაო,
ვით სული ჩემსა გვამშია უცნობი არის გარაო,
და ვგრე დაფუარო ეს სიტყვა, არ გახდეს შარა შარაო.
(214).

კაღრა: მეფეო, ხეაშიადს ნუ უბნობ კაცთა წინარე,
სოფლის ბაღს სული ვარდისა არა აქვს გამომდინარე,
ნუ მიენდობი ნურავის, პირს გექნას ვინმე მცინარე,
და არ ვის აქვს სოფლის მინდობა, თქმულა ეს ამას წინარე.
(214)

თუ შენს ტვირთსა შენ ვერ ზიდავ, სხვამც ვერ უძლოს
რატუმ გიკვირს.
(215).

არ მოგკვეთდა კისერს კმალი, თუ შენს ენას კლიტე ბმოდა.
(215).

ვინ ერღვულად მეფეთ მონოს, ყმათში საქმე გაუჭირდეს.
(217).

მლთის სამსახურს ვერა სჯობს სხვა რიგი ანუ წესები.
(219).

რად გინდა ესე სოფელი ანუ რას ეჭიდებია?
ცოტა იშოვნე იმისგან, ქვეყნისა უდიდებია.
(220).

მეფე თუ გლეხთ გაუსვენებს, მასცა მიხედეს განსვენება.
(220).

ის რომ ბალი შენ გინახავს, სულ ყვაილი დახლომია,
შამოდგომას მოუსწვრია, მას ის მწვანე წახლომია.
(221).

ხელი შორს გაქვს კეთილთაგან, ბოლო საქმეს ვერა ხედავ.
(222).

მაგ სუფრისგან ნურასა სჭამ, შხამით არის შესეარული.
(222).

სხვის ძალის ნდომის მეტია, ეგ შენი მონდომებანი,
რა ბრალი არის, სხვის უუქმა შენს მაგავსსა უყოს ხლებანი.
(223).

ნაღვლით ამევსო გუნება, ტირილი მმართებს მე ღია,
მტერმა მაცთუნა ბოროტმა, დამაკლო კაი ბედია.
(224).

როს დაღამდება აღთქმას ვიქ ამ საქმის განშორებასა,
რა გათენდება, უფრო მწადს, ვერას ვიქ მის მოკლებასა.
(225).

თუცა ბუღბული ეკლისა სარჯელს არ მოითმინებსა,
ვარდისა ტრფიალებითა ვეროდეს მოილხინებსა.
(227).

მიწად შემქნია იმედი, ბედსა ესთმოვ, ვის უწერია.
(228).

ფესესა ხისა კეთილისა მოურწყე და გაახარე,
აგი ვინმე ძეძვისებრივ ამოიღე ამოსთხარე.

(230).

მართლის მთქმელსა ყველა მტერობს, მაგრამ იგი არ წახდების,
მტყუანი და არა წმინდა მიწა მტვერად გარდახდების.

(232).

მართლ მსაჯულსა მეფესთანა უსამართლომ ვერ იხაროს.

(234).

ვინცა თავს ვერა არგებს, მან სხვას რა არგოს, ახაროს.

(234).

სულოს რას ვაქნევ, თუ იქნების შენის ჭირის სანაცვალო,
მასვე წამსა არ გავხადო, დავაყონო, დავაცალო.

(238).

ქვა ბადახშსა ლალად შესცვლის, წელი გავლის რა ზეფასი,
არიაჰანის ქვეყანასა აყიყად აქვს იმას ფასი.

(238).

ბულბულთ ჭიკჭიკს ყურს არ უგდებ, ყვავთ ძახილსა ზე-
და ხარობ.

(239).

ვის არ სწადდეს სხვისთვის კარგი, ისიც ვერსად შეეყა-
როს.

(243).

ნახო კაცი სამუდამოდ, რა ავსა იყოს მქონელად,
აღრე ვერ ქნა, გვიან იყოს, შეეცადე მოსაქცევლად.

(245).

რასა ვჩივი იმას სხვისგან, რაც ჩემით დამმართებია.

(246).

ვინც ჩოგნით ბურთი გაიგდოს, ხამს, თავსა გაატაროსა,
ვინ ხელყოს ძნელსა საქმესა, ხამს თავი გაიმწაროსა.

(247).

მტერი მოყვარე მეგონა, ამისთვის მოვიწყინეო,
ასეთი რამე გავსწვართე, იმისგან მოვიყიენეო.

(260).

თუ უნახავად მოწმობდეს, ის თვალი მოსათხრელია.
(262).

აეს კაცს მიეცეს, ნუ გიკვირს, ბედი და ბედნიერობა,
ზაკვა და ჩხუბი დაიწლოს, წაკიდოს მის მიერობა.
(263).

მშიერი კაცი ჭირშია შესვლას არ დაიზარებსა,
დღოთ გამაძლარი სოფელსა სიკვდილსა გაიზარებსა.
(267).

ბრძენთ უთქვას: თვალი მიუგდე, ვინ როგორ იარებისა,
რაც კარგი ნახო, აიღე, ავი ნუ გეზარებისა.
(269).

თუ დარგო ხილი კეთილი, ნაყოფთა გამომღებარე,
ანუ ხე მწარე უხმარი, არას ნაყოფის მგებარე,
მოურწყო ძირი სამუდმოთ, უდგეს ძირს მისი მებარე,
და მას ნაყოფს მოგცემს, რაცა აქვს ბუნებით ანამგებარე.
(276).

მე რას მარგებს თქვენთან ლხინი, შენ ჩდილისებრ კლდესა
სფარავ (sic).
(277).

დიდს კაცსა კითხეს, ერთგული რამდენი გეყოლებოა?
თქვა: ახლა ყველა კარგია, რა წაეხდე გამოჩნდებოა.
(296).

შენ რომ ვამიშვა, გამაგდო, ახლო არ მიმიკაროა,
ანუ პირობა მიტეხო. არათ არ დაიზაროა,
მე რომ ვაგიშვა საწყალმა, ნეტარ რით ვაეიზაროა,
და ვერცა პირობას ვაგიტეხ, რა გინდ რომ ვამამწაროა.
(303).

უგეაროს მისცა სოფელმა სიდიდე მეფეთ დარობით,
პირი უჩვენა ბედმა და დასვა ყოვლთ ზემო ხარობით,
გვარიანსა და მცნინერს პური აჭამა ზარობით,
და არ შეაცილა კარსა და დარჩენ სულ გარის გარობით.
(311).

იგი ერთი მოწყალებით გლახაკთ ჭირსა მოუღებენდეს,
იგი მეორე სამართლითა კაცთა წადილს აუხდენდეს.

(312).

ჩამყვა ჯავრი თემთა ჩემთა, არაოდეს დამელია,
მინდა სოფელს ღარიბობა, საგზლადა მაქვს ნალველია.

(312).

რა გულოვანთა დაიწყეს ხელისა გამოღებანი,
მტერის თავ მიწად დასცივიდა, სისხლითა ქონდა ღებანი.

(323).

ბევრს წალეკს, თუცა არ შეკრა გზა ღვართა მომავალია.

(324).

კოტას რასმე გაუფრთხილდი, არ შეიქნას ბოლოს აღი,
ღიდთა ხეთა მოერევის, მცირე დასწევას ნაბერწკალი.

(325).

რა ვქნა, არ მიესდევ მე ნებით მზისა სხივსა და შუქებსა,
მაგრამ სურვილის საბელი ყელსა მაქვს და მაჩუქებსა.

(332).

პატრონი ხისა რას ირგებს, სხვის ბაღს რომ იყოს რგულია.

(333).

თუ შენ შენი ხეაშიაღი არ ძალ გიძს დასაფარად,
სხვამ რომა თქვას, რატუმ გიკვირს, შენგან უფრო დაუხარად.

(336).

ყოვლის ღიდების უკლებო მეფეთა ზედა მეფეო,
მსჯავრით სასწორით მოქმედო, ღლივ და ღლივ ამის მეფეო,

წყალობის კარის გაღების ერთგულთა მოიფეო,

და ერთ განსვენების მყოფელი, მტერთა სისხლისა მჩქეფეო.

(337).

თავს ირცხვენს ბუზი, ფასკუნჯის ადგილსა ვერ დაიჭერსა.

(339).

მეფე მღაბლის მოწყალებით ტახტ გვირგვინსა მოიხმარებს.

(242).

ღომი არის ნადირთ მეფე, თავის საქმეს თვით ირჯება.

(343).

რაც მესმოდა მისი საქმე, თვალთ ვნახე, ასა მეტობს.
(376).

ლაქკნა სიყრმისა ყვაილი, დრო არი შამოდგომისა,
ვარდსა ფურცელი დასცვივდა სიკეთე უსაზომისა,
ენატრი მას ღღესა, როს ვიყავ დარი ვაჟთ თავმომწონისა,
და ვაი მომესწრებია სიბერე სიკვდილის მოსაგონისა.
(386).

რასაც კელით სარგო (გ)ქონდეს, აკოცე და თავს შეი-
ღვ.
(388).

კაცი გაწვრთნილი კეთილად ბუნებით მქნელი სიბძნი-
სა,
სოფლისაგან ბევრგან ნაცადი, არ ოდეს არ დაიბნისა,
ერთის ფიქრითა რასაც იქს, ან რასაც მოიუბნისა,
და ბევრი ლაშქრითა მას ვერ იქს, მახვილი წელით შუბისა.
(389).

რა იქნების, ისევ ვარდი ამ ბოსტანში კვლავ მოვიდეს,
სული ისევ ჩამიბრუნოს, ეს სახმილი აღარ მწვიდეს.
(412).

შენის შორს ყოფნით ავად ვარ, თულა მიკითხავს გულია.
სიცოცხლის ღონე არა მაქვს, ცოტა მიდგს კიდევ სულია.
(413).

უშენოდ ჩემი მოყვარე, ჭირს გარდა, რა იქნებისა?
ჭირს მყოფი ღზინსა ელოდეს, ვაი რა მოიქნებისა,
თვალი ეჭიროს მზისაკენ, რა პოეოს მან იქ ნებისა?
და რა მწარე არის ეს ყოფა ხვეწნისა ან ლიქნებისა.
(414).

თვალ-მარგალიტის აქ ფასი არ არი, უფას არისა,
ძმავო, ეს გვიჯობს, წავიღოთ სავაჭრო სახვეწარისა.
(415).

სული და გული რა არის, შენს ჭირს არ ვანაცვალოა.
(416).

მელკინის და მემარნის თქმულს ვიტყვი გასაგონებად,
მიუნდო კაცი ნუ გინდა სამოყესოდ, შესაგონებად.
(418).

რა გევნების, ეს მზეო, თქვენ ჩემამდის მობძანებით?
გამინათლდეს სახლის ჩდილი შუქთა თქვენთა მოვანებით.
(419).

ამ უცხო აღგიღს მე მალხენს ჭვრეტა პირისა ზენისა,
შენის წყალობით ვცოცხალვარ, ყოფა მაქვს არას წყენისა.
(420).

ნუ იქ საქმეს ასე რიგსა, საძრახავათ გაგივიდეს.
(421).

ლხინი გჭირს მოყვრით ან ჭირი მტრისაგან ამაღლე-
ბული,
მაინც არ არი სიფთხილე სახელზე რამე კლებული.
(422).

შენ ჩემო ტკბილო მოყვასო, ვერ დაგთმობ ვერას ვერითა,
რაგინდ ავათაც მომეპყრა, მიწათ მქნა გასარევეითა.
(425).

შენის ძალით ბევრი თრთოდენ, აწ სნებითაც ბევრი თრთიან.
(426).

დამრჭმია გულსა ეკალი, ნემსით არ ამოიღება.
(426).

ღმერთს და ბატონს სამსახური, მეტი არა გაეწყობის.
(430).

მწვე სჯობს უწინვე სიკუდილი მოყვრის სიცოცხლით
გაყრასა,
ამევსო გული ნაღვლითა, გაწონით მიზამს გაყრასა.
(433).

მეფეო დიდათ მაღალო, თემთა და ქვეყნის მფლობელო,
შენ მოგაველინა უფალმა უშენ-მაშენად მყოფელო,
შენით იხარებს ყოველნი, მტერთა ლახვრისა მყოფელო,
და უშენოდ ყველა ცუდია, აღარცა მინდა სოფელო.
(434).

ვის მოცდა სჭირს და მოთმენა ბნელისა გამათენია,
სიბრძნე, სიმშვიდე, სიმძიმე კაცისა სიკეთენია,
ჭკუის სალარო გონება მაზედა მისართენია,
და ვის ეს არა სჭირს, დევალ მჩანს, რა შფოთვად აღმმართენია.
(434).

სჯობს სიჩქარესა ქებულსა, თქმულა, სიწყნარე გმობი-
ლი.
(435).

მოცდა ჭჯუაა კაცისა, სირეგენე მოუცდელიობა,
პირველ მკვახეა ყოველი, მოცდით დამწიფდეს მდელიობა.
(435).

ვისა აქვს სიბრძნე და სიწმინდე, ის ორგენე გაიხარებსა.
(438).

შენმა სიტურფემ აავსო მიწისა პირი სულობით,
სჯობს შენი ნახვა ყვაილთა ყოველთა ფერთა სულობით¹⁾.
(439).

მდიდართ მოიგოთ გლახა, სჯობს, აქ გრჩებათ საქონელია.
(441).

ღვით აღმოხდა ზღვით სადაფი მარგალიტის ძვირფასისა.
(442).

გაუსინჯავად საქმის ქნა ცრუს და უგვაროს წესია.
(444).

ერთის მხრის გაშლით მეშვიდეს ცას მკრედსა გაუპობდისა.
(445).

გაუსინჯათ ნუ გაარბევ ცხენს ასპარეზს სიჩქარისას,
თვარამ ერთხელ წაგექცევა, სარგოს ჰპოვებ მერმე რისას?
(447).

კლდეს თავისა დიდებისა კაცი თვითან დაამჩატებს,
სამძიმითა თავის თავესა პატიეს დია მოიმატებს,

¹⁾ Одно прозаическое место на стр. 436 Вахтангъ не переложилъ въ стихи, замѣтивъ на полѣ, что это место ему не нравится: ამას ქვე-
ლი.. (поле обрѣвано) ლექსი არ მომეწონა და არა ვთქვი.

ნუ გარდასდებ ჩქარა მკლავსა, სადაც ზიხარ შენსა ნატებს,
და გასტეხს ხარისხს, დიდებასა, უშვერ რასაც იქ შენსა სა-
ტებს.
(446).

კაცთან აღერსი, მოყრობა კარგი და მოსალხენია,
მაგრამ პირობას მინდობა კაცისა ხმელი ხენია.
(448).

ვისაც ვგონებდი მოყვარედ, ვსცან იყო მტერი ჩემია,
ვსცან, რომ საწუთროს მინდობა არა აქვს მასა ჩემია.
(448).

მას მოყრობა არა ქვიან, მათში ბეწვმა გაიაროს,
ხამს მტერობის ორის გზითა შენახვაც არ დაიზაროს.
(449).

რა არის იგი მამაცი, ჭირი სჩნდეს მეტად მწარია,
ან მეტად ლხინსა ხარობდეს და შევბას შეუგვარია.
(452).

ნუ მოგწყენია, მეღვინე, განგებით რისმე მლთისადა,
ხან მღვრიეს მოგვეცემს, ხან წმიდას სოფლისა გამოცდისადა.
(452).

არავინა მყავს მისანდო, ერთგული მას ვარჩევინო,
არც ვინ მოწყალე ასეთი, გულთ სევდა გავარკვევინო.
(452).

მაშინ უნდა მამაცობა, ტინებრ გულის გამაგრება,
რა არს სრული მამაცობა, ანუ მაზე მიწკირება?
ადგილისგან არ შეიძრას, გულის ქონდეს შემოკრება,
და ზედ დაატყდეს ცა მბურნავი, ასე იყოს მისი ნება.
(453).

ბძანე, ჩემო სიცოცხლეო და სინაუღვე თვალისაო,
წარბ წამწამით დახატულო, გულად დამასალისაო.
(456).

ვარ ჭირსა ძნელსა გაბმული სევდისგან დანაჭერია,
ენა პირ-მშრალი, თვალ-სველი, სოფლისა შემამზერია.
(454).

ერთი ვინმე ნასუფრალით ჩემით სიყრმით აღზდილ იყოს,
მე იმისი ნასუფრალით ვერ დავრჩები, რა ვინ მიყოს.

(461).

სინამ ვცოცხალ ვარ, მე შენსა მხველობასა ვიქ გონე-
ბით,
მოკვდები, შენსა საფლავსა ვმსახურებ გულით, გონებით.

(462).

მუშკის ჩოგანი მნათობსა მთვარეზედ გამოგსახვია,
თმამ შეფმა ყვავილთ უნჯობემ გული გონება ახვია,
მოგიტანია ეგ წვერი, კარვად საჩრდილოდ ახვია,
და მზეებრ ბრწყინვალე პირზედან დაგიღვამს ვაზ-სანახვია.

(463).

მას ვგვევარ, ვისაც არა აქვს წესი და თავის რიგია,
გულში მაქვს სენი ასეთი, მკურნალთაც ვერ გაუგია.

(464).

თუ შენ მოილხენ გუნებით, მე შენს ჭირ ეწაცვალები,
შენის ხელითა შემასვი უკვდავებისა წყალები.

(465).

ის მოყვარე ჩემი ჩემგან გამეშორა, გამერიდა,
აღერსი და სიყვარული გარდაადღო, არ მორიდა.

(466).

მინდობა და კარგ-კაცობა მის მზისაგან ისწავლია.

(466).

თმა ამბარი შეგინასკვავს, დაგრუზვია პირსა მნათსა,
ეს არ ვიცი, დღე და ღამე როგორ შერთევ ერთმანერთსა.

(467).

წავიდა და გულს წამალი აღარ დამდვა არ მითავა,
არ მომცა მან პირობა, აღარც ერთი გამითავა.

(468).

მიუნდობლობამ სასტუმროდ სად ჩამოხდა ბარგია,
ის მიწა სულად გარდასწვა, ამისთვის არად ვარგია.

(469).

ის მოყვრობა მათი მიგავს ზოგჯერ შაქარს, ზოგჯერ რძესა,
ზოგჯერ შუბსა გამახულსა, ზოგჯერ ისარს დასაგსურსა.
(471).

აქაც რომა ვარ, მე შენი გულში მიდგს შიშის ძირია,
საცა შენა ხარ, იქ მოსვლა ჩემი მწვე გასაჭირია.
(473).

თუ კაცს ვისმე კაცისაგან ერგებოდეს რაცა რამე,
მისი ნახვა ქოსთა წყლულთა არის უცხო და საამე,
მაგრამ ვისგანც არას ელის, ნახოს ვინცა ისი სამე,
და არ იქნების არასფერის ლხინის რისმე შესაწამე.
(476).

ვერ ემოყვროს კატას თაგვი დაბადებით სიკვდილამდე.
(476).

ვინც სიბრძნით სდევს საფუძველი, მან აროდეს ივადგაზოს,
ვინც ბრძენთ სიტყვა გაიგონოს, გულით წყენა აღარ ნახოს,
მტვერი შფოთის გამოცდის წყლით დაიბანოს, ესე სახოს,
და მისი სხვა მტვერი სახანო პირს არ ეცეს, არცა ახოს.
(477).

ვინც პატარა დიდს ეჭილოს, ასე დასცეს, ველარ აღგეს.
(477).

თუ დაუხანო გული ვისმე, ისიც მასვე შეეცდება,
ვინც ემტეროს კაცსა ვისმე, კვლავ მოყვრობას მის ეცდება,
თუ მოვიდეს საალერსოდ, სცან მას თურმე მოუხდება,
და ბოლოს მისგან საზიანო მოგეცემა, შამოგხდება.
(479).

არვის უნახავს შექმნილგან ასე გაესილი მთვარია,
დილის ნიავემა მობერა, სული სულნელთა დარია,
ეტლ ბედნიერი და სახე ანგელოზისა არია,
და მწვე ააყვავა მან რტომა ბალისა არე-მარია.
(480).

მწვე აამებს ხმა ტკბილი და შეენიერი კაცთა გულსა,
კვლავ მოამზე გემრიელი გონებისა გახსნის წყლულსა.
(480).

თვალთ ნათელი ქვეყანასა აღარ დარჩა, ნახოს ვინდა,
გულსა ჩემსა სიხარულის ფოთოლი სულ ჩამოცვინდა.
(481).

რა იქნების, კელსა შენსა ფათერაკი შემთხვევია.
(482).

ვინცა სთესავს მოსასვლელად თესლსა სამე ანწლისასა,
ის ცრუ არის, თუ მოელის ლერწამს მისგან შაქრისასა.
(483).

მიეტაცა კაცთა ჭკუა ერთ გულის დამწველისა,
დაექცია სულ ქულბაქი ყოელის შაქრის მსყიდველისა.
(487).

ღმერთსა ემადლობ ამ ცოდნისთვის, ეცნობ ზიანს და სარ-
გებელსა.
(490).

სადაც წავიდეს ჭკვიანი, არსად არ გალარობდესა.
(496).

ვინც ჩემს კარზე თავი დასდევს, ერთ კვირამდი ამაღლდე-
ბა.
(498).

თუ მონადირე ჩიტისგან კელს არ აიღებს აროსა,
გლონის და კაკბის გაშვება მწვე უფრო დაიზაროსა.
(504).

არ დაშრების ჩემს თვალს ნამი ბეერისა სწავლებითა,
არც მოიქცეს მიჯნურისა გულ წვრთისა გამრავლებითა.
(510).

მუტრიბის ქონდა მას პირი, კაცთა გულისა მდნებარი,
სანთელი ბნელთა მანათი, გულთ მწველი არ გამქრობარი,
ბაგე მზა მიწყვი ნადიმთა, შეიღთავე მნათთა მგმობარი,
და ენა შაქარი, ნარნარი, სირინოზისებრ მხმობარი.
(510).

მეფე თუ მიყვა სამუდმოდ სმასა, სიცილსა მღერასა,
გაუცუდებენ ანაზღათ მასა ბელსა და წერასა.
(511).

წყარო სათავით, თუცა გწადს, ჩხირითაც გადიგდებისა,
მაგრამ თუ ბოლო შეუკარ, სპილოცა ვერ გახდებისა.
(521).

მე ხომ ბალახი არა ვარ, მოკვდე, კვლავ გაეიზაროა.
(523).

რადგან ძალ გიძეს ტკბილის თქმა, მაშ მწარეს რადლა იტყვიან?
(525)

მობეზღრისაგან რას ეშიშობ, გული მაქვს თუ სიმთელითა,
უმტეროს კაცსა სიკეთე რა გამოუა კელითა?
(526).

ნუ ნაღობ მტერმა ტყუილი, თუ რამე მოგიგონოსა,
ფულით ფლურთ ფასთა გატეხას ვინც სცდილობს, რა ელონოსა?
მაჩქათელისა წუნობით მზეს არაფერი ეგნოსა,
და ქვის ცემით აღმას ცუდს რას უზამ მას საწყენოსა?
(526).

რადგან მე ჩემი სიმართლე პატრონსა მოვახსენია,
აწ ამას იქით მე მტრისგან არც მეშის, არცა მრცხვენია.
(527).

ხამს, ისწავლოს კაცმა ცოდნა ბრძნისაგან და მეცნიერთა,
სამლოთი და საეროთი მიემსგავსოს გულ-ხმიერთა,
უსწავლთა და უმეტართა რამცა არგონ მის მიერთა?
და სენი არის მეტად დიდი, ვინცა ესე შეიერთა.
(527).

ნახე, შენთვის რას ირჯები, ანუ შენთვის თუ რა გინა,
რადგან იცი, აეკაცობა კაცს დახედების ისევ წინა,
მაშ თუ ეს გწადს, შენმა საქმემ არას აღგილ არ გაწყინა,
ყველას გარგსა შეეცადე, მოყვარეა მტერი გინა.
(528).

თუ გაქვს ავის მოქმედება, ხამს შიშიცა დიდი გქონდეს.
(529).

უსამართლოსა კაცისგან, ხამს, კაცსა შიში სქონდესა,
ცეცხლს წინ მჯდომელი დაწვასა ერიდდეს, მას იგონდესა.
(530).

მისი კბილი ჯაფრიანად გრდემოს ენახა, დადნებოდა.
(530).

მე ჩემისა საბრალოებით პირი არსად გამიყვითლდა,
იმ საბრალოთ უწყალოებით გული ჩემი დასნეულდა.
(532).

თვალთაგან მდის ღვარი ცრემლთა, ჩემი ბრალი მტერს
ატირებს.
(535).

გერიდებოდეს გულ წყლულთა გულისა წყლულებისაგან.
(537).

ვისცა უნდა ზამთარ ღზინი, ზაფხულს უნდა გაისაჯოს.
(540).

ჭირი ჩემი ასე დიდი ანაზღვეულ სით მოვიდა!
(540).

ნაღელის ზღვა არის, სოფელი ნიადაგ პირ-პირ საესო-
ბით,
ვინც ერიდების ჩაეარდნას, ჭკუა აქვს არ დასაესობით.
(542).

ზედ სწერია ესე სიტყვა სამოთხისა აივანსა:
გაი მას, ვინცა სოფლისგან მოსტყუედების მისა მგევანსა.
(542).

არ შეიქნას მწერთა ბოლო ფარშაევანგთა ფრთეთა დარი,
ვერცა მკალი შეიქნების ფასკუნჯისა ფერად გვარი,
ძმარსა ღვინის გემოვნება ვერ უპოო ვერცა ცვარი,
და ეკლისაგან ვარდის სული არ გამოვა მოსახმარი.
(544).

ვინც ემღურვის, რაცა იცის, სჯობს, ისევე ის ირჩიოს.
(549).

აწ ემადლობ ღმერთსა, გავსწიე თუცა ჭირი და ვებანი,
სრულად გამქარდა რა ახლა მელირსა თქვენი ხლებანი.
(452).

მიწყიე იყო პირი მისი გოლითა და შაქრით საესე,
რას იტყოდა, სიტყვა მისი თვალ-მარგალიტს დაემსგავსე,

რა სტუმარმა 'მაქრის ტვირთი ნახე ასე მის წინ საესე,
და ვით თუთი ეტრფიალა ცეცხლთა მისთა არ დასაესე.
(553).

სწავლისთვის სარჯელს გარდინდი, ხარმცა გამპირე ამისად,
ბოლო გაქეს ლხინი უთოოდ, რა იყო წამელე ჟამისად,
არ წაუხდების მოძღვარსა იგ ჭირნახული დამისად,
და ვის სწადდეს ქონა, ჭირი ხამს დღივ და დღივ წამ და წამისად.
(554).

ვერ მოურჩეს იმის ბადეს ვერ მფრინველი, ვერცა მხეცი.
(555).

თუ გწადდეს თავის პატივი, ანუ თუ გამოჩინანი,
აიღე სწავლა კეთილი, ამაზე დასძარ ენანი,
უცოდნი ფეტვის მარცვლისა არ არი შესაწონანი,
და ქვედავრომილსა აღადგენს, ვისაც სჭირს ისე ზენანი.
(558).

შეუწდომლისა რისამე შეწდომის ცდა და პირობა
სირცხვილი არის კაცისა, სიბრიყვე, დიდი ვირობა.
(559).

ტურფაო და შეენიერო, ქცევით მოხვალ კეკლუტითა,
უკან მოგდევს თვალად ნარი კოჭლობით და კელობითა.
(560).

ვერ ვლევიაარ, ამად დაგდევ, მე მაგ შენსა შევენებასა.
(560).

მოცდი(ს) ნავი ზღვასა შიგან ჩამიგდია აფრა შლილსა,
ან დაენთქამ, ან მარგალიტს გამოვიტან თვალსა თლილსა.
(561).

რად სწევ მას მშვილდსა, რომელი არ ძალგიც მოსაწევადა.
(561).

ენა დაკარგა მამისა, უცხოც ვერ შეიძინა მან.
(562).

სიტყვა თვალთა და მთქმელი გამთლელი და მაღიდები,
ბევრია ¹⁾ ამ წიგნთ სადაფსაც ძვირფასი მარგალიტები,

¹⁾ Тутъ прибавлены лишнія слова: ვინც სცნობთ.

ბურთს ის დაიჭერს ნებისას, ვინც პირსა დადევს კლიტები,
და წინათ ბრძენთ თქმული ისმინოს, ელოს მათი გზა და ხიდები.
(563).

ვის ნამუსი მთელი ქონდეს, კაცში არის კაცი სრული,
სიკეკლუციით არ იქნება სიკეთე და არცა გული,
ზნესრულობის სათაენოა სილამაზით პირი ქმნული,
და უიმისოთ ესე ასრე დამწვარია, დადაგული.
(564).

ვეზირმა სიბძნის საუნჯის კარი გაალო გდებულო,
თქვა: ქვეყანისა მპყრობელო, შემცა გაქვს ნება ნებული,
სწორის მსჯავრითა შენ ულხენ, დიდია ანუ ვსებულო,
და შემცა გაქვს ეტლი მლთისაგან ქორედად ზე აგებულო.
(564).

მეფეთ ხამს სიტყვა გასინჯონ, ისე თქვან მოგვიანოდა,
გაუსინჯავად თუ რამ თქვან, ვერ მორჩენ უზიანოდა.
(565).

გასინჯვით იტყვის, ვის აქვს ცოდნა სიტყვის თვისებისა,
გაუსინჯავად მოლაყბე ვერვის შეეთვისებისა.
(570).

ამად უნდა კაცს სიცოცხლე, მოყვას თვისთან იხარებდეს,
უამათოდ რას ვინ აქნევს, მიწის პირზე რომე რებდეს!
(573).

მზე იყო მისი მსახური, მთვარე მნათობი ღამისა.
(574).

ნუმც იქნება ჭმუნვა შენი, მოწყენა და შეხარება,
შენ ხარ ყოვლთა გულის შეება, სიხარული, განარება.
(578)

ამ ამბისგან თუცა მთვარე შავს არ იმოს, პირ შავია,
თუ ღრუბელი არ იტირებს, უნამუსო მაშავია.
(579).

უგვაროს კაცის სწავლება ამას გავს, კიდეც ასრეა,
მეკობრეს მისცე კელშიგან კმალი ორპირი ბასრეა.
(580).

მტერს ნუ ენდობი, ნიადაგ მტერ(ნ)ი მტრის მტრობას ცდი-
ლობენ,
პირს თეთრ კბილს აჩენს და უკან შავს გულსა არა რბილო-
ბენ(?)
(581).

ვინცა საქმე ჭკუითა ქნას, ჭირს გარდურჩეს უსაცილოდ.
(585).

სამოსი მისი საფერი თეთრი და ვარდოვანია,
ვითა ალვასა ეხვიოს, ყვაეილი ფესოვანია.
(585).

ეკალი დასწვა, ისი სჯობს, სიტყვა არ უნდა ბჭობისა,
თუ შეინახო სახელში, ხორცს სადმე შეერჭობისა.
(592).

თუცა წავიდა ალვის ხე, ნაძვი დგას მაღლა ზდილები,
თუ დაჭკნა ვარდი წითელი, თეთრია მისი წილები.
(593).

მოდი მნახე, მომეახლე, მონატრე ვარ შენის შეყრის,
თვალი დამჩჩა შენის გზისკენ, მრიდე არ ვარ მტვერის შე-
ყრის,
(599).

ხამს იყოს კაცი ბძენი და ერდგულობაზე კლდევითა,
არ ქროდეს ვითა ნიავე, ან ღრუბლისაებრ რბევითა.
(602).

ყვა ასული შეენიერი მზის და მთვარის შუქთა მძლევი,
თმა ამბარი, მუშთარისა პირის სხივით მალ გამლევი,
ბაგე ვიწრო, ვით ბეჭედი, სურნელების მოულევი,
და იგი თვალი ძვირფასისა ვერ ვინ ნახის ძნელ სალევი.
(605).

დააკმიო ფიჭვის ფისი, საკმლის სულსა ვერ იყნოსებ.
(607).

მას სიმაღლესა გაეხსნა ხელი სამართლის გზაზედა,
მას შიშ დაება უწყალოთ ფეხი ბორკილის კარზედა.
(608).

რა წაველ ბაღსა, ვერ ვნახე ჩემი ალვის ხე რგულია,
ვერც ვარდი ახლა გაშლილი, დამწყდა ამისთვის გულია.
(611).

ვისულგძელე ამ საქმეზე ბრძნისაებრ და მეცნ იერებ,
ეთქვი: ღმერთს მაღლი, მეც მოკვდები, რაზომ ვიყო ნებიერებ.
(611).

თუცა იოსებ იყიდეს მუშკისა შესაწონადა,
ეს ღირდა სული(ს) საწონად, მეტათაც გასაგონადა.
(611).

Приведенныхъ примѣровъ вполне достаточно, чтобы выяснить характеръ труда царя Вахтанга въ дѣлѣ снабженія стихами прозаическаго перевода Калилы и Димны. Нѣкоторыя изъ указанныхъ стихотвореній очень удачны и смѣло могутъ войти въ любой сборникъ афоризмовъ и сентенцій. Въ общемъ, конечно, стихотворенія Вахтанга уступаютъ стихотвореніямъ Орбеліани.

Отрывки басенъ изъ Калилы и Димны, помѣщенные въ № 110 рукописи и изданные А. Хахановымъ, ничѣмъ не отличаются отъ прозаическаго текста нашей рукописи стр. 360—437 и 350—359, если, конечно, не считать орфографіи; только въ расположеніи басенъ есть нѣкоторая путаница въ № 110: текстъ открывается девятой баснею IV главы и кончается первою баснею VI главы (последняя представлена дефектно). Затѣмъ слѣдуютъ седьмая и восьмая басни опять IV главы, такъ что последняя басня «О судьѣ» принадлежитъ не къ VI главѣ, какъ я отмѣтилъ выше, а къ IV. Стиховъ Вахтанга, написанныхъ на поляхъ, въ № 110 не приводится, но исправленія прозы царя повторены. Такъ на стр. 369 слово ფრიად Вахтанგъ замѣнилъ словомъ ხამეტნავად; въ № 110 читаемъ მეტად; на стр. 369 слово იხილეს Вахтанგъ замѣнилъ словомъ ნახეს; то же самое повторено и въ № 110. Въ расположеніи главъ и басенъ нѣтъ никакой разницы между редакціями Вахтанга и Орбеліани.

Такой разницы и не может быть, такъ какъ оба перевода сдѣланы изъ одной и той же персидской редакціи, извѣстной подъ названіемъ Анвари Сохаили. Эта редакція появилась въ XV вѣкѣ. Эмиръ или визирь Анвари Сохаили не былъ собственно авторомъ персидской обработки Калилы и Димны XV вѣка, а только ея инициаторомъ ¹⁾. По его приказанію Гуссейнъ-Али передѣлалъ старый персидскій переводъ Калилы и Димны Насръ-Аллаха, раздѣливъ его на 14 главъ, вмѣсто 16 редакціи Насръ-Аллаха. Грузинскій переводъ, какъ мы видѣли, сохранилъ предисловіе редакціи Анвари Сохаили и дѣленіе текста на 14 главъ. Четырнадцатая глава, отмѣчена и въ разбираемой рукописи. Листы нашей рукописи оказались перепутанными при переплетѣ, что при отсутствіи старой пагинаціи сразу нельзя было замѣтить. Продолженіе текста 615 страницы теперь помѣщено на стр. 314—315 и 306—313. Кромѣ того, за текстомъ 305 страницы долженъ слѣдовать текстъ 316—320 страницъ. Выходитъ, что въ разбираемой рукописи цѣликомъ сохранилась 13 глава и первые два листа 14 главы. Въ этомъ смыслѣ мы исправляемъ приведенное выше свѣдѣніе о дефектности рукописи. Текстъ обрывается теперь первою баснею 14 главы, словами:

...მგრევე კელმწიფის შვილმა თქვა: ყველა ტყვილია და ღთი მართალი, და სარჩოს მიმცემელიც ის არი, რაც მისი ბძანებაა, ის იქნების. რა ხელოვნობა, ან მუშაობა რას ქვიან! ცუდათ შერებიან ზოგნი: უმლოდ არა იქნება რა, ვიცი, რომ ღთს მიენდოს, ყველას ისი ჯობს. ბეზირგნიშვილმა თქვა: მაგისი არავიცი რა, ქკსა.. (стр. 313). Намъ остается еще отмѣтить, что царь Вахтангъ VI пробылъ въ Персіи отъ 1712 до 1717 года, и къ этому промежутку времени слѣдуетъ отнести работу его надъ Калилою и Димною.

¹⁾ Выше, въ концѣ описанія рукописи подъ № 36 слово „автора“ нужно замѣнить словомъ „иниціатора“.

юзъ «*ფა*», обыкновенно начинающій въ «шаири» четвертый стихъ, исполнены киноварью; текстъ писанъ черными чернилами. Эта великолѣпная рукопись, къ сожалѣнію, сильно пострадала: досчатый переплетъ, обтянутый черною кожею съ застежками, ободранъ, первые 17 листовъ въ началѣ рукописи и 40 въ концѣ попорчены: листы большею частью порваны, а отъ нѣкоторыхъ сохранились только клочки. Начальный листъ—въ бордюръ изъ золота; въ верхней части листа зарисованъ гербъ грузинскихъ царей; края бумаги и здѣсь ободраны. Рукопись украшена рисунками персидскаго стиля, исполненными въ разныхъ краскахъ, но иллюстрація не доведена до конца; вторая часть рукописи безъ миниатюръ, хотя мѣста для нихъ оставлены. Всѣхъ рисунковъ, принимая во вниманіе и попорченныхъ, я насчиталъ 61. Нѣкоторые изъ нихъ занимаютъ цѣлые листы. Пагинація обозначена и по тетрадамъ и по отдѣльнымъ листамъ на полѣ внизу буквами мхедрули. Всѣхъ листовъ было 496. Бумага, судя по водянымъ знакамъ, не одинаковая; филигранями служатъ: въ одной половинѣ листа геральдическая лилія въ гербовомъ щитѣ, увѣнчанномъ сложнаго рисунка короною, подъ щитомъ монограмма ИИ; въ другой половинѣ листа корона съ крестомъ сверху и въ серединѣ и съ монограммою внизу СК; въ одной половинѣ листа монограмма въ видѣ VI, въ другой въ видѣ IV. Рукопись переписана въ Москвѣ по приказанію царя Бакара, сына Вахтанга VI. Дата не указана, но мы знаемъ, что Бакаръ выѣхалъ въ Москву въ 1725 и умеръ тамъ въ 1750 г. (Н. С. II, 1 р. 628), стало быть, рукопись могла появиться только во второй четверти XVIII вѣка, вѣрнѣе всего въ 1749—1750 гг. Переписчикомъ былъ нѣкто Георгій Лукадзишвили, который сопровождалъ въ Москву кн. Георгія Мхеидзе. Миниатюристами были тоже грузины, находящіеся при Бакарѣ, а наблюденіе и руководство надъ исполненіемъ всего дѣла было поручено

Бакаромъ двумя его сыновьямъ, Левану и Александру. Слѣдуетъ замѣтить, что Леванъ родился въ 1739 г., но въ 1753 г. уже былъ женатъ на княжнѣ Сибирской (Н. Г. II, 1, р. 628). Если мальчику поручили надзоръ за работою, то ему было, вѣроятно, не менѣе 10 лѣтъ. Вотъ почему переписку рукописи слѣдуетъ отнести къ 1749—1750 гг. Всѣми указанными извѣстіями мы обязаны послѣсловію въ стихахъ, которое и приводимъ:

ადიდნეს ღმერთმან სვე მისი, ვისთვისცა მე ვლალადება,
მაქვს დაუცხრომლად დიდება მონასა კვლა და კვლადება,
ნერგ დავითის ცხებულის მეფის ბაქარის წადება,
და სრულ ყოხ ყოველი, ვითარცა ამისი იქმნა მზადება.

ქართველთა მეფის ბრძანება გვესმა ძეთა და მონათა,
ლევანს და ალექსანდრესა, მათთა ძვირისა წონათა,
სურვილი როსტომიანთა დაწერა, თანა ქონათა,
და დახატვა გმირთა სახეთა ყოველთათვის გასაგონათა.

მოვიხმეთ თანახლებული მცნობი ძალისა ჩვენისა,
დავადეთ ესე ბრძანება, ვითა რა ნახოთ თქვენ ისა,
დახატვა სწორად დაწერა საამოდ წამკითხვენისა,
და სრულ იქმნა ვისგან ვისითა მრთლად სახედ მოვისვენისა.

იმერთა ძირთა მოსახლე გარდმოსულია ამერთა,
გიორგი კნიაზ ფხეიძე შერთვით ქართველთა ამერთა,
ძველად გძლად მათი მონა და ვერაინ გააწამერთა,
და იგი არს თანა კმობილი, ვინა მსახურა ყმა-ბერთა.

მას ჰყუანდა მონა მცირედი, მისი თან შეცაზდილია,
გიორგი სახელ-დებული, გვართ ლუკაძისშვილია,
წერა-კითხვითა მსწავლეული, არვისგან შენაცილია,
და მას მიჰხვდა ესე ბძანება, ვით ზომით მონაწილია.

ჩვენ ორნი ძმანი მოუბრუნებ შაზედან დადგინებულნი,
გვისხენ მხატვარნი ჩვენნივე, შონანი დაცადებულნი,
სწერეს, დასახეს მსგავსისა, ვითარცა იყო დებულნი,
და ღირს რუსეთს შოსკოვს ქალაქსა არს სამეფუბოთ გებული.

Начало текста съ сохраненіемъ знаковъ препинанія:

ქ: დიდება: ღმერთსა: კარი: პირველი: როსტომიანთა:
ეს: არის: დასაწყისი: მანუჩარ: კელმწიფისა: და: საამ თალაგნისა.

ჭი: შემოქმედო: ნუ: წამწყმედ: დამხსენ: სახმილთა: ალია.
თავი: ეს: არის: როსტომთა: ბოლომდის: ლექს: მრავალია.
ქაიხოსრომლი: გაელექსავ: მღთით: ვიტყვი: რა: საცალია.
და: ნეტარ: რა: გიყო: სპანდიერ: სოფელი: წარმავალია.

ბრძენი: ვინცა: ხართ: გასინჯეთ: სცნათ: ჩემი: დანაპირება.
მიბრძანეთ: ფილასოფოსნო: განა: სჯობს: გვარსა: ზდილობა.
თქვენ: შემახვეწეთ: უფალსა: არ: მიყოს: ჭკუვის: მცირობა.
და: გამომიჩნდების: ლექსზედა: აწ: ჩემი: გულმახვილობა.

იყო: მანუჩარ: კელმწიფე: გმირი: და: სახელიანი.
საამ: არს: ნარიმანის ძე: შორჭმული: ნიმროზიანი.
მას: კელთა: ჰქონდა: ქალაქი: ზაული: სიმაგრეანი.
და: სხვა: ძე: არ: ესვა: შემდეგად: ჰმუნვით: ჯდა: გულ[მაგრეანი].

Ростоміани представляет изъ себя сокращенный переводъ въ стихахъ той части Шахъ-Намэ, которая начинается съ рожденія Заала и кончается смертью Госташаба. Съ содержаніемъ „Книги царей“, какъ это установлено теперь Н. Марромъ, грузины были хорошо знакомы еще въ XI и XII вѣкахъ ¹⁾. Есть большое вѣроятіе, что переводъ этой знаме-

¹⁾ См. статью Н. Марра: *ორიოდე სიტყვა „შაჰ-ნამე“ ს ქართულ თარგმანის შესახებ* (Газета „Иверія“ 1891 г. №№ 132, 133, 135). Къ выводамъ, къ которымъ пришелъ Н. Марръ въ этой статьѣ относительно перевода и авторовъ Ростоміани, пока ничего новаго не прибавлено. ◊

нптой книги, если не въ стихахъ, то по крайней мѣрѣ въ прозѣ имѣлся раньше на грузинскомъ языкѣ. Н. Марръ указываетъ въ Публичной библиотекѣ въ Петербургѣ (Собрание князя Грузинскаго № 50) дефектный экземпляръ прозаическаго перевода Шахъ-Намэ. Авторомъ грузинскаго Ростоміани царь Арчилъ считалъ Хосро Турманидзе, но Н. Марръ, забывъ послѣсловіе Ростоміани Петербургской публичной библиотеки (Собрание кн. Грузинскаго № 15), совершенно правильно установилъ, что переводъ Ростоміани принадлежитъ не одному Хосро Турманидзе, а нѣсколькимъ лицамъ, упоминаемымъ самимъ Турманидзе. Лица эти суть: «хевпсѣ-бери» и старшина Грема (?) Сабашвили, сынъ Сограта (Согратидзе-Сабашвили), который является авторомъ той части Ростоміани, которая начинается отъ рожденія Заала и доведена до Лораспа; Хосро Турманидзе, который приписываетъ себѣ переводъ 972 стиховъ (вѣроятно четверостишій), или разсказа о Спандіатѣ Барзу цѣликомъ, и Парсаданъ Горгиджапидзе, извѣстный историкъ, который, какъ видно, работалъ надъ Ростоміани въ бытность свою въ плѣну въ Шуштарѣ (въ Аравіи) въ третьей четверти XVII вѣка. По имѣющимся пока матеріаламъ нельзя точно установить, что принадлежитъ въ Ростоміани Парсадану и вообще каждому изъ трехъ названныхъ лицъ, но участіе всѣхъ ихъ въ переводѣ Шахъ-Намэ безспорно устанавливается записью въ концѣ Ростоміани, которая, къ счастью, сохранилась и въ разбираемой рукописи передъ послѣсловіемъ переписчика и которую мы долгомъ считаемъ цѣликомъ привести:

კურთხეულმც არის უფალი, ყოვლის მკურობელი ზესია,
მე ხოსროვ თურმანიძემან აშბავი ვპოვე ესია.

Ростоміани довольно подробно писалъ еще Хахановъ (см. Очерки по исторіи грузинской словесности, вып. 3, стр. 112—119) и З. Члчинадзе. Грузинскіе писатели XVII ст. на груз. языкѣ.

უცხო, ტურთა და ლამაზი სპარსულად იყო ესია,
და პატრონმან ჩემმან მიბრძანა, ქართულად სწერე ესია.

სპანდიერ ბარზუს ამბავი აწ სრულად გაიგონების,
მტერი ორგული ყოველი მეფესამც დაელონების,
ცხრაას სამოცდა თორმეტსა ლექსს ხოსროვ მოეგონების,
და ვინც ნახოთ, ჩემსა ლოცვასა ნურავენ დაელონების.

სხეც ბერი აკლდა ამ წიგნსა პირველად თარგმანულთაგან,
პატრონი ჩემი სეიმონ, სეიანმცა არის სულთაგან,
მათსამცა ძეთა მიხედების, რომე მოირჭონ მტერთაგან,
და ძმათა მათი წყალობა ნუ მოეშლების ხმელთაგან.

ეჭ გლახ გმართებს, თაო ჩემო, ლოცვისაგან არ დასცხრია,
ღმერთსა ხშირათ ეთაჟუნე, გაათავე, რაცა სთქვია,
მანუჩარით ბაჰმანამდის ორსა თვესა დაესწერია,
და ჭკვიანსა და გონიარსა მცდარმან კაცმან აღრე მძლია,

შუშტარს უბრალოთ ტყუეთ ვიყავ ფარსადან ლექსის წერია¹⁾,
არა მყავს მშველი მომხმარე, არც მეფე არცა ერია,
ძმა მახლავს ჩემი უმცროსი მელექსედ²⁾ შვენირია,
და შველად იმელათ მეცა მყავს მპყრობელი სახიერია.

როსტომიანთ³⁾ გამლექსავი სოგრატიძე საბაშვილი,
ზალის შობათ ლორასპამდის⁴⁾ ლექსი მითქვამს სიტყვა ტკბილი,
გრემელთ თავი, ხევის ბერი, კელმწიფეთა თანა ზრდილი,
და შენდობასა მიბრძანებდეთ, ვინცა ნახოთ ჩემი თქმული.

¹⁾ В оригиналѣ лექსი სწერია.

²⁾ В петербургской рукописи болѣе правильное чтеніе: მელექსად-
Меликъ-Садать или Мелікъ-Садать-Бегъ былъ братъ Парсадана Горги-
джанидзе (Н. Г. П., 1, p. 512).

³⁾ В петербургской рукописи: ამ როსტომიანთ.

⁴⁾ В петербургской рукописи: ლორასპამდის.

სამოცისა წლისა იქნეთ, მოიგონეთ მონახსენი,
ღვინოს ნუ სვამთ, თვით მთერალი ხართ, ღმერთმან მოგცა(თ)
ყავარჯენი.

სადავესა ნუ უყურებ, სამლოთოთ გაეც საჭურჭლენი,
და ჟამსა ნურვინ მიენდობით, ვართ ამისი მოაჯენი.

რა მტვერი ასტყდეს, გუშაგთა ველარა ნახონ მთის მეტი,
წამწამთა წინა შობასა არ გაათენებს მზის მეტი,
არ დაბორკილდეს ვაჟკაცი ჟამსა სამოცის წლის მეტი,
და ჭიქა სამოცდა თორმეტი გაქუს, გმართებს სამარის მეტი.

ამა წიგნსა უღვეველსა, გრძელათ უთქვამს კაცსა ბრძენსა,
თავი ბოლო ნაკლები აქეს, რაც რომ უთქვამს ენა(ს) ჩვენსა,
კოტა რამე მე ვარჩიე, საკითხავათ მოგალხენსა,
და რაც აკლია, ვინც ათაოთ, სამოთხე ხედეს სულსა თქვენსა.

Другая запись въ серединѣ текста заставляет думать, что надъ Ростоміани, кромѣ выше указанныхъ лицъ, работалъ еще нѣкій Серапіонъ. Авторъ упоминаетъ о Багратѣ, по всей вѣроятности Мухранскомъ владѣтель¹⁾, и нѣсколько наивно заявляетъ, что Руставели не можетъ сравниться съ нимъ. Слѣдуетъ мнимый отвѣтъ Руставели, а затѣмъ Баграта, который, отдавая должное многоопытности Серапіона, заявляетъ однако, что царь долженъ быть богобоязливымъ, добродѣтельнымъ и заботиться о духовныхъ дѣлахъ и что трудъ Серапіона не принесетъ ему пользы въ той жизни. Запись эта имѣется во многихъ спискахъ Ростоміани, не исключая и петербургскаго, но мы приведемъ ее изъ № 1505, такъ какъ только въ этой рукописи четверостишія имѣютъ соотвѣтствующія оглавленія. Въ началѣ приведена такая фраза: აქა მელექსე ავად განდა, რა ექნა ამ

¹⁾ Багратовъ Мухранскихъ было три; изъ нихъ первые два жили въ XVI вѣкѣ, а третій въ XVII.

მარტივების გარდამკიდე— „ЗДѢСЬ СТИХОТВОРЕЦЪ ЗАБОЛѢЛЪ,
ЧТО МИѢ ДѢЛАТЬ СЪ ЭТИМИ ДѢТЬМИ!“ (тетрадь 26, листъ 8
verso). Зატѣмъ идутъ три четверостишія:

ბაგრატ ენახე, მარანსა ჯდა, მუხრანს შექნა ნადიმობა,
ხელყო საყდართ აშენება, დაიჭირა ბატონობა,
ძველი ტახტი განაახლა, პოვა მღვთითა მორკმულობა,
ღა ნაძლევნი ვარ რუსთველისა, თუ მეტი ქნა ჩემოდნობა.

აქ რუსთველისაგან ჰასუსის შექცევა.

რას მამერჩი ბერი ბერსა, მე გავლექსე ლამაზ ენა,
აშიყი ვარ თვალ-წარბისა, ენ სოფელი დააშენენა,
შენ ტყუილად შემოგფიცეს, მათ აუბნეს ტკბილად ენა,
ღა თუმცა ფასი არ მიბოძა, მან რუსთავე ამიშენა.

აქ ბაგრატის ჰასუსის შექცევა.

ვიცი, ჩემო სერაპიონ, ხარ მრავლისა მონახული,
მეფე უნდა ღვთის მოშიში, სიკეთითა დანერგული,
ამ სოფლისა დიდებასა მიჩვენენა მცირე სული
ღა არას: მარგებს საუკუნოს საპრჭოთ შენი ჭირნახული.

Мы имѣемъ и другое литературное упоминаніе о Серапіонѣ. Авторъ „Шахнавазіани“ Цешангъ Бертадзе сообщаетъ, что Серапіонъ воспѣлъ героя Ростома. Имѣются и другія упоминанія о грузинскихъ переводчикахъ „Книги царей“. Такъ, нацримвръ, Кайхосро, авторъ „Оманіани“ въ предисловіи своего произведенія говоритъ, что какой-то Кеделаурп воспѣлъ туранцевъ и Ростома Заулистанскаго. Царь Арчилъ въ своемъ Арчиліани сообщаетъ, что Бардзимъ Вачнадзе переложилъ въ стихи рассказъ о Саамѣ. Все это безпорно доказываетъ, какъ отмѣтилъ Н. Марръ, что „Шахъ-Намѣ“ переводился на грузинскій языкъ разновременно и по частямъ.

Разбираемая рукопись, какъ видно, поступила въ Общество грамотности изъ бібліотеки кн. Александра Вахтан-

გოვიჩა Орбелиანი. На оборотѣ переплета имѣется его записка, указывающая, что рукопись принадлежала прежде царю Вахтангу VI (?), и когда царицу Дареджану отправили въ Петербургъ, ее сопровождалъ отецъ Александра Вахтангъ, который на возвратномъ пути въ Москвѣ получилъ въ подарокъ сей Ростовіани отъ своего родственника и друга Дмитрія Багратиона. როსტომიანი ესე ნაქონია მეფის ვახტანგისა. როდესაც დარეჯან დედოფალი ჰეტერბურლსა წაიყვანეს, მამა ჩემი ვახტანგ თან ახლდა და იქითგან დაბრუნებაზე მოსკოვში დიმიტრი ბაგრატიონს. ერუქვინა მამიჩემისათვის როსტომიანი ესე ნათესაობის, სიყვარულის გამო. თა აღექსანდრე ჯამბაკურიანი ორბელიანი.

Какіе-то комики М. и Г. Чолакановиди въ иронической прищипкѣ совѣтуютъ Александру Орбелиани молчать, когда его не спрашиваютъ. Какое же родство, спрашиваютъ они, могло быть между вами и царемъ Вахтангомъ или Дмитриемъ Багратиономъ? სანამ არა გკითხონ რა, თქვენ თვითონ ნურას იტყვიot, ამიტომ რომ არ დაგეჯერება რა. მ. წ.

რა ნათესავი იყო მეფე ვახტანგ თქვენნი, ან დიმიტრი ბაგრატიონი? რა გენაღლება, სულ ჩუმაot იყოთ. გ. ჩოლაკაშვილი. Тутъ же прищипанъ отвѣтъ. Александра Орбелиани, который указываетъ на свое родство съ упомянутыми лицами. მე თქვენისთანა არა ვარ, დავჩუმდე. თქვენ ბრუნდე სიარული გიყვართ და იმ გზაზე არ შემიძლიან გაეღა. მეფე ვახტანგ ჩვენი სახლის ნათესავი ასე იყო: იმის დისწული ელენე პაპი ჩემის მამის ელიზბარ ეშიკაღაბაშის ცოლი იყო, და ნათესავი ყოფილა თუ არა? და თუ დიმიტრი ბაგრატიონის ნათესაობა ვინდათ შეიტყოთ, მობრძანდით და ამისაგან მოწერილს წიგნს გაჩვენებთ: შენ მ. ჩო. და კნ. გ. თა ა. ვ. ძე. ჯ. ორბელიანი.

Наша рукопись списана, по всей вѣроятности, съ экземпляра, теперь хранящагося въ Петербургской публичной библіотекѣ (Собраніе кн. Грузинскаго № 15). Петербургская

рукопись, судя по описанію Н. Марра (газета «Иверія» 1891 г. №№ 132, 133, 135), начинается такъ же, какъ наша, содержитъ въ концѣ и въ серединѣ тѣ же свѣдѣнія объ авторахъ Ростоміани, какія мы привели выше. Наша рукопись и по внѣшности и по украшенію напоминаетъ петербургскую. Одинаковый форматъ, одинаковыя украшенія и рисунки заставляютъ думать, что переписчики и миниатюристы во всемъ рабски подражали оригиналу, хотя рисунковъ въ нашей рукописи меньше. Въ петербургской Н. Марръ насчиталъ 161. Приводимые Марромъ отрывки изъ петербургской рукописи не даютъ существенныхъ вариантовъ сравнительно съ нашими. Но петербургскій списокъ Ростоміани почти на столѣтіе древнѣе нашего. Онъ переписанъ несомнѣнно въ 1671 г. Переписчикомъ, повидимому, былъ Парсаданъ Горгиджанидзе, который долженъ былъ выполнить эту работу, по предположенію Н. Марра, въ Шуштарѣ, незначительномъ городѣ Аравин. Одна приписка въ переводѣ гласитъ: «Боже, дай въ долголетствіи владѣть *сею книгою* невѣсткѣ царя царей Георгія Кетеванъ, аминь. Корониконъ 359 (=1671)». Другая приписка поздняя: «Сія книга принадлежитъ невѣсткѣ царя всей Грузіи Георгія, дочери имеретинскаго сахатъ-ухуцеса Зураба Церетели Кетеванъ, Боже, дай пользоваться въ счастья и благоденствіи; іюня 22, въ корониконъ 488 (=1800)». Упомянутое въ разновременныхъ записяхъ Кетеваны насъ не должно смущать, ибо Кетевана первой записи есть жена царя Арчила, невѣстка царя Георгія XI, а Кетевана второй записи жена царевича Юапна, невѣстка послѣдняго грузинскаго царя Георгія XII. Есть еще одно обстоятельство, которое дѣлаетъ несомнѣннымъ переписку нашей рукописи съ петербургской. Дѣло въ томъ, что петербургская рукопись имѣетъ на 8 листѣ вставку Парсадана Горгиджанидзе изъ нѣсколькихъ четверостишій, въ которыхъ авторъ жалуется на свою судьбу, на свою ссылку

въ Шуштаръ, или Шустеръ, куда онъ былъ отправленъ, по словамъ Парсадана, иранскимъ повелителемъ безъ всякаго суда, по одному только доносу карталинскаго царя. Парсаданъ просить Бога даровать умъ царямъ для распознавiя правды, а себя утѣшаетъ тѣмъ, что на томъ свѣтѣ онъ будетъ выше другихъ. Эта вставка повторяется и въ разбираемой рукописи, какъ зависимой отъ петербургской; въ пяти другихъ рукописяхъ, которыми мы располагаемъ и описанiе которыхъ будетъ приведено ниже, она отсутствуетъ. Вставка эта состоитъ изъ 4 четверостишiй и помѣщена на 7 листѣ verso:

ღმერთო, გვედრო, გებარო, სიმართლით საესევე უკლებო!
უბრალოთ შეგებლებულსა შენ მიხსნი, მიპატრონებო,
ვირე ვცოცხალვარ, ყოველ წუთ ხშირათ ექნა შენი საქებო,
და მეფეთა სიმართლისათვის ჭკუა უბოძე სამცნებო ¹⁾!

ქართველთა მეფემ მამეზლა კემწიფეს ერანელთანა,
არ გამიკითხეს, არაბეთს უბრძანეს ჩემი წატანა,
წამოველ, ღმერთსა მივენდე, ვერ მამატყუებს სატანა,
და არას ვებო, თუ ღმერთი წყალობით იყოს ჩემთანა.

რაცა მიწას დაენარცხოს, მღვთის ბრძანებით აყუადება,
ჰაერშია არ ამოვა, თესლი მიწით გამწუანდება,
თუცა ორბი ზეცაშია არაოდეს არ გაძლება,
და ფარსადან შენ მიწათ იქეც, ღმერთს მონე და გეშეელება.

მღვთის წინაშე ადვილია ტახტის მაგიერ სუღარა,
ჯართა სანაცვლოდ მიწათა გაუთავდების მუღარა ²⁾,
შესჭამს და ჭია გაძლებს, ზოგნი შიგ დაიბუღარა,
და ფარსადან იმ დღეს შენ სჯობხარ, მის უკეთესი გინდარა!

¹⁾ Этого четверостишия Н. Марръ не приводитъ, но оно, вѣроятно, имѣется и въ петербургской рукописи.

²⁾ Въ петербургской рукописи: ბუღარა.

Итакъ, въ разсматриваемой рукописи мы имѣемъ копию Ростоміани Петербургской бібліотеки.

46(=406): Ростоміани Мингрельской бібліотеки, рукопись въ 25,5×20 сант., писана на бумагѣ красивымъ, круглымъ, письмомъ мхедрули и черными черцилами; заглавія и первое слово каждаго четверостишія писаны киншварью; на каждой страницѣ помѣщены по пяти четверостишія, когда этому не мѣшаетъ оглавленіе. Картошный переплетъ обтянутъ черцою кожею съ тисненіями. Довольно таки пострадавшую отъ времени рукопись подправилъ и привелъ въ порядокъ, какъ видно изъ одной поздней приписки, бывший владѣтель Мингрелин Давидъ Дадіани. Края испорченныхъ листовъ подправлены бумагою, недостающіе тексты добавлены на другой бумагѣ и другимъ почеркомъ; таковы страницы: 9—10, 363—366, 369—370, 739—742, 805—808, 901—904; всѣхъ добавленныхъ листовъ 15; мѣстами текстъ, все же не пополненъ, ибо, какъ замѣчаетъ Давидъ Дадіани, онъ не нашелъ хорошаго оригинала. Въ нѣкоторыхъ случаяхъ мѣста оставлены для пополненія и самимъ переписчикомъ стараго текста (какъ напр., на стр. 50 и 51), очевидно, пропускъ былъ въ оригиналѣ, что часто наблюдается въ разныхъ спискахъ Ростоміани. Эти мѣста сохранились въ № 428 (листы 36 и 37) и № 2384 (листъ 97). Пагинація была означена по тетрадамъ на поляхъ сверху и снизу листовъ буквами мхедрули, но буквы большею частью обрѣзаны при переплетеніи рукописи. Всѣхъ тетрадей 57, въ каждой тетради по 8 листовъ. Съ добавленными листами теперь въ рукописи 920 страницъ. Въ концѣ недостаетъ пять четверостишія текста и цѣлаго послѣсловія № 1580. Начало сохранилось. Бумага рукописи двухъ сортовъ, одна потолще, другая потоньше; филигранью послѣдней служитъ нѣчто въ родѣ букета цвѣтовъ изъ лилій. Эта одна изъ лучшихъ рукописей Росто-

მიანი. Нѣкоторыя ея стихи не встрѣчаются въ другихъ спискахъ, различеній много, но есть и важныя пробѣлы. Время переписки, судя по почерку и бумагѣ, вѣроятно, XVII вѣкъ. Текстъ имѣетъ оглавленія, указывающія на содержаніе, чего нѣтъ въ № 1580 ¹⁾). Начало представляетъ нѣкоторые варианты сравнительно съ № 1580, поэтому мы считаемъ нужнымъ привести ее здѣсь (знаковъ препинанія оригинала, по двѣ точки послѣ каждаго слова, не сохраняемъ):

კარი პირველი. დასაწყისი როსტომიანთა. თავი ეს არის პირველი მანუჩარ კელმწიფისა და საამ ფალაენისა. ძლიერო მეუფეო, ნუ მიმედი ჰატიყთა ამაოდ და შრომასა ზღაპარსა ამას ზედა, და მშვიდობით აკმარე.

1. ჟი²⁾) შემოქმედო, ნუ წამწყემედ, საკმილოთა დამკსედ ალია³⁾), თავი ეს არის როსტომთა, ბოლომდი ლექს მრავალია, ქაიხოსრომდი გავლექსო, ლეთით ვიტყვი რა სავალია, და ნეტარ რა გვიყო სპანდიატ, სოფელი წარმავალია.

2. ბრძენი ვინცა ხართ გასინჯეთ, სცანთ ჩემი დანაპირობა, მიბრძანეთ⁴⁾ ფილასოფოსნო, განა სჯობს გეარსა ზრდილობა? თქვენ შემახვეწეთ უფალსა, არ მიყოს ჭკვისა⁵⁾ მცირობა, და გამომიჩნდების⁶⁾ ლექს ზედა აწ ჩემი გულ-მახვილობა.

3. იყო მანუჩარ კელმწიფე გმირი და სახელიანი, საამ ძე ნარიმანისი⁷⁾ მორჭმული ნიმროზიანი, მას კელთა ჰქონდა ქალაქი ზაული სიმაგრიანი და სხვა ძე არ ესვა შედეგად, ჰმუნვით ჯდა გულ-ნალელიანი.

1) Въ № 1580 оглавленія встрѣчаются иногда въ видѣ исключенія.

2) Въ № 1505: ჰე, въ № 2384: ჰეი.

3) Въ № 1505: დამხსენ საკმილოთა ალია.

4) Въ обояхъ цитованныхъ рукописяхъ: გვიბძანეთ.

5) Въ обояхъ рукописяхъ: ჭკუის.

6) Въ обояхъ рукописяхъ: გამომაჩნდების.

7) Въ обояхъ рукописяхъ: შვილი ნარიმანისა.

Чтобы не повторять начала при описаніи другихъ рукописей Ростоміанин, мы укажемъ здѣсь разницу. Въ №№ 1505 и 2384 заглавіе приведено въ такомъ видѣ:

ქ: კარი ჰირველი როსტომისა. ესე არს დასაწყისი მანუ-
ჩარ კელმწიფისა და საამ ფალაენისა. ღმერთო, წარმართე სა-
ქმე კელთა ჩვენთანი და მოგვეც გონება ვრცელი და განძლიე-
ბა, ხოლო კელი მწერლისა მიწასა შიგან ლპების და ნაწერი
მისი რჩების. № 2384 კვ̄ ოтому еще прибавляетъ: მეორედ
ამის დამწერის ხელი რჩების.

Конецъ:

მიწერილი წიგნი ნახეს, რაცა ჰქონდა როსტომ მისცა,
ხვაფთანი და ბარგისტანი, მოჰყედილი კრმალი მისცა,
გულის ნაღვლითა ნაწრთობი, ხანჯარი და ქამარიცა,
და ოქროს უნაგირით შემკული მისცა მრავალი ცხენიცა.

ორი იაგუნდის თასი და ნარინჯი ოქროსანი,
სხუა მრავალი საქონელი, არა ითქმის ანგარიში,
ესე ჰილოტანმან როსტომ ბაამანს მისცა მისანი,
და ოთხს ფარსაგამდის თან გაჰყვა შევენება ფალაენისანი.

Запись Давида Дадіани 1838 г.:

ეს როსტომიანი დიდის ძებნით ეჰპოე დაფუშლი ფურ-
ცლებად და რაოდნადაც შესაძლო იყო შევაწყობინე და შე-
ვაკრევეინე მაგრა, დედანის უპოარებისა ძლით მეტად ვერ გა-
ვაპრთეღეთ, ბოლოც დაკლებული აქვს, საშვალ ქალაღდის
ჩაწების გარდაჲს. 1838-სა წელსა ნოემბრის 29-ს. ტფილისი.
ღავით დაღიანი (последнія два слова вязью).

ჟი მკითხველნო! ამ წიგნს ნუ დასცინებთ, თუმცა ვინ
გულის ხმიერად წაიკითხოთ, ჰპოოთმცა ამას შინა ძველი ზნე-
ობა და ზოგადი ჩვეულება ძველთა ქართველთა და გმირულნი
მოთხრობანი, რომლითაცა ძველნი ქართველნი შთამომავლო-
ბათა, ანდაზად დაუღებღიან და ამით მათ შორის სიმხნესა და
ახოვანსა სულსა განაღვიძებღიან, და სასიბრძნოცა მრავალი
იპოება. ღავით დაღიანი (последнія два слова вязью).

47 (=428). Ростомі ани, рукопись in folio, въ 33×22 сант., писана на бумагѣ круглымъ мхедрули и черными чернилами, заглавія и первый стихъ каждаго четверостишія писаны киноварью. Рукопись безъ начала и конца, переплетъ пропалъ, но тетради пришиты другъ къ другу. Текстъ начинается теперь словами:

და: ნულარ: . მემღურვი: მოგგვარე: სევდისა: დამადნობელი.

ტან: . სარო: . და: . პირად: . მთვარე: . ჭანგ: . მახვილი: ხედი: ლომი:

ვჰპოვე: ჩემგან: . დაკარგული: ფასკუნჯისა: განაძღმომი: .

ვითა: . გმართებს: დაემზადე: . დამხუდი: . მზეო: . ტახტსა: მჯღლომი.

და: . შენ: . მოჰკაზმე: . დარბაზები: გაგვინათლდა: . ცათა: . კომი:

Словомъ, этой рукописи въ началѣ недостаетъ текста, который въ № 406 приведенъ на 1—16 страницахъ, т. е. цѣлой первой главы и части второй. Нѣсколько листовъ недостаетъ и въ серединѣ, наиримѣръ, одного листа пѣтъ послѣ 496 страницы. Въ концѣ недостаетъ послѣдней главы и нѣсколько стиховъ предпослѣдней, именно то, что въ № 406 приведено на стр. 896—920, да плюсъ еще пять четверостишій и послѣсловія; текстъ кончается теперь четверостишіемъ:

დედა: ნახა: ტირილითა: მას სპანდიატ: ეუბნების:

ჩემგან: მისი: სიკუდილი: და: . აწ: . მორევნა: . არ: იქნების:

ესე: . ვიცვი: . ზაულისტანს: რო: ჩემი: . დღე: . გათავლების:

და: . რა ვქნა: ჩემგან: კელმწიფისა: . აწ: . ბრძანება: . არ: გატყუების:

Въ рукописи теперь 888 страницъ; на каждой страницѣ по пяти четверостишій. Бумага тонкая, безъ филигранн, почергъ, повидимому, XVII вѣка. Приписка позднею рукою на стр. 107, на полѣ внизу, указываетъ, что книга принадлежала нѣкогда царевичъ Еленѣ: ქ. ეს წიგნი: ბატონი-შვილის: ელენესია: როსტომიანი: Нѣкоторые листы въ этомъ

спискѣ съ соотвѣтствующимъ текстомъ несовременны рукописи, а добавлены потомъ другою рукою. Таковы страницы: 23—26; 31—34; 69—70; 75—82; 93—100; 107—110; 187—188 (этотъ листъ совсѣмъ новый и письмо строчное мхедрули). Бумага добавленныхъ листовъ имѣетъ филигранью три полумѣсяца. Эти добавленія XVIII вѣка, кромѣ указанного одного листа. Пагинація обозначена на каждомъ листѣ буквами мхедрули; послѣдній изъ сохранившихся листовъ 454-ый. На 3 и 4 страницахъ приведены по два четверостишія, и оставленныя мѣста показываютъ, что переписчикъ предполагалъ тутъ пропуски въ оригиналѣ, но другіе рукописи въ этихъ мѣстахъ не отмѣчаютъ пропусковъ. На полѣ 363 страницы какая-то записъ криптографомъ. На полѣ 319 страницы сбоку замѣтка рукою текста:

მლოთსა: მადლოთსა: ნუ: მავინებთ: სობი: ლექსი: რამბრო-
ბოლა. «Ради Бога, не хулите, пропустиль три стиха» (четверостишія).

Послѣловія № 1580 въ этой рукописи не можетъ быть по дефектности, но на стр. 404 сохранилась та часть послѣловія, которая принадлежит Сабашвили. Она повторяется и въ другихъ спискахъ (№№ 406, 1505 и 2384), кромѣ № 1580. Въ послѣднемъ все предисловія или послѣловія разныхъ авторовъ соединены въ одно, причемъ, какъ оказывается, дѣло не обошлось безъ искаженій. О Грени, столицѣ Кахетіи, послѣловіе Сабашвили не упоминаетъ. Въ-место გრემელთ თავი—«глава (старшина) Грени», все другія рукописи даютъ чтеніе მრემელთ თავი—«глава прихожанъ». Затѣмъ одинъ стихъ указываетъ, что Хевисъ-беръ (пачальчикъ ущелья) Сабашвили былъ искусный живописецъ и плодовитый стихотворецъ. Если бы все послѣловія авторовъ Ростоміани сохранились на своихъ первоначальныхъ мѣстахъ, то легко было бы выяснитъ работу каждаго изъ нихъ въ отдѣльности. Послѣловіе Сабашвили сохранилось во всехъ

указанныхъ рукописяхъ тамъ, гдѣ оканчивается разсказъ о смерти Сіаона. Въ трехъ спискахъ послѣсловіе Сабашвили одинаково передается, № 406 даетъ варианты, которые мы отмѣчаемъ въ примѣчаніяхъ.

აქა ქექაოზისაგან სიაონის სიკუდილის ცნობა.

Въ № 406 это заглавіе приведено такъ:

გათავდა სიაონის სიკუდილის ამბავი და ქაისოსროსაგან სიაონის სიკუდილის ცნობა.

ამ როსტომთა გამლექსავი ¹⁾ სოგრატიძე საბაშვილი, მხატვარია კელოვანი, ლექს ულევნი, სიტყვა ტკბილი, მრევლთა თავი, კევის ბერი, კელმწიფეთა თანა ზრდილი, და შენდობასა უბრძანებდით, ვინცა ნახოთ ჩემგან თქმული ²⁾.

სამოცისა წლისა იქნეთ, მოიგონეთ ³⁾ მონახსენი, ღვინოს ნუ სვამთ, თვით მთერალი ხართ, ჟამმან მოგცა(თ) ყავარჯენი.

სადავეთა ნუ უყურებთ, დაიფანჩვის ⁴⁾ საჭურჭლენი, და ჟამსა ნუ ვინ მიენდობით, ვართ ამისნი მოაჯენი.

რა მტვერი ატყდეს, გუშაგთა ველარა ნახონ მთის მეტი ⁵⁾, წამწამთა შინა შობასა რა გაათენებს მზის მეტი ⁶⁾, ეიო დააბრკოლებს, არ ვიცი, ჟამსა ⁷⁾ სამოცის წლის მეტი, და ჭიქა ორმოცდა თორმეტი ⁸⁾ გაქუს, გმართებს სამარის მეტი.

¹⁾ В № 406: გამლექსველი.

²⁾ Ibid.: და შენდობასა უგზავნიდით, ვინც იკითხოთ ჩემგან თქმული.

³⁾ Ibid.: გაიგონეთ.

⁴⁾ Ibid.: დაიფარნეს.

⁵⁾ Ibid.: რა მტვერი ასტყდა, გუშაგმან ველარა ნახა მთის მეტი.

⁶⁾ Ibid.: წამწამთა შიგა შობასა რა გაანათლებს მზის მეტი.

⁷⁾ Ibid.: ჟამსა

⁸⁾ Ibid.: ოთხმოცდა თორმეტი.

48 (=1505). Ростоміани, рукопись, пожертвованная Шахро Херхеулидзе и привезенная изъ Кизляра, in folio, въ 32×20 сант., написана на бумагѣ строчнымъ, но разборчивымъ мхедрули и черными чернилами, оглавленія и первое слово каждаго четверостишія писаны кпноварью. Рукопись дефектна, недостаетъ и въ началѣ и въ концѣ; переплетъ пропалъ. Пагинація выставлена на каждомъ листѣ двумя буквами заглавнаго хуцурц, первая буква указываетъ номеръ тетради, вторая счетъ листовъ каждой тетради. Отъ первой тетради сохранились три первыхъ листа, наполовину попорченныхъ; остальные листы до третьяго листа второй тетради пропали. Рукопись обрывается на 238-ой главѣ стихами.

ტახტის. გულისათვის. მოკალ. შენ. იმისთანა. შეილია.

ტახტ. გვირგვინსა. აღარ. ნახავს. აწ. სპანდიატის. თვალია.

ამ. სოფელს. კარგსა. არას. იქს. მკუდარი. ხარ. შერცხვენილია.
და აწ. პირი. ჯამასპის. მიაპყრა. მისგან. გულ. დადალულია.

Недостаетъ и попорчены нѣкоторые листы также и въ другихъ мѣстахъ рукописи. Последняя тетрадь теперь сороковая, въ которой 7 листовъ. Обыкновенно въ тетради 8 листовъ. Въ текстѣ указаны и заглавія статей, на которыя дѣлится Ростоміани, но счетъ главъ не приведенъ. На каждой страницѣ нашей рукописи помѣщены обыкновенно по 9 четверостишій.

На страницѣ ა,დ, на полѣ внизу запись вязью: ელენე — Еленэ. На страницѣ ავ,ლ⁶ verso поздняя замѣтка: ქ. მე სომხითის მელიქის შეილმა ნინიამ ეს როსტომიანი ოთხს დღეს გარდვიკითხე და კიდევაც დავისწავლე. როგორც მე ამან მაამო, ლ⁷მა ამისი პირველ მოქმელს აამოს თავის სარწმუნოებაზე. გიორგობისთვის აზ, ქქს უზთ.

«Я сынъ сомхитскаго мелика (Меликишвили) Нинія въ 4 дня прочиталъ и усвоилъ сей Ростоміани. Какъ мнѣ это доставило удовольствіе, пусть Богъ доставитъ такое же удо-

вольствие первоначальному автору сей книги по вѣрѣ его, октября 17-го, въ коронниконь 489 (=1801)».

Бумага рукописи разная по своимъ водянымъ знакамъ. Въ первой части рукописи филигранью служатъ: въ одной половинѣ листа въ картушѣ В. Ф., въ другой половинѣ въ картушѣ же С. Т.; филигрань бумаги другой половины рукописи—большой орнаментированный щитъ. Встрѣчаются и другія филигранн. Рукопись, вѣроятно, XVIII вѣка. Хотя нашъ списокъ Ростоміани и дефектенъ, но сохранившіеся обрывки трехъ первыхъ листовъ даютъ намъ драгоценныя свѣдѣнія объ авторѣ одной части «Книги царей», который намъ до сихъ поръ былъ неизвѣстенъ. Мало того, мы даже и не подозрѣвали о существованіи на грузинскомъ языкѣ этой части «Шахъ-Намэ». Какъ было упомянуто раньше, на грузинскомъ языкѣ извѣстенъ былъ Ростоміани, т. е. та часть Шахъ-Намэ, которая начинается отъ рожденія Заала и кончается смертью Госташаба. Всѣ разобранныя выше рукописи №№ 1580, 406 и 428 только и содержатъ эту часть Шахъ-Намэ. Между тѣмъ наша рукопись открываетъ еще переводъ другихъ частей «Книги царей», которая предшествуютъ Ростоміани и носятъ названіе «Заакіани» и «Сааміани». Все это занимало въ нашей рукописи 128 страницъ или 576 четверостишій. Тутъ имѣются рассказы о Заакѣ, Саамѣ, Фридонѣ и Манучарѣ. Далѣе слѣдуетъ извѣстный уже намъ Ростоміани. Предисловіе Заакіани состоитъ изъ 15 четверостишій; изъ нихъ первый семь и два послѣднихъ кое-какъ можно еще возстановить въ нашей рукописи, остальные сохранились наполовину. Но и то, что сохранилось, даетъ драгоценныя свѣдѣнія объ авторѣ Заакіани и мѣстѣ, гдѣ работа была выполнена. Изъ предисловія выясняется, что авторомъ Заакіани былъ нѣкій Мамуга, царскій секретарь, который переложилъ въ стихи рассказъ о Заакѣ въ Одишѣ (Мянгреліи) въ бытность свою въ плѣну у Левана Дадіани, сына Ману-

чара. Въ началѣ авторъ заявляетъ, что старинный рассказъ о Заагѣ оставался въ Грузіи не переложеннымъ въ стихи (стало-быть, прозаическій переводъ существовалъ до Мамуки). Ни Шавтели, ни Саргисъ Тмогвели, ни Манучаръ Писатель (вѣроятно, Навуча Цицишвили, который сочинилъ продолженіе Барсовой кожи) не отважились, по словамъ автора, приступить къ этому дѣлу. Шота (Руставели) переложилъ въ стихи похвалу Таріеля и Автавилы, хвалилъ Нестаръ-Дареджана и Тинатию. Кахетинскій царь Теймуразъ I былъ лучшій изъ поэтовъ, но и тотъ не захотѣлъ взяться за это дѣло, а воспѣлъ Дзипхана и Лейлу. Я же, секретарь царскій Мамука, заявляетъ авторъ, переложилъ въ стихи Заагіани въ то время, когда былъ въ плѣну въ Одиссѣ. Работа, какъ видно, была заказана ему Леваномъ Дадіани: მამუკის, გავლესე ამავი ზააგანო. Цѣлыхъ семь четверостишій заключаютъ въ себѣ восхваленіе Левана Дадіани. Леванъ же, упоминаемый въ записи, есть Леванъ II Дадіани (+ 1657), сынъ Манучара I. Леванъ II былъ самымъ могущественнымъ владѣтелемъ Мингреліи. Постоянно одерживая побѣды надъ сосѣдями, онъ неоднократно бралъ въ плѣнъ вельможъ, принцевъ и даже царей имеретинскихъ. Трудно утвердительно сказать, кто такой Мамука, авторъ Заагіани. Леванъ разъ взялъ въ плѣнъ повѣстнаго своею отменною храбростью имеретинскаго царевича Мамуку, брата царя Александра, и задушилъ его въ крѣпости (Картлис-Цховреба, т. II, стр. 200). Объ немъ, конечно, не можетъ быть рѣчи въ нашей записи. Исторія упоминаетъ еще о другомъ Мамукѣ, пмѣвшемъ дѣло съ Леваномъ Дадіани. Когда имеретинскій царь Георгій по вѣщенію моурава Георгія Саакадзе послалъ войска противъ Левана Дадіани, то главнокомандующими были назначены «бокаултъ-ухуцесь» (начальникъ приставовъ) Мамука и Амигабаръ Абашидзе, но, по словамъ историка Вахушта, затѣя эта не удалась, и войска, обращенныя въ бѣгство, вер-

ნუანსე ზაადე (ibid., სტრ. 198). ზუთ-მუჟე, ზღაუკომან-
დუოიი მამუკა იოალე თოდა ვე პღეზე, ი ჰოთა ვახუშთე ეო
სუთაეთე ბოკაულთე-უხუცესომე, იო იფე მოგე ზუთე ი სეკრე-
ტარემე იმერეთისკოგო ცარე. ზრომე თოგო, მუ ჰნაემე, ჰო ლე-
ვანე დადიანი იდერჰალე ეჟე იობედუ ნადე კარტალინისკიმე ცარე-
რემე სვიმონომე ვე იშიკვიტე ი ვეჰლე მნოგო პღეზნისხე
(ibid., სტრ. 195). ვოზმოჟნო, ჰო ვე ჩისლე პღეზნიკოვე ზუ-
ლი ნაშე მამუკა ი ბარდჰიმე ვაჩნადზე, კოტორე ი ჰანილესე
იერელოჟენიემე ვე სტიჰი «ზაკიანი» ი «საამიანი». იჟე-
იერიდენიე ჰაღლავიე «ზაკიანი» ირიჰსუვაეთე მამუკე, ა
«საამიანი» ბარდჰიმე ვაჩნადზე. ი თომე, ჰო იოსლედიი იმენ-
იო ვე იდიშე იერელოჟილე ვე სტიჰი «საამიანი», მუ იმეემე
სვიდღეთესუთო ცარე არჩილა. ირი დვორე ლევანი დადიანი ლი-
ტერატურა, ვიდიმო, იოცღვტალა. ირიდემე თეიერე იერიდესოვიე,
იზე კოტორაგო მუ ვეჰლი იჟეიერიდენიისე სვიდღევია იბე ავთორე
ზაკიანი:

..[თავი] ჰირეკლი. დასაწყისი.....

..[ზაკიანი] ი ნათქომი არის მამუკა [მდიუნისა]..

..[ამას უ]კანით საამის ანბავი ზაკ[იმი ვახსანდის ნათ]ქვაში¹⁾..

გეხევეწები გონიერთა, ვინცა [არ ხართ თვისა] მკვლელი;
ამას ყური მოუპყართ, ბრძენი იყოთ, ანუ ხელი,
საქართველოს ეს ანბავი დარჩომოდა ძველის ძველი,
და თუმცა იცოდეს ჩემგან უკეთ, რად არ მიყო ერთმან ხელი?

ვერ შეემართა შევთელსა და ვერცა სერგის თმოგველსა,
ვერცა მანუჩარს მწერალსა, ტკბილის სიტყვისა მზობელსა,
[მო]რიდებოდეს სიტყვასა, უშვერსა და საგმობელსა,
[და ვი]სცა გიკითხავთ ამბავი, თქვენც ხედავთ გაუწყობელსა.

¹⁾ Пополнение недостающих мѣстъ этого заглавія и приведеннаго ниже текста есть не что иное, какъ догадка.

შოთამ გაღეჟსა ტარისა და აეთანდილის ქებაო,
ნესტანჯარს უქო ციმციმი, თინათინს მო(ყ)ვანებაო,
მათ მოახმარა გონება და მისნი ტკბილნი მცნებაო,
[და თლ]ად არად სცალდა მათ ზედა, იმღერდა ვითა ებაო.

თვით კახთ მეფე თაიმურაზ ყოველთა უკეთესია,
[მსმ]ენელი, გამომეტყველი მისგან ვინ უკეთესია,
[ამა] სოფელსა სიმუხთლით ლახვარი მას არ სთესია,
და [ძი]ლიხან აქო ლეილი, მან არ ინდომა ესია.

[ბრძ]ენი ვინცა ხართ გასინჯეთ ეს ჩემი დანაწერება,
[ზაა]ქიანი გავლექსე და ფრიდონისა ქველობა,
ჯიმშედს და მეფეს აფთიონს ავით არ უნდა კსენება,
და სალიმ და თურქიმ ძმა მოკლა, ჯოჯოხეთს ყოფნა ინება.

მეფის მღივანმან მამუკამ ვთქვი ესე ზააქიანი,
[კარ]გია ესე სასმენლად, კაცი ვინცა ხართ ჭკვიანი,
ოდიშს ტყვედ ვიყავ, გავლექსე, მე თავსა უყავ ზიანი,
[და] ვინცა შენდობა მიბძანოთ, თქვენი არ იყოს ზიანი.

ქება ვით ვკადრო მე ლომსა და მზეებრ მონათობელსა,
ხელმწიფეს პატრონს დადიანს ლეევანს ოდიშის მფლობელსა,
[მას წყალობისა] სიუხვით და კმლითა დამაპყრობელსა
და [მის] ერთგულთა ლხინისა და ორგულთა დამამხობელსა.

[კელმწი]ფის მანუჩარისა ძე არის მტერთა მზარავი.
Далѣ три стиха этого четверостишія и пять слѣдую-
щихъ четверостишій опускаемъ, такъ какъ они сохранились
только наполовину.

[პირველ] უნდა კელმწიფენი სამართლითა იქცეოდეს,
ავი საქმე გარდაეშვას, კარგსა ხან-გრძლად ექცეოდეს,
ნაოკარი ააშენოს, კარგი არსად იქცეოდეს,
და ღმერთი ამას დაიმადლებს განკითხვასა მისსა ოდეს.

თქვენცა გასმია, ზააკ რა ქნა, უმალ თაეის მამა მოკლა,
უბრალონი კელმწიფენი აფთიმონ და ჯიმშედ მოკლა,
სხვა მრავალი ქვეყანასა გველისათვის კაცი მოკლა,
და სული ეშმაკს მიაბარა, დღენი მისნი შეამოკლა.

Начало текста:

ზააკ იყო მუხვარდის ძე, ფალავეანი გამოთქმული.

Далѣ пропускаемъ четыре четверостишія, такъ какъ
они цѣликомъ не могутъ быть восстановлены.

ზააკ დართო ეშმაკს ნება, უთხრა სიკუდილი მამისა,
დღეს შეიმოკლებს ამითა, წარწყმედასაცა ლამისა,
[მას] გრძლად ეგონა სოფელი, არის ერთისა წამისა,
და ეშმაკმან ფიცხლავ გაბედა სიკუდილი მისის მამისა.

აქა ზააკს ეშმაკი მამის სიკუდილს უჩჩევს.

ეშმაკმან ორმო გათხარა, მის უცხო არ იქნებოდა,
შიგან ლახვარი დაასო, კაცი ვერ მოუჩრჩებოდა,
ზააკის მამა აბანოს წავიდა, იარებოდა,
და რა ცოტა წაელო, ჩაეარდა, იმამ წამს სული ხდებოდა.

რა მოკლა ზააკის მამა, ეშმაკი გაუჩინარდა,
ზააკ ტიროდა, მოსთქვემდა, ეს რა ვქენ, მეტად იზანდა,
რა მამეჩვენა კაცურად, ნეტარ ვინ იყო ვინარად,
და გლოვა გაუშვა, ტახტზედ დაჯდა და პირსა იზანდა.

ეშმაკმან შეკრა ზააკის მზარეულების გულია,
იმათ საჭმელი წაუხდა, ვერცა ქნეს კარგი პურიცა,
სულ ნამზადისი წაუხდა, რაც რომე სანუკვარიცა,
და მიართმენ შეჭირვებულნი, თითვან გულდაგულიცა.

რაც საჭმელი მიუტანეს, მას იამა არად არად,
მზარეული აცემინა და გაყარა კართა გარად,
ის იბლიხი კიდევ მოვა, მოეჩვენა სხვათა გვარად,
და ზააკს ესმა, მან დატუქსა, მან უბძანა ბმოზა გარად.

წადი ჰკითხე იმა კაცსა, თუ რა იცის მან ზნენია,
კითხეს: ვაჟო, სითგან მოხვალ, ანუ იცი რა ზნენია?
იმა თქვა თუ: საფრანგეთსა მე ვისწავლე სულ ზნენია,
და მზარეულად სულ კარგი ვარ, სხვაცა ბევრი მჭირს ზნენია.

Остальная часть текста Заакіани и Сааміани имѣется и
въ слѣдующей рукописи, описаніе которой ниже приводится.
Здѣсь добавимъ только конецъ Сааміани:

საამისურ მზარეულად მისსა შინა გაემართა,
რა მივიდა, ზაულელნი მიეგებნეს ფიცხლავ კართა,
მივიდა და სავარდემი ვით ჭანდარი აემართა,
და დაჯდა, შექნა ნადიმობა, რაც უნდოდა დაემართა.

როდესაც ზაალ მიეცა თმა თეთრი, ვითა ბერია,
შორს გარდაადგო შამშშიგან, ართუ ძე, ვითა მტერია,
ფაშკუნჯმა პოვა, გაზარდა, ბრძანება ღეთისა ერია,
და ვირემლის ამას პოვებდა, ეს იქნა, რაცა სწერია.

49 (=2384). Ростоміани, рукопись in folio большого формата, въ 35,5×23 сантим., написана на бумагѣ строчнымъ мхедрули и черными чернилами. Всѣхъ листовъ теперь 489. Рукопись въ досчатомъ переплетѣ, обтянутомъ черною кожею; она содержитъ въ себѣ Заакіани, Сааміани и Ростоміани. Первой части недостаетъ въ началѣ нѣсколько листовъ, на которыхъ помѣщались все предисловіе и первыя 10 четверостишіи Заакіани. Второй части недостаетъ въ концѣ трехъ послѣднихъ главъ, текстъ прерывается теперь стихами 235-ой главы:

იმა. ათას. აქლემსა. ნაღლი. აჰკიდეს. თეთრია.

სამასსა. ოქრო. ქსოვილი. აჰკიდეს. ღიბა არია.

Дальше оставлены 20 бѣлыхъ листовъ до 483 листа. Послѣдніе шесть листовъ 483—488 заняты оглавленіемъ. Заакіани, Сааміани, Фридоніани и Ростоміани въ нашей рукописи имѣютъ общую нумерацію главъ. Ростоміани начп-

ається съ 45 главы. Всѣхъ главъ въ нашей рукописи показано 235, но если пополнить недостающее, ихъ будетъ 238. Переписчикъ не указанъ, дата не приведена, но, судя по почерку и матеріалу письма, рукопись безусловно конца первой четверти XIX вѣка. Въ числѣ водяныхъ знаковъ бумаги показаны 1820 и 1823 гг. Кроме того, филигранью служатъ: овальный щитъ, украшенный цвѣтами; въ щитѣ левъ на заднихъ лапахъ, который держитъ пукъ молшій; ниже записъ: «Гг. Х. Люстиныхъ». Начало текста:

სამზარეულოს საქმელსა შვეამკობ მე სულ კარგა,
ხელმწიფის საამებელს მე გავაკეთებ სულ კარგა,
(მ)ზარეულებსაც დაუხდი, რომელ რომე არ უფარგა,
და ზაქ ხელმწიფე ამ სიტყვამ სულით ხორცამდინ დაკარგა.

50 (=2714). Ростоміани, рукопись безъ переплета въ 32,5×21 сант., писана на снѣихъ бумагѣ строчнымъ мхедрули и черными чернилами, заглавія исполнены плохою киноварью. Рукопись и наполовину не сохранилась. Она начинается съ конца 24-ой главы и кончается 103 главою. Значитъ, включаетъ въ себѣ часть Сааміани и часть собственно Ростоміани, но и въ промежуткѣ указанныхъ главъ много недостаетъ, между прочимъ совершенно отсутствуютъ 29—37 главы. Пагинаціи нѣтъ. Всѣхъ листовъ 118. Текстъ теперь начинается стихомъ:

რა ზალდაჩამ. ჯაშუშთანა. ეს. ამბავი. გაიგონა.
ლაშე. დღესა. წამოერთო. ომსა. არას. დაეღონა.
ლამით. მათი. ცეცხლი. ნახა: ხელი. შუბსა. დაეკონა.
და შეუჭივა. თავს. დაესხა. კოცა. შექნა. სისხლთა. ფონვა.

Конецъ:

ალი. გავლო. არ. უნახავს. ვირ. კიდემდის. თვალსა. ჩემსა.
ერთავი. ბეწვი. არ. დაწოდა. თვითონა. და მისა. ცხენსა.
გარდამოხდა. შემოქმედსა. პირდამკობით. თაყვანისცა.
და მე დამიცევ. შეუტოდრად. შენ. მტერი. ხარ. ბრჭეთა. ბრჭესა.

რა ქეპოზ. შვილი. ნახა. ცეცხლისგან. შეუწველია.

Рукопись безусловно конца первой четверти XIX вѣка, ибо флигрань бумаги указывает на 1817 и 1815 гг. Кроме того, въ число знаковъ флиграня входятъ буквы: Я. М. Ф. Д. Я. и медвѣдь съ топоромъ на плечѣ и съ короною надъ головою, гербъ города Ярославля (Н. П. Лпхачовъ. Палеограф. знач. бум. знаковъ II, стр. 247, III № 3613).

51 (=1701). Отрывокъ изъ Ростоміани, заключающій въ себѣ рассказъ о Ростомѣ и Зурабѣ, ამბავი როსტომისა და ზურაბისა, рукопись въ видѣ тетради, въ 21,5 × 17,5 сант., писана на бумагѣ строчнымъ мхедрули и черными чернилами; заключаетъ въ себѣ всего 30 листовъ; пагинація нѣтъ. По содержанію наша рукопись обнимаетъ 83 — 92 главы Ростоміани. Только начальное четверостишіе нашей рукописи, сообщающее свѣдѣнія о личности Ростомы, не имѣется въ другихъ спискахъ Ростоміани:

როსტომ იყო კაცად ლომი, შვილის შვილი საამისა,
მას ჰავა ჰყვა ნარინანი, არსად იყო მგზავსი მისა,
თვითონ როსტომი მომსპობი დევ-გობნეულთ მაზანდარანისა,
და მამა ჰყავდა მას ზაალი მეფის ხელთ-ქვეშე ტანისა.

Конецъ 92 главы вполне совпадаетъ съ текстомъ другихъ рукописей. Рукопись несомнѣнно второй половины XIX вѣка.

Подводя итоги къ обзору рассмотрѣнныхъ рукописей и называя условно всѣ части грузинскаго перевода Шахъ-Намэ подъ именемъ Ростоміани, мы должны прежде всего констатировать, что ни одной полной рукописи Ростоміани не имѣемъ, но текстъ можно почти цѣликомъ возстановить изъ разныхъ списковъ. Чего нѣтъ въ одномъ, сохранилось въ другомъ; недостатки однихъ, покрываются достоинствами другихъ. Пока нельзя только возстановитъ цѣликомъ всего предисловія и начала текста Заакіани. Дефектность рукописей, которыя не древнѣе XVII вѣка и которыя имѣли крѣпкіе

переплеты, отчасти доказываетъ, что Ростоміани былъ любимую книгою чтенія, пмъ зачитывалсь, п рукописи отъ частаго употребленія портились. У грузинскаго народа нѣтъ болѣе любимаго героя, чѣмъ Ростомъ. Много сказаній, много легендъ п народныхъ стиховъ сложено о Ростомѣ. Быть-можетъ, сказанія о Ростомѣ вращались среди грузинскаго народа еще задолго до перевода Шахъ-Намэ, но нельзя отрицать, что п самый переводъ перешелъ въ народъ. Въ этомъ смыслѣ любопытны параллели, которыя указалъ Н. Марръ между стихами Ростоміани п народными¹⁾. Въ Ростоміани (рукопись № 406, стр. 633) читаемъ:

აწ სხვა საქმესა აპირებ, შენ როსტომ დაგვიწყებია,
ტუსი, გივი და გოდერძი ერანის თავადებია,
ორი ნაწილი დახოცეს, ჩვენ გვიყვეს რა ნაენებია,
და თუ ბეჟანს მოჰკლავ, იცოდი, აწ სრულა ახბრდებია.

Народные (Пшавекія стихотворенія, Тифлисъ 1887 г., стр. 105):

ბეჟან, გივი და გოდერძი ერეჟანს თავადებია,
ბეჟანს ნუ მოჰკლავ, ბატონო, თორემ მეც გავეარდებია.
ან კლდეზედ გადავეარდები, ან წყალში ჩავარდებია.

Ростоміани (№ 406, стр. 625):

ატირდეს და მოახსენეს: შენ მალალო კელმწიფეო,
ჩენნი სარჩო ჭალა იყო და საზამთრო ერთი ტყეო,
იგ ღორითა სრულ აესილა, არ ეგების სიმრავლეო,
და ტანად ყველა პილოსა გავს, კბილები აქეს კრმლის სიგრძეო.

Народные (Ibid., стр. 102):

ატირდა და მოახსენა: ბედნიერო ხელმწიფეო,
ცოტა რამ ველი გვიბოძე, ცოტა სანადირო ტყეო,
აქაც ღორი შემოსულა, კბილები აქეს ხმლის სიგრძეო;
რომელიც აიმ დიდ ღორს მოჰკლავს, ღმერთო მიეც დიდი
ამა ღორისა მამკლავი ბეჟანია, გივის ძეო. [დღეო!

¹⁾ Н. Марръ. წერილი ვეფხვის ტყაოსნის გამო. გაზეთი თეატრი 1890 წ. № 12.

Этот почти дословный переход стиховъ Ростоміани въ народъ служитъ лучшимъ доказательствомъ популярности Ростоміани среди грузинскаго народа. Герой Ростомъ акклиматизировался въ Грузію, если можно такъ выразиться, и сдѣлался народнымъ національнымъ героемъ. Отрывокъ народнаго Ростоміани, записанный Т. Разикашвили, можно прочесть въ газетѣ «Иверія» за 1889 г. № 82. Нѣкоторые стихи этого отрывка дословно повторяются въ рукописномъ Ростоміани. Напримеръ:

ზურაბ მჯდომი კოშკსა გვანდა, გარე ევლო გალავანი (№ 406, стр. 337).

Въ народномъ: ზურაბ იჯდა, კოშკსა გვანდა, ირვლივ ევლო გალავანი.

Тамъ же въ рукописи: მარცხნით უჯდა ზანდარაზმან, მარჯვნივ იმან ფალავანი.

Въ народномъ: მარჯვნივ ელო აბგაროზი, მარცხნივ იყო ფალავანი.

Въ рукописи (ibid., стр. 360.):

შენ ბერო კაცო, მუხთლობით, საუბრად პირი აილო,
რად მამკალ, გიჯობს ზღვაშიგან თევზთაგან ცნობა აილო,
ჰაერთა შიგან გახვიდე, ზეცით ძალ-ჰკუა აილო,
და ვარსკვლავთა თანა საჯდომლად მიწათ სურვილით აილო.

Въ народномъ:

შენ ბერო კაცო, რად მომკალ, ხმალი რად დამეც ვადამდე,
შენ მამაჩემსა როსტომსა საით წაუხვალ სადამდე?!

ზღვას გახვალ, იქ გამოგყვება, ქვესკნელს ვერ დაემალები,
გერჩიენა ცას წაჰსულიყავ, ვარსკვლავთა ჰკუა აგელო,
ხმელეთი საჰვრეტლად გქონდეს, მიწა სურვილად წაგელო.

Въ рукописи (№ 428, стр. 350):

მერმე გაუხსნა ხუფთანი, ელვა გამოჰკრთა მზევითა.

Въ народномъ:

ასწია გმირისა მკლავსა, ელვანი იყვნენ ცისანი.

Всѣ разсмотрѣнныя рукописи Ростоміани могутъ быть

раздѣлены на двѣ группы. Одна группа наиболѣе полная (№№ 1505, 2384 и 2714) заключаетъ въ себѣ Заакіани, Сааміани, Фридоніани и Ростоміани. Рукописи этой группы мало отличаются другъ отъ друга, но за лучшую изъ нихъ нужно признать № 1505, полнѣе № 2384. Другую группу составляютъ рукописи, заключающія въ себѣ собственно Ростоміани или то, что до сихъ поръ считалось за Ростоміани, а именно та часть Шахъ-Намэ, которая начинается съ рожденія Заала и кончается смертью Госташаба (№№ 1580, 406, 428 и отчасти 1701). Рукописи этой группы, въ свою очередь, можно раздѣлить на двѣ категоріи. Къ первой нужно отнести № 1580, копию петербургской рукописи, которая замѣтно отличается отъ другихъ какъ большими пробѣлами, такъ и лишними вставками. Ко второй категоріи относятся №№ 406 и 428, между которыми тоже замѣчается разница, но скорѣе количественная, чѣмъ качественная, ибо № 406 заключаетъ въ себѣ нѣсколько четверостишій, которыхъ нѣтъ въ другихъ спискахъ, и допускаетъ иногда пробѣлы, которые не всегда можно объяснить дефектностью. Оправдаемъ наши выводы примѣрами. Въ № 1580 шестнадцать четверостишій передъ вставкою Парсадана Горгоджанидзе (стр. 7b) ничего общаго не имѣютъ съ такимъ же количествомъ стиховъ другихъ рукописей. Это особая редакція, но редакція худшая, чѣмъ въ другихъ. О томъ, что самой вставки Парсадана нѣтъ въ другихъ рукописяхъ, мы уже говорили. Кромѣ того, въ означенной рукописи совершенно отсутствуютъ: 16 четверостишій послѣ шестаго четверостишія отъ начала или отъ стиха: ასაკი სრული მკერდ-მკლავი ვაჟისა მათ აქიანდა (№ 406, стр. 2—6); 64 четверостишія на стр. 18b, отъ стиха: ამას ბრძანებს: მე ვწუნოდი ცისა სწორთა შარიერთა (ibid., стр. 41—54); 10 четверостишій на стр. 70b, отъ стиха: ვისს უამბეს: ყარაჲ სადმე ლაშქარშიდა შეპარულა (ib., 173—175); 16 четверостишій на стр. 248b, отъ стиха: ფარემუზ რო-

სტომს წინაშე თქვა ესე საუბარია (ibid., 495—498); три четверостишія на стр. 359а, отъ стиха: სამსა დღესა დაკაზმულნი ერთმან ერთსა ვეუბნით (ib., 697—698); по одному четверостишію на страницахъ: 161b, 260а, 393а и 407а. Зато въ № 1580 имѣется много лишннихъ стиховъ, совершенно отсутствующихъ въ другихъ рукописяхъ. Изъ нихъ по одному четверостишію приведено на страницахъ: 9а, 11b, 14а, 130а, 152b, 160b, 163а, 188а, 201b, 208b, 209а, 225а, 246а, 291а, 297а, 303а, 311а, 312b, 315а, 316b, 320а, 340а, 345b, 352а, 353b, 355b, 356b, 359а, 366b, 368b, 370а, 370b, 375а, 376а, 383b, 384а, 387b, 388b, 391а, 393а, 396а, 399b, 401а, 406а, 412b; по два четверостишія на страницахъ: 231а, 384b и 398ab. Слѣдуетъ отмѣтить, что добавленные стихи встрѣчаются очень часто вмѣсто прозаическаго оглавленія другихъ рукописей; иногда такіе стихи писаны киноварью. Мнѣ сдается, что всѣ эти добавленія сдѣланы Парсаданомъ Горгиджанидзе, и въ этомъ нужно видѣть главную его работу въ Ростоміани. Пробѣлы можно объяснить дефектностью оригинала Горгиджанидзе. Можетъ статья, что въ петербургской рукописи нѣтъ столько пробѣловъ: кое-что могли пропустить и московскіе переписчики. Разночтеній лексическаго характера очень много. Для примѣра укажемъ нѣкоторыя мѣста изъ № 406. Вмѣсто: აჰკიდეს და გაემართნეს (стр. 142), въ № 1580 читаемъ: მადლი ჰკადრეს გაემართნეს (стр. 61b). Вмѣсто: რკინისა კარსა, читается: თამთან კარსა (65а); ჰური (96) = ჰირი (38а); სმასა (191) = კმასა (85b); მას დღესა (200) = მას დამესა (90а); უფასონი საჭურჭლენი (211) = უთვალაენი საჭურჭლენი (100а); რამ დაბადა (229) = ეინ დაბადა; ბარამ შეკრა (297) = ბრძანა შეკრა (138b) и т. д. Перестановки словъ и стиховъ въ этой рукописи тоже очень часты.

Въ № 406 нѣтъ: вставки о Багратѣ Мухранскомъ, 7 четверостишія на 308 стр., отъ стиха: გამოარჩივა ლომ-

გულნი სახელდებულნი თავადნი (№ 428, стр. 294—296);
 двухъ четверостишій на стр. 319, отъ стиха: ომის ძებნა
 რა შეიძლო, სამანგანით წამოვიდა (ib., стр. 308); такое же
 количество четверостишій на стр. 340, 466; 8 четверости-
 шій на стр. 526, отъ стиха: მიწასა დასცა უწყალოდ მთის
 ოდნად გადიდებული (№ 428, стр. 510—512); 4 четверо-
 стишій на стр. 533, отъ стиха: დღესითგან თქუენი სწორება
 ეტლსა ძლივ შეეფერების (ibid., стр. 518—519); 3 четверо-
 стишій на стр. 720, отъ стиха: აჯერ ქათელის კელმწიფე
 მორკმული შამახსურული (ib., стр. 708); на стр. 775 подъ
 заглавіемъ: აქა ქაიხოსროვის ხეაიაშანი და ახლადვე დალო-
 ცვა კელმწიფედ, приведенъ текстъ слѣдующей главы, и та-
 кимъ образомъ пропущено 18 четверостишій, отъ стиха:
 ჯანი მამკვარეთ, ერთს დღესა კელმწიფემან კაცს უბრძანა (№
 428, стр. 764—767); нѣтъ по одному четверостишію на
 стр.: 313, 537, 500, 508, 587 и 792. Добавленія стр.
 505—808 не на мѣстѣ. Лпшнія четверостишія, которыхъ
 вовсе нѣтъ въ другихъ рукописяхъ, встрѣчаются въ № 406
 на страницахъ: 68, 166, 193, 337, 338, 339 и 647, по
 одному четверостишію на каждой страницѣ. Замѣтимъ кста-
 тѣ, что листы № 406 иногда перепутаны. Такъ, за текстомъ
 784 страницы должепъ слѣдовать текстъ 789, а за текстомъ
 788 страницы текстъ 785. Текстъ собственно Ростоміани
 остальныхъ рукописей, №№ 428, 1505, 2384 и 2714
 большихъ отличій между собою не представляютъ, но исправ-
 нѣе всѣхъ ихъ № 428. За послѣдней рукописью остается
 преимущество и по древности, ибо, какъ мы указали, руко-
 пись XVII вѣка.

Отдѣльныя главы и эпизоды изъ Шахъ-Намэ, или Росто-
 міани очень распространены среди грузинъ, но больше всего,
 судя по многочисленнымъ спискамъ, грузинскому народу пра-
 вится извѣстный своею художественностью романтическій
 эпизодъ между Бежаномъ и Манижэ, носящій названіе Бе-

жანიანი илп Бежани-Манижаниანი. Бежаниანი выдержалъ болѣе десяти изданій, тогда какъ другія части Ростоміани еще ни разу не были изданы. Списковъ Бежаниани, какъ увидимъ ниже, въ Библіотекѣ общества довольно много.

52 (=240). Бежаниани, ბეჯანიანი, рукопись въ видѣ тетради, въ 22×17,5 сант., написана на бумагѣ строчнымъ мхедрули и черными чернилами, заключаетъ въ себѣ 22 листа, изъ которыхъ два послѣднихъ пусты, начало добавлено другою рукою и на другой бумагѣ. Старый текстъ содержитъ въ себѣ 36 страницъ. Рукопись, вѣроятно, начала второй четверти XIX вѣка, ибо въ числѣ знаковъ филиграніи указанъ 1826 г. Начало стараго текста:

რა შევიდნენ კალაშია, მოეგებნეს ღორნი წინა,
ბეჯან მშვილდი გარდაიცვა, მათ ისარი დაუშინა,
ერთმა ღორმა მოუქნივა, ჯაქვ-ლუფთან იწაუხდინა,
ბეჯან ხმალი ამოიღო, გააქციენა, შეაშინა.
მერმე ლახტი ამოიღო, ტვინი ალაგს დაუთხინა ¹⁾.

Конецъ:

საწუთროსა ავკარგობით ბოლო აღრე მოვლებს,
იხარებს და ემოყვრებს, ქვეყნის საქმე გაგრძელდების,
ვეშვის პირსა ვინც აბია, იმას ტახტი არ მიხედების,
აწ იყვენით თქვენა ამოდ, მტერი თქვენი მოცაწყდების.

53 (=2589). Бежаниани, рукопись безъ переплета, въ видѣ тетради, въ 22×18 сант., писана на бумагѣ кругловатымъ мхедрули и черными чернилами. Заглавія и первое слово каждаго четверостишія писаны красными чернилами. Въ числѣ знаковъ филиграніи показанъ 1828 г. Рукопись переписана въ Тифлисѣ при Калоубанской церкви Мопсеемъ

¹⁾ Пять стиховъ, вмѣсто четырехъ, исключительное явленіе. Четвертый стихъ, вѣроятно, равно былъ представленъ въ двухъ рукописяхъ, и переписчикъ привелъ оба варіанта.

Давидовичемъ Юрамашвили въ 1829 г., 25 іюня. Перепи-
счику было 12 лѣтъ. Эти свѣдѣнія мы почерпаемъ изъ пос-
лѣдствія:

ესე საერო წიგნი ბეჟანიანი აღწერე კალოუზნის ეკლესი-
აში მე დავითის ძემ იორამასშვილმა მოსემ. ვიყავ წლისა იბ-
თუ შეცთომა ჰპოვოთ რამე, შემინდევით: ახალი მოსწავლე
ვიყავ. ჩუკთ წელს, ივნისის კე, ქკს ფიზ. Рукопись заключаетъ
въ себѣ 62 страницы. Конецъ текста такой же, какъ въ №
1574. Начало: აქა ამბავი დასაწყისი ბეჟან და მანიჭავისა.

54 (=2411). Бежапиани, рукопись въ кожаномъ пе-
реплетѣ, въ 17,5×24 сант., написана на сиповатой бумагѣ
круглымъ мхедрули. Четвертый и седьмой стихи каждой
страницы писаны киноварью. Всѣхъ листовъ 40, изъ кото-
рыхъ четыре послѣднія не заняты текстомъ Бежапиани. Ко-
нецъ:

შენ და ბეჟან იხარებლით ერთმანერთის სიახლითა,
წესი არის საწუთროსა, ვერ გაძღების სიამითა,
ზოგთა მიწას გაასწორებს, ზოგთ ამყოფებს გვირგვინითა,
და დღეს თქვით, მოისვენეთ, ნულარავის შენატრითა.

Затѣмъ записъ рукою текста:

ქ. სოლომონ ბძენი ზღვისა პირსა მიბძანდება,
დედოფალი ვეზირბეგი თან გაჰყვეს. მებადენი თან გაჰყვესა.
მებადემ ბადე გაღუგლო, სამი თევზი გამოხყვესა,
სამი თევზი ტაფას დადევს, მალლა ცეცხლსა შემოდგესა,
კარგა ხარშა, შეუმთავრეს...?

Въ началѣ немного недостаетъ, и текстъ начпнается
словами: წავალ მაზედ საომრად, ღვითთ ამოვწყვეტ მე იმათა.
Рукопись начала XIX вѣка.

55 (=1569). Бежапиани, рукопись въ видѣ отдель-
ной тетради, въ 17,5×22 сант., писана на бумагѣ некра-
сивою скорописью мхедрули и черными чернилами, безъ пе-

реплета и пагинаціи. Плохо сохранившаяся приписка въ концѣ указываетъ, что этотъ Бежаніани переписанъ въ началѣ ноября (годъ не указанъ) Талалю, урожденной Гулба-атиани изъ благородной фамиліи: დაიწერა ესე ბეჯანიანი დამ-ღვგ გიორგობისთვის. ღმერთი შეეწიოს. დამიწერია მე კეთილ-შობილის გულბათიანთ ქალს თალალასა. Рукопись по всѣмъ признакамъ первой половины XIX вѣка. Всѣхъ листовъ 22.

56 (=1568). Бежаніани, рукопись на бумагѣ въ 22×23,5 сант., писана кругловатымъ мхедрули и чернымъ чернилами; рукопись безъ переплета и пагинаціи; въ началѣ она дефектна; текстъ начинается словами:

გაგულისდა ბეჯან, იტყვის: მე არა ვარ უსუსური.

Всѣхъ листовъ двадцать, но послѣдніе четыре заняты стихотвореніемъ Давида Гурамишвили: «ეო მეო აქეთ მომ-ხედო». На послѣдней страницѣ перечень несчастныхъ дней. Рукопись по всѣмъ признакамъ первой половины XIX вѣка.

57 (=1571). Бежаніани, рукопись безъ переплета въ видѣ тетради, въ 22×18,5 сант., писана на толстой бума-гѣ некрасивымъ и неразборчивымъ строчнымъ мхедрули и поблекшими чернилами. Всѣхъ листовъ 28, изъ которыхъ четыре послѣдніе заняты другими стихотвореніями. Въ нача-лѣ недостаетъ по крайней мѣрѣ одного листа. Рукопись, безъ сомнѣнія, пачала XIX вѣка.

58 (=1572). Бежаніани, рукопись безъ переплета въ видѣ тетради, въ 22×18,5 сант., писана на бумагѣ не-красивою скорописью мхедрули и черными чернилами. Всѣхъ листовъ 18. Въ концѣ запись, изъ которой видно, что ру-копись переписана Елизаветою, дочерью квархитскаго жптеля Назаришвили. კვარხითში მაცხოვრებელი ნაზარიშვილი ამის ქალის ელისაბედი დაწერილი ეს ბეჯანიანი. დაწერილი და სა-

ლობით მოხმარდეს ჟამს ამის. Рукопись, вѣроятно, начала XIX вѣка.

59 (=1573). Бежаніани, рукопись въ видѣ тетради, въ 24×17,5 сант., писана на бумагѣ кругловатымъ мхедрули и черными чернилами, безъ начала и конца, заключаетъ въ себѣ 24 листа. Изъ приписокъ на поляхъ видно, что переписчикомъ былъ нѣкто Георгій Аликуловъ въ мѣстности Арцивъ, გიორგი ალიყულაშვილის კელითა აღწერილი არწივსა. Рукопись, какъ видно, начала XIX вѣка.

60 (=1535). Сборникъ разныхъ статей, рукопись въ 16×20 сант., въ простомъ переплетѣ, писана на спиеватою бумагѣ красивымъ круглымъ мхедрули и черными чернилами. Всѣхъ тетрадей 13, и въ каждой тетради по 8 листовъ. Исписанныхъ страницъ 211. Сборникъ написанъ въ 1818 г. въ Кизлярѣ Яковомъ Христофоровичемъ Мапсурадзе. Содержаніе статей такое:

1. Небольшое стихотвореніе, въ которомъ авторъ сѣтуесть на плохое время (стр. 1).

2. Ямбическое стихотвореніе, написанное на ризѣ Хатхульской Божьей Матери царцею Тамарою послѣ побѣды ея надъ халифомъ. Тутъ же риторическое восхваленіе Тамары и свѣдѣнія объ ея смерти (2—6). Все это взято изъ Картелисъ-Цховреба.

3. Бежаніани (8—73). Въ концѣ авторъ замѣчаетъ, что онъ началъ переписывать Бежаніани 16 мая и кончилъ 18-го. განსრულდა ბეჯანიანი მაის. ივ. ვიწყვე. გავათავე. იბ.

4. Калъ-важіани, ქალ-ვაჯიანი (74—101). Приписка въ концѣ указываетъ, что статья эта кончена переписаніемъ 15 іюля 1818 г. დასრულდა ამბავი ქალისა და ვაჯისა. მკათათვის. ივ. ჩუიბ.

5. Жизнь и пзвѣстіе объ Алексіи Божьемъ чловѣкѣ. ამბავი და ცხოვრება ალექსი კაცი ლთისა (101—121). Въ концѣ записъ:

დასრულდა. ცხოვრება. აღექსი. კაცი. ღთისა. ყიზლარს.
წელს. ჩუიპ: იელისის. 20. 1818.

Жизнеописание Алексія Божіяго челоуѣка кончено въ
Кизлярѣ 20 іюля, 1818 года.

6. Стихотворенія неизвѣстнаго автора размѣромъ «шап-
ри», въ которомъ выражается скорбь по разлукѣ съ возлю-
бленной. Авторъ упоминаетъ, что онъ сопровождалъ царя
(122—131).

7. Стихотворенія Іосифа Меликова по поводу взятія
г. Ганджи кн. Павломъ Дмитриевичемъ Циціановымъ въ
1804 г. (132—138). Переписка этой части рукописи
кончена 1-го августа 1818 г. დასრულდა აშბავი. ციციანო-
ვისაგან აღება განჯისა, ჭარისა და ბელაქანისა. აგვისტოს.
პირველს.

8. Стихотвореніе Давида Гураמיшвили, ეო მეო აქეთ
მომხედეო и т. д., переписанное 3-го августа 1818 г. (139
—144).

9. Стихотворенія разныхъ авторовъ и между ними Іо-
сифа Тбптели, Якова Шемокмедели, царя Теймураза, вос-
хваленіе святыхъ въ алфавитномъ порядкѣ (დასრულდა ან-
ბანთ ქება წმინდანებისა აგვისტოს შვილსა), переписанное 7-го
августа 1818 г. (145—154).

10. «Анбантъ-кеба» неизвѣстнаго автора (154—162),
переписанная 10-го августа. დასრულდა ეს ანბანთ ქება აგვი-
სტოს ათსა.

11. «Анбантъ-кеба» разныхъ лицъ (163—159).

12. Другія стихотворенія неизвѣстныхъ авторовъ (170
—181).

13. Жизнь, мученіе и повѣствованіе о святомъ отцѣ
нашемъ Климентѣ, папѣ римскомъ: ცხოვრება. წამება და მო-
თხრობა. წმიდისა. მამისა. ჩვენისა. კლემენტის, რომთა, პაპისა
(181—210).

Въ концѣ записъ: აღესწერე ეს წიგნი ყიზლარს იაკობ

ქრისტეფორეს შვილმა მაისურაძემ ცხოვრება ესე ღირსისა მამისა ჩვენისა კლემენტი რომთა პაპისა და სხვები, რაც რომ კარგი ვნახე, და ეს კლემენდის ცხოვრება ეთარკმა რუსულიდამ ქართულად მურათხანიანთ დიმიტრის ძეს გიორგი მღვდელ(ლ)ს. ღმერთმან ადიდოს ორისა სოფლისა ცხოვრებასა შინა, და მე იმის გადმოთარგმნილზედ გადმოესწერე. ვინც იხილოთ და აღმოიკითხოთ, გვევდრებით ლოცვით გვახსენებდეთ. თუ რამე ნაკლებულება ჰპოვოთ, ნუ გეწყევთ, შეძლებისაებრ სიმაართეს ვცდილობდი. წამკითხველნო, აღმწერლისა ამისთვის ჰყავთ ლოცვა თქვენი და ღმერთს სთხოვეთ მისთვის ცოდვის შენდობა. ვიწყევ წერად მაისის პირველს. გავათავე აგვისტოს პირველს. ჩჳიპ: წელს. «Сію книгу, Жизнеописание достойнаго отца нашего Климента, папы римскаго, и другія статьи, которыя нашель хорошими, переписаль въ Кизлярѣ я, Яковъ Христофоровичъ Мансурадзе. Жизнеописание Климента было переведено съ русскаго языка на грузинскій священникомъ Георгіемъ Муратханіани, сыномъ Димитрія (да возвелчитъ его Богъ въ сей и будущей жизни!), и я списаль съ его перевода. Кто увидите и прочтете, прошу помянуть меня съ молитвою. Если найдете какіе-либо недостатки, не проблиняйте меня: по возможности я стараюсь быть точнымъ. Читатели, сотворите молитву для ипсца сего и просите Бога о прощениі ему грѣховъ. Началь переписывать 1-го мая, кончилъ 1-го августа 1818 года».

14. Стихотворение Димитрія Багратиона относительно открытия грузинской типографіи въ Москвѣ членомъ Святѣйшаго Синода экзархомъ Грузіи Варлаамомъ изъ ксанскихъ ерпставовъ и напечатанія праздничной мпнеп въ 1805 г. (стр. 211).

61 (=1563). Бежаніани, рукопись на бумагѣ въ 17×21 сант., въ картонномъ переплетѣ, обтянутомъ кожей. Письмо строчное мхедрули съ кпноварными заглавіями. Заг-

ლავია вообщე въ другихъ спискахъ Бежаніани не встрѣчают-
ся. Очевидно, нашъ Бежаніани взятъ изъ такого списка Ро-
стоміани, въ которомъ были оглавленія. Въ концѣ лишнее
четверостишіе, которое отсутствуетъ въ другихъ рукопи-
сяхъ:

სარო თავსა რა დაჰკიდებს, მას ფურცელი დაუჰკნების,
ძირი მისი დაფოთლდების და ტანიცა გაუხმების,
დასტურია მას უკანით, თავი მისი დადაბლდების,
და გონიერად გაიგონეთ, კაცს ნაწყენი არ შერჩების.

Далѣе запись переписчика:

დასრულდა ბეჟანიანი ესე კელითა იოსებისათა. ქ. ღთო-
კეთილცხოვრებაში ახმარე წიგნი ესე პატრონსა ამისსა. იელისს.
კმ. ქკს უპა.

«Оконченъ сей Бежаніани рукою Іосифа. Боже, въ до-
брой жизни дай пользоваться сею книгою владѣтелю! Іюля
28-го, въ корониконѣ 481» (=1793 г.). Въ рукописи всего
34 листа. При изданіи Бежаніани 1875 г. П. І. Умнкашви-
ли пользовался исключительно разсмотрѣнною рукописью.

62 (=1574). Сборникъ разныхъ произведеній,
рукопись на бумагѣ, въ 18×23 сант., въ кожаной обвер-
ткѣ, писана кругловатымъ мхедрули и черными чернилами; пе-
реписана въ 1828 г. пѣкимъ Абулатъ Андреемъ, которому
по записи во время переписки было всего 14 лѣтъ. Первые
два листа добавлены потомъ и письмо на нихъ некрасивое.
Рукопись заключаетъ въ себѣ:

1. Бежаніани, который заканчивается приведеннымъ
въ концѣ № 1563 стихомъ и дальше еще прибавляетъ та-
кое четверостишіе:

სამი არის ამ სოფლისა, ვინც მასა იქს, საყვედურათ არ გაჰ-
სმა და ჭამა და ტან ჩაცმა, სხვა ნაქმარი არ გაჰყვების, [ყვების:
ჩვენ მგზავრნი ვართ ამ სოფლისა, სამანსპიძლო აქ დარჩების,
რასაც იტყვის სირეგენითა, მასვე თავსა გარდახდების.

Затѣмъ приведено поученіе къ сыну въ видѣ заповѣдей, которое приурочено почему-то къ Ростому, «тѣломъ подобному слону» (пилотани) и начинается такъ:

ქ. სწავლა ბრძანა ჰილოტნისა, რომელი ასწავლა ნათანელსა: შეილო ნათანელ, რაც მეფეთ კარს გესმას, არ აღმოვიდეს პირისა შენისაგან, ვიდრე სხვათ არ თქვან. ნუ აღხვამ თვალთა შენსა დედაკაცისა მიმართ მშვენეიერისა ი თ. დ.

Это не что иное, какъ „Наставленія Хнқара, данныя сыну своему Натану“. Однако повѣсть объ Агирѣ Мудромъ не-полно представлена въ нашей рукописи.

Въ концѣ этой статьи послѣсловіе Бежаніани, такъ что послѣдняя статья писцомъ отнесена къ Бежаніани, хотя ничего общаго съ нимъ не имѣетъ.

ესე ბეჟანიანი წიგნი ავსწერე მე ანდრიაჲ, ვიყავ წლისა ამდენისა «იე», ქკს ფივ, ქეს(ითგან) ჩყკს. ავსწერე მაისის «კე», ქორონიკონსა მოუსეი ფი და ვინი (ფივ). ესე საერო წიგნი ბეჟანიანი ავსწერე თბილისის ქალაქის მაზრაში ჩუღურეთს მე აბულათ ანდრიაჲ. ვინცა ეს წიგნი წაიკითხოთ, ცხონება ოსტატსა, ღლეგრძელობა დამწერს უბრძანეთ, ვინც მოიპაროს, ვერ მოიხმაროს, ამინ. ქკს ფივ. წელსა ჩყკს, ვიყავ წლისა ამდენისა (იღ).

Запись указываетъ, что рукопись переписана въ той части Тифлиса, которая называется Чугурети, Абулатъ Андреемъ въ 1828 г., 25-мая, когда писцу было 14 лѣтъ, по другой записи 15.

2. «Асотъ-самгерели». ასოთ სამღერელი—Книга «о пѣнн членовъ» ასოთ-სამღერელი მართალი და ქვეშარიტია, დანიელისაგან, იმონისაგან (sic), ალექსანდრესაგან ბძენთაგან შესწორებული ქართულად დაცდილი მრავალჯერ.

3) Далѣе идетъ перечень несчастныхъ дней въ году.

4) Народные апокрифическіе стихи объ Іовѣ. Приведемъ это интересное стихотвореніе на основаніи нашей рукописи и №№ 9 и 1408.

ქ. ცის გახსნაზე დაიბიდა, დღეს დაესწრა ახსარებისა,
პირველ მისცა მტკიცე რჯული ლოცვისა და თაყვანისა,
წყევლიმც არის ღვთისაგან ასო ყოვლის ეშმაკისა,
თავათ იყო კაცის მტერი და მოსისხლე მერმე ღვთისა,
მოახსენა მაცხოვარსა მან პასუხი ბეზლობისა:
იოზს მიეც მორჭმუნება და სიმდიდრე ამ სოფლისა!
მერე სუფრა გაუშალეს ცით ჩამოსული ქვეყნისა.
გალანამცა, მაცხოვარო, შენთვინ ის არ იტყვის ძვირსა.
იქითა, პილწო ეშმაკო, ნუ მოსულხარ ბრუნდეს გზითა!
მე თუ იოზს სევდა მიეცე, უმძიმესი სიპი ქვისა,
იოზ ღმერთსა არ ემღერის, შენ გზა გქონდეს იუდისა.
ღედა მიწას შნო წაერთო აღგილისა და მინდვრისა ¹⁾.
იოზ იყო მღვთის მლოცავი აქა ჰყვანდა მრავლის გზისა,
მეტის მეტი სიმართლითა თავზედ ოქროს თმა ესხმისა,
მეტის მეტისა ლოცვითა მუხლზედ ტყავი არ შერჩისა ²⁾.
იოზ ³⁾ შეიღი ვაჟი ყვანდა, სამი ქალი, სახე მზისა,
ათივ ერთს დღეს დაეხოცა, ერთიც აღარ დარჩა ძირსა,
იოზ ღზინი არ მოშალა წართვით ⁴⁾ სუფრა ნადიმისა,
ცოლს სამარხი შეუგზანა, გარს სუდარა სამოსლისა ⁵⁾,
ნურც იტირებ, ნურც იგლოვებ, ცრემლს ნუ მისცემ მიწის შეილსა!
ახლა მოვიდა მეცხვარე, იოზს პირში ეუბნებისა ⁶⁾:
შენს მეუფეს რა შესცოდე? დარდი მოგცა ყოვლის ფრისა:
მინდორს ცეცხლი მოეკიდა, გუნდი იწვის შენის ცხერისა,
ცხენები სულ გარდაიწვა და ჯორები აღმასისა ⁷⁾,

¹⁾ Эта часть приведена только в разбпраемой рукописи.

²⁾ Въ № 9: მეტის მეტი ღვთის მლოცავთა მუხლზედ ტყავი არ შერჩისა.

³⁾ Въмѣсто იოზს. Это собственное имя не всегда склоняется въ народной поэзии.

⁴⁾ Въ № 9 (стр. 125): ვარდის.

⁵⁾ Въ № 9: ეგ არ სუდრე სამოსლისა.

⁶⁾ Ibid.: იოზის პირს.

⁷⁾ Это слово мы приводимъ изъ № 9. Въ двухъ другихъ спискахъ: აქლემისა, но тогда предыдущее слово должно быть ჯორები.

ყალანდარიც წამოგექცა, ერთ სოფლათაც ისი ღირსა,
ჩარხი უკუღმა დაბრუნდა, მეზაფერი მოსწყდა ყოვლის გზისა.
იოზ დიდათ გაუკვირდა, ვით(ა) მუშკი ¹⁾ ქარი ქრისა ²⁾,
შენ რა იცი, უგუნურო, ეს საქმეები ეშმაკისა!
იოზ მატლი დაეხვია ათას ფერი ³⁾ გულგაზისა,
ერთი მატლი გადავარდა, აილო და ზედ დასვისა:
ძვალი ხარ და რბილი ჭამე, შიში ნუ გაქვს სიკვდილისა ⁴⁾!
ერთი ჭია ძარღვსა სწოვდა, ჭია იყო იოზისა,
ერთი ჭია სისხლსა სვამდა, ფასი იყო ხმელეთისა,
ერთი ჭია ძვალსა ხრამდა, მომდევია იუდისა ⁵⁾.
ანგელოზი მოველინა, იოზს პირს ეუბნებისა ⁶⁾:
შვილი ისევ გაგიცოცხლო, თუ სხვა მოგცე სახე მზისა ⁷⁾?
რა სარჩევში ⁸⁾ შემიყვანეთ? ჩემი ბედი არცერთს ღირსა!
იოზ ცაში აიყვანეს, ცოლიც თან მიადევნესა,
სამოთხისა კლიტეები იოზს კარზედ მიაართვესა ⁹⁾,
ოქროს სკამი მოუტანეს, იოზ ზედ დააბძანესა ¹⁰⁾,
ცოდვიანი და მადლიანი სულ იოზს ეკითხებისა ¹¹⁾,

1) Вх № 1408: მუშაკ.

2) Вх № 9: იოზ ასე გაუკვირდა, ვით მუშაკი აბრის ქრისა.

3) Ibid.: ფრისა.

4) Тутъ № 9 дѣлаетъ вставку: დამიონრა, იტყვის იოზ, (ვ)კვედრუ-
ბი ღვთის მოთმინებასა(?).

5) Эти два слова приводимъ изъ № 9. Вх двухъ другихъ рукописяхъ:
მიმიცია იუდასა.

6) Вх № 9: ანგელოზნი გამოცივდენ იოზს პირს ეუბნებისა. Вх нашей:
ანგელოზი მოველინა იოზს ამას ეუბნება. Вх № 1408: ანგელოზი მოველინა
იოზს პირში ეუბნებისა.

7) № 9: იოზ ისე გაგიცოცხლოთ, თუ სხვა მოგცეთ სახე მზისა(?).

8) Вх нашей рукописи вмѣсто приведенныхъ двухъ словъ: სარ-
ჩევანში.

9) Вх № 1408: მიაბარეს.

10) № 1408 и наша: დააბძანეს. № 9: დაბძანდებისა.

11) № 9: სულ იოზს ეკითხვისა.

მადლიანს იქ გაისტუმრებს ¹⁾, საცა სამოთხე არისა ²⁾,
ცოდვიანს იქ გაისტუმრებს ¹⁾, საცა კუპრი ამოდულსა ⁴⁾.

5) Повѣсть о томъ, какъ ожилъ царь Джумджумъ. ქ.
ანბავი თქმულა, თუ ჯუმჯუმ ხემწიფე გაცოცხლებულა. ისმინა
ეს მოწყალე ღმერთმა, გაიარა წმინდა გრიგოლმა ჭალის პირსა.
ნახა, რომ ერთი გამხმარი კაცის თავი გორემდა, აილო, გაშინ-
ჯა, რომ თვალში ბუზს დაებუდნა. Эта часть рукописи на-
писана июня 1-го, 1828 го года.

Канва этого апокрифического рассказа заключается въ
слѣдующемъ:

Однажды св. Григорій нашель высохшій человѣче-
скій черепъ. Онъ пожелалъ узнать, кто былъ тотъ, ко-
му черепъ принадлежалъ. По его молитвѣ черепъ ожилъ.
Воскресшій человѣкъ сталъ рассказывать свою жизнь по
предложенію св. Григорія. Онъ былъ царь Джумджумъ, об-
ладатель семи царствъ, несмѣтнаго богатства и могущества.
Жизнь его проходила въ наслажденіи, роскоши и богатствѣ;
заповѣдей Христа онъ не соблюдалъ и послѣ смерти попалъ
въ адъ, гдѣ подвергался ужасающимъ мученіямъ. Ожившій
царь Джумджумъ теперь раскаялся и, благодаря св. Григорію,
попалъ въ рай. Отсюда вытекаетъ мораль: кто не живетъ
по христіанскимъ заповѣдямъ и не раскается въ грѣхахъ,
того ожидаютъ такіа мученія въ аду, какимъ подвергся царь
Джумджумъ. Контрасты веселой земной жизни и наказанія въ
аду представлены картинно. Въ нижеслѣдующей рукописи
рассказъ сохранился полнѣе.

6) Калъ-ვაჟიანი. ქალ-ვაჟიანი. Въ концѣ два листа до-
бавлены 20 го декабря 1869-го года.

¹⁾ Ibid.: გაისტუმრეთ.

²⁾ № 1408 ი. наша: არისო.

³⁾ Ibid.: ამოდულსო. Дальше двѣ строчки текста, нашей рукописи,
повидному, къ стихамъ объ Іовѣ не относятся: ამა ყოფაში ვიუავით
ცოლიცა და ქმარიცო, ვიუავით დიდს ღზინსა და შექცევაშია, არ ვიცოდი(?)

63 (=1408). Сборникъ разныхъ статей, рукопись безъ переплета, въ видѣ тетради, въ 22×18 сант., писана на спией бумагѣ кругловатымъ мхедрули и черными чернилами. Всѣхъ листовъ 26, но нѣкоторые листы ободраны. Рукопись переписана въ 1823 г. Содержание:

1) Народные апокрифическіе стихи объ Іовѣ (стр. 2—3). Начинается словами: იობ იყო მღვთის მლოცავი ი თ. დ.

2) Повѣсть о томъ, какъ ожилъ царь Джумджумъ (4—22). Последній листъ ободранъ. ესე ანბავი ჯუმჯუმ კელმწიფე დიდისა მდიდრისა. ჯერ ხორციელობისა მიმდევარე იყო, არც ღმერთი იცოდა და არც მოძღვარი რას ერქო. თავის სიმდიდრისაგან დაბნელებული იყო. მოიქცა და სასუფეველი იპოვა. ჯუმჯუმ კელმწიფე იყო დიახ მდიდარი, შექლებული, შვიდი სახელმწიფო ხელთ ეჭირა, აღსრულება მოუვიდა მას სიკვდილისი და მოკვდა. მისი თავი გახმა. ქალაშია მგლებს და ნადირებს გაეტანათ. ღვთის ბრძანება იქნა, ერთსა დღესა წმინდა გრიგოლი სანადიროთ გაბრძანდა, ქალის პირს ჩაიარა, ერთი გამხმარი თავი იპოვნა, რომ ქიასა და მატლსა დაებუღნა.

3) Стихи духовнаго содержания, въ которыхъ нѣкая Манана раскаивается въ грѣхахъ (стр. 22—28). Въ началѣ недостаетъ, и текстъ начинается такъ:

მე ანგელოზი მიბოძე კეთილი მშვიდობისაო
და მათ მოიტანონ საკრავი უცხო ტყბილისა ხმისაო.

Изъ конца видно, что стихотвореніе написано въ 1823 году, 13-го января.

ვინც ამისი ძალი შეიტყოთ, ნურავინ გაიკმარებსა,
თუ გულით მოვიწადინე, მეც ლექსს დავაწყობ ხანებსა,
ესე წერილი დასრულდა დღე იანვრის ცამეტსა,
ქორონინსაც მოუსვომ თარსა ინსა და ანებსა.

4) Споръ между плодами разныхъ деревьевъ и ихъ самовосхваленія въ стихахъ, ხილთ გაბჭობა (28—42). Стихотвореніе написано въ Москвѣ Георгіемъ Чабукашвили пзъ Даги (Дагели).

Начало: ქ. ახლად გამოღება ლექსისა სალაყო და საქცე-
ველი, ხილთ გაბრკობა, მოსკოვს დაღელი ჭაბუკაშვილი გიორ-
გისაგან.

მაშინ ვთქვი ოდეს მოსკოვსა ვიყავ სენთაგან ვნებული,
ნაღველმა ფიქრმა მიმწურა, ვიყავ გულ-ცეცხლ მოღებული,
წამლად ვარჩივე ეს საქმე, ვიყავ რა შეწუხებული,
და ეგების რამე მეკურნოს, სევდაზე ვიქნა შევებული.

Пять послѣднихъ отдѣльныхъ попорченныхъ листовъ
безъ нумераціи, кажется, тоже относятся къ стихамъ грѣш-
ной Мананы.

64 (=1538). Тимсаріани¹⁾, თიმარიანი, рукопись
въ 22,5×17,5 сантиметра, написана на бумагѣ строчнымъ
мхედрули. Заглавія писаны красными чернилами. Досчатый
переплетъ, обтянутый черною кожею, ободранъ. Пагинація оз-
начена по тетрадамъ буквами текста; въ каждой тетради по
8 листовъ. Рукопись дефектна. Всѣхъ страницъ теперь 163.
Въ концѣ недостаетъ двухъ басенъ: «Юноша воръ» и «Удодъ
и отшельникъ». Писецъ не указанъ, дата отсутствуетъ по
дефектности. Бумага первой половины рукописи безъ филиг-
рани. Филигранями бумаги второй половины между прочими
служатъ буквы: Ю. Ф. С. Т. и годы: 1790, 1791. Это
обстоятельство, а также почеркъ текста заставляютъ насъ
отнести рукопись къ самому концу XVIII вѣка. Нашъ спи-
сокъ Тимсаріани когда-то принадлежалъ кн. Георгію Ратіе-
ву и привезенъ изъ деревни Ксовриси, что въ Ксанскомъ
ущельѣ. Текстъ обрывается словами: კვლავიფემან აღარც ვე-
ზირნი აუბნა და აღარც შეილი, გარდახდა ტახტი დაღმე, ბე-
დნიერი ხმალი შემოიხსნა, და წელთა შეარტყეს და სვიანსა
ტახტსა უნებელად დასვეს. გვირგვინი მოიხადა და თავსა და-

¹⁾ Тимсаръ или, скорѣе, тимсалъ—слово персидское, означаю-
щее, рассказъ, басню. Въ № 3615 это слово иногда приводится въ формѣ
„тимсалъ“.

ხურა; ეგრე უბძანა: «ჩემი სახელმწიფო ყოვლის ავის საქმისაგან განწმენდილი დამიგდია სამართლითა სავსე და მტერთაგანშე უპერებელი. აწე ნურცა დამბადებელისა წინაშე და ნურცხვენ....

Начало:

კარი პირველი. დასაწყისი. ინდოვეთ კელმწიფისა ამბავი და ცხოვრება მისი. სპარსულისაგან თარგმნული ქართულად ნეტარად კენებულისა პატრონის მეფის თეიმურაზისაგან. კურთხეულ იყავნ კსენება მისი, ამინ.

«Глава первая. Начало. Рассказъ объ индійскомъ царѣ и его жизни. Переведенъ съ персидскаго языка на грузинскій блаженный памяти патрономъ-царемъ Теймуразомъ. Да будетъ благословѣна его память, аминь!»

Изъ этой приписки, повторяющейся и въ другихъ спискахъ Тимсариани, видно, что произведение переведено съ персидскаго языка царемъ Теймуразомъ, по мы не имѣемъ данныхъ точно установить, которому изъ Теймуразовъ принадлежитъ честь перевода, Теймуразу I (1615—1663) или Теймуразу II (1792—1760). Отсутствіе рукописей ранѣе XVIII вѣка и отчасти языкъ произведенія заставляютъ думать, что переводъ долженъ принадлежать Теймуразу II. Разбираемая рукопись лучшая изъ всѣхъ сохранившихся рукописей Тимсариани какъ по изложенію, такъ и по языку. Поэтому она положена въ основу моего изданія Тимсариани. Текстъ дѣлится на 21 главу. Разказовъ или басенъ сохранилось въ нашей рукописи только 30 (исречень ихъ см. ниже).

65 (=3615). ТИМСАРИАНИ И КНИГА МУДРОСТИ И ЛЖИ, изъ книгъ Георгія Церетели. თიმსარიანი და სიბრძნე სიცრუის წიგნი, рукопись въ 29×21 сант., написана на бумагѣ красивымъ и разборчивымъ строчнымъ мхедрули. Бумага не имѣетъ флиграни. Текстъ писанъ въ два столбца. Заглавія исполнены красными чернилами. Пагинація имѣтъ. Всѣхъ листовъ 109. Въ это число не входитъ на-

Чальный листъ, на которомъ другою рукою написанъ образецъ дарственныхъ актовъ грузинскихъ царей, такъ называемыхъ гуджаровъ или сигелей. Такіе акты писались по известному шаблону. Форма ихъ попадаетъ въ письменникахъ, которыми пользовались царскіе секретари. Нашъ образецъ упоминаетъ имеретинскаго царя Соломона и супругу его Марію, урожденную Дадіани. Тимсаріани занимаетъ въ нашей рукописи листы 1—49, а «Книга мудрости или жн» 49—107. Послѣдніе два листа (108—109) заключаютъ въ себѣ Калъ-важіани, კალ-ვაჟიანი. Это произведеніе представлено дефектно и написано совершенно другою рукою, чѣмъ остальной текстъ. Письмо тутъ круглое мхедрули, крупное и красивое. Текстъ обрывается словами: ქალმან კითხა: ის ვინ იყო, საქმელი მიუტანეს, არ ქამა, მიმტანი შექამა. კაცმან უთხრა: დანიელ წინასწარმეტყველი... Начало: ზაასი კაცისა და ქალისა: კაცი ვინმე იყო ქალაქსა იამანეთისასა, მდიდარი და დიდებული, დიდის ქალაქისა და ქრესტეების პატრონი: ჰქონდა მრავალი, ხაზინა უნგარიშო, თვალი და მარგალიტი, ოქრო და ვერცხლი სულ უთვალავი..

Начало Тимсаріани:

კარი პირველი. დასაწყისი ინდოთა კელმწიფისა. მეფისა თეიმურაზის მიერ სპარსთა წიგნთაგან ქართულად გარდმოთარგმანებული. «Глава первая. Начало объ индійскомъ царѣ. Переводъ съ персидской книги на грузинскій языкъ царя Теймураза».

Этотъ списокъ Тимсаріани въ общемъ планѣ расположенія рассказовъ сходенъ съ предыдущимъ, но представляетъ весьма замѣтныя особенности грамматическаго, лексическаго и діалектическаго характера. Эта, безъ сомнѣнія, особая редакція, но редакція, возникшая на основаніи текста, подобнаго предыдущей рукописи. Текстъ имѣетъ оглавленія, но счетъ главъ не указанъ. Рассказы или басни нумераціи тоже не имѣютъ; самые рассказы названы то словомъ «Тим-

сали», то «араки». Рукопись переписана в 1804 г., как видно, в Имертин, и переписчикъ заявляетъ, что у него былъ плохой оригиналъ. Къ достоинству нашей рукописи нужно отнести то обстоятельство, что она сохранила намъ рассказъ «Юноша воръ», отсутствующій въ предыдущей рукописи. Съ этимъ рассказомъ въ разбираемой рукописи прямо соединяется первая сказка „Книги мудрости и лжи“ Саввы-Сулхана Орбелиани не только безъ указанія названія произведенія и автора, но даже безъ выдѣленія рассказа въ особую рубрику и безъ новой строки. Подобное явленіе мы видѣли еще при описаніи № 13 рукописи. Въ концѣ первой сказки «Книги мудрости и лжи», переписчикъ отмѣчаетъ недостатокъ въ оригиналѣ: აქა სტკუა არაკი, მაგრამ დედანს თავი დასაწყისისა აკლია და მე რა ვყო (листъ 50). О дефектѣ запись указываетъ еще на слѣдующей страницѣ, гдѣ переписчикъ сообщаетъ, что онъ добавилъ вступленіе, котораго не было въ оригиналѣ: აქა ამბავი სედრაქ კელმწიფისა მის ძლიერისა. Затѣмъ на полѣ замѣтка: აქა დედანს შესავალი თავი აკლია და ახლად მე გაუკეთე ამის შესაფერლი. Переписчикъ однако перепуталъ порядокъ рассказа. Между первымъ и вторымъ рассказомъ нѣтъ пропуска, только оба эти рассказа, раздѣленные его замѣткою, должны быть помѣщены послѣ предисловія, не полно представленнаго въ нашей рукописи. Кромѣ того, въ вступленіи перепутаны имена: Седракомъ названъ царь, вмѣсто взира. Имя царя должно было Финезъ. Въ концѣ «Книги мудрости и лжи» memento переписчика: გებრალეზოდეთ აღმომკითხველნო აღწერისა ამისთვის, რომელ დედანი მაქუნდა ასეთი განრუხნილი და ავ კელი, რომ აღმომკითხვა ძლითლა ეგებოდა. და რადგან მიბრძანა მათმან უგანათლებულესობამ დედოფალთ დედოფალმან დადიანის ასულმან მარიაჲ სრულიად იმერთა მებრწყინ-მაკეთმან, ვერლარა ურჩ ვექმენ ბრძანებასა უმაღლესობისა მათისასა, და აწ აღმიწერია თვესა ფებერვალსა იზ. ქეს აქათ სუჯ. «Пожа-

лѣйте меня, читатели, за переписку сей *книги*, ибо я располагалъ настолько непорченнымъ и плохою рукою написаннымъ оригиналомъ, что съ трудомъ можно было разбирать, но такъ какъ приказала ей свѣтлость, царица царицъ Марія, урожденная Дадіани, краса и благодѣтельница всей Имеретіи, то не могъ воспротивиться велѣнію ея высочества и переписалъ 17 февраля 1804 года по Р. Х. Другая записъ ниже тоже рукою текста сообщаетъ, что и этою книгою нельзя обрѣсть царствіе небесное: ში, თუცა გინებს ცხოვნება აჰა კელად იპყარ ისტორიანი ესე შეწმახნილნი ჩინთაგან და მე ვგონებ ვერც ამით მოიპოვებოდეს სასუფეველი და ზენა იერუსალიმი.

66 (=2446) Отрывокъ изъ *Тимсариани*, рукопись въ 21,5×165 сант., писана на сѣрой бумагѣ строчнымъ мхедрули. Оглавленія исполнены красными чернилами. Пагинація арабскими цифрами внизу указываетъ, что рукопись заключала въ себѣ 101 страницу, изъ которыхъ до насъ дошли 94—101 страницы. Филигрань бумаги: медвѣдь съ тоноромъ и короною надъ головою. Другіе знаки и буквы неразборчивы. Начало текста соответствуетъ 84 страницѣ моего изданія: და მეც გაგვიწყრე და თუ მართალი გამოვიდეთ, მისი სანუქეთო წყალობა გვიყავითო და ჩემს ოსტატს ბარაკალა უბძანეთ. Ниже указана 17 глава, которая соответствуетъ 21-ой главѣ моего изданія. Значитъ, порядокъ главъ въ рукописи былъ иной. Конецъ текста соответствуетъ 21 страницѣ печатнаго изданія: ყმაწვილმან ესრეთ უთხრა: მაგაზედ ნუ დალონებულხარო იმათგან რათგან ასრე... Очевидно, что въ концѣ и первоначально недоставало рукописи, ибо здѣсь же приведена дата переписки: ქრისტეშობის ად, ქკს უოლ — «14-ое марта 1790 г.», и на трехъ послѣднихъ листахъ безъ нумераціи помѣщены разныя стихотворенія.

Текстъ рукописи, повидимому, такой, какъ въ оригиналѣ моего изданія, но сравнительно все же попорченъ.

67 (=3616). ТИМСАРИАНИ, копія рукописи Петербургской публичной библіотеки (Собраніе кн. Грузинскаго № 52), переписанная преподавателемъ 2-й тифлисской гимназіи Г. Н. Гехтманомъ въ 1891 г., въ бытность его студентомъ Петербургскаго университета, и любезно уступленная имъ Библіотекѣ общества грамотности. Страницъ въѣхъ 153, и онѣ соотвѣтствуютъ страницамъ оригинала. Эта особая редакція Тимсаріани, передѣланная и дополненная въ 1781 г. извѣстнымъ Давидомъ-Ректоромъ Алексѣемъ-Месхіевымъ, или Месхишвили. Въ концѣ рукописи записъ Месхіева:

მეცნიერნი ამაზედან ნუ განმკიცხავთ, რომელ ესე მისი საქმე არ იყო და რად სწერდაო. თუ ვინმე იტყვიო, მართალ არს, მაგრამ სიცილი უფროს განცხრომისად შემდგომილია, ამის სოფლისაგან ჯმნილნიცა მოღვაწენი ოდესმე განიცინებენ. მე გულისევდიანი ესჯე და ცუდათ ჯდომასა ესე შრომა ვარჩიე, თვარა ამისი წერა ჩემი კელი არ იყო.

მკითხველთა ოდენ მოგახსენებ: რა ვჰყო თუმცა ესე წიგნი სრულად ჩემსა ენასა ზედან გამემართა, ვისცა გარდმოუთარგნია მას შრომა წაუხდებოდა და ამისთვის მოვერიდე, მაგრამ რადგან დიდად აეს ენაზედ იყო შეწყობილი, მე როგორმე გავსჩარხე და უცხოდ კი არ შევაწყვეე, ამიტომ რომ კარგი ენა ამისთანასა ცუდს ამბავზედ რად უნდა დამეშრო! ამ წიგნში რაც არაკების ბოლოებია, ჩემი მოგონილი და გაკეთებულია, და ზოგიერთიც ჩემივე მოგონილია, თუცა ავია და დაიწუნებთ, მაგრამ ამისთანა წიგნსა ის შეეფერებოდა, და მეცნიერებით რად უნდა თქმულიყო?! ამათ სიტყვათა მომხსენებელი ვარ ლექსისიძე ლაჟით.

თვესა დეკემბერსა, ჩიცხესა 10, წელსა 1781.

«Ученые, не осуждайте меня за это! Если кто скажетъ, что это было не мое дѣло и нечего было трудиться, будетъ правъ, но хотя смѣхъ скорѣе удѣлъ довольства (роскоши),

тѣмъ не менѣе и дѣятели, отрeksiеся отъ мірской жизни, иногда смѣются. Я сидѣлъ сокрушенный сердцемъ и пустому сидѣнію предпочелъ сей трудъ, а то не дѣло мопхъ рукъ было это писать. Читателямъ однако долженъ доложить, что если бы я цѣликомъ исправилъ эту книгу сообразно съ требованіями грузинскаго языка, то трудъ переводчика былъ бы умаленъ, поэтому я избѣгалъ этого. Но такъ какъ языкъ его былъ очень плохъ, то кое что я исправилъ, но хорошо не передѣлалъ, ибо нечего было мнѣ тратить хорошій языкъ для такого нехорошаго сюжета. Послѣднія басни этой книги измыслены и сочинены мною; если онѣ нехороши, и вы забракуете, то знайте, что такой книгѣ подходит такой языкъ, научно и не слѣдовало излагать. Эти слова докладываю я, Давидъ Алексидзе, мѣсяца декабря 10-го числа, 1781-го года» ¹⁾.

Въ разбираемой рукописи 40 басенъ; порядокъ ихъ чередованія до 28 басни одинаковый съ другими рукописями; 28 басня имѣетъ приписку, что она измыслена и сочинена Давидомъ Алексидзе. ქ. ალექსის ძის ლავროის მიერ მოგონილი და ქობილი. Это оглавленіе одинаково нужно отнести ко всѣмъ послѣдующимъ баснямъ, кромѣ 38, которая соотвѣствуетъ 30 баснѣ другихъ списковъ, «Лисица, представившаяся мертвой». Такимъ образомъ, по этому списку о первоначальной редакціи Тнимсаріани нельзя судить. Давидъ-Ректоръ Месхишвили совершенно измѣнилъ первоначальный обликъ произведенія. Напрасно онъ жалуется на плохой языкъ переводчика. Въ моемъ изданіи языкъ лучше, чѣмъ въ передѣлкѣ Месхишвили. Содержаніе Тнимсаріани вкратцѣ такое:

Индійскій царь Тавкарчханъ, немѣющій равнаго по богатству, мудрости и добродѣтельности, былъ опечаленъ не-

¹⁾ Послѣ этого Давидъ Месхишвили на трехъ послѣднихъ страницахъ приводитъ свои стихотворенія разныхъ образцовъ.

имѣніемъ наслѣдника и сильно объ этомъ сокрушался. По совѣту лучшей своей жены одну часть своего богатства царь роздалъ нищимъ, другую употребилъ на другія благоугодныя дѣла, и, послѣ молитвъ и постовъ, Богъ даровалъ ему сына отъ любимой жены. Астрологи предсказали новорожденному большое счастье вмѣстѣ съ большимъ испытаніемъ въ жизни. Царь отдаетъ сына на воспитаніе сначала своимъ визирямъ, но когда они ничему не могли научить его, потомъ поручаетъ царевича мудрому врачу и философу Сумбату. Новый умѣлый воспитатель вызываетъ въ царевичѣ любознательность; послѣдній обнаруживаетъ способность и скоро усваиваетъ всю людскую мудрость и знаніе. Передъ тѣмъ какъ привести его къ царю Сумбать смотритъ въ гороскопъ и блѣднѣетъ какъ мертвый. На вопросъ царевича Сумбать отвѣчаетъ, что по кознямъ діавола семь дней и семь ночей надъ царевичемъ будетъ висѣть мечъ. Сумбать при этомъ прибавляетъ, что царевичъ съ помощью Бога избѣгнетъ этого испытанія, и даетъ ему наставленіе въ эти семь дней не произносить ни одного слова. Царевичъ исполняетъ его совѣтъ и, явившись къ отцу, на всѣ его вопросы не даетъ никакого отвѣта. Изумленный царь не знаетъ, что дѣлать. Воспитатель Сумбать не показывается. Тогда вызывается кормилица царевича, общается царю узнать, въ чемъ дѣло, и беретъ царскаго сына къ себѣ домой. Кормилица прельщается красотою царевича и предлагаетъ ему вступить съ нею въ связь, обѣщая при этомъ отравить царя и доставить ему тронъ. Царевичъ съ негодованіемъ отвергаетъ предложеніе, и кормилица рѣшается погубить его, пока онъ начнетъ говорить. Она клеветаетъ на царевича, будто тотъ предлагалъ ей вступить съ нимъ въ связь и возымѣлъ намѣреніе убить царя. Царь вѣритъ и отдаетъ сына палачамъ. Тогда семь царскихъ совѣтниковъ, визирей, берутся спасти царскаго сына. Каждый изъ нихъ, начиная со старшаго, по

очередь является къ царю и парными разказами, плъ «Тимсалами» разубѣждаетъ его, и царь стѣвняетъ казнь. Но кормилица не дремлетъ. Она появляется послѣ посѣщенія каждаго визири и стѣвнымъ разказомъ опять убѣждаетъ царя, и снова отдается приказъ о казни. Такъ проходятъ роковыхъ семь дней, по истеченіи которыхъ царевицъ начинаетъ говорить, и истина раскрывается. Кормилица подвергается наказанію, совѣтниковъ и воспитателя царь достойно одаряетъ и благодаритъ, а сыну уступаетъ тронъ. Слѣдуетъ общее ликование и довольство.

Грузинскій Тимсаріани представляетъ изъ себя переводъ персидской версіи «Книги Большого Синдбада» (см. С. Ольденбургъ. О персидской прозаической версіи «Книги Синдбада». Сборникъ статей учениковъ профессора Барона Виктора Романовича Розена. СПб. 1897, стр. 353—278). Отъ «Большого Синдбада» стлпчаютъ «Малый Синдбадъ», въ которомъ на семь разказовъ меньше, чѣмъ въ «Большомъ». По мнѣнію профессора С. Ольденбурга «Малый Синдбадъ» выработался изъ Большого. „Большой Синдбадъ“ имѣетъ авторомъ ал-Асбага бен-'Абд-ал-'Айзиза бен-Салима ал-Сиджистани, а „Малый Синдбадъ“ вѣроятно Моῦσος ὁ Πέρσης— Муса ибн-Иса ал-Кисрави. Родословная таблица Тимсаріани представлена у Ольденбурга въ такомъ видѣ: индійскій оригиналь, пехлевійская обработка, старый персидскій переводъ Канаверзи X в., обработка Самарганди XII в., грузинскій Тимсаріани. Наше изданіе Тимсаріани еще больше доказываетъ мнѣніе Ольденбурга о принадлежности Тимсаріани персидской версіи Большого Синдбада. Ольденбургъ располагалъ только краткими свѣдѣніями, сообщенными Н. Я. Марромъ, относительно петербургской рукописи, подвергнутой передѣлкѣ Давида-Ректора. А. Хахановъ привлекъ къ дѣлу и лучшую нашу рукопись № 1538 и далъ таблицу разказовъ этой рукописи (см. Очерки по ист. грузин. слов. вып. III, стр.

112—123), но и въ этой рукописи, какъ мы видѣли, недостаетъ двухъ разсказовъ, изъ которыхъ одинъ, къ счастью, оказался въ рукописи № 3615 и внесенъ въ мое изданіе. Замѣчу кстати, что А. Хахаповъ напрасно относитъ послѣдніе двѣнадцать разсказовъ петербургской рукописи къ Давиду-Ректору, ибо, какъ я уже отмѣтилъ выше, разсказъ „Лисица, представившаяся мертвой“, находится во всѣхъ спискахъ, не исключая и персидскаго „Большого Синдбада“. Значитъ, Давиду-Ректору принадлежатъ одиннадцать разсказовъ. Въ заключеніе дадимъ таблицу разсказовъ по моему изданію, слѣдуя плану профессора Ольденбурга.

1.	}	Синдбадъ.	1. Лисица, обезьяна и рыба.
2.			2. Споръ о старшинствѣ волка, лисицы и верблюда.
3.	}	Старшій визирь.	3. Кашмирскій царь и вожакъ слоповъ.
4.			1. Обезьяна, баранъ и слоны ¹⁾ .
5.	}	I. Совѣтникъ.	1. Попугай, хозяинъ и невѣрная жена.
6.			2. Женщина, два любовника и мужъ.
7.	}	II. Совѣтникъ.	1. Чистильщикъ платья и его сынъ.
8.			1. Пара куропатокъ.
9.	}	II. Совѣтникъ.	2. Мимо потерянная монета.
10.			2. Царевичъ и гуль (женщина).
11.	}	III. Совѣтникъ.	1. Старуха съ плачущей собакой.
12.			2. Три желанія.
13.	}	IV. Совѣтникъ.	3. Кабанъ и фруктовое ²⁾ дерево.
14.			1. Кошка, ребенокъ и змѣя.
15.	}	IV. Совѣтникъ.	2. Банщикъ, его жена и царевичъ.
16.			3. Невѣрная жена, поймавшая мужа.
17.	}	V. Совѣтникъ.	4. Капля меду ³⁾ .
18.			1. Невѣрная жена, перехитрившая тестя.

¹⁾ Въ Большомъ Синдбадѣ: Обезьяна, женщина, баранъ и слоны. О женщинѣ въ Тимсаріани нѣтъ упоминанія.

²⁾ Въ Б. С. фиговое.

³⁾ Въ томъ видѣ, въ какомъ этотъ разсказъ изложенъ въ Тимсаріани, слѣдовало бы озаглавить: „Собиратель меда“.

19.	Рабыня.	5. Разбойникъ, обезьяна и левъ.
20.	} VI. Совѣтникъ.	1. Спрятанная тканьъ.
21.		6. Перемяна пола.
22.	} VII. Совѣтникъ.	1. Львиный слѣдъ.
23.		2. Человѣкъ, изучившій женскія козни.
24.		1. Отравленное молоко.
25.		2. Легкомысленная мать и дитя въ колодецѣ.
26.		3. Дитя, давшее наставленіе любовнику матери.
27.		4. Дитя и украденныя деньги.
28.	} Царевичъ.	5. Продавецъ благовоиного дерева и слѣпой старикъ.
29.		6. Похищенная царица и 4 искателя ея руки.
30.	Рабыня.	7. Лисица, представившаяся мертвой.
31.	Синдбадъ.	4. Юноша-воръ.
32.	Синдбадъ.	5. (Недостаеъ разсказа: Удоль и отшельникъ).

Сравнивая нашу таблицу разсказовъ съ таблицею персидской прозаической версіи „Большого Синдбада“ (Ольденбургъ, стр. 271), мы должны отмѣтить прежде всего совершенное отсутствіе въ Тимсаріани разсказа „Брезгливый человѣкъ и хлѣбы“, отнесеннаго къ V^ю совѣтнику. Затѣмъ 1-ый и 3-ій разсказы IV^ю совѣтника нашей таблицы отнесены въ таблицѣ Большого Синдбада къ III совѣтнику, 1-ый разсказъ III совѣтника къ IV^ю, и 2-ой разсказъ III совѣтника къ VI. Значить, вся разница сводится къ пропуску одного разсказа и послѣдовательности другихъ. Если эти особенности не составляютъ недостатка дошедшихъ до насъ рукописей Тимсаріани, то нужно предположить, что Тимсаріани переведенъ съ одной изъ утраченныхъ версій персидскаго Большого Синдбада. Возможность такого положенія допускаеъ и Ольденбургъ (стр. 274, примѣчаніе).

68 (=2541). Русуданіани, рукопись in folio, въ 34×21 сант., написана на бумагѣ скорописью мхедрули и черными червилами. Оглавленія писаны кинноварью. Ру-

копись въ простомъ картонномъ переплетѣ и заключаетъ въ себѣ 499 исписанныхъ страницъ. Текстъ почти безъ всякихъ знаковъ препинаціи. Переписчикъ не указанъ, дата не приведена, но несомнѣнно, что рукопись начала второй четверти XIX вѣка, ибо въ числѣ знаковъ филиграней разнаго сорта бумаги мы встрѣчаемъ 1826 и 1828 годы. Эта одна изъ полныхъ рукописей Русуданіани. Списокъ № 23, уже описанный нами, далеко неполный. Начало:

იყო ქვეყანასა ზმირინისასა დიდებული და სახელგანთქმული კაცი, რომელსა სახელი ერქვა აფთვიმიანე, და ჰყვა მას ათორმეტი ძე სახელგანთქმული და ხელმწიფეთაგან მიჩნეული, და ჰყვათ და ერთი მზისა მსგავსი; სახელი მისი რუსუდან, რომლისა ანზავი გაითქვა ყოველსა ქვეყანასა ზედა, ყოველსა სახელმწიფოსასა; მივიდროდიან ხელმწიფეთ დიდებულნი ხელმწიფეთა ძეთათვის სათხოვნელად, და არა ინებდენ, და აფთვიმიანე უბძანებდა: «ერთი ასული მივის და უსიკვდილოდ არავის მივცემო». და წარვიდიან მოციქულნი ათორმეტისა კელმწიფოსანი (до сплхъ поръ киноварью). ჟამსა რომელსამე ქვეყანასა იამანეთისასა იყო კელმწიფე ერთი მდიდარი და ძლიერი, ყოველთა მეფეთა ზედა ალაღებული; სიმდიდრისა მათისათვის იძლია ეშმაკისაგან და დაუტევა ღმერთი ჭეშმარიტი და იქმნა კერპთ-მსახურ. ამისთვის დაივიწყა ღმერთმან მოწყალებასა შინა და რისხვასა შინა მოიხსენა. გარდაიცვალა მეფე იგი და დარჩა სამეფო მისი სხვათა, ამისთვის რომ არღარავინ დაშთა მათის ურწმუნოებისაგან მეპატრონე მისისა გვარისა, ამა მანუჩარისაგან კიდე, და ესეცა მუცლითა დარჩომოდა დედასა კეთილად მეცნიერსა და ქრისტიანობასა ზედა აღზრდილსა სათუთობითა, და შვენებით შემკულსა. ოდეს იშვა მანუჩარ, დედა მისი ამიერსოფლით გარდაიცვალა.

На 3 страницѣ встрѣчается два четверостишія въ этомъ прозаическомъ произведеніи:

რა ფალავანმან ახალმან ეს გაიგონა ქებაო,
ზანღარს უბძანა: უცილოდ ცეცხლმან ღამიწყო დებაო,

აფთვიმიანეს ყავს ქალი, მე მინდა მის გვერდს ხლებაო
და ჩემს მეტმან ვერვინ იშოვნოს, თუ ღვთისა იყოს ნებაო.

მანუჩარ იტყვის მკმუნვარე მიჯნურობისა სენითა,
ღმერთს ევედრება გულმდულრად, ქებასა ასხამს ენითა:
აწ მომეახლა უკუნი, შენ განმინათლე ლხენითა,
და შენ მომეც თმენა პატიჟთა, მალ მივისწრაფო ცხენითა.

Конецъ: მაშინვე მისი ურიცხვი ქონება ააკიდებინა უკლე-
ბრად, მისთვის თაბუთი შეაკვრევინა, ისე უსულოთ მკვდარი
შიგ ჩააწვენეს და გაისტუმრეს და ერთს კვირას ეგრე დაბნედი-
ლი არონინეს, რომე სული ყელში ფეთქდა, თვარე სხვა სი-
ცოცხლის ნიშანი არა ქონდა რა. ერთსა კვირასა უკან კიდევ
სული მოუბრუნდა, მაგრამ მართლა ცნობა არა ქონდა. არო-
ნინეს ¹⁾ დიდის ჰირითა და მიიყვანეს ქვეყანასა თვისსა. მან
მიზეზითა რუსუდანისათა და ღვთისა წინა მოაჯობითა მისის
გამოხსნისთვის თავისსავე ქვეყანათა მოსვლა ²⁾ და ძეთა და
ასულთა ნახვა და ლხინება ³⁾ იშოვნა, და რუსუდან მისთვის
თავგანწირული დღევ და ღამ ⁴⁾ სისხლისა ცრემლით მტირალი
ამ სოფლით ასე დაიკარგა და მისის შეყრის უნუგეშოდ ამა
ცრუ სოფლით განვიდა ⁵⁾. უყურე მუხთაღსა და ცრუ სოფელ-
სა უხანოსა და ამაოსა! ⁶⁾.

Затѣмъ два четверостишія:

ფერათის შეიღნი ნაკადნი სამოთხით გამომდინარე,

¹⁾ Вх № 1541: ატირეს.

²⁾ Ibid.: მოსვლაჲ.

³⁾ Ibid.: ლხინებაჲ.

⁴⁾ Ibid.: და რუსუდანისთვის გაჭრილი დღე და ღამე.

⁵⁾ Ibid.: вмѣсто послѣднихъ 8 словъ: ვითომ დღეთა შინა მისთა ჭი-
რი არ ენახოს (вх № 3698: არ ყოფილიყოს).

⁶⁾ Ibid., конецъ такъ изложенъ: უყურეთ სოფლის სიმტყუნეს და
სიმუხტლესა, თუ რამდენ ფერად იქცევის და რამდენსა ჭირსა და ლხინსა
აჩვენებს კაცსა, მაგრამ დედათ მოსისხლოობისაგან არა ოდეს დასცხრების და
არცა ლხინსა აამებს, ჭირსა და ლხინსა აროდეს უჩვენებს კაცსა (№ 3698.
ჭირას და ლხინსა ორისაჲ სამსალად უჩვენებს).

თვითო შვიდ შვიდ შტოდ იყოფის ღეთის წყალობისა შინაზე,
ორმეოცლა რვად იქცევის სულისა ნათლად მფინარე!
და ყოველთა რწყევით ვენახი, ნუ ვინ იქნებით მძინარე.

უთქვამთ ბრძენთა მოციქულთა სიბრძნისათვის არ ქადება,
არცა მრავლის ქონებისთვის, რადგან კვამლებრ განქარდება,
ნურც ძლიერი იქედმალლებთ, წარმავალ არს; აქ არ დგება,
და მდედრთანა ვწერთ სააშიკოდ, ქაბუკთ გული შეხარბდება.

Содержаніе Русуданіани въ общихъ чертахъ такое:

Въ странѣ Змиринской жилъ добродѣтельнѣйшій мужъ Аптвимиане, могуществомъ подобный государямъ, отецъ двѣнадцати сыновей, развивавшихъ свой умъ въ путешествіяхъ и чтеніяхъ; подѣ конецъ Богъ даровалъ счастливому отцу и прекрасную дочь, Русудану. Тѣмъ временемъ въ Іеменѣ жилъ витязь Манучаръ, отпрыскъ царственныхъ предковъ, лишенный царства, такъ какъ подѣ давленіемъ побѣдителей предки его изъ христіанства обратились въ язычество. Манучаръ впрочемъ съ малолѣтства былъ тайно воспитанъ въ христіанской вѣрѣ, а представленный затѣмъ „новымъ царямъ“ имѣлъ большой успѣхъ при дворѣ въ качествѣ витязя и получилъ въ даръ небольшой удѣлъ, гдѣ и короталъ дни свои, когда дошла до него молва о красотѣ Русуданы. Манучаръ ѣдетъ къ Аптвимиане, женится на его дочери и возвращается съ женою въ свое владѣніе; но тутъ онъ получаетъ приглашеніе явиться ко двору безбожнаго царя: Манучаръ могъ одолѣть всѣхъ своихъ враговъ, но этого не дѣлалъ, такъ какъ въ господствѣ безбожныхъ враговъ видѣлъ персть Божій, а противъ Божьей воли не слѣдуетъ дѣйствовать ни силою ни подкупомъ; отступничеству отъ Христа онъ предпочиталъ жить на чужбинѣ. Теперь его снова приглашаютъ ко двору: безбожный царь обѣщаетъ возвратить Манучару наслѣдіе; быть-можетъ, ему придется перемѣнить вѣру, но зато онъ возвратитъ себѣ свое и поработитъ враговъ; поэтому онъ долженъ уѣхать: пусть не сокрушается

Русудана. Манучарь уѣзжаетъ, Русудана—безутѣшна; горе ея не поддается описанію, когда туда же ко двору за Манучаромъ уводятъ сначала дочь, прекрасную Роадаму, а затѣмъ сына Придона. Послѣ увода дочери утѣшать Русудану являются родители. Они же утѣшали ее, когда былъ отозванъ Придонъ, напоминаніемъ примѣрной жизни мученика Евстратія съ его супругою и дѣтьми. Сама Русудана старалась пріободриться, но тщетно: она занемогла отъ огорченія. Тогда-то и собрались со всѣхъ концовъ свѣта двѣнадцать братьевъ развлекать ее рассказами, кто вычитаннымъ изъ старыхъ книгъ, кто слышаннымъ, кто виданнымъ. Къ концу послѣдняго рассказа пріѣзжаетъ Придонъ, который велитъ записать рассказы всѣхъ дядей, и лишь тогда отпускаетъ ихъ съ родителями домой. Вскорѣ умираетъ Русудана, и обезумѣвшій было отъ горя Манучарь получаетъ разрѣшеніе царя ѣхать домой. Всѣ двѣнадцать вставочныхъ рассказовъ проникнуты одной идеею, что печали и испытанія подъ конецъ всегда смѣняются по Божьей волѣ радостью и покоемъ: этотъ дидактическій характеръ составляетъ существенную черту редакціи каждаго рассказа Русуданіани (Н. Марръ. Грузинскій изводъ сказки о трехъ остроумныхъ братьяхъ изъ Русуданіани. Сборникъ факультета Восточныхъ языковъ „Восточныя замѣтки“. СПб. 1895, стр. 223—224).

Цѣликомъ Русуданіани пока еще не изданъ. Отрывки появлялись разновременно. Такъ, Д. І. Чубиновъ помѣстилъ въ своей христоматіи въ 1846 г. „Рассказъ о китайскомъ царевичѣ Джимшедѣ“ (христоматія т. 1, стр. 36—73), а во второмъ изданіи 1863 г. онъ же помѣстилъ „Рассказъ о Гостамѣ“ изъ IX главы Русуданіани. Н. Марръ въ указанной статьѣ далъ текстъ и переводъ „Рассказа о хозарскомъ царѣ и трехъ братьяхъ, диламскихъ царевичахъ“ (XI глава Русуданіани). Статья Марра не ограничивается только переводомъ сказки, и краткимъ вышеприведеннымъ содержаніемъ Русу-

даніани, а заключаєть въ себѣ общій критическій разборъ всего памятника. Содержаніе по главамъ на русскомъ языкѣ дано А. Хахановымъ (Очерки по исторіи груз. словесности, вып. 3, стр. 6—52). Относительно времени появленія памятника мнѣнія расходятся. Д. І. Чубиновъ относилъ Русуданіани къ XIII вѣку, М. Броссе—къ XV (Bulletin scientifique 1838, IV, p. 53—62), а Н. Марръ признаєть въ немъ памятникъ XVII вѣка (см. цитованную статью, стр. 233). А. Хахановъ не видѣтъ убѣдительныхъ доводовъ отодвигать этотъ памятникъ съ XIII къ XVII вѣку (Очерки, 3, стр. 9). Въ томъ видѣ, въ какомъ Русуданіани дошелъ до насъ, онъ ни въ какомъ случаѣ не можетъ быть отнесенъ къ XIII вѣку. Общій дидактическо-морализующій тонъ, такъ замѣтно отличающій этотъ романъ отъ произведеній классическаго періода, масса вульгаризмовъ, упоминаніе механическихъ часовъ, огнестрѣльнаго оружія и серебряной монеты „абаза“, вошедшей въ Грузію въ употребленіе при Аббасѣ I, и другіе доводы, подробно указанныя Марромъ и отчасти Броссе, вполне убѣждаютъ насъ въ этомъ. Но ничего не мѣшаетъ отнести памятникъ къ XVI вѣку, т. е. къ началу эпохи возрожденія литературы въ Грузію, когда послѣ періода упадка, уже стали проявляться проблески національной тенденціи. А національная тенденція, хотя еще робкая, явно замѣтна въ этомъ произведеніи и никѣмъ изъ изслѣдователей не отрицается. Правда, рассказы Русуданіани имѣютъ параллели въ другихъ литературахъ и въ этомъ отношеніи ихъ нельзя признать самобытными, но авторъ грузинъ связалъ ихъ общею идеєю и въ положеніи главныхъ героевъ романа изобразилъ положеніе грузинскихъ царей и правителей во время господства иновѣрцевъ. Къ какому бы времени мы ни относили Русуданіани, во всякомъ случаѣ это очень важный памятникъ грузинской литературы, заслуживающій болѣе подробнаго и всесторонняго обслѣдованія, а такое обслѣ-

дованіе возможно только тогда, когда текстъ этого обширнаго сборника будетъ провѣренъ и изданъ на основаніи всѣхъ извѣстныхъ рукописей.

69 (=1541). Русуданіани, рукопись въ 38×23 сантиметра, писана на бумагѣ строчнымъ мхедрули и поблекшими чернилами. Досчатый переплетъ, обгянутый кожею, разбитъ, всѣхъ листовъ 272. Въ началѣ недостаетъ одного листа. Новый добавленный листъ воспроизводитъ начало текста съ пропусками и никакого значенія не имѣетъ. Въ концѣ записъ: სრულ-იქნა ძალითა ღნისათა მღუდლის იოანე იბაგვიძისაჲ ჩემს-სა, ეწიის იმ-სა დღესა. „Оконченъ силою Бога священникомъ Іоанномъ Ипаевымъ въ 1847 г., іюня 18-го дня“. Въ другихъ записяхъ Іоаннъ Ипаевъ проклинаетъ того, кто украдетъ у него сію книгу. Текстъ этого списка Русуданіани своимъ орфографическимъ, грамматическимъ и отчасти лексическимъ строемъ нѣсколько отличается отъ предыдущаго списка. Разницу въ концѣ текста мы уже указали въ примѣчаніяхъ.

70 (=3698) Русуданіани Чубиновской бібліотеки, рукопись въ 32×23 сант., писана на бумагѣ кругловатымъ и разборчивымъ мхедрули. Оглавленія писаны поблекшими красными чернилами, текстъ—черными. Всѣхъ страницъ 994. Пагинація означена буквами асомтаврული на каждомъ листѣ, причемъ указывается тетрадь и листъ тетради. Знаками препинанія служатъ по три точки послѣ каждаго слова. Досчатый переплетъ, обгянутый черною кожею съ тисненіями, немного разбитъ. Текстъ представленъ теперь полностью, но 5 листовъ въ началѣ (стр. 1—10), два въ концѣ (991—994) и четыре въ серединѣ (стр. 217—220; 517—518; 977—978) добавлены потомъ, и текстъ на нихъ воспроизведенъ другою рукою. Это пополненіе рукописи послѣ-

довало въ 1789 году, какъ о томъ свидѣтельствуется наполовину выскобленная приписка въ концѣ: განსრულდა წიგნი ესე ნაკლები რუსუდანიანი კელითა ჩაჩიკასა ძისა... [ნიკოლო]-ზისათა წერიტა და შეკერიტა, ღწნ [მშვიდობაში ახმაროს].... და ძეთა მისთა. განსრულდა და შეიკრა წიგნი ესე მარტის იე, ქკს უოზ. „Недостающее пополнено въ сей книгѣ Русуданіанп, съ возстановленіемъ текста и перешлетеніемъ, рукою сына Чачиқасдзе... [Нико]лая. Богъ [да дастъ въ мирѣ пользоваться сею книгою]... и сыновьямъ его. Пополнена и переплетена книга сія марта 15-го, въ коронкони 477 (=1789 г.)“.

Начало этой рукописи, хотя и добавленное позже, отличается отъ другихъ нашихъ списковъ:

იყო კელმწიფე ერთი ქვეყანასა იამანეთისასა ქრისტეანე. იყო მდიდარი და ძლიერი და ყოველთა მეფეთა ზედა ალაღებული. სიმდიდრისა მათისათვის იძლია ეშმაკისაგან და დაუტევა ღთი ქენძარიტი და იქმნა კერპთმსახურ. ამისთვის დაივიწყა ღმერთმან და არღარა მოიხსენა რისხვასა შინა მოწყალეობაი, და გარდაიცვალა მეფე იგი და დარჩა სამეფო მისი სხვათა, ამისთვის რომე აღარავენ დარჩა მათის ურწმუნოებისაგან მეპატრონე მისისა გვარისა ამა მანუჩარისაგან კიდე. Конецъ въ общихъ чертахъ совпадаетъ съ № 1541. Наша рукопись гораздо старѣе предыдущихъ. Если ужъ добавленія относятся къ 1789 году, то старыи текстъ ея не можетъ быть позднѣе начала XVIII вѣка; но я полагаю, что рукопись второй половины XVII вѣка, пѣо палеографическій характеръ письма скорѣе напоминаетъ XVII вѣкъ, чѣмъ XVIII. Филигранью бумаги служатъ три удлинненныхъ полумѣсяца, состоящихъ изъ двойныхъ полукруговъ, одинъ меньше другого. На страницѣ 915 послѣ книварнаго оглавленія книварью же написано: საუკუნობცა (არს) სახსენებელი დედოფლისა ელენესი ამინ. „Да будетъ вѣчная память „дедопалп“ (царицѣ) Еленѣ, аминь“.

Другая записъ опять таки послѣ оглавленія находится на стр. 527. Кто-то постарался совершенно уничтожить эту записъ и потому зачеркнулъ, но ее все же можно разобрать: ღმერთო წარუმაბოთე ფაღვას ქალს როდამს. „Боже, дай преуспѣяніе Родамъ, дочери Пагава“. Упомянутое фамиліи Пагава заставляетъ думать, что рукопись переписана въ Мингреліи. Поэтому и „дедонали Елену“, о которой упоминаетъ первая записъ, мы должны искать въ Мингреліи. Не есть ли она жена Дадіани Вамика III, которая была дочь карталинскаго царя Свимона и вышла замужъ въ 1658 г. (H.G.H., 1, p. 647)?

71 (=436). Русуданіани, даръ Іосифа Давиташвили, рукопись въ 27,5×23 сант., писана на бумагѣ круглымъ крупнымъ мхедрули и черными чернилами. Заглавія писаны киноварью. Почеркъ текста не вездѣ одинаковый. Перецлетъ пропалъ. Пагинація показана по тетрадамъ буквами мхедрули. Первые семь тетрадей въ началѣ исчезли, отъ восьмой сохранились 4 листа. Въ концѣ тоже недостаетъ. Послѣдняя тетрадь отмѣчена 48 номеромъ и содержитъ всего два листа. Дефекты имѣются и въ другихъ мѣстахъ текста: листы то вырваны, то ободраны. Въ началѣ недостаетъ текста первой главы, который въ № 3698 помещается на первыхъ 117 страницахъ (всѣхъ страницъ въ первой главѣ 266). Текстъ теперь начинается словами:

ციხე: და: სიმაგრე: ეს: ყოფილა: რა: ჰაჰასა: ჩემსა: ქალაქი: აუშენებია: ციხეთა: და: ყოვლისფრითა: შეუმკვია: ეგრე: უბრძანებია: არ: მინდა: აქ: ყოფნაო: მტერნი: არსით: მებძვიანო: და: არა: შიშია: ჩემსა: გულისაო:...

Передъ четвертою главою, откуда начинается Кайсеріани, или рассказъ о царѣ Карманѣ и его сынѣ Кайсарѣ, приведены другою рукою два четверостишія, ничѣмъ незамѣчательныхъ. Въ этой же главѣ тамъ и сямъ оставлены мѣста,

вѣроятно, для рисунковъ. Въ такихъ мѣстахъ имѣются позднія записи, иногда стиховъ, но заслуживающаго вниманія въ нихъ ничего нѣтъ. Въ одномъ мѣстѣ, предъ тѣмъ какъ начинается глава о битвѣ Кайсара съ Мазмуръ-дивомъ, имѣется записъ почеркомъ отличнымъ отъ текста. Записъ эта представляетъ форму дарственной грамоты, въ которой упоминается царь Назарали-ханъ или Ираклій I, царь кахетинскій (1688—1691) и царь карталинскій (1695—1703), а также его два сына, Имамъ-кули и Константинъ:

ქ: ნებითა და შეწევნითა მღთივ ზეცით აღმატებულმა, მღთივ ზეცით დამყარებულმან იასოიან (sic), დავითიან, სოლომონიან, პანგრატიან, მეფეთ მეფემან, თავათ ხელწიფემან, პატრონმან ნაზარალიხან ძემან ჩვენმან პატრონმან იმამყოლიმ, პატრონმან კოსტანდილემ ესე მამულისა და წყალობის წიგნი და სიგელი შეგიწყალეთ და გიბოძეთ თქვენ ჩვ...

На обрѣзанномъ полѣ страницы კო verso приведенъ поздней рукою корониконъ 394, соответствующій 1706 году. ქს ტყდ: სწ.. კარადორისასა (?): კეთილი: მოხდეს:

Филиграфъ бумаги: корона и надъ короною звѣзда о шести лучахъ, надъ звѣздою полумѣсяцъ. Упоминаніе царя Назаралихана, поздняя записъ 1706 г., а главнымъ образомъ бумага и характеръ письма нашей рукописи заставляютъ насъ отнести ее къ XVII вѣку.

Конецъ соответствуетъ 659 страницѣ № 3698. Далѣ слѣдуетъ пропускъ, и конецъ текста двухъ послѣднихъ оборванныхъ листовъ соответствуетъ 675 страницѣ № 3698, а въ № 3698, какъ мы видѣли, 994 страницы. Въ общемъ въ разобранной рукописи текстъ Русуданіани сохранился наполовину.

72 (---551). Д ж и м ш е д і а н и, или повѣсть о царѣ Джимшедѣ, ამბავი ჯიმშედ ხელმწიფისა, рукопись на сѣрой бумагѣ, въ 36×22 сантиметра, писана строчнымъ мхедрули

безъ красныхъ строкъ. Повѣсть о Джимшедѣ составляетъ вторую главу романа Русуданіани. Въ началѣ она дефектна. Недостаётъ текста, который въ № 3698 Русуданіани помещается на стр. 267—276. Повѣсть начинается теперь словами: (გავარდა) ხელიდამ და ასეთი შეიქმნა, რომ ობოლი მარგალიტი. რომ დასწვდა, გაუგორდა და უფრო შევიწიე შეიქნა. Въ концѣ тоже недостаётъ и текстъ обрывается словами: მას ღღესა ამო ლხინი ვნახეთ და ხემწიფეს ჩემი ამბავი მისწერა, რახედაც რებული ვიყავ და ანუ სადაური, ანუ როგორი კაცი და ანუ როგორს კაცისშვილი ვიყავ და ხემწიფეს ეგრე ებანა... Всѣхъ листовъ 22. На одномъ листѣ раскрашенный рисунокъ вазы съ цвѣтами и птицами незатѣйливой работы. Текстъ знаковъ препинанія не имѣеть. Филигрань сѣрой бумаги—подражаніе знаку pro patria и буквы С. М. П. Г. Рукопись, безъ сомнѣнія, XVIII вѣка.

Повѣсть о царѣ Джимшедѣ, или II глава Русуданіани имѣется на грузинскомъ языкѣ и въ стихотворной обработкѣ. Одинъ изъ лучшихъ экземпляровъ рукописи такой обработки представляетъ нежеприведенный номеръ.

73 (=390). **Д ж и м ш е д ი ა ნ ი** въ стихахъ, рукопись въ 31,5×20,5 сант., писана на прекрасной бумагѣ красивымъ круглымъ письмомъ мхедрули и черными чернилами. Оглавленія и первый стихъ каждаго четверостишія писаны киповарью. Досчатый переплетъ обтянутъ коричневою кожей съ тисненіями. Пагинація означена по тетрадамъ буквами мхедрули. Всѣхъ тетрадей 10, листовъ 80. На каждой страницѣ по четыре четверостишія размѣромъ шаири. Филигрань бумаги представляетъ искаженіе герба города Амстердама (Лихачевъ. Палеогр. знач. бум. вод. знаковъ, ч. III, № 3545, ч. I, стр. 413). На пѣкоторыхъ листахъ встрѣчаются буквы **К I C**. Рукопись, какъ видно, переписана въ Москвѣ архидіакономъ Гарсеванидзе. Авторомъ стихотворнаго

Джимшедіани является Мамука Бараташвили, который взялся за это дѣло по порученію царя Вахтанга VI и кончилъ работу въ Москвѣ въ 1732 г. Авторъ довольно пространно говорить о себѣ какъ въ предисловіи, состоящемъ изъ 20 четверостишій, такъ и въ послѣсловіи. На стр. 3, 3 verso одно четверостишіе собственноручно добавлено царемъ Вахтангомъ и озаглавлено такъ: სიკვდილი ჯიმშედის ცოლისა. „Смерть жены Джимшеда“.

მზე და მთვარე სიტუროფისა ვისი იყო ბაძის მქნელი,
ბალთა შიგან მისთა მჭვრეტთა ვარდი ქნაბნ გასაქნელი,
მუშაკს რაღლა ახსენებდა მისი შუბლთა გამომქნელი,
ბოლოდ დაქცნა ეს ყვავილი, მოუვიდა ის საქნელი.

Вахтангъ VI умеръ въ 1737 г., Джимшедіани переложень въ стихи въ 1732 г., стало быть, рукопись наша перенесана въ 1732—1737 гг. Вѣрнѣе всего, она писалась подъ призоромъ самого автора въ 1732 г. Въ концѣ нашего Джимшедіани приведены стихотворенія, представляющія особый видъ „анбантъ-кеба“, царя Вахтанга VI, царя Арчила, Саввы-Сулхана Орбеліани, арагвскаго эристава Отара, мдивана (секретаря) Гиви, мдивана же кахетинскаго Опаны, автора Джимшедіани Мамуки Бараташвили, мдивана Отара Туманишвили, Вахтанга Орбеліани. Далѣе другою рукою слѣдуютъ стихи, „анбантъ-кеба“, Георгія Аваліани и Петра Ларадзе. Изъ нѣсколькихъ стихотвореній Петра Ларадзе послѣднее написано, кажется, самимъ авторомъ, а остальные Георгіемъ Авалашвили. На предпослѣдней страницѣ три четверостишія разныхъ лицъ и разнымъ почеркомъ. Указанный выше особый видъ „анбантъ-кеба“ состоитъ въ томъ, что каждое слово стиха начинается послѣдовательными буквами въ порядкѣ грузинскаго алфавита. При другомъ видѣ „анбантъ-кеба“ стихи слѣдуютъ порядку алфавита, а не слова. На первой страницѣ были два стиха, но половина второго нарочно соекоблена:

სოფელს ვიყავი; ბევრი ვცოდე, ტვირთი ცოდვისა მეკარსა,
სოფლის მიზეზით მიბძანდა სა.

Предисловіе Джиншедіани:

ქ: წყება პირველი წიგნისა ამის ჯიმშედიანისა,
გალექსული მამუკა ბარათაშვილისა მიერ. ანბანთაგან „რუსულა-
ნიანისა,, გამოღებული ბრძანებით.

ძველი ღღეთ მიზეზ ყოველთა არსი საყდართა მჯდომელი,
ერთი მიმფენი ძალისა, ზრდად სიმრავლისა მდომელი,
კაცი ხატებად თვისისა სწორ-გამგე დაუცდომელი,
და აქებენ ძალსა ძლიერსა სიბრძნე ვის მისაწდომელი!

ღმერთმან დაბადე ყოველი ძალთა ჩინებად შენისა,
გიწრწიან ერთსა მფლობელად, გაქებს სიმრავლე ენისა,
მე ვინმე მიწა მოაჯე კუალადვე აღმაყენისა,
და სიმართლე მომეც გულისა სულგრძელად დაცათმენისა.

კაცსა მიბოძა დაპყრობად ხატი მრავლისა ქმნილისა,
სხვა აღმიდგინა კემწიფე ჩრდილ მისთა მიწვენილისა,
კორციელ რისხვა წყალობა უშურველ მიველენილისა,
და ვიდრემღი მიწა მონება თავ ჩემდა გარდაქმნილისა.

მამად მამამან იწოდა ქადაგი წინასწარისა,
შურდული, ქვა და მტერთა სრვა, ზე ძალნი დაამყარისა,
მის მთიებისა წინწალი, ვინ ჩვენთვის ნათლად არისა,
და მეხუთე ვახტანგ ცხებული ქართველთა გარდამწვდარისა.

მონასა რამცა ძალედვას ხოტბისა შეკადრობანი,
მსგავსსა ვერა შობს გონება, აქვან ნაყოფთა მცრობანი,
ვისგანმე ბნელთა ნათებად არა მაქუს შუქთა ქრობანი,
და აღიღნეს ღმერთმან სვე მისი, სიმტკიცე გამთავრობანი.

ვარ ვინმე ესე, რომელი მე სხიეთა მათთა მნათესა,
შევრდომით საფარველისა, უხვად მიმღები მათესა,
სრულქმნისა საწადელისა, ლექსთა თქმით მოკამათესა,
და მამუკა ბარათაშვილი, რუსნი მიხმობენ მათესა.

ამა მთიებმან აღზარდა ხე ჩემი ფერკთა მღებელად,
ყუაყა ძალითა მისითა, ვინა თქვა ცეცხლთა მღებელად,
თვთ სუნი მისცა საყნოსლად, დის თქვენდა სასუნებელად,
და წალკოტი მისის ნებისა ასხია დაუკლებელად.

ენება ვარდთა ფურცელთა სიმრავლე გამფურჩნელობა,
სუნი მოფშენით უკლებლად, ღმერთი, სიტკბო და ხელობა,
თვთ ედგა იგი სუნნელი, ვით შოთ(ხე)ს ბალთა ვრცელობა,
და ექმნა, მიბოძა თვისისა ზრდად ხეთა დამსახველობა.

ამა ჟამადმდე სუნნელთა სუნი არ გაუჩრჩევიათ,
მრავალთ ეკონა ენძელა, ვარ(დ)თანა მოუწევიათ,
სწორად შერაცხდენ ვარდსა და მიკვირს რად მოუერთევიათ,
და განწყალა სუნი სუნნელთა, თვს თვსად დაუტევიათ.

ლექსი აქებდეს მალალსა ღეთისა ტრიფიალთა ნდომასა.
აჩენდეს ამბავს, უბნობდეს ტკბილ-სასმენელად წდომასა,
მისცემდენ ლექსთა მკმობელნი სიღრმე სიბრძნისა ზომასა,
და ესია მისი წადილი თვარ ცუდად სხვათა შრომასა.

მიბოძა ტაბარზადისა წონა შერთული ღვინისა,
აეშარაჯისა მზადებად სიტყვით მათ თავის წინისა,
მხიარულებდენ შემსმელნი, მიბრძანა ვინცა სვინისა,
და მზა არს ტკბილი და სათრობი შემსმელთა მომალხინისა.

ნაძვი აღმოვაღს უმაღლე ყოველთა ხეთა ხენებსა,
უბადო რტოთა წაკვეთენ, მას იგი დააშვენებსა,
ძირთა მოდგმა და სიმაღლის ცუდ ნდობა ვისცა ენებსა,
და შიში, კრძალვა და სირცხვილი უმეცარს გააბძენებსა.

მიბძანეს ლექსთა შემკობა ქებად ჯიმშედის გმირისა,
საწადელ სრულეხულისა, პირველ სვეთაგან მგმირისა,
გულთა, ცეცხლთა და ლახვართა ვისთვსმე ხელად მირისა,
და ზეგარდმო კაეშირ მტკიცესა ცულ განხწნად ვინცა მზირისა.

ხათაელთ მეფეთ ამბავი ქართულად განმარტებული,
მებოძა, ლექსად შეეცვალე, ჭირ თაეთა წარმატებული,
უენო რიტორ მეტყუელი, მსგავს ჩემდა განხატებული,
და გულთა მუსიკი საამო, აქამდი ძალ-სუსტებული.

მე ვარ ვისიმე ტრფიალი საყუარელისა ჩემისა,
იგი კელმწიფობს ციერთა, ვინ ქუეყნად შეუმწემისა,
ერთია იგი სინათლე ნათელთა გამომცემისა,
და ვიდრე არ მოვკუდე, იტყვიან, ნება არ მოგეცემისა.

ტრფიალს მაშორებს ბოროტნი, არა აქეთ ჩემი თნებანი,
მზა შეუქნიან მოღებად უშაქრე გემოვნებანი,
სწადსთ შეესვა, სული მიმტაცონ, მასთან არ მქონდეს ნებანი,
და რა ერგო, მიკვირს წყეულთა ჩემთა და თაეთა ვნებანი.

შოთა ზის უნეს მკედარი, იგი კეთილად წვრთილებსა,
ეზაძნენ, დასხდნენ მრავალნი თვს თვსა დაკედნილებსა,
გარდავლეს ესე საწუთო, გვაძლევენ შემოთვლილებსა,
და არ ვიცი რა ქნეს, ვინებე მათთა მივიღებ წილებსა.

ჩემი კემწიფე შვეებული არს, არავისი მქნელი,
თვთ მპყრობლობს თვსთა ალაგთა, თვთ ნახეთ ძალთა მჩენელი,
გამოვალს სიტყვა ბაგისა, ვითა მზე გამათენელი,
და სიბრძნის ისარი სწორთათვს გულთა კვრად დაუცდენელი.

მაქვს მპატრონთაგან ძლიერი, მშვილდი მებრძოლთა მძლეველი,
ჩემია მკლავი სიმკნისა, ვითა კამს მოცამწეველი,

ასპარეზი და ტაიჭი მე მსერელი, მკეცთა მღვეელი,
და ნადირნი თვარა ისარი, კაპარჭთა დაულეველი ¹⁾).

გახელდა გული ამისთვის, მიხვდა მისობა დანისა,
ჯიმშეთის მასახელები, შექცევად რუსუდანისა,
ვარ ამბის ლექსად შემცვლელი, ურვათა გარდამკდანისა,
და ვისცა ვაქებდე, სანაცლოდ რათ მწყევდეს ამაღანისა.

Этимъ кончается предисловіе. Затѣмъ три четверостишія
служать вступленіемъ ко второй главѣ Русуданіани:

არს ვინმე ესე რუსუდან, იამანს მიხვდა სძლობანი,
თვთ დიდებულთა ასული და ქმართა გვარ-მაღლობანი,
ქონდა მიწვენად სამეფოდ და მისთვის დედოფლობანი,
და მსგავსად სოფელმან ძლიერთა სენთა დაუწყო ფლობანი.

თორმეტნი ძმანი უსხენან უხუცე მისთა დღენისა,
თანა კრებებიან ყოველნი, მიხვდათ რა ესე სმენისა,
ემებენ მისთვის წამალსა მდულარე ცრემლთა მღენისა,
და ნახულ-ნასმენთა ეტყვიან საკურნებელად სენისა.

უფროსმან მისი ამბავი, თქვა ტურფა სასმენელია,
შედეგი მისი ფარემუს მსგავსად უფროსთა მქნელია,
თქვა, თუ ამბავთა უცხოთა ხვანჯთა ვარ გამომხსნელია,
და ესე მინახავს თვალთა, სმენით ამბავი ძნელია.

Начало разсказа:

წინათა ხანთა მამამან მომცა სიტყვათა ბძანება,
მსურის ხათაელთ დახდომა და მიმძიმს მათი განება,
მოგწოვრდი, მახსოვს მრავალი სიკეთის თანისთანება
და რად არა ნახავ პატრონთა მუნებურთ, სიტყვა მანება.

¹⁾ Это четверостишіе написано на другой бумажѣ и приклеено
къ старой.

გულთ მქონდა, სიტყვა შეეკადრე ხათათისკენ რებისა,
იამა, მზაყო მრავალი მეფეთ მცნობთ შეკადრებისა,
მეც რა მენება, წაიღე ოდენ რა კელთა სწრებისა,
და ღვთით უნებლად მივედით, ვართ მათთა თემთა მერებისა.

ტკილად დახლომა, ჩუქება მათ ჩენი განახშირესა,
არ ითქმის ქება ქუეყნისა, მნახემან კუალად მშირესა,
მისვლა აცნობეს ვაზირსა, წამად არ ივაზირესა,
და გამომავგებეს, მაწვიეს არ სახლსა რასმე მცირესა.

კეთილად დამხვდენ მას ლამე, რა გვანდა მათსა ქებასა,
გათენდა საძღნოდ მზა ქმნილსა, მამათა წამოღებასა,
მივიღებ ჩემაგიერსა სხვასა ტურუათა დებასა,
და მშვიდობის ყოფნით კსენებად, ვაზირთა კაცთა რებასა.

მოიქცენ, შემოეთვალა ღიადი მადლი მბობისა,
მამათა ჩვენთა გეასმიეს ოდენ არ ნახვა ცნობისა,
ჩვენ მათთა შეილთა გეიყვარდინ, ვით მათ ქონიან ბრძნობისა,
და მაწვიეს, მივედ, ვაზირთა კართა მაქვს მისვლა ნობისა.

რა მიველ გამომეგება დღეთაგან მოხუცებული,
ვაზირთა მამა ვაზირი, მეფეთა დახსოვნებული,
შემიტკბო, ვითა კორცთაგან შეილი მამათა მცნებული,
და მამაისა მიერ მშვიდობა წამ ჩემდა მოხსენებული.

Конецъ и послѣсловіе Джимшедіани:

ტომერან მოკვდა, ცოლითურთ გარდაეღეს საწუთრონია,
მშობელნი ჩემნი სიკვდილმან წინასვე გარდარონია,
მას ყრმასა გრძნებათ პყრობილსა არ მქონდა საკადრონია,
და სიბრძნე შეშლოდა ქაჯთაგან, მათ ეყო სამოყრონია.

ჯიმშედს შეილისა სევდამან მალ მისცა უსუსურობა,
მოკვდა ძეცა და იგიცა, მოშალეს სმა და პურობა,
სხვა ძე გამეფდა, აწ რაზის მიხვდა ტახტისა მჯდურობა,
და მე მეპატიჟეს ვაზირად, არ მივეც მე დასტურობა.

შეილი წამგვარეს ვაზირად, მიმიცეს საკითხაობა,
მე შეუგები საჭურჭლე მცეს, არ აქეს აღრიცხაობა,
ქმნით გავასრულე ნაფიცი, ვსყავ დარბაზთ ულახაობა,
და მუნითგან საესე ჭირითა მაქეს ჟამთა ვაგლახაობა.

ვინმე მუშაკმან კეთილად ქმნას რამე მოსაქმედელად,
მოსქნას, მოსთესოს, მომკოს და შეზვინოს საიმედელად,
მიხედეს საკმილი, გარდუწვას, რა მისი იყოს მხედელად,
და უმართებს ჭმუნვა ჩემებრივ, გარეელოს შემომკედელად.

ესე არს ჩემი მიზენი, თვალთ ცრემლი ამად ვიმილი,
დარბაზთ არ მივალ, გული წუხს, ბაგეს არა აქეს ღიმილი,
ვისცა ვმსახურე, გარდავლეს, სხვა სხენან დიადი მილნი,
და წამიკდა მათ ზედ სასჯელი, ცუდ ჩემი მკერდთა ჭიმილი.

მოვსკუდი უცილოდ, მიფიცავს, ვინ ხედავს, სული წავიდა,
მაგრამ მოძრაობს თბე ჩემი, ეს არის საკითხავიდა,
რა არს მიზენი უსულოდ გონ სიტყუა შემკრებავიდა,
და ვერვინ სცნობს საქმეს ღეთისასა, თვთ არის დამკლიტავიდა.

მეწყინა მისი ესდენტა წაკდენა ჭირნახულისა,
მამას არ უთხარ, მოწყენა ეცემა მის ნახულისა,
თქვენთა სენტათვს კურნებად, ვაცხადე განზრახულისა,
და ესე არს უნჯი გულისა, მის ჩემთა შენახულისა.

ჩაელო მათათგან ნადენმან, ვისგინდა მისთა მსურველთა,
გავლეს და დაუშრომელად სხვა მოვალს შესმად მწყურვალთა,
ბრძენთ სცანით გემოვნებანი, ვინ რა იციან ურვალთა,
და შევსკრებდეთ¹⁾ უნჯთა წესია, არ ვყოფდეთ დაუბურვალთა.

ვიცი სოფელი მეც მუხთლად დამაგდებინებს ამ არებს,
არ დაეღვეის ყოველსა, ჩემებრ კაცს მისსა ამარებს,

¹⁾ Въ этой рукописи придыхательная буква ѣ употребляется
вездѣ, вмѣсто другой придыхательной ꙗ.

მნახოთ მიეცყუანდეთ ჰყრობილი, თქვენს არე მოღმარ ამარებს,
და ვერავის ძალოც ჩემ ნაცულად სხვა შესვათ ამა სამარებს.

აღვაგე ესე სამყოფი, თვთ ნახეთ განშევენებანი,
არ მივეც მიზეზისათვს სრულ კეთილ გარეველებანი,
ქორი უმართებს გარდაქნად და საძირკველთაც დებანი,
და მეტი არა მაქვს ბრძანება, კამს სხვათაც აღშენებანი.

ვისმე გიბრძანონ, თუ თავით იწყოთ ამისი შენება,
თავბოლო სწორად გებელი ჩემი ნუ განეყენება,
ვიეთთა კმალი და ზოგთა მიხწნილთა სულთა კსენება,
და მისი მისთანა დადებით სრულ სყავით ესე ქენება.

როოშთა გასცდის კიდონტი, ნავთა ზღვა ცემა ლაღოსა,
კვლავ მგალობელთა კმა ვრცელი, შედგომა საღალაღოსა,
მელექსეთ გრძელთა ამბავთა გალექსვა სათანადოსა,
და ვით იწყოს ანი ჭემდი სწორად, არ გაარადოსა.

ოდეს ინებს ემბაზით აღმოქმად სახელ-წოდება,
მენება შოთა, ზოგადმან საბა მივილოთ მოდებად,
ჯიმშედისათვს გახელდეს სეემან საკმილთა მოდებად,
და იყოს მამუკა კობილი საყნოსელთათვს როდებად.

მოსკო. წელ. ჩილბ: ა: სასწორ: თ: ჭ: თხის რქა: იზ: შენდობა.
სრულ იქმნა წიგნი ესე ჩემ მიერ მოსკოს: წელთა: 1732 თვესა
დეკემბერსა. 11: შენდობა ბრძანებელთაცა. ამინ:

Послѣднее четверостишіе принадлежит переписчику
протодіакону Гарсеванидзе, который переписалъ сей Джим-
шедіани, повидимому, по приказанію царя Вахтанга VI:

მეფეთა მიერ ბძანება სრულ იქმნა, ვითა ბძანესა,
ვარდი ნერგვად და გამფურჩქნად, მზემ სხივი მიატანესა,
სუნნი, ფერი და შევენება თვთ სცანით, ვით იქმან ესა,
და გარსევანისძე მთავარი ვსწერ ჟამთა ღიაკვანესა.

Е. Такайшвили.

ОПИСАНІЕ РУКОПИСЕЙ

„Общества распространенія грамотности среди грузинскаго
населенія“.

Т о м ъ I.

Вып. III.

Изданія Управленія Кавказскаго Учебнаго Округа

ТИФЛИСЪ.

Типографія К. П. Козловскаго, Головин. просп., № 12.
1903.

Отдѣльный оттискъ изъ XXXIII вып. „Сборника Матеріаловъ описанія мѣстностей и племенъ Кавказа“.

Напечатано по распоряженію Попечителя Кавказскаго Учебнаго Округа.

74 (354). Картлисъ-Цховреба Мингрельской библіотеки, рукопись въ 34×16 сантиметра, писана на хорошей бумагѣ круглымъ, красивымъ письмомъ мхедрули и черными чернилами; оглавленія, первое слово каждой новой строки и нѣкоторыя собственныя имена писаны киноварью. Текстъ писанъ въ одинъ столбецъ; на каждой страницѣ помѣщается по 27 строкъ. Рука отъ начала до конца одна и та же. Пагинація показана по тетрадамъ сначала (до 17-ой тетради) арабскими цифрами и буквами мхедрули, а потомъ исключительно буквами мхедрули на поляхъ снизу листовъ. Въ первыхъ семи тетрадахъ по 6 листовъ, а въ остальныхъ по 8. Всѣхъ тетрадей сохранилось 40, страницъ 602. Въ концѣ недостаетъ одной тетради. Крѣпкій досчатый переплетъ обтянутъ черною кожею съ тисненіями. Застежки ободраны. Рукопись нѣкогда принадлежала извѣстному грузинскому поэту Александру Чавчавадзе, какъ это видно изъ его собственноручной записи на 436-ой страницѣ: ალექსანდრე ჭავჭავაძის ვაჟი— „принадлежу Александру Чавчавадзе.“ Пасестръ Александра Чавчавадзе былъ женатъ послѣдній владѣтель Мингрелин Давидъ Дадіани, извѣстный библіофилъ и собиратель рукописей, которому шуринъ, вѣроятно, и уступилъ эту рукопись. Разбираемый Мингрельскій списокъ такъ же, какъ и описанный нами подъ № 25 Баратовскій, принадлежитъ къ разряду полной Вахтагвевской редакціи Картлисъ-Цховреба. Подъ полными списками Вахтагвевской редакціи мы разумѣемъ рукописи, которыя содержатъ въ себѣ, кромѣ предисловія Вахтагва VI и текста лѣтописи отъ начала до царствованія Георгія Блистательнаго, еще два добавленія или двѣ краткія хроникки, изъ которыхъ одна заключаетъ въ себѣ краткую исторію Грузіи послѣ Георгія Блистательнаго до царствованія Димитрія III или до 1453 г., а другая краткую же исторію отъ 1454 до 1605 г. Оба эти добавленія имѣются въ описываемомъ Мин-

грельскомъ спискѣ, но послѣднее изъ нихъ представлено де-
фектно, такъ какъ въ концѣ рукописи, какъ сказано было
выше, недостаетъ одной тетради. Текстъ теперь обрывается
словами: ამიერიგან არღარა მნებაეს მონება ყიზილბაშთა, და
აღმირჩევიეს მორჩილებად ხვანთქრისა უფროს ყიზილბაშთა:
და აწ უკეთუ თქვენცა გნებაეს შეურიგლეთ, და. (см. К. Ц.
т. II, стр. 298).

Ни переписчикъ ни время переписки не указаны въ
разбираемой рукописи по дефектности, но разъ налицо имѣ-
ется предисловіе Вахтанга VI, она, конечно, не можетъ быть
древнѣе XVIII вѣка. Съ другой стороны разбираемая рукопись
ни въ какомъ случаѣ не можетъ быть XIX вѣка ни по по-
черку ни по матеріалу письма; слѣдовательно манускриптъ
безусловно XVIII вѣка. Но и въ первой половинѣ XVIII вѣ-
ка наша рукопись не могла появиться, судя по нѣкоторымъ при-
знакамъ орфографическаго характера. Дѣло въ томъ, что нѣко-
торыя слова текста писаны съ полугласною буквою, похожею на
русскую *з*. Знакъ этотъ введенъ былъ впервые Антоніемъ
I католикосомъ въ свою грамматику грузинскаго языка, ко-
торая появилась во второй половинѣ XVIII вѣка, и предна-
значался для облегченія произношенія словъ, въ которыхъ
бываютъ стеченія нѣсколькихъ согласныхъ. Это искусственное
нововведеніе, конечно, не привилось къ грузинскому правопи-
санію, но нѣкоторые грамотѣи второй половины XVIII вѣка, слѣ-
дуя авторитету Антонія I, иногда употребляютъ этотъ знакъ.
Укажемъ нѣсколько словъ, писанныхъ съ этимъ знакомъ въ
нашей рукописи: წარგჳდეს (стр. 499), თურგჳთა (503; შეგჳ-
ყრობისა (506), წარგჳყვენონ (507), საქარგჳთველოსა (527).
Послѣдними признаками для приблизительнаго опредѣленія
времени появленія нашей рукописи могутъ служить фили-
грани бумаги. Бумага рукописи не одинакова по своимъ
водянымъ знакамъ: въ первой части рукописи филигранями

бумаги служатъ: въ одной половинѣ листа большой орнаментированный щитъ, въ другой половинѣ буквы Я. М. С. Я. Во второй части рукописи филигранями бумаги являются: въ одной половинѣ листа въ картушѣ В. Ф., въ другой половинѣ въ картушѣ же С. Т. Знаки эти обыкновенно встречаются въ бумагахъ послѣдней четверти XVIII вѣка, скорѣе въ концѣ ея, чѣмъ въ началѣ. По всѣмъ перечисленнымъ признакамъ разбираемый Мингрельскій списокъ Картлис-Цховреба долженъ быть переписанъ въ послѣдней четверти XVIII вѣка. Мнѣніе, что наша рукопись переписана Давидомъ-Ректоромъ Месхишвили (О. Жорданія. Хроника I, стр. 290, примѣчаніе), ни на чемъ не основано. Почеркъ не похожъ на почеркъ Давида-Ректора. Кромѣ того, Давидъ-Ректоръ по своему обыкновенію не оставилъ бы безъ своихъ примѣчаній текста этого сборника лѣтописей и во всякомъ случаѣ на поляхъ не разъ упомянулъ бы о себѣ. Лучшимъ примѣромъ для подтвержденія этого мнѣнія можетъ служить переписанный Давидомъ-Ректоромъ экземпляръ Исторіи Грузіи царевича Вахушта, уже описанный мною на грузинскомъ языкѣ (см. Археологическія путешествія и замѣтки) и весь испещренный его примѣчаніями. Въ нашей рукописи очень часты примѣчанія переписчика на поляхъ, касающіяся разночтеній, неясностей оригинала и толкованія словъ, но ни подъ однимъ изъ нихъ не подписано имя Давида-Ректора. Къ примѣчаніямъ такого рода относятся слѣдующія записи на поляхъ:

1) მე ესე ვერ დავწერე, ადგილი დაუტოვე (стр. 236).

„Я это слово не могъ написать, мѣсто оставилъ». Мѣсто оставлено въ видѣ круга. Пропущено слово ღმერთი — „Богъ“, которое переписчикъ не разабралъ въ оригиналѣ. Давидъ-Ректоръ, конечно, догадался бы, въ чемъ дѣло.

2) სამსვე ამის წიგნში ასე იყო (318) „Во всѣхъ трехъ спискахъ этой книги это такъ было“, т. е. написано было

„ვიტამ“.

3) „აზაღად“—ორს ამის წიგნში ასე ეწერა (319). Въ двухъ спискахъ этой книги было такъ написано: „აზაღად“. Въ текстѣ переписчикъ поставилъ „ანაზღად“.

4) ორს დედანში ასე ვნახე (358). „Въ двухъ спискахъ такъ я нашелъ“, т. е. было написано „ამიერ სპასალარობა“ вмѣсто „ამირ-სპასალარობა“.

5) „შესცლა“—შეხვდა მგონია (434). Я полагаю, *სლѣдуетъ* „შეხვდა“, вмѣсто „შესცლა“ оригинала.

6) სვანნი—„სუვანნი“. Дана другая орѳографія слова „სვანნი“ (419).

7) „მიატანიანა“—„მატანი“ მგონია (592). Я полагаю, *სლѣдуетъ* „მატანი“ вмѣсто „მიატანიანა“.

8) „ყალბიანად“—„ჯალბიანად“ მგონია. Я полагаю, *სлѣдуетъ* читать „ჯალბიანად“ вмѣсто ყალბიანად (600).

9) „ითხოვა“—„სთხოვეო“. Такъ исправлено на полѣ 572 стр.

10) ნესტანჯან ეწერა (576). „Написано было Нестанджанъ“.

11) „კაცნი“—на полѣ выноска „კაენი“ (стр. 285).

12) „კვალად“—на полѣ выноска „დაკლვადი“ (300).

13) „ქხარძელი“—на полѣ выноска „ხირსელი“ (143).

Всѣ эти примѣчанія указываютъ, во-первыхъ, на весьма внимательное и аккуратное отношеніе переписчика къ своему дѣлу, а, во-вторыхъ, на то, что переписчикъ имѣлъ подъ руками три списка Картлис-Цховреба. Другая замѣтка переписчика на 497 страницѣ, тамъ гдѣ кончается старый текстъ Картлис-Цховреба, или исторія царствованія Георгія Блистательнаго, еще яснѣе сообщаетъ, что у переписчика дѣйствительно были подъ руками три списка. Здѣсь мы читаемъ:

სამი დედანი ვნახე, ასე აკლდა, მცხეთისა, მეფისა, და

ერისთვისა: და ჰპოვებთ თუ ვინმე და მასურვებთ ღირს არს მიზლი მშრომელისა: დიდად მმადლობელ გექნები.. (დალზე одна строчка выскоблена, читается только: მე ეს ფრიალ მიკვირს, ვაჟეთ-სა დაღეს სლზდუეთ რათ აკლია აქ ამჟავი.) „Я видѣлъ три списка, Мцхетскій, Царскій и Эрнстовскій, такъ же не доставало. Если кто найдетъ (другой полный) и доставить, заслужить награду за трудъ, и я буду очень благодаренъ“. Смыслъ выскобленной строчки, вѣроятно былъ такой: „Я очень удивляюсь, почему тутъ недостаетъ разсказа“. Дѣйствительно царствованіе Георгія Блгстательнаго во всѣхъ спискахъ Картлис-Цховреба представлено дефектно.

Второй видъ замѣтокъ на поляхъ, писанныхъ рукою текста, хронологическаго характера:

14) ადამს აქეთ ათას შვიდას ოთხმოცლა და ათკრამეუ წელს უკან იყო ნებროთ (стр. 1).

„Небротъ былъ, спустя 1798 лѣтъ послѣ Адама“.

15) ადამს უკან ორი ათას ოთხას ორმოცლა სამს წელს უკან მოსემ ზღვა განვლო (9).

„Моисей перешелъ черезъ море, спустя 2443 года послѣ Адама“.

16) ადამს აქეთ სამი ათას სამას სამოცს წელს უკან იყო ნაბუქოდანოსორ (10).

„Науходносоръ былъ, спустя 3360 лѣтъ послѣ Адама“.

17) ადამს აქეთ სამი ათას ოთხას ორმოცლაშვიდ წელს უკან განძლიერდა მეფობა სპარსთა (11).

„Царство персидское усилилось, спустя 3447 лѣтъ послѣ Адама“.

18) ადამს აქეთ სამი ათას ექვსას სამოცლა ორს წელს უკან იყო ალექსანდრე მაკედონელი (11).

„Александръ Македонскій былъ, спустя 3662 года послѣ Адама“.

19) ადამს აქეთ სამი ათას ორას ოცლაათსამეტს წელიწადს

უკან აღაშენეს ჰრომის ქალაქი.

„Городъ Римъ построили, спустя 3233 года послѣ Адама“.

20) ოდეს ქართლი მოაქცია წმიდამან ნინა ქრისტეს ამაღლებილამ გარდასრულ იყვნეს წელნი სამას ოცდა ათვრამეტნი (45).

„Когда св. Нина обратила Грузію *въ христіанство*, отъ Вознесенія Христа прошло 318 лѣтъ“.

21) მირიანიდამ გარდაკდა წელნი (იოანე ზედაზადენელის და მისთა მოწაფეთა მოსვლამდის) ორასნი და მეფენი: იბ: (143).

„Отъ Миріана до прихода въ Грузію Іоанна Зедазнійскаго и его учениковъ прошло 200 лѣтъ, царей представилось 12“.

22) მეფობითგან მირიან მეფისათა ვიდრე მეორის ფარსმანისა გარდაკდეს წელნი: ს: და მეფენი გარდაიცვალნეს: იდ: და ვახტანგისითგან კათალიკოზნი გარდაიცვალნეს ექვსნი (150).

„Отъ царствованія царя Миріана до Фарсмана II прошло 200 лѣтъ, царей представилось 14, а отъ Вахтанга Горгаслана католикосовъ представилось шесть“.

23) ალექსანდრესითგან მოჰმედის გამოჩინებადმდე გარდასრულ იყვნეს წელნი: უ: კზ (159).

„Отъ Александра (Македонскаго) до появленія Магомета прошло 927 лѣтъ“.

24) ხოლო აქა ქამადის (ბაგრატ კურატპალატამდის, ძისა აშოტისა) გარდასრულ იყვნეს წელნი მოჰმედის გამოჩინებითგან, რომელმან სჯული სარკინოზთა დაუდვა: სიარ: (175).

„До сего времени (т. е. до Баграта-куропалата, сына Ашота) отъ появленія Магомета, который далъ религію сарацинамъ, прошло 219 лѣтъ“.

25) ქეს აქეთ: ჩსნვ. ამას ქამსა მოვიდა მთაწმიდით გიორგი, ეფრემ, თეოფილე (443).

„Въ 1256 г. отъ Р. Х. прибыл съ Святой Горы (Аѳона) Георгій, Ефремъ и Теофиле (Теофилъ)“.

Третій видъ замѣтокъ, писанныхъ на поляхъ рукою

текста, хорографического характера:

26) მილია თავრეზი არს—, „Мидія—Тавრიзь (ст. 2).

27) მოვაკანი არს მცირის ალაზნის შესაყარს ქვეით ვიღრე ზღვადმდე. მცირე ალაზანი იორია (2).

„Моваканъ—страна отъ впаденія Малой Алазани (въ Большую) до моря. Малая Алазанъ—Юра“.

28) ცერეთი არს მცირით ალაზნით ვიღრე გულგულამდე ცივს აქეთ და ვიღრე აზან-ბურადმდე და მტკვრადმდე (3)

„Эрети—страна отъ Малой Алазани до Гулгулы, по сію сторону Циви, до Азанбура и Куры“.

29) აღარბადაგანი აღრიბეყანია, რომელ არს თავრეზის მაწა (3).

„Адарбадаганъ—Адирбейжанъ, т. е. страна Тавриза“.

Запись эта повторяется и на стр. 10.

30) გარდაბანი ჭაპალას ქვეით ნაკიდურსა და ტაგნაგეთს ქვეით ვიღრე მტკვრამდე ეწოდების (5).

„Гардабаномъ называется страна ниже Чапалы, выше Нахидური и Тагнагета до Куры“.

31) კახეთი არს თურღოს კვეს ზეით თიანეთი ვიღრე კვესურეთამდი (5).

„Кახетія—страна выше Турдось-Хеви, Тианети, до Хевсуретин“.

32) კუხეთი არს ნინო-წმიდას ზეით სამგორი და ამის ზეით ერწოს მთამდის და არაგვამდის (5).

„Кухети—страна выше Нино—Цминда, Самгори и выше этого до горы Эрцо и Арагвы“.

33) შიდა ქართლი არს ტასის კარს ქვეითი. ზემო ქართლი არს ტასის კარს ზემო სამცხე და კლარჯეთი (6)

„Шида-Картли (Внутренняя Грузія)—страна выше Тасисъ-Карп (выхода Боржомскаго ущелья). Земо-Картли (Верхняя Грузія)—страна выше Тасисъ-Карп, Самцхе и Кларджети“.

Запись повторяется и на стр. 17.

34) ხაზარეთი რუსეთია — „Хазарети — Россия“ (7)

35) ეგრისი — სვანეთია — „Эгриси — Сванетия“ (18)

36) კამბეჩოანი — ქისიყი — „Камбечованъ есть Кизики“ (28).

Четвертый видъ записей на поляхъ указываетъ на содержание текста Картлис-Цховреба соответствующихъ записямъ мѣсть:

37) აქა დაივიწყეს ღმერთი — „Здѣсь забыли Бога“ (стр. 7).

38) ქეკაპოს მეფე სპარსთა — „Кеканосъ, царь персовъ“ (9).

39) მოსემ ზღვა განვლო — „Моисей перешелъ черезъ море“ (9).

40) ფარშორეთ — „Фаршоретъ“ (9).

41) ქაიხოსრო ძე შიოშისა — „Кайхосро, сынъ Шюша“ (9).

42) სპანდიატ [რვალ] — „Спандіатъ [Рвали]“ (11).

43) ვაშტაშაბ — გოსტაშაბ — „Ваштаниабъ-Госташабъ“ (11).

44) ბაამან — „Бааманъ“ (11).

45) ალექსანდრე მაკედონელი — „Александръ Македонскій“ (11)

46) აქა მწიგნობრობა დაიწყო ქართული — „Здѣсь начало грузинской письменности“ (18).

47) მეორე ბარტომ — „Второй Бартомъ“ (27).

48) მეორე ფარსმან — „Второй Фарсманъ“ (31).

49) მესამე უარსმან — „Третій Фарсманъ“ (34).

50) მეორე აშხას — „Второй Амзасъ“ (34).

51) უკლებს რომ დაჰკლვიდენ მახვერპლად აქამოიკვეთა (30).

„Принесеніе въ жертву сыновей здѣсь прекратилось“.

52) მეორე მირდატ — „Второй Мирдатъ“ (36).

53) ბ კათალიკოზი სამოელ — „Второй католикосъ Самосель“ (141).

54) ბ მაკურ — „Второй Бакуръ“ (142).

55) ე ფარსმან — „Пятый Фарсманъ“ (ibid).

56) გ კათალიკოზი — „Третій католикосъ“ (ibid).

57) დ კათალიკოზი — „Четвертый католикосъ“ (ibid.).

- 58) ვ ფარსმან—„Шестой Фаремань“ (ibid.).
- 59) ე კათალიკოზი—„Пятый католикось“ (ibid.).
- 60) ე კათალიკოზი — „Шестой католикось“ (ibid.).
- 61) აქა წრის შუშანიკის ცხოვრება უნდა (151).
„Здѣсь слѣдуетъ *помыслить* житіе св. Шушаники“.
- 62) ც კზი სვმონ --- „Восьмой католикось Свимионъ“ (151).
- 63) დაწყება ეკლესიისა ჯრისა პატრონისა — „Основаніе церкви Честнаго Креста“ (155).
- 64) საფუძველი ტფილისის სიონისა — „Основаніе Тифлискаго Сіона“ (153).
- 65) ი კზი — „Десятый католикось“ (155).
- 66) ია კზი — „Одинадцатый католикось“ (155).
- 67) აღშენება ჯრის პატრონისა — „Постройка церкви Честнаго Креста“ (156).
- 68) იბ კზი — „Двѣнадцатый католикось“ (157).
- 69) იგ კზი — „Тринадцатый католикось“ (157).
- 70) განსრულება ჯვარისა პატრონისა და ტფილისის სიონისა (158).
„Окончаніе церкви Честнаго Креста и Тифлискаго Сіона“.
- 71) წამება წრისა გობრონისი — „Мученичество св. Гоброна“ (180).
- 72) შეშობა წრის გიორგის ალავერდისა — „Украшеніе иконы Св. Георгія Алавердекаго“ (181).
- 73) აღშენება ჭყონდიდის ეკლესიისა — „Постройка Чкондидской церкви“ (181).
- 74) აღშენება ლოწობნის ციხისა — „Постройка Моцобанской крѣпости“ (181).
- 75) აღშენება მოქვის ეკლესიისა — „Постройка Моквской церкви“ (183).
- 76) აღშენება ხახულის ეკლესიისა — „Постройка Хахульской церкви“ (187).
- 77) წმიდა ეფთვი ქართველი მთარგმნელი — „Св. Ев-

იმის გულის, переводчикъ“ (192).

78) აღშენება ბედის ეკლესიისა — „Постройка Бедийской церкви“ (192).

79) კურთხევა ქუთაისის ეკლესიისა — „Освященіе Кутаисской церкви“ (192).

80) კონსტანტინე კეისარი ძმა ბასილისი — „Кесарь Константинъ, братъ Василія“ (197).

81) ააგო ციხე თავის ზედა ტბეთისასა — „Построилъ крѣпость надъ Тбети“ (198).

82) გიორგი მთაწმინდელი — „Георгій Мтацминдскій (Святогорець 199)“.

83) ახალქალაქსა ზღუდეთა შენება — „Постройка Ахалкалакской ограды“ (201).

84) კჳი ქართლისა გაბრიელ საფარელი — „Католикосъ Грузіи Гавріилъ Сафарскій“ (211). Объ этомъ католикосѣ въ текстѣ не упоминается въ разбираемомъ спискѣ Картлис-Цховреба.

85) ნოველისიმოსისა, ნოველისიმოსე, ნოველისიმოსი, ნოვესილისი — тутъ приводится разная транскрипція титула Баграта IV nobilissimus. Въ текстѣ объ этомъ титулѣ не упоминается (211).

86) მეფე ბერძენთა მიხაილ, დისწული გრ მეფისა . „Царь греческій Михаилъ, сынъ сестры грузинскаго царя Георгія“ (212).

87) მორბევა ქართლისა მეორედ — „Второе опустошеніе Грузіи“ (212).

88) მეორე ვახტანგ ქეს აქეთ: ნ სოგ: (467).

„Второй Вахтангъ въ 1273 г. по Р. X.“

89) ბრანჯნი ფრანგნი არიან — „Бранджи суть франки,“ (46) Изъ замѣтокъ, писанныхъ не рукою текста, отмѣтимъ объясненія словъ какого-то Петра, вѣроятно, Петра Дадіани:

90) Слово არბაგანისაებრ (стр. 302) на полѣ имѣеть

замѣтку: შესაბამი პატივი. პეტრე.

91) ხრიზმოსთა—წინასწარ-მოსწავება (стр. 305)

92) ფაკელსა“ —თავსახვევსა, რომელ არს სარუხი. პეტრე (546).

Къ позднимъ записямъ относятся также два четверостишія на оборотѣ переплета:

ქ. გაზაფხულს ვედრებ, შემყაროს, ტკბილად მაჩვენოს იანი,
ვიყნოსო სულად სურნელი ყვავილთ უალრეს სვიანი,
გონება არ დამიწყლოლოს, დღე არ დამისოვს მზიანი,
და ლხინ-ყოფა მონიკებული კარნი არ დახმას ღიანი.

—

ქ. ცოდვით შეპყრობილს გონებას უმეტეს განსწმენდს
მარხვანი,
ძმათ მოყვარება, სიმშვიდე, მუხლთ მოყრა, პირჯვრის სახვანი,
ქველის საქმენი გლახაკზე, ხშირათ სწეულთა ნახვანი,
და განკრძალულ იყოს, არა ქნას მთერალობა კაცთა ზრახვანი.

—

Мингрельскій списокъ лѣтписи даетъ не меньше вариантовъ сравнительно съ изданіемъ Броссе, чѣмъ Баратовскій. Для критики текста Картлисъ-Цховреба эти варианты имѣютъ немаловажное значеніе, поэтому мы и приведемъ ихъ. Цифры до занятой указываютъ на страницы изданія Броссе, послѣ занятой—на строки сверху. Голыя цифры въ графѣ вариантовъ обозначаютъ, что тексты примѣчаній изданія Броссе подъ указанными номерами повторяются и въ Мингрельскомъ списокѣ¹⁾.

¹⁾ Трудъ сличенія изданія Броссе съ Мингрельскимъ спискомъ дѣлалъ со мною бывшій мой сослуживецъ Н. В. Мтвареловъ, при чемъ одинъ изъ насъ читалъ рукопись, а другой отмѣчалъ равночтенія въ особой тетради.

15, 9. სწყაცა	სწვანიცა
—, 10. აღაწერინეს	აღწერინეს
16, 1. განუყუნეს	განუყუნეს
—, —. წარკიდა	წარმოვიდა
—, 5. ქჷსწყანა იგი	ხოლო ქეყეხანა იგი
—, 13. უმეტესი	უმეტეს
—, 14. წყლის რღვნის	წყლით რღვნასა
—, —. არც	და არცა
—, 17. უმჯობესი	უმჯობესი
—, 18. განუყუნა	განუყვნა
—, 19-20. ბერდუჯისა	ბერდუჯისი
—, 20-21. ბერდუჯის მდინარის თავს და მთა რომელი მიჰყუების	ახს.
—, 22. კლარჯეთსა	კლარჯეთს
—, 23. ღადო მთა	ღადო-მთა რომელი გამოკლის შტოდ კავკასისაგან და მოჰკიდავს წვერი დასასარულსა ღადოსა
—, 29. კავკასია ელბუზია	ახს.
17, 1. მტკვარსა	მტკვარსა.
—, 2. და ეშენა მუნ	და დაეშენა მუნ
—, 5. ჩრდილო	ჩრდილოთ
—, 6. ტყე-ტბამდე	ტყე-ტბამდე
—, 8. წყერეთი	წყერეთს ერეთი
—, —. მის	მას
—, 13. კავკასიათა	კავკასიანთა
—, —. კავკასიითგან	კავკასიითგან
—, 15. კავკასი	კავკას
—, —. დარუბანდისათა	დარუბანდისათ
—, 17. კავკასისა	კავკასიისა
—, 18. თარგამოსისათა	თარგამოსისათა
—, 20. გმირთა	ძმათა
—, 21. გამგებელ	განმგებელ
—, —. ჰაოს	ახს
—, 2.	2.
—, 26. წყერეთი არს მცირისა აღაზ. ნით ამოღმართ ვიდრე გულ- გულამდე, ცივს აქეთ და ვიდრე აზანხურამდე და	წყერეთი არს მცირით აღაზნით ვიდ- რე გულგულამდე ცივს აქეთ, და ვიდრე აზანხურამდე და მტკვ რამდე

	მტკვრამდე.	
17,	6.	6.
—,	7.	7.
18,	2. ჰრქუა	ჰქუა
—,	4. დამბადებელისათა	დამბადებელისა
—,	8. ნათესავსა თარგამოსისა	უოველსავე ნათესავსა თარგამოსიანსა.
—,	10. წარავლინა გმირნი სამეოცნი	და წარმოავლინა გმირნი მისნი სამე- ოცნი
—,	12. გმირნი	გმირნი ძმანი
—,	13-14. დაუდგა	და დაუდგა
—,	18. მოსწყუდეს ორგნითვე	მოსწყუდა ორთაგანვე
—,	26. აკდა	აღუდა
—,	28. მივეანლოთ	მივეანლო
—,	2.	2.
19,	3. მისი, და	მისი: და განთავისუფლდეს ნათესავნი თარგამოსისნი და მაშინ
—,	7. მისდა	მისსა
—,	10-11. ზედა	abs.
—,	11. კერპი არმაზისი	კერპისა მის არმაზისა
—,	13. მტვერის	მტვერის
—,	20. ქვეყანად	ქვეყნად
—,	21. და უჩინა	abs.
—,	—. დასავლით	და უჩინა დასავლით
—,	5.	5.
—,	6.	6.
20,	1. სკვირეთისა	სკვირეთის
—,	3. ხოლო	და
—,	6. ჩელეთი	ჩელთი
—,	7. ჩელეთისასა	ჩელთისასა
—,	7-8. რამეთუ დედა ციხე კანოსის ხვედრი იყო და მის- ცა კანოს უღწევინათვის და შეეწია შენებასა ჩელეთისა	abs.
—,	16. მცხეთოსისათა	მცხეთოსისასა
—,	20. ფანავრიდგან	ფარავნიდგან
—,	23. არაგვიდგან	არაგვიდგან და ტფილისითგან
—,	—. ფანავრამდენ	ფარავნამდენ
—,	24. ქვეყანასა ზენასა	ქვეყანასა ზენასა

—, 2.	2.
—, 4.	4,
21, 2. ნებროთიანთა	ნებროთიანთაგან
—, 3. მაგრებასა	განმაგრებასა
—, 6. მცხეთოსისსა	მცხეთოსისათა
—, 8. რომელ უამსამე	რომელსამე უამსამდე
—, 10. აღდგიან	აღდგიან
—, —. შეეწოდიან.	შეეწოდეს
—, 11. შეიშაღნიან	კვალად შეიშაღნიან
—, 13. 15. იუენის, იუვის	იუჯს
—, 7.	7.
—, 20. და დაუწყეს	დაუწყეს
—, 21-22. კაკასიოსთა	კაკასიანთა
21, 3.	3.
—, 4.	4.
22, 2. კაკასიისთა.	კაკასიისათა
—, 4. მოსტყუენეს	მოსტყუენენეს
—, 10. მტკერის	მტკერის
—, 12. დარიელა	დარიელა
—, 13. გამოსღება	გამოსვლა
—, —. ყოველნი	ესე ყოველნი
—, 16. მისსა	თჯსსა
—, —. კაკასის	კაკასისა
—, 17. ლომეკის მდინარისა	ლომეკისა მდინარის
—, 18. ოსენი	ოსენი
—, —. ოსეთი	ოსეთი
—, —. და დურძეკ	ხოლო დურძეკ
—, 5.	5.
23, 1. აღმოსავლით	აღმოსავალით
—, —. ლომეკისა, და მისცა ტუვე რანისა და მოკაენისა, დაე- შენა იგი მუნ	abs.
—, 2. ლეკანისი: ხოზანის	ლეკანისა: ხოლო ხოზონის
—, 4. ხოზანანეთი	ხოზანანეთი
—, 6. მიერითგან	ხოლო მიერითგან
—, 7. გამოუჩნდა	გამოჩნდა
—, 7. აფრიდონ	რომლისა სახელი აფრიდონ
—, 8. ბევრასუ	abs.

—, 10. ეყო	ჰყო
—, 12. ქართლად	ქართლს
—, 15-16 ქვიტიკირითა, ქვიტიკირი	ქვიტიკირითა, ქვიტიკირი
—, 17. წარმოზღუდა	და წარმოზღუდა
—, 18. წულთა	წულთა
—, —. ყოველი ქვსყანა	abs.
24. 2. და კნისობად	დაკნისობად
—, 3. განთავისუფლეს	განთავისუფლდეს
—, 6. ზანიხიზსი	ზანიხიზსი
—, 8. ამან ქეკაპოს მეფე	ამან
—, 9. კვალად	შემდგომად
—, —. განავლო	განვლო
—, 10-11. ისრაელთა	ისრაილთა
—, 15. რაოდენმე	რაოდენთამე
—, 17. ესე	abs.
—, 21. წარემართა	წარმოემართა
25, 2. ყენა	ყენა
—, 5. მათისასა	მათისათა
—, —. იპოეს	იპოევს
—, 7. აღმოყვეს	აღმოჰყვეს
—, 8. აღუთქვს	აღუთქვეს
—, 9. შეწვენა	შეწევა
—, —. მცხეთელმან	მცხეთისამან
—, —. ქართვსლთა	ქართველთა
—, 10. აქენდა	აქენდა
—, 11-12. დაემეგობრნეს	დაემეგობრნეს
—, 13. პოეს	პოევს
—, 14. მოითხოეს	მოითხოვეს
—, —. მცხეთელის	მცხეთელ
—, 16. მოსვლასა	მოსვლასა
—, 18. ასურეთით	ასურეთ
—, —. გინა	ოტებულო, გინა
—, 19. გამოვიდეს	გამოყდეს
—, 20. იერუსალიმი	იერუსალიმი
—, 21. ქართლს	ქართლსა
—, —. მცხეთელ	მცხეთელთა
—, 21-22. ხოლო მცხეთელმან მამასანლისმან	abs.

—, 22. რომე ქვან ზანავი	რომელსა ჰქვიან ზნავი
—, 23. ქვან სერკ	ჰქვიან გერკ
—, 24. ენა სომხური	ენა მხოლო ქართული
—, 25. ღრ დაუტევეს ენა სომხური და ამათ ყოველთა ნათესავთაგან შეიქმნა ენა ქართული	განრყუნეს ენა თვისი და ამათ ყოველთა ნათესავთაგან შეიქმნა ენა ნართული
—, 26. დაიპყრეს	იპყრეს
—, 27. ცოლქმრობისთვს	ცოლქმრობისათვს
26, 1. გოლიათი	გოლიათი იგი
—, 2. მოელოდნენ	მოელოდნენ
—, 3. მოვიდა რა	მოვიდა
—, 3. ამბავი, ვითარმედ შევიდეს თურქნი სპარსეთად და მოკლდეს მამის მამამ მისი	ამბავი სპარსთა რამეთუ მოკლეს მამის მამა მისი თურქთა: შემოვიდეს თურქნი სპარსეთად:
—, 4. თურქთ	თურქთა
—, 5. სისხლისა მამის მამისა მისისა	მამისა მათისასა
—, 6-7. სპანდიატ რვალისა, რომელსა ერქვა სახელად ბაამან	სპანდიატ რვალისა რომელი არს სახელით ბაამან
—, 11. ებრეული	ებრაული
—, —. ბერძნული	ბერძნული
—, 13. შემოსვლა ალექსანდრე მაკედონელისა	თავი. შემოსულა ალექსანდრესი
—, 14. ქვეყანასა	ქვეყანასა
—, —. ქვეყანასა მას	ქვეყანასა
—, —. ჰქვიან	ჰქვიან
—, 14-15. მაკედონია	მაკედონ
—, 15. ძე ფილიპესი	ძე
—, —, კაცობისა	კაცობისი
—, 17. გარდამოვლო	გარდამოვლო
—, 19. უჩნდათ	უჩნდა
—, —. სულსა	სულიერსა
—, 19-21. იხილა რამა ესე ნათესავნი, სასტიკნი წარმართნი, რომელთა იგი ჩვენ ბუნთურქად და ყივჩაყად უწოდოთ, მსხდომარენი ძდინარესა ზედა მტკჳრისასა მიხვევით	abs.

26, 22. ამას.	მას
—, 23. ძლიერნი	ესე ძლიერნი
—, —. სერთვისი	სერთვისი
—, 24. თუნარისი	თუნარის
—, 25. მისნი, სარკინე	მისი, სარკინე და
—, —. 3	3.
27, 4. და ამიერ	მიერ
—, 7. თოჭს	ოვე
—, —. სარკინელთა	სარკინელთა მუნ
—, —. ბუნთურქთაგანთა	თურქთაგანთა
—, 8. განუწყრა	განწყრა
—, —. რქვა	ჭქვა
—, 9. ნაწილი	ნაცვალი
—, 10. სადიოთ	სადეთ
—, 11. თოჭს	თოვე
—, —. კაფა	კაფუა
—, —. განკურიტეს	განკურიტეს
—, 12. საკურეტელი	საკურეტელი
—, —. სურელსა	კურელსა
—, 12-13. კაკასად	კაკასიად
—, 13. ცალიერადი	ცალიერად
—, —. დაიპურნა	დაიპურა
—, 14. და უცხონი იგი ნათესავნი აღრეულნი, ქართლს მყოფნი	abs.
—, —. დატყვევნა	დაატყვევნა
—, 15. თხუთმეტისა	ათხუთმეტისა
27, 16. სახელით აზონ	აზონ
—, 19. აზონ პატრიკსა	აზონ
—, 19-20. ამისთანა	მისთანა
—, 26. მთარღვივნა	მთარღვინა
—, —. ქალაქისა	ქალაქსა
—, 2.	2.
28, 3. ბერდუჯის	და ბერდუჯის
—, —. დაიპურნა	და დაიპურნა
—, 4. ეგვიპტედ და ვითარ	ეგვიპტედ
—, —. თორმეტ	ათორმეტ
—, 5. თორმეტს	ათორმეტსა

—, 6. მეთორმეტესა	მეთათმეტესა
—, —. წელსა შინა	წელსა
—, 10. ანტიოქოზ	ანტიოზოზ
—, 12. თრიმიკოზი	თრიმიკოსი
—, —. ბიზინტოსს მისცა	ბიზინტოს
—, 14. ბიზინტოსს	ბიზინტოსს
—, 17. ბიზინტოსს	ბიზინტოსს
—, 18. ძნელი	ძნელი და ფიცხელი
—, 19. დააწერა	დააწესა
—, 20. მოკალთ	მოკვალთ
28—29. სპარსი, ასპანელი	ასპანელი სპარსი
28, 1, 3, 4	1. 3 4.
29, 1. სამარასი.	სამარისი
—, —. მოსლვასა	მოსვლასა
—, 3. ფარნავაზისსა	ფარნავაზისსა
—, 5. შემმართებელი	შემმართებელი
29, 6-7. აზონისსა	აზონისა
—, 8. უაქვ	უაქვი
—, 9. და იყო ძრწოლა მათ ზედა	და იყო უიში და ძრწოლა მას ზედა
—, —. ჰრქვა	ჰრქვა
—, 13. დედისა	დიდისა
—, 14. გამოვიდა სარკემელსა	შემოვიდა სარკემელსა
—, 15. განიზიდნა	და განიზიდნა
—, 16. ქვემდებარედ	ქვემდებარედ
—, —. მოკოცა	მოკვოცა
—, 22. მწუნრი	იყო მწუნრი
—, 23. დილეულმცა	დილეულმცა
—, 24. აღმოქმნულ	აღმოქმნილ იყო
—, —. დარღვევა	დარღვევა
—, 26. რათამცა	რათა
30. 2. ეგრეთ	ესრეთ
—, 7. ერის-თვისა	ერისთავსა
—, —. სვემან	სვემან
—, 8. ჩუზნ	ჩვენ
—, 9. ხვასტაგებითა	ხვასტაგითა
—, 11. გამოვჩნდეთ	გამოვჩნდეთ
—, 11. აღწყვედილთა	აღწყვედილთა
—, —. მიწყუდეულთა	მიწყუდეულთა

—, 15. ჩქსნი	ჩემი
—, 16. მოგეტყვებს	მოგვეტყვებს
—, 18. მოყვს	გამოჰყვებს
30, 22. რამეთუ	რამეთუ უოველთა ზედა
—, 27. მსახურებაჲ	მსახურება
—, 28. ძღვსნი	ძღვენი
—, 1.	1.
31, 2. არტანისსა	არტანისსასა
—, 6. ანძიანძორისა	ანძიანძორისა
—, 10. დაჲ თჳსი	და მისი
—, 10-11. და მეორე დაჲ თჳსი მისცა ქუჯის ცოლად	abs.
—, 11. ეგრისის წყალსა	ეგრის წყალს
—, 12. მუნ	მან
—, 13. თჳსთაგან	მისთაგან
—, 16. მარგვს	მარგვის
—, 17. აღუშენა	აღაშენნა
—, 20. ხუნანისა	ხუნანის
—, 21. გაჩიანამდის	გაჩიანთამდის
—, 22. გაგზავნეს	გაგზავნა
—, —. სკვრეთისა	სკვირეთის
—, 23. კოლაჲ და არტანი	და კოლა და არტანი
—, 26. ვიდრე	abs.
—, 27. ერისთავი	ერისთავი ეგრისისა
—, 29-30. მთავრობდის	მთავრობით
32, 1. განაჩინნა	განაჩინიან
—, —. სპასალარი	სპასალარი
—, 1-2. მათ უოველთაგან მოვიდა ხარკი სამეფო და საერისთავო	ამა უოველთაგან მოვიდოდა ხარკი სამეფო და საერისთავო
32, 6. ამანვე	მანვე
—, 7. ამართა	აღმართა
—, 8. რომელსა	და
—, 10. წელს	წელსა
—, 11. რაჲ	რა
—, —. დაყვნა	დაყვნა
—, 12. გაზაფხულისანი და სთჳლისა	გაზაფხულისა და სთულისა
—, —. სამეფოსა	სამეფოსა ქალაქსა
—, 13. თვენი	თთვენი

—, 15.	რომნი იგი	რომნი
—, 17.	აზონისა	აზონისსა
—, —.	სახელად	ახს.
—, 18.	სჭამდეს	ჭამდეს
—, 20.	და იტყოდეს	და იტყოდეს ამას
—, —.	მოგვცა	მოგვცა
—, 21.	აღგვეხადა	აღგვეხადა
—, 25.	ამანვე	და ამან
—, 26.	იგი	ახს.
33,	1. ვიყოთ	ვიყვნეთ
—, 2.	გამოსჩნდეს	გამოჩნდეს
—, 3.	განზრახვა ესე	განზრახვა
—, —.	მოკლვა	მოკლვა
—, 2.	საურმაგ	საურმაგ და
—, —.	წარიტანა	და წარიტანა
—, —.	თჳსი	მისი
—, 5.	მისთა	მისთანა
—, 7.	ერთგულობასა	ერთგულებასა
—, —.	ოსთა	ოსთა
—, 8.	თჳსსა	მისსა
—, —.	მისსა	მისა
—, 10.	თჳსნი	მისნი
—, 11.	და განამრავლნა	ხოლო განმრავლებულ ყვნა
—, —.	კავკასისნი	კავკასიისანი
—, 12.	რომელნიცა	ხოლო
—, 14.	ნახევარნი	ნახევარი
—, 14-15.	რომელნიმე	რომელნი
—, 15.	დასხნა მთიულეთს	ახს.
—, 16.	მისანდობელად	მისანდობლად
—, —.	დაჲდა	დაჲდა
—, 17.	სიმაგრეთა	სიმაგრეთა მისთა
—, 19.	ერისთვისა	ერისთვისა
—, 20.	ნათესავისაგან	ნათესავითგან
—, 21.	შვილად	შვილად
—, 23.	თჳსი	მისი
—, —.	საერისთო	საერისთო
—, 25.	შვილობილი	შვილებული

—, 29.	მეოზნი	დუროჰუკეთს მეოზნი
—, 2.		2.
34.	2. სპანი	სპარსნი
—, 3.	მეუისაგან	მეუისა
—, 5.	ქვსვითთა თანა	ქვევითთათანა
—, 8.	კვსთდა	ჰვეთდა
—, —.	სიჰსა	სიჰსა და
—, 10.	უკანასკნელ იძლიენეს	ხოლო იძლიენეს
—, 12-13.	ნებიერად	ნებიერად და
—, 17.	არშაკისსა	არშაკისსა
—, 21.	ზადენი	ზადენ, და ამართა ზადენს
—, 26.	მოციქული	მოციქულნი
—, —.	ჰრქვს	ჰქვეს
34—35.	შემოილო სჯული მამული	და შემოიღეს სჯული მამული
—, 1.		1.
—, 2.		2.
—, 3.		3.
35,	6. ჰრქვა	ჰქვა
—, —.	უბიწოათა	უბიწოთა
—, 10.	მიიყვანნა	მიიყვანნა
—, 15.	მოსრნეს	მოსრეს
—, —.	ყრმაჲ	abs.
—, 16.	სპარსეთს	abs.
—, 3.		ჰ.
36,	3. სისხლოსა	სისხლოსა
—, 6.	რომელი	რომელნი
—, 9.	ზღუდე	ზღუდეთა
—, —.	სიმაგრეთა	სიმაგრესა
—, 10.	ფარნაჯომისსა	ფარნაჯომისსა
—, 17.	მოკლვენ	მოჰკლვენ
—, 23.	წინაშე	abs.
—, 26.	მირვან	abs.
—, 27.	თთვსა	თთვესა
—, —.	ყოველსა დღესა	ყოველთა დღეთა
37.	1. ამათ	მათს
—, 2.	ცამეტი	ათსამეტი
—, 5.	მიეგება	მოეგება
—, 9.	დის	დისა

—, 10. საურმაგის	საურმაგისა
—, —. ქართამისდა ეგრისით მიე- ცა ასული ცოლად	ქართამის და ეგრისი მიეცა და ასუ- ლი ცოლად
—, 12. ნათესავისა	ნათესავისათჳს
—, 11. ვითარცა	ხოლო ვითარცა
—, —, ბარტამ	ბარტამ მეფე
—, 18. აღთქმა	აღთქმა
—, 19. რომელი შვილი	რომელნი შვილნი
—, 20. ლ მერვე მეფე მირვან	abs.
—, 8.	8.
—, 12.	12.
38, 1. მეორე	abs.
—, —. მირვანისი	მირვან მეფისა
—, 2. ესე	ხოლო ესე
—, 1. ამან	ამან არშაკ
—, 6. შორის	მათ
—, 7. ამას	მას
—, 8. არშაკს	არშაკსა
—, 11. სთხოვა	ითხოვა
—, 17. ოროლეები აღმოიღეს	ოროლეები აღიმაღლეს
—, 18. ჟუგლუგი	ჩუგლუგები
—, 19. სძლიეს	სძლიეს
—, 20. ამიერ და იმიერ	იმიერ და ამიერ
—, 22-23. განულო	განვიდა
—, 26. დადგრეს	დაადგრეს
—, 27. მადლითა	დიდითა
—, 3.	3.
39, 2. გამოსჩნდი	შენ გამოსჩნდი
—, 3. ყოველგან ნათესავთა ფარნავაზისათა	ყოველთაგან ნათესავთა ფარნავაზისათა
—, —. რაჲთგან	რაღგან
—, 5. დასცუვეს	დაცვიეს
—, 9. ქართლისა და	ქართლი
—, 13. მოვიდა	იეროსალიმს, მოვიდა
—, —. იელუსალიმი	იერუსალიმი
—, 17. ვითარცა	ვითარმედ
—, 17-18. მოციქული ანნა მღჳდ- ლისა	მოციქული

- , 18. იელუსალიმით იეროსალიმით
- , —. ვითარმედ abs
- , 19. ძღუჭნი abs.
- , 20. და სხვასა რასმე ახალსა სჯულსა გვიქადაგებს abs.
- , 20. და აწ წარმოგვივლენია აწ წარგვივლენიან
- , 23-25. რათა სჯული მამათა და წარვიდეს ელიოზ მცხეთელი და ჩვენთა შეუცვადებელ კუთ და ღონგინოზ კარსნელი და დაუამტკიცოთ და მცნე- და მუნ დახვდეს ჯვარცმასა ბაჟ მოსესი აღვასრულოთ, უფლისასა, და მუნით მოიღეს კვარ- რათა ახლითა მით სჯუ- თი უფლისა ლითა, რომელ რასმე გვქა- ელიოზ მღვდელმან, ვითარცა დაგებს, არა შეაცთუნეს უმარ- წერილარს ესე განცხადებულად მოქ- ტივესნი ვინმე სჯულისა ცევასა ქართლისასა ჩუჭნისანი, ხოლო სიკუდი- ლითაცა მისითა შური ვიძი- თო:
- , 3. 3.
- , 6. 6.
- 40, 1. Отъ словъ маѡин უკვე до сло- ვა სახარებისა включитель- но (страница. 41, стр. 28.) abs.
- 42, 2. მოვიდა მოვიდეს
- , 3. მოციქულთაგანი ანდრია მოციქულთაგანნი ანდრია
- , —. Вмѣсто текста отъ слова სჯომნ კანანელი თურთ აუზაზეთს და „ქალაქად“ до слова „ვასე- ეგრისს და მუნ ქისა„ (сраница. 46, стро- აღსრულდა წმიდა სჯომნ- ка 4.) კანანელი ქალაქსა ნიკოფისასა საზ- ღვარსა ბერძენთასა: ხოლო ან- დრია მოაქცივნა მეგრელნი და წარვიდა გზასა კლარჯეთისასა
- 42, 2. 2.
- 46, 5. ქართველთა abs.
- , 6. იძულებით abs.
- , —. ქართველნი abs.
- , 7. შერისხნა ადერკი შერისხდა მეფე ადერკ
- , 8. Отъ словъ ხოლო ვითარცა до слова სჯუთედ включит. (стра-

	IIIIA 47, სტრ. 3.)	abs
47,	6. შეკრბეს უოველნი	შეკრბეს
—,	7. ბრძენი	ბერძენი
—,	17. უესპანიანოს	ოსპასიანოს
—,	4.	4.
—,	5.	5.
48,	2. არშაკუნიანნი	არშაკუნიანი
—,	6. მიულო	მოულო
—,	18. ლეკთა	ლეკთაჲ
—,	21. წარმოტყუებნეს	წარმოსტყუებნეს
49,	3. რომელი	რომელნი
—,	5. უოველი	abs.
—,	10. ბაზუკ	ბაზუკ
—,	12. აღსჯდა	აღჯდა
—,	—. თვისსა	მისსა
—,	15. მოსწყვიდნა	მოსწყვიდნა
—,	16. ჰსოქვა	ოქვა
—,	18. ჩრდილოთა	მათ
—,	19. მოიკლნეს	მოკლეს
—,	22. მაშინ იქმნა	იქმნა
—,	25. ჩრდილოსა	ჩრდილოასა
—,	28. შემოიხტუნეს	შემოიხტუნეს
50,	1. რომელი ჰჰოვა	რომელნი ჰჰოვნა
—,	4. ლადოსასა	ლადოსასა
—,	—. ღაშქარი	ღაშქარნი
—,	7. თჳსნი	მათნი
—,	9. აღირივნეს	აღერივნეს
—,	11. ზედა არმაზელისასა	არმაზელისასა
—,	14. სომხითისასა	სომხითისათა
—,	15. ვერ-ვინ	ვერავინ
—,	16. მგედარნიცა	მხედარიცა
—,	17. გაემართვოდინ	გაემართოდინ
—,	18. თჳსითა უოველითა	მისითა უოველითა
—,	21. ბუნბერაზთა	ბუნბერაზთა
—,	22. ძეხნად	ძიეხად
—,	23. ისმინა	მაშინ ისმინა
—,	25. ხოლო	abs.
—,	27-28. რამეთუ სპანი სომეხ. ხოლო სპანი უოველნი თანი უოველნი და ორნი ძენი იყვნეს ბრძოლად ორნი	

	მეფისანი სუმბატითურთ იყუ-	ქენი მეფისანი სპარსთა ზედა
	ნეს ბრძოლად სპარსთა	
—, 29.	ბრძოლა და	abs.
—, 30.	მისცა	მისცნა
—, 1.		1.
51, 1.	სძლეეს	სძლიეს
—, 1.	იგი	ზარენ
—, 2.	იგი ტბისა	ტბისა
—, 3.	ჰნებევდა	ჰნებუვიდა
—, —.	მისი	ზარენისი
—, —.	წილ	თვს
—, 7.	შეღვტოლჳა	შევეღვტოლა
—, 8.	მთიულელთა	მთიულეთთა
—, 10.	მტერი	მტერნი
—, —.	გბრძოდეს	გვბრძოდეს
—, 12.	მიღმართ	მოღმართ
—, 21.	ხოლო	და
—, 1.		1.
—, 2.		2.
—, 3.		3.
—, 5.		5.
52, 3.	აქამომდე	ხოლო აქამომდე
—, —.	ორ-ორნი	ორნი
—, —.	ერთგან	და ერთგან
—, 4-5.	ამან მირდატ ქართველმან მოიყუანა ცოლი სპარსი ნა- თესავი	abs.
—, 5.	წვეწვითა	წვევითა
—, 6.	განიზრანეს	განიზრანა
—, —.	მოხდა	მიუხდა
—, 7.	განცხრომად	განმცხრომად მჟღდომარე: იყო
—, 8.	ხოლო ფარსმანს	და ფარსმანს
—, 9.	ესე	და ესე
—, 13.	თვს	abs.
—, 14.	გამოერთნეს	გამოერთნეს
—, 15.	მირდატ სპარსეთად	abs.
—, 20.	მიმართა ფარსმანს	ფარსმანის მიმართ
—, 21.	შიეგება	მიეგება

—, —. რკინის	რკინისა
—, 25. ათვიდმეტნი	ათშვიდმეტნი
—, —. სპარსთანი	სპარსნი
53, 1. მეფესა ფარსმანს	მეფესა
—, 2. ორნივე	ორთავე
—, 3. კრმლითა	კლმითა
—, —. და ზაჰმი	და ჟამი
—, 4. მოიქცა	და მოიქცა
—, 9. ჰუენეს	ჟევს
—, 10. ჯაჭუს	ჯაჭვს
—, 17. შესლგად	შესლგად
—, 18. უეზს	ჰევს
—, 19. ჰსოქვს	ჰრქევს
—, 25. სსტმან	სვემან
—, 1.	1.
—, 2.	2.
54, 3. ხოლო	მაშინ
—, 4. წარემართა	წარმოემართა
—, 13. დადანა	ლადანა
—, 15. მეფე იქმნა	მეფობდა
—, 17. ის. მეფე და მეორე ანზას	მეთვრამეტე მეფე ამზას
—, 18. მსგავს	მსგავსი
—, 19. მოსლგა მათი	მოსვლა ოვსთა
55, 7. განვიდა	და განვიდა
—, —. და იყო	და იყო
—, 8. ფიცნლითა	ფიცნელითა
—, 9. შეეტყუზბოდა	შეეტყობოდა
—, 16. სანელით ხუნხუნა, რომელი გამორჩეულ იყო	რომელსა სანელი ერქვა ხუნხუნა: იგი გამორჩეულ იყო
—, 17. ურთიერთს	ურთიერთას
—, —. მისლგასა	მისვლასა
—, 19. ორნი სხვანიცა	სხვანიცა
—, —. ქვტიონი	ქვევტიონი
—, 22. მოსრა	მოკლა
—, 24-25. გამარჯვებული	განმარჯვებული
—, 25. შეექმნა	შექმნა
—, 27. განუდგენ	განდგეს
—, 28. სომეხთა	ესე სომეხთა

56,	2.	რომელნი	ხოლო	ოცნი
—,	—.	რამეთუ	ხოლო	
—,	12.	ით. მეფე. რევ, ძე სომეხთა მეფისა არშაკუნიანი	მეათცხრამეტე	მეფე რევ არშაკუნიანი
—,	13.	ლოლოთეთისა	ლოლოთეთისა	
—,	16.	რამე	რამე	
—,	17.	და მეუობასა	და ამან	მეუობასა
—,	17.	კლტა	კვლა	
—,	18.	შესწირვიდეს	შესწირვედეს	
—,	19.	კლვიდა	ჭკუილიდა	
—,	—.	ხოლო ცხვრისა და ზროზნი- სა შეწირვა	არამედ ცხვრისა და ზროზნის შეწირვა	
—,	21.	5.	მეოცე	
—,	2.		2.	
57,	1.	კა	მეოცდა ერთე	
—,	2.	მისი	ბაკურისი	
—,	3.	კბ.	მეოცდა ორე	
—,	5.	კგ.	მეოცდა სამე	
—,	8.	ასფაგურ	ასფაგორ	
—,	11.	კოსაროს	კოსოროს	
—,	—.	უწყო	დაუწყო	
—,	14.	შესლტასა	შესვლასა	
—,	19.	ნათესავი	ნათესავთა	
—,	20.	შესლტა	შესლვა	
58,	3.	აღწყეტ ^ლ დილ არიან	აწყვე დილ არიან	
—,	8.	ვოქუ	ვოქუ	
—,	—.	შენ წინაშე	შენსა წინაშე	
—,	7-9.	გულისა განზრახუა ჩემ,	გულისა ჩემისა განზრახუა.	
—,	9.	ხოლო	მაშინ	
—,	10.	ოქუა	ჭრქვა	
—,	—.	ცხონდი	ცხონდინ	
—,	13.	დავდვა	დავსდვა	
—,	18.	ყოველითა სახლეულითა	ყოველთა სახლეულთა მისთა	
—,	22.	გაჭუტეს	განჭუტეს	
—,	23.	სტეოდესა	სტეოდეს	
—,	24.	პოეს	ჭპოვეს	
—,	25.	და რომელთამე	რომელთამე	
—,	—.	ფონსა ზედა	ფონსა	

—, 27. მამა-მუქეთა მათთა	მამა. მუქეთა მათ
59, 5. ალესრულა	მოკვდა
—, 7. მაიუან	მიაუან
—, 7-8. სავსეთა	abs.
—, 8. მიგველოს	მიგველოს
—, 11. დამცავსტენით	დამცავსტენით
—, 12. მეფობასა	მეფობისა
—, 13. დამცავსტენით	დამცავსტენით
—, 16. ჩვენისა	abs.
—, 18. მივაგებოთ წინა	მივეგებოთ წინაშე
—, —. მორჩილებაჲ	და დავემორჩილნეთ და ვითხოვოთ მისგან წყალობა და
—, 22. და არა	და ვითხოვოთ არა
—, 27. მაიუან	მაეუან
60, 2-3. სპარსთა მეფესა	მეფესა სპარსთასა
—, 3. და თვტცა	რამეთუ
—, 5. გამოარჩია	გამოარჩივა
—, —. ჰბრძოდეს	ბრძოდის
—, 7. მაიუან	მააუან
—, 11. თვისისასა	მისისასა
—, 12. ნინოს	ნინას
—, 16. ქასრე	abs.
—, 17. მისცა	და მისცა
—, 18. ჰერეთი	ჴერეთი
—, 19. იგი, ვითარცა	დედა მირიანისი, ვითარცა
—, 21. რჩეული	რჩეულ
—, 22. ფიცებულ	ფიცებულ
—, 24. ყოვლად	ყოვლადვე
61, 2. იყვნეს	იყვნენ
—, 7. დაისწავდა	და დაისწავლა
—, 15. დადგრეს	დაადგრეს
—, 19. პონტოთ	პონტოთ
—, 20. გადგიან	გაადგიან
—, 12. არამედ ყოვლადვე	და ყოვლადვე
—, —. ესრე	ესრეთ
—, —. ბრძოლა	წყობა
—, 25. მუნითმცა	მუნითცა
62, 1. მას	ზედა

—, 3.	ურთიერთსა	ურთიერთას
—, 6.	ყოველნი	abs.
—, 9.	სტ ^ლ დ	abs.
—, 10.	ინდოთ	ჰინდოთა
—, 13.	ბარტამისგან	ბარტამისაგან
—, —.	ადარბადაგანი	ადარბადაგანი
—, 14.	ქართლსა, სომხითსა, რანსა	ქართლს, სომხითს რანს
—, 16.	გარდავიდა	გარდვიდა
—, 21.	ვერ ძალ-იდუბა კეისარსა ბრძოლათა	ვერ ძალ-ედუბა ბრძოლათა კეისარსა
—, —.	ძე კოსაროს	კოსაროსი ძე
—, 23.	გამოარჩიეს	გამოარჩიევს
—, 24.	კეისრის	კეისრისა
—, 1.		1.
—, 3.		3.
63, 5.	და ქვეყანა	და მისცა ქვეყანა
—, 7.	მომართის	მოჰმართის
—, 8.	წინა-დადგომად	წინა-აღდგომად
—, 23.	მათ	მათი
—, 29.	აღწყუტ ^ლ დილ იყუნეს	აწყუვედილ იყვნეს
—, 30.	მოციქულნი	მოციქუელი
64, 3.	დაამოყურნა	დაამოყურნა
—, —.	ამზალხნა	ამზახნა
—, 5.	მდინარენი	მდინარენი
—, 12.	ყამსა შინა	ყამსა
—, —.	ნინო, და დაეყო	ნინა: და დაჰყო
—, 13, 14.	სჯელისა	ჰსჯელისა
—, 16.	ათურთმეტი	ათურამეტნი
—, 20.	ნინო	ნინა
—, 24.	ზაბილონ	ზაბულონ
—, 25.	და მათვე	მათვე
—, 2.		2.
65, 2.	იობენელი	იობანელი
—, —.	სოსანა	სახელი სოსანა
—, 3.	იერუსალიმად	იეროსალიმად
—, 5.	ნიაფორსა	ნიაფორსა
—, 6.	ზაბულონ	ზაბილონ
—, 10.	იგინი	იგი

—, 12. ტაძარსა	ტაძარსა შინა
—, 16. ქიჭქუე	ქიე
—, 17. ტაძარსა	ტაძარსა შინა
—, —. ქრისტესისა	ქრისტესისა
—, 22. რომელ	რომელი
—, 23. ვა, ვაჟ	ვაჟ
—, 25. მეხრმლე	მეგმლე
—, 27. წარიპყრეს	წარეპყრეს
—, 28. ქმნელი	ქმნილი
—, 29. სამკედროდ	სამკედროდ
66, 2. წარყუცს	წარჰყუცს
—, 4. რომლითამე	რითამე
—, —. წარვიდა	წარვიდეს
—, 7. ზამრამ	ზამარა
—, 11. ერი ყოველი	ერნი ყოველნი
—, 17. ქმნულ	ქმნილ
—, 25. დაიწერა	დაიწერა პატრიოსანი
—, —. მისისა	ოჯსისა
—, 27. პირსა მისსა და ჰრქუა	პირისა მისისათა. და თქუა
—, —. შენ	მე
—, 1.	1.
—, 5.	5.
67, 2. გეშინიან	გეშინინ
—, 4. მან ეგრეთვე	ეგრეთვე
—, —. სთხოვო	სთხოო
—, 8. ყოვლად	ყოვლადვე
—, 9. სამოსლისა	სამოსელისა
—, —. მიწყებით	მიწყებითა
—, 10. იეროსალიმსა	იეროსალიმსა
—, 10-11. ძველსა და ახლსა	ძველისა და ახლისა
—, 12 ძალსა ღომისა ძუისასა	ძალსა შენსა, ვითარცა ძალსა ღო- მისა ძუსასა
—, —. იზახებნ	იზახებენ
—, 14. მარგალიტისა	მარგარიტისა
—, 18. აღდგინებად	აღდგომად
—, 19. წარავლინეს	წარავლინეს
—, 20. მოსლტად	მოსვლად
—, 21. მოიწინეს	მაშინ მოიწინეს
—, —. მრავალ რიცხვნი	ურიცხვნი

—, 22. სჯელსა	სჯელისა
—, 23. ჯგარს-აცვეს	ჯგარს აცვეს
—, 26-27. მახარებლისათა	მახარებლისათა
—, 1.	1.
68, 1. აღზმადო	აღზმადო
—, 4-5 ჩრდილოსა იგი ქუჭყანა	ჩრდილოასა იგი ქვეყანაჲ
—, 17. დასხნა	დაასხნა
—, 18. სიღრმით	სიღრმითა
68, 19. ჰსთქვა	თქვა
—, 22. თანა-მოგზაურ	მოგზაურ
—, 26. ეფესოთ	ეფესოდ
—, 3.	3.
69, 5. ნათელ-იყო	ნათელ ილო
—, —. დედა მძუძემან	დედა-მძუძემან მისმან
—, 8. ქმნულ	ქმნილ
—, —. შუჭნიერისა	შუჭნიერისა
—, 10. განიცადნეს	განიცადეს
—, 11. იხილვა	ეხილვა
—, 17. მტრისა	მტერისა
—, 23. მოახსენეს	მოიხსენეს
—, 24. მარტოებითი	მარტოებით
—, 26. გამოხატვათ	გამოხატვით
—, —. მისცნეს	მისცეს
—, 27. დაუცადებელითა	დაუცადებელითა და მხურვალითა
—, 28. ათცამეტმან	ათსამეტმან
—, 29. მოიწივნეს	მოიწინეს
—, 29-30. ახალ-ქალაქი	ქალაქი
—, 1.	1.
70, 1. კელთ საქმისა	ხელთ-საქმრისა
—, 7. თრდატ	თრდატს
—, 12. შერაცხებენ	შეირაცხებენ
—, 14. შემქნულად	შექმნილად
—, 17. მოვსწყვიდენით	მოვსწყვიდენით
—, 18. ხილტა ნათესავისა მათისაგანისა, ქალისა	ნათესავისა მათისაგანისა ქალისა ხილვა
—, 19. გულმან	გულმან მისმან
—, 20. საქუღელად	საძაგულად

—, 22. ხოლო რომელი იგი	რამეთუ რომელი
—, 28. დამტკიცა	დამტკიცება
—, 30. მისდა	მისი
—, —. თარდატს	თრდატს
—, 3.	3.
71, 2. წამებისა მათისასა	წამებასა მათისასა და გვეუწუებინ- სასწუულნი იგი, რომელნი იქ- მნეს უამსა წამებისა მათისასა
—, 5. გამოღებულ	გამოღებულ
—, 7. დიაკონისათა	დიაკონისათა
—, 7-8. სასაკუმეველისა	სასაკუმეველისა
—, 9. განეუფოდეს	განეუფოდეს
—, 11. რომელ	რომელი
—, 12. დამიტევებ	დამიტევობ
—, 14. ფურცელი	ფურცელ
—, 20. ფარაუნა	ფარაუნა
—, 22. შესძრწუნდა	შეძრწუნდა
—, 23. ორ	ორი
—, 25. იგინი	იგი
—, 26. მშვიდობითო	მშვიდობით
—, 27. რომელ	რომელი
—, 27-28. ნიამფორისაგან	ნიამფორისაგან
—, 28. ჰკითხა მას და ჰრქვა	ჰკითხა და ჰრქვა
—, 30. ელარბინით	ელარბინით
—, 2.	2.
72, 2. მიუგო და ჰრქვა	abs
—, 5. და დაიდვა	დაიდვა
—, 10. მეტყუებდ	მეტყუებლად
—, 17. სახელითა	მათ სახელითა
—, 22. მოძავლინებელი	მოძავლინებელი
—, 25. ნუ გეშინიან	ნუ გეშინიან
—, —. მოსწყუვიდნენ	მოსწყუვიდნენ
—, 1.	2.
—, 2.	2.
—, 3.	3.
—, 5.	5.
—, 7.	7.
—, 8.	8.

73, 1. მაგდანეღსა	მაგდალინეღსა
—, 6. წარმოემართა	წარემართა
—, —. მდინარესა მას	მდინარისა მის
—, 7. დასავლით	დასავალით
—, 10. მოგზაურნი	მოგზაურნი
—, 17. წარჰყუა მათ წმიდაჲვე ნინო	წარჰყუა წმიდა ნინა მათთანავე
—, 20-21. ოზრვისა და საყურისა და ზარი საშინელი	ოზრვისა, და ზარი საყურისა საში- ნელი
—, 25. შეამკენეს	შეამკევს
—, —. გზანი იგი	გზანი
—, 26. და თჳალ-შეუდგამითა	შეუდგამითა
—, 28. ღმერთთა	ღმერთთა მათთა
—, 29. აღსლლჳად	აღსლლჳად
—, 30. არმაზისა	არმაზისსა
74, 4. ზარისა აღსანდელო	ზარის სანდელო
—, 7. სრმალო	კმალო
—, 10. დასამეგავლო	და სამე ვავლო
—, —. არმაზისსა	არმაზისსა
—, 11. შესამეგვცეთ	შესამეგვცეთ
—, —. ებრაელთა	ებრაილთა
—, —. მოგუთა	მოგუთა
—, —. იყო	ვიუავ
—, 13. დამცეს	და მცეს
—, 15. ძრწოლით	ძრწოლითა
—, 18. ერთა მათ	ერთა
—, 19. ცთომილთა	ცთომათა
—, 23. ცემდენ	ცემდენ
—, 24. იობენალ ჰატრიაქმან ღირ- სმან	იობანალ ჰატრიაჩმან ღეთისამან.
—, 27. მნდომელთაო	მკდომელთა
—, 28. მტერნი	შენ მტერნი
—, 29. ყოველთა	ყოველსა
75, 3. შთანდენ	შთაკადენ
—, 3. ქეჳანისა	ქეჳეჳანისათა
—, 9. დასავლით	დასავალით
—, 9-10. ზარისა აღსანდელისა	ზარის სანდელითა
—, 10. დასავლისამან	დასავლისამან
—, —. სული	სუნი

75, 11. იხილა რამ	იხილა
—, 14. მომსრველსა	მომსრველსა
—, —. 18. იგინი	იგი
—, 17. შემოსრვით	შემოსრვიდ
—, —. დაარღვივნა	დაარღვივნა
—, 21. იგი	abs.
—, 25. თარდატ	თრდატ
—, 28. ძალითა	ძალითავე
—, 1.	1.
—, 2.	2.
76, 1. მიფენამ	მიფენად
—, 5. მას	abs.
—, —. კლდის	კლდისა
—, 13. ვთქუ	ვსთქუ
—, 14. მუნ	მან
—, 15. განკურდა	განკვირდა
—, 21. საკათალიკოზო	საკათალიკოსო
—, 23, მას	abs.
—, —. ცოლი	მცველი
—, —. 27 ანასტასია	ანასტოს
—, 5.	5.
77, 3. სურნელთა	სუნნელთა
—, 5. შენეს	შენეს
—, 9. ეკლესიისა	ეკლესიასა
—, 10. სამთავარ ეპისკოპოზოძისა	სამთავარ ეპისკოპოსოსა
—, 11. განათენ	განათენ
—, —. ღამესა	ღამეთა
—, 14. მეუფისანი	მეუფისანი
—, 16. იელუსალიმს	იეროსალიმს
—, 17. მათ	abs.
—, 18. მღუდელი	მღუდელი
—, 23. ნინოსათა	ნინასითა
—, 24. განუკურნებულთა სენთაგან	განუკურნებულთაგან სენთა
—, 28. წინამძღვრობითა	წინამძღვრებითა
78, 1. მღუდლისა	მღუდლისა
—, 3. ოღეს	ოღეს
—, 5. შინა	abs.
—, 10. რომელი	რომელნი

78, —.	იტყოდეს	იტყოდის
—, 11.	მოაკუდინა	მოაკუდინეს
—, —.	შეუკვეცეთით	შეუკვეცეთით
—, 18.	თვსსა	მისსა
—, —.	სულიად	სრულიად
—, 25.	რომელითა	რომელთა
—, 26.	გონიერ- მყოფდა მე	გონიერ მყოფდა
79, 2.	დიდებით	დიდებითა
—, 5.	ვიქმნეთ	ვიქმენით
—, 6.	ჭეშმარიტსა	ახს.
—, 7.	სარწმუნოება	სარწმუნო
—, 8-9.	ვიხილენ	ვიხილხე
—, 10.	მღუდლისაჲ	მღუდელისა
—, 12.	თხრობასა	ახს.
—, 13.	დედისა ჩემისაგან	დედისაგან ჩემისა
—, 14-15.	იერუსალიმს	იეროსალიმს
—, —.	იერუსალიმი	იეროსალიმი
—, 18.	იერუსალიმელთა	იეროსალიმელთა
—, 19.	იერუსალიმის	იეროსალიმის
—, 20.	აქუნდა	აქუნდათ
—, 21.	სუნელი	სუნელი
—, 24.	მოვიდეს	მოვიდეს, თაყვანისცეს მას
—, 25.	ჰამბავისათა	ამბისათა
—, 1.		1.
—, 2.		2.
80, 1.	მოსწერა	მოსწერა
—, 3.	მოწევნულარს იგი	მოწევნილ არს
—, 6.	მღუდლისა	მღუდელისა
—, 8.	შეერთვინ	შეერთვიან
—, 9.	პირველითგან	პირველთაგან
—, 11.	უფლისა ქრისტესა	უფლისასა
—, 15.	მკლუელ	მკლულ
—, 16.	კაჲ	კაჰ
—, 27-28.	აელთავე	აელთვე
—, 28.	სამოსლისა	სამოსელისა
—, 29.	ღმერთმან	ღმერთმან მხოლომან
—, —.	რომელ	რომელი
81, 12.	თვსი	მისი

81, 13. წიალ	წიალ კერძ
—, 14. ნინო	ნინა სამგზის და ოთხგზისცა
—, 17. განსპეკტაენიან	და განსპეკტაენიან
—, —. ბაბილოენსა	ბაბილოსა
—, 18. იკმევედიან	იკმევედიან
—, 19. რეცა	რეცა თუ
—, 25. იქმან	იქმანა
—, 2.	2.
—, 4.	4.
82, 1. დედაკაცი-ივი	დედაკაცი ესე
—, 4. საღმერთოთა	საღმერთოთა
—, —: უკუნისამდე	უკვე
—, 6. მოსლუჯამდე	მოსლუჯასა
—, —. განცხადა	განეცხადა
—, —. წმიდისა ნინოს მიერ ქადა- გებაჲ	წმიდასა ნინას ქადაგება
—, 13. უშიშრად და	უშიშად
—, —. და ფრიად	რომელი
—, 18. ასმოდეს	ასმიოდეს
—, 21. უმეტეს	უმეტეს და
—, 28. სენისაჲ	სენითა შეპყრობილი
—, 1.	1.
83, 1. არაჲ	არა
—, 5. ჩვენმან	ჩვენმან ქმნას
—, 7. დადებად	დადება
—, 8. უბრძანა მან	უბრძანა წმიდამან ნინა
—, 17. დედოფლისანი	ახს.
—, 25. თავსა	თავსა, ფერკთა
—, 2.	2.
84, 1. ასწაუებს	ასწაუებს
—, 3. ყოველსა მას	ყოველსავე
—, 8. აქუნდა	ჰქონდა
—, 10. მიქელ	მიხაილ
—, 12. ერსა	ერსა უ-ს
—, 13. დაუტეობდენ	დაუტევებენ
—, 15. შეექმნა	შექმნა
—, 18. ერთისა	ერთსა
—, 22. სახელით	სახლით

—, 23. მიახლებულ	მიახლებულ
—, 25. ნინოს	ნინასა
—, —. იქ	იქმ
—, —. ანუ	ან
—, 26. აც მათ	ამს მას
—, 28. იუავ	იუო
—, 2.	2.
—, 3.	3.
85, 1. პატვი-ცემული	პატვიცემ
—, 3. აღმომყუნებელნი	აღმომაცენებელნი
—, 5. იგინი	იგი
—, 7. უძრავ	უძრავი
—, 8. შემოადგინა	შემოადინა
—, 9. და მან	და იმან
—, 13. დაბადებულისამან, დიდისა, დიდებულისა და აურაცხე- ლისა მისისა	დაბადებულისა, და დიდისა და დი- დებულისა მისისა და აურაცხე- ლისა
—, 14. მისისასა	მისისა
—, 17. ქუხან	ქუხნ
—, —. იძვრინ	იძრვინ
—, 18. ეგზების	ეგზების ცეცხლი
—, —. შეიძრას	შეიძრის
—, 19. იუავნ	იუავ
—, 23. იხილე რამეთუ	იხილა
—, 26. ყოფად და	ყოფად და მრავალნი
—, —. კუნლა	კუნლა
—, 28. ჰყოცს	ჰყო
—, 1.	1.
—, 2	2.
—, 3.	3.
—, 4.	4.
—, 5.	5.
86, 1. განაბრწყინვოს	განაბრწყინოს
—, —. მიიანლოს	მიიანლოს
—, 3. აპრობად სცა	აპრობად ჰსცა
—, 4. თვისითა	დიდითა
—, 7. მამასა	ღმერთსა მამასა
—, 12. მისთა. თჯს:	მისთათჯს. თავი მეშვიდე მამაო-

	გვაკურთხენ
86, 14. მუხნარით	მუხრანით
—, 20. მოსრნეს	მოისრენ
—, 21. ჩემსა	ჩემსაცა
87, 2. იგიცა	იგიცა და
—, 3. ანებვიდა	ჰნებვიდა
—, 4. მუხნარისა	მუხრანისა
—, 6. დაუბნელდა	დაბნელდა
—, —. არენი	ჰაერნი
—, 7. განიბნივნეს ურთიერთარს	განიბნინენეს ურთიერთარს
—, 10. ღზინებაჲ	აზს.
—, 14. ნინოსაო	ნინასო
—, 18. წარმოსთქვა	წართქვა
—, — გამოუბრწყინვა	გამოუბრწყინდა
—, —. გარდამოვიდა	გარდამოკდა
—, 24. იდიდებოდეს	იდიდებოდის
—, —. იხსენებოდეს	იხსენებოდის
—, 27. არს	არს უოველთა
—, 30. წარწყმენდა	წარწყმედა
—, —. მოსლჭა	მოსვლა
88, 1-2. მისისა	მისსა
—, 4. მაყლოვანსა	მაყლოანსა შინა
—, 7. ასწავებდა და აწვევდა	ასწავლიდა და ასწავებდა
—, 8. ღვთისა	ძისა ღვთისა
—, —. გურგვინვა	გრგვინვა
—, 11. მეფისა	მეფისა
—, 13. შინა	ზედა
—, 15. ეპტლესიათა:	ეპტლესიათა: მამაო გვაკურთხენ
—, 17. მოსლჭადმდე	მოსვლადმდე
—, 19. ესე რაჲ	ესრე
—, 20. სიმაღლესა	სიმაღლეოთა
—, 21. სურნელებასა	სუნნელებასა
—, 22. ფრთითა	ფრთეთა
89, 4. ადგილითცა	ადგილითაცა
—, 4-5. მოეზნეს	მოიზნეს
—, 11. ჩამოირღვიეს	ჩამოირღვეს
—, —. წყალნი	წყალი
—, 12. შეიქმნეს	შეიქმნეს

—, 15. რომელ	რათა
89, 16. დაირღვეს	დაირღვეს
—, 17. დაეყენეს	დაეყენეს
—, 18. იგინი	იგი
—, —. თუსსა	თუსთა
—, 21. ილოცვედა	ილოცვიდა
—, 24. ზრზინვა	ზრინვა
—, 26. დადნებოდნეს	დასდნებოდეს
—, 29. ცნობასა	ცნობასა და
—, 30. გარემოს	იგი გარემოს
90, 5. მომსრჭლსა	მომსურელსა
—, —. სპარსთანი	სპარსნი
—, 5-6. სჳარა და სჳარან-სჳას რაჲ	სჳარან და სჳარან სჳასრა
—, 9. იქმნეს	იქმნეს
—, 14. და ჭაბუკმან	ხოლო ჭაბუკმან
—, —. სუსტსა მას	abs.
—, 15. ვარქუ	ვარქუ
—, 19. აღმორებულად	აღმორებულად
—, 20. ჩამოიცვალებდა	ჩამოიცვალებოდა
—, 21. მისვე	abs.
—, 25. ჩამოვიდოდა	ჩამოვიდა
—, 26. დაემყარა	და დაემყარა
91, 1. სარწმუნოებით	სარწმუნოებით
—, 2. ნამდვლვე	ნანდვილვე
—, 3. ღმერთთა	ღმერთთა იგი
—, 4. გვიქადაგებ	გვიქადაგებ
—, 5. ქრისტე	abs.
—, 6. მოსრულ	მოსრული
—, 11. მიიწინეს	მიიწინეს
—, 16-17. ეპისკოპოსი	ეპისკოპოსი
—, 17. მიუწერა	მიუწერა
—, 23. მოიწინეს	მოიწინეს
—, 27. მოგუთისასა	მოგუთისასა
—, 28. ერთი-ერთისა	ერთ ერთსა
—, 30. ეუბნებოდენ	ეუბნებოდეს
—, 1.	1.
—, 2.	2.
—, 3.	3.

92, 2. პოვოს	პოოს
92, 5. უამსა-ოდენმე	უამრაოდენმე
—, 6. არავე	არა
—, 7. დაბაჲ	დიდება
—, 9. ნათელს-ილეს	ნათელ ილო
—, 11. ერთი	ერი
—, 14. ერთა	ერსა
—, 15. ქვით-ხურომსა	ქვითა ხუროსა
—, 16. მიიწინეს	მიიწინეს
—, —. კონსტანტინე	კონსტანტინესა
—, 19. რამეთუ	ხოლო
—, 22. საზღვართა	საზღვართა
—, 23. ერუშეთი	ერუშეთი და
—, 24. და მოვიდა	მოვიდა
—, 26. ეპკლესიასა	ეპკლესიათა
—, 28. მივიდოდინან	მოვიდოდინან
—, —. დასთესვიდიან სახელსა	და ჰსთესვიდიან სახელსა
93, 5. იერუსალიმით	ეიეროსალიმით
—, 89. სამთავარ-ეპისკოპოსოდ	საეპისკოპოსოდ
—, 9. უფლისა	უჲ
—, 10. წმინდათათა-გან	წჲ ცათაგან
—, 16. მოვალს	მომავალ არს
—, 17-18. უკუნისამდე. ამინ:	უ:
—, 20. თანა	abs.
—, 22. სურნელად	სურნელად
—, —. რომელ	რომელი
—, 26. პირველით განვე	პირველთაგანვე
—, 1.	1.
94, 2. წარვიდა	წარვიდეს
—, 3. და სიმრავლე	სიმრავლე
—, 6. სულამო	სუნამო
—, 7. ბერვიდა	შერავიდა
—, 10. დაადგრა	და დაადგრა
—, —. ჩვიდმეტსა	შვიდმეტსა
—, 11. ვითარცა დგა	ვითარცა დგა ფურცელნი იგი
—, 14. თანა	abs.
—, 16. ჩამოვიდის	ჩამოვიდეს
—, 17. გვრგვინთა	გვრგვინით

—, —. დაადგრის	დაადგრეს
94, 18. რიურაუ	რიურასოდენ
—, 20. მაცხოვარებაჲ	მაცხოვრებაჲ
—, 21. აღმოეცენა	აღმოეცენეს
5. ხოლო დღე	და დღე
—, 4.	4.
95, 5. კახეთით	კახეთისათ
—, 6. ბოდისასა	ბუდისსა
—, 7. გამხილა	გამხილათ თხოთს
—, 8. მიეცეს	მიეცა
—, 15. სასწაულნი	სასწაულნი მისნი
—, 25. ზატოკსა	ზადიკსა
96, 2. კემოდა	კემოდა
—, 6-7. ანგელოზნი	ანგელოსნი
—, 10. და ყოველი	ყოველი
—, 23. მიეღო	მიიღო
96, 28. ჯვარისა, სხვანი	ჯვარსა: ხოლო სხვანი
—, 1.	1.
—, 2.	2.
97, 3. მიერ	abs.
—, 8. მოვლენ	მივალნენ
—, 10. მსწრაფლ	მოსწრაფედ
—, 11. უღმრთონი ჭირსა რა	უღონონი ჭირსა
—, —. რა-ჟამსა	და რაჟამს
—, 9. განერიან ჭირისაგან	განერიან
—, 12. მყის	და მყის
—, —. დღეინდელად	დღეინდელად
—, 13. რომლისა არს დიდება	abs.
—, 14. პატრიაქმან	პატრიაჩმა
—, 15,-16. ნინოს, ნინოსა	ნინასა, ნინას მომართ
—, —. მეფესა	მეფისა
—, 16-17. ყოველსა ერსა ქართლისა- სასა	ყოველთა ერთა ქართლისათა
—, 20. იერუსალიმით და კოსტან ტინეპოლით	იეროსალიმით და კოსტანტინოპო- ლით
—, 22. მაყულოვანისა	მაყლოანისა
—, 25. რათა	რათა ესრეთ
—, 26. ღვთისა	ღვთისასა

—, 28. და	არაშედ
98, 3. მთიულთა	მთიულთა
—, 4. მათ	abs.
—, 10. შესცდეს	შესცთეს
—, 12. წმიდამან	წმიდა
—, 13. დაუენა	დაუენა
—, 17. ურჩდა: ხოლო	ურჩდა: მაშინ
—, 18. შეკრბა	შეკრბეს
—, 19. ანგელოზისსა	ანგელოსსა
—, 22. კელოვანისა	კელოანისა
—, 23. ჰეროუ	ჴეროუ
—, 24. ამას	abs.
—, 27. სამოცდა ათორმეტნი	სამეოცდა ათნი და
—, 1.	1.
99, 1. სიტყუა	სიტყუად
—, 3. მკეველისა	მკეველისათა
—, 6. სარწმუნოებაჲ	სარწმუნოება
—, 8. ჰეროუ	ჴეროუ
—, 10. ეპისკოპოზ	ეპისკოპოს
—, 12. მოსლუთგან	მოსვლითგან
—, —. მეოთხმეტესა	მე იდ
—, 13. სამას ოცდა თურამეტსა	ტლე
—, 13-14 ხუთ ათას რვა ას ოც- და ათრუამეტსა	ჴ შ ლ ჴ
—, 15. ჰერეთისა	ერთსა
—, 18. მისისა	მისისათვის
—, 21. არსებისა	არსებისასა
—, 22. ყოველისასა	ყთანა
—, —. განამტკიცეს	განამტკიცნეს
—, 25. მეფისა	abs.
100, 6. მოცემულსა	მოცემულსა
—, 9. თჯსსა	თჯსსა და
—, —. აკლდა მასვე	აკლდამასავე
—, 14. ჩენი	ჩემი
—, —. სამარხსა	სამარხოსა
—, 18. სიკუდილი	სიკუდილი
—, 19. ცისა	დამზადებულმან ცისა
—, 20. სარწმუნოებასა	სარწმუნოებასა

100, —, და	abs.
—, 21. გიჰნდენ	გიჰნდინ
—, —. წარუვალი	წარუალი
—, 22. და კერპნი	კერპნი
—, 23. შეასე	შეასე
—, —. შვლთა	შვილთაცა
—, 2.	2.
—, 4.	4.
101, 1. მისლტა	მისვლა
—, 3. მოაყუანებია	მოსაყუანებინა
—, 4. მას	მას ზედა
—, 11. ხოლო	და
—, 13. მეფესა	მეფობასა
—, 17. ზვასროთაგან	ზვასროთგან
—, 19. სალომესი	სალომეს
—, 20. მაშინ	მაშინლა
—, 24. წილკანისა	წილკანისა
—, 1.	1.
102, 1. მესამე	abs.
—, 5. ხოლო	მაშინ
—, 10. და ამან	მაშინ ამან
—, 12. ქვიტ-კირითა	ქვიტკირითა
—, —. ოდენად	ოდენად
—, 14. სარწმუნოებასა	სარწმუნოებებსა
—, 18. Отъ слова оуо до слова თვსსა включительно (стр. 103, строка. 30)	abs.
103, 30. ანგელოზისა	ანგელოზისა
—, —. მიენიჭა	მიენიჭა
104, 4. მურვანოს არა რას იურვებო- და	მურვანოსს არა რა იურვებოდა
—, 9. სიწმინდით	სიწმიდით
—, 6. თინის	თინისა
—, —. თვსთა ზედა	მისთა
—, 8. კურნებისანი	კურნებანი
—, 9. უძილოდ	უძილოდ
—, 10. თვსსა	მისსა
—, —. ზეთი	ზეთისა

104, 11. რამეთუ	და აუვედრა
—, 12. კვრიაკემდე	კვრიაკით კვრიაკემდე
—, —. კანდელთა	კანდელსა
—, 13. ხოლო	რამეთუ
—, —. კანდელი	კანდელი იგი
—, 16. თევდოსი და	თევდოსი
—, —. არამედ	ხოლო
—, 18. სვეტით გამო	სვეტისა გამო
—, 26. სადა	რწმ
—, 27-28. მიიწინეს	მიიწინეს
—, 33. ცხოვრება	დიდება
105, 1. ხოლო	და
—, —. პატრიაქისა	პატრიაქისა
—, —. მღუდლად	მღუდლად
—, 2. იორდანისასა	იორდანესასა
—, 3. ეგვპტისა	ეგვპტისანი
—, 5. ჭურჭელნი	ჭურჭელი
—, 6. მოამისა	მოამისა
—, 8-9. სიმრავლესა თანა ანგე- ლოზთასა	სიმრავლითა ანგელოსთათა
—, 10. უწუმრობასა	უწვიმროებასა
—, 11. მეთევზურთა	მეთევზეთა
—, 13. განვიდოდეს	განვიდეს
—, 15. მამამან	ამამან
—, —. ათანასე	ათანასი
—, 17. მოსლუჲად მისსა	მოსვლა მისი
—, 18. წმიდა	წმიდაჲ
—, 19. შევიდა	და შევიდა
—, 20. თჳსი	მართალთა
—, 22. უპირობდა	უპირებდა
—, 23. რომელი	რომლისა
—, 24. აღუწერა გრიგოლ დიო- ლოლოსსა	აღუწერია გრიგორი დიოლოლოსა
—, —. რომისა	ჰრომისასა
—, 27. ფარსმან	ფარსმან
—, 28. ვახსენე	ვახსენენ
—, —. თარდატ	თრდატ
—, 30. სიძულელისა	სიძულელსა

105, —. მოციქულ	მოქცეულ
—, —. და	abs.
—, 31. ვარზა ბაქარ	ვარზაბაქარ
—, 32. სჯელისასა	სჯელისა მათისასა
—, 33. ყოვლითვე	ყოვლითავე
106, 2. მოციქული ვარაზ. ბაქარისსა	ვარზ ბაქარისსა მოციქული
—, 3. შეკვრბენ	შეკრბეს
—, 5. თვსთა	მისთა
—, 8. შემოვიდეს	და შემოვიდეს
—, 11. სპარსეთისა	სპარსეთისაგანი
—, —. შვილნი	შვილნი
—, 13. ხუასროვანთა	ხუასროანთა
—, 13-14. ვერლარა პასუხ უგო	ვერლარა პასუხი მიუგო
—, 16. ვარზა-ბაქარს	ვარაზბაქარს
—, —. მიერთვნეს	მიერთნეს
—, 16--17. და დაიპყრეს ბერძენთა	abs.
—, 22. თარდატ	თრდატ
—, 24. რევისა, ძისწული	რევის ძმის-წული
—, 26. ზრდილა	ზრდილა
—, 26. სახელი	სახელად
—, 1.	1.
107, 1. მეფეთა	მეფესა
—, 4. და მეოთხე	abs.
—, 5. და	abs.
—, 6. სვიმონ	სიმონ
—, 6-7. ფარსმან	ხუარსმან
—, 11. და მეოთხე	abs.
—, 15. არლა	არცალა
—, 17. კლარჯეთს	კლარჯეთსა
—, 18. მირდატს	მირდატის
—, 20. და	abs.
—, 21. ქართლს	ქართლს და
—, —. სპარსთა	abs.
—, —. ქართლისა	abs.
—, 22. სვიმონ	სიმონ
—, 4.	4.
108, 11. მეოცდაათერმეტე	მეოცდაათერმეტე
—, 25. ყოველთაჲ	ყოველისა

—, 1.	I.
109, 4. მოეწოდა	ეწოდა
—, —. და აღიზარდა ესე მირდატ	ახს.
—, 5. იყო მორწმუნე	და იყო მორწმუნე
—, 7. ჰინდთა	ინდოთა
—, 11. ბარზაბოდ	ბარზაბუდ
—, 14. ქნული	ქმნილ
—, 15. სიშვენიერეჲ	სიშვენიერებაჲ
—, 15. სიშვენიერისა	შვენებისა
—, 16. თვექნსა	თქვენსა
—, 19. შურიდა	შური
—, 26. მისი	abs.
—, 28. ზითვითა	მზითვითა
—, 29. მისცა	მისცე
—, 2.	2.
110, 6. გრიგოლი და ბასილი	გრიგორი და ვასილი
—, 7. ბასილისა შემდგომად	abs.
—, 17. მეხუთე	abs.
—, 27. განცხრომაჲ	განცხრომა
—, 27-28. ვანტანგისსა	ვანტანგისათჳს
111, 1. მოითხოა	მოითხოვა
—, 6. შეძრწუნებდა	შეძრწუნდა
—, 7. მამამან	მამამან ჩემმან
—, 7-8. მოიწინენეს	მოიწინენეს
—, 8. განრყენეს	განრყენას
—, 17. ექმნეს	ექმნას
—, 20. დაგატეობებ	დაგატეობინებ
—, 26. ბინქარ	ბინაქარ
—, 27. მის-წილ	ძის-წული
112, 7. ვერა-რაჲ	ვერარას
—, 8. მიქელ	მიქაელ
—, 8-9. ეპისკოპოპოზად	მიქელ ეპისკოსი ეპისკოპოსად
—, 10. ბინქარს	ბინაქარს
—, 14. მტკვრისით	მტკვრისად
—, 15. შემუსრნეს	შემუსრნეს
—, —. ყვნეს	ყვეს
—, 16. მიჰრანდუხტ	მირანდუხტ
—, 27. ერისა ცოდუთაგან: აწ	ჩვენ ერისა ცოდვისაგან: აწ უკვე

—, 29. წინა მძღვრობითა	წინამძღვრებითა
113, 3. ტყვეობისა	ტყვეობისა
—, 4. მიხჭმისაგან	მიხმისაგან
—, 5. თხუთმეტისა	თხუთმეტი
—, 9. ერი	ერნი
—, 13. მცნებათა	მცნებასა
—, 14. ეს	ესე რა
—, 16. გვემეს	გვემეს
—, 19. ტირილითა	ახს.
—, —. ზრახვად	ზრახვა
—, 21. კვლა	კვლა
—, 24. სწორეთ მოწევნულ	სწორად მოწევნილ
—, 25. მოწევნულ	მოწევნილ
114, 4. ჯუანშერ	ჯუბერ
—, 7. მადლობაჲ	მადლობა წინაშე
—, 10. Отъ слова ამისთვის до сло- ва ქართლისათა включ.	
(стран. 114, строка. 11)	abs.
—, 21. მკედრობისა	ხოლო მკედრობისა
—, 22. გამოარჩინე	გამოარჩივე
—, 25. ვიძლივნეთ	ვიძლივნეთ
—, 26. კვლა	კვლა
—, 27. ჯუანშერ	ჯუანშერ
—, 1.	1.
—, 2.	2.
115, 2. ჯუანშერ	ჯუანშერ
—, 3. განსაცდელი	განსაცდელნი
—, 6. წინამძღვრობითა ჯუარისათა მის პატრიოსისა	წინამძღვრებითა პატრიოსისა მის ჯუა- რისათა
—, 8. ცხონდინ	ცხოვნი
—, 10. დასცენ	დასცნე
—, 14. ითხოა	ითხოვა
—, 18. თორმეტი	ათორმეტი
—, 24. მიჰრან	მირიან
—, —. ეუოდა	ეუოდა
—, 3.	3
—, 4.	4.
116, 2. მიჰრან	მირიან

116, 4. მკედარი წარვიდა	მკედარი
—, 5. შეკრბეს	შეკრიბნეს
—, —. ზედა	მას ზედა
—, 7. დარიალასა	დარიელასა
—, 9. და ამიერ	abs.
—, 10. განეკრძალნეს	განაკრძალეს
—, 12. რომელ	ხოლო რომელ
—, 17. მრავალი	მრავალ-გზის
—, 23. ქჷს	ქვე
—, 1.	1.
—, 2.	2.
117, 8. ძალისად ჩემისა	ძალისა ჩემისად
—, 12-13. აქა ვანტანგისი და თარ- კანის ომი, და მოკლჷთა თარ- კანისა ვანტანგისაგან	პირველი აქა ვანტანგისა და თარხანისა ომი და მოკვლა თარხანი- სა ვანტანგისაგან
—, 15. ყმარწვილთა	ყრმაწულთა
118, 1. აქა ვანტანგისი და ბაყათარ ოვისის ომი	მეორედ აქა ვანტანგისა და ბაყათარ ოვისისა ომი
—, 4. რადგან	რადგან
—, 5. მბრძოლი	მებრძოლი
—, —. რამეთუ	ხოლო
—, 23. უნლდნების	დაუნლდნებოდის
—, 28. მიუკდა	მიხვდა
119, 2. უზეშთაეს	უზესთაეს
—, 5. ცხენ-თორნოსანნი	ცხენ-ოროსანნი
—, 9. მისთა	თჳსთა
—, —. ცხენ-თორნოსანთა	ცხენ-ოროსანთა
—, 11. მისთა	მათთა
—, 14. ძუძუს-მტე, ძე	ძუძუსმტე
—, 18. ვითარ უკჷს	abs.
—, 21. Отъ слова ხოლო до слова მეფისა включительно (стр. 119, строка 24)	abs.
—, 25. ჯიქეთი	ჯიგეთი
—, 29. კავკასისათა	კავკასიათა
120, 2. ჳქესსა	ექესსა
—, 4. თერამეტი	ათერთმეტი
—, 6. თვალვით	თვალავით

120, 9-10. დარიალისასა	დარიელისსა
—, 10. გზასა აფხაზეთისასა	გზათა აფხაზეთისათა
—, 10-11. სულ-გრძელად და უში- შად იწყო ბრძოლად ციხე- თა აფხაზეთისათა	abs.
—, 13. დაჰყრიდეს	დააყრიდეს
—, 20. ბუნქარ	ბუნაქარ
—, 23. ზითვად	მზითვათ
—, 24. ჰურმიზდისაგან	ჰურომის დისაგან
—, —. მეფისა	მეფის
121, 2. ОТЬ СЛОВА რამეთუ до сло- ва ქვეყანასა включительно (стран. 121, стр. 3.)	abs.
—, 3. ქვეითი	ქვევითი
—, 3-4. დაიმჭირას	დაიმჭირის
—, 7. ძისა:	ძისა ბაქარისა
—, 11. რვანი	რვა
—, —. ეპისკოპოსნი	ეპისკოპოსნი
—, 12. გარდაცვალებულნი რვანი	იყუნეს რვანი გარდაცვალებულნი
—, 17. ციხე-ქალაქსა	ციხე ქალაქთა
121, 19-20. მკედრითა თორმეტათას თორმეტ-ათასითა	მკედრითა თორმეტი ათასითა
—, 1.	1.
122, 3. მიიღეს	მიერიდგან მიიღეს
—, 4. აწ	abs.
—, 5. გრიგორისი	გრიგორისი
—, 9. მეფისა	abs.
—, —. ზეცისაგან	ზეცისამან
—, 20. რომელნი ნათესაენო	abs
—, 22. ჩვენ	ესე ჩვენ
—, 24. ქვეითი	ქვევითი
—, 30. აკმართა	აღმართა
—, 1.	1.
123, 1. სოლო	რამეთუ
—, 5. შესწობეს	შესლობეს
—, 8. მიქელ	მიქაილ
—, 12. სულნელი	სუნნელი
— 20. სინდეს	სინდს

123, 25. არა	არა ნინას
—, 25-26. მოუძღურდით	მოუძღურდენ
—, 27. პირველი	ახს.
—, 28. ქართველმან	ქართველთა
—, 30. რამთგან	რადგან
124, 5. წარვიდენ	წარვიდეს
—, 6. ქვაბებით	ქვაბებთა
—, 10. განტეობისათვის	განტევებისათვის
—, 12-18. რამეთუ ყოველნი უძღურნი ქალაქით გამოს- რულ იყვნეს: უძღურთა	abs.
—, 21. კორცთანი	ახს.
—, 22. ვერცა	ახს.
—, 32. იქმნ	იქმან
125, 3-4. ივბიმიანოსისა	ივბიმიანოსა
—, 4. Отъ слова да до слова ивбимианосисასა вклуч. (стр. 125, строка 5)	abs.
126, 1. მიუდგეს	მიუდგის
—, 4. ჭირვეულისა	ჭურვილისა
—, 18. ესეგდენ	ესვიდენ
—, 21. და რქვა	და ჰრქვა
—, 26. მოიხილა	მიიხილა
—, 29. ჭ	ჭი
—, 33. შენგან	შენდა
127, 1. აღეშენენ	აღაშენენ
—, 3. შინა	abs.
—, 4-5. მე გვრგვინისა მისგან მომ- ცა ებისკოპოსთ-მთავრობა და მე რომელი მივე	abs.
—, 8. უკვემოგცეს	უკმოგცეს
—, 23. ჯაზირეთად	ჯაზირეთად
127, 24. და	და სპარსთა
—, 25. კლისარმან	კეისარმან
—, 28. გინა	გარნა
128, 5. დიასჰანი	დესჰანი
—, 6. კონსტანტინეპოლეს	კონსტანტინოპოლის
—, 8. შინა	ახს.

128, —. შევიდეს	მოვიდეს
—, —. ქვეყანასა	ახს.
—, 14. ლიტსა	ლიტრა
—, 15. საუაჭროსათჳს	საუაჭროს თჳსსა
—, 22. დრომონი	დარომონი
—, 28. მოსლვაჲმდე	მოსვლაჲმდე
—, 1.	1.
129, 5. სპარსნი	სპარსნი
—, 7-9. (Отъ слова შუგიდობით до слова ჩვენნი включи- тельно (страни. 129, стр. 9)	abs.
—, 17. სიკვდილსა	სიკვდილად
—, —. მიიწინეს	მიიწინეს
—, 18. გახსრულ	გარდასრულ
—, 20-21. მიძლეებად	მიძლეობად
—, 23. ჳ	ჳი
—, 25. და გნებაჳს შეყენება ჩვენი კელსა ბერძენთასა	abs.
—, 1.	1.
130, 2. პალეკარტოს	ილეკარპოს
—, 23. სარწმუნოებად	სარწმუნოებად
—, 23-24. და ცხოველნი შენნი, შენ ცხოველისაგან ძლიერ არიან	და ცხოველნი შენი ცხოველ არიან უძლიერეს ცხოველთასა
—, 2.	2.
—, 3.	3.
131, 1-2. აქა ვახტანგ გორგასლი- სა და პალეკარტოს ბერძენთ სპასჳეტის ომი, და მოკვლა პალეკარტოსისი ვახტანგის- გან	აქა ვახტანგ გურგასლანისა და პალე- კარტოს ბერძენთ სპასჳეტისა ომი და მოკვლა პალეკარტოსისი ვახ- ტანგისაგან
—, 6. აღმართებული	აღმართებულად
—, 9. რომელთა	რომლითა
—, 12. დავდვა	დავსდევ
—, 14. კმაჲ ქუნილისა	ქუნილისა მსგავსი
—, 16. ტყავისა	ტყავი
—, —. ფარსა ვითარცა მწყრთა ერთი, რომელი იყო სიმ-	

	სსოჲ ლახვრისა	abs.
131, 18.	კრმლითა	კრმლითა
—, 19.	გამდგომისა	განდგომილისა
—, 21.	ალიჭურნეს	ალიჭრნეს
—, 24.	ვითარცა	abs.
—, 28.	ოთხმოცი ათასი	ოთხმოცდა ათასი
—, 29.	ადარნერსესითა	ადარნესისათა
132, 3-4.	მონადირნა	მონადირა
—, 16.	თუნარისისა	თუნარისა
—, 17.	ღადოთა	დიდოთა
—, 21.	ჩვენსა	ჩემსა
—, —.	კლისურასა	ელისურასა
—, 25.	კლდე შუა კლარჯეთისა	კლდეს შუა კლარჯეთს
—, 28.	ჭქმნეს	ქმნას
—, 30.	ხოლო	რამეთუ
—, 31.	შენდობისა	შინდობისა
133, 10.	ჭკაჭმევდა მკედართა	ჭკაჭმევდა მკედრობათა
—, 11.	ბინქარ	ბინაქარ
—, 21.	გაზირნა	გმირნი
—, 21-22.	ბინქარიანი	ბინაქარიანი
—, 23.	დასკუ	დასკა
—, —.	ბინქარ	ბინაქარ
—, 26.	შიშმატისასა	შიშმატისასა
134, 7.	ოდესმე	მცხეთისასა და რომელსამე დღესა
—, 14-15.	გორგოსალ	გორგასლან
—, 15.	განძლიერდა	განგრძელდა
—, 17.	და მოუწერა ვახტანგს, ვი- თარმედ შევექმეტ წყობასა ხაყანისასა და მომივლენია შენდა ოთხმოცი ათასი მკე- დარი	
—, 2.		abs.
135, 11.	საკრამანგი	2.
—, 11-12.	ცხენი ბარგისა ხუთასი, ფორი სამასი, ზროზა ოთხა- სი, ცხვარი ათი ათასი	საკრამანგი
—, 13.	ანთიპატრიკი	abs.
—, 18-19.	ხოსრო	ანთუპატრიკი ხეოსრო

135, 19. ყვიან	ჰქვიან
—, —. სივჳარული	სივჳარული
—, 1.	1.
136, 1. უჳუნგცეო	უჳუნგცეო
—, 6. ვოჳე	ოჳეჳა
—, 8. აღზრზენაჲ	აღზრანნეი
—, 9. ბერძენთა	მეჳეთა
—, 15. და ვჳმნე	მე ვჳმნე
—, 17. ბარზაბანისდა	ბარზაბანდისა
—, —. მისღვაჲ	მისვლა
—, 18. თჳვენთა	ჩვენთა
137, 7. ესე განზრასა ლეონ ანთი- ჰატმან	ესე განზრასჳა ლეონ ანთიჰატმან
—, 16. მარგუისა	ჰრჳეჳა
—, —. თაკვერისა	ბარგუისა
—, 17-18. რამეთუ	თაკვერისა
138, 3. მოციჳულთა	ხოლო
—, 9. წარსლჳა	მოციჳულთა მიერ
139, 3. მუნ	abs.
—, 26. თხარა	მიერთ
140, 10. ვახტანგ	უთხარა
—, 23. სარგებელი	abs.
141, 16. ვოჳეჳა	სარებელი
—, 23. სურვიელ	ვოჳე
—, 4. იყო	საკვირველ
142, 4. ძალითა ჳრისტესითა და სიმ- ჯნითა სჳათა ჩემთათა, არამედ უცალო იუჳნეს	იყვენ
—, 14. ურწამს	abs.
—, 16. საწუთროსაცა	ჰრწამს
143, 23. სინდაჲ, თოფორი, კირმა	საწუთოსა
—, 24. გორგასლანსაგან შესლჳა აბაჳეთს	სინდათა, თოფორი, კირმა
—, 26. მუნით	გურგასლანსაგან აბაჳეთს
—, 27. ლელწამოანი	მისვლა
—, 1.	მუნით აბაჳეთს
144, 2. ლერაწამოანი	ლელწამოანი
—, 8. ხოლო	1.
	ლელწამოანი
	რამეთუ

144, 10. წა	და
—, 13. წარმოყვანებად	abs.
—, 14. წარმოვიდა	წარვიდა
—, 14-15. და ყოველნი სპასალარნი და მათთანა ეპისკოპოსნი	და მათთანა სპასალარნი ყოველნი და ეგრეთვე ეპისკოპოსნი
—, 16. მოყჩანებად	abs.
—, 22. იქვა	ოქვა
—, —. და მივიდა მეფე	abs.
—, 26. იტყვის	იტყვის წმიდა
—, 27. გაბნდვინვარე	მღვინვარე
—, 1.	1.
—, 2.	2.
—, 3.	3.
—, 4.	4.
145, 1. და	ხოლო
—, 8. კრმალი აბიეს	კრმალ აბს
—, 18. თხოილნი	თხოვილნი
—, 25. საკათალიკოზოდ დიდი ესე კათოლიკე	abs.
—, 27. დასვეს	დასვეს პირველად
—, 1.	1.
—, 4.	4.
146, 3. ერუშეთს	მეორე ერუშეთს
—, 24. ჩვენ	მე
—, 25-26. თქვენთაგანი	შენთაგანი
—, 26. მეფისდა	მეფისა და
—, 28. განეწონოს	განეწონეს
—, 1.	1.
—, 2.	2.
147, 3. და ქალაქები	abs.
—, 14. Отъ слова ხოლო до слова იორსა ზედა влючительно (стран.147, строка 15)	abs.
—, 18. გინილვან	გინილავანა
—, 25. მოძულებელთა	მაიძულებელთა
—, 26. მოკვედეთ	არა მოკვედეთ
148. 9. იყო	abs.

148, 13. მეფისასა	მეფისა, შვიკიდა კარაკსა შინა მეფისასა:
149, 5. დიდებოთა	abs.
—, 19. <i>Отъ словъ да ზედა до слова არს включительно</i> (страница 149, строка 21)	abs.
150, 8. კლისურასა	კლისურასა
—, 11. ჟავანეთისა	ჯავანეთს
—, 11-12. იმეფა	და იყო მორჩილ და იმეფა
—, 12. თორმეტ	ათორმეტ
—, 13. მეორე	abs.
—, 14. ბაკურ მეფე	abs,
—, 15. მესუთე	abs.
—, 17. და	abs.
—, 18. მესამე კათალიკოზი	abs.
—, 18-19. მეოთხე კათალიკოზად	abs.
—, 1.	1.
—, 3.	3.
151, 7. მეექვსე	abs.
—, 10. მეფემ	მეფემან
—, —. მესუთე კათალიკოზი	abs.
—, 13. მეექვსე კათალიკოზი	abs.
—, 15. მაშენებელი	მაშენებელი
—, —. ჰქმნა	ქმნა
—, —. ნიშები	ნიშები
—, 17. დაისხნეს	და დაისხნეს
—, 21. და აწ ვიწყოთ შემოკლებით. ცხოვრება მათი	abs.
—, 6.	6.
152, 1. ა.	ხოლო
—, 9. იუვნეს	იყო
—, 1.	1.
—, 11. უდაბნოდ	უდაბნოს
—, 14. გემლიელი	გემლიანი
—, 18. უამისა	უამეულისა
—, 19. ხოლო სხვა	სხვა
—, 20. იოანემ	abs.
—, 21. მისგან	abs.

152, —. იგი	abs.
—, 22. ხოლო	abs.
—, 1.	1.
153, 9. მისვე	abs.
—, 10. გაწკურნა: ხოლო	განკურნა
—, 11. მისი ფრიადნი და დაემო- წაფნეს	და ფრიად მრავალნი ერნი დაემოწაფნეს
—, 14. სხვანი	abs.
—, 17. წმიდასა	abs.
—, 18. ერთი	ერთი იგი
—, 20. მის	abs.
—, 21. იერუსალიმსა	იეროსალიმს
154, 1. დამტკევებელი სოფლისა	abs.
—, 6. მტკეპარსა	მტკეპაროსასა
—, 8. და სიცივისა	სიცივისა
—, ნუ გეშინის-იცა მას შინა	ნუგეშინისცა
—, 13. თუსსა	abs.
—, 15. ევაგრემ ბერსა მას	abs.
—, 18. წყალი	წყალი იგი
—, 20. ამან	იმან
—, 1.	1.
155, 3. მათი და	abs.
—, 4. და იქმნენ მონაზონ	მონაზონებად
—, 5. კარაულები	კარაულნი
—, 5. მგელსა	მგელთა
—, 5-6. დადგა მგელი მწყემსად- კარაულთა: ვითა	და მწყემსად იდგნენ მგელნი ვითა
—, 7. ვისმე	abs.
—, —. კანონისა	კანონის
—, 4.	4.
—, 5.	5.
—, 6.	6.
156, 4. ადგილსა	ალაგი
—, 6. მუხნარისასა	მუხრანისა
—, 18. მამასა	abs.
157, 1. ენება	ვნება
—, 5. შვილის	შვილის

—, 9.	შემსგავსებული	შემსგავსებული
—, 12.	დღეთა და	abs.
—, 14.	უტყუელი	უტყუველი
—, 18.	ჭეშმარიტით	ჭეშმარიტებით
—, 2.		2.
158, 3.	შინაგან	შიგან
—, —.	ახილვიდა	ახლვიდა
—, 4.	ვითარ	abs.
—, 5.	გვამისა	გვამისა
—, 9.	თქვა	თქვა
—, 12.	კვალსა	კვალსა
—, 13, 15, 16, 19, 21.	ჭრქვა	ჭრქვა
—, 22.	სამეული	სმეული
—, 24.	თხსთა	მისთა
—, —.	აღსასრულადმდე	აღსასრულამდე
—, 25.	წმიდა იგი წმიდათა შინა და წა იგი შინა წმიდათასა მიი- მიიტყალა	ცვალა
159, 1.	იყო	abs.
—, 3.	Отъ слова чьмса до слова მოვიდეთ включительно (стр. 159, строка 24)	abs.
160, 20.	ცორტავს	ცორხავს
—, 22.	გონებასა	გონებასა თხსსა
—, 27.	მერვე კათალიკოზი	abs.
—, 27-28.	კათალიკოზად	abs.
—, 1.		1.
161, 1.	ამბარევს	ამბარიეზ
—, 2.	შვილად	შვილადმდე
—, 3.	წარიბირნა	წაბირნა
—, 3-4.	ამბარევს	ამბარიეზს
—, 15.	მეფედ	მეფემან
—, 17.	ლთ. ოცდამეაცხრამეტე	მეოცდაათცხრამეტე
—, 18-19.	ბაგრატონი	ბაგრატონი
—, 19.	ბაგრატონიანი	ბაგრატონანი
—, 24.	მალელიელ	მალელიელ
162, 1.	სემ	სეიმ
—, 15.	იერუბემ	იერობ
—, 4.		4.

- 163, 1. ვარზაყარად ვარზაყარად
 —, 2. გორგასლისათა გურგასლანისათა
 —, 3. ვიდრე ამათამდე, არამედ დაესრულა უფლება ქართლისა აზნაურთა abs.
 —, 10-11. ბაჰარ ჩუბინისსა abs.
 —, 11. დასხდებოდეს დასხდეს
 164, 24. საერისთოთა საერისთოთა
 165, 6. კურატპალატისა კურატპალატისა ბაგრატიონი
 —, 9. მეთერთმეტე კათალიკოზი abs.
 —, 13-14. იწყო ქებნად სისხლთა იწყო სისხლთა ქებნა სიმამრისა და ცოლის ძმათა და სიმამრისა მისისათა შესლვად და და ტუვევნვად და ტუვევნვად
 —, 15. ფოკა ფოკას
 —, 18. ბნელსა ძნელსა
 —, 20-21... ზე მცხეთას მოაკლდებოდა და კალა აღშენდებოდა. ტფილისი განძლიერდებოდა და არმაზი აღთხელდებოდა abs.
 —, 21. სტეფანოზისი, სახელით abs.
 166, 2. განშორებულად განშორებულად
 —, 6. ცხოვრებისასა ცხოვრებისა
 —, 7. ზემო-ქართლს ქათლრს
 —, 7. ОТЪ СЛОВА სამცხეს დო სლოვა საეპისკოპოსოდ ВКЛЮЧИТЕЛЬНО (სტრ. 166, სტოკა 11-12) abs.
 —, 19. კისერ კისერი
 —, 19-20. ერეკლე მეფესა განრისხნა მისთჳს და კეისარსა
 —, 1. 1.
 167, 13-14. რომელი თქვა სადიდებელი მეფისა ერაკლესი. ხოლო კადრებისა მისთჳს მეფისა უყო ესე ყოველი abs.
 —, 14. ტყავი განკადა და მეფესა და შემდგომა მისსა ტყავი გაჰხადა

- მისწია გარდაბანს, ვარაზ და კეისარს უკან მისწია
გაგეღისსა გარდაბანს კადრებისათვის უყო
ესე ყოველი მას
- 167, 3. 3.
—, 10. 10.
—, 11. 11.
168, 1. კვალად abs.
—, 6. Вмѣсто текста отъ слова და
წარგზავნეს до слова დაეპ-
ყრნეს включ. (стр. 168, და შემდგომად რაოდენისა უამისა
строка 25)
—, 26. კათალიკოზად abs.
—, 28. მოდისტოს ბოდისტროს
169, 5. აღერივნეს აღერივნეს
—, 7. ერაკლე მეფე სამეფოდვე
თვსად abs.
—, 15. მბ. ორმოცდამეორე მეორმოცდაორი
—, —, მეორე abs.
—, 16. ხოსროიანი: ხოსროიანი: ბ. სტეფანოზ
—, 19. მან მენ
170, 3. რომელი წამებულ იყო abs.
—, 6. Отъ слова „სტეფანოზ“
до слова „აგარიანთა“
(стр. 170, строка 9) abs.
—, 25. Отъ слова „ხოლო“ до
слова მშვიდი (стр. 170,
строка 26) abs.
171, 5. მოიძივნენ მოიძიონ
—, 6. Отъ слова „მოკუნდა“ до
слова „ღვთისაო“ (стр.
172, строка 13) abs.
—, 24. შიშისათვის ამირ აგარიანისა
რამეთუ მოიწია ქართლად abs.
173, 1. მგ. ორმოცდა მესამე მეორმოცდასამი
—, 5-6. შემდგომად სიკვდილისა
მოამედისა დაეტყუებინა მთავ-
რობა თვისი abs.
—, 6. მიითჳლიდა მიითვალვიდა

- 173, 6. ОТЬ СЛОВА სოლო დო
 слова მაშინ (стр.
 173, 10 строка) abs.
- , 10. უოველნი და უოველნი
- , 11. წარჩინებულნი ქართველთანი და წარჩინებულთანი
- , 11-12. ღრეთა არეთა
- , 13. უოველნი უოველნი ქალაქნი
- , —. ОТЬ СЛОВЪ „და მოვიდა“
 დო სЛОВА თავს-იღვა“
 (стр. 174, строка 10) abs.
- , 3. 3.
- 174, 12. ОТЬ СЛОВЪ და უკმოიქცა
 დო სЛОВА აფხაზეთადმდე
 (стр. 174, строка 14) abs.
- , 15. ციხენი abs.
- , 15-16. და ალაოკრა და უკაცურ
 უო ქვეყანა ეგრისისა და მე-
 გრელთა და აფხაზთა ეგრისის ქვეყანისანი
- 17. კლისურისა ეკლისურისა
- , —. თაბორ თაბორვე
- , 18. ОТЬ СЛОВА „ ვითარცა“ დო
 სЛОВА „ანაკოფისასა“
 (стр. 174, строка 19) abs.
- , 23. ОТЬ СЛОВА „მუნ“ დო სЛОВА
 ეგრისსა შინა (стр.
 174, строка 24) abs.
- 174-175. სობლისასა სობლისასა
- 174, 3. 3.
- , 4. 4.
- 175, 1. იუო იუვენეს
- , 11. ვდევით დავსდევით
- , 14. ჩემსა ჩვენსა
- , 29. ОТЬ СЛОВА რისხვა
 დო СЛОВЪ „ელვანი და“ (стр.
 176, строка 2) abs.
- , 3. 3.
- 176, 3. ხარშაკი ხორშაკი
- , —. წვმანი მრავალნი და სსს-

ტოკნი	abs.
176, —. გვემანი	გვემანი
—, 3-4. განალო პირი ქვეყანამან და აღმოაცენა სიმრავლენი ფიყალთანი და ზღვა იქმნა ქვეყანა კმელი: ხოლო	abs.
—, 5. მას ღამესა ეჩვენა	და ეჩვენა ღამესა მას
—, 24. Отъ слова да ვითარცა до слова „ცხუმი„ (стр. 177, строка 1.)	abs.
—, 3.	3.
—, 6.	6.
177, 4. Отъ словъ „და ჩაიარა“ до слова “თვსად„ (стр. 177, строка 12)	abs.
—, 25-26. და თანა დადგრომა ხო- ლო აწ მესამე მსახურება და რგება	abs.
—, 26. ჩვენთანა	abs.
—, 6.	6.
178. 15. დამდალ	ღამფულ
—, 24. მომიცემთა	მომიციემია
—, 4.	4.
179, 8. მდ. მეორმოცდამეოთხე	მეორმოცდამეოთხი.
—, 9. ხოსროიანი:	ხოსროიანი: პ. არჩილ.
—, 19. გამონაყოფი	abs.
—, 9	9.
180, 3. შენებაჲ	ბუნება
—, 7. კლისურიდგან	კკლისურთაგან
—, 13. განაგნა	abs.
—, 24. საპმორსა	საპმორას
—, —. ცოლი	abs.
—, 25. რომელი	ცოლად, რომელი
—, 26. ლაკვასტისასა	ლაკუტისასა
—, 4.	4.
181, 13-14. აბუნსოსროსაგან	აბუნვასროსაგან
—, 5.	5.
182, 10-11. შეიყვარდა სისრულე	შეურეყველად სიკეფე

182, 27. წანართა	წანართა
—, 1.	1.
—, 4.	4.
—, 5.	5.
183, 27. ესე	ჟამისა ესე
184, 13. მე. მეორმოცდამეხუთე	მეორმოცდახუთე
—, 17. დაშთეს	დარჩნეს
—, 19. და ითხოვა ცოლად	და სთხოვა დაჲ თჳსი ცოლად
—, 23. ჩვენი:	ჩვენი წარმართთა მიერ
—, 24. ბლუჩან	ბლუჩან
—, 4.	4.
185, 5. მოწოა	მოაწოა
—, 6-7. წარმოვიდა ხაკანისა ბლუ- ჩან, მიჰკვარა	და წარვიდა ბლუჩან, და მიჰკვარა
—, 11. დაჰყო	იყო
—, —. განუტევა	მეშვიდესა წელსა წარმოგზავნა ხა- კანმან
—, 11-12. და წარმოგზავნა	abs.
—, 12. ხაკანმან	abs.
—, 14. მთავართა	abs.
—, 19. Отъ слова და до слова ღვთით ვკლუჩ. (стран. ' 185, строка 21)	abs.
—, 2.	2.
—, 8.	8.
—, 9.	9.
186. 17. მე. ორმოცდამეექვსე	მეორმოცდა ექვსე
—, 1.	1.
187, 4. ქსანსა ზედა	ქსანს უინა
—, 7. მოვიდა	abs.
—, 9. თანა	abs.
—, 3.	3.
188, 3. კელმწიფობა	კელმწიფება
—, 21. მუნ	abs.
—, 21-22. რომელი მასშინა	abs.
—, 2.	2.
—, 4.	4.
189, 1. მეკრელთაგან	abs,

- 189, —. სტლდ კოლ
 —, 2. ქორონიკონსა abs.
 —, —. ОТЬ СЛОВА „და“ ДО СЛОВА „დაეზადა“ (СТР. 189, СТРОКА 4) abs.
 —, 6. სოლო კვალადცა და ეუფლნეს სარკინოზნი ქართლსა abs.
 —, 8. იზრდენ იზრდებოდენ
 —, 11. რამეთუ სოლო
 —, 17. და წარმართა ღმერთმან კელმწიფობა მათი abs.
 —, 18. ძე ძე მისი
 —, 1. 1.
 190, 6. ОТЬ СЛОВА „სოლო“ ДО СЛОВА „ათცრამეტნი“ (СТР. 190, СТРОКА 8) abs.
 —, 18. აღიყვანეს მთიულთაგან მძევალი კაცი სამასი abs.
 —, 7. 7.
 191, 7. მან abs.
 —, 16-17. განუყენა განუყო
 —, 22. გიორგი აღწეული abs.
 192, 7. ОТЬ СЛОВА „თოდოსი“ ДО СЛОВА „წელი“ (СТР. 192, СТРОКА 9) abs.
 —, 10. მწ. მეორმოცდამერვე მეორმოცდა რვა
 —, 10-11. ძე ბაგრატ კურატპალატისა, ბაგრატონი ბაგრატონი ძე ბაგრატისა
 —, 16. სოლო და
 —, 19. ნასრ ნასარ
 —, 19-20. ძე ბაგრატისა, მამის ძმისწული მისი abs.
 —, 20. დაუტევა და დაუტევა
 —, 21. სოლო abs.
 193, 10. კურატპალატისა კურატპალატისა, მამა აშოტ კუნისა
 —, 11. მამა აშოტ კუნისა abs.
 —, 20. ერისთავისა ერისთავისა, და ძე ბაგრატ მამულ არტანუჯელისა

193, —. რმგ	რმგ
—, 21. რპს	ქეს რპს
194, 1. მეორმეოცდა მეცხრე	მეორმეოცდაცხრა
—, 2. ბაგრატონი	ბაგრატონი: ბ: ადარნასე
—, 19. გუარამ	გუარამ
—, 21. ჯერეთ	abs.
195, 1. გურგენ	გურგენ კურატპალატი
—, 1-2. წყლეს და შეიპყრეს, და მოკუდა წყლულებისა მისგან გურგენ კურატპალატი	abs.
—, 8. კერკითა	ფერკითა
—, 15. ალისი	ქელისი
—, 21. ალიდეს	და დაიჭირეს
196, 24. ადარნასე	ადარნასე ერისთავთ
—, 2.	2.
197, 1. მეფემან	abs.
—, 13. დის-წული	დის წულისწული
—, 18. ადარნასეს მეფისა	abs.
—, 22. მაგისტერი	abs.
—, 2.	2.
198, 1. Отъ слова „моматება“ до слова „აუნაზეთი“ (стр. 200, строка 34)	abs.
201, 5. ესე ადარნასე კურატპალა- ტი	abs.
—, 7. ქორონიკონს	abs.
202, 4. რათამცა შევიდეს ცინესავე. ვერლარა დაიმოჩილეს ტი- ვნი	abs.
—, 18. აცნობეს	ცნეს
—, 24. კერკითა	ფერკითა
—, 8.	8.
203, 17. თჯსი	მისი
—, 24. მისისა	თჯსისა
—, 35. და ამან	ამან
—, 26. მექმნა	შეიქმნა
—, 27. ქორეზისკოპოზსა	abs.
—, 30. მუნნარი	მუნნანი

204, 10-11. ძამის	ძმის
—, 12. ძამისასა	ძმისასა
—, 17. ძისა სუმბატ მეფე-კურტპალა. ტისა	abs.
205, 6. მისისათა	თჯისათა
—, 10. მაშინ	abs.
206, 1. ОТЬ СЛОВА „რამეთუ“ ДО СЛОВА „მოიმადლა“ (стр. 206, строка 28)	abs.
—, 29. დავით კურტპალატი	abs.
—, 31. ფიჩოსანთ	ფიჩოსანთ
—, 1.	1.
207, 3. მეფე	ბეფეთ მეფე
—, 5. შვილი	შჯლი
—, 8. ნბ. ორმეოცდამეათორმეტე	მეორმეოცდაათორმეტე
—, 9. ბაგრატონი	ბაგრატონი: ბ. ბაგრატ
—, 13. კანეთად	კანეთით
—, 21. იგი	abs.
208, 8. იწყო განგებად	იყო განგებად
—, 10. ქცევასა	ქცევისა
—, 18. შინა	ზედა
—, —. ქავთარ	ქაფარ
—, 20. მივიდეს	მოვიდეს
—, 21. მოვიდა უფლის-ცინეს	მოვიდე საუფლის ცინესა
—, 25. და ამას შინა	და შემდგომად ამისსა
—, —. მას ყამთა	abs.
—, 27. კეთილად ბაგრატ მეფესა:	ბაგრატს
—, 28. უცნაურად	abs.
—, 2.	2.
—, 3.	3.
209, 6. კურტპალატისა შინაშე	კურტპალატთან
—, 8. დიდითა	თჯსითა
—, 10. წეფთისასა	წეფთისასა
—, 14. არა	abs.
—, 17. ვითარცა	ვითაც
210, 12. ეძიებ	ძიება
—, —. მკლავი	მკლავ
—, 29. შინა	abs.

210, —, ფადლონ	ფლადონ
211, 3. აწვია	წინაზე
—, 23. ქართულ ლთანი	ქართველთასა
212, 8-9 ესე ბაგრატ, აფხაზთა და ქართველთა მეფე წარემატა	რა წარემატა
—, 14. ძალი	ენა
—, 20. ОТЪ СЛОВА „მოკრდა“ ДО СЛОВА „ხუთი“ (стр. 213, строка 8)	abs.
213, 13, ძმისა	ძმისასა
—, 15. ძმისა	ხოლო ესრეთ იყო ძმისა
—, 16. იყო	abs.
—, 26-27. მკცითა შეენიერთა შემკული	abs.
—, 27-28. და მეფობდა ოცდაათექუსმეტ წელ, და იყო დღეთა მიცვალებისა მისისათა ტაოს	abs.
—, 29. შემდგომად მისსა	abs.
—, 30. გიორგი	გიორგი, იმ წლისა
—, —. იგიცა სავსე ყოვლითა სიკეთითა	abs.
—, 1.	1.
—, 2.	2.
—, 3.	3.
214, 1. ნგ. ორმეოცდამეათსამეტე	მეორმეოცდაათორმეტე
—, 6. იგი	გიორგი
—, 10. მიმართეს	მივიდეს
—, 11. და მუნით მოვიდა კოლასა და	abs.
—, 12. ბასილი	abs.
—, —. მამდეუარნი გიორგისნი	მავალნი გზისანი
—, 13. ლაშქარნი	ლაშქრისანი
—, 14. შირიმთა	ბირმთა
—, 14-15. და დიდებულნი	abs.
—, 15-16. და გვიანად ეწვია კმა გიორგი მეფესა, ვითარმედ ომ არს უკანამავალთა ზედა	abs.
—, 17. ОТЪ СЛОВЪ „და მაშინ“ ДО	

სლОВА „ მისისა“ (стр. 214 строка 18-19)	
214, 19. მოვიდეს	abs. განვიდეს და მივიდეს
—, 19-20. ყოვლითა	abs.
—, 20. შეკრბეს	და შეკრბეს
—, 22. და განგრძელდამათ შორის	abs.
—, 3.	3.
—, 9.	9.
215, 1. ვათარ	abs.
—, 2. წარმოუდგეს	წარმოუდგა
—, 2. ბერძენნი	abs.
—, 2-3. და დაკოცნეს ურიცხვნი პირითა მასლჯისათა. მოუწია ლაშქარმან	და მოვიდა
—, 3. და მოაოკრეს არტანი	abs.
—, 4. ყვეს	ყო
—, 5. დასწყვიდეს ქვეყანა ჯავახეთისა	ჯავახეთით კერძო
—, 5-6. და რაჟამს წარვიდა გიორგი მეფე. გარდავიდა თრიალეთად	და მუნით განვიდა, და გარდავიდა გიორგი მეფე თრიალეთად
—, 6. უკანა	abs.
—, —. კვალადცა	abs.
—, 7. იახლეს	მიეახლნეს
—, —. მოერთო ძალი	abs.
—, 7-8. კახეთისა და ჰერეთისა	abs.
—, 8. გარნა დაუშალეს მას შებმა მეორედ	abs.
—, 10. შურის-გებით	abs.
—, —. ქვეყანანი იგი	abs.
—, 10-11. წარვიდა	და წარვიდა
—, 12. ორთავე ამა მეფეთანი	abs.
—, —. ერთმანერთსა წინაშე, მშუდობისა	abs.
—, 16-17. და დიდად შეძრწუნდა ბასილი ამისთვის: გარნა	abs.
—, 18. წარვიზი ქსიფე	ქსიფენ
—, 18-19. და გადგეს რომელი მირ-	

- თულ იყუნეს abs.
 215, —. 19. ქსიფეს წარვიზს
 —, 20. ყოველნი ერნი მისად მომ-
 დგომელნი, შეიცვეს ციხე-
 სა შინა abs.
 —, 19. წარვიზისა ქსიფენისა
 —, 20. დალასანოსთა დალასანოსთა
 —, 21. და წარმოგზავნეს წინაშე abs.
 —, 22. მიმდგომთა abs.
 —, 1. 1.
 —, 2. 2.
 —, 7. 7.
 216, 1. იგი გიორგი მეფისაგან abs.
 —, 3. და ლაშქრითა დიდითა, უწი-
 ნარეს თუსსა abs.
 —, 4-5. დაილაშქრა ზვიადმანცა
 ამიერ კიდესა ბასიანისსა,
 რეცა ზამთრის სახედ ნოლო abs.
 —, 5. თუთ და თუთ
 —, 6. განვიდა ზავად, ლაშქრითა
 დიდითა და ძლიერითა abs.
 —, 8. ბრძოლად ომისა
 —, 8-9. გარნა ორკერძოვე მზაკვარ-
 ნი იგი აზნაურნი არა მიე-
 შვენეს გიორგის ყოფად ზავი
 სა abs.
 —, 10. და მივიდეს ბასილი მეფე-
 სა ზედა დაბანაკებულსა რო-
 მელსა უწოდიან სვინდაქსად 'abs.
 —, 11 მას abs.
 —, 12. მოვლოდა მოულოდა
 —, 17. განუწყურა ბასილი მეფე, უბრ-
 ძანა მოყვანებად ქელი ცხოვ-
 რებისა abs.
 —, 19-20. ვიყო თაყუანისმცემელ
 თქვენდა, მე უკუნისამდე, და
 არღარა abs.
 —, 21-22. და ვითარცა განგრძელე-

- ბელ იყო მათშინა ბრძოლა,
სიტყვასა ზედა abs.
- 216, 22. კვალადცა abs.
- , 22-23. და ღაშქარნი საქართვე-
ლოსანი abs.
- , 23. ОТЪ СЛОВА „და“ ДО СЛО-
ВА „ყოველნი“ (стр. 216,
строка 27) abs.
- , 27. რომელნიმე და რომელიმე
- 216-217. რომელნიმე მეოც რომელთაცა მშვიდობის ყოფა არა
ენებათ. რამეთუ თვთ მეფე გიორგი
და უძლიერესი ღაშქარი მისი არლა-
რა მისრულიყვნეს ჯერეთ ყოვლად-
ვე და იგინიცა მოისრნეს მას
დღესაშინა
- 217, 3. ვითარცა abs.
- , 4. საბერძნეთით abs.
- , 5. ჩჩვილი abs.
- , 8. კოლა-არტანით abs.
- , —. შავშეთს და შავშეთს
- , 12. ქალაქით კონსტანტიპოლით abs.
- , 13. ტაოს, შემოვიდა ads.
- , —. თვსსა ბანას abs.
- , 18. საკელმწიფოსა შინა abs.
- , 19. გარევე abs.
- , 21. ბაგრატს abs.
- , 21. ОТЪ СЛОВА „განა“ ДО
СЛОВА „მას.“ (стр. 217,
строка 22) abs.
- , 27. შემპურობელთა და მტერთა abs.
- , 1. 1.
- , 4. 4.
- 218, 4-5. ქალაქსა მათსა, და ესრეთ abs.
შეკრბეს მშვიდობით, და მის-
ცეს დიდება და მადლობა
ღმერთსა abs.
- , 9. ОТЪ СЛОВА ამისა ДО СЛОВА
„ცხოველსა“ (стр. 218,

	строка 18)	abs.
218, 19.	ბაგრატის მოსლავითგან	abs.
—, 1.		1.
219, 3.	წელიწადისა	წელიწადისა
—, 4.	ნდ. მეორმეოცდამეათობნე- მეტე	მეორმეოცდა ათსამეტე
—, 8.	ОТЪ СЛОВА „რომელნიმე“ ДО СЛОВА „იუო“ (219 СТРАИ., СТРОКА 9)	abs.
—, 10.	და წელსა მესამესა	abs.
—, 11.	თჳსი,	ლაშქრითა
—, 11-12.	განძიოთა და მიუწდომე- ლითა ლაშქრითა თჳსითა ყოვლად უძლიერესად ბასი- ლი მეფისასა	abs.
—, 12.	ქვეყანა-იგი	იგივე ქვეყანანი
—, 13.	პირველ	ბასილი მეფესა
—, 13-14.	ქვეყანანი ბასილი მეფე- სა. და ააოკრნა, და უმე- ტესცა. რამეთუ მიიწია და მოვიდა ესე	abs.
—, კართასა		კართა
—, 17.	ОТЪ СЛОВА სადა ДО СЛОВА „წეფთისა“ (СТРАИ. 219, СТРОКА 19)	abs.
—, 19.	გარულობისა	გარულოფისა
—, 20.	ჭლოლის	ჭოლოლის
—, —.	წეფთისა	წეფთისა
—, 22.	მანლობელად	abs.
—, 22-23.	და ეკლესიისა სიმაგრე. და სახელ სდვა მას სვეტი	abs.
—, 3.		3.
—, 8.		8.
220, 6.	ეზრა	ეზრასა
—, 10-11.	ხოლო ესე ვითარად რაჲ ღელვად აღტენილად იგვე- მებოდა აღმოსავლეთი, მსწრაფლ ეწია რისხვა	ეწია

220, 12. უმსჯავროსი მას მეფესა	კონსტანტინე მეფესა
—, 19. ОТЪ СЛОВА „მსგავსადვე“ ДО СЛОВА „მოსწრაფედ“ (220 СТРАН., 13 СТРОКА)	abs.
—, 13-14. პროედროსსა	ჭეროდროსსა
—, 14-15. რათა მსწრაფელ შეიქცეს იგი ლაშქრითურთ და მივი- დეს კონსტანტინეზოლედ	abs.
—, 15. და წარვიდა	abs.
—, —. ესმა რა ესე	abs.
—, —. მოვიდოდა	მივიდოდა
—, 17. მიმდგომელი თვისი	კეისარი
—, 18. ВМѢСТО ТЕКСТА ОТЪ СЛОВА „წარვიდა„ ДО СЛОВА „ჩაჲ“ (СТРАН. 221, СТРОКА 10)	შემდგომად წელსა მესამესა წარვი- და დედოფალი მარიამ, დედა ბაგრატ აფხაზთა და ქართველთ მეფისა, საბერძნეთად: ძიებად მშვი- დობისა და ერთობისა და კვა- ლად ძიებად პატრიუსა კურატ- პლატობისა ძისა თვისისათვის, ვი- თარცა არს ჩვეულება და წესი სახლისა მათისა და მოყვანეზი- სათვის ძის ცოლისა. ამას უამსა იყო გიორგი მთაწმინდელი მთარ- გმნელი: თან ახლდა დედო-ფალ- სა მარიამს ქეს აქეთ ჩაჲ
221, 24. ОТЪ СЛОВА შემდგომად ДО СЛОВА განაახლნა ВКЛЮЧ. (СТРАН. 222, СТРОКА 22)	abs.
—, 1.	1.
—, 2.	2.
223, 1. აბაზა	აბაზარის
—, 8. მეფე	abs.
—, 9. მოკლა	მოკლა
—, 10. ფიდარზის	ფიდარაზის
—, 12. ტფილელთა	ტფილელნი
—, 13. დრამით იყიდდეს	დრამად იყიდეს
—, —. დაუდგმიდეს შიმშილთა	დაუდგმიდეს შიმშილითა
—, 20. ხანულა	ხანულა
—, 25. შტორის	ბტორის
—, 1.	1.

—, 4.	4.
224, 14. ქვაბულელ	ქვაბლაენ
—, 16. და ლომისიანნი მოაყენა სოფათის	და ლომისიანნი მოიყუანნა სოფათის
—, 21. შეიყვანეს	abs.
—, 24. კოჭნი	კოჭნი
—, 1.	1.
225, 2-3. და ივანე ერისთავი, ივანე დადიანი, და გვარამ გოდერძის ძე ბეჭის ციხის პატრონი	abs.
—, 16. ბაშს	შაბს
—, 17. შიდათ	ბიდათ
—, 19. და სხვანიცა	სხვანიცა
226, 1. გრიგოლი, ძე	გრიგოლიძეს
—, 2. ქადაგებითა	ქადაგებითა
—, 6. ბაქრამ-ლამიანი	ბალარამ ლამიანი
—, 24-25. კოსტანტინე მონომახნი	მინაილ მონამოხნი
—, 27. ОТЪ СЛОВА МАШИН ДО СЛОВА მოვიდეთ ВКЛЮЧ. (227, страи. 13 строка)	abs.
226, 1.	1.
227, 23. დუღღუბეგ	დუღღუბეგ
—, 2.	2.
228 23. სულტანი	სურტანი
229 9. და არა მოსცა სომეხთა მეფე- მან. მიგზავნა ბაგრატ.	abs.
—, 21. ОТЪ СЛОВА „მას“ ДО СЛОВА „მისა“ (страи. 230, стро- ка 16)	abs.
230, 16-17. ხოლო მითხოვებასა მართასა ბერძენთა მეფესა, ამისა შემდგომად გაათხოვა დისწულუ თჳსი და შერთო სპარსთა მეფესა სულტანსა	ხოლო დიდმან ბაგრატ მეფემან გაათ- ხოვა ასული თჳსი მართა და შერთო ბერძენთა მეფესა. ხოლო შემდ- გომად ამისა გაათხოვა დისწული თჳსი და შერთო სპარსთა მეფესა სულტანსა
—, 29. მარბიელი	მარბეველი
281, 8. გარდაეხვეწა	გარდაეხვეწა ზამთარს
—, 19. იყო	abs.

232, 21.	სიდიდე	სიმდიდრე
—, 24.	სადამე	სადამე, სადამე
—, 2.	გორთა თანა	გორთან
—, 4.	ხრამსა	ტრამსა
—, 5.	შობოს	მობოს
—, 9.	და დაკოცეს	abs.
—, 14.	რათა	abs.
—, 28.	თუსად:	თუსად ტფილისი
233, 2.	თუსად	თაეისად
—, —.	ქაეაზნი	გაეაზანი
—, 10-11.	და განსეა ცინისთაე- მან აგარანი: და მსწრაულ აღმოეიდა მეფე და მიეიდა და მოადგა აგარათა	abs.
—, 15.	თუს	თაეს
—, 22.	გიზეზითა	მიზეზითა
—, 24.	Отъ слова „გარდაიცეა- ლა“ до слова „საფარე- ლი“ включ. (стр. 233, строка 25)	abs.
—, 28.	იგიცა	abs.
234, 2.	და ყოველნი დიდებულნი მისნი: ხოლო გიორგი კურატპალატი	abs.
—, 14.	მეფედ:	მეფედ ბ. გიორგი
—, 15.	ნე. ორმოცდამეათსეთმეტე	მეორმოცდა ათოთსმეტე
—, 16.	ბაგრატონი:	ბაგრატონი: ქკს სუგ
—, 17.	ხოლო იყო ბერქენთა მეფე მისაილ დის-წული გიორ- გისი	abs.
—, 17-18.	მეფობაზე	მეფობისაზე
—, 5.		5.
235, 10.	ლოწობანი	ლულობანი
—, 13.	გადგა	გაადგა
—, 4.		4.
236, 8.	წაუზენა ბერქენთა ანაგოფია თავადი ცინეთა აფხაზეთი- სათა, და მრავალნი ცინენი.	abs.

236, 10.	კარნიფორ-ასიანი	კარნიფორისანი
—, 11-12.	და შემდგომად მცირე- დისა ხანისა შეკრბა სარან- გი ყოვლითა ლაშქრითა მისითა და კერძისა	abs.
—, 14.	სამოცდამეათრვაშეტე	სამეოცდამეათერთმეტე
—, 16.	ორმეოცდამეათექვსშეტე	მეორმოცდა ათხუთმეტე
—, 19.	ჩამოვიდა	ჩამოდგა
—, 21.	მეფე გიორგი	abs.
237, 12.	იასი	პასიასი
—, 17.	ასის-ფორნი	კანის კარნიფორნი
238, 4.	შეწირვასავე	შესაწირავსავე
—, 5.	აღრინეს	აღვიდეს
—, —.	მიცემულ იქმნეს	მიეცნეს
—, 15.	რაჲ	abs.
—, 17.	აღმოსავლეთს	აღმოსავალთად
—, 25.	მოწყალებანი	abs.
239, 3.	რომელნი	ყოველნი
—, 6.	ყამთა	ყამთა შინა
—, 25.	საგონებელ	ფერ
—, 28.	დაზველეს	დაზველეს
—, 1.		1.
240, 8.	დავითისამან	დავითისმან დავით ქვს აქეთ ჩჰდ
—, 9.	დავით	abs.
—, 26.	ამას	abs.
—, 30.	და ყოველსა	დგა ყოველთა
241, 15.	მეფესა	abs.
—, 26.	გარდაიცვალა კათალიკო- ზი გაბრიელ საფარელი დაჲდა კათალიკოზად იოანე	abs.
242, 4.	გამოაცხადა	გამოაჩინა
—, 6.	უქვს	უავე
—, 25.	ტყუთათ	ტყუეთათ
243, 26.	ოდენ	abs.
244, 3.	სხვა	abs.
—, 8.	მოთმინებისა	abs.
—, 9.	ყოველი	abs.
—, 15.	იმერეთს	იმერეთს

245, 27. ტყეითა	ტყეითა და ალაფითა
—, 5. თურთ	abs.
—, —. ღამე ყოველ	ღამ-ყოლე
—, 20. ჭოროხის	ჭუროხის
—, 21. უგრძნეულად	და უგრძნეულად
—, 27. სფეროსა	სჭყერასა
—, 1.	1.
246, 2. ქალამორი	ქალამორი
—, 4. ღანუკით	იანუხით
—, 11. კომნინოს	კომნინს
—, 13. მიერ	მიმართ
—, 16. თუს	თუსთა
—, 27. დასამჭირველობა	დასამჭირველობა
247, 1. შვილი	abs.
—, 1-2. ათრაქა შარაღანის	ათრაქაშ არაღანის
—, 12. მთისათანი	მათი სათანი
248, 21. თოთხმეტსა	ათხუთმეტსა
249, 6. სულტანს	სუნანს
—, 19. დაჰმანი	დაჰმატნი
—, 25. წინა	abs.
250, 4. სასწაულსა	სწაულასა
—, 6. ველნი, მთანი	ხეცნი მათნი
—, 11. არანთა	არაბთა
—, 14. არისტოტელის	და არისტოტელს
—, 15. აქილეველთამან	აქიველთამან
—, 16. აქიველი	უაქიველი
—, 18. ვესჰასიანე ტიტოასმიერნი	ნეტიტოს მიერნი
—, 23. უამადი	უამად
—, 31. წინაშე	abs.
—, —. შენ	უშენ
—, 1.	1.
251, 8. ხანდაკებითა	კანდაკებითა
—, 14. მიმავალი	abs.
—, 19. ამათენს	abs.
—, 22-23. ხოლო სთველთა გარ- დავიდა გეგუთს, ინადირა, განისვენა, განაგო მანდა- ური ყოველი, და მარტსა	

	გარდავიდა ქართლად	abs.
251,	27. კოლა კარნიფოლა	კოლა კარნი ფოლა
—,	28. ბუიათა-ყური და	ბუიათა-ყური
252,	13. გიორგი	abs.
—,	15-16. სადგური	ადგილი
—,	18. მას	abs.
—,	25. იპოვის	abs.
—,	30. ახმათა	ახმათა
253,	6. ხოლო	რამეთუ
—,	18. მოიგო	მოიგო ესე შიში უფლისაჲ
254,	2. ფრიადცა	abs.
—,	1. კეთილ	abs.
—,	11. სჯობდა	მჯობად
—,	13. ამას	abs.
—,	23. ისწროდა	ისრვოდა
—,	31. მოეწივნეს	წარმოეწივნეს
255,	12. უსასწრაფოესად	უსწრაფესად
256,	8. ღმერთი ჰრეიდა	მართალ ჰრეიდა
257,	1-2. სამწუნროდ	სარწმუნოდ
—,	3. და ეგრევე	ეგრევე
—,	11. მდინარეთა	მდინარეთა ზედა
—,	13. და (bis)	abs.
—,	16-17. დაჭირვებულნი	დაჭირვებულნი და მიმძლავრებულნი
—,	29. უოველთა	abs.
—,	32. კაცთათა	abs.
—,	33. სიტყუა	abs.
258,	3. სათნოებანი უწყოდნის	სათნოებანი უცნოდ და კეთილად უწყოდის
—,	8. ექმნა	ექმნა მრავალთა
259,	9. სადამე	abs.
—,	—. ვითარცა	abs.
—,	12. და ლიტონთა	ლიტონთა
—,	24. მიმოსვლისა-თჳს	მიმოსვლისა დაჭირვებისათჳს
—,	26. ესე ვითართა	ვითარცა (ვჳ)
—,	30. სივლტოლითა	abs.
—,	1.	1.
260,	3. ნიჭითა	ნიჭითა მიცემითა
—,	8. დასავლისანი ევროპი,	

იტალია, რომი და აფრიკე-
თი და მათითა წარტანებითა
დაიპყრა

260, —.	კარქედონით	abs.
—,	24. ერია	ქალკედონით
—,	25-26. ჳ	ეჰა
—,	27. ხუთთა	ჳი
261,	5. ფრანგეთისანი	abs.
—,	14. შეწყობილ	საფრანგეთისანი
—,	27. უამთა და	განწყობილ
262,	2. მის	უამთად
—,	3. რამ	abs.
—,	5. მიერ	რაითამე
—,	22. სჯად	მიმართ
—,	30. სოლომონი	abs.
—,	2.	abs.
—,	3.	2-
263,	3. რაბამ	3.
—,	15. რაჲ	რაბაბ ძლიერად
—,	—.	abs.
—,	28. ქელაძორი	abs.
—,	1.	ქელაგორი
264,	7. რუსუდან:	1.
—,	8. დავით:	რუსუდან: და შემდგომად
—,	9. ნს ^წ . ორმეოცდამერვე	დავით: ქ ^წ ეს აქეთ ^წ ჩრნა
—,	12. ტოვ	მეორმეოცდა რვა
—,	15. ორმეოცდამეცხრე	ტოვ.
265,	4. მამამან	მეორმეოცდა ცხრა
—,	30. თუსითა	მამამან ამისმან
—,	1	თუსითა და ახოვნად წინა მსრბოლო-
—,	2.	ბითა
266,	6. იუო	1.
—,	21. ფათაბაშთა სპარსეთისათა	2.
—,	24. ცნა	abs.
—,	1.	ფათაფაშთა სპარსეთისათა
—,	2.	ცნა რა
		1.
		2.

267, 5. ამან	ამან ბეკრის
—, 8. აღიხილვიდა	აღიხილვიდა
—, 10. ხოლო	abs
—, —. არა	abs.
268, 8. აღვსილნი	აღვსებულნი
—, 16. მონათამდის	მონათამან
—, 19. ჰქონდა	აქვდა
—, 20. დედოფალთასა	abs.
—, 1.	1.
269, 22. ანისსა	abs.
—, 23-24. და მარბეველმან	abs.
270, 2. უსწრო	უძლო
—, 11. ვიგმიოთ	უგმიოთ
—, 23. ვნება	abs.
—, 23. გრძნობილისა	გრძნობითისა
—, 27. ბასილის	ვასილის
—, 27-28. მეჭყვევლებისათჳს	მეჭყვევლებისათჳს ექვსთა
—, 1.	დღეთასა შინა
—, 1.	1.
271, 6. რაოდენმე	რავდენმე
—, 7. ნადირობად	განსვენებად
—, 9. იქმნეს	იქმნებოდეს
—, 10. სამეფოსანი	სოფლისანი
—, 13. ბანისა	ბანისისა
—, 22-23. ანუ გამოთქმად და უკეთუ კელ ჰქოს თჳთოეულად აღწერად	abs.
—, 26-27. რამეთუ მოვიდა ოდეს- მე წინაშე ამისსა	abs.
—, 1.	1.
272, 13. მისით	თჳსით
—, 15. ვახტანგ	abs.
—, 1.	1.
273, 15. სრულითა	abs.
—, 22-23. თანა-შემწედ	შემწედ
—, 1.	1.
274, 15. ყოველთა	ყოველთა მხედისათა
—, 24 ვიდრე.	abs.

275, 14. კვალად	ხლოო
—, 15. სატურფოსა	სატურფიალოსა
—, 22. მიდნი	abs.
—, 26. თანა	abs.
—, 27. ქემან	სიტყუკამან
—, 29-30. სათნოთა	სათნომან
—, 30. უამისა	უამისა
276, 1. მასვე მსგეფუსსა ქრისტეს ვნებისასა	abs.
—, 2. ტუდ:	ტუდ: მოკვდა მეფე გიორგი, მკსგეფუს- სა ქრისტეს ვნებისასა:
—, 16. ჩურჩერანი	ჩურჩერანი
277, 15-16. სამეოცდა მესამე	მეორმეოცდაათე
—, 17. შორის	შინა
278, 6. დალოცეს	და ილოცეს
—, 7. და ამანელის ძეთა	abs.
—, 8. და დიდებად	abs.
—, 11. დაიპურა	დაიპურეს.
—, 18. ღვთისამან	ღვთისამამან
—, 19. განწმედილ უვნა	განწმიდნა
279, 1. მიწისამან, უვნებელად	ბიწისამან, უვნებელმან
280, 25. წინაუკმო	წინაუკმო რამე
—, 26. უფლისაგას	უამისაგან
—, 2.	2.
281, 17. უფროსლა	უფროსლთა
—, 1.	1.
282, 7. ქართლისა	ქართლისა ერისთავთ
—, 7-8. სამძივართა	სამძღვართა
—, 14. წყალ	წყალი
—, 15. იურვოდა	იუორვოდა
—, 24. და ითაყვანა	დაეთაყვანა
283, 1. მარცხნით	მარცხენით
—, —. მეჭურჭლეთა	მესაჭურჭლეთა
—, 2-3. ჩურჩერანობა	ჩურჩერანობა
—, 7. კანახერის ძე	კანახერიძე
—, —. დოთალოს	აფხაზთა ერისთავი დოთალოდ
—, 8. იმერით	ამერით
284, 1. უვნებელად	უვნებლობით

284, 5. შეპასუხობანი	შეპასუხობანი
—, 18. ბანუშისა	ბანუშისა
—, 19-20. პერსეფონისთჳს	ფერსეფონისთჳს
—, 21. ასანათესთჳს	ასინეთისთჳს
285, 7. უფრო მოიყვანებდეს	უფროს მოიყვანებდეს
—, 18. სიდრკეტს	სიდრკეე
—, 20. ემსგავსებოდეს	ემსგავსებოდა
—, 28-29. ოქროთა ჭედითა და უჭედელთანნი, სიმდიდრეთა და ღართა კერულთა და უკერველთანნი	abs.
—, 29. ძღწსნობანი	ძღნობანი
286, 13. კარნიფოლასისა	კარნიფოლასისა
—, 30. სურამელნი	სურამელნი
287, 27. უბედურისა	უბედურისა რუსისა
289, 10. ყიზარსლანის	ყიზარსლანის
—, 25. სალდუხ-ეზდინი	სალდუხ-ეზდინი
—, 28-29. სელითა	სელითა
—, 31. განწყობლობასა	განწყობილებასა
290, 5. და რანისა	abs.
—, 7. უკვდავ-ქმნასა	ქმნასა
—, 8-9. უჯეროსა რასმე შესატ- ყვისობისა თჳსისა ზესთა აღემაღლა გონება და ფრთოვან ქმნილი	abs.
—, 11. პოვა	პოვა
—, 14. ქორწილი	ქორწილი
—, 22. იყოლა	ყო და
291, 11. და მოჰაჯე	abs.
—, 12. ებრ	abs.
—, 16. შვილის	შვილის
—, 20. შინა	abs.
—, 22. შინა	abs.
—, 25. ესე	abs.
—, 26. ყრმა იგი	abs.
—, 2.	2.
292, 2. თჳსსა	მისსა
—, 6. შემმართებელი	abs.

229, 8.	ყოველთა	abs.
—, 9.	მოჭაფე	მოაფე
—, 15.	დარბაისელთა	დარბაზის ერთა
—, 22.	დიდუბისასა	დიდუბისასა
—, 24.	ბაგრატუნინთა	ბაგრატონითა
—, —.	აწყობდა	იწყებდა
—, 25.	სძლობითა	სძლობისა
—, 3.		3.
293, 1.	ტახტსა ბედნიერსა	ტახტ ბედნიერნი
—, 5.	და მოასპარეზესა	მოასპარეზესა
—, —.	კელთა	ხელით
—, 14.	გლობის	გნოლის
—, —.	ეკკლესიათა და	ეკკლესიათა
—, 27.	დიდებულ-აზნაურით	დიდებული აზნაურითურთ
—, 30.	კაენისა	კაცნისა
—, 32.	თაკვერი	თაკვერი
—, —.	ჯაშმაგთამან აფიცნეს	ჯაშმაგთამან იფიცეს
294, 11.	და მივიდეს	და მიმართეს და მივიდეს
—, 14.	და მსმენელი	abs.
—, 17.	სამცხით	abs.
—, 26.	და. წათები. და წარმო- მართნეს	abs.
—, 27.	მათით	თჯთ
—, 3.		3.
295, 1.	საქმისა	abs.
—, 13.	შეერთნენ	მოესხნეს
—, 22.	ნიალისსა	ნალისასა
—, 26.	დარჩეს სიქველითა მათი- თა, და რომელნიმე	abs.
—, 29.	თავისუფალ და	თავისუფალ
—, —.	შეძინებისა	შემზნებისა
—, 31.	ღვთისა	abs.
296, 2.	სარგის ვარდანის ძისათა	abs.
—, —.	მის წინაჲ	abs.
—, 4.	დავით	და თჯთ
—, 12.	აღავსებს	abs.
—, 19-20.	და ეგრეთვე მოვიდეს	abs.
—, 21.	მონადირე და მოხარულნი	abs.

296, 22. მწყალობელი ერთგულთა და საკუთართა თვსთა	abs.
—, 25. კაენი	კაცნი
—, 26. ქალაქითა, ციხითა	ქალაქთა ციხითა
—, 3.	3.
—, 4.	4.
—, 5.	5.
297, 11. და ღაშქრობდა	ხოლო ღაშქრობდა
—, 18. წირქვაღელნი	წირქვარეღნი
—, 25. და შავშეთისა	abs.
—, 25. წინ ფანასკენტელი	წინა ფანასკერტელი
—, 26. კალმანხელნი ყმანი	ყრმანი
—, 1.	1.
298, 8. დაორსულთა	დაორსულდა
—, 12. აღმოგვეცენა	აღმოგვეცენა, ქკს უიბ(ოიბ?)
—, 24. რუსუდან	რუსუდან ძე თამარისი
—, 28. ამოსწყვიტეს	ამოსწყვიდეს
—, 29. არანი	რანი
—, —. ბარდოსის	ბარტოსის
—, 30. ბერი	ბევრი
299. 2.	2.
300, 6. გელაქენისა	გულქენისა
—, 10. გარდავიდნეს	გარდავიდნეს
—, 15. ყოფად	ხედვად და ყოფად
—, 27. ბოჟქრი	ბაკვერი
301, 4. მოწამეთა	abs.
—, 5-6. თჳაღთაგან	abs.
—, 13. ბუბაქარს	ბუბაქარ
302, 8. პატრივიცეს	პატრივ სცეს
—, 15. ასფოდელტონ	ასფოლონ
—, —. იელიოს	ივლიოს
—, 29. მოიყვანეს	მოიკითხეს
—, —. და ზარითა მოიკითხეს და	abs.
—, —. დასვეს პატრივითა	პატრივითა
303, 8. მესატყვისითა	შესატყვისითა
—, 10. განანამცა	განანამცა
—, 11. მსგვესი	მსგეფსი
—, 14. არიან	abs.

303, 21. დამსკვენელი	დამასკვენელი
—, 22. ნახტვენილაღმან	მახტვენილაღმა
—, 23. ერთი ოდენლა	ერთილა
—, 24. არს სიკუდილითაცა	სიკუდილითაღა
—, 1.	1.
304, 12. ძრმანება	ბრმანება
—, 13. ვითარცა	abs.
—, —. მოჭურინდა	მორინდა
305, 13. ექმნათ	ვექმნათ
—, 16. ჭარმანანი	ჭარგანანი
—, 19. ურთიერთს	ურთიერთარს
—, 4.	4.
306, 20. ზაქარიას	ზაქარიას ვარამის
307, 6. ღვთისა	ღვთისა უხილავი
—, 16. სათმაზ	სათმან
—, 20. მიწვენილმან	მიწენულმან
—, 25. თუთ	abs.
—, 28. მადრასათა-წილ	ბადრასათა-წილ
308, 17. ღმერთსა	ღვთისა
—, 18. ლაშქარნი	ლაშქარნი მუნ
—, 19. ყოვლად	abs.
—, 20. ალექსანდროს დარიოზს ზედა	ალექსანდრეს და არიოზს ზედა
309, 17. პაპისა მათისა	პაპათა მისთა
—, 18. ყიას ძეს	ყიასის ძისა
—, 22. და კუბლადი	კუბლადი
—, 23. ღმერთმან	ღვთისმან
—, 24. ღვთაებითა	ღვთაებითა
—, 25. მიწით პირველსა (ვჭყავ) პირმშოსა კაცთასა	მიწით პირმშოსა პირველისა კაცისა
310, 3. მიერივე	მიერვე
—, 7. თანავე	თანადვე
—, 10. მოირთხნა	მოირთხა
—, 12. ჩვენნი მკედარნი, მოსაგნი შენნი სძალო	abs.
—, 14. ერთსა ამას	ერთისა ამის
—, 16. და ვინათგან	ვინათგან
311, 4. უპირატესი	უპირატესი და უმეტესი

311, 6. პირისა	abs.
—, 9. და ღამე	ღამე
—, 11. სახილავად	სახილველად
—, 14. შესწორებული	შეუსწორებელ
—, 15-16. არმანგისაებრ	არმანგისაებრ
—, 21. ვინმე	მუნ ვინმე
—, 22. ვერ	ვითარ
312, 10. გუზან	გუზ
—, 16. სარგის	abs.
313, 9. იტყოდა ფსალმუნსა მას	იტყოდეს ფსალმუნსა ამას
—, 10-11. ვითარ შევიდა	შევიდა რა
—, 17. ჰყო	იყო
—, 27. სახლით	სახელით
314. 7. არს	abs.
—, 9. კვალად	და კვალად
—, 19. ეგრეთ	ერთ
—, —. ურწმუნო არს	abs.
—, 23. კათალიკოზმან	მაშინ კათალიკოზმან
—, 25. განათიით	განვათიით
315, 5. კათალიკოზნი	და კათალიკოზნი
—, 27. უკეოუ	უკვე
316, 10. იგი	abs.
—, 24. ჰრქვა	abs.
—, 25. ბოროტისა	და შეუხებელი ბოროტისა
317, 26. ზეშთა	ზესთა
—, 31. შემოსავალნი	შესამოსელნი
319, 5-6. რვა ათასი	ოთხასი ათასი
—, 28-29. განგწვართო	განვწვართო
—, 29. აღებად	აღებად კადრებად
320, 10. ცრემლთა	ცრემლთა სიმრავლეთა
—, 31-32. შენი:	შენი: სამართალი მისი და ნუ
321, 16. ხოლო	შენი
—, 25. ყოველთაგან	და ყოველგან
—, 33. აფხაზნი	აფხაზნი და იმერნი
—, —. ჴერ-კარნი	ჴერ-კახნი
322, 19. გაკვეულ	გაქცეულ
322, 19. მისწუთებოდა	მისწუდებოდა
—, 22. ღაშქართა გამარჯვები-	

	სათვის	abs.
322,	1.	1.
—,	2.	2.
323,	1. ОТЬ СЛОВА „მეზინ“ ДО СЛОВА „იგი“ (стр. 323, СТРОКА 2)	abs.
—,	13. კოცდეს	ყოველთა კოცდეს
—,	30. კაცი	abs.
324,	3. არამედ	აწ
—,	23. სვეულისა	ძველისა
—,	26. თავისთა	თავისათა
—,	30. აზადად	ანაზადად
325,	5. დაჭირებული	abs.
—,	18. სიდიდე	სიდიდეჲ
—,	22. კერსენდი	კერსენდი
—,	—. ამასტია	ამასტრია
326,	8. დადგიან	დადგიან დვინს
—,	22. მოახსენებდეს	მოახსენეს
—,	—. მოიხვნეს	გამოიხვნეს
—,	27. აიხვნა	ალიხვნა
—,	28. წელიწადსა	წელსა
—,	—. გემცრებიან	გემცრებიან
—,	31. დავით,	დავით, კაცი
327.	2. იტირეს	იტირეს და იტყუებეს
—,	4. იყო	იყვნეს
—,	6. უყოფილობა	უყოფელობა
—,	7. უგრძნობელად	უგრძნობელად
—,	24. ღვთისა	ღვთისასა
—,	30. მარჯვა	მარჯვაჲ მათი
—,	30-31. მოგახსენოთ	მოგახსენოთ
—,	31. სთნდა	სთნდეს
—,	33. ზედა	თანა
328,	3. ისპიანი	ისპიანი
—,	4. ხუდაფრნის	ხუაფრის
—,	19. აღიკსო ყოველი	აღიკსნეს ყოველნი
—,	21. მარდიელმან	მმადლობელმან
—,	22. იზახებდეს	იხარებდეს
—,	—. იყოფვოდეს	იყოფებოდეს

228, 22.	მოუდიოდა	მოერთმეოდა
329, 4.	მეფობისათა	სამეფოსათა
330, 28.	მცირესა სოფელ-ქალაქსა მუსულმანთასა	მცირესა სოფელსა მუსულმანსა
—, 29.	მიიწივნეს	მივიდეს
331, 4.	საკმარ არს	abs.
—, —.	გურგნისა	გურგანისად
333, 1.	თამარ	თამარ ზამთარ
334, 6.	გამაოკრებელი	რა მომაოკრებელი
—, 14.	ბრძანებათა გამომეძიებლობა	ბუნებათა გამომეძიებლობა
—, 18.	ზედა	abs.
335, 11.	ებრ	abs.
—, 16.	მიუთვალნა	მიუთვალნა ჟოვედრითა მცველ-მფარველსა
—, 22.	იზ	იზ. ქვს უია
336, 5.	საქებულობასა	საქებულობათა
—, 6-7.	ერაყს მყოფნი მეეზნენი გინა მეჩანგენი თამარის შესწამათა მუსიკობდიან	abs.
—, 17.	სახიერება	სახარება
—, 19.	წამებს ამას	წამებასა ამას
—, 23.	ქაზაგათა	ქაზაქათა
337, 4.	და საკერავი	გინა საკერავი
—, 5.	ესრეთ	ესრეთ ვითართა
—, 12.	ჩვენებრივი	ჩვეულებრივი
—, —.	შირიდა	მიჰრიდა, არცა სიმაღლესა განეყენა
—, 30.	საბელი	სიბილ
338, 4.	სახარულ	საზარულ
339, 1.	ა. სამეოცდაპირველი	მესამეოცე
—, 3.	ბაგრატიონი:	ბაგრატიონი: დ. გიორგი თვსი
—, 9-10.	რომელი	რამეთუ
—, 15.	მოვიდოდიან	მოვიდიან
340, 6.	მოვიდიან	გამოვიდიან
—, 28.	ქმნილისათვის	ქმნისათვის
341, 3.	და მოწყალე	მოწყალე
—, 7.	და სასხდა	დასხდა
—, 8.	მღერასა და სილოდასა	მღერისა და სილოდისა
—, 10.	ესეოდენ	ესეოდენ უწყესობად და

341, 28.	მიუვიდოდის	მიუვიდოდის
342, 1.	დუინს	დუინს
—, 4.	კათალიკოზნი	კახნი(?)
—, 9.	ესე	იესე
—, 19.	შინა	abs.
—, 22.	ყოლა	ყოფა
—, 27.	ადგილსა	ადგილსა მას
—, —.	და უცხო	უცხოთა
343, 3.	გრემან	გარეგან
—, 3.	იუვიან	იუვენეს
—, 9.	უფროს	უფროსად
—, 12.	სიტყვა	მეტყუველება
—, 16.	ცემა	ცემისა
—, 23.	ზონი	ზომანი
—, 24.	რომლითა	რომლითავე
—, 25.	ათცამეტული	abs.
—, 2.		2.
344, 11.	თათრად,	თარად
—, 12.	რომელთა კგონებ ერთ სოფლელად	abs.
—, 16.	უმთავრესისა	უმთავრესისაგან
—, 23.	უკმობენ	გინა ყანობით უკმობდენ
—, —.	მოკლეა	მოკვლაჲ
345, 6.	ყონლარდთ	ღონლარდთა
—, 7, 8, 9.	გორზანსა, გორზან- საცა გორზან გორზანისნი	გორზანსა, გორზანსაცა, გორზან, გორზანისნი
—, 11.	უღურთა	უღურთა
—, —.	რომელთა	რომელთა გვარისა
—, 21.	თუ	უკეთუ
346, 3.	მეორე ზალათა, მესამე	მეორესა ჯალათა მესამესა
—, 4.	მეოთხე	მეოთხესა
—, 27.	მისთა	თჳსთა
—, 20.	შეველტოლა	სიველტოლაჲ
—, 31.	ამისწული	ამისწული მისი
—, 1.		1.
347, 2.	საგიმად	სიგმად
—, 15.	თქმითა	თქმითა და
348, 23.	იშ,	იშ: ქორონიკონსა უმბ

348, 24. გულითა	abs.
349, 1. მესამეოცდა მეორე	მესამეოცდა ერთე
—, 8. პირველად	გინა
—, 22. ვისმე	ვიეთმე
—, 26. სვარაზმელნი	ესე სვარაზმელნი
350, 5. ამბერდეს. და დაეხანაკა	ამობერდეს
351, 15. ამირსპასალარობა	ამიერ სპასალარობა
352, 10. მე	abs.
—, 12. კარსა	ვაზირი კარსა
353, 17. კართავე	კართაკენ
—, 19. მემნას	abs.
—, 20. სპათა	abs.
—, —, ტფილელთა	და ტფილელთა
—, 21. კარი ტფილელთა	კარნი სპათა ტფილელთა
—, 26. მოთხრობად	მიოთხრობად ტკივილითა გულისათა და ცრემლთა მიერ აღვსებითა, ვითარ ესრედ შესლბეს და დამ- რუმდეს თვალნი ჩემნი ცრემლი- თა თუ
—, 29. დაითნის	დაეთნის
—, —. ბერ-ბერნი	ბერნი
—, 30. დაითრგუნებოდეს	დაითრგუნოდეს
—, 31. შორებული	გაშორებული
354, 1. იზილებოდის. არა	იზილებოდეს. არლა
—, 3. განიბოდეს	განიბოდეს
—, 9. პატიოსანნი	და პატიოსანნი
—, 13. ქრისტეს ჯვარის მცემელთა	ჯვარის მცემელთა ქრისტესთა
—, 14. ქმნულთა	ქმნულთა მიერ
—, 25. მოკლულთა მიერ	მკლველთა მათ უწყალოთაგან მოწყვე- დილნი, მოკლულნი
—, 29.30. სიონისა გუმბათისა შემუსრვად, და	ღვთივ განდიდებულისა სიონწმინდისა ეკლესიისა გუმბათისა შემსრვად და მას
—, 32. რომელი	რომელი დიდსა მას წმიდასა
355, 7. კელად	კლვად
—, 11. ხუთი	ხუთსა წელსა
—, 16. ვაჲ მათდა	მათდა ვითარმედ
—, 20. ღმერთი,	ღმერთი, და

355, 27. განსიებული	განსიებული
356, 8. უიასდინს თანა	უასიდინსთანა
—, 13. მკველეებრივი მეფისა რუსუდანისი, რომელსა	მკველეებისა მისისა მეფობისა რუსუ- დანისი, რომელ
—, 23. ხოლო	ხოლო აწ
—, 31. ყაყუსა	ყაყუსა
357, 4. მისნი	თვისნი
—, 5. გამოვლო	გამოვლო
—, 11. გამართა	გამართა
—, 15. ვერ	ვერ წინა
—, 33. ზედა	ზედა, და არა დაივიწყა უსჯულოება ჩვენი
358, 4. ამას	ხოლო ამას
—, 8. უხრობენ	უხრობენ
—, 10. ყოვლად	ვითარმედ
—, 14. ჭარმალანი, ჩალატა, იო- სური, და ბიჩოი	abs.
359, 16. და	ხოლო
—, 18. ზედა	შინა
—, 20. ვინათგან	ვინათგან თვით მღვდელთა მიერ ინილვებოდა არა წმიდებაჲ ვინათგან
360, 17. მკუდართა	მკუდართა
361, 6-7. განბჰმედიდი	განბრჰმედიდი
—, 7. მინდობილი	მინდობილი მათი
—, 18. უკეთუმცა	უკეთუ მანცა
362, 22. ოთხასი ათასი	ოთხმოცი ათასი
—, 25. ვეცხლითა	ცეცხლითა, სასმურითა, და სამზა- რაულოთა, ოქროსა და ვეცხლი- სათა, უცხოთა ღარიითა
—, 1.	1.
—, 4.	4.
964, 16. ყვარყვარე	abs.
365, 2. ქემან ქუქისამან	abs.
—, 28. ყაენმან	პატრონმა ყაენმა
366, 5. ყაენი	იგი ყაენი
—, 6. დიდო	დიდო და მაღალო
—, 31. აზრისათუს	პირისათუს
367, 7. გარდასრულთა	გარდარეულთა

367, 11. დედოფლისა	abs.
—, 15. ჰსჯული	ჰსჯული ქრისტესი
368, 21. მან	abs.
369, 6, ეღვა	დაეღვა
—, 11. გესლიანთა	გესლიანთა მათ
—, 12. სახელით	სახელით როვთისა მის
—, 14. პირ	abs.
—, 16. სოსნას	სუსნას
370, 13. მეფეო	მეფაო
—, 15. შენ	abs.
—, 24. ვითარ	ვითარცა
371, 4. ტკბილისა	abs.
—, 20. მკვდელნი	მკვლელნი
372, 16. მთავარნი	თავადნი
—, 24. ლაზვარი	მახვილი
—, 29. ხოლო	ხოლო მან
373, 1. მულიდთა	მულიდთა თავადთა
—, —. ფრიადი	ფრიადი და
—, 3. შინა	შიგა
—, 4. მალლად	მალლად ზანილი
—, 8. თქუ	თქვა
—, 17. მინდობილისანი	მინდობილისა
374, 6. კაცი	კაცი ჰუავთ
—, 12. უპირატეს	უპირატეს მათ
—, 29. ორხან	ონხან
—, 32. იქცეს	იქცეოდეს
375, 1. ორხანის	ონხანის
—, 6. ხოლო	რამეთუ
—, 7. ხანას, ავნის	ხანსაჲანის
—, 27. დაიპყრნეს	დაიპყრნეს ბედითა ძლიერებისა მათისათა
377, 3. შეკრბეს დიდებულნი ამის	შეკრბეს თვითოეული დიდებულნი თავად ამის
—, 5. და რიტორი	abs.
—, 8. პურობილი	პურობილი ჯერეთ
378, 9. კუპრაი	კოპრაი
—, 16. ხათოს	abs.
—, 26. მანგუ-ყაენს	მანგუ-ყაენსა თანა

379, 2.	ბაზილოვნისა	დასავლეთისა
—, 4.	ორთავე	ორთავე მათ
—, 19-20.	და მიეგებნეს თავრეზს, და წარჩინებულნიცა საქარ- თველოსანი	abs.
—, 22.	ულდაჩად	ელდაჩად
—, 25.	ნათესავი	ნათესავი სხვა
380, 2.	თამჩთა	abs.
—, 10-11.	ბოლღა, რათა	ბოლღართა
—, 22.	იერლაყი	იერილაყი
381, 1.	მამაკაცისამან	მეფისა მამაკაცისამან
—, 16.	განეჩინეს	გაუჩინა
—, 28.	ორნივე:	ორნივე: ქრისტეს აქეთ ჩსმ
382, 1.	მესამეოცდა მესამე	მესამეოცდარე
—, —.	აგ	abs.
—, 2.	აგ	abs.
—, 6.	მტკიცედ მეფედ	მეფედ
—, 23.	თჯსთა	ურჩთა თჯსთა
—, 25.	სპარსთა	სპათა
383, 12.	არს	abs.
384, 21.	განზრახვითა	განზრახვისა მიერ
—, 29.	და ფიცვი იგი დიდი	იგი ფიცვისა დიდისა
385, 25.	ჭირნი	განცდათა ჭირნი მწარენი
—, 26.	ეს-ოდენ	ესრეთ
—, 31.	ჩინეთით	ჩინით
386, 2.	უნაგირი ცხენ ჯორისა ყოველი შეურაცხი სამსა- ზურებელი	უნაგირნი და ყოველნი შეურაცხნი რაჲცა სამსაზურებელნი
—, 7.	გამოიყვანეს ხალიფა	abs.
—, 14.	მხიარული ქმნილი იტყოდა.	მხიარულითა ეტყოდა პირითა, და
—, 15.	განმიტეოს	განმიტეობსა
—, 16.	შენსა შჯლსა	შენთა შჯლთა
—, 18.	გენებოს	გენებოს თუ
388, 3.	ყოვილი	ყოვილი
—, 26.	შიიყვანა	მიიყვანა
389, 8.	შესქენილ	შესქენილ
—, 24.	ას სათერსა	ასსა თეთრსა
390, 6.	ქვეყანისანი	ქვეყანანი

390, 11.	ქვეყანათა	ციხე-ქალაქთა
—, 13.	მცირე	მცირეთა
—, 16.	შინა	abs.
—, 18.	და მულანობით	abs.
—, —.	უკმობენ,	და მულანობითცა სახელს დებენ
—, 21.	მოვიდენ	მივიდენ
391, 2.	სამდინაროსა მას ზედა	სასმად ორსა მას ზედა
—, 30.	იქმნეს	იყვნეს
392, 15.	განგაზრახეს	განგამწარებ
393, 7.	ხუამლისა	ხუამლისა
—, 8.	საღმასურთ	საღიმასურთ
—, 11.	საქართველო, დაშალა	საქართველო სამეფო; დაიშალა
—, 30.	უღლოა	უღლოა
394, 8.	ენუქ	ენუქ
—, 17.	თქვენსა	შენსა
—, 18.	ყაინმან	ესე უკვე ყაინმან
395, 6.	უკეთუ	და უკეთუ
—, —.	არ მოვა	იგი არ მოვა
—, —.	დალათუ	დალატათუ
—, 22.	მეფე	და მეფე
—, 27.	სადგური	ადგილი
396, 5.	არა	მაგრა იგი არა
—, 4,9.	სარგიზ	სარგის
—, 15.	რათა	abs.
—, 19.	დავსთმენ	დავსთმეთ
397, 6.	დამწყობელმან	დამწყობელთა მათ
—, 12.	მაგრად	მაგრიად
—, 20-21.	სარგის, შუეტია შვდთა-	
	მათ კატთა	abs.
—, 29.	მეფობისა	მეფობისა მაგის
—, —.	დაიდერა	დაირწმუნა
398, 5.	ქვე-გამხედვარად	ქვე-გამხედვარებით
—, 10.	მცირე	მცირედი
—, 19.	მოიტანნა	მოიყვანნა
—, 21.	მეფეს	მეფისა
—, 28.	სთჳლითგან	და სთვლითგან
—, 30.	ტუთარ, ყული	ტუთარყული
399, 2.	აღბათემურ	აღბამეთურ

399, 5. და შეებნეს	abs.
—, 7. მოერია	მოერივა
—, 11. წარმოიყვანა	და მოიყვანა
—, —. და მოასხნა	abs.
—, 26. ამათთანანი	ამათთანანი თათარნი
—, 29. განდიდნა	განდიდელი
400, 5. მან	abs.
—, 6. ვითარ	abs.
—, —. საქოდ	რა საქოდ
—, 25. აურაცხელითა	ურიცხვითა
—, 25-26. ტუთარეს	ხუთარეს
—, 30. და კახეთი	კახეთი
—, —. იორის	ივრის
401, 30. რომელი	რომელი თვით
402, 4. სოფელნი	შესავალნი
—, 5. სხჳანიცა	სხვანი
—, 25. ზნეთაგან	ზენათაგან
—, 33. ყოფად	ყოფად მისცა
403, 4, 11. ბარახას	ბარატას
—, 5. დიდი	და დიდი
—, —. ბარახა-ყაინი	ბარატა-ყაინი
—, 18. უამსა	უამსა უკუდგეს თეგუთარ, რომელსა უამსა
404, 29. მოსვლად	მისვლად
—, 31. დადგეს	და დადგეს
405, 4. ფოლაქი	სეგზი ფოლაქი
—, 24. ხოლო	რამეთუ
406, 2. ჰემანსა	ჰემანსა
—, 29. მოიყვანა	მოუწოდა მეფესა
—, —. მეფესა	abs.
407, 20-21. ხოლო აბალა ორ დღე მათ სდევნიდა	abs.
—, 22. აბალაღა	აბალაცა
408, 1. თორელიისა	გორელიისა
—, 7. თულაქ-დემურ	თოლაქ-დემურ
—, 8. აღვიდა ქედსა	აღვიდა კევისა ქედსა ზედა
—, 10. უკანამ	უკანით
—, 12. მკედართ მთავართა თართა	მკედართ მთავართა

- 408, 27. პირის-პირ. იქმნა ბრძოლა
ძლიერი, და სპა მეუისა
წინა-მბრძოლობდა: და ვი-
თარ აღერივნეს ურთიერ-
თარს
- 409, 5. იყოფოდა
—, 12. ღუთისა
—, 14. დაბლად
—, 18. თქმულ
- 410, 23. წინაშე და უურკეს
- 411, 1. ად. მესამეოცდამეოთხე
—, 1. მეორე დიმიტრი
—, 2. ბაკრატიონი
—, 3. მთაკარსა
—, 7. ყიასდინ
—, 10. ფარკანს
—, 17. ვლო
—, 20, 21, 22. ფარკანა
- 412, 26. ასული
- 413, 11, 12. კომნიანოსისა
—, 25. ქორწინებად
—, 29. მოიწყო
- 414, 12. ექსორიობად
—, 13. ნათესავი მისი
—, 27. უნობაჲ
—, 30. ეგრეთვე სადუნმან მოი-
ყვანნა სამნი ცოლნი
—, —. შეხებად
- 415, 6. სამართალი
—, 13. და სარგის
—, 23. დაზულეს
—, 24. და წყალი
—, 1.
- 416, 2. ვითარ
—, 20 ჩემოჲს
—, 25. უოველი
—, 30. სასტიკი
—, 1.
- abs.
იყოფებოდა
ქრისტესა
მდაბლებად
ხოლო თქმულ
წინაშე ურდოს და დაუურკეს
მესამეოცდამეოთხე
დიმიტრი
ბაკრატიონი ბ, დიმიტრი
მთავრისად
ყიასდინ
ფარკანს
გამოვლო
ფარკანა
და ასული
კომნიანოსისა
ქორწინებაჲ, რათა მისცეს
მიუწყო
ექსორიობასა
საანსენებელი მისი
უნკებაჲ
- abs.
შეხების
სამართლად
ხოლო სარგის
დაზულეს
და შავი წყალი
1.
ვითარმედ
abs.
უოველივე
abs.
1.

417, 2.	2.
—, 9. და ძლიერი	abs.
—, 18. მხილველთა	მხილველთა ამისთა
—, 18-19. და უმრავლესნი მეგვიპტელნი მოისრნეს და მეფეცა ცნენ-მოკლული ძლიერად იბრძოდა	abs.
—, 23. მაშინ	მაშინ უოკველთავე მათ
—, 24. იკუმბიეს	იკუმბიეს
—, 30. ქაურქურბაჲ	ქურქუბაი
—, 31. ბუიროლაფი	ბულროლაფი
—, 31-32. ბულრობდეს	ბულრვიდეს
418, 3. ყაინად	ყაინთა
—, 4. არარაჲ	არარაჲსა
—, —. საკელმწიფოთა	სახელმწიფოთასა
—, 19. იყოფოდა	იყოფებოდა
—, 23-24. დიმიტრი	abs.
—, 27. განუხრწნელისა	განუხრწნელისა (тоже стр. 457)
419, 1. რათა	რომელ
—, 12. წმიდა	წმიდასა
—, 16. ლეკთა	კაცთა
—, 26. ქალასად	ქალსად
—, 27. ქალასაჲ	ქალაქი
—, 29. აელო	მიელო
—, 32. მოჭმედის	მანხედის
420, 1. შემოსლვად	შესვლად
—, 20. ხიფდივანს	სი ფდივანს
—, 22. მშკიდობით	abs.
421, 4. რამეთუ	რომელსა
—, 10. ბეგაშვილი	ბეგა-შვილი
—, 23. დაჲდა	დაჲდა თუთ
—, 26. დაუშთი	ჩემმან დაუშთი
—, 28. მოგვენიჭა	მოგვენიჭა ჩვენ
422, 9. ესმათ	ესმათ ესე
—, 10. სული	სული თვისი
—, 15. თქვა	ესრედ თქვა.
—, 21. უფლისა	უფალი
—, 31. იქმნეს	იქმნას

422, 33.	სიუქოლ	სიოქულ
423, 4.	მზრახავი	მზრახი
—, 17.	ოქვეს	abs.
—, 18.	განერე	განვერეთ
—, 26.	ცალკემ	ცალკე ცალკედ
—, 30.	ჩინქიშან ბულასსა	ჩინგიშა-ბულასა
—, 31.	ტონლა	ტონლა
424, 14.	ენეპასა	ენეპასა ზედა
—, 18.	არალავე	არავე
—, 19.	ტაჩარს	ტაჩრას
—, 27.	ბასილი	ვასილი
—, 29.	გვამი	ლამით გვამი
—, 30.	გამოჩნდეს	გამოჩნდეს კაცი
425, 21.	აე. მესამოცდა მეზუთე	მესამეოცდაოთხე
—, 22.	ბაგრატიონი:	ბაგრატიონი: მეორე ვანტანგ ქუს აქეთ: ჩსოგ:
—, 24.	დეკანოზნი	abs.
426, 4, 13.	ტაჩარ	ტაქარ
—, 25-26.	დავითისკენ	დავითის კერძო
—, 2.		2.
—, 3.		3.
427, 11.	პაღეოლოლოსის	პაღეოლოლის
—, 23.	ტუნღუზალო	ზუნღუზალო
—, 25.	ქალაქი და	ქალაქი და შიგან
428, 5-6.	მოიწია დავითის	მოიწია ყაინი შინა მოუწოდა დავითს
—, 15.	ა ვ. მესამეოცდამეექუსე	მესამეოცდანუთე
—, 16.	ბაგრატიონი:	ბაგრატიონი: დ დავით
429, 1-2.	მერმე უზურა-ბეგ მოუგდა, ჰკრა მასცა მხარსა ჯაჭვიან- სა, გაუკვეთა მგარი, და ჩამოაგდო	abs.
—, 4.	ბაგენი	ყოველნი ბაგენი
—, 15.	ბაიდოსსა	ბაიდოსა
430, 1.	მოეგება	მიეგება
—, 2.	ამისა მისისა	abs.
—, 13.	მარალა	მარელა
—, 19.	კაცი	კაცი ერთი
—, 28.	ნავროზ	და ნავროზ

430, 30-31. უწინარეს	უწინარესთა
431, 12. ზერეთს	abs.
—, 20. შეიწყნარა	შეიწყნარა (тоже стр. 475)
—, 23. მისანდობელ	მისანდობლად
432, 2. ოთანას	ოთხასა
—, —. ყაზან	ყაზან-ყიანმა
—, 5-6. შეიპყრეს იოანე ბურსელი და მოკლეს. კათალიკოზი და ყადი განუტევეს უვნებ- ლად	abs.
—, 10. კვიმატი	კუმატი
—, 15. ოთანას	ოთხასა
—, 23. ოთანას	ოთხოს
433, 3. კომნიანოს	კომონიანოს
—, —. კირ	კირიე
—, 8. ესე ტფილისს	abs.
—, 10. მესამეოცდა მეშვიდე	მესამეოცდა ექვსე
—, 11. ბაგრატიონი:	ბაგრატიონი: დ გიორგი
—, 21, გარდავიდეს ჭევსა	განვიდეს ჭევსა გარდვიდეს ზადას
—, 22, წმიდა	წმიდასა
—, 2.	2.
434, 2. რამეთუ	რომელ
—, 5. ქართველნი	abs.
—, 6. ციკარეს	ციკარეთს
—, —. ლაშქარი, და	ლაშქარი
—, 11. მოკლეს	დახოცნეს
—, 12. დარჩეს. მოჭგვარეს	მოჭგვარნეს
—, 15. ცხენოსანი	ცხენითა
—, 16. შევიდოდა	შეუვიდოდეს
434, 7. ვინმე	ვინმელა
—, 7-8. წარვიდა	წარვიდეს
—, 8. ყაინს	abs.
—, 12. დაშოშილ	დარჩომილ
435, 1. ოდენ	ოდესცა
436, 1. ავ. მესამეოცდაექვსე	მესამეოცდაექვსე
—, 2. ბაგრატიონი	ბაგრატიონი: გ ვახტანგ
437, 12. მცემელ	მღებელ
—, 1.	1.

438, 6.	მისისა	თჳსისა
—, 15.	უეჭველად	და უეჭველად
439, 1.	ბაბერდს	შაბერდს
—, 13.	ცალვე	ცალვე ცალვე
440, 9.	გარე	ზედა
—, 15.	აოხრა	აღაოხრა
—, 17.	გარე-დგომა	გარე-მოდგომა
—, 23.	უძლეველითა	უამრავითა
—, 30.	ხენითა	abs.
441, 1.	ათ-სამე	ათ-სამეტი
—, 2.	ნასარ	ნასიარ
—, 10.	და იგი მრავალ სულ მო- ისრა ქრისტეანე	და მუნ მრავალნი სულნი ქრისტეანენი მოისრნეს
—, 12.	მოსცეს	მოსცეს მათ
—, 17.	მივიდეს	მივიდეს, რა
—, —.	აიღეს	აღიღეს
—, 18.	ლაზამდე	ლაზამდე
—, 22.	განასხმიდა	განასხემდა
—, 23.	შეკრიბა მთიული	შეკრიბნა ყოველნი მთიულნი
—, 24.	ქვეითი	ქვეეითი
—, 30.	ათასი	ასი
—, 31.	მაშინ მოიწია	მოიწია მას უამსა
442, 1.	ოტეხული	მაშინ ოტეხული
—, 4.	ჩავარდნილი	შთავარდნილი
—, 6.	რამისა. ცნა ესე	ხოლო ცნა რა ესე
—, 15.	შჯლი	abs.
—, 19.	განთენა	განთენა რა
—, 23.	განწყურა	განწყურა და
—, 28.	ეძლო	ვითარ ეძლო
—, 29.	თუ იყო ესეცა	დალათუ ესე იყო
443, 7.	ერიქაბაზნ	ერიქაზნ
—, 20.	ღამე ყოველ	ყოველ ღამე
—, 21.	ცნეს	ცნეს ესე
—, 24.	ჰევეს	შეჰევეს
—, 25.	ტაძარსა და განვიდეს	abs.
—, —.	შეიქმნა	იქმნა
—, 28.	ვითარ	ვითარცა
444, 2.	ბრიჯნი	ბრიჯი

444, 3. გაიარდა	გაიკლიდა
—, 6. იბრძოდა	იბრძოდა (тоже стр. 492)
—, 8. ხარბდან	ხარბდას
—, —. სულდუსი	სულდური
—, 12. ხარბდანს	ხარზანდს
—, 15. ეკლესიათა.	ეკლესიათა. და
—, 24. უტუეველისა	უტუეველითა
445. 7. თავნი	აჰა თავნი
—, 8. წარუპყრა	და წარუპყრატა
—, —. ესმა	ესმა ესე
—, —. ესე	abs.
—, 11. ბარტამ	ბასტამ
—, 16. წარმოემართა	წარმოვიდა
—, 23. აზ. შესამეოცდა მეშუდე	მეუე აზ
—, —. Отъ слова „გოორგი до слова „ბრწყინვალისა“ (страниц. 445, строка 25.)	abs.
—, 28. დავითს	abs.
446, 6. მონაზონთა	და მონაზონთა
—, 8. და მოიყვანის	abs.
—, 13. სამცხისა	სამცხისათა
—, 23. დღეთა	დღეთა მათ
—, 30. ოღჯათ	ულჯათი
—, 1.	1.
447, 1. ფარსმანის	ფარსმანის
—, —. ჩოფან და	ჩოფან
—, 5. გიორგისდა	გიორგის
—, 11. რომელი	რომელმან ¹⁾

75 (1738). И сторія Грузиі Николая Дадіани, ქართველთ ცხოვრება ნიკოლოზ დადიანისა, рукопись въ 21,5×17,5 сапт., написана большею частью на синей бумагѣ; въ концѣ бумага сѣрая. Письмо кругловатое мхедрули. Чернила черныя. Досчатый переплетъ обтянутъ черною кожею. Имѣ-

¹⁾ Остальная часть текста Мингрельскаго списка надана мною въ приложеніи Картляевъ-Цховреба списка царицы Маріи.

ются и застежки въ видѣ ремней. Пагинаціи нѣтъ. Всѣхъ листовъ 208; писецъ не указанъ, дата отсутствуетъ, но рукопись, какъ видно, начала второй четверти XIX вѣка и во всякомъ случаѣ не позже 1834 года, ибо въ концѣ имѣется запись указаннаго года по-русски и по-грузински, изъ которой видно, что рукопись принадлежала абхазскому архимандриту Антонію Дадіани:

„Сія книга принадлежитъ абхазскому архимандриту Антону Дадіанову 1834-го года, 1-го генваря. Абхазское селеніе Соуксу“.

ესე წიგნი ეკუთნესა (ziс) აფხაზეთის არხიმანდრიტს ანტონ დადიანოვს. პირველს. ჩუღღ წელსა, იანვრისა ა დღესა აფხაზეთსა შინა სოფელსა სოუქსუს.

Въ числѣ знаковъ филиграни бумаги первой части рукописи показанъ 1828 г.

Текстъ этого списка Исторіи Николая Дадіани ничѣмъ существеннымъ не отличается отъ описанной нами рукописи подъ № 9.

76 (—3189). Сборникъ разныхъ произведеній, рукопись въ 22,5×17 сант., написана на бумагѣ строчнымъ мхедрули. Текстъ писанъ черными чернилами, нѣкоторыя оглавленія писаны синими чернилами, оглавленія стиховъ и первыя слова четверостишіи красными. Досчатый переплетъ перекрытъ черною кожею. Всѣхъ листовъ 208. Переписчикъ Лука Асатіани. Время переписки 1857—1858 г. Сборникъ содержитъ въ себѣ:

1) „Книгу мудрости и лжи Саввы-Сулхана Орбелиани, въ которой 104 листа. Начало: თქვა სედრაქ ვეზირმან არაკი. იყო ერთი მეფე ხორასანსა, დიდებული, კეთილ-გონიერი, უხვი და მოწყალე. დღესა ერთსა გახსნა სამნი სალარონი...

Конецъ: წავიდა კაცი იგი, ერთს მონის ხელითა თმის ბეწვი გაუგზავნა, მოუტანა მან კაცმან და უთხრა ყასაბს: ეს ნიშნათ გამოგზავნაო და ხორცი გთხოვავო ყასაბმან უთხრა: ვაჟო,

თვითან აქ იყო წვერითა და ულუაშითა და ერთი გამოსაცოხნი არ ვაქამევი და ახლა ერთის ბაღნით ბერი რათ გაუკზავნოვო!

18 $\frac{11}{27}$ 57. ლუკა ასათიანოვისა არის. ასწერა ხალისითა თვისითა.

2) *Повѣсть Миріани*, которая заключаетъ въ себѣ 48 листовъ. Въ началѣ недостаетъ. Начало: ერთი გვრიტი იყო, გამოიყვანეს და გაუშვეს, გვრიტმან მიწას აკოცა და გაფრინდა. **Конецъ**: მისი კელმწიფე, როცა მოეწყინებოდა, ანდლობთან წავილოდა და იქ რომ მოეწყინებოდათ, ჩინეთს მოვილოდა. ამ შექცევაში იყვნენ. Далѣе записъ: ეს ზღაპარი არის თათრული-დამ გადმოთარგმული. თუ ნაკლებლობა აქეს, მოეტიება. დაესწერე ეს და დასრულდა 18 $\frac{12}{22}$ 57 წელსა. ლუკა ასათიანომა.

Записъ сообщаетъ, что сказка сія переведена съ турецкаго языка.

3) *Сатиру* „Катишь-оми“, т. е. „Война kota съ мышами“ въ стихахъ, содержитъ всего 6 листовъ (49-54). Сатира эта, приписываемая Захарію Габаеву, и направленная по обще-принятому мнѣнію противъ католикаса Антонія I, издана Д. Чубиновымъ въ его Христоматіи (ч. 2, стр. 22-27. изд. 1863 г.)

4) *Госебъ-Дзилиханіани* въ стихахъ царя Теймураза I, содержитъ 36 листовъ. Начало: კარი პირველი სპარსული საგან ქართულად ნათარგმანები დიდის მეფის თეიმურაზისაგან და ლექსად მისგანვე თქმული. Эта часть рукописи переписана въ 18 $\frac{12}{10}$ 58 г.

5) „*Книгу оцѣни членовъ*“, ასო სამღერვლა წიგნი, содержитъ въ себѣ три листа

6) *Снотолкователь*, содержитъ въ себѣ 6 листовъ.

7) *Лунникъ*, заключаетъ въ себѣ пять листовъ.

77 (==3529). *Жемчугъ*, წიგნი მარგალიტი, рукопись въ 21,5×17 сант., писана на бумагѣ скорописью мхедრული съ

обычными красными оглавленіями, заключаетъ въ себѣ 252 страницы. Переписана во второй половинѣ XIX вѣка. Приписка сверху ჩუգ-სა წელსა იანერის იგ-სა, вѣроятно, и есть дата переписки, стало быть, рукопись переписана въ 1864 г. Эта рукопись содержитъ въ себѣ:

1) Вопросы и отвѣты духовно-религіознаго содержанія (стр. 1—17), კობეა-მიგება.

2) Слова святыхъ отцовъ, სიტყვანი წმიდათა მამათანი (18—33). Тутъ приведены притчи и объясненія ихъ.

3) Вопросы и отвѣты святыхъ отцовъ, კობეა მიგება წთა მამათა (34—56).

4) Слова, выбранныя св. отцами изъ евангелія и ихъ объясненія, სიტყვანი გამოკრებილნი წთა მამათა მიერ სახარებათანი (50—53)

5) Какъ подобаетъ священнику стоять передъ алтаремъ, ვითარ ჯერ-აზს მღვდელი რა დგეს წინაშე წინსა მის საკურთხეველისა (84—94).

6) О второмъ пришествіи, которое называется хронографъ (?). ამ წიგნს ეწოდების ხონობროფი. სიტყვა მეორედ მოსვლისათვის პატრელესნი (95—214).

7) Диспутъ монаха Евѣимія Грдзели съ армянскимъ пастыремъ Состеномъ, სიტყვა-მიგება ბერისა ეფთვიმი გრძელი-სა სოსთენი სომეხთა მოძღვრისა (215—231).

8) Свѣдѣнія о Петросѣ Кацарскомъ и Аладжорѣ. უწყება პეტროს მკაწარველისათვის და ალაჯორისათვის და ალაჯორთა მარხვისათვის (232—242). Тутъ же разсказъ объ Сუბ-Саркисѣ. უწყება სუბალის ძის სუფსარქისასათვის. Все это составляетъ извѣстный апокрифъ относительно происхожденія армянской церкви и ея обрядовъ.

9) Толкованіе армянской ереси и способы ея проклинанія, თარგმანებაჲ სომეხთა წვალებათათს, და თუ რლთა პირითა შეიჩვენებინ(242—247).

10) Затѣмъ приведены: семь таинствъ, десять заповѣдей,

семь смертныхъ грѣховъ, молитвы и толкованія ихъ (248—252).

78 (—1613). Повѣсть Бараміани въ стихахъ, рукопись въ 30,5×20,5 сант., написана на бумагѣ круглымъ красивымъ мхедрули. Оглавленія, первое слово каждаго четверостишія, союзъ *და* и многія отдѣльныя буквы и знаки писаны киноварью, остальной текстъ черными чернилами. Досчатый переплетъ, обтянутый черною кожею, теперь ободранъ. Пагинаціи нѣтъ. Рукопись дефектна, недостаетъ и въ началѣ и въ срединѣ. Въ началѣ недостаетъ 11 четверостишія первой главы; далѣе послѣ 10 страницы 8 четверостишія второй главы; III и IV главы совершенно отсутствуютъ; отъ V сохранилась половина, отъ V то же самое; дефекты замѣчаются также въ XII и XIII главахъ послѣ 38 страницы. Въ слѣдующей рукописи недостающія мѣста нашего сниска можно прочесть на страницахъ: 1—3; 15—33; 43; —48 и 72—77. Всѣхъ страницъ теперь 174. Текстъ Бараміани (стр. 1—172) сопровождается въ рукописи другими стихами автора, заключающими въ себѣ большею частью „аибантъ-кеба“, по два стиха въ началѣ и концѣ каждой страницы. Такой порядокъ продолжается до середины рукописи. Далѣе сопровождающихъ текстъ стиховъ уже нѣтъ до послѣсловія, которое тянется на нѣсколькихъ листахъ. Изъ послѣсловія видно, что Бараміани переложилъ на стихи по порученію царя Вахтанга VI Мдивани Оана изъ Кахетіи. Работа выполнена въ Астрахани въ 1726 году; начата въ концѣ февраля, кончена въ концѣ апрѣля. Оано занималъ должность царскаго мдивана, т. е. секретаря. Авторъ, по его словамъ, писалъ въ день по одной тетради. Произведеніе заключаетъ въ себѣ 812 четверостишія. Наша рукопись представляетъ, повидимому, автографъ. Съ 85 страницы текстъ сопровождается стихами:

აღმითქვამ სიტყვა ლექსითურთ, გული დავაყარ კელია,
აჰსრობად მკლავთა ცად მიმართ ვიკმარე ენა სველია,

აშტრახანს ცუდად დებითა დავჰყავ მცირელი წელია,
აღვსწერე, ლექსით შევაწყვე, მსმენელთა გამახელია.

(ბარამი)ანი სახელად მთქმელთა ამ წიგნთა უწოდეს,
(ბრძენ)თა და ფილასოფოსთა ენა ვერ გამოუწოდეს;
ბევრნი შეინთქენენ, სინჯვიდენ, ცეცხლითა გული უწოდეს,
ბოლოდ შეამკეს, ტიროდეს, ცრემლითა გაიწუწოდეს.

გულიჯან კმელთა მნათობი საყვარლად ჰყვანდა, შეენოდა;
გონება ჰკლევდა მას მისი, თვალთა სინათლედ სჩენოდა;
გემო სოფლისა საქმისა მითქვამს, მათ რაცა ლხენოდა;
გუგა თვალისა მრავალ ჯერ მტირალი მორესწყენოდა.

დიდის ჩინელთა მეფისა არ ძეა, განა სულია,
დღეს მათი ყოელი სიკეთე სულ თემზე განასულია;
დუმილით ჰქონდენ სურვილნი, მუნითვე განასულია,
დოვლათი სვიანობითა სეც ცამდი განასულია.

ესე ვჰბოვე, გავალექსე უგბილმან და სიტყვა მცირმა,
ერთხელ მესმა, გული ჩემი აღმიდულა მათმა ჰირმა;
ენა შეეძარ სასიტყველად ლარიბმა და მარტო მწირმა,
ესოდენი ლექსი სრულ-ვჰყავ მე ამისმაშენამხირმა.

ვის არ გასმიათ ამბავნი ტკბილნი და გემრიალები,
ვით მითქვამს, ყური მიეცით, ნახეთ სიტყვსა წყალები,
ვაქებ კბილ მარგალიტებსა, ვის გარ უსხენან ლალები;
ვინ ხელისათვის ხელობდა, იგ ორნივე შესაწყალები.

ზემთისა წყარო შეფრქვევით ვარდსა რწყავს გიშრის გუბითა,
ზედ ძოწსა ლალნი უშვენის მარგალიტითა ტყუბითა.

Текстъ въ нашей рукописи теперь начинается стихами
анбантъ-кеба:

გზადის გუნდთა მწყობრთა დასნი, უხრწნელი ხარ მესა-
თნოდ,
გარდამოკდა, გაძრიელდა, მიქელ კმა ჰყო, შენთან მოვედ.

Начало дефектной повѣсти:

ეპურა ურიცხვი ქვეყანა, იგი უფლებდა ჩინელთა,
მისგან დამეტდა მეფობა მათ კელმწიფეთა წინელთა;
სიბრძნისა იყო საუნჯე, მფლობელობს ვით ათინელთა,
და ყოველთა ზედან სიუხვით წყლისაებრ წარსადინელთა.

Конецъ:

რალას ვაგრძელებ, ყოველნი მაშინ ჭმუნვითა არიან,
ქამადმდე შავით მოსილთა აროდეს გაიხარიან,
მერმე ძე მათი კელმწიფედ ტახტზედან დაამყარიან,
და მისებრ განწესდეს მეფობა, ურჩნი კვლად შეაზარიან.

დასრულდა მიჯნურთ ამბავნი, პირველ ბრძენთაგან თქმუ-
ლები,

მათ კელმწიფეთა საქმენი, თავით ბოლომდი სრულები;
ჭირნი, შვება და განცხრომა, საბერე აღსასრულები;
და ისმინეთ ტკბილნი სიტყვანი, აწ ჩემგან გალექსულები.

ვინ პირველ აშბად დაწერა ბრძენმა კეთილად ქუბელმა;
ვჰპოვეთ ჩვენ მათთა სიბრძნეთა წარმოთქმით იმედებულმა;
გავლექსე, გავაშაირე, არ პირველ გულსა დებულმა;
და მე კახპან ვინმე მწერელმან, მდივნობით სახელ-დებულმა.

Послѣсловіе:

დასრულდა წიგნი ესე ბარამიანი და იქმნა ამა მიჯნურთა
ამბავთა ლექსი რვაას თორმეტი, რომელმან გავლექსე თვესა
სამსა და დავსწერე დღეში რვეული ერთი და მასთვის ყერ არი
კაი კელი. ამბათ ქებასა ცალკე უნდა წაიკითხვიდეთ, ამაში ნუ
შეუერთავთ.

ეჰა, სწავლის მოყვარენო და მოთხრობისა მოსაწადენო,
სიბრძნისა მეძიებელნო და მეცნიერებისა საუნჯენო, რომელიმე
ხალით ჭეშმარიტებისა მცნებათა და უპირველესთა მათ ბრძენთა სი-

ტყვიერ-ყოფასა, ყურად იღებთ წერილთა მათთა, შეიძინებთ მი-
მოღამფენელთა თქვენთაგან, გემოვან იქმნებით ბუნებისა სიმ-
კურვალითა და რჯულიერ ყოფად კაც-ყოფილებისა ჩვენისათ-
ვის, რომელიმე ხადით მიბაძვითა უწინარეს გამომეტყველთა
სამლოთა სამიჯნუროთასა, ნეტარ ხართ და კეთილი გეყოს
თქვენ, და რომელნიმემცალა იურვით მსოფლიოსა ამის საშვე-
ბელად ნასიტყვისა კეკლუცთა ზედან ყმა-ქალთა მიჯნურობასა,
იგი არა სარგებელ გეყოსთ სახსრად სულთათვის!

ვინადგან ყოფილან ზოგადნი ბრძენნი სოფლისა ამის ნიეთ-
თა მღალადებელნი, რომელთამე უთქვამსთ საქმენი საეროთა ვაჟ-
თა საკეთილონი, პირ-მზეთათანა სიყვარულნი დაუტკბიათ ლე-
ქსითა გემოვანითა და ამბითაცა შევნიერითა. ესთქვენთ ესეცა მათ-
თანა, ვითარცა იაგუნდთა შორის კენჭნი, ანუ მთოვარეთა შო-
რის ვარსკლავნი, ნათელსა შორის ბნელი და ვარდთა თანა
ასკილნი, ესრეთ შორს არიან საერონი სამლოთა წერილთა
მიერ, ვითარცა ესე ესრეთ.

გარნა ესეცა ესთქვენთ, ვითარცა სამთვითებამან, სამგვა-
მოვანმან სამებამან სრულმან დიდებითა, მეთუფებითა და სამარ-
დისოებითა არა განყოფილმან, ერთმან ღმერთმან, ერთ-
არსებამან და ერთ-მეთუფებამან შექმნა ანგელოზნი მისნი
სულად და მსახურნი მისნი ალად ცეცხლისად; ბრძანა და
დაებადა ქვეყანა ესე წყალთა ზედან და მიაგლინა ძენი ალა-
მისანი ნიეთთა ოთხკეცთა ქანდაკებულად, შეიღნი ერთი მეორი-
სა თანა; მისცა ძალი თვისი ძლიერებით სხეულებისაგებრ თვისისა,
და მისცა საშვებელნი ნიეთიერთაგან გემოვან მქნელნი მიმო-
დასმენითა, ანუ გულისკმის-ყოფითა უფლება კეთილთა და ბო-
როტთა ზედან. ხოლო რომელთა თმენით დაუთმეს, კეთილარს
იგი ბოროტთა ზედან. და რომელთა არა დაუთმეს, ბოროტარს
იგი კეთილთა შორის.

ესთქვათ ჩვენ ყოველთა, თუმცა ესეცა ითქმოდა კაცად-
კაცადისა მზგავსად მზგავსადობა და საწუთროსა ამის შე-
რაცხვა. უთქვამსთ და არიან წიგნებნი საერონი კაცთა შესა-
ტკბობელნი, ბრძენთა და ფილასოფოსთაგან თქმულნი სამღე-

რელად და სალაღობელად მამენელთა მისთათვის, ვინადგან ნივთიერნი და მსოფლიონი კაცნი საწუთროსა შიგან რასამე შერებოდნიან. მაშარ დასწერდენ იგი ფულასოფოსნი, რომე ზოგადთა ჭაბუკთა პირ-მზეთა ქალთათვის რაოდენნი ძლიერნი და საკაცობონი ღვაწლნი დადვიან, ანუ მიჯნურთა რა პატიჟნი ნახიან და მნათობნი მკლავით გამოიყვანიან. აბა, მათსა ეზდენსა კეთილსა თუ ბოროტს საქმესა არა ცუდად რასამე დაჰკარგვიდენ, და იტყოდენ ვაჟთა ჭაბუკობისა სასწავლებელად და თვისისა სიბრძნისაცა გამოსაცხადებელად, და მერმე მათ სამღვდლოთა წერილთა ყოველთა კაცთა ბუნება ვერასადა მისწვდებოდა და მისთვის მოიგონეს, რომე ერის კაცნი უსწავლელნი და ცოდნა დაკლებულნი არ დარჩნენ და ამაზედ იხალისებდენ, და საჭაბუკოსა საქმესა ყურსა მიუპყრობდენ. ზოგმან სხვა თქვა და ზოგმან სხვა. და ერთი ეს მე მითქვამს.

აწე ესე დიდისა ჩინელთა კელმწიფის ჯონშერისა ამბაენი იწყებოდა და მუნ მყოფთა კეკლუცთა ქალთათვის უსწოროთა ჭაბუკთა მიჯნურობა ითქმოდა ბარამ ჭაბუკისა და გულიჯან ჩინელთა მეფისა ასულისა, მათნი სურვილი დაუცხრომელი და საკვირველი. ესე ბარამ იყო სახლეულთაგან ტომი და ნერგად ყვავილ-ფურცლოვან ქმნილი მის დიდისა ჩინელთა მეფისა და მისგანვე ძედ ნაზარდი და შვილად ნაკობი უნაყოფობისათვის მის კელმწიფისა; და იგი პირ-მზე და კმელთა ზედა მნათობელი გულიჯან ასული იყო მის კელმწიფისა, და მათ დაუცხრომელი ერთმანერთისა სურვილისა ცეცხლისა სიმკურვალითა დაღებული იყენენ უმიჯნურესად ყოველთა სოფლის შემსჭვალულთა ძეთა კაცისათა. და მიწვენილ იყო ყოველსა ქვეყანასა საქმენი მათნი. და ოდეს სცნეს სპარსთა ფილასოფოსთა, და მიიწივა ამბაენი მათნი სპარსეთად, ბრძენთა გულნი მიუძდენეს და მეცნიერთა ცნობანი განუხვნეს, შეიწვიეს და შეინაწევრეს და დაწერეს ამბად სპარსთა ენათა ზედან. მან ბრძენმან და მეცნიერმან კაცმან კეთილმან, არა თუმცა უსწავლელმან და უგბილმან ჩუბინ ბრძენმან, რომელი იყო თემისაგან ქირმანელთასა, თქვა მათ მიჯნურთა საქმენი. და იცით

ყოველთავე, რომელსაცა ქვეყანასა შიგან ლომთა ჭაბუკთაგან პირ-მთვარეთა ქალთა ზედან მიჯნურობანი იქმნებიან და ანუ შეენიერთა ქალთაგან კაცთა შორის ნაზნი და ზარიფნი სიყვარულნი განეცხადებიან, იგი სპარსნი მეცნიერნი ტკბილისა და გემოვანისა სიტყვითა დასწერენ და გააუბნებენ მათ მოყვარეთა და მათგან სხვანი მეცნიერნი ქართულად გარდმოიღებენ. და ესეცა იყო მეცნიერთაგან სპარსთა ენათაგან გადმოთარგმნული.

აწე მენება და სურვიელ ვიქავ, ვეძიებდი მრავალ გზის, ვითარცა კელთ-ჰეგდო. ოდეს ვპოვე მე ყოველთა უსიტყველთა უნაკლულესმან და კეთილთა მეტყველთა აჩრდილთაცა მიბაძვად არა ღირს მჩინელმან ძემან კახეთის მდიენისამან და თვით მდივანმან ონანამ, გავალექსე მათ მიჯნურთა სატრფიალონი ამბად ნათქვამნი, რომელი არს ამბავნი მათნი კაცთა ერობისა მახალისებელი, ჯომარღობისა ეტლთა ზედან მაგალითად შემასრულებელი, ყმათა ვაჟობისა, სიმკნე გოლიათობისა მასწავლებელი, პურადობისა საბოძვარსა ზედან ბუნებისა გამხსნელი, მოისარასპარეზთა ზედან ოროლისა მღერითა და ბურთისა გარდათურგენითა მაწინავებელობისა მამკონებელი, რომელი ახალისებს ჭაბუკობასა ზედან კაცყოფილებასა ჩვენსა, და მეცა მისთვის კელი ვჰყავ.

აწე ისმინეთ და გულის-კმა ჰქავთ, მცირესა ამას ნაშრომსა ზედან სარწმუნო იქმენით: რომელიმე ამა ამბისა წიგნსა შიგან წერებულ იყო და მივხვდი, დაუკლებელად ვეცადენით და მათად შესრულებად გამოვიძიეთ და იმ რიგად გავლექსეთ იგი ტკბილნი და გემოვანნი ამბავნი, მაგრამ ბევრი რამე დამიშთა, ამაღ რომე ჩვენად დასახედავად ბევრნი ვინმე თავადნი, დიდებული, თუ მცირებულნი მობრძანდიან და საუბართა შეექცეოდნიან; ზოგნი ლაღობდიან და იცინოდნიან; ზოგნი ნარდსა და ჭადრაკსა ზედან იმღეროდნიან, და მათმან ტკბილმან საუბარმან გულნი მიმიღის და წერაში ლექსი ველარ გავსჩაღხი, და მე, რომელიც მენება, იმ რიგად ვერ დავაგვარიანი, და რომელსაც არ მაიწონებთ, ამრიგად აკლია სიკეთე. და მერმე არც კელის სიკეთეს გაუფრთხილდი, ამაღ რომე კალმად ბატის ფრთე

მქონდა და ქალაღდა და მელანს თქვენც დახედეთ, რა ცუდნი და არას კელისანი არიან და მისთვის კარგი კელი არ მოვიდა და მერმე, რომელიც ტრიქონი მოფხეკილი და მეორედ გაკეთებული არის, ისიც სხვის საუბრის გონების გართვით სხვა სიტყვა დავსწერი, და გვედრები ყოველთა მეცნიერთა, რომე არა უგულვებელს ჰყოთ ღვაწლი მონისა თქვენისა, რომე ახალი ნათქვამი წიგნი იყო და ეს მრავალგზის მოფხეკილი ტრიქონი ამისთვის მოვიდა, რომე მასუკან გავაკეთე. ზოგი რამ გაუჩაღხავი ლექსი დამრჩომოდა; ცალკე სადგომი ვერ დავინებე და ვერცა თავი კელთ მოვიეც; ყოველთა ღღეთა მსხდომარეთა მათ შორის მიმოთქმითა გული ძლივ ვიპოვნი და კეთილნი სიტყვანი მიმელის. ვაშურებდი შესრულებასა, დიდმარბვის ღღესა ვსწერდი და რა საეკლესიოს განწესებულ ლოცვისაგან ერნი შემოვბრუნდით, ღღეში ერთი რვეული დავსწერი, ოთხმოცდა თექვსმეტი ლექსი, რომე მრავალთა ნახიან სწრფადობა კალამთა ჩემთა, მაგრამ კელის სიავეს არ დამაჯერა, ბუზმა წამიხდინა ასო მრავალგზის და შეჭამა და შეკვრაშიგ ერთმანერთს ფურცელი მიეკრა და მელანი გაეცხო და ამთვენი მავნებელი და არა კელის შემწე რას კარგს წიგნს მოიყვანდა.

ვიწყევ ამ წიგნის გაღეკსვა თებერვლის დამღვეს და დასრულდა გასულს აპრილსა, და დაწერით შესრულდა იე მაისს, ქქსა უნდ. ქრისტეს აქეთ ათას შვიდას ოცდა ექვსსა. დასაბამიღგან ვიდრე აქამომღღე შვიდი ათას ორას ოცდა თოთხმეტსა.

Въ этомъ длинномъ послѣсловіи въ началѣ авторъ высказывается относительно превосходства духовной литературы надъ свѣтскою, считаетъ счастливыми и блаженными тѣхъ философовъ, книжниковъ, ученыхъ и поэтовъ, которые пишутъ на духовныя темы. Произведенія свѣтскаго характера, по мнѣнію автора, такъ же далеки отъ произведеній духовнаго, какъ камешки отъ яхонта, какъ звѣзды отъ луны, тьма отъ свѣта и шиновникъ отъ розы; но такъ какъ не всякій человѣкъ въ состояніи усвоить духовную литературу, то выдумали свѣтскую, чтобы свѣтскіе люди не оста-

лись совершенно несвѣдущими въ наукахъ и могли развлечься произведеніями героическаго характера. Далѣе авторъ сообщаетъ, что темою настоящаго сочиненія служить нѣжная любовь витязя Барама къ Гулиджанѣ. Барамъ былъ отпрыскъ китайскаго царскаго дома, усыновленный и воспитанный бездѣтнымъ китайскимъ царемъ Джоншеромъ, а прекрасная и славная Гулиджана была дочь того же китайскаго царя, который усыновилъ и воспиталъ Барама. Вѣсть объ ихъ нѣжной любви дошла до персидскихъ мудрецовъ и ученыхъ и одинъ изъ нихъ, мудрецъ Чубинъ, который былъ изъ Кирманской страны, воспѣлъ ихъ любовь. А извѣстно всѣмъ, продолжаетъ авторъ, что персидскіе мудрецы и поэты никогда не оставляютъ безъ похвалы и всегда воспѣваютъ въ сладкозвучныхъ стихахъ любовь витязей-львовъ къ лунолицымъ красавицамъ и признаніе въ любви нѣжныхъ и хорошовоспитанныхъ красавицъ къ витязамъ, а грузинскіе ученые переводятъ ихъ на грузинскій языкъ. Также случилось и съ этимъ произведеніемъ, которое было переведено съ персидскаго языка на грузинскій ученымъ грузиномъ. Я всячески искалъ и жаждалъ найти эту повѣсть, продолжаетъ далѣе авторъ, и когда нашелъ прозаическій переводъ, приступилъ и переложилъ его на стихи. Авторъ признается, что, несмотря на его стараніе, нѣкоторые стихи остались безъ отдѣлки, такъ какъ его посѣщали во время работъ много знатныхъ и незнатныхъ грузинъ, которые отвлекали отъ дѣла и мѣшали работать. Поэтому въ его автографѣ много соскобленныхъ и потомъ вписанныхъ строкъ. Писчій матеріалъ у него былъ тоже неважный: писалъ онъ гусинымъ перомъ, бумага и чернила были плохія, и потому письмо вышло некрасивое. Отдѣльнаго помещенія у него не было, времени было мало, онъ спѣшилъ кончить, писалъ въ Великомъ посту, по одной тетрадкѣ въ день или 96 стиховъ; мухи испортили много буквъ; кромѣ того, листы тетрадки прилипали другъ къ другу, и письмо портилось.

Работу авторъ началъ въ первыхъ числахъ февраля, кончилъ въ концѣ апрѣля, а переписалъ 15-го мая, въ корониконѣ 414, въ годѣ отъ Р. Х. 1726, отъ сотворенія міра 7234.

Послѣсловіе сверху и снизу сопровождаются стихами:

იესეს ძირთა მეფენი ტომობენ დასაბამითა,
არიან ფილასოფოსნი, რიტორებ დასაბამითა;
მამაბან თოკი სიბრძნისა მე მასთან დასაბამითა;
და ვჰკადრი ვარდისებრ სიტყვანი, ძმას უძღენი დას აბა მითა.

მწიგნობარს მართებს მეფეთ წინ დაჩოქილითა წერანი,
აღარსად მამხვდა ტყვე-ქმნილსა, რა ვირგო მე აწე რანი?
მოვშორდი საგზრდილოსა, სახლი მაქვს ოკერ-ვერანი;
და აწ მართებს მისა მგონესა ძაძა და ამო წერანი.

ვიწყევ ამ წიგნის გალექსვა, ვიქმენ აშტარხანს რებული:
შევამკვე ტკბილად სიტყვანი, რაც მქონდა გულსა დებული;
კახეთით კიდევან ვქმნილვარ, კვლავ კიდემ იმედებული;
და ონანად მიკმეთ, იქ ვიყავ მდივნობით სახელდებული.

ღარიბსა მომიგონია მე წამლად ცუდის დებისა;
არა მაქვს ნიჭი კეთილი სამწერლოს იმედებისა;
კალამს მიზიდავს ფრინველი, ოდეს ფრთა დავარდებისა;
და ცუდი მეღანი ქალაღდას უმაღ შიგ გავარდებისა.

მეღანი მქრქალი, უსამყე ცუდმან ქალაღდმა გაისვა,
ფთის კალამს მოსდის ბეწვი და უმაღ წვერზედან გაისვა;
დაღონებულა მწერალი, ადგეს, იძახოს გაისვა;
და ამად არს დაქმუნებული, გულსა ლახვარი გაისვა.

კელი ვერ გამოვიჩინე, ქალაღდმა მიყო ზიანი,
მეღანმა იკლო ფერითა, მან შემქნა მიზეზიანი;
ასო ვერ დავსხი გაწყობით, ვერც ჭე ლამაზიანი;
და მაშინცა ვსწერდი ყოველ დღე, რა დილა ვნახი მზიანი.

ნეტამც მწერელსა სამწერლო ვითა სწადს, ესრეთ უნება,
მელანი, სპარსთა ქალაღი, კალამიც კელად უნება,
გამართვით სწერდეს, მისგამო ბევრგან არ გაეთხუნება,
და სიწყნარით ასო გააწყოს, არც კელი დაეწუნება.

ღეარძლი დავსთესე ასოთა, მოიმკის პურის ალოდა,
დაეპყარნე სწრაფად მარცვალნი, კვალთა სიმრუდეს ალოდა,
მომკალსა მისცეს ნაყოფი, იმედად გამოსალოდა,
და აეს მიწას ცული ქვა ყრილი მუშაკმან ძებნა, ალოდა.

ჩინელთ მეფისა ამბავსა აწ ვიტყვი გალექსულებით,
გარეგან ანბანთ ქებასა დაუწერ თან შექსულებით,
სხვა და სხვას კმასა ანბანთა თავით ბოლომღი სრულებით,
და თუ დამიწუნებთ მსმენელნი, შევიქნა გაბასრულებით.

2) ТАМАРИАНИ, თამარ მეფის შესხმა ჩახრუხადისა. Въ концѣ нашей рукописи оставалось еще много бѣлыхъ листовъ, на которыхъ потомъ помѣстили текстъ *Тамариани*, или восхваленія парицы Тамары поэта Чахрухадзе. Эта часть рукописи тоже писана въ XVIII вѣкѣ мелкимъ, но очень красивымъ письмомъ круглаго мхедрули и заключаетъ въ себѣ 10 листовъ (стр. 155-173). Произведеніе Чахрухадзе цѣликомъ приведено въ нашей рукописи, но оно предлежитъ въ обычной для этого произведенія редакціи. Въ этомъ видѣ Тамариани былъ изданъ впервые Пл. Юсселиани, Тифлисъ 1838; затѣмъ Д. Чубиновымъ, Грузинская христоматія, 1863, II, стр. 59-72; потомъ З. Чичинадзе, Тифлисъ 1882. Критическое изданіе текста вмѣстѣ съ ученымъ изслѣдованіемъ принадлежитъ профессору Н. Я. Марру. „Тексты и разысканія по армяно-грузинской филологіи, кн. IV. СПБ. 1902. Древнегрузинскіе описцы“. Н. Марръ такъ формулируетъ положенія своего интереснаго изслѣдованія:

1) Памятникъ, извѣстный подъ названіемъ Тамариани

и дошедшій до насъ съ пменемъ Чахрухадзе, есть сборникъ мелкихъ стихотвореній съ болѣе или менѣе значительными вставками и повтореніями въ различныхъ частяхъ, а не одно цѣльное произведеніе.

2) Стихотворенія эти представляютъ одиннадцать одъ Тамарѣ, одну элегію о влюбленномъ витязѣ-поэтѣ, повидимому, также заключающую косвенную похвалу грузинской царицы, и одно подложное стихотвореніе, отвѣтъ на элегію.

3) Оды Тамарѣ написаны въ разное время, каждая изъ нихъ по особому случаю, приблизительно въ трехлѣтній промежутокъ между изгнаніемъ перваго мужа (1192 г.) и рожденіемъ Русуданы (1195 г.).

4) Авторъ одъ, вѣроятно, Шота Руставели. Чахрухадзе, если упоминаніе его основано на вѣрномъ преданіи, есть фамилія Шоты Руставели.

5) Но кому бы оды ни принадлежали, онѣ представляютъ замѣчательный памятникъ во всей литературѣ по самобытности и яркому отраженію въ нихъ культурно-политическаго облика Грузіи конца XII-го вѣка и въ этомъ отношеніи стоятъ неизмѣримо выше Барсовой кожи.

79 (=170). БАРАМИАНИ въ стихахъ, рукопись въ 33,5×23 сантиметра, писана на синеватой бумагѣ круглымъ красивымъ мхедрули съ обычными киноварными оглавленіями. Хорошій картонный переплетъ обтянутъ черною кожей съ тисненіями и застежками изъ шнурковъ. Пагинація означена на каждой страницѣ буквами мхедрули. Всѣхъ исписанныхъ страницъ 216. Въ концѣ и началѣ много бѣлыхъ листовъ. Рукопись переписана извѣстнымъ Давидомъ-Ректоромъ Месхишвили. Въ концѣ оглавленія, имъ составленнаго, имѣется его запись вязью: *ბეჭდობის დავითი*, „Давидъ Ректоръ;“ другая запись Давида-Ректора приведена на 201 страницѣ. Изъ этой записи видно, что рукопись переписана въ 1821 г. въ декабрѣ

დღა სტატსკაგო სოვჭტნიკა კვ. გეორგია ირნათვევიჩა ტუმანოვა:

აღვსწერე ესე ბარამ-გულიჯანიანი მის ბრწყინვალეობის სტატსკის სოვეტნიკის და კავალერის თავადის გიორგი ეგნატის ძის თუმაწოვისათვის მე კეთილშობილმან აღექსოვმან აღექსის ძემან და კახეთის სამეფოს თელავ ქალაქის სემინარიის რეკტორმან და სიბრძნის მოყვარემან დავითმან და საქიებელიცა მევე გაუკეთე; თთვესა დეკემბერსა: იე წელსა: ჩყკა: ქკს: ფთ: დავით რეკტორი (последнія два слова вязью). Въ концѣ помѣщено то же послѣсловіе, которое нами приведено при описаніи предыдущей рукописи, только стихи не сопровождаютъ текста послѣсловія сверху и снизу, а выдѣлены въ особое послѣсловіе. Но многочисленныхъ стиховъ „анбаптъ-кеба“, которые сопровождаютъ текстъ Бараміани въ предыдущей рукописи, въ описываемой совсѣмъ нѣтъ. Предисловіе и начало произведе- нія изъ этой полной рукописи тутъ же воспроизводимъ:

კ ა რ ი შ ი რ უ ლ ი .

დასაწყისი ჯონშერ ჩინჯღთა მეფის ჭამბაჯნი, რომელსა ზედა იწყების მიჯნურობა გულიჯანისა და ბარამ-ქაბუკისა. ისმესდინ მეფეთ მეფეთ, ცხონდი უკუნისამდე. ესრეთ უსმობენ წიგნსა ამას ბარამიანად, ისმინეთ და გულის-კმა ჭყავით წარმეითხვეჯნო!

არსებით ვჰხადი ერთ უფლად სამ-სახედ გვამოვნებასა, მამისა მიერ ძესა და ვგრეთ სულისა თნებასა, გუამებით შეურევნელსა, კორცთ-წესხმით ბრწყინვალეობასა, ვმადლობდეთ მარგედ სულისა, მიწანი ვასხამთ ქებასა.

თვთ შექმნა ცათა შემქმნელმან ქვეყანა წყალთა გულებსა, შემზადა არსად უნიეთო, ოთხ ნივთად განიგულებსა, ბჰენი განუხუნა მალაღმან, მიწათა განკარგულებსა, შთაჰბერა სული ცხოველი მის სახედ განკარგულებსა.

იგი არს ღმერთი ყოველთა, უსაზღვრო დაუფარავი,

ნათელ-მაბა და ნათელ-ძე, სულიცა ნათლად მფარავი,
დაიდგა მისგან შექმნილი მან სიწმიდისა კარავი,
დავითის ცნებით აღმოხდა წყარო უკუდავთა არავი.

მას ეჭხადი მიწა კაც-ქმნილი, ვინ ცუარსა ზეცით მასრევედა,
სიბრძნემან შექმნა საუნჯე სამყოფად ჩუტნდა მას რევედა,
დავით ჰქმნა პირატლ იესე, წინწილ ორლანოდ მასრევედა,
საულ შემუსრა განგებით, არ ბრძანებასა მას რევედა.

ჰკამს კაცმან სიბრძნე ზეგარდმო მუნით მოირგოს გულებით,
ლტაწლით საუნჯეთ კეთილსა ჰპობდეს იგი სრულებით,
მუშაკად მკიდეს სერობად მათ შორის დანერგულებით,
კუალსა შეუდგეს წმიდათა წერილთა მიერ თქმულებით.

მას კჰნატრი, ვინცა საღმრთოსა წერილსა გაერთოდესა,
სული, გული და გონება მისად ძიებად ჰრბოდესა,
მაგრამ წმიდათა კრებულთა ჰსრულ-ჰქმნეს იგიტს¹⁾ როდესა,
უწინარესად განზრახუა დაგვიტევიან ოდესა.

რადგან ვართ მიწა კაც-ქმნილი მისგან ჰშთაბერვთ სულისა,
იგ მოგუტემს წამის ყოფითა მოწყალებასა სულისა,
მაგრამ გვაქუს გული სოფლისა, ნიეთთაგან გამოსულისა,
საწუთრო ლახერად დაგვესმის, სიმუხთლით გაღესულისა.

ბევრი დაჰსწუა საწუთომან სოფელს მყოფი გარდალებით,
შეუბნელა საცნობელნი მისგან შავად გარდალებით,
მათსა სენსა ჩემთვს ჭირად ამად იქმნა გარდალებით,
გული მიაქუს შეთვსებით სულთა ჩემთა გარდალებით.

ამად ვიუბნა სოფელმან, რადგან გამირთო წყეულმან,
კაცთა მტერობით მოსრულმან, სიმუხთლით აქ მოწეულმან,
ცრუმან წუთმან და წამ-ერთმან და ესე ვითა რეულმან,

1) Вх № 3705 იგივე.

ესე შეითხზავს ყოველთა, კაცმან რამე ჰქმნას რჩეულმან.

ისმენდინ, ვიწყებ ამბავსა, პირველ სპარსთაგან თქმულებსა, ჭილოსოქოსთა სიბრძნესა, რიტორთა კელით ქმნულებსა, მიჯნურთა ერთობ პირ-მზეთა დასაწყის დასასრულებსა, მათსა ნახულსა, ნასმენსა და მერმე აქ მოსულებსა.

იყო კელმწიფე ჩინელთა ჯონშერ ღვთით განდიდებული, უხვი, სიმდაბლით მაღალი, საჭურჭლით გამდიდრებული, თვთ მოსამართლე წყალობით, ძალ-გულით იმედებული, მპყრობელსა ჰქონდა სამეფო, სხვაცა ზედ შემოდებული.

ეპყრა ურიცხვ კტსყანა, იგი უფლებდა ჩინელთა, მისგან დამეტდა მეფობა მათ კელმწიფეთა წინელთა, სიბრძნისა იყო საუნჯე, მფლობელობს ვით ათინელთა, ყოველთა ზედან სიუხვით წყლისაებრ წარსადინელთა.

წესი ეს ჰქონდის და რიგი: ღღენი რა წავლის ყოველი, მოწყალებისა ცუხართა ვითა ზეგარდმომთოველი, ორგულთა მისთა მრისხანე, ერთგულთ დიდებით მპოველი, ურჩი, უარის მყოფელი არ დარჩის შეუპოველი.

მისი სახელი გაითქვა ოთხსავე ცისა კიდესა, მუნ მომართიან, სძლნობდიან, მუნ მისსა განაკიდესა, მორჩილობდიან საამონოდ სიუხვის გამომკიდესა, მისნი პირ-მტკიცედ მუშაკნი კეთილსა მოიმკიდესა.

ჰყუანდის თორმეტნი ვეზირნი ყოველთა ზედან ჰრჩეული, ჰკადრიან თანა-მზრახველთა თათბირნი გამოჰრჩეული, სიუხვე სამართალზედან იგიმცა იყვს რჩევეული, შენატრიდიან ყოველნი მკვრდნი და ვინ არს ეული,

შემოკრბეს ხასნი მეფისა, სისრულე ვნახე ჯარისა,

ნადირობდის და იშვებდის მტერთა მომცემი ზარისა,
მაბოძვარი და ნადიმი, პურობა მისგან არისა,
მგოსანნი ჰსხდიან, ისმიან კმა ტკბილი მოუბარისა.

რამცალა გკადრო, სიმაღლე დიდებით ჰქონდა ზენითა,
მის კელმწიფისა მძლავრობა არ ითქმის კაცთა ენითა,
ასული ჰყუანდა მნათობი შუქთა მზისაებრ ფენითა,
უფსკრულსა შიგან მთვარისებრ ელუარედ გამოჩენითა.

ასული ჰყუა კელმწიფესა, მისგან კიდე ძე არ ესეა,
საწუთოსა სიმუხთლითა ბედისაგან სჭირდა ეს ვა,
ვერ მოირგო ნაყოფთაგან განმრავლება განეთესეა,
ამად იყო დაღრეჯილი მისგან სენი ლახვრდ ესეა.

პირად მზე და ბაგე-ვარდი ერთი უზის გასა სული,
შიიდ ნათელთა შუქთა სხიენი მისგან არის განასული,
თვთ აშვენებს ცისა კომთა, მუნით იქმნა განასული,
ბნდებოდიან მისნი მჭურეტნი, ქვე-მხედველნი განასული.

მისი სახელი გულიჯან, კეკლუცად ჰქონდა ჰშვენება,
მთვარესა მისი სინათლე, თუ მისცემოდა, ენება,
ნატრიდის სხივთა ეთერი, მზემან დაუწყის ქენება,
ვარსკუთლავთა მხევალ მონობით მათ მისგან უნდა ჰკსენება.

ლაწუთა ელფერი ვარდისა უწითლე ჰქონდის ამასო,
უკუდავებისა წყარონი, მჭურეტელთა ჰსთქვიან ამასო,
გიშრისა მშვლდის მოზევით წამთა ისარი ამასო,
ნატრიან ლომნი, იტყვიან, ნეტარძი მასთან დამასო.

გიშრის თმა, შაენი სუმბულნი მთვარეს აჩრდილობს უბანდა,
ვეცხლის ბურთს კაკვი გიშრისა ზილფად სუნნელით უბანდა,
მარგალიტს მოსცაეს ძოწი და მოსაყნოსელი უბანდა,
ნარგისთა წყარო, თუ ვარდსა ჰრწყვიდა, ფურცელს უბანდა.

ქება არ ითქმის სახეთა მისთა ტურფათა ასოთა,
მოსაყნოსელი შეიდ-წილად, ვინცა განწმედათ ასოთა,
მელნის მორევთა მანანა წყაროდ მუნ მდომთა ასოთა,
მჭვრეტელთა მისი შევენება გულზედან ლახურად ასოთა.

მისნი ღიმილნი ვამჰსგავსოთ უკუდავებისა წყაროსა,
უხვად საუბრით სადაფმან ჰგავს მარგალიტი ყაროსა,
წაელა-წამოელა ზარიფად მჭვრეტელთა გამახაროსა,
ქტსყნად ვერ ჰნათობს მის თანად, არცა თუ ცის სამყაროსა.

მთვარის შტჷნება გამოკრთა სამყაროს გამჰვირვალისა,
ნათელი ოთხსა კიდესა მიეცეს არ დამცხრალისა,
ეგრეთ გაისმა სიტურფე მის მზისა ჯავარ-წყალისა,
გასინჯეთ მაზედ სპარსთაგან იგავი, სიბრძნე ძალისა.

ესმა მის მზისა სიტურფე, ვინ ჩუბინ ქირმანელია,
მისთჷს ბარამის სურვილი ეგრევე გაჭრილ ხელია,
მას დაეწერა შეწყობით, ვინ ვისთჷს სასურველია,
სამისოდ სიტყუა ტრფიალად, არ ოდეს გამოელია.

იმა პირ-მზეთა ჰამბაენი ჩინეთით იქ მოწეული,
ბრძენთა მიუძღუნეს გულები, მეცნიერთათჷს წეული,
მათგან იშლება ვარდები, კოკობი და ძოწეული,
მათთა სიტყუათა ყუთავილნი მჰსმენელთა გვეძო წეული.

იფიქრა ესე ჰამბაევი კულავ ძნიად საძიებელი,
ამისთჷს რომე არიან ყოელთა მიჯნურთა მქებელი,
იგიცა იქმნა მათ ზედა სურვილთა შემამკრებელი,
ისმენდიო, არის ბოლოდვე ნაყოფის გამომღებელი.

ჰამბაენი სპარსთა ენითა არიან სუტყუა ხასები,
ვით იაგუნდი ვაჭართა, ეგრე ბრძენთ საბაასები,
მჰსმენელთა ცნობის მიმცემი, რომ იყოს ბევრ ათასები,

მათსავე სიბრძნე უფსკრულსა ვერვინ დაადვას ფასები.

არშიყ-მარშიყთა სურვილსა სპარსნი იტყუან ბრძენები,
შემკობად მათთა ჰამბავთა ტკბილად იხმარონ ენები,
მჰსმენელთათვისცა საამო, მირილოს მოსაწყენები,
უგბილთა ცნობის მიმცემი ამად შეიქმნას მქენები.

შეხამდეს მათნი ნათქვამნი, ეით ბაღია ყუაფილიანი,
სიტყუანი ვარდი უფრჩენელი, გარ-შემოზღუდვით იანი,
ჰშვენის, ვითამცა სავარდე მისლოდეს დილა მზიანი,
შიგ მწუთანე მოლთა ბიბინი ზურმუხტად ლაქვარდიანი.

მიჯნურთა სიყუარულობა მათ შეუმკია ტკბილადო,
ნარგისნი თუალთა სადაროდ, მეღნის ტბა ასახილადო,
ლალ-იაგუნდად ბაგენი, შიგ მარგალიტი კბილადო,
ლაწუნნი, ბროლ-ვარდი, ქამანდი გიშრადვე გარდახრილადო.

გაითქუა მათი სიბძნე და რიტორად მეტყუტვლებანი,
ოღესმე ჰსთქვიან მიჯნურთა და პირ მთუარეთა ქებანი,
გარდმოიღიან ქართულად, რომელთა ჰქონდის მცნებანი,
ჰქმნიან ენათა გარდაცულა, სიტყუათა გამოძებანი.

ჰამბავნი, სიტყუა შეთხზულნი, სპარსთა კელითა ქმნულები,
ბრძენთაგან ნათარგმანები, ქართულად გარდმოთქმულები,
ფილოსოფოსთა დატკობით და სასმენელად სრულები,
მიჯნურთა შემკობილობა, თავ-ბოლო დასასრულები.

ეს ჰამბავი, დასაწყისი ნათქვამია პირველ თავად,
უწინარეს ვერ ეპოვნათ, ამად იყო უღვექსავად,
მოშიარეთ ერიტორათ, არ უნდოდათ სამართავად,
კუტლა ამისი არ დაეგდოთ სიტყუა ზედან გაურთავად.

ამა ჰამბისა ქართულად მთარგმნელმან, კაცმან ქებულმან,

ესე დაგვიღო, ჩვენ ვჰპოეთ, აქა და იქი რებულმან,
წერილთა მათთა სიტკბოთა შესმენით იმედებულმან,
არ სხუათა მთქმელთა მსსგავსებით მოლექსედ სახელდებულმა.

ვიწყებ, თუ ძალ-მიძს, შეწყობით ამა ამბისა თქმევასა,
მაგრამ ვით კელ-ვჰყო უგბილმან, ბოლოდ ვიძახებ მე ვასა,
თუ სიტყუას ვჰპოევებ, მუნ ვით ვიქ დღეებრ ლამეთა თევასა,
შემოვჰკრებ მათთა სიბრძნესა, სხვას უზამ არ გარევასა.

ვჰსცან ზოგთა კაცთა ბრძენთაგან შეწყობით მიჯნურთ ქებანი,
სიტყუანი ტკბილნი ტურფანი, არ ცუდად მიდ-მოღებანი,
მათთა აჩრდილსა იოტსა მიებამდე, დავრთე ნებანი,
ამბავნი ლექსად შევჰსცუალე, არა მაქვს დაღუმებანი.

ესე მიკვრს, ბრძენი ვინმე აპირებენ ამა პირსა:
ვინცა მჰიყუა საწუთროსა ერთმანერთის დანაპირსა,
რად იტყვან, რად აქებენ მე უგბილსა ეს მიკვრსა,
ამ სოფლისა შემჰჭტალული ჩავარდების კაცი ჭირსა.

ზოგნი რიტორნი არიან სოფლის მიჯნურთა მქებელად,
შეამკვეს მათნი სიტურფე, იქმნიან მადიდებელად,
არ სარგებელად სულთათვს, არც მადლის შემომკრებელად,
მაგრამ მოწყენილთ საამოდ სეველისა მაქარებელად.

ჯერ არს, ვინც საღმრთოდ ინებოს წინასწარ მონალტაწებით,
მთქმელთავე მისთა ვჰბადიღეთ, თავნი მის თანა ვაწებით,
სიბრძნემან მათმან დაგვიპყრას და ბორკილებით აწებით,
მან განგვიმარტოს სოფლისა საქმე ჭირს ამონაწებით.

მაგრამ ასეა საწუთო, კაცსა შეითხზავს სრულებით,
ვის ძალუქს, საღმრთოს დაღადებს, ვინ საეროს იქს თქმულებით,
აწ მივჰყევ სოფლის საქმესა, შეგვიტკობზს თვალ-დარულებით,
ცრუ არს უხანო, არ შეგვწყევს დღე მოვა აღსასრულებით.

ვისცა მცირე სიბრძნე შესდგამს, აღმოიტყვს მიჰსცემს¹⁾ გულსა, მოიგონებს წამთა მისთა, მეცნიერთა დანერგულსა, მეც აჩრდილთა მათთა ვჰბაძე, სიტყუა მქვერთა ცნობა სრულსა, ამად რომე სოფელს მიეჰყევ, არ საუნჯეს დაფარულსა.

Содержаніе этого стихотворнаго предисловія то же самое, что и прозаическаго послѣсловія, которое нами было приведено при описаніи предыдущей рукописи. Повѣсть собственно начинается со второй главы:

კ ა რ ი მ ე ო რ ე .

ახლად იწყების ჳამბაჯნი მიჯნუართანი ბაძამ ჳახუკისა და გუღიჯანისა.

ახლად იქმენით ცნობილად სმენით და გულის კნშიერად, რადგან ექმნენით მნათობთა მქებელნი ჩუჴნ მის მიერად, ყურნი აწვიენეთ ყოველთა, მექმენით თანა ჴიერად, იანეთ სიტყუა ბრძნობილნი, მისგან არ დარჩეთ მშიერად.

ჯერა მიჩნს შესხმა მალლისა, ვინ ჩვენთჳს ერთმან ისამა, კორცთ-შესხმა, ჯუარს ცმა, აღდგომა ნებისით ინება ისა მან, მისგან დაგეფარნა ნათელმან ჩუჴნ მისი მონა მზისამან, წელთა თორმეტთა კიბეთა მომცემმან ლამე დლისამან.

ჴ, შენ დაუსაბამო, ღმერთო ყოველისა მპყრობელო, ქალწულებითა უხრწნელო, მისო უბიწოდ მშობელო, ცოდვათა ჩემთა უფსკრულთა შერისხვით დამამხობელო, ამად ნუ მრისხავ ცოდვლსა, განგებით გამომცნობელო.

იგ უჯობდა სულსა ჩემსა, საღრმთო ნიჭი მომეწადა, მას ვერ კელ-ვჰყავ სიტყუა მცდარმან, კეთილი რამ დამექადა, არ შევამკე ბრძენთა თქმული, მოწევილი სადით სადა, ჴლაპარი და უსარგებლო, მიკვირს, გულმან რადმე ხადა.

¹⁾ Въ № 3705 იცემს.

უმადლო მყოფსა ნუ მრისხავ ცოდვთა შებღალეებულსა,
უბადოს თავის მგმობელსა და ცნობა გამოკლებულსა,
უსასყიდლოთა სიტყვთა ბრძენთაგან დავალებულსა,
უხანოს სოფლის მიმდოსა, განწირუად მიახლებულსა.

ჯერეთ გაქებდე მაღალსა, მოციქულთ მიმოძღურებასა,
კვარცხლ-ბუქსა შენსა საღმრთოსა, მას უნიეთოსა კრებასა,
მერმე ვიტყოდე სოფლისა ზღაპართა გამოკრებასა,
გესავ, ამისთვის ნუ მიმცემ ჩემზედა ქუა-დაკრებასა.

მწადიან, თუმცა შეეაწყო სიტყუანი გულად ნალები,
სამიჯნურონი ჰამბაენი, სპარსთაგან გარდმონალები,
ვის ვისთვის სისხლის ცრემლითა ლაწინი შექქმნიან ნალები,
ვაჟმე, ვერ ვჰსთქუამ საფერად, პირი დამრჩების ნალები.

პირუტლ გმირთა პირ-მზეთათვის ვინცა შექმნეს თავნი ხელად,
განველტოდეს მკვეცთა თანა, იმოყესიან მუნ ვით ველად,
ზოგთა მიხვდათ საწადელი, თვით იქმნიან კარგ-სახელად,
ერთი ესე სამიჯნურო დანარჩომი ვჰპოვე ძველად.

აწ ვიტყვ ბარამ ჰაბუქსა მკნე, მოყმე, ტანად საროსა,
წყალ-ჯავართა შემკულსა, ცხენ ფიცხად მოისაროსა,
ჯონშერ მეფისა გასდილსა, მასთანა საუბაროსა,
სხუა მისი მჰსგავსი შევენებით ყმა გამოსულა აროსა.

აწ გითხრა ბარამ პირად მზე, ჰაბუქად სახელ-დებული,
მოასპარეზედ, მეომრად უკეთესობით ქებული,
სხუათა მებრძოლთა მომსერელი, თვთ არავისგან ვნებული,
ჩინელთა მეფის ტომობით ვით სარო ედემს ხებული.

80 (=3705). БАРАМІАНИ ВЪ СТИХАХЪ ЧУБИНОВСКОЙ
БИБЛІОТЕКИ, РУКОПИСЬ ВЪ 34×21,5 САНТ., ПИСАНА НА БУМАГѢ
СТРОЧНЫМЪ МХЕДРУЛИ СЪ ОБЫЧНЫМИ КРАСНЫМИ ОГЛАВЛЕНІЯМИ;
ЗАКЛЮЧАЕТЪ ВЪ СЕБѢ 76 ЛИСТОВЪ ВЪ ПРОСТОМЪ КАРТОННОМЪ

переплетѣ. Такое же предисловіе и послѣсловіе сопровождаютъ текстъ, какъ въ предыдущихъ рукописяхъ. Рукопись не можетъ быть переписана ранѣе середины второй четверти XIX вѣка, ибо въ числѣ знаковъ филигрانی показанъ 1836 г. Переписчикъ въ концѣ не сообщаетъ ничего о своей личности, а только замѣчаетъ, что лучше не могъ писать, такъ какъ мѣшала дѣвочка, и что по этой причинѣ въ концѣ порядокъ во многихъ мѣстахъ перепутанъ: ხოლო მე რომ წიგნისა ამის დაწერას კვლევყავ, მეწადათ პირველად, რომ კარგა დაესწერო, მაგრამ საქმეების წაყენილსა და პატარა ქალის ძახილებით გამოძიმო-თრეულსა დრო და ნება უკეთესად წერისა არა მქონდა და ამისთვის უფრო გლახა ხელი და რიცხვთ აღრევა ბევრი აქ დასასრულში არის. Такого же рода замѣтки встрѣчаются и въ началѣ отдѣльныхъ главъ. Такъ, напримѣръ, въ одномъ мѣстѣ (листъ 21) переписчикъ замѣчаетъ, что повѣсть Бараміани длинная: ჟ, რადენ მოგრობე არს მოთხრობა ბარამისა! Въ другомъ мѣстѣ (листъ 57) онъ упрекаетъ автора за обманъ, ибо въ повѣсти не 812 четверостишія, какъ утверждаетъ авторъ въ послѣсловіи, а больше на 201. შემატყუტე მე, წყულო მწერალო, რამეთუ ორას ერთისა ლექსით მეჭობს ბარამიანი, რომელთა იტყუ შენ რვაას თორმეტ ლექსობაზედ. Лишнія, противъ предыдущихъ рукописей, стихотворенія, важутся, не имѣются въ нашей рукописи, но порядокъ стиховъ, дѣйствительно, перепутанъ. Такъ, напримѣръ, шестое четверостишіе предпоследней главы помѣщено въ концѣ предыдущей (см. листъ 72). Многочисленныхъ стиховъ анбант-кеба, которые сопровождаютъ текстъ Бараміани въ разобранной нами подъ № 78 рукописи, въ нашемъ спискѣ не имѣется.

81 (=1428). Бараміани въ прозѣ, рукопись въ видѣ простой тетради, въ 21×17 сант., написана на бумагѣ строчнымъ мхедрули. Заглавія писаны красными, но поблекшими чернилами. Всѣхъ исписанныхъ листовъ 41. Начало:

ქ. კარი პირველი ბარამისა და გულანდამისა. სპარსული-საგან ქართულათ გადმოთარგმნილი ბრძანებითა ქართველ მეფისა ვახტანგისაგან.

„Глава первая. О Барамъ и Гуландамъ (въ другихъ спискахъ Гулиджапъ). Переведенъ съ персидскаго на грузинскій языкъ по приказанію грузинскаго царя Вахтанга“.

Начало текста: იყო ქვეყანასა ურუმეთისასა ხემწიფე ქიშვარ სახელოვანი, უკლებელი, მორჭმული და სიმდიდრისაგან გალადებული. Текстъ нашей рукописи не отличается исправностью, допускаетъ ошибки, пропуски и вульгарную орѳографію. Конецъ: და რა ქორწილობა გარდაწყდა, ქიშვარ ხემწიფემან ბარამს ხელი მოჰკიდა და სახემწიფო ტახტსა დასვა და თავის გვირგვინი დაჰბურა, და თვით მეფე და დედოფალი ღმერთს მადლსა შემწირველნი შეიქნენ, და ბარამ ხემწიფობდა და სამართლობდა, ყოვლისათვის თავსა სხვა და სხვა ძღვენსა გზავნიდა ფასფორისა და სიფორისა წინაშედ. ეგრეთვე მათვან მოსდიოდა. სოფელსა შინა იყვნენ, ამას იქმოდნენ, და როდესაც საწუთრო გარდაუბრუნდათ და ამის სოფლისა ბეგარა გარდაიხადეს, ეს მათი აზბავი ღარჩა მასთანა მოსაგონებლად. Далѣе запись переписчика, изъ которой видно, что рукопись переписана Андреемъ Давидовичемъ Хечатуровымъ въ 1862 г., 15 августа: ეს წიგნი დაწერა ანდრია დავითიხ ხეჩატუროვმა. წამკითხველო, სანამ ცოცხალი იყვეს მშვიდობა უბრძანეთ და სიკვდილის დროს შენდობა. 1862 წელსა, მარიაშობისთვის 15 დღესა.

82 (=239) Рукопись въ видѣ тетради, на сѣрой грубой бумагѣ, въ 22,5×18 сант., заключаетъ въ себѣ два произведенія:

1) „Вардъ-Булбуліანი“, или Бесѣду розы съ соловьемъ царя Теймураза I и

2) Бараміани въ прозѣ. Первое произведеніе писано круглымъ мхедрули, второе строчнымъ. Въ началѣ недостаетъ двухъ листовъ въ первомъ произведеніи. Кроме того, начиная

съ 4-ой страницы, первыя слова четверостишій не написаны; ихъ должны были написать по обыкновению красными чернилами. Вардъ-Булбуліани заключаетъ въ себѣ 9 листовъ, Бараміани 26. Текстъ этого списка Бараміани гораздо исправнѣе предыдущаго, но, къ сожалѣнію, въ концѣ дефектенъ. Начало:

იყო ქვეყანასა ურუმეთისასა კელმწიფე ქიშვარ გაძრიელებული, უკლებელი, მორჭმული, მოვლინელი და სიმდიდრისაგან გაღალღებული, ღეთის მოწყალებისაგან არა ნიეთი არა აკლდა რა კიდევ. რა ორმოცისა წლისა გასრულდა კელმწიფე ქიშვარ, შეიწყნარა ღმერთმან თავის უხვის მოწყალებითა და უბოძა ყრმა მშვენიერი. რა დედოფალი დაწვა და ძე მეფისა იშვა, კელმწიფე სანადიროთ ბძანდებოდა და ნადირობასა და გულობასა შინა მყოფსა მოუვიდა მახრობელი და რაც მართებდა, უდიდესათ გაიხარა, და მახრობელი იგი საბოძვართ ააესო და მუნყოფთა ურიცხვი უბოძა. Рукопись безъ всякого сомнѣнія XIX вѣка.

83 (=3064). Сборникъ разныхъ произведеній, рукопись безъ переплета, въ 21×16 сант., писана въ началѣ на синеватой, а въ концѣ на сѣрой бумагѣ красивымъ строчнымъ мхедрули и черными чернилами. Оглавленія и первыя слова нѣкоторыхъ четверостишій писаны киоварью. Всѣхъ страницъ 321, но изъ нихъ 282—307 страницы пустыютъ. Филигранями синеватой бумаги служатъ: въ одной половинѣ листа орнаментированный цвѣтами гербовый щитъ, украшенный короною; въ щитѣ медвѣдь на заднихъ лапахъ, держитъ топоръ, въ другой половинѣ листа буквы С. М. Я. и 1809 г, а на нѣкоторыхъ 1812. Филигранями сѣрой бумаги являются: знакъ pro patria и 1816 г. Первыя 188 страницъ имѣютъ пагинацію буквами мхедрули снизу листовъ. Первая часть рукописи переписана въ 1813 г. Мосесомъ Коргановымъ. Вторая часть, на сѣрой бумагѣ (стр. 281-321), написана, вѣроятно, въ концѣ первой четверти XIX вѣка. Содержание:

1) *Бараміани* въ прозѣ. წიგნი ბარამ ფალავნისა, ურუ-

მეთის კელმწიფის ძისა, ამოდ საკითხავი და სასიამოვნოდ სასმენელი (стр. 1—188). **Конецъ:** სანამ ბარამ და გულიჯან ამ სოფელსა შინა იყვნენ, ამა წესითა იქცეოდნენ და როცა საწუთრო გაუტუდდათ და ამ სოფლისა ბეგარა გარდაიხადეს და ამა სოფლით მიიცვალნენ, ესე მათი ამბავი დარჩა ქვეყანასა ზედან მათად მოსაგონებლად და უკეთ შესაქცევრად, ამინ.

Далѣе приведено послѣсловіе переписчика Мосеса Бахутовича Кюрганова, изъ котораго видно, что онъ переписалъ эту рукопись 30-го мая 1813 года для друга своего Стефана Мамулова.

კურთხეულ იყოს, ვინცა ამისთანა და ანუ თუ სხვა რიგი ამბვის წიგნები ნახოს და ის გარდაწეროს და იმაზე იქირნახულოს, ამაღ რომ ქვეყანაზედ პირველი ამბევები არა ამოვარდეს და მათ ფალავეანთა ამბავნი გაახლოს, შესაქცევრადაც დ.ახ კარგია და თუმცა მწიგნობარს ჩაუვარდეს ვისმე, თვით კითხვით შეექცევა და სხვათაც შეაქცევს. აგრეთვე ყმაწვილმან რომ კითხვით ამგვარი წიგნები გატეხოს, მრავალსა შეიმატებს და კაი მსწავლულიცა შეიქნება, მრავალს ადგილს გამოიყენებს საღმთოთ თუ საეროთ, კელმწიფეებთან თუ ამხანაგებთან ჟამი მოხვდება, რომ მრავლის წიგნის კითხვა დიდათ გამოადგეს.

აღიწერა ესე წიგნი ბარამიანი ჟამსა რუსეთის დიდებული კელმწიფის ალექსანდრ პავლოვიჩისასა. მას ეპყრა თავისი სამრძანებელი სრული რუსეთი და მას მსახურებდნენ საქართველო, ქართლი სრული, ყაზახი, ბორჩალო, განჯა, შუში და ყარაბალი და სხვაც მრავალი. შესრულდა წიგნი ესე ბარამიანი წერითა კელითა პატრონისა მისივე ყორღანოვი ბახუტის ძის მოსესისათა და ახლად პატრონისათა ბატონი სტეფან მამულოვისათვის. უფალმან მრავალ ჟამიერ ცუოს და მოახმაროს შექცევასა და სიხარულსა შინა და ჩვენდა საგონებლად, ამინ. დასრულდა ესე ბარამიანი თვესა მაისის გასულსა. ლ-სა, წელსა. ჩუიგ. ქკს. ფა. 1813-го года мая 30-го дня, аминь.¹⁾

¹⁾ Эта русская фраза принадлежит оригиналу.

რომელმანც ესე წიგნი პატრონისაგან ითხოვოთ და კითხვით შეექცეთ და ანუ ისე ჩაგვარდესთ, აგრეთვე პატრონსავე უბოძეთ, და რომელმანც მიცემა აღარა ინებოთ, თუ ქართველი იყოს, მასამც რისხვას ძე და სული წმინდა. თუ სომეხი იყოს, მასამც გაუწყრეს წმინდა ლახვარი და თუ თათარი იყოს, ღმერთი გაუწყრეს. და რომელმანცა მიცემა ინებოთ და არა დაუმალოთ, წყველა ლოცვით შეეცვალოსთ.

Затѣмъ послѣсловіе въ стихахъ сообщаетъ, что книга Бараміани была переведена съ персидскаго языка по приказанію царя Вахтанга и что Коргановъ нашель и переписаль эту книгу какъ для себя, такъ и для своего любимаго друга Стефана Мамулова.

ესე წიგნი ადრე არის საკითხავი სპარსელთაგან,
თარგმანული ქართველთავე მეფისა ვახტანგისაგან,
² ნივარდა გარდაეწერე, მეცა ვიშოვე სხვისაგან,
და რომ მიამა შევასრულე, თვარ ძალა მედგა ვისაგან.

ესე წიგნი ჩემგან ნახა, მყვანდა კარგი მეგობარი,
ჩვენ გვიყვარდა ერთმანერთი, ძმაზე უკეთ შენაყვარი.
გვსურდა ერთად მუდამ ყოფნა, არაოდეს განაყარი,
და მითხრა, მეცა გარმიწერე, შენგნით მქონდეს გაუმცარი.

არ დამზარდა, დაუწერე ბატონ სტეფან მამულოვსა,
ჩვენ მივაჩნდით უკეთესად, სიყვარული ჰქონდა გულსა,
და ოდეს კელთა აიღებდე, მახსენებდე ყორღანოვსა.

მე ცოდვილი ვითხოვ თქვენგან, რომელმანცა წაიკითხოთ,
და ვისაც გნებდესთ სახსენებლათ, შენდობით არ დამივიწყოთ.

2) *Басня. Большой левъ, лисица и медведь* (стр. 188 b). Басня взята изъ Сборника притчъ Вардана, именуемаго Лисьей книгою. Грузинскій переводъ Лисьей книги изданъ мною. მელის წიგნი, ანუ იგავ-არაკების კრებული ვარდანისი, ტფილისი 1899. Наша басня соотвѣтствуетъ 74 баснѣ

моего изданія, но она представляет особую редакцію.

3) *Вардъ-Булбулиანი*, или *Бгсѣда* розы съ соловьемъ царя Теймураза I. ლექსი მუნასიბი, თქმული მეფისა თეიმურაზისაგან. განპქობა ვარდისა და ბულბულისა (188b—207). Въ концѣ имѣется двустиише перенисчика Мосеса Корганова: ესე ლექსი ერთგან ვნახე ბულბულსა და ვარდზედ თქმული, მეც მოხესამ გარდაესწერე, რადგანც იყო პირველ თქმული.

4) На стр. 208 приведено нѣскольکو отдѣльныхъ стиховъ преимущественно изъ Барсовой кожи на различныя темы.

5) *სიორზ მეჲდუ ჩელოვქომზ ი ვრემილიო ჯიჲილიო* въ стихахъ, კაცისა და საწუთროსაგან ცილობა და ბქობა და ერთმანერთის ძვირის ხსენება (209—220). Начало:

ჰაი ჰაი ეს საწუთრო რას სტყუის და რას უპირობს
და თავს რა უყოს ამა კაცსა, ნახეთ ბოლოს რას უპირობს.

Въ концѣ двустиише, кажется, перенисчика:

რამე თუ გცოდე, უფალო, ვითხოუ შემინდეო,
შენი ვარ მონა წყალობა შენვე დამმართეო.

6) *ლეილ-მიდჯურიანი*, или поэма *Лейла и Меджунъ* въ стихахъ, царя Теймураза I. კარი პირველი ლეილ-მიჯნურისა. პირველად სპარსულად ნათქვამი ლექსად პატრონის თეიმურაზისაგან (221—281). Начало:

ღმერთო, რომელი თვით სიბრძნე ხარ სიბრძნის მომცემლო-
[ბით.

არსისა არა არსისა სიტყვით დამბადე მქნელობით,
მომეც გონება მე ვიყო მადლობის შემომწირელობით
და კელ ვყავ წიგნებსა სპარსთასა ქართულად მე მთარგმნელო-
[ბით.

Бонецъ:

უწყის ღმერთმან ყველა ვთარგმნე, რაც სპარსთაგან მამსმენია,
ვაქე ძოწი ვარდ-გიშერი, გაურივე ბროლსა შინა,
ვინ მოკირცხა სარო ნორჩი, ედემს ალვა გამირნიენა,
და მეშინიან უგუნურმან, ვაითუ სიბრძნე წამიხდინა.

7) *იოსებ-ძილიხანიანი*, или повѣсть объ Юсифѣ и Зулей-

ტხ ვხ სტიჰაჰხ. ამბავი უსუფ ზილიხანისა ლექსად (308-321).
Переводъ съ персидскаго языка царя Теймураза I. Начало:

მიჯნურთ ანბავი შემოკრბა წიგნსა ჩემგან თქმულებსა,
უსუფ-ზილიხან ვახსენოთ, ნურცა მათ ვატკენ გულებსა,
შეუთხზნა ლექსთა ყვაილი, ვერ ნახავ დანასულებსა,
და ქართულად ვიტყვი ყოველსა ანბავსა მე სპარსულებსა.

Конецъ:

იამანით წამოვსულვარ, მოველ შენთა ფეხთა მტვერად,
სვე, ბელი და ჩახთა ბრუნვა მე შემექნა ყველა მტერად,
მშობელნი მყვეს მეტად კარგნი, ძე არა ჰყავთ არცა გერად,
და დამეხოცნენ, მარტო დავრჩი, გლახ ლახვართა დასაძგერად.

Сочиненіе это представлено дефектно.

8) *Два Басни* изъ Сборника притчъ Вардана: „Сварливая жена и злой духъ“ и „Глунецъ и арбузь“. Басни эти взяты тоже изъ „Лисей книги“, значитъ, изъ армянскаго Сборника притчъ Вардана и соотвѣтствуютъ: первая 122 баснѣ моего изданія, а вторая 70-ой (см. стр. 102 и 58), но изложеніе этихъ басенъ нѣсколько иное. Во всякомъ случаѣ онѣ не могли быть взяты изъ рукописи, которая послужила оригиналомъ моего изданія. Сборникъ притчъ Вардана на армянскомъ языкѣ подробно обследованъ профессоромъ Н. Марромъ въ трудѣ, озаглавленномъ: „Сборникъ притчъ Вардана. Матеріалы для исторіи средневѣковой армянской литературы. Сиб. 1899“. Въ концѣ басенъ въ нашей рукописи четверостишіе:

გამდელმან უთხრა, არ ვიცი მე, ყრმაო, ცუდი ფერობა,
კარზედ მოგადგა, გააგდე ბელი და ბედნიერობა,
რად არ მოკრიფე სურნელი, ყვაილთა მრავალ-ფერობა,
და ვეჭვ დაინანო შენ ჩემთა სიტყვათა დაუშჯერობა.

82 (=1548). БАРАМІАНИ въ прозѣ, рукопись безъ переплета, въ видѣ тетради, въ 22×17,5 саит., писана на

моего изданія, но она представляет особую редакцію.

3) *Варძ-Булбуღიანი*, или Бесѣда розы съ соловьемъ царя Теймураза I. ლექსი მუნასიბი, თქმული მეფისა თეიმურაზისაგან. განპქობა ვარდისა და ბულბუღისა (188b—207). Въ концѣ имѣется двустиише переписчика Мосеса Корганова: ესე ლექსი ერთგან ვნახე ბულბუღისა და ვარდზედ თქმული, მეც მოსესამ გარდავსწერე, რადგანც იყო პირველ თქმული.

4) На стр. 208 приведено нѣсколько отдѣльныхъ стиховъ преимущественно изъ Барсовой кожи на различные темы.

5) *Споръ между человекомъ и временною жизнью* въ стихахъ, კაცისა და საწუთროსაგან ცილობა და ბქობა და ერთმანერთის ძვირის ხსენება (209—220). Начало:

ჰაი ჰაი ეს საწუთრო რას სტყუის და რას უპირობს
და თავს რა უყოს ამა კაცსა, ნახეთ ბოლოს რას უპირობს.

Въ концѣ двустиише, кажется, переписчика:

რამე თუ გცოდე, უფალო, ვითხოე შემინდეო,
შენი ვარ მონა წყალობა შენვე დამმართეო.

6) *Лейла-Миджнуріани*, или поэма *Лейла и Меджунъ* въ стихахъ, царя Теймураза I. კარი პირველი ლეილ-მიჯნურისა. პირველად სპარსულად ნათქვამი ლექსად პატრონის თეიმურაზისაგან (221—281). Начало:

ღმერთო, რომელი თვით სიბრძნე ხარ სიბრძნის მომცემლო-
[ბით.

არსისა არა არსისა სიტყვით დამბადე მქნელობით,
მომეც გონება მე ვიყო მადლობის შემომწირელობით
და კელ ვყავ წიგნებსა სპარსთასა ქართულად მე მთარგმნელო-
[ბით.

Конецъ:

უწყის ღმერთმან ყველა მთარგმნე, რაც სპარსთაგან მამსმენია,
ვაქე ძოწი ვარდ-გიშერი, გაურივე ბროლსა შინა,
ვინ მოკირცხა სარო ნორჩი, ედემს ალვა გამირნიენა,
და მეშინიან უგუზნურმან, ვაითუ სიბრძნე წამიხდინა.

7) *Иосеб-Дзилиханіани*, или повѣсть объ Іосифѣ и Зулей-

ტხ ვხ სტიჰაჰხ. ამბავი უსუფ ზილიხანისა ლექსად (308-321).

Переводъ съ персидскаго языка царя Теймураза I. Начало:

მიჯნუროთ ანბავი შემოკრბა წიგნსა ჩემგან თქმულებსა,
უსუფ-ზილიხან ვახსენოთ, ნურცა მათ ვატკენ გულებსა,
შეუთხზნა ლექსთა ყვაილი, ვერ ნახავ დანასულებსა,
და ქართულად ვიტყვი ყოველსა ანბავსა მე სპარსულებსა.

Конецъ:

იამანით წამოვსულვარ, მოველ შენთა ფეხთა მტვერად,
სვე, ბელი და ჩახთა ბრუნვა მე შემექნა ყველა მტვერად,
მშობელნი მყევს მეტად კარგნი, ძე არა ჰყავთ არცა გერად,
და დამეხოცნენ, მარტო დავრჩი, გლახ ლახვართა დასახვერად.

Сочиненіе это представлено дефектно.

8) *Двъ Басни* изъ Сборника притчъ Вардана: „Сварли-
вая жена и злой духъ“ и „Глупецъ и арбузъ“. Басни эти
взяты тоже изъ „Лисьей книги“, значить, изъ армянскаго
Сборника притчъ Вардана и соотвѣтствуютъ: первая 122
баснѣ моего изданія, а вторая 70-ой (см. стр. 102 и 58),
но изложеніе этихъ басенъ нѣсколько иное. Во всякомъ слу-
чаѣ онѣ не могли быть взяты изъ рукописи, которая послу-
жила оригиналомъ моего изданія. Сборникъ притчъ Вардана
на армянскомъ языкѣ подробно обследованъ профессоромъ
Н. Марромъ въ трудѣ, озаглавленномъ: „Сборникъ притчъ
Вардана. Матеріалы для исторіи средневѣковой армянской
литературы. Спб. 1899“. Въ концѣ басенъ въ нашей руко-
писи четверостишіе:

გამდელმან უთხრა, არ ვიცი მე, ყრმაო, ცუდი ფერობა,
კარზედ მოგადგა, გააგლე ბელი და ბედნიერობა,
რად არ მოკრიფე სურნელი, ყვაილთა მრავალ-ფერობა,
და ვეჭვ დაინანო შენ ჩემთა სიტყვათა დაუშჯერობა.

82 (=1548). БАРАМІАНИ ВЪ ПРОЗѢ, рукопись безъ
переплета, въ видѣ тетради, въ 22×17,5 сант., писана на

простой бумагѣ, строчнымъ, крупнымъ мхедрули и черными чернилами. Пагинація означена сверху на каждой страницѣ буквами мхедрули. Всѣхъ страницъ теперь 204, по рукопись въ концѣ дефектна. Конецъ: ბარამს სიფორის სიყვარულმან გული შეუპყრა და ველარ გასძლო მოშორებდა მისი და ორმოცი ათასი კაცით სიფორს მოეწიენა გზასავე შიგან და ქაჯეთის საზღვრამდინ ერთად იარეს, შექცევითა, უკუყრიითა... Далѣе четыре строчки не цѣльно представлены. Писецъ не указавъ, дата отсутствуетъ, бумага безъ филлиграни. Рукопись, безъ сомнѣнія, первой половины XIX вѣка. Она принесена изъ Гуріи и составляетъ даръ Григорія Шарашидзе, изъ селенія Бахви.

83 (—2392). БАРАМИАНИ въ прозѣ, рукопись въ 23×18 сант., написана на сѣрой толстой бумагѣ неокрашеною скорописью мхедрули и черными чернилами. Имѣются и красныя строки. Рукопись въ простомъ картонномъ переплетѣ. Начало: აქ იწყების ბარამიანი. Текстъ Бараміани заключаетъ въ себѣ 226 страницъ, въ концѣ недостаетъ. Последнія слова: და იყო დიდს მოწყალებასა შინა. ნამსახურთა და მოხუცებულთა კაცთა ანუ დედაკაცთა დიდით პატიეს ჰყოფდა. ესრეთ აღიშენა.... Рукопись, вѣроятно, начала XIX вѣка.

Вмѣстѣ съ текстомъ Бараміани переизданы печатный дефектный текстъ *Дидь-Моуравіани*, или Жизнь Великаго Моурава, изданіе Пл. Иоселіани. Тифлисъ 1851 г. Недостающія мѣста въ началѣ и концѣ пополнены рукописнымъ текстомъ.

84 (—3693). Сборникъ разныхъ произведеній, рукопись въ 21,5×17,5 сант., писана на бумагѣ строчнымъ мхедрули и черными чернилами; оглавленія и первыя слова каждаго четверостишія писаны криваварью. Картонный переплетъ рукописи перекрытъ горичневою кожею и имѣетъ красную кайму, паведенную золотомъ. Всѣхъ страницъ 157 (98+59). Старая пагинація означена по тетрадамъ арабскими цифрами

и буквами асомтаврული на поляхъ снизу, въ каждой тетради по 8 листовъ. Филигрань бумаги: въ одной половинѣ листа подь красвою короною солнечный дискъ и въ немъ два четырехконечныхъ креста, кругомъ знака расположены буквы: сверху Е. С. Г., снизу Н. П. Ш. и годъ 1796. Въ другой половинѣ листа буквы: Ю. Ф. С. Т. и годъ 1796. Такой же знакъ зарисованъ Н. Лихачевымъ подь № 3589 (см. Палеографич. знач. водяныхъ знаковъ, ч. III Т. Д; ч. I, стр. 418) и объясняется имъ такъ: „бумага Его Сіятельства Графа Николая Петровича Шереметева Юхотской Фабрики С. Т. (села Т. или имя фабриканта!)“. Вся разница состоитъ въ томъ, что у Лихачева годъ выдѣлки бумаги показанъ 1798. Писецъ не указанъ, дата отсутствуетъ, но рукопись, судя по филигранн и палеографическимъ признакамъ, должна быть переписана въ концѣ XVIII вѣка. Переплетъ сдѣланъ, вѣроятно, послѣ 1814 г., по вмѣстѣ съ переплетомъ въ началѣ добавлено нѣсколько листовъ синей бумаги, филигранью которой служатъ знакъ pro patria и 1814 г. По содержанію рукопись представляетъ три отдѣльныхъ произведенія:

1) *Повѣсть Иосифъ-Дзилиханіани* въ стихахъ, переводъ съ персидскаго царя Теймураза I (стр. 1—49). კარი ჰირველი იოსების და ზილიხანის გამიჯნურებისა. სპარსულისაგან ქართულად გადმოთარგმნილი ბატონის მეფის თეიმურაზისაგან. Первое четверостишіе:

არსებით ვიტყვი ცნობილსა სამებით შეერთებულად,
ბუნებით განუყოფელად, სამებით ერთ უფლებულად,
განესწავლი, გმონებ ერთ-უფლად ღვთაებას შეერთებულად,
და იგი გვზრდის, გვუარავს ყოველთა, მის მიერ ქმნილთა კრებულად.

Конецъ:

დასაბამ შენ ხარ, უფალო, დასასრულ არსთა დგომამდი,
ჟამთ უკან ქალწულისაგან ჩვენთვის ხორც შესხმად მოლამდი,
წყევლმც არს ნაჯაბ ქალ-ბალა მამადინა მოლამდი,

და გადიდო ერთ-ღვთად სამებით სულისა ამოქროლამდი.

2) *Анбантз-кеба* царя Теймураза I. ამბანთ (sic) ქება საღმთო თქმული ბატონის მეფის თეიმურაზისაგან (5—55).

Содержаніе этого стихотворенія религиозное. Начало:

აღახვენ ჩემნი ბაგენი, ღმერთო, სამებით ქებულო,
აქათა ზედან საყდართა დიდებით დამკვიდრებულო,
არსებით ერთო ბუნებით პირობით სამრიცხვებულო
და აღამიანთა ხსნისათვის განგებით მოვლინებულო.

Конецъ:

ჟდეს ცანი წარაგრავენ, მაშინ იქცეს წიგნი ტყავად,
ჟქრო ქრთამად არ გავიდეს, ვისცა ჰქონდეს მოსარწყავად,
ჟრიგინ და ნისტორ-პეტროზ არიოზთან იდგნენ შავად,
და ჟიმე თუ მეცა მკითხონ ცოდვა ჩემგან დამნაშავად.

3) *Дейль-Миджურიანი* въ стихахъ, переводъ съ персидскаго царя Теймураза I (56—98). ბრძანებითა ღვთისათა, კარი პირველი. ლეილ-მაჯნურის (sic) ამბავი, სპარსულიდამ ნათქვამი და ქართულად გადმოთარგმნილი ბატონის მეფის თეიმურაზისაგან. Начало такое, какъ въ предыдущей рукописи. Въ концѣ лишнее четверостишіе, которое принадлежитъ, вѣроятно, переписчику; онъ объявляетъ, что его зовутъ Давриши.

მე ვწერ ამ წიგნსა, სახელად რომელსა მქვიან დავრიში,
მაჯნუნ იყო ლეილისთვის ველად გაქრილი დავრიში,
ბასრელმან მეფემ ინება მის შარბათისა ზარყარში,
და შიგან შთავარდა თითონვე, სხვასთვის ჭა თხარა ჰარკიში.

4) *Бараміани* въ прозѣ (1—54). კარი პირველი ბარამისა და გულანდამის სპარსულისაგან ქართულად გადმოთარგმნული ბრძანებითა ქართველ მეფის ვახტანგისათა. „Глава первая о Барамѣ и Гуландамѣ. Переведенъ съ персидскаго на грузинскій языкъ по приказанію царя Вахтанга“. Начало и конецъ, какъ въ другихъ, описанныхъ рукописяхъ. Подъ конецъ рукою текста приведено четверостишіе, въ которомъ авторъ не совѣтуетъ читать Впераміани и которое мы отмѣ-

ტილი при описаніи рукописи Калилы и Димны подъ № 36 (стр. 293).

85 (—1551) **Б А Р А М І А ნ ი** въ прозѣ, рукопись безъ переплета въ видѣ тетради, въ $23 \times 18,5$ сантиметра, написана на простой бумагѣ некрасивою скорописью мхедрули и черными чернилами. Содержитъ въ себѣ 39 исписанныхъ листовъ. Въ концѣ недостаетъ и текстъ обрывается теперь словами: რა ქორწილება გარდასწყდა, ქიშვიარ ხემწიფემან ბარამ(ს) ხელი მოჰკიდა, სახემწიფოსა ტახტსა დასვა და თავისი გვირგვინი დაბურა თვით მეფე და დედოფალი ღვთის მადლისა... Начало такое, какъ въ предыдущей рукописи. Даты нѣтъ, писецъ не указанъ. Бумага безъ филиграги. Судя по почерку и матеріалу письма, рукопись, вѣроятно, первой четверти XIX вѣка.

86 (—552). **С б о р н и კ ე**, содержащій въ себѣ два произведенія: повѣсти *Бараміани* въ прозѣ и *Миріани*, рукопись въ простомъ переплетѣ, въ $21,5 \times 17,5$ сантиметра, написана на обыкновенной бумагѣ скорописью мхедрули и черными чернилами, весь сборникъ заключаетъ въ себѣ 97 листовъ, изъ которыхъ 40 листовъ занимаетъ Бараміани, а остальные—Миріани. Рукопись переписана въ 1868 году, и дата эта указана на первомъ заглавномъ листѣ: სხვა და სხვა ამბები. კარი პირველი. ბარამიანი, სპარსულისაგან ქართულად (ნათარგმნი) ბრძანებითა საქართველოს განმგებელისათა ბატონიშვილის ვახტანგისაგან ნეტარისანი. ჩუგს წელსა. **Оглавление повѣсти Миріани въ прозѣ:** მირიანი. ამბავი დასაწყისი ჩინეთის კემწიფისა და ძისა მისისა მირისა. **Начало текста:** იყო კემწიფე ხოსრო ჩინეთისა და მისირისა. იმისთანა ძლიერი კემწიფე არსად არ იმყოფებოდა. უშვილობასა ესრეთ შეეწუხებინა, რომელ ყოველი თავისი სახემწიფო და დიდება ჩალად მიიჩნდა. **Конецъ:** ხემწიფენიც გარდაიცვალენ და ის იმოდენი დიდებაც სხვათ დარ-

ჩათ. ჩვენ ვიცოდეთ ეს ამბავი და ნულარავინ მივენდობით მუხ-
თაღს წუთი-სოფელსა. დასრულდა ესე ამბავი სასიამოვნო
ოკტომბრის კვ ღღესა, ათას ჩვენს სამოცდა რვაში.

Изъ этого видно, что переписка Миріани кончена 28
октября 1868 года.

87 (==1746). Б а р а м і а н и въ прозѣ, рукопись въ про-
стомъ картонномъ переплетѣ, въ 21×17,5 сантиметра, напи-
сана на сипеватой бумагѣ строчнымъ мелкимъ мхедрули и
черными чернилами. Нѣкоторыя оглавленія писаны красными
чернилами. Всѣхъ листовъ въ рукописи 35. Начало и конецъ
текста такіе же, какъ въ другихъ, описанныхъ рукописяхъ.
Въ концѣ рукою текста приведены два четверостишія, пичѣмъ
не замѣчательныхъ. Филигрань бумаги: въ одной половинѣ
листа орнаментированный цвѣтами гербовый щитъ, украшен-
ный коропою, въ щитѣ медвѣдь на заднихъ лапахъ, держитъ
топоръ; въ другой половинѣ буквы С. М. Р. и 1808 г.
Рукопись, безъ сомнѣнія, первой четверти XIX вѣка. Въ кон-
цѣ рукописи записъ криптографомъ.

Подводя итогъ къ обзору рукописей Бараміани, мы
прежде всего должны отмѣтить, что Бараміани въ прозѣ и
Бараміани въ стихахъ совершенно различныя произведенія
по фабулѣ и содержанію, и напрасно смѣшиваютъ ихъ
между собою, полагая, что разница между ними только
въ формѣ. Содержаніе прозаическаго Бараміани въ общихъ
чертахъ такое:

„Въ странѣ Урумети былъ царемъ Кишваръ, исполнен-
ный всѣхъ добродѣтелей, славы и богатства. Ему недостава-
ло только наслѣдника, и Богъ удостоилъ его и этого блага,
даровавъ сына на 40-омъ году жизни. Наслѣдникъ былъ на-
званъ Барамомъ. Съ шести лѣтъ къ нему были приставлены
философы въ качествѣ воспитателей. До 14-лѣтняго возраста
мальчикъ усвоилъ всѣ науки, черезъ годъ онъ зналъ все

военное искусство, а въ 16 лѣтъ сдѣлался настоящимъ героемъ. Видя совершенство своего сына, отецъ устроилъ большой пиръ, пригласилъ вельможъ, войско и народъ и поручилъ ихъ Бараму; предварительно давъ ему наставленіе и указаніе, каковъ долженъ быть истинный правитель народа. Послѣ пира Барамъ съ войскомъ отправляется на охоту и здѣсь впервые выказываетъ свою ловкость и геройство, убивъ чудовищнаго льва, который павель ужасъ и обратилъ въ бѣгство цѣлое войско. На другой день Барамъ, преслѣдуя лань, увлекся и отдѣлился отъ войска, къ вечеру онъ ранилъ ее, но наступившая ночь помѣшала преслѣдить добычу; напрасны были поиски и послѣдующихъ дней. Черезъ недѣлю онъ присталъ къ подошвѣ горы, по своей природѣ наименоваемой рай. Здѣсь надъ истокомъ рѣчки возвышалась высокая башня, построенная изъ мрамора. Въ башнѣ Барамъ нашелъ богато отдѣланный тронъ; на одной сторонѣ трона была нарисована женщина необыкновенной красоты. Бараму она показалась живою и онъ почувствовалъ къ ней пламенную любовь. Подойдя близко и поцупавъ тронъ, Барамъ удостовѣрился, что дѣло имѣеть съ рисункомъ. У подножія трона онъ увидѣлъ 80-лѣтняго старика, который сообщилъ ему все подробности относительно этой обстановки. Оказалось, что рисунокъ представлялъ портретъ китайской царицы Гуламдамы, которая имѣеть тысячи поклонниковъ и которая живетъ въ высокой башнѣ надъ площадью столицы Китая, и въ мѣсяць разъ показывается людямъ съ крыльца своей башни. Старикъ извѣдиль весь міръ, наконецъ прибылъ въ Китай, увидѣлъ Гуламдаму, влюбился и остался тамъ три года. Затѣмъ, видя, что для него нѣтъ утѣшенія въ любви и что онъ никогда не удостоится руки Гуламдамы, взялъ съ портретъ, написанный китайскими художниками, прибылъ къ подошвѣ этой горы, построилъ башню и живетъ въ ней, довольствуясь тѣмъ, что имѣеть возможность лицезрѣть хоть портретъ этой небывалой

красавицы. Онъ оставилъ себѣ только двухъ верблюдовъ и двухъ рабовъ, которые доставляютъ ему пищу. Рассказавъ старику, въ свою очередь, и о себѣ, Барамъ отправляется въ Китай, твердо рѣшивъ: или добиться руки Гуламами и исполнить влеченіе своего сердца, или умереть. Черезъ мѣсяць онъ былъ уже въ страшѣ каджовъ (бѣсовъ) и отдыхалъ въ великолѣпномъ саду царя Сифора. Сестра Сифора, Сарра, прислала ему черезъ служанку различныя яства на блюдѣ и просила поскорѣе уѣхать, чтобы Сифоръ съ братьями, вернувшись съ охоты, не застали его и не причинили вреда. Скоро однако показались Сифоръ и пять его братьевъ: Шамса, Кхамса, Тамса, Шамиль и Кхамиль. Увидѣвъ Барама, Сифоръ отдалъ приказъ братьямъ схватить его. Барамъ всѣхъ братьевъ одного за другимъ привязываетъ къ деревьямъ. Затѣмъ въ единоборствѣ побѣждаетъ самого Сифора и хочетъ отрѣзать ему голову, но вспомнивъ наставленіе отца, что побѣжденныхъ нужно миловать, а также внявъ мольбамъ Сарры, онъ щадитъ царя каджовъ. Потомъ все побѣжденные дѣлаются его друзьями и слугами. Послѣ пировъ и увеселеній, длившихся нѣсколько дней, Барамъ высказываетъ желаніе ѣхать дальше въ Китай. Его предупреждаютъ, что на границѣ Китая и владѣнія каджовъ живетъ въ пропасти Апра-дэвъ, отъ котораго много терпятъ какъ каджи, такъ и китайцы. Барамъ проситъ указать ему мѣсто этого дэва. Сифоръ съ братьями и сестрою проводятъ Барама до мѣстожительства дэва. Барамъ одинъ спускается въ пропасть, убиваетъ Апра-дэва и освобождаетъ плѣницу-красавицу Равазу, дочь Хати-хутскаго царя каджовъ. Богатство дэва Барамъ даритъ Сифору, каджовъ отпускаетъ домой и самъ ѣдетъ въ Китай. При прощаніи Шамса, братъ Сифора, даетъ ему волосы отъ своей головы, указавъ, что когда Барамъ сожжетъ волосъ, онъ немедленно предстанетъ предъ нимъ и, когда нужно будетъ, приведетъ все войско каджовъ. Часть пути Ба-

рамъ совершаетъ моремъ, съвѣ на корабль вмѣстѣ съ купцами, на морѣ онъ убиваетъ кита, который чуть было не проглотилъ и опрокинулъ ихъ судно. Затѣмъ онъ прибылъ къ столицѣ Китая, которая въ то время была осаждаема болгарскимъ царевичемъ Безадомъ. Отъ содержателя гостиницы Барамъ узналъ, что китайскій царь Папхоръ не выдалъ свою дочь Гуламдаму за болгарскаго царевича, и послѣдній явился теперь съ 200-тысячнымъ войскомъ и силою хочетъ добиться своего. Барамъ сжигаетъ волосъ Шамсы. Шамса немедленно является и вскорѣ по приказанію Барама приводить всѣхъ своихъ братьевъ и войска каджовъ. Каджи побѣждаютъ и разсѣиваютъ болгаровъ, Барамъ лично убиваетъ царевича Безада, голову его сажаетъ на копье и вмѣстѣ съ письмомъ, что онъ, Барамъ, убійца Безада и что желающіе съ него должны искать кровь, ставитъ копье передъ воротами дворца китайскаго царя. За ночь Барамъ съ добычею отпускаетъ каджовъ, самъ онъ въ одеждѣ и шапкѣ изъ бурки по веревкѣ поднимается къ боковому крыльцу башни Гуламдамы и удостоивается лицезрѣть ее черезъ окно. Китайцы издали смотрѣли на битву двухъ незнакомыхъ войскъ и недоумѣвали. Ихъ удивленіе еще болѣе усилилось, когда на другое утро никого не видѣли кругомъ города, кромѣ поля, усѣяннаго трупами болгаровъ. Прочитавъ письмо Барама и не находя нигдѣ автора, при дворѣ царя рѣшили, что Барамъ былъ небесный поклонникъ Гуламдамы, который, вѣроятно, возмущившись неведеніемъ болгарскаго царевича, снизошелъ съ неба и, поразивъ болгаровъ, снова вознесся туда же.

Между тѣмъ Барамъ завязываетъ сношеніе съ Гуламдамою при помощи служанки Давлаты. Начинается между ними любовная переписка, въ которой Барамъ ничего не говоритъ о своей личности и своемъ происхожденіи, а только выставляетъ себя безумно влюбленнымъ и проситъ сжалиться и не губить его. Гуламдама, хотя уже питаетъ симпатію къ

Бараму, но отвѣчаетъ холодно и сдержанно и совѣтуетъ ему поскорѣе кончить эту несбыточную затѣю и не губить себя. Послѣ пятаго письма Гуламдама признается въ любви, но совѣтуетъ имѣть терпѣніе, хранить въ тайнѣ свою любовь и довольствоваться счастливымъ положеніемъ влюбленнаго, которому возлюбленная отвѣчала взаимностью.

Войска, оставленныя Барамомъ на охотѣ въ Уремети, въ продолженіе десяти дней тщетно искали его. Вернувшись, они доложили царю Кишвару о случившемся. Опечаленный царь отправилъ гонцовъ во все стороны и обѣщалъ большую награду тому, кто принесетъ вѣсть о Барамѣ. Скороходу Шабрангу удалось найти башню старика, откуда Барамъ отправился въ Китай. Приведенный къ Кишвару старикъ лично доложилъ царю обо всемъ и съ подарками вернулся домой. Обрадованный Кишваръ снарядилъ и отправилъ большое посольство къ китайскому царю. Во главѣ посольства были поставлены визирь Достаръ и скороходъ Шабрангъ. Ихъ сопровождало сорокатысячное войско. Въ письмѣ, адресованномъ на имя царя Папхора, Кишваръ просилъ отыскать его сына Барама и вернуть ему. Устроивъ торжественный пріемъ посольству и войску урумовъ, китайскій царь отвѣтилъ визирю Достару, что о Барамѣ, сынѣ Кишвара, онъ ничего не знаетъ, а знаетъ только о небесномъ Барамѣ, который поразилъ болгарскаго царевича Безада и который оставилъ имъ письмо и копье. Визирь Достаръ узналъ копье Барама и въ письмѣ призналъ почеркъ своего царевича. Начались поиски. Скоро нашли Барама, одѣли его въ царскую одежду и представили Папхору. Войско урумовъ ликовало. Барамъ на торжество пригласилъ царя кадзовъ съ его войскомъ, братьями и сестрою. Начались пышныя праднества, угощенья и пирь, длившіеся въ 20 дней. Посреди этихъ торжествъ царю Папхору доложили, что царь болгаровъ Намшадъ явился съ 200-тысячнымъ войскомъ, чтобы отомстить

за кровь своего сына Безада. Барамъ съ каджами выступаютъ въ бой, кптайцевъ къ дѣлу не хотять привлечь. Происходитъ цѣлый рядъ единоборствъ. Спфоръ, царь каджовъ, съ братьями побѣждаютъ всѣхъ богатырей болгаровъ. На другой день происходитъ битва между Навшадомъ и Барамомъ. Барамъ, конечно, побѣждаетъ и убиваетъ Навшада. Непрiатели всѣ истреблены. Гуламдама съ своей башни слѣдитъ за подвигами своего возлюбленнаго. Побѣды достойно отпразднованы царемъ Папхоромъ. Послѣ цѣлаго ряда празднествъ, Барамъ черезъ своихъ визирей проситъ у Папхора руку Гуламдамы. Папхоръ лично радъ, тѣмъ не менѣе выборъ всецѣло предоставляетъ Гуламдамѣ. Сарра, сестра царя каджовъ, и Раваза, которую Барамъ освободилъ отъ Анрадѣва, отправляются отъ Барама къ Гуламдамѣ. Гуламдама въ восторгѣ, но прежде чѣмъ самой выйти замужъ, женить своего отца на Саррѣ. Раваза выходитъ замужъ за царя каджовъ. Затѣмъ происходитъ бракъ Барама съ Гуламдамою. Празднества и пиры длятся 40 дней. Барамъ съ Гуламдамою ѣдутъ домой. Царь Кпшваръ задаетъ пиры; 40 дней пируютъ всѣ подданные. На три года народъ освобожденъ отъ всякихъ податей. Кпшваръ уступаетъ тронъ Бараму. Жизнь влюбленныхъ супруговъ до самой смерти проходитъ счастливо; а когда они отдали дань природѣ, сказано въ концѣ повѣсти, память объ нихъ сохранилась въ семь разсказѣ“.

Списки прозаическаго Бараміани могутъ быть раздѣлены на двѣ категоріи: краткій и пространнй. Къ пространному принадлежатъ №№ 1548, 2392 и 3064, остальные — представляютъ краткую редакцію. Краткая редакція издана въ Тифлисѣ въ 1880 г. Иваномъ Калатозовымъ и Павломъ Перадзе. ძველი მწერლობა. ბარამიანი. ამბავი ბარამისა და გულამდამისა სპარსულიდგან გადმოთარგმნილი ბრძანებითა მეფის ვახტანგისა. გამოცემული ივანე კალატოზოვისა და პავლე ფერაძისაგან. ტფილისი 1880. Книжка издана въ высшей сте-

пени безграмотно, безъ соблюденія знаковъ препинанія и пониманія рукописнаго текста. Приведенное въ концѣ стихотвореніе едва ли принадлежитъ автору Бараміани. Оно не встрѣчается ни въ одной изъ разобранныхъ рукописей и по формѣ своей не можетъ быть древнимъ. Въ предисловіи указанного изданія З. Чичинадзе говоритъ, что Бараміани переведенъ по приказанію царя Вахтанга и что Ована Мдивани переложилъ его на стихи въ Астрахани послѣ смерти Вахтанга. Это заявленіе невѣрно: Бараміани переложенъ на стихи, какъ мы видѣли, въ 1726 году, стало быть, при жизни царя Вахтанга: послѣдній умеръ въ 1737 г. Кромѣ того, не существующій и изданный прозаическій переводъ переложенъ на стихи Мдиваномъ Ованою, а другой, намъ пока неизвѣстный. Въ другомъ мѣстѣ (Грузинская литература XIII—XIV в. на груз. яз. Тифлисъ 1885, стр. 10) З. Чичинадзе говоритъ, впрочемъ безъ указанія источниковъ, что Бараміани переводился на грузинскій языкъ три раза: первый разъ XIII в., потомъ въ концѣ XVII в. и въ третій разъ въ стихахъ въ началѣ XVIII вѣка Ованою Мдиваномъ. О древнемъ переводѣ Бараміани мы не имѣемъ никакихъ указаній въ старинныхъ памятникахъ. Существующій прозаическій переводъ не можетъ быть особенно древнимъ уже по одному тому, что въ немъ упоминается огнестрѣльное оружіе и телескопъ. Имя царя Вахтанга, по нашему мнѣнію, напрасно прилетено къ прозаической редакціи. По приказанію Вахтанга Ована переложилъ на стихи другой Бараміани, прозаическій текстъ котораго, судя по смыслу послѣсловія Ованы, существовалъ уже давно. Имя инициатора появленія стихотворнаго Бараміани, нужно полагать, было перенесено и къ другому прозаическому разсказу подъ тѣмъ же названіемъ. Мы уже говорили, что стихотворный Бараміани это особое произведеніе, не похожее по своей фабулѣ на прозаическій. Въ этомъ можно убѣдиться указаніемъ содержанія стихотвор-

ной редакціи, которое вкратцѣ представляется въ слѣдующемъ видѣ:

„У китайскаго царя Джоншера, который былъ извѣстенъ своимъ могуществомъ, богатствомъ и мудростью, была единственная дочь Гулиджана, краса и гордость вселенной. Этотъ же царь Джоншеръ воспиталъ, какъ собственнаго сына, отпрыска китайскаго царскаго дома, Барама, отличавшагося при вѣшней красотѣ всеми достоинствами героя-рыцаря. Царь назначилъ своего любимца и воспитанника спасателемъ (главнокомандующимъ) китайскихъ войскъ. Однажды, когда въ началѣ лѣта царскій дворъ переѣзжалъ въ лѣтнюю резиденцію въ горахъ, вѣтеръ отбросилъ завѣсы палаккина, въ которомъ везли Гулиджану. Барамъ и Гулиджана увидѣли другъ друга и влюбились. При посредствѣ служанки между ними завязалась переписка, а потомъ произошло тайное свиданіе, на которомъ Барамъ и Гулиджана объявили въ любви другъ другу и поклялись въ вѣрности. Любовь и разлука скоро такъ подѣйствовали на Барама, что онъ слегъ въ постель. Напрасны были старанія докторовъ и астрологовъ распознать болѣзнь и помочь горю царя. Между астрологами нашелся однако мудрецъ, который угадалъ дѣйствительную причину болѣзни, но не объявилъ объ этомъ царю, а только посоветовалъ издать приказъ, чтобы все состоящіе при дворѣ, не исключая и слугъ, посѣтили больного. Приказъ изданъ и исполненъ. Въ числѣ посѣтителей была и Гулиджана, при видѣ которой Барамъ какъ будто ожилъ. Астрологъ понялъ, въ чемъ было дѣло, и для вида далъ лѣкарство. Барамъ выздоровѣлъ. Обрадованный царь Джоншеръ устроилъ пиръ, на которомъ Гулиджана сидѣла напротивъ своего возлюбленнаго. Ихъ взаимная пламенная любовь стала уже замѣтна для всѣхъ. Царь былъ крайне опечаленъ этимъ обстоятельствомъ. Барама онъ считалъ своимъ сыномъ и не хотѣлъ допустить, чтобы Гулиджана сдѣлалась его же-

ною. На государственномъ совѣтѣ, которому царь довѣрилъ свое горе, было рѣшено арестовать Барама. Гулиджана подвергается тѣлесному наказанію. Предупрежденный вѣрнымъ слугою Барамъ покидаетъ предѣлы Китая. Гулиджана убивается отъ горя. Въ отвѣтъ на утѣшенія матери она сравниваетъ себя съ Нестанъ-Дареджаною, влюбленной въ Таріеля, причѣмъ передаетъ все содержаніе Барсовой кожи, затѣмъ приводитъ въ примѣръ любовь Юсифа и Зулейты, Лейлы и Каиси, Виса и Рамини. Оказалась, что Гулиджана прекрасно была знакома кормилицею съ содержаніями любовныхъ романовъ, герои которыхъ носятъ указанныя имена.

Между тѣмъ Барамъ цѣлый годъ блуждаетъ по пустынямъ и подобно герою Барсовой кожи обращается съ патетическою рѣчью о помощи къ каждому изъ семи планетъ особо: солнцу, покровителю царей; лунѣ, покровительницѣ странниковъ; Зарѣ (Венерѣ), утѣшительницѣ немощныхъ; Отариду, покровителю ученыхъ; Марсу, покровителю воиновъ; Муштару, покровителю визирей (совѣтниковъ); Зоалу, покровителю всѣхъ работъ. Черезъ годъ Барама мы застаемъ въ роскошномъ саду Зардахчани, гдѣ онъ ведетъ длинныя бесѣды съ цвѣтами. Цвѣты хорошо принимаютъ и угощаютъ витязя Барама. Онъ слушаетъ бесѣду розы съ влюбленнымъ соловьемъ, напоминающую содержаніе Вардъ-Булбуліани. Соловей обращается потомъ съ рѣчью къ Бараму; онъ ревнуетъ къ нему розу, но Барамъ успокаиваетъ его, сообщивъ, что у него есть своя возлюбленная. Роза дѣлаетъ замѣчаніе соловью, что онъ падоѣдаетъ гостю своими приставаніями. Когда роза увяла, Барамъ оставилъ садъ цвѣтовъ Зардахчани и прибылъ къ морскому берегу. Здѣсь онъ нашелъ индійскихъ купцовъ-магометанъ, которые не рѣшались ѣхать дальше изъ боязни пиратовъ, которые только что ограбили другихъ купцовъ. Барамъ ѣдетъ съ ними и истребляетъ всѣхъ пиратовъ. Седракъ, глава купцовъ, воздастъ похвалу

герою и предлагаетъ подарки. Барамъ отказывается отъ нихъ и ѣдетъ дальше. Въ странѣ Балхети онъ встрѣчается съ Миладомъ, военачальникомъ балхетскаго царя Наримана, вышедшимъ на охоту съ войскомъ. Миладъ подружился съ Барамомъ и затѣмъ представилъ его царю Нариману. Нариманъ пришелъ въ восторгъ отъ красоты и благородства Барама и возлюбилъ его, какъ брата. Желая помочь герою друга, Нариманъ съ войскомъ выступаетъ и направляется въ Китай. Съ нимъ ѣдетъ, конечно, и Барамъ. На дорогѣ они встрѣтили китайскаго вельможу Барзама. Отъ него они узнали, что царь Джоншеръ умеръ, и Гулиджана отказалась отъ престола, пока не будетъ отысканъ ея возлюбленный Барамъ, и вотъ Барзамъ выѣхалъ, чтобы искать Барама. Барамъ открывается Барзаму и черезъ него доставляетъ вѣсти о себѣ Гулиджанѣ и китайскимъ вельможамъ. Барама и Наримана китайцы принимаютъ съ необыкновенными почестями. Барамъ женится на Гулиджанѣ и дѣлается китайскимъ царемъ. Нариманъ, послѣ трогательныхъ и сентиментальныхъ прощаній, возвращается домой. Барамъ, по словамъ повѣсти, правилъ царствомъ мудростью Соломона, онъ былъ сильнѣе Джимшеда. Суируги жили и царствовали 150 лѣтъ. У нихъ было три сына (Заваръ, Зиракъ и Гармасиладъ) и четыре дочери. Послѣ столь счастливой жизни отъ старости умираетъ Гулиджана, и за ней слѣдуетъ и Барамъ. На престолъ китайскій вступаетъ ихъ старшій сынъ“.

Подражаніе безсмертной поэмѣ Руставели составляетъ отличительную черту эпохи возрожденія литературы въ Грузіи. Пѣвцу Тамары подражаютъ почти всѣ стихотворцы XVII и XVIII вѣковъ, но нигдѣ подражаніе не доходитъ до такихъ мелочей, какъ у Опаны Мдивана. Онъ подражаетъ Руставели не только въ отношеніи описанія виѣшней красоты и характеровъ героевъ, но даже въ эпизодахъ развитія фабулы. Эти сходства заставили нѣкоторыхъ признать въ Бара-

міани прототипъ Барсовой кожи, но здѣсь, очевидно, дѣло далѣе подраженія не идетъ. Онана подражаетъ не только Руставели, но и царю Теймуразу I, вводя эпизодъ бесѣды розы съ соловьемъ. Нѣтъ сомнѣнія, что подобныя вещи Онана внесъ въ повѣсть не изъ прозаическаго оригинала, а отъ себя. Стихи Онаны, большею частью, гладки, но лишены поэтическаго огня. Тексты разныхъ списковъ стихотворнаго Бараміани не представляютъ особыхъ отличій другъ отъ друга, только рукопись Давида-Ректора вездѣ пропускаетъ союзъ *და* передъ четвертымъ стихомъ. Давиду-Ректору принадлежитъ и дѣленіе текста на главы. Другой экземпляръ Бараміани, переписанный тѣмъ же Давидомъ-Ректоромъ въ 1788 г., хранится въ Парижской Національной бібліотекѣ (Brosset Nouv. Journ. asiat. t. XIV, p. 234—240). По этой рукописи приводитъ содержаніе стихотворнаго Бараміани А. Хахановъ (Очерки по ист. груз. словесн., вып. 3, стр. 125-127), но онъ не даетъ содержанія прозаическаго Бараміани и ничего не говоритъ объ его различіи отъ стихотворнаго. Сообщение А. Хаханова, что „любовь между Гулиджанъ и Барамомъ Кирманскимъ составляетъ содержаніе Бараміани“, неточно. Кирманскимъ названъ не герой повѣсти. Барамъ, а Чубинъ, авторъ персидскаго оригинала. Слова: „писаль перомъ, а бумагу и чернила сами видите, потому и почеркъ нехорошій“, принадлежатъ автору Онанѣ Мдивани, а не Давиду-Ректору. Слова: „прозаическій рассказъ слѣдуетъ читать особо“ нужно замѣнить словами: „анбантъ-кеба слѣдуетъ читать особо“, ибо въ текстѣ сказано: *ამბათ* (вмѣсто *ანბანთ*) *ქებასა ცალკე უნდა წაიკითხვიდეთ, ამასი ნუ შეურთავთ*. Въ автографѣ текстъ Бараміани сопровождается стихами анбантъ-кеба, списки же не повторяютъ этихъ стиховъ, а запись, что ихъ надо читать особо, сохраняютъ.

Е. Такайшвили.

ОПИСАНІЕ РУКОПИСЕЙ

„Общества распространенія грамотности среди грузинскаго
населенія“.

Т о м ъ I.

Вып. 4.

Издание Управленія Кавказскаго Учебнаго Округа.

ТИФЛИСЪ.

Типографія К. П. Козловскаго. Головинскій просп., № 12
1904.

*Перепечатано из XXXIV вып. „Сборника матеріаловъ для описанія мѣ-
стностей и племенъ Кавказа“.*

Напечатано по распоряженію Попечителя Кавказскаго Учебнаго Округа.

88 (=3163) *Повѣсть Оманіани*, или, какъ ее иногда не совсѣмъ правильно называютъ, *Оманіани*, рукопись въ 20×15 сантим., написана на сѣрой бумагѣ строчнымъ мелкимъ мхедрули. Оглавленія и первое слово четверостишія писаны киноварью. Пагинація показана на каждомъ листѣ буквами асомтарули. Всѣхъ страницъ 178. Филигрань бумаги подражаніе знаку *pro patria*. Картонный переплетъ перекрываетъ коричневою кожею съ тисненіями. Въ концѣ записъ: სახელითა ლეთისათა გასრულდა წიგნი ესე სარიდან ხელმწიფისა და მისის ძის ომანინ ჭაბუკისა ქება და დიდება. მალალთა შინა ლეთისა მახსენებელნი მათნი და მწერალი ამისი კორნილი უფალმან აცოცხლოს, აცხოვნოს. მეუღლე და ძენი და ძმა და დანი უცოცხლე დღეთა სიგრიძითა, სიხარულითა, შვილთა სიმრავლითა და სენტა და მტერთა მოშორებითა ამინ, იმინ, ამინ. განსრულდა. წიგნი. ესე. ომანინ. ჭაბუკისა. ხელითა. ჩაჩიკასშვილის. კორნილიესაგან. ღმერთო. მშვიდობაში. ახმარე. მსყიდველსა. განსრულდა ოკლონბერს. ლა: ქქს: უო:-

... „Окончена книга сія „*Оманнъ-Чабука*“ рукою Корнелія Чачикашвили. Боже, дай въ благополучіи пользоваться покупщику. Окончена октября 31-го, въ корониконъ 470 (=1782)“. Это произведеніе написано въ перемежку въ стихахъ и прозѣ; стихи преобладаютъ въ первой половинѣ (стр. 1-98), проза во второй (стр. 99-178). Авторомъ повѣсти *Оманіани* царь Арчилъ считаетъ нѣкоего Кайхосро:

ქაიხოსრომან შიგ ჩართვით ლექსად თქვა ომანიანი,
ომანის სიმხნე სიქველე, ჯაჭვის ცმა მოემნიანი,
კარგათ რამ უთქვამს, მის გამო არა ვთქვი მისი ზიანი,
და ყვავილშიც გამოერევა სულითა ქუფრი რიანი.

По мнѣнію нѣкоторыхъ, Кайхосро, авторъ *Оманіани*, былъ мухранскій владѣтель. Героями для повѣсти Кайхосро выбралъ потомковъ главныхъ героевъ Барсовой кожи *Руставели*. Такъ, *Оманнъ* является сыномъ Саридана, сына *Таріе-*

ля. Онъ былъ женатъ на дочери Автандила. Въ предисловіи Кайхосро упоминаетъ о нѣкоторыхъ писателяхъ своего времени, изъ которыхъ о Кеделаури уже была рѣчь при описаніи рукописи Ростоміани подь № 45. Приведемъ это предисловіе:

სსკა ანბაჟი დასაწეისი ტაძრელის შვილის საზიდანის ძის ომან-ჯაბუკის ცხოვრება. ზედ მოაბამს ამა ანბაჟსა კეფისსტუაოსნისა.

ამისა დასაწეისი, რომელი მიუძითგან მოიღო სიტყვამან მოხსენებად.

დიდება შენდა, დიდება, ღმერთო ყოველისა მპყრობელო,
ჩვენ უღირსთაგან უცნობო, ენითა მიუთხრობელო,
ცათა და ცისა მნათობთა საკურნლოდ მამრუნებელო,
და ქვეყნისა ქართა, ჰაერთა და ზღვათა შემძრწუნებელო!

სე, ღმერთო, შენ ხარ ხელმწიფე ყოველთა უზეშთესისა,
ჭკუათ მომყვანელი სულდგმულთა, შენთაცა უზეშთესისა,
შენთა მოსაეთა წყალობით მამცემი უკეთესისა,
და გამამღებელი ნაყოფთა, დანერგულ დანათესისა.

მე გლახ რას მივხედე ქებასა, რადგან დალონდეს ბრძენები,
მეტმან სიღრმემან დაუყო გამომეტყველი ენები,
მაგრამ ვარ მეცა მოკრძალებით მეღექსეთ თანა მქენები,
და არც სულ ცუდია, თუ ისმენტ, ეს ჩემი მონახსენები.

იოვანე მოციქულმან წმინდამან თქვა სახარება,
პირველითგან სიტყვა ღვთისა, ღვთისა თანა ძლიერება,
მისგან იყვნენ მოიმედე, მართ ეგონათ გამოკრება,
და დააყენა ჩვენებამან, ზეცით ნახა ბრწყინვალება.

პროხორეს უთხრა, აილე ხელი მაგისგან წერთა,
ნათლის მცემელი მოილე სიტყვითა შენაჯერთა,

ოდეს ბერწობა¹⁾ შვა, მამა ყვა მაშინ თეთრის წვერითა,
და ყოველთა ნაშობთა დამეტლა საქმითა მის მიერითა.

იყო ვინმე მონა ღვთისა გრიგოლ იგი ბრძენთა ბრძენი,
მას არ გვანდა სწავლებითა ქვეყანისა კაცთა ძენი,
თავი ნახის, ბოლო იცნის, სიტყვა რაზომ განაგრძენი,
და მან კურნებით აღადგინის ძველთ სენთაგან დანაძენი.

ფილოსოფოსთა კარები თორმეტად გარიგებულა,
ერთის სწავლითა სრულობით ვერაფერ გათავებულა,
გრიგოლის გულსა უკლებლად თორმეტეც შემოკრებულა,
და ნურაფერ იტყვის ცოდნითა მისებრივ დაბადებულა.

თუ თვითო კარი ვახსენოთ, სრულ სიტყვა გაგრძელდებისა,
ერთი კარი აქეთ აქიმთა ცნობად სენთ დაბადებისა,
ჯანინოზ ჭირი ვერ იცნა მისთა ცეცხლთ მონადებისა,
და ძნელი ყოფილა, რადგანვე თუ იგიც დალონდებისა.

ცოდნა ეგზომი იცოდა, მას ვერეინ ედარებოდა,
მერმე ზეგარდმო მას წმინდა სული თან ემკვიდრებოდა,
თვალი ყოველთა მას სჭვრეტდეს, რა კრება შეიყრებოდა,
და ღვთის მეტყველებით უწოდეს, მათ სმენა ენატრებოდა.

ამათ ამად აღარა თქვეს სიტყვა გრძელი საქებარად,
არეინ იყო მსმენელთაგან ხორციელი შემგებარად,
ვერა ნახეს გული ჩვენი მათ სიტყვათა მიმღებარად,
და აღარა ქნეს ხელნი მათნი დაწერისა შემხებარად.

ამა მიწისა ხორციითა ვით ვიყვნეთ ღვთისა ცნობითა,
რამკვიდრეთით აღვდგეთ, შევიქნათ კელავე ხორც-შემოსნობითა,
ვინც კეთილად არა წარწყმდეს, ეშმაკთა ხელოვნებითა,
და მას გაუცხადდეს ყოველი ანგელოზთ შეთანობითა.

1) B⁵ № 3366 ბორწმა.

ვინცა ცხოვნდეს, შეიქნების ანგელოზთა თანა-არსად, ¹
მაშინ მიხვდეს საწადელი ყოველსა მკედრეთით ანამდგარსად,
გაუცხადდეს დაფარული პირველ იმედ გარდაარსად,
და უმის ჟამოდ ესე საქმე იპოების ყოლგე არსად.

ესენი მეტად დალონდეს ღვთაების თარგმანებასა,
ვერცავენ იტყვს, ვერც ვისგან ელოდენ გაგონებასა,
მით შეამოკლეს ქართული, მიყვეს მსმენელთა ნებასა,
და მაშე აწ ჩემგან ვინლა იქს სიტყვისა მოწინებასა.

მოლექსეთა ცრემლთა დენა ძველად თქმულა მათ დასტურად,
მიჯნურობა აატირებს, ზის ნიადაგ სისხლთა წურვად,
მაგრამ რა ქნას თავი მისთვის დაუც, ვითა ყმასა ყმურად,
და არ მოსცილდეს გონებითა ერანს იყოს, ოუნდა თურად.

იცოდეთ, ლექსთა მთქმელისა გული ნიადაგ წუხია,
იტყვის, თუ ვერ ეთქვა საფერად, ვის ტანი ლერწმად უხია,
ბევრჯელ მოსულა მათ ზედა, (ცას¹) რისხვით მოუქუხია,
და ზოგჯერ ნათელსა უბოძებს იგი, ვინ მიწყვი უხვია.

ვინცა ვისთვის ჭირსა ნახავს, ბოლოს აღარ წაუხდების,
ვით ამირანს მოსესაგან ქება კადრად შეუხდების,
აბღულ მესია შეეთალსა¹) ენა მრავლად მოუხდების,
და დილარგეთისთვის თმოგველსა სიტყვა შაქრად გაუხდების.

ტარიელისთვის რუსთველი მიწყვი ცრემლისა მღერელია,
მისთა ნათქვამთა მსგავსებით სმენას ნულარ ვინ ელია,
კედელაურმან თურქნი თქვა და როსტომ ზაულელია,
და ფეშანგ ტომერან-სალიმ-თურ, ხოსროვთან ვერ რომელია.

ერანი და თურანელი ფარმანს ქვეშე მოიქცია,

¹) Въ рукописи ცის.

შორჩილ ქმნილმან ააშენა, ურჩმან სახლი დააქცია,
ყოვლთა მზეებრ მოეფინა, კარგ რჯულობით მოიქცია,
და დაუტევა ეს სოფელი, თავი სხვაგან გაიქცია.

ქაიხოსროვის შედეგად ქვეყანა ²⁾ ერან-თურანის მჯდომია,
უცხო დაიპყრა ქვეყანა, ერან-თურანის ზომია,
სხვათა მეფეთა ვეზირნი ნიადაგ გვერდსა სხდომია,
და ეს თვით მარტო იქს ყველასა, ტკბების, თუ გინდა მწყრომია.

ბევრია მეფეთ ანბავი, არ გათავდების მბობითა,
ანუშირვანის ანბავი მასმია არაკობითა,
ზოგნი იბრძვიან, არიან ნიადაგ რაზმთა წყობითა,
და ზოგნი გლახათა მისცემენ, სხედან ლეთის მოშიშებითა.

ამა სოფლისა იმედი რად გაქვს, ეს გამიკვირდების,
ესოდენ დიდთა მეფეთა ლაწენი არავის სჭვირდების,
მოსულა იგი სიკვდილია, რომ არც სხვათ დაუქვირდების,
და თუ არა სჭირდეს სიმოკლე, ვისიც თუ რად ღირდების.

მე სოფლისა სამღურავი კვლავც ბევრჯელ მომისმენია,
მაგრამ არ ვიცით, თუ ღმერთსა ჩვენთვის რა მოუსმენია,
აღამ დაკარგა სამოთხე, გვერდს ახლდა კართ გამხმენია,
და ეშმაკმან უთხრა სიტყვანი ცნობითა გარდამხმენია.

აწ იგი მკვიდრი მამული კვლავ მოიგების ამითა,
გლახათა მისცე, მშიერი ბევრი გააძლო ჭამითა,
ვირ ცოცხალ იყო, ევედრო ღმერთსა ყოვლისა წამითა,
და გემართებს გიშოვნოთ სამოთხე ხვეწნით დლისით და ლამითა.

ამ სოფლითა იშოვების უკვდავება სამოთხისა,
განქარდების მაშინდელი ჭამა ბოროტისა ხისა,

¹⁾ Должно быть Шахотелса.

²⁾ Это слово является лишнимъ.

სირცხვილიცა დაიმაღვის ვერ მცნებისა შენახისა,
და მოიშლების ეშმაკისა მოდგმა ჩვენთვის მუნ მახისა.

ჩვენთა ცოდვათა პასუხსა ღმერთი არ გვიზამს ცხოველი,
აღამს შეუნდო მოცთომა, ჩვენცა შენნი ვართ ყოველი,
ეშმაკს ნუ მიგვცემს, ესეა მართ ჩვენი მოსათხოველი,
და მრავლის ავისა მოქმედი მეც მოწყალებას მოველი.

აქა ტარიელის ძის სარადანის სულმწიფის შეიღის ოძინ-
ჭახუკის ცხოვრება და ანბავი სიყრმისა ყამსა.

ტარიელის ძე უკადრი ღაჯდა ხელმწიფე ბრძნობილი,
მამის მამისა სახელი იყო სარიდან ხმობილი,
პირველად ლალი, ამაყი და მერმე წყნარი, ღმობილი,
და მის ქვეყანისა ვინც ნახის რაც საქმე დასაგმობელი.

მას უდგა ცოლი მნათობი, ასული აეთანდილისა,
მჯობი ყოველთა კეკლუცთა ნახვა მისისა ჩრდილისა,
ღვთისა მოშიში, მოწყალე, სულთ ჩამდგმო დაბნედილისა,
და მისგან იქმოდის გამოხსნა სამუდმოდ წაწყმედილისა.

მისსა მაქება ბრძენსაცა გული ზღვად დაენტქამება,
ვით მზისა სხივთა საჭერეტლად თვალი არ შეედგამება,
მისთა შორ მყოფთა სამისოდ დაუც თავისა წამება,
და იტყვიან, დღე სიკვდილისა ოქროთ არ მოიქრთამება.

პირველად თავსა ვაბრალე, ვინ ვიქ ამისა წერასა,
მაგრამ ვერ მორჩეს შობილი თავის ბედსა და წერასა,
კვლავ ვაჯობინე ამისი დაწერა დაუწერასა,
და მათ რომე გულსა ედების ცეცხლი, ვით შავსა-წერასა.

შეამკეს წესი სამეფო უმჯობედ პირვანდელისა,

იყვის კარ-გახსნით ყოვლთათვის შოება საწადელისა,
არ გაითვალის მეფემან გაცემა გუშინდელისა,
და ლხინი და ლართა ბოძება ვით ითქმის მაშინდელისა.

გადილდა მეტად ხელმწიფე მოჩქმითა აღმატებული,
სხვაც დაიჭირა სამეფო ინლოეთს მომატებული,
მამისა მსგავსი ძალ-გულად, თვით მარტო განმარტებული,
და არ ძალუც სულთქმა, რაც მათთვის ქება მაქვს გამეტებული.

ათგან მოკაზმა მეფემან სახლი, სრა, დარბაზებია,
შიგნით ხელ-წმინდათ ნახატი, გარ ოქროს გუმბაზებია,
თლილის ქვით ციხე ქალაქი და კოშკი ზედაზებია,
და მისსა მნახავსა დაუშრტის გულს ცეცხლი ანაგზებია.

ქვეშ საფენლად სტაერა იყო, ჩათმა ოქროთ მოქსოილი,
მის ქამისა სიკეთისა ვინცა ნახა მახსოვილი,
მუტრიბთა და მომღერალთა ხმები ერთად გაქსოილი,
და მაშინ არსად არ გესმოდეს გლახაკთაგან მოთხოვილი.

სასახლეთ შუა ადგილი სამ-სამის დღისა სავალი,
ყოვლთა თვით ქონდა საჭურჭლე, არსით უნდოდა სავალი,
მხეტთა, ნადირთა, მფრინველთა ხმა იყო გარდასავალი,
და აღმოსავლეთი ხელთ ქონდა, მონებდა სრულ დასავალი.

მართ ერთი თვე ერთად დაყვის შემსგავსებით ქამათ დროსა,
ხელმწიფისა კარს ნახედი მარგალიტსა დანაგროვსა,
ცხენსა ჯოგად მოასხმიდეს, გასაცემლად ხროს და ხროსა,
და სხვას მისცემდეს, არ კითხვიდეს, ვგ იშოვნე ნეტარ როსა?

Описываемая рукопись Омаиніани единственная полная въ библіотекѣ Общества, остальные списки этой повѣсти всѣ дефектны. Знаками препнанія служатъ: точка послѣ каждаго слова и три точки въ концѣ главы.

89 (=1114). *О м а и н и а н и*, даръ Маріи Кереселидзе, рукопись въ 24×16 сант., писана на сѣрвовой бумагѣ строчнымъ мхедрули съ обычными красными строками. Картонный переплетъ, перекрытый черною кожей, теперь ободранъ. Пагинаціи нѣтъ. Рукопись въ началѣ дефектна. Недостають текста первыхъ 19 страницъ предыдущаго списка. Всѣхъ страницъ теперь 118. На послѣдней страницѣ позднею рукою запись:

ორი ფრინველი მოფრინავს, ორივე ქარის ქროლითა,
ერთი ზანბიოლით (sic) მოვიდა, მეორე პირის ბროლითა.

Филигранную бумагу служить корона съ звѣздою сверху.

Начало: ... ავი ვიყო, სახელი თქვენის ასულობისა მაქვს, რად მიმცემთ ესრეთ ყომარსა და გამოუცდელს, სხოგან სადმე მოცდომილს კაცსა, თქვენის ჩემზედ აქამდის ღთულებ მოწყალის გულისაგან ველი, რომე ეს ჩემი ნათქვამი გაუწყრომელად მოისმინოთ.

Конецъ: აწე რაზომცა ამ დიდთა ხელმწიფეთა პირველად ერთად ყოფნით გაიხარეს, ბოლოს გაყრამ ესრეთ დააჭმუნვა. კეისარი თავის სახელმწიფოს ურუმთ ქვეყანას წავიდა, ხაყანჩინელი თავის ქვეყანას, ჩინ-მაჩინს წავიდა, ანუშრევან თავის ქვეყანას, სპარსეთს, წავიდა; დიდი ინდოთ მეფე სარიდან და შვილი მისი ომინ-ჭაბუკი თავის საბატონოს, შეიდთა სამეფოთა ინდოეთის ქვეყანას. ხელმწიფენი, ყოველთა მეფეთ მეფენი, სახელ-დიდებულნი და ამხანაგთა შეუღარებელნი, და მტერ მოურეველნი თავიანთ ტახტზედ დასხდენ.

Изъ послѣсловія видно, что рукопись переписана марта 14-го, 1782 года нѣкимъ Варджаномъ.

სახელითა ღვთისათა გათავდა წიგნი ესე სარიდან ხელმწიფისა და მისის ძის ომინ-ჭაბუკისა, ქება-დიდება მალალთა შინა ღმერთსა. მომხსენებელნი მათნი ღმერთმან აკურთხნეს. მწერალი მისი ვარჯან აცოცხლე, აცხოვნე მეუღლეებით (sic), ძეებით, აღიდე და ყოველი სენი და სწეულება მოაშორვე, ამინ. პატრონი ამისი ვარჯან აცოცხლე ძეებით მათით, მშვიდობაში ახმა-

რე, ამინ. განსრულდა წიგნი ესე სარქიდან-ომანანა მარტის
იღ, ქკს: უო (1782). ესე წიგნი შვენებით სავსე და მეცნიერე-
ბით, თავის ტარიელ, ავთანდილ და ფრიდონის წიგნითა.

90 (=3366). *О м а и н і а н и*, рукопись въ 21×17.5 сан-
тим., написана на синеватой бумагѣ полукруглымъ пись-
момъ мхедрули. Оглавленія и первое слово каждаго четверо-
стишія писаны красными чернилами. Въ началѣ первые три
листа добавлены другою рукою, и текстъ на нихъ воспроизве-
денъ съ большими ошибками. Всего въ рукописи 109 листовъ.
Въ концѣ немного недостаетъ. Досчатый переплетъ обтянутъ
коричневою кожею съ тисненіями. Начало такое, какъ въ предъ-
идущей рукописи, только текстъ менѣ исправный. Последняя
глава: ხელმწიფეთაგან ყარაქოილის მიყენა მათ წინაშე და
აზატი, обрывается словами: სარქიდან: ინდოთ მეფემან ბრძანა:
ვიცი ჩემს შვილს ეს დევის ნათესავი სასიკვდილოთ არ უნდა,
ვითა წესია, კვლთ დარჩომილის სიკვდილი არა ხამს, მაგრამე
ეს ამ ერთის კვლით შრავალს კაცს მოერევის და ქვეყანას
ამოსწყვეტს წაი... Судя по предыдущей рукописи, тутъ недо-
стаетъ около трехъ листовъ. Въ числѣ знаковъ филиграня
мы встрѣчаемъ 1809 г. Рукопись первой четверти XIX вѣка.

91 (=1284) *О м а и н і а н и*, рукопись въ 23×18 сант.,
написана на хорошей лощеной бумагѣ красивымъ круглымъ
письмомъ мхедрули. Оглавленія и первое слово каждаго четверо-
стишія писаны киноварью, остальной текстъ черными черни-
лами. Досчатый переплетъ обтянутъ кожею, но онъ теперь
ободранъ. Рукопись дефектна. Въ началѣ недостаетъ цѣлой
первой главы и восьми четверостишіей второй. Всѣхъ стра-
ницъ 433. Филигранью бумаги служитъ корона съ большою
звѣздою сверху о шести лучахъ. Рукопись, вѣроятно, нача-
ла XVIII вѣка. Писецъ неизвѣстенъ. Текстъ очень исправный.

Знаками препинанія служатъ по двѣ точки послѣ каждаго слова. Въ началѣ добавлена новая бумага, на которой позднею некрасивою скорописью приведены стихи князя Димитрія Ягровича, сказанныя въ Москвѣ. Начало этихъ стиховъ такое:

ახლად აღვამკობ აღვასა ანაგებ ანაზებულსა,
ბროლ-ბალახშ-ბადრსა ბაკიანს ბუნებით ბრწყინვალეებულსა,
გავსილსა, გამთვარებულსა, განგებით გაახლებულსა,
ღია დაბრუნავს, დახარის ღლითი ღლე დარაჯებულსა.

Конецъ:

ვთქვი: რა ვჰყო, ანუ რა ვირგო, კვლავ მივეც თავი რჩე-
[ვასა,

ვეცადო, ნუ თუ შევიძლო, ეშხისა გარდაჩვევასა,
უფრო მემატა სურვილი, მივჰყევ მიჯნურთა ქცევასა,
გული ეთვისა პატიჟსა, თვალნი ცრემლისა ფრქვევასა.

Содержаніе стиховъ любовное. Текстъ Омапніани начина-
ется словами:

სასახლეთ შუა ადგილი სამ-სამის ღლისა სავალი,
ყოვლთა თვთ ჰქონდა საჭურჭლე, არვის უნდოდა სავალი,
მკეცუთა, ნადირთა, ფრინველთა კმა იყო გარდასავალი,
და აღმოსავლეთი კელთ ჰქონდა, მონებდა სრულ დასავალი.

Конецъ:

ბოლო ამ ოთხთა ქუეყანისა თავთა მეფეთა ერთად შეერთ ომანისა
სიკეთისა და ჭაბუკისა მიზეზი იყო და ბოლო.

ყვისარი თავის საკელმწიფოსა, ურუმთა ქუეყანასა, წავიდა;
ანუშირვან თავისა საკელმწიფოსა, სპარსთასა, წავიდა; ხაყან-
ჩინ თავისა საკელმწიფოსა, ჩინ-მაჩინისა ქუეყანასა წავიდა,
და ღიღი ინდოსა მეფენი სარიდან და ძე მისი ომან ჰაბუ-
კი თავისა საპატრონოთა მივიდა, შეიღთა სამეფოთა ინდო-
თა კელმწიფობდეს ყოველთა.

Далѣе четверостишіе, которое въ другихъ рукописяхъ
находится въ предисловіи и въ которомъ авторъ говоритъ, что

ონი დიდადი იორიანი, თაკი თაკი ნე მოგი თაკი ვოსიტი
სვონიქი გეოვი, თაკი ფირდოუნი როსთომა ი რუსთაველი ტარიელი.

თეითო მელექსე თვთოსა კარგოთ ვისმე მოქებარია:

ფირდოსო როსტომ სხვაზედ თქუა, ვით ტრედზედ მაღ-
ლით ბარია

ტარიელისთჳს რუსთველსა უშვენის ნაუბარია,
და მე მათ საფერად ვერა ვთქვი, ამად ვარ საგმობარია.

92 (=1542). *О м а н і а н и*, დარი კი. ვლადიმირი დჟან-
დიერი; რუკოსი ბეზი პერილეტი, ვი 21,5×16,5 სანტი-
მეტრა, ნაიპსანა ია ბუმაგი მელკიმი სტოჩნიმი მხედრული
ი ჩერიმი ჩერილამი. *О*გვლენი ვსი იპსანი კიპოვარიუ.
ვი ნაჩალი ნედასთეი ცილი პერივი გვლი, ილი პრედი-
სლოვი. *Т*ექსტი ნაჩინათეი თეპერი სო ვტორი გვლი: აქი
ტარიელის ძის სარიდანის კელმუიფის შვილის ომანი-კაბუ-
კის ცხოვრება და ანბანი სიურმისა ეამსა. *В*სიქი სტრიცი 164;
ვი კონცი ნედასთეი ვსეო ოდნო ილსტი, ი თექსტი კონჩათეი
სლოვამი: ხუთნივე ესრეთ საყვარელნი კემუიფენი ერთმანერთის
გასაყრელად მოეხვიენეს და შორით... *Д*ათა ი იმია იერიიცი-
კა ნე სოხრილსი ვსიქდსთვი ნედექტნოსი. *Ф*ილიგრაფი ბუმა-
გი: ვი ოდნი პოლინი ილსტი მედივი ნა ზადნიქი ჯაპაქი ვი გერბო-
ვომი შიტი დერიტი თოპორი; ნადი შიტიომი კორონა ბოლინიქი
რამბროვი; ვი დრუგი პოლინი ილსტი ბუკვი *Я. М. С. Я.* ი
1787 გ. რუკოსი, ბეზი სომნივი, კონცი *XVIII* ვიქა.

93 (=2514). *О м а н і а н и*, რუკოსი ბეზი პერილეტი
ვი ვიდი ტეტრადი, ვი 22×18 სანტი., ნაიპსანა ია პრისტი
ბუმაგი ბეზი ფილიგრაფი სკოპოსიუ მხედრული ი ჩერიმი
ჩერილამი. რუკოსი ნედექტნი. ოვა ნაჩინათეი თეპერი სი *VIII*
გვლი: აქი ომანისაგან სალიმ სპასალარის მიყვანი და კაცის
გაგზევენა, ი ობრუვათეი სლოვამი 19 გვლი: აწ ესე სჯობს
რომ თეითო თეითოს გვიკონდეს და ჩემი სახელი თქვენთან იბ-

სენებოღეს. მათ შვევთა დიდი მადლობა შეასხეს და ესრედ საკვირველი და ძვირფასი იყო, რომ ენისაგან არ გამოითქმოდა. Страницъ всего 127. Рукопись не древнѣе половины XIX вѣка.

Омаиніани героическая повѣсть, содержаніе которой вкратчѣ представляется въ слѣдующемъ:

Сынъ героя Барсовой кожи Таріеля, Сариданъ, былъ женатъ на дочери Автандила, другого героя той же Барсовой кожи. Славному и могущественному царю Саридану Индія показалаcя малою для него: онъ присоединилъ къ своему царству еще другія страны и сдѣлался царемъ Востока и Запада. Царство его процвѣтало. Въ немъ не было нищихъ и не имущихъ достатка. При такомъ счастьи, славѣ, богатствѣ и могуществѣ у него была все-таки и печаль: онъ не имѣлъ сына. Но разъ послѣ горячихъ молитвъ, ангель возвѣстилъ во снѣ Саридану, что Богъ даруетъ ему сына, который будетъ счастливѣе и выше всѣхъ царей. Предсказаніе исполнилось, и царица родила сына, который былъ названъ Омаиномъ. Радости Саридана не было конца. Послѣдовали празднества, дліящаяся 40 дней, и посыпались награды отъ щедротъ царя. Мальчикъ росъ не по днямъ, а по часамъ и еще въ дѣтствѣ поражалъ всѣхъ своею ловкостью и силою: пяти лѣтъ онъ рвалъ уже панцырь, а когда возмужалъ, сдѣлался совершеннымъ во всѣхъ отношеніяхъ. По случаю его совершеннолѣтія былъ устроенъ пиръ, на которомъ самъ Омаинъ раздавалъ несмѣтныя богатства всѣмъ присутствующимъ. Всѣ были веселы и счастливы, только одинъ незнакомецъ былъ опечаленъ, какъ будто вокругъ него было не веселіе, а плачь и горе. Заинтересованный этимъ обстоятельствомъ Омаинъ приказалъ, чтобы на слѣдующій день привели къ нему незнакомца. Незнакомецъ, однако, не пошелъ къ царевичу и гордо отвѣчалъ посланцу, что царевичу нѣтъ дѣла

до его печали. Тогда Оманнъ самъ отправился къ незнакомцу и своею любезностью и ласковымъ обращеніемъ вызвалъ въ немъ расположеніе къ себѣ, и незнакомецъ согласился разсказать о своей судьбѣ. Онъ былъ сынъ царя, обладателя морей. Разъ во время охоты онъ спасъ отъ гибели полу-живого человѣка, который несся по морю на обломкѣ корабля. Спасенный отъ гибели и приведенный въ чувство человѣкъ сообщилъ, что онъ купецъ изъ Египта, отправился въ сѣверныя страны съ торговою цѣлью, но потерялъ кораблекрушеніе и спасался на обломкѣ корабля. Изъ дальнѣйшихъ разсказовъ спасеннаго человѣка сынъ морскаго царя узналъ, что Египтомъ править красавица-женщина, которой отецъ при жизни добровольно уступилъ тронъ; при этомъ спасенный человѣкъ такими чертами описалъ красоту египетской царевны, что сынъ морскаго царя заочно влюбился въ нее и, не долго думая, снарядилъ корабль, забралъ многочисленные товары и богатства, взялъ собою спасеннаго имъ человѣка и отправился въ Египетъ. Но въ Египтѣ царевичу ни разу не удалось видѣть царевну: она никому не показывалась, была окружена исключительно женщинами, а мужчины къ ней не имѣли доступа; ей все докладывали письменно и письменно она дѣлала распоряженія. Въ шесть мѣсяцевъ разъ она выѣзжала на богомоліе, но толпа женщинъ, составляющая ея свиту, никого не допускала смотрѣть на нее, а любопытныхъ и назойливыхъ убивала. Потративъ всѣ свои богатства и не добившись своей цѣли, убитый горемъ царевичъ разъ заснулъ въ великолѣпномъ саду подъ розовымъ кустомъ. Его разбудилъ человѣкъ, который очень любезно обошелся съ нимъ. Это былъ владѣлецъ сада, царскій живописецъ, который тоже напрасно питалъ любовь къ царевнѣ. Живописецъ посоветовалъ царевичу вернуться домой, далъ ему портретъ царевны, корабль и средства для дороги. Царевичъ выѣхалъ и, вотъ,

черезъ годъ прибылъ въ царство Саридана. Выслушавъ разсказъ сына морского царя, Омаинъ подружился съ нимъ и представилъ его своимъ родителямъ. Царевичъ пастолько понравился царю и царицѣ, что они рѣшили выдать за него свою дочь. Свадьба уже была назначена, и гости прибыли со всѣхъ концовъ Индіи, но дочь царя отказалась выйти за царевича, который не совершилъ еще ни одного подвига и не выказалъ геройства. Сариданъ, его супруга и даже Омаинъ нашли доводы царевны резонными и сообщили объ этомъ сыну морского царя. Тотъ тоже согласился и попросилъ Омаина отыскать героя, который могъ бы помѣряться съ нимъ силами. Въ Индіи былъ тогда спасаларъ Салимъ, сынъ дяди индійскаго царя, который былъ воспитанъ вмѣстѣ съ Омаинномъ. Послѣ Омаина лучшаго героя въ Индіи не было. Онъ былъ влюбленъ въ царевну, и царевна отвѣчала ему взаимностью. Онъ съ большою радостью принялъ предложеніе Омаина выступить на поединокъ съ сыномъ морского царя. Турниръ, на которомъ присутствовали дворъ, войска и гости, съѣхавшіеся на свадьбу, былъ обставленъ великолѣпно. Противники выступили на арену и геройски дрались два дня. Состязаніе кончилось побѣдою царевича, который, въ противоположность своему противнику, выказалъ въ борьбѣ благородныя качества рыцаря. Царевна уже влюбилась въ побѣдителя, была справлена пышная свадьба; царевичъ съ большими богатствами отправленъ домой на радость родителей, которые считали сына уже погибшимъ.

Между тѣмъ Омаинъ, видя портретъ египетской царевны и выслушавъ разсказъ объ ея красотѣ, влюбился въ нее заочно и сталъ мучиться отъ любви. Всѣ стали замѣчать, что царевичъ одержимъ недугомъ горя и печали. Родители не знали, что дѣлать. Визирь посоветовалъ царю созвать всѣхъ искусныхъ мастеровъ, чародѣевъ и чудотворцевъ:

авось кто-нибудь изъ нихъ увлечетъ царевича своимъ искусствомъ. Совѣтъ былъ принять и исполненъ, но царевича ничего не увлекало. Тогда два мастера объявили ему, что они могутъ сдѣлать изъ дерева такого коня, который можетъ полетѣть быстрѣе всякой птицы и въ мгновеніе ока доставить, куда угодно. Царевичъ заявилъ, что такому искусству онъ охотно будетъ учиться, и приказалъ сдѣлать коня. Въ десять дней конь уже былъ готовъ. Омаинъ взялъ изъ царской сокровищницы дорогой поясъ, весь усыпанный драгоценными камнями, сѣлъ на коня, который понесся вверхъ и скрылся въ облака въ виду родителей и всего войска.

Съ быстротою вѣтра Омаинъ-Чабукъ очутился въ Египтѣ, гдѣ выдавалъ себя за купца, торгующаго драгоценными камнями. Царевна египетская пришла покупать драгоценныя камни и была поражена красотой и благородствомъ Омаина. Омаину удалось завязать сношеніе съ царевной при посредствѣ жены своего домохозяина и пробраться въ ея чертоги. Царевна рѣшила выйти замужъ за Омаина. Отецъ царевны сначала воспротивился этому, но потомъ, хорошо познакомившись съ Омаинемъ на охотѣ и убѣдившись, что онъ не простой купецъ, далъ свое согласіе.

Этимъ собственно кончается стихотворная часть Омаиніани. Во второй преимущественно прозаической части рассказана исторія египетскаго царя Али-Капура, отца царевны, которая выбрала себѣ въ супруги Омаинъ-Чабукъ. Послѣ воцаренія Али-Капура, которое было отпраздновано съ большою пышностью и раздачею безчисленныхъ богатствъ, въ Египетъ прибылъ со всѣмъ своимъ народомъ величайшій въ мирѣ витязь Гурдзи-богатырь и просилъ мѣста для поселенія. Али-Капуръ съ радостью принялъ прославленнаго богатыря, отвелъ ему двѣ области въ Египтѣ и вы-

далъ за него замужъ свою сестру. Отъ этого брава родился сынъ Заваръ. Къ тому же времени у бездѣтнаго до того Али-Капура родилась дочь Бурна-Меликъ. Гурдзи-богатырь умеръ, сынъ его Заваръ возмужалъ. Онъ если не превосходилъ, то по крайней мѣрѣ не уступалъ своему отцу, владѣлъ старою Немса и наводилъ страхъ на Римъ. Когда дочь Али-Капура, Бурна-Меликъ, выросла, отецъ послѣ совѣщанія съ визирями отказался отъ престола и посадилъ на царство свою дочь. Она не желала видѣть мужчинъ, и даже при ней нельзя было говорить о мужчинахъ; письменно докладывали ей обо всемъ и письменно она дѣлала распоряженія. Такъ прошли три года царствованія Бурны-Меликъ, когда въ Египтѣ появился Омаинъ-Чабукъ. Заваръ былъ влюбленъ въ Бурну-Меликъ, и старшая воспитательница ея дала слово Завару отъ лица своей воспитанницы, что если когда-нибудь Бурна-Меликъ захочетъ мужа или имя мужчины будетъ упомянуто при ней, то это будетъ непременно Заваръ. Узнавъ о появленіи въ Египтѣ Омаина и о любви къ нему Бурны-Меликъ, Заваръ письменно потребовалъ объясненія отъ старшей воспитательницы, но, не получивъ удовлетворенія, съ войскомъ явился въ Египетъ. Состязаніе между Омаиномъ и Заваромъ длилось нѣсколько дней. Наконецъ, побѣдилъ Омаинъ и женился на Бурнѣ-Меликъ. Послѣ великолѣпной и пышной свадьбы Омаинъ со своею супругою на конѣ-самолетѣ возвращается въ Индію. Отецъ уступаетъ ему тронъ и задаетъ ширь. Изъ Египта привозятъ массу богатства въ приданое. Посреди такой радости Саридану докладываютъ, что среди табуновъ его появился необыкновенный бѣлый конь, похожій на слона, который, истребивъ пастуховъ и людей, угналъ лошадей. Омаинъ и Сариданъ выступаютъ на охоту и встрѣчаютъ чудовищнаго коня. Омаинъ накидываетъ арканъ на его шею, но не можетъ удержать и, оставивъ отца, гонится за нимъ.

Черезъ 10 дней Омаинъ присталъ къ большой горѣ, у подошвы которой стоялъ громадный чинаръ. Подъ этимъ деревомъ Омаинъ побѣждаетъ двухъ дэвовъ и ихъ служителя. Отъ одного изъ нихъ Сари-дэва Омаинъ узнаетъ, что онъ находится въ царствѣ Бѣлаго-дэва, потомка того дэва, котораго убилъ герой Ростомъ въ Мазандеранской странѣ. Дэвъ этотъ можетъ превращаться въ кого и во что угодно, но большею частью превращается въ бѣлаго коня и недавно вернулся изъ далекой страны, пригнавъ черныхъ коней изъ табуна индійскаго царя. Омаинъ отправляется и убиваетъ Бѣлаго-дэва, другіе дэвы прячутся въ крѣпости на горѣ, но потомъ уходятъ черезъ потаенный ходъ. Остаются въ крѣпости только женщины и въ числѣ ихъ красавица-плѣнница, дочь Балхи-Бухарскаго царя. Омаинъ овладѣваетъ царствомъ Бѣлаго-дэва и приглашаетъ къ себѣ черезъ Сари-дэва своихъ родителей и жену. До ихъ пріѣзда Омаинъ влюбляется въ дочь Балхи-Бухарскаго царя. Пріѣзжаютъ жена и родители Омаина. Дочь Балхи-Бухарскаго царя нравится всѣмъ, и супруга Омаина совѣтуетъ и проситъ его взять ее второю женою, на что Омаинъ съ радостью соглашается. Послѣ свадьбы Омаинъ со второю женою ѣдетъ въ Туранъ, къ своему тестю, царю Балхи-Бухара. Царство Бѣлаго-дэва онъ предоставляетъ Сари-дэву. Около Балха (Балхети) Омаинъ убиваетъ двухъ бобровъ. Въ самомъ Балхетѣ Омаинъ застаетъ посла константинопольскаго царя, который, вернувшись назадъ, такъ описалъ доблести и достоинства Омаинъ-Чабука своему государю, что тотъ рѣшился отправиться въ Индію, чтобы повидать Омаина. Путь кесаря лежалъ черезъ Персію, гдѣ царемъ былъ Ануширванъ. Онъ принялъ кесаря съ подобающими почестями и вызвался сопровождать его въ Индію. Къ индійскому царю Саридану предварительно былъ отправленъ гонецъ съ извѣщеніемъ о пріѣздѣ высокихъ гостей. Сариданъ вызвалъ Омаина изъ Балхи-Бухара. Послѣдній пріѣхалъ вмѣстѣ съ своимъ

тестемъ, Саканъ-Чинелемъ. Такимъ образомъ, сошлись вмѣстѣ четыре знаменитѣйшихъ государя. Послѣдовали пиры и празднества. Чаша изъ лала шла кругомъ, и цари произносили тосты. Въ память о совмѣстномъ пребываніи цари высказываютъ мудрыя мысли, которыя вращаются около одной и той же идеи, что молчаніе лучше, чѣмъ необдуманная слова. Затѣмъ Омаинъ совершаетъ еще одинъ подвигъ на глазахъ царей. Онъ побѣждаетъ богатыря Кара-Каила, который появился въ столицѣ Индіи и навелъ страхъ на жителей. Послѣ всего этого цари, трогательно простившись другъ съ другомъ, возвращаются въ свои государства.

94 (= 3343). Книга, написанная Іосифомъ Аримаѳейскимъ, ученикомъ Господа Нашею Ісуса Христа. Сообщение объ Воскресеніи Господа Нашею Ісуса Христа и о построеніи первой церкви святой царицы нашей Богородицы и прислужницы Маріи въ городѣ Лиддѣ. წიგნი რომელი დასწერა იოსებ არიმათიელმან მოწაფემან ო ოსა ჩნისა ივ ქესმან; და უწყება აღდგომისათვის უფლისა ჩნისა იესო ქესა, და აღშენებისათვის ეკლესიისა, რელი იგი პლი აღშენა ლუდს შინა ქალაქსა წმიდისა დედლისა ჩნისა დის მშობელისა და შდის ქალწულისა მარიამისსა. Новая рукопись, въ 27×21 сант., написана скорописью мхедрули на почтовой бумагѣ, съ кинноварными заглавіями, и заключаетъ въ себѣ 12 страницъ.

Статья эта списана въ 1900 году съ пергаментной рукописи Аѳонскаго Иверскаго монастыря священникомъ Алексѣемъ Бакрадзе для библіотеки Общества грамотности, но она тогда уже была отпечатана профессоромъ Н. Марромъ съ русскимъ переводомъ и изслѣдованіемъ (см. Тексты и разысканія по армяно-грузинской филологіи, кн. II. СПБ. 1900). Марръ издалъ свой трудъ по тремъ спискамъ, изъ которыхъ главнымъ былъ аѳонскій 977 года, вѣроятно, тотъ самый, съ котораго списалъ разбираемую статью А. Бакрадзе. Тѣмъ не

менѣе, въ нѣкоторыхъ мѣстахъ нашъ текстъ представляетъ замѣтныя различія сравнительно съ изданіемъ Марра, и это понятно послѣ сообщенія издателя, что онъ сфотографировалъ текстъ этой статьи, но двѣ пластины оказались неудачными, а потому заглавіе и стихи 1—7 и 59,3—70,4 напечатаны имъ на основаніи двухъ другихъ списковъ Церковнаго музея (№№ 144 и 244).

Для сличенія мы считаемъ нужнымъ привести тутъ текстъ, соотвѣтствующій 1—8 стихамъ изданія Н. Марра:

მეათცხრამეტელსა წელსა მეუობასა ტიბერის კეისრისა რომთა მეფობისსა და კდ მეათცხრამეტესა წელსა მეფობასა ეროდესსა, ძისა ეროდე გალილეველთა მეფისა; და ხელმწიფებასა ურიათა ზედა პონტოელისა პილატესა; და მთაერობასა როფესსა და ბალიანოსისა, წელსა მეოთხესა მეორისა ბალიანოსისა; მღვდელთ მოძღვრებასა ურიათა ზედა ანასა და კაიაფასა აღწერა იოსებ არიმათიელმან უწყება ესე მორწმუნეთა მიმართ უფლისა ჩნისა იჲჲ ქესა დასამტკიცებელად გამოცხადებისათვის ჭეშმარიტად აღდგომისა უფლისა ჩნისა იჲჲ ქესსა. თქვა იოსებ ესრეთ, ვითარმედ აღსდგა უფალი ჩნი იჲჲ ქე მკვდრეთით, შემდგომად გამოცხადა მე იოსებს პირველად, რაჟამს ვიყავ საპყრობილესა შინა, რამეთუ მღვდელთ მოძღვართა ერისათა და მწიგნობართა შემადგეს მე სახლსა შინა საპყრობილისასა ამის ჯერისათვის, რამეთუ მივედ პილატეს ხელმწიფისა თანა და მოვითხოვე გვამი იესოსი. ხოლო რაითგან მიეცა უფალი, კრებული მოწაფეთა დაიმაღნეს დღეთა რაოდენთამე. ხოლო მე ვინადგან პილატეს მოყვარე ვიყავ და კადნიერ ვიქმენ მის ზედა, და მივემთხვიე აღსრულებად საწადელსა ნებისა ჩემისასა. და ჩემთან წარვიყვანე ნიკოდიმოზ, რომელი იგიცა მოწაფე იყო ჩემ სახელდე ქრისტესი, და გარდამოვჰკენით კელითა ჩნითა ძელისა მისგან და აღვიღეთ შიშით და შევმუსრედ იგი სულწელებითა, და სამოსელსა ახალსა შევხვიეთ, და დავედვეთ საფლავსა შინა ახალსა გამოკვეთილსა კლდისაგან. და მისი არს ხელმწიფება აღდგომისა, ვითარცა იგი ჰრქვა ურიათა: ვდ დაჰკენით ტაძარი ესე და მე აღვადგინო იგი მესამესა მას დღესა.

Переписчикъ нашей рукописи священникъ Алексѣй Бакрадзе замѣчательный каллиграфъ въ духѣ стараго времени. Онъ одинаково хорошо пишетъ какъ церковнымъ, такъ и гражданскимъ письмомъ. Въ наше время онъ единственный грузинъ, который съ необыкновенною любовью занимается переписываніемъ старыхъ рукописей. Кромѣ того, онъ очень порядочный иконописецъ. Копіи съ фресокъ и миниатюръ снимаетъ превосходно. Теперь онъ глубокій старикъ и съ 1898 г. подвизается на Аѳонѣ.

95 (=3344). Книга святого отца нашего Касіана Римскаго о восьми дурныхъ помыслахъ (გრძეხაღ). წიგნი წმიდისა მამისა ჩვენისა კასიანე რომაელისა რვათა მათ ბოროტთა გულის სიტყვათათვის. Новая рукопись, въ 27×20,5 савт., написана скорописью мхедрули на почтовой бумагѣ съ киноварными заглавіями, на 14 листахъ. Статья списана священникомъ Алексѣемъ Бакрадзе съ пергаментной аѳонской рукописи въ 1900 г. Начало: თქმული წმიდისა მამისა ჩვენისა კასიანე რომისანი რვათა მათ ბოროტთა გულის სიტყვათათვის: ნაყროვნებისა, სიძვისა, ვეცხლის მოყვარებისა, რისხვისა, მწუხარებისა, მოწყინებისა, ცუდად მზვობებისა და ამპარტავანებისათვის.

უპირატეს ყოველისა ჯერ არს ჩვენდა თქმად მარხვისათვის, რომელი იგი წინააღმდეგომ არს ნაყროვნებისა, და სახისათვის, და საზომისა მისისათვის და თუ ვითარ ჯერ არს საზრდელისა მიღებად. ხოლო არა თავით თვისით რაჲ ვსთქვათ, არამედ, რომელი იგი წმიდათა მამათაგან გვისწავიეს, რამეთუ მათ არა ერთი წესი დასწერეს მარხვისა, არცა ერთი კანონი დასდევს ყოველთა ზედა, და არცა ერთსა საზომსა ზედა ბრძანეს ყოველთა მარხვა, ამისთვის რამეთუ ყოველთა არა ერთი საზომი აქვს, არცა ერთი ძალი, არცა ერთი ჰასაკი, რამეთუ რომელიმე ბერ არს, და რომელიმე ქაბუკი, გინა რომელიმე უძღუერი არს და რომელიმე ძლიერი.

Конецъ VIII главы: და ესე ყრ მამათა ჩნთა უწყადეს და ამისთს ყთავე ერთბაშად გვასწავეს: ვლ საფუძველი უცთომელი სისრულისა არა არს თენიერ სიმდაბლისა და შიშისა ღთისა და სიმშვიდისა და სრულისა უპოვარებისა, რლთა მრ სრული სიყვარული წარემართების, ვლ ღისა მიმართ და მერმე მოყვისსა მადლითა და კაცთ მოყვარებითა უფლისა და მაცხოვრისა ჩნასა იესო ქესითა, რლსა შვენის ღბა და პატივი, თნ მამით და სულით წითურთ, აწ და მდის და უკრ უკვ. ამინ.

96 (=3342). Письмо (епистолия) Діонисія Ареопагита, написанное апостолу Тимоѳею. წ. დიონოსი არიოპაგალის ეპისტოლე ტიმოთე მოციქულისადმი მიწერილი. Новая рукопись, въ 26,5×20 сантиметра, написана скорописью мхедрули съ киноварными заглавіями на 5 листахъ. Статья эта списана священникомъ Алексѣемъ Бакрадзе съ пергаментной афонской рукописи въ 1900 г. Начало:

ეპისტოლე წმიდისა დიონოსი ბრძენთა მთავრისა და ათინელთა ეპისკოპოსისა, რომელი მიუწერა წმიდასა ტიმოთეს საყვარელსა მოწაფესა მოძღვრისა თვისისა პავლესსა: პეტრესთვის და პავლესთვის.

გიკითხავ საღმრთოსა მოწაფესა, შეილსა სულიერსა, ჰეშმარიტისა მამისასა, და მეგობარსა სათნოსა, რომელმან აღასრულე ნება მოძღვრისა თვისისა და დაითმინენ მისთანა ყოველნი ჭირნი და ვნებანი, და თავს ისხენ მისთანა ყოველნი ღვაწლნი და შეიწყნარე მისთანა ყოველი შიმშილი და წყურვილი, შიშულობა და ყინული, და მიითვალე ამისთანა ყოველი ყვედრება და შეურაცხება, სატანჯველი და ვანკითხვა, და განფრდილიყავ ყოველსა ჟამსა მისთანა შრომითა და რუდუნებითა და სიმწარითა შფოთთა შინა და განსაცდელთა, და განკრძალულად მეტყირთა მსახურება იგი სათანადოჲ, მარხვითა და მღვიძარებითა, ლოცვითა და სიმდაბლითა.

Конецъ: და ყოველთა, რომელთა იხილეს და უკვირდათ

და მისცეს დიდება ღმერთსა და ირწმუნეს ჭეშმარიტად, ვითარ-
მედ ესე თავი არს წმიდისა პავლესი, რომელი იგი მონა იყო და
მოციქული უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტესი, და მისა შეესწირათ
მარადის დიდებასა, პატივსა და თაყვანისცემასა, მამასა თანა
სულით წმიდითურთ, და ჩვენცა მისთანა ვადიდებდეთ ყდ
წმიდასა სამებით დიდებულსა ღმერთსა აწ და მარადის და უკუნითი
უკუნისამდე, ამინ.

97 (—3346). Книга св. Θεодора юродиваго. წიგნი
წა თეოდორე სალოსად საგონებელისა. Новая рукопись, въ
22,5×18 сант., писана скорописью мхедрули съ киповар-
ными оглавленіями на 7 листахъ. Рукопись переписана свя-
щенникомъ Алексѣемъ Баградзе въ 1895 г. Св. Θεოდоръ,
какъ видно изъ текста, родомъ былъ изъ Сербіи. Начало:
ქვეყანასა სერბიისასა, რლსა აწ სახელსდებენ ბულღარად, ამას
ქყანასა სარასი ქალაქსა შა იყო კაცი ერთი, რლსა ეწოდებოდა
თეოდორე. ესე კაცი ღისა თეოდორე იყო ფდ წრფელი, რამეთუ
არა რაი აქუნდა ყდვე სიბრძნე სოფლური, და ამისთს სახელ-
სდებდენ მას სულელად, და მეორე მის მიზეზისათს, რლ
თავისობას იგი არ მისრულ იყო ეკლესიასა შა. ერთ ღროს
მოიწია მესამე კვირიაკე დიდმარხვის ცხოველს მყოფეთი ჯვა-
რისა, და იხილნა მრავალნი ერნი მიმავალნი ეკლესიად, და
გამომავალნიცა მუნით, განკვირდა წრფელი თეოდორე და სთქვა
გულსა შა თსა, წარვიდე მეცა და ვიხილო, თუ რაისათს
შედიან ეკლესიად სიმრავლე ერისა. მაშინ შევიდა ეკლესიად და
იხილნა ერნი თაყვანის მცემელად ჯვარისა და ესეცა აღიძრა
ბაძვად მათდა, და მსგავსად მათსა ამანცა თყნისცა ჯა პატიო-
სანსა და მხიარულითა გულითა და სასოებით ამბორს უყო, და
ესე ერთთა სასოებითა სდგა მუნ წასა ეკლესიასა ვე წირვის
გამოსლვადმდე.

Конецъ: მე საქართველოს არხიმანდრიტმან იოაკიმ მთაწმი-
დელმან ჩრსა მონასტერსა შინა და ასკალოს ამფილოქეს
კელიასა შა აქუნდა და მუნ ეპოეთ მამათ ცხოვრება ერთი,

და მას შუა ეწერა, და მუნით ბერძულისა ენისაგან ქართულსა ზედა გარდმოვიღე, და აღმომკითხველთა შუა ამისთა იყავნ მადლი წინა სამების ლოცვითა თეოდორესითა, ყა მისსა მისითურთ, სულით ხორციით ჩნითურთ. და ჩვენიცა მონასტერი და ჩნცა მოხსენებულ ვიქმნნეთ, და მადლი მათივე და კურთხევა იყავნ თქვენ ზედა საუკუნოდ. ამინ.

Изъ этой записи видно, что житіе св. Θεодора перевелъ грузинскій архимандритъ Іоакимъ на Аѳонѣ. Оригиналъ оиъ нашелъ въ житіи святыхъ, писанномъ на греческомъ языкѣ, въ келіи Амфилоха въ Аскалонѣ.

Въ концѣ имѣется приписка Алексѣя Бакрадзе, изъ которой видно, что оиъ списалъ въ 1895 г, съ одной рукописи, переписанной вѣжымъ Іоанномъ въ 1767 году, слѣдующія произведенія: Балавари (т. е. Мудрость Балавара), Молитву покаянія и Житія Θεодора Божіяго челоѡѡка. შესწავება. ერთ ძველ ხელნაწერიდან 1767 წელს დაწერილისა ვისგანმე იოანესა ამოვსწერე: ა) ბალავარი. ბ) ლოცვა სინანულისა და გ) თეოდორე ღვთის-კაცის ცხოვრება ესე მღვდელმა ალექსი ბაქრაძემ 1895 წელსა. Рукопись Балавари, переписанная Алексѣемъ Бакрадзе, теперь имѣется у меня подъ руками. Она поступила ко мнѣ послѣ изданія мною этого произведенія.

98 (==3345). Сказаніе о построеніи Святой Софїи въ Константинополѣ. უწყება და თხრობა აღშენებისათვის დიდებულისა სიბრძნისა ღისა აია სოფიას ტაძრისა. ესრეთ აღეშენა ჰლ და შრ ქალაქსა შუა კონსტანტინეპოლის ახალსა რომსა. Новая рукопись, въ 20,5×16,5 сант.; написана мелкою скорописью мхедрули съ киноварными оглавленіями на 7 листахъ. Переписана священникомъ Алексѣемъ Бакрадзе въ концѣ XIX вѣка, какъ самъ переписщикъ замѣчаетъ, съ древнѣйшей рукописи: აია სოფიას ეკლესია (ძველი მოთხრობა) უძველესი ხელნაწერიდამ. Текстъ этой рукописи впервые печатается: დიდი სიბრძნისა ღვთისა (წმინდა სოფია) ეკლესია

პლ აღაშენა კონსტანტინე დიდმან სიონად, მსგავსად წისა აღათნიკესა და წისა აკაკისსა, და განასრულა იგი მრავლითა სვეტებითა და დიდროანით ძელებითა და ეგო იგი მტკიცედ აღშენებული წელთა სამოცდა ოთხმეტთა.

დროსა მეფის დიდი თეოდოსისსა, ოდესაც წა მეორე კრება იქმნა, და წა გრიგორი ღის მეტყუელი წარვიდა პლსავე თვისსა ეკკლესიასა ნაზიანს, მაშინ პოვეს დრო არიანოზთა, და დასწევს გვამი დიდისა მის სიონის ეკკლესიისა სოფია წისა, დღეთა ნეკტარიოს პატრიარხისათა, რნი იყო საყდარსა წისა ირინასსა ძველსა კონსტანტინეს მიერვე აღშენებულსა; და ორ წელ დაუხურავად იყო წა სოფიას ეკკლესია. მაშინ დიდმან მეფემან თეოდოსი უბრძანა როვენის მაგისტროსსა და შეკრა კამარითა პილაკისათა ქვეთკირად, და შდ 32 წლისა მეფობისა დიდისა თეოდოსისა განელეს 85-თთა წელთა დიდისა კონსტანტინესითგან ვწ მეხუთე წლამდე მეფობასა იუსტინიანე დიდისა, შდ სრვისა, რნი იქმნა საეტლო ურმით სამღერელსა (რლსა იპოდრომად უწოდებენ), სადაცა მოისრა სული 35,000 განდგომილებითა ორთა კერძოთა თავადთთა იპატოოს პატრიკისა და დიმარხოს ვენოტოსთა მხიოსანთა კერძისა. მეხუთესა წელსა მეფობასა იუსტინიანი დიდისასა შთაბერა ღწ გულსა მისსა აღშენებად ტაძარი ღისა, რლ სხვა არლა აღშენებულ იყოს ესე ვწი აღამისითგან და მიუკწ. მიუწერა ყთა ქვეშევრდომთა მისთა, მთავართა, ერისთავთა, სატრაფთა, ბჭეთა და გამგეთა თემთასა, რათა ძიება ყონ ყრითა გულს მოდგინებითა და ხარკებითა მარმარილოთა ფერად-ფერადთა, სვეტთა პატოოსანთა, კუთხთა სხვა და სხვა გვართა, წყრთილთა, ბალავართა, სვეტის თავთა შვენირთა, კეთილ საშენებელთა მარმარილოთა, კანკლის კართა და ყოველთა სახმართა ეკკლესიისათა. ხოლო მათ ბრძანებისამებრ მეფისა ძიება ყვეს, და პოებდეს კერპთა ტაძრებში, აბანოებსა და სახლებსა, პლ ყოფილთა მთავართასა. შეკრიბნეს ყოველის მხრით და წარუდგინეს მეფესა სამეფო ქალაქში ყოველმა თემმა: აღმოსავლეთის, დასავლეთის, ჩრდილო და ბღვარის, ქალაკის და კუნძულის, ზღვის ერთა და მკვიდრთა. და რვანი

იგი სვეტნი შეენიერნი რომაულნი *) წარმოსცნა ქერიემან ვინმე დედაკაცმან რომაელმან სახელით მარკია, რომელიცა ქონდა მზითვად მამულისაგან თვისისა. ეს სვეტნი იყენეს რომს ტაძარსა ელიასსა, რი აღაშენა ავლიანოს მეფემან რომმან შდ განმცემელმან თავისა თსსა სპარსთა. და კდ შეიღნი სვეტნი მწვანენი ღირსად საკვირველნი წარმოსცნა კოსტანტინე ეფესოს ერისთავმან. და პლ მოხსენებელმან დედაკაცმან მარკია რომმან ქერიემან მოუწერა იუსტინიანე მეფესა ესრეთ: „წარმოვსცენ სვეტნი სწორნი ზომითა და სწორნი სისწორითა“. და კდ სხვანი სვეტნი წარმოსცნეს კუმბიკით, რნიმე ტროადით და სხვანი კუკლა და ნიოსით. მთავარნი მეფისანი და ყნივე შეძლებულნი თვისა თვის ერთი ერთსა ხდებოდეს საღთოსა შურისათს და სიყვარულისა და მომადლებისთს მეფისა. შეიღსა წელს და ნახევარსა სახმარი დიდ ძალი შემოკრბა ღის სახლისათვის. მეთვრამეტესა წელსა იუსტინიანეს მეფობისასა, 538 წელსა, პლ მოხსენებული ტაძარი, დიდისა კონსტანტინეს აღშენებული, სარაქველითურთ აღმოჰფხვრა, და ნარღვევი კიდე განკრბა, რ ყნივე ნიეთნი ფდ აურაცხელი შემოენიეთა. იწყო აღგილსა ეკკლესიისასა განვრცელებად ყლრითურთ გარეშემო, სულისა საცხოვრებელად, და რაოდენსაცა ქონდა მუნ შენებულნი, ორკეცსა ფასსა უბოძებდა მათ მეფე, რა უბიწო და უდრტენველი ტაძარი მოუპყრას ღა მსხვერპლად. პლ მიხვდა სახლი დედაკაცისა ვისიმე ქერივისა სახელით ანნასი, აფასეს 85 დრაკნად, მაგრამ დედაკაცმან არ ინება ვანყიდვად, თუმცა მეფემანცა მრავალგზის მიუელინნა, მაგრამ მაინ და მაინ არ ინება, ად რქვა ესრეთ მათ: „50 ლიტრა ოქროცა რომ მომცეთ, მაინც არ შეიძლება გაყიდვა ჩემის სახლისა“. მაშინ თვით მეფე მიბრძანდა კარსა მის ქერივისსა და უბრძანა: „დედაკაცო, ჩემთს რომ პალატს ვაშენებდე, მაშინ მართალ ხარ, რომ არ მომყიდო აღგილი ში, და რადგან სახლს ღისსა ვაშენებ, გთხოვ ნუ დამაბრკოლებ მე“. —

მაშინ დედაკაცი დავარდა ფერხთა მეფისათა და ცრემლით ევედრებოდა, საფასე არ მნებაეს, მეფეო, ჩემის სახლისა, და

*) იტყვის პლუტარხ ასიკრიტი, ეპისტოლის მწერალი იუსტინიანესი.

რადგან ღიშ ტაძარს აშენებ, მიიღე უფასოდ, რა ღღესა მას
სასჯელისასა მეცა მაქენდეს მადლი მცირე ნაწილი, და გვედრები,
რა ბრძანო დამარხვა ჩი მახლობელად სახლისა ჩემისა. და
მეფემან აღუთქვა ესე ყოფად, რა ოღესაც გათავდეს ეკლესიის
შენება, და მოკედეს დედაკაცი იგი, დაემარხოს, ვა მემამულე
ადგილს თსსა, და ეგოს სახსენებელი მისი, და არს ადგილი იგი
სახლად საჭურჭლედ ყლშ ეკლესიის სამკაულისა, რლსა
აგიაფურნო უწოდიან. ხ რლსა იგი აგიაფრე არ უწოდიან,
და საკხლი ყი და ადგილი საფსალმუნეთა ვე საშუალ ეკ-
კლესიისა, იყო სახლი ანტიოხოს ყვერულისა (პროტოვისტარის-
სა), დაფასეს 30 ლიტრად, და იგი განკრთა და არა ინება
განსყიდვად სახლისა თსისა, და მეფემან აღუთქვა ორკეცად
მიცემა საფასისა ვე ას ლიტრამდე, ხ უკეთური იგი განფიცხნა
არა განსყიდვად. მეფემან არა ინება უნებლიეთ და უსამართ-
ლოდ წართმევა, რადგანაც სამართლის მოყვარე იყო და
ბოროტის მოძულე, ად დიდად მწუხარე იყო, ეძიებდა ღონესა
და ზრუნვიდა მეფე. მაშინ სტრატეგიოს მაკისტროსმან, სამეფოთა
საჭურჭლეთა ზედა მდგომმან, სულიერებრ ძმამან მეფისამან,
აღუთქვა მეფესა, რა მოასყიდიოს სახლი ღონითა მით: რ ესე
ანტიოხოზ ყვერული ფდ იპოდრომის მოყვარე იყო, და ცხენტ
სარბიელისა ხილვასა მოსურნე, მაშინ სტრატეგიოს მაკისტროს-
მან ღღესა იპოდრომისასა შეიყვანა საჭურჭლესა, დასეა და არა
განუტევა განსვლად. იწყო ყვერულმან კრჩხიალებით ხმოზად:
„გამიშვი მე იპოდრომისა ხილვად, და ნებითა ჩემითა მიყვილო
სახლი ჩემი მეფესა“. და ვა დასჯდა მეფე ადგილსა თვისსა, სადაცა
არს დასაჯდომელი მეფისა, ღღესა იპოდრომისასა, და მიიყვანეს ან-
ტიოხოს ყვერული და ნასყიდობის ხელით წერილი დასწერეს,
წა წერითა კესტორისითა და ყთსეკინტონთა მთავართათა. პლრა
წესი იყო: ოღეს მეფე იპოდრომად აღვიდოდა, უცებ ევნუხნი
ეტლებითა გამოვიდოდნიან რბევად, მაშინ ხელით წერილის
მიზეზით დაგვიანდა რბევა ცხენტა, და მრითგან განეწესა
დაწესება ეტლთა რბევისა და გიეს ღღეინდელად ღღემდე.
და მარჯვენესა კერძოსა სადგურსა ვე სვეტალმდე წა ბასილისა

საზღვრისა ტაძრისასა იყო სახლი ხარითონ საქურისისა, რლსა ნართაულად ეწოდა შინოპოლო, რი გამოითარგმნების ღრედის მართვე. ამან მასვე ღღესა სისრულით და მადლობით მიყიდა. კდ მარცხენით კერძო სადგურსა ვე სვეტადმდე წისა გრიგორი სკთმქმდისა იყო სახლი ქსენეფორესი, მასვე ღღესა მანცა სიხარულით და მადლობით მიყიდა. ხ მან ანტიოხოს ყვერულმან რქვა მეფესა, „: ვე ორკეცად მიღებად საფასესა უმჯობეს მირჩევიას, რა გამოსლვასა ეტლთასა სარბიელად ვდ ოთხთავე ინოხთა მე პატივი მიყონ და თაყვანისმცენ, და ეგრეთ აღზდენ ეტლთა“. მაშინ ბრძანა მეფემან ესე ყოფად საბასრობელად, რა ყთა იზოდრომთა დაჯდებოდის საშვალსა კანკელსა, და უკანა კერძოდ თყნის იცემებოდის ინოხთაგან საცინელად და ეგრეთ აჰკდენ ეტლთა და ესრეთცა იქმნა ღღეინდელად ღღემდე, რლსაცა უწოდენ არხონ-ტოკათახთანიო (რი გამოითარგმანების ერისთავი ქვესკნელისა), შემოსენ თეთრსა ქლამინდსა აჰრელებულსა.

კდ ოთხთა სხვათა ადგილსა დასაბანელისასა იყენეს სახლნი მამიანო პატრიკისა სელევიკიელისანი, რლ აფასეს 95 ლიტრად, ამანცა სიხარულით მიყიდა მეფესა. ხ მეფემან იუსტინიანე განზომა ადგილი ეკკლესიისა და პოვა კლდესა გვირგვინი საქხეველიდგან ვე კამარამდე, და მოთხარა გარემო საძირკველი სიღრმედ საზომითა ღღისა გუმბადისათა, და კამართგან ვე შემოსავალადმდე ღღისა სტოვაჟსა განმარტა საძირკველი, და დაღებას საფუძელისსა მოუწოდა ეგეტქიოს პატრიარხსა, და მან ყო ლოცვა სიმტკიცით დამყარებისათს ეკკლესიისა ღღისა. მაშინ მეფემან იუსტინიანე აღიღო თვით ხელითა თსითა კირი შეზავებული, მადლობდა ღა, და პლ ყთსა მან შთაასხა, და უწინარეს დაწყებისა ღღის ეკკლესიისა აღაშენა ეგეტერი ოქროს სოფითა მრგვლად, და შეამყო პატიოსნის მარმარილოითა, წის იე ნათლის მცემელის სახელზე, მახლობელად ქამის სალოცავისა, რლსა ვაპტისტერ უწოდენ (რლარს სანათლო), და მუნ დაირენს მთავრითურთ მახლობელობისათვს ტაძრისათა, და მრავალგზის მუნვე ისერის. მერმე აღაშენა მოსავალი საიდუმლოდ პალატითა, ვე ღღად ეკკლესიამდე, რ მღღის მოვიდოდის და ვერ ხეღვიდენ

მომავალსა, ვემდის მოეხლოს მოქმედთა ტაძრისათა. ხ^რ იყენეს ხელოვანნი მოძღვარნი რიცხვით ასნი და თითოეულს კაცად კაცადსა ყვეს მოქმედნი ას ასი კაცი, რიცხვით 5,000, და მოძღვარნი 50 თ^რ სითა მოქმედებითა მარჯვენესა კერძოსა აშენებდეს და 50-ნი ერთ კერძოსა, სისწრაფისათს და მალიად შრომისა ერთმანეთისა შუროთა. ხ^რ სახე ტაძრისა ანგელოსმან ღირსმან ასწავა მეფესა პლითგანვე გონებით მეცნიერებით აღშენებად სიმტკიცითა, სიბრძნითა საღთოითა, ვა^ნ შეგვანდა აღმართებას ესე ვითარისა ტაძრისასა. და დადგნა ქვაბნი ღიდნი, აგობდა ქერსა და ნაგობითა მით ზავებდა კირსა ქვიშასათანა კეცისსა ნაცვლად წყლისა, რ^ა მალიად შემყოფელი არს წებოს სახედ, და ეგრეთვე ძეწნის ხისა ქერქსა აგობდა ქვაბითა ქერსათანა საზავებლად კირისა. და იქმოდეს კეტორკინისათა ოთხ კედლად, 50 წყრთა ერთ კერძო, და 20 მტკაველი სისქე იყო საფუძველისა და მით შესძრწვიდეს საფუძველსა და ნელტფილითა ზავებდეს კირსა და ზ^ნ კერძოდ დასდებდენ ღიდსა ქვასა, მით საზომითა კეტითა და სამსჭკლითა დამსჭვალიდეს ამ სახედ. რ^ა საფუძველი აღმოიყვანეს სწორედ მიწისა. მაშინ პ^ლ ხსენებელთა ზ^ნ მდგომთა აღთვალეს წარგებული ოქრო კენტინარნი ოთხას ორმოცდა თორმეტი, ესე სწორებისა ოდენ იყო ეცხლი, კ^დ ყ^{თა} დღეთა მოვიდოდა პალატით და დაიდებდა უ^რ სახილაეთათ^ნ, და ვინცა ერთი ქვა მიიტანის, აჟურა ერთი მიეცის, ნუთუ ვინმემან გბოს და თქვას სიტყვა გმობისა, ანუ და ოდეს ეკიდოს ქვა, ნუ უკვე დაშოვრეს და სულთითქენეს, გინა ქყანასა დასცეს და მარმარილო განტეხოს. და ესე წარსაგებელი ყ^რ წაეგებოდა ხელითა პ^ლ მოხსენებულის სტრატეგიოსა საჭურჭლეთ მცველისათა, რ^ი იყო სულიერებრი ძმა იუსტინიანე მეფისა. და რ^აჟს აღმალლეს და აღმართებდეს სვეტთა რომაულთა და მწვანთა, თვით მეფე თავით თვისით ყ^დთე არა დაჯდის განსვენებად, თ^ნ უდგნ ხარკებისათს ქვისა მთლელნი და კვერით ხუროთ და ყ^რით მაშენებლითურთ; და სისწრაფსათს, გარეშე საფასისა მოქმედთასა, კკ^{ესა} შ^ნ ერთგზის საბოძვარი მისცის, ოდესმე თითო ღრაკანი და ოდესმე უმეტეს. და თვით თავადსა მეფეს მისი თეთრი შესა-

მოსელი თხელი და მცირე სუდარი თავსა ესხის და ხელთა აქენ წკეპლი სისუბექისათს და სიცხისა, რა არა შეოფლდეს. მაშინ აღმართნეს კამარანი მარჯვენით და მარცხენით, შებერნეს სამხრონი და ყურეთა კამარანი, და განაწესა სტრატეგიოს ბრძანებითა მეფისათა, რა ღღეს შაბათსა, ეს მესამესა დღისასა მივიდოდნან მოქმედნი და ხელოვანნი, მიიღებდენ აჟურასა და ისერებდენ პალატსა.

ხ ეგნათიოს პლჷმან გალატოზთა მთავარმან დაუტევა ძე თსი ზა კერძოსა შენებულსა მხარსა მარჯვენესა მცველად ჭურჭელთა ხუროთა მაშენებელთასა, და ყრმა იგი იყო 14 წლისა, დაჯდა მცველად. წარმოუდგა საჭურისი შეენიერი შემკული ბრწყინვალედ, მსგავს იყო ეს პალატით მოვლინებულსა, და რქვა ყრმასა მას: „რასა საქმისათს იყოენებნ, და საქმესა ღისსა რად არა შერებიან და არ აღასრულებენ მალიად, ად დაუტევებიან და წარსულ არნ ჭამად?“ მიუგო ყრმამან საჭურისსა მას და რქვა: „უო ჩო, მალიად მოსლევად არნ“. კდ რქვა საჭურისმან ყრმასა მას: „წარვედ და მიუთხარ, ისწრაფეთ აღსრულებად საქმეთა ღისათა“. მიუგო ყრმამან: „ვერ წაეალ, უო, რომ დამეკარგოს რაიმე ჭურჭელთაგანი ხუროთა და გალატოზთა, ისინი ძალიან გამლახვენ მე“. კდ რქვა საჭურისმან მან: „წარვედ სწრაფით და ხმა უყავ მალიად მოსლევად, და მე გეფუცო შენ შეილო, ესრეთ აიასოფიას (ესე იგი წა სიბრძნე—სიტყვა ღის) და რი არს მაშენებლი ამისი, არა წაწვიდე აქილამ, რ განვეწერე მონებად და დაცვად სიტყვის ღისაგან, ესე კდ არა მოხვიდე აქავე“. ესმა რა ესე ყრმასა მას, მსწრაფლ წარვიდა და დაუტევა ფიცებელი ანგზი უნისა მცველად. მივიდა და პოვა მამა თსი გალატოზთ მთავარი, სხვათათა მოყვასთა, და წარმოუთხრა ესე ამბავი, მაშინ მამამან უპყრა ხელი ყრმასა მას, და წარმოუდგინა მეფესა ტაბლასაზა, სადაცა სადილობდა ეგეტერსაზა წის იე ნათლისმცემლისასა. ესმა რა ესე ამბავი ყრმისაგან მეფესა, მოუწოდა ყთავე საჭურისთა პალატისათა და უჩვენებდა თითოეულად და უბრძანებდა, ნუ უკვე ესე არს, და ყრმა იგი მოახსენებდა მეფესა: „რიცა მე ვიხილე ტაძარსა შა, იყო

სპეტაკითა მოსილი, და ნაბერწყალი ცეცხლისა კრთებოდა ბაგეთა მისთა და ფერი სახითაცა ეცვალებოდა, და აქა იმ ნაირი შეენიერი არაინ არს“. მაშინ გულისხმაყო მეფემან, ვღ ანგზი ურსა არს, და სახენი ესენი საწამებელ არნ, და დიდად აღზდა მეფე ღ და იტყოდა: „აწ ნამდვილ ვუწყვი, რლ სთნდა ღ საქმე ესე, და მე ზრუნვასა და ფიქრში ვიყავ, თუ რადი ვუწოდო სახელი ტაძარსა ამას, და აწ მივიღე ნუგეშინის ცემა და ვუწოდებ „აია-სოფიად“, წა სიბრძნედ, რლარს სიტყვა ღისა“. კდ განიზრახა მეფემან, რა არლარა მივიდეს ყრმა იგი ტაძარსა მას, არცა მიიქცეს ადგილოანსა მას, სადა ეჩვენა ანგელოზი იგი, რა განკრძალულად სცვიდეს, ვა აღუთქვა ყრმას მას. უკეთუ კდ მიიქცეს ყრმა აღსაშენებელსა მას ადგილსა, ნუ უკვე ანგზი ურსა წარვიდეს მრ, და განიზრახა ესე მეფემან მთავართათანა პალატისათა და სამღვდლოთა მწყემსთა, და ყლნივე მიწვეულ და თა განმზრახ ექმნეს, რა არა მიიქცეს ყრმა იგი ადგილსა მას ფიცისათს ანგზისა და ღის მრ დაიცვებოდის ტაძარი ღისა ვე აღსასრულადმდე სოფლისა. და მეფემან აღიდა ყრმა იგი და განამდიდრა, პატივი მისცა და წარსცა ექსორიად განზრახვით მამისა მისისათა კელოდანისოდ. იქმნა სიტყვის გება ყრმისადმი ანგზისგნ მარჯვენეს მხარს კუთხსა ზემოსა სვეტისა თავსა გუმბადის მრთ. და მიიწინეს მაშენებელნი მეორესა საქცეველსა, აღმართნეს ზედანი სვეტნი დამართებით კამარათა ზა და დაბურეს პატრონიკონი. მაშინ მეფე იურვოდა უქონებისათს ოქროისა წარსარგებელად, რ ისწრაფდა, რა მალიად აღეშენებია გუმბადი. დღესა შაბათსა გვიანად სერობასა, ვღლა იყო შეჭირვებასა შა, ეჩვენა საჭურისი სპეტაკითა და ეტყოდა: „რასა შეჭირვებულხარ, მეფევ, აღშენებისათს ტაძრისა და სახმრისა? დილეულ ცისკრად მოავლინენ ჩინებულნი შენნი მსახურნი და მე მოგიძღვნა ოქრო ღრკნეული, რაზომიცა გენებოს“. ხვალისა დღე მორავილოდა მეფე ტაძრისა ნახვად, შეემთხვა საჭურისი იგი, და წარიყვანნა მეფემან მისთა სტრატიგიოს და ვასილიდი კესტორი და თე პატრიკი, რლსა ეწოდა ნართაულად აყირო, ეპერხოზი და თა ყვეს მსახურნი 50 და საპალნე 20. ესენი აიხენა საჭურისმან თს თა და განვლო

ოქროკარი და მიიწია ტრიონდის. იხილნეს მუნ პალატნი საკვირ-
ველნი, გარდახდეს სახტართა, და აღიყვანნა საჭურისმან პალატად
და შეეღნეს ბჭენი საკვირველნი. გამოილო საჭურისმან კლიტე
სპილენძისა ბრწყინვალე და განალო კარი ტაძრის მის. ენ იტყოდა
სტრატიგიოს მაკისტროსი, იყო მუნ სარო დიდი სავსე ოქროთა
დრაკნეულითა, და აღილო ნიჩაბი საჭურისმან მან და შთაყარა
ენ ბოლგილსა ოთხოთხი კენტინარი, მისცა და წარსცა მეფესა
და თვით დაკლიტა კარი ტაძრისა წე მათსა და რქეა მათ: „მიარ-
თვით ეგე მეფესა და არქეთ: წარაგე ეგე აღშენებასა ტაძრისასა!“
და საჭურისი იგი დარჩა ადგილ-უბანსა მას, ხ მათ წარიღეს ოქრო
იგი და მიიწივნეს წე მეფისა და პოვეს მეფე სერობად. კით-
ხვიდა მათ მეფე: „ვინა მიიწიენით და სად იყო საჭურის
იგი?“ და მათ მიუთხრეს ყრვე ხილვა შენებისა მისთს და
ოქროხსა სიმრავლე, რი იხილეს ტაძარს მას შა. გონებდა
მეფე თუ საჭურისი იგი მოვიდეს კდ მისსა, და ენ არა მოვიდა,
წარაეღინა აკოლოთი თსი ძიებად მისსა. მიიწია ადგილ-
სა მას, სადა იხილნეს პლ პალატნი, და პოვა ადგილი იგი კდ
ცალიერი და უდაბნო, მოიქცა და მიუთხრა მეფესა. მაშინ სცნა
მეფემან და გლნისხმაყო, ვდ კდ ღრის შრი სსწი იყო, მაღლობდა
ღრ და დიდათ თყნისცა. ენება საკხეველის კონქისა განსრულება
და სტოვათ კერძო ნათლის შემოსავალი ფართოებით უნდა
ბრწყინვალეებისათს ეკკლესიისა, და ბრძანა ხელოვნებით, რა
შეიქმნას კამარა ერთი დიდი. კდ შეინანა და ბრძანებული განაგო,
რა ორნი იყენენ ნათლისა შემოსავალნი ორპირად, ანუ თუ
მე ვერ იტვირთოს სიმძიმე შა კერძო ეკკლესიისა. მაშინ გალატო-
ზნი იტყოდეს რნიმე ერთსა კამარასა და რნიმე ორსა და
მრავლისაგან ზრახვისა დაიხრწეოდა საქმე და იყენენ დიდ ზრუნ-
ვაში. დღესა ოთხშაბათსა ენ ნ გამოუჩნდა ანგზი სახითა
იუსტინიანე მეფისათა, სამეფო წესითა და განგებითა და საპა-
ლატო ერთთა და ეტყოდა გალატზთა: „მოძღვარნო, მნებაეს, რა
იქმნეს სამ სარკმელ სანათლო ეკკლესიისა სახელსა შა მამის,
ძასა და წისა სულისსა“. წარვიდა და მიეფარა მათგან. მაშინ
მოძღვარი გალატოზთა წარვიდა პალატად და სარჩელ უყო მეფესა

გისწყრომით და რქვა: „შენ მეფეო, ერთი სიტყვა არ გაქვს, და არცა ერთსა აზრსა დაადგრები, ჰლ უბრძანე ერთი კამარა ნათლის შემოსავალით წე საკზლსა და კდ შდ ორი დაამტკიცე, ან ოდეს ორი აღვაშენეთ და განვასრულეთ, წარმოგვიდგე და გვიბრძანე, ვდ მნებაეს, რა სამნი სარკმელნი აღაშენნეთ ნათლისა შესავალნი ზა წა საკზლსა“. მაშინ გამოიძია მეფემან და სცნა, რათა მას დღესა პალატით ყდ არა განსრულ იყო, ვდ ჭტდ ღრს ანგზი იყო. რქვა გალატოზთა მოძღვარსა: „წარვედ და, ვა გიბრძანა, ეგრეთ იქმოდით, მე პალატით არა განსრული ვარ, ეგე სწავლა ზეგარდამო ღრს მზ არს“. ხ ტაძრისა მის შინათ და გარეთ ქვანი ყლისა რკინისა მოქლონითა ურთიერთარს შეჭედლილნი არან და აღდუღებულთა ტყვიითა დამაგრებულ, და ყრ კირი ზეთითა შეზელილი არს, და ქრთილისა და ძეწნისა ქერქისა ნაგბოლითა, და მერმელა. ჭრელის მარმარილითა შემკობილ. და წარავლინა მეფემან ტროვილიონ კოფუკილარიონ, თე ეპარხოსი და ვასილიდი, კესტორი როდონისა კუნძულისა, რა შორენ კეცი აგური მის თიხისა სწორითა სასწორითა და სწოვრისთა საზომითა დიდ დიდროანნი, და აქენდეს ყა კეცსა წარწერილი ესრეთ: ღრ მის შს და იგი არა შეიძრას უკე, შეეწიოს მას ღრ დილითი დილად, თვალვიდეს და წარმოსცე მეფეს მეფისა. ხ სასწორითა ათი კეცი მუნით, და ერთი აქაფთ სწორი არს. რ სუბუქარს მიწა იგი, ეა ღრუბელი, ერთი ფერით თეთრი და შვენიერი და ლაჯვარდიცა არს, გუმბადი ყრ მითი აღაშენეს სისუბუქისათს, და ამით დაამოყრნეს ოთხნი ყურნი კამარათანი შესაკრებელნი, და ზა კერძო იწყეს მრგვლად აღშენებად გუმბათისა, და რა 12 კეცი მოავლიან, აბრეშუმით 12 კეცი შეკაზმიან, მღვდელთა ლოცვა აღასრულიან სიმტკიცისათს და აღშენებისა ეკკლესიისა და გალატოზთა კეცთა მათ შა 12-თა დაუპყრნიან დიდებულნი და წანი ძვალნი ყთა წათა ნაწილთანი, ესრეთ იქმოდეს ყლითურთ ვე განსრულებადმდე გუმბათისა. ბრწყინვალედ და შვენიერად შეამკვეს მარმარილოფთა და შენადგამნი მარმარილოთანი ოქროითა შეძერწნეს, და თავნი ყთა სვეტთანი ოქროითა შეძერწნეს, და კოზმიდნი, რლნი ვა

სარტყელნი მოვლენ ეკკლესიისა, მარმარილოთა, და წარბნი ორკეცნი კამარათანი და რწიმე სამკეცნი ყნივე ოქროითა რჩეულითა შედერწნა სქელად საზომითა, ვა ორი თითი. სიგრძესა შაგან ტაძრისა ყთა კედელთა წარბნი და გარეშე ოთხსავე სვეტთა წარბნი და სვეტნი ყნივე ოქროითა შედერწნა, და მერმე და მერმე ქყანა ტაძრისა მრგვალ-მრგვალითა და შეენიერითა მარმარილითა შეამკო, და შუა სვეტთა ტაძრისა, კედელთა მარმარილოთა სპეტაკითა შეამკო ქყანა. ხ წა საკხეველი ყითურთ ვერცხლითა რჩეულითა და ბრწყინვალითა შედერწნა, არდაბაკნი, სვეტნი, საშუალნი კანკელნი სამკერძოვე ზეით ქვითა რჩეულითა შედერწნა, და წითა ოქროითა აცურინა; ოთხნი ტრაპეზნი, საზიარებელნი, კანკლისა სვეტთა შუა დასხნა და იგინიცა ვეცხლითა შედერწნა და ოქროითა აცურინა. აღსავალნი კიბენი, სადა აღვლენ მღვდელნი და მღვდელთ მთავართა თა დაჯდებიან, ყნი ზეითგან ვე ქვედმდე ვეცხლით შედერწნა, და ოთხნი სვეტნი აღსავალთანა მდგომარენი შედერწნა, რლსა კუკლიონს უძახიან. კდ ტრაპეზი იგი, რი დგას სამღვდელ-მთავროსა საყდარსა; წინააღსავალსა აღმართნა სვეტნი დიდროანნი და იგინიცა ვეცხლითა შედერწნა. საკიბური, რლ კუბოჲ საკხლისა, ფდ შეენიერი აღმართა, და ზა კერძო მისსა ვაშლისადა ჯრი ზა აღუმართებია ყდ მყარი ოქრო, აქვს სასწორი კენტინარი 18, და კუთხნი კუბოისანი მოთხვით, რლ კარნი უწოდენ, ოქროისანი არნ, აქვს კენტინარი 6. და ზა კერძო ჯრი ოქროისა, ქვითა პატიოსნითა შემკობილი, და აქვს სასწორი ოქროჲ 70 ლიტრა. მაშინ გამოიძია და განაზრახა, რა ხელოვნებით დიდ ფასის საკხლი შექმნას, შემოკრიბნა ყნი ხელოვანნი და ჰკითხა, და მათ განაზრახეს, თუ ჩასხმულად შეიქმნას ერთად ქვად ოქრო, ვეცხლი, ქვანი პატიოსანნი, მარგალიტი, ზაბაკი, რვალი, კალა, ტყვია, რკინა, ყნივე თითოეულად დანაყეს და შთაასხეს ერთსა ადგილსა და შეიქმნა ყთა მრესეწა ტრაპეზი, და დაადგეს ადგილობან სვეტთა ზა მყართა ოქროისათა, შემკულთა ქვითა პატიოსნითა, და ქვეშე კერძო წა ტრაპეზსა ფერხთა დასადგმელნი, რლ

აღვლენ მღწი და შეემთხვევიან წა ტრაპეზსა, ვეცხლითა შეძერ-
წნა, და გარეგანი წის ტრაპეზისანი ქვითა დიდ ფასისათა შეამ-
კვნა. უკეთუ უნდეს ვისმე ფერისა ცნობა, ენა ტრაპეზისა, ყდ
ვერ შემძლებელ არს, რ ელავს და მრავალ გვარად ფერსა სცემს
თითოეულისამებრ ბუნებისა სამოცდა თორმეტთა ფერთა. და
შექმნა კარნი ზევით და ქვეით, შინაით და გარეთ პილოს ძვა-
ლითა შეკაზმულნი, ვაროპეტალითა ცურვებულნი, და იყენეს
კარნი რიცხვით შინ-ნი, და სამთა კართა შეშანი ნოეს კილო-
ბნისაგან იყენეს. და ენება, რა ქყანა შიგნით წის ეკლესიისა
ყრვე ვეცხლითა მოჭედოს, და არავინ მაწვეველ ექმნა: ნუ უკვე
გლახაკთა აღმოფხვრან. იყენეს ათინელნი ფილოსოფოსნი,
ვარსკვლავთ მრიცხველნი, მაქსიმინოს, იეროთეოს და სუნვოლოს,
იტყოდეს, ედ უკანასკნელთა დღეთა დასჯდებიან უძღებნი მეფენი,
ნუ უკვე მათ აღმოფხვრან, და ამით განზრახვითა დაახრწიეს
საქმე იგი. ყთა დღეთა შთაასხმიდა მიწასა შა და აღურევდა
2,000 ღრამსა ვეცხლსა. და რქს დასცხრიან შრომისგან, ლა-
მით შევიდიან, და თითოეულმან რაზომი შეუძლიან, აღიკიდიან
მიწა და წარილიან და, განრათენდის, ნახიან, და არავინ პოვის
ვეცხლი. ესე ყვის მეფემან, რმცა მხიარულებით გამოკრებდეს
და მალე გასწმიდინ ეკლესია. ხ განსრულდა ეკლესია ესრეთ:
შემოკრბა სახმარი 7-სა წელიწადსა და აღეშენა ტაძარი, ენა პლ
ესტქუ, მამაკაცითა ათითა ათასითა ხარკებით, მოსწრაფებითა
მეფისათა 9 წელიწადთა, ნაკლულად ორთა თვეთა, ერთობით
წელნი 16 და 4 თვენი.

და დადგნა საფსალმუნენი არდაბაგებითურთ სარდო-
ნიქოითა, სარძიკვლები ქვითა პატიოსნითა, სვეტნი ოქროი-
სანი, და სვეტის თაენი იასპისა და საპფირინი, და ოქროითა შეჭედნა
არდაბაგნი და საფსნეთა გუმბაზი ოქროისა თვალითა და
მარგალიტითა შემკობილი. და კელაპტარნი სამარაგდონნი და
ზედ ჯვარი საფსნეთა 100 ლიტრის წონა და სხვანი კელაპტარნი
საფსნესანი ოქროისანი თვალითა და მარგალიტითა შეკაზმულნი.
ორთა წყაროთა პირნი სამარითა მოხმულნი, სადა ქე დედაკაცსა
მას ეუბნებოდა, ამისათს ჰქვიან თუ აგვა-ფრე; ას ოთხნი

საყურნი სპილენძისანი, რნი დასხნა წა ფრიას, იერიქოთ მოუძღვანეს, რნი აქენდეს ანგზთა, ოდეს ირღვეოდეს ზღუდენი იერიქოსანი. პატიოსანნი ჯნი, რნი სვენებია წასა სკევროფილაქსა, საზომი არს ასაკისა ქესის ხორცითა, რლ ქტთა და სარწმუნოთა კაცთა განუზომია იტლიმს, ამისთს შეძერწნა ვეცხლითა და აცურვა ოქროითა და შეამკო თელითა და დღეინდელად დღემდე სასწაულთა იქმს, ეშმაკთა განასხამს.

სვეტნი ზენანი და ქვენანი, წთა მარტვილთა ნაწილთათა დამყარებულარიან, შექმნა ყნი ჭურჭელნი სამსახურებელნი საკნლისანი ყდ ოქროსანი 12, ათორმეტთაებრ დღესასწაულთა სხვანი და სხვანი. სახარებანი, ბარძიმ-ფეშუმნი, სამწერობელნი, ბერნი, დოქსისტინნი ყნი მყარად ოქროსანნი, რიცხვით ათასნი. ეზონი არდაბაგათანი შეკაზმულნი ოქროითა და მარგალიტითა რიცხვით 300, გვირგვინი ასი, ბარძიმ-ფეშუმთა საბურავნი თელითა, ოქროითა და მარგალიტითა შეკაზმულნი, რიცხვით 1000. სახარებანი 24, თითოეულსა აქეს ორორი კენტინარი; 36 ოქროს საცეცხურნი, 300 ოქროს სასანთლენი, თითოეულს აქეს 40 ლიტრა, ქორა-კანდელეები ჯაჭვებითა, ყივე ტაძრისა საკიდელი, რიცხვით 500. შესწირა სოფლები დიდ დიდები, რიცხვით 365, ეგვიპტეს, ინდოეთს და ყა ქყანასა. და განაწესა, რა ყა დღესასწაულსა მიეცემოდეს ეკლესიასა 1000 მეტრა ზეთი; 300 მეტრა ღვინო, ჰური შესაწირავი 1000. და განაწესნა საეკლესიონი მღვდელნი და დიაკონნი და შემდგომნი მსახურნი, დიდიდგან მცირედმდე 161, დღე ათასი ორ-კურაულად, და განუყო კელინი გარემო ეკლესიასა განსასვენებელად მათდა, ენა შეგევანდა, ეგრეთცა დედათ-დიაკონთა ორნი საყოფელნი მიანიქნა. და შექმნა 5 ჯვარნი, თითოეულსა აქეს თითო კენტინარი, და შეამკენა თელითა და მარგალიტითა დიდ ფასისათა, რლ აფასეს ორიათას კენტრად. და შექმნა ორნი სასანთლენი ყდ ოქროსანი ქვითა დიდითა და მარგალიტითა, რლ აფასეს 5 კენტინარ ოქროდ. კდ ორნი სასანთლენი ბროლისანი ხვეწილნი დიდნი და ფერხნი შეასხნა ოქროსანი, აფასეს ერთ კენტინარად, და ზედ თაენი ოქროსანი ოთხითა პატიოსნითა თვალითა, აფასეს

ერთ კენტიანარად. კდ შექმნნა სასანთლენი ვეცხლისანი კაც-
ოდენნი ორასნი და თითოეულსა ეღვა ლიტრა ორმოცდაათ
ორმოცდა ათი, რა გარეშე საკზლსა დაიდგმოდიან. ხ სათუნე-
თაზა, რლ წარსაგებელი წარეგო ეგვიპტის პახტისაგან 365
კენტიანარი, რ პახტი მივიდოდა ეგვიპტით რაჟ წელ 1000
ლიტრა, რლ განაწესა დიდმან კონსტანტინე დღეთა სარკანოს
სპარსთა მეფისათა, და სხვა მრავალი ძღვენი, და ტაძარსა შათ
და გარეთ ყა აქეს წარსაგებელი სამეფო განძი სამი ათას ორასი
კენტიანარი, რ იუსტინიანე მეფემ იწყო და თვით მარტო მან აღა-
სრულა და არავის სხვისა წარაგო საშენებელსა მისსა. საკვირ-
ველ არნ შეენიერებანი იგი ტაძრისანი მრავალ სახენი, რ
ყლითურთ შეძერწილარს ოქროითა და ვეცხლითა, რა ფერად
ფერადი იგი შეენიერება მარმარილოსა, სამართალ არს ზღუად
წოდება მისი, გინა თუ მდინარედ წყლისა ცხოველისა, რ ოთხი
იგი ფერითა მარმარილითა, მდინარის სახენი სახელ ედებიან მათ
ოთხად თავად მდინარედ გამომავალად სამოთხით. და სჯულ-
ლად დასდვა, რა ცოდვილნი მუნ მდგომარენი თითოეულად
მიიღებდენ მიტევებასა, და შექმნა ფიალსა სტოვათასა 12 ჯურ-
ღმულნი, რა ერნი აღმოივსებდენ მრ. ხ მარცხენსა კერძოსა სადღე-
დოსა შექმნა ტბა სიღრმე 1 მტკაველი, რა აღმოდოდის წყალი
სამსახურებელად ერისა მის სამღვდელოჲსა. და გარემო პირთა მოა-
წყენა გამოქანდაკებულნი ლომნი 12, ავაზანი 12, ირემნი
12, ამას ადგილსა მღვდელნი ოდენ იბანდენ ხელთა და უწოდა
სახელი ლომიანი. და მუნვე აღაშენა სახლი და შეამკო სოფი-
ოჲთა ოქროითა, და ვეცხლითა განაშენა, და მომავალმან ეკკლესი-
ად მეფე მუნ დაჯდის და განისვენის. ხ სახე შეენიერების და
ბრწყინვალეებისა ტაძრისა მის ღისა, და ელვარება ოქროსა და
ვეცხლისა ვინ კაცთაგანმან შეუძლოს განცდად, გინა მითხრობად.
რასალა მრავალსა ვიტყოდი, და აღესრულა შენება ტაძრისა და
ყის სამღვდლოისა 22 დეკ.

წარმოემართა დიდი მეფე პალატითა, მჯდომარე ოთხთა ეტლ-
თა ზა, და გამოვიდა ვე კარლამდე, რლსა აგუსტად უწოდენ,
მანლობლად ქამის სახილაეთა. და დაკლა მას დღესა 1000

ზროხა, 6,000 ცხვარი, 600 ირემი, 1000 სხვა ნადირი, ქათამი დედალ-მამალი 12,000, დიკა მოლი სამი ბევრი. ხუნი ესე განუყო გლახაკთა, მას ღღესა და ვე სამღლედმდე ამას ყოფდა. მაშინ შევიდა მეფე ტაძრად წინამძღვრებითა ჯრისათა და ხელითა ევსუქი პატრიარხისაა, და მეფე იმღერდა ზღღო-მით, ვა ღღით წე კიღობნისა სამეუფოთა კართაგან ვე საფ-სწამდე და იტყოდა: „გაღიღებთ შენ, ღო, რ ღირს მყავ ამის საქმესა აღსრულებად, გაჯობე შენ სოლომონ“. და რაჟამს შევიდა საკზლად, მისცა განსაყოფელად ერისა კენტინარი (ერთი კენტი-ნარი—ათი ათასი ფლოური) სამი ოქრო, და ხვალისადღე აღასრუ-ლა სატფური ეკკლესიისა, და ამას უმეტესნი საკვერთხნი დაკ-ლნა. და ვე განცხადებდმდე ყთა ღღეთა იყო კლიტარი და მიეცემოდა მთავართა როლაჲ და მადლობდეს ყნივე ღა. ესრეთ აღესრულა ხელითა ღიღის იუსტინიანესითა შენება დიდე-ბულისა მის ტაძრისა და სფსნისა მის საკზლისა ღად ფასისა და მიუთხრობელისა. წელსა 18 შდსიკვდილისა იუსტინიანე დიღისა, დაიპყრა მეფობა ისტუნა ძმის წულმან მისმან; წელსა მეორესა მეფობისა მისისასა, ღღესა ხუთშაბათსა, ვა მექქესესა ღღისასა, დაეცა გუმბათი ტაძრისა მის და შემუსრა ღირსი და საკვირვე-ლი იგი საფსწნე სარდაპნიქი, ზანდობარი, სამფორინი, მარგალი-ტი, ოქროისა გარდასაყრდნობელნი, სვეტნი ბროლისანი, ქვანი ძვირფასნი, ყნივე შემიმუსრნეს. ხოთხნი იგი კამარანი და სვეტნი ყდ უძრავად დარჩეს. მაშინ მეფემან მოუწოდა, რღნი დარჩო-მილ იყვნეს, მას ჟამის მაშენებელთაგანი, და ეძიებდა მიზეზსა დარღვევისასა, და იგინი ეტყოდეს: „მამის ძმა შენი მოსწრაფე იყო და ღამით გამოუყარნა კალაპოტნი გუმბადისანი ვე ნედლად იყო კირი, და გუმბადი მალე აღაშენებია, რ ყდგნით სახილველ იყოს და რჟს ჩამოყრიდეს ძელთა კიბისათა, ხმისაგან დაცემისა შეიძრა საფუძველი. მეფეო, ბრძანე, რა მდაბლად შეიბეროს გუმ-ბადი“. მაშინ წარავლინა მეფემან როდონს კუნძულში, ვა პლ მამის ძმამან მისმან, და მის მიწისაგან აქნია ვისალია, მითვე წერილითა სწორი სასწორითა და სწორი საზომითა პლითა. და კდ აღაშენა გუმბათი და მცირედ, რ პლის საზომისაგან ხუთი მხარი

დააკლეს, რ არა კდ მალიად დაირღვეს. და კალაპოტთა შეშისათა განსწყდეს წელიწადი ერთი, და ვემდის ცნეს, თუ განხმა. ხ საფსნენი ვერ უძლეს ვგრეთ დიდ ფასისა და მრავალ გვართა აღშენებად, ად შეენიერთა მარმარილოთა და ვეცხლის სვეტებითა აღაშენეს კიბენი, და გარდასაყრდნობელნი ყნი ვეცხლითა შექედნეს. ხ გუმბათი საფსნეთა ვგრეთვე ვერ შეუძლეს აღშენებად დიდისა წარსაგებელისათს. და წარავლინა მანასე პატრიკი და პროპოტოსი, პრიკონისი და განხერხნა მუნ მარმარილნი სახითა და ფერთა ტაძრისა მის ქყანისათა, ვგრეთვე მწვანენი სახითა და ფერთა მდინარეთათა გამოიხვნეს ზღვით. ხ რჟეს სჭრიდეს კიბეთა და კალაპოტთა გუმბადისათა, პლ ეკკლესია წყლითა აღავსეს ვითარ ხუთ წყრთამდე, და რჟეს ჩამოიჭრის ძელი და ეცის წყალსა, არცა იტკეცნის, არცა შეიძრის საფუძველი. ესე ესრეთ აღესრულა. ამის ყრის აღმაშენებელსა და კეთილის მომნიჭებელსა ღა მადლი და ღბა ყდვე ყა ზა, აწა მდის და უკი უკე, ან.

99 (=216ა). Описание великаго храма Айя Софїи, стоящаго въ Константинополѣ, т. е. въ Стамбулѣ, აღწერა აგია სოფიას დიდებულისა ტაძრისა, მდგომარისა კონსტანტინო-პოლში (ესე იგი სტამბოლში). გადმოთარგმნილი რუსულითგან. Рукопись безъ переплета въ видѣ тетради, въ 22×8 сантиметра, заключаетъ въ себѣ 16 листовъ, исписанныхъ мелкою скорописью мхедрули и черными чернилами. Рукопись второй половины XIX вѣка. Текстъ переведенъ съ русскаго языка коллежскимъ ассесоромъ Іеронимомъ Алексѣемъ-Месхїевымъ, о чемъ имѣется запись въ концѣ книги: არის თარგმნილი რუსულისაგან კოლეჯესკი ასესორის იერონიმე ალექსევევის-მესხიევისაგან, რომელიცა ითხოვს წარმოიხვედითაგან დაუზრახველობასა. Начало: სიბრძნემან იშენა თავისა თვისისა სახლი (იგავთა. თავი. 9. მუხლი1).

სახელი წმიდისა სოფიასი (Ἁγία Σοφία) განუწყვეტლად არის შეკრული ხვედრსა თანა (სვე ბედი) აღმოსავლეთის რომის

იმპერიისასა, მეოთხის საუკუნიდგან მოკიდებული თვთ დატე-
ბადმდე საბერძნეთისა მეათხუთმეტის საუკუნის ნახევარში.
გარემო ამა ტაძრისა ჰყვავოდა კელმწიფეთა ცხოვრებაჲ ოდესმე
შემძლებელისა და დიდებულისა საკელმწიფოისა. აჟა მართლ-
მადიდებელნი იმპერატორნი გამოითხოვდენ უფლისაგან ძალ-
თასა, ძლევასა მრავალ-რიცხვედთა მტერთა თვისთა ზედა, და
აჟავე აღავლენდენ ზეცად მადლობის შეწირვასა ძლევის
მიღებისათვის თვისისა ბრძოლათა შინა.

100 (—216 ბ). Описание великаго храма Аѳѳы
Софїи, стоящаго въ Константинополѣ, рукопись
безъ переплета въ видѣ тетради, въ 22×18 сантиметра,
заключаетъ въ себѣ 12 листовъ. Написана тою же рукою, какъ
предыдущая рукопись и ничѣмъ отъ нея не отличается.
Въ описанїи Св. Софїи Константинопольской, представленномъ
двумя послѣдними рукописями, въ началѣ говорится о зна-
ченїи для русскихъ этого храма, потомъ разсказана исторїя
постройки храма, исторїя его реставраціи при византїйскихъ
императорахъ и турецкихъ султанахъ, въ особенности по-
дробно говорится о передѣлкѣ мечети при султанѣ Абдуль-
Меджидѣ и дается подробное описаніе нынѣшняго состоянїя
памятника и мозаикъ, обнаруженныхъ при реставраціи архи-
текторами братьями Форсатъ. Въ концѣ имѣются ссылки на
Письма Муравьева, изданныя въ Петербургѣ 1849 и 1850 гг.

101 (—2511). Карабадди (Лѣчебникъ), рукопись
въ 21×16 сантиметра, написана на бумагѣ кругловатымъ
мхедрули и черными чернилами. Оглавленїя писаны поблек-
шими красными чернилами. Рукопись въ досчатомъ пере-
pletѣ, перекрытомъ черною кожею. Пагинація показана бук-
вами мхедрули по тетрадямъ черезъ 8 листовъ. Нѣкоторыхъ
листовъ недостаетъ въ тетрадяхъ, другїе иногда перекутаны.
Тенерь въ рукописи 176 страницъ. Филигрань бумаги: коро-

на, пять зубцовъ которой увѣнчаны звѣздою о шести лучахъ и полумѣсяцемъ надъ звѣздою. Рукопись, судя по бумагѣ и почерку, XVII вѣка. Писецъ не указанъ. Знаками препина- ния служатъ по три точки послѣ каждаго слова. Начало:

კარი ყოვლის ფერის თავის ტკივილისა. თავის ტკივილი ბევრ რიგია. წამალიც [ბევრია]. ბრუსა, თავქედისა და შაყი- ყისა ყუალა ამ კარში სწერია. პირველი კრომ ნაზლა და სურდო დაესწეროთ.

რაც კაცს თავში სატკივარი დაემართების, ყუალა ტანში შეიქმნების და იქით დაემართების. პირველად სურდოთ შეე- ქმნების, მერმე ჩამოვა გულშიგან და ნაზლათ გარდექცევის. ნაზლის ნიშანი ეს არის: აკველებდეს და გულის პირი სტკიო- ღდეს. რაც ცხვირთა გამოვა, იგი სურდოა, და რაც შიგნით გულზედ წავა, იგი ნაზლა არის. და მერმე გულიდან დაღმა სტომაქში ჩავა, სტომაქს აშლის, ასრე რომ რასაც სჭამს, ვერ მოიღნობს, სენათ გარდექცევის. მერმე ის უღნობი ნაწლევში წავა და აგრე ყველა ასოშიგა. •

Первыя 46 страницъ нашего лѣчебника трактуютъ о различныхъ видахъ головной боли, ихъ примѣтахъ, спосо- бахъ распознаванія и лѣченія, причемъ даются и рецепты для каждаго случая отдѣльно. На стр. 50—55 указаны способы опредѣленія болѣзни посредствомъ изслѣдованія мочи. Указа- нія эти приписываются Джалинозу (Галену): კარახადინი. ხასიათი ჯალანოზის ნათქვამი: კაცი რომ ავით გაკდეს და სიმკურვალე და სიგრილე არ შეეტყუებოდეს, დილაზე ნამძინა- რევს შარდი ან მოკალუოს ტაშტში და ან უკმარებელს თივის ჯამში დააყენე. შუადლისა დახედე, ფსელი თუ წითელი და სქელია, სისხლისაგან არის, სისხლი მკურვალთა და ნედლი.... На стр. 55—63 приведены рецепты противъ различныхъ болѣзней: болѣзней глазъ, рта, пушка, зубовъ, головы, трудныхъ родовъ у женщинъ (შვილი რომ მიეცემოდეს და გაირჯებოდეს, მეყველა ფრინველის ბალანი ქალს ბარკალს ქვეში დაუდევ და მალე დაიბადოს, თუ ის ვერ იშუო, ლაქუ-

არდი ყელზე შამოაბი და კვერცხის ხეჭოპი დანაყე და წყლით ასვი). На страницахъ 61—63 написаны рукою текста между прочимъ и объясненія словъ: ფარინთეგ—მრავალ ძარღვას თესლს ჰქვია; ბახარყადუნ—მრავალ ძარღვას ქვია; ქასნი—ვარდის კაჭაჭას თესლია; ბაბუნა—გვირილას ჰქვია; ტაბაშირი—ორტაბაზია.

Слѣдующія главы (стран. 64—116) знакомятъ насъ о причинахъ безплодія женщины, трудныхъ родовъ, болѣзней груди и о примѣтахъ беременности женщинъ. კარა. დედაკაცისა რომ არ დაორსულდეს. დედაკაცისა და მისი წესისა და ძნელად შობისა და ძუძუს ტკივილისა, რძის და ყმაწვილის შენახვისა და ორსულობისა შეტყუებისა. Эта глава сопровождается предисловіемъ, которое сообщаетъ, что у Соломона Мудраго была дочь, которая не имѣла дѣтей. Мужъ ужъ собирався развестись съ нею, но она обратилась къ отцу и пожаловалась на мужа. Соломонъ¹⁾ собралъ 40 лучшихъ врачей и предложилъ имъ выяснитъ причины безплодія женщины. Врачи обмѣнялись мнѣніями и выбрали изъ себя 10 человекъ. Они выяснили и указали Соломону десять болѣзней, безъ устраненія которыхъ женщина не можетъ забеременѣть: სოლომონ ბრძენმა ბრძანა: ათი ფერი სენი არის. ამ ათ სენში, რომელიც დედაკაცს სჭირდეს, ვირემ არ ეშველები, არ დაორსულდები. სოლომონს ერთი ქალი უშვილო ჰყვანდა. დიდ ხანს ქმარს ქვეშ იყო და არ დაორსულად და ქმარი უშვებდა. და ის ქალი სოლომონთან მივიდა და იჩივლა, ქმარი გაშვებას მიპირებსო. სოლომონ გამოარჩია, ორმოცი კარგი აქიმი შეყარა სოლომონ, ჰკითხა რა არის, რომ არ დაორსულდები. აქიმნი ერთმანერთს შეეკითხნენ და ათი აქიმი უკმოუჩივნენ, მათ ათი სიტყვა მოახსენეს: ათი სენი ასეთი არის, ვირემ დედაკაცს არ ეშველები, არ დაორსულდები. სოლომონ უბრძანა, მეც მას-

¹⁾ Прим. текста: სოლომონ სულეიმან ფელანზარს ჰქვია. Соломонъ называется пророкъ Сулейманъ.

წავლეთო ის ათი სენიო, აქიმთ მოახსენეს... Объясненія словъ имѣется и въ этой главѣ: შაყაყული—სენიტრის ძირია; ბეზრანბეჩი—ლენცოფას თესლს ჰქვია; რეანი—შაშტრამსა ჰქვია. На стр. 119—135 преимущественно трактуются о дѣтскихъ болѣзняхъ. Нѣкоторые рецепты въ нашемъ лѣчебникѣ, какъ видно, списаны у католическихъ монаховъ, которые въ XVII вѣкѣ преимущественно занимались медициной въ Грузіи. Такъ, на стр. 125 сказано, что данный рецептъ католическій врачъ написалъ для лѣченія дѣтей, но пригоденъ и для взрослыхъ. ფრანგს აქიმს მარტვილების სააქიმოთ დაუწერია და მარტვილი იყოს, თუ დიდი კაცი, ავით ვაკდეს, თავი სტკიოდეს, აცხელებდეს... Далѣе приведены рецепты противъ другихъ болѣзней, дезинтеріи, задержки мочи, запора, рвоты, дифтерита, отравленія, желтухи, кашля, слѣпоты, боли желудка, глистовъ, гемороя, раны, перелома, ожога и т. д.

Въ концѣ запись рукою текста: ქ: ლთმა: . ეს: . კარა-ბადინი: . ბატონს: . ხანუმს: . მშვილობასა: . და: . დღეგრძელობაში: . და: . სიმხიარულეში: . მოაკმაროს: .-

„Богъ да дастъ пользоваться симъ карабадиномъ госпожѣ Ханумъ въ благополучіи, долгоденствіи и веселіи“.

Далѣе на 108 листѣ приведены шесть разныхъ четверостишій почеркомъ XVII вѣка:

ტახტი საჯდომი, სრა სრული თქუნ გფერობს ზეშთა ზესია,
ყოელთ კელმწიფის შვილზედან თქუნ ხარ უმჯობესია,
დაუთის, სულანიანის, ორთავესი ხარ ფესვია,
და ჩვენთანას შებრალებანი თქუნებრ კელმწიფეთ წესია.

წადი წიგნო მას პირმზესთანა, კელმწიფემა წაგიკითხოს,
ჩვენი გკითხოს, მოახსენე, საბრალო ვართ, გაგვიკითხოს,
ლარიბობა მწვე მიგვქირდა, აწ დრო არის მოგვიკითხოს,
და აწ წყალობით შამოგვხედონ, მუდამ ცოდვა არ გვეკითხოს.

ჩვენ ამ ყუალა სევდისაგან კაეშანი შეგვექნების,
თავს გვატკივნებს, გულს გვატკივნებს, გარე ცეცხლი მოგვე-
დების,
რასაცა ვკამთ, გვემწარების, არც შაქარი გვიამების,
და უსაცილოდ ასრე მოგველავს, არც წამალი მოგვესწრების.

--

სოფელო, ცრუო, მტყუანო, საბრუნავითა მაქცეო,
თვალით მიჩენე, მიტყუე, ბოლო სიცრუით მაქცეო,
ახლა ნაზარდსა ყვავილსა ზაფრანად გარდააქცეო
და მე ჩემნი დღენი მატირენ, ლხინს სითლა შემომაქცეო!

—

რა ქნას, რა კაცსა ურემი უკულმა დაუბრუნდების,
მაშინ ყოველი მოყვარე მაზედან გაგულძვირდების,
მაშინ ყოველი უხვიცა მაზედან გაცაძვირდების,
და კაცსა თუ ჯავრი შეკდების, წაკდების, გაცაცუდდების.

На листъ 108 четверостишіе другою рукою:

შენ რომ წიგნი მოგეწერა, ვინ ღირს იყოს ასე ტკიბლსა,
ბროლის თითებს დაეწერა, მარგალიტის ბაგეკბილსა,
წავიკითხე და შევიტყე, თავი მივე იმ წუმს ძილსა,
ის დღე როის მეღირსების, რომ ვიმხერდე შენსა პირსა.

Слѣдующія страницы заняты рецептами противъ разныхъ болѣзней, писанными вульгарною скорописью мхедрули. Въ концѣ опять четверостишіе другою рукою:

ქ. ესე წიგნი ფარსულოა, თავადო, შენთენ მიწერია,
ამ წიგნისა წერაშიგან ცხარის ცრემლით მიტირია,
წავიკითხე და გიანბოს, თუ სურვილი რა ძნელია,
თუ ბოლო ქამს გაყრა იყოს, ახლავ მოვკდე მიჩხენია.

102 (= 1122 ბ). Карабадини, рукопись въ 22×14 сан-
тим., писана на бумагѣ строчнымъ мхедрули съ обычными
киноварными заглавіями. Пагинація показана на каждой
страницѣ буквами мхедрули, но она доведена только до 88

страницы. Остальная часть рукописи писана другою рукою и пагинаціи не имѣеть. Эта часть заключаетъ въ себѣ 13 листовъ. Рукопись дефектна, недостаетъ и въ началѣ (6 листовъ) и въ концѣ. Переплетъ картонный, перекрытъ черною кожею съ тисненіями въ персидскомъ стилѣ. Филигранью бумаги служатъ три полумѣсяца. Первая часть рукописи, судя по почерку и матеріалу, XVII вѣка. Вторая часть писана, вѣроятно, немного позже первой, но все же въ XVII вѣкѣ. Знаками препинанія служатъ по двѣ точки послѣ каждаго слова. Текстъ первой части рукописи дѣлится на 95 главъ. Начало: ... იყოფე და გამოსცვალე სხვა და სხვა ახალი რძე გამოსცვალე. ათ დღემღი ასე იქმოდე, მერმე ერთი დღე რძეში ამყოფე, ამთენი დაასხი რძე, დაფაროს, მერმე სხვა ძმარში გამორეცხე, მერმე მზეს აგუდგი, გახმეს, მერმე ვარდის წყალში ამყოფე სამი დღე და ღამე. კიდევ გაახმე... Эта начальная глава нашего карабадини трактуетъ о приготовленіи разныхъ пилюлей; и вообще въ рукописи главнымъ образомъ даются рецепты о приготовленіи разныхъ лѣкарствъ, а о свойствахъ и примѣтахъ болѣзней мало сообщается. Приведемъ нѣкоторыя оглавленія: 1) თუ გვიან გახსნას ან ჯულაბი ჰაბი ან მათბუხი (стр. 16); 2) რომ მეტად ასაქმოს, რას აწყენს ან რით დაეაყენოს (17); 3) ჯულაბი როდის მიეცემა, ან რაყამს მისცემენ (18); 4) რომელ თვეში არ ასმევენ შარბათსა; 5) ოთხი ნივთი როგორ გაიყოფის (19); 6) ჯავშირი ჯალინოზისა (19); 7) ჯავშირი უსყუფა (21); 8) ჯავშირი ღარიჩინისა (23); 9) ჯავშირი ქამანი (25); 10) ჯავშირი ახსაირი (28); 11) თუ ჭია გრძელი იყოს (42); 12) თუ წვრილი ჭია იყოს (43); 13) ხმას რომ წასლოდეს (44); 14) სიმსივნე რომ სიგრილისაგან იყოს (47); 15) თუ სიმსივნე თეთრი და მაგარი იყოს (48); 16) წამალი მუნისა (87); 17) ერთი სენია კეთბარი ჰქვიან (49); 18) ჰამელი (109); 19) ნიშანი და ანბავი ეკალისა, ნემსისა და ისრის პირისა, რომე ჩარკომოდეს; 20) აწე ვახსენოსთ მაჰლამების

ხასიათი და შექნა. მათი ხასიათი. ხარიაკ მაჰლამისა, რომ ზოგნი ზამარ მალამას ანზობენ და ზოგნი თარმანთის მალამსა (142). 21) მაჰლამი თეთრნი, ტაშმაჰლამას ანზობენ, ძმრის მალამი, რომე სომეხნი ტაშ-მაჰლამას ანზობენ, ზოგნი პალასტარას ანზობენ, თალიონია (143); 22) მაწონის მაჰლამი, რომე თათარნი ყათულ მაჰლამასა ანზობენ (146); 23) მალამი ჰავე-ჯუკასი (148); 24) მალამი რუსულ (149); 25) მალამი რომე ძველ იარას მოაბრუნებს (150); 26) მალამი ყურუთის (151); 26) მალამი კირისა (153). 28) სხვა კირის მალამი II. T. D. Во второй части рукописи встрѣчаются такія оглавленія: შექნა ბალაზინის ზეთისა; შექნა აბზინდის ზეთისა; შექნა მახუნჯის ზეთისა; შექმნა კამასი და ცერკოს ზეთისა; შექნა იასმანის ზეთისა; შექნა იის ზეთისა; შექმნა სოსანის ზეთისა; შექნა ლილითარის ზეთისა; შექნა ვარდის ზეთისა; შექნა მურტის ზეთისა; შექნა მარზანგოშის ზეთისა, შექნა ზეთისა შაროშანისა; შექნა ზეთებისა ჯაეაზისა და მიხაკისა; ზეთი პილპილისა; შექნა ქაფურის ზეთისა; შექნა ჯიანაყელისა; შექნა ხახვის ზეთისა; შექმნა ზეთებისა ვაშლისა; ზეთი ბიასი; ზეთი ბოლოკისა; ზეთი ბოლოკის თესლისა; ზეთი ლახოსტაკისა; ზეთი აგურისა; აწე კურკების თესლის გამოხდას გახნობს; გოგრას ერბოს შექნა. Этою главою обрывается разбираемая рукопись. Такимъ образомъ, вторая часть рукописи даетъ рецепты для пригото-вленія масла и капель изъ различныхъ растений и ихъ косточекъ.

103(=2682). Карабадини, рукопись безъ переплета, въ видѣ тетради, въ 22×19 сантиметра, писана на синеватой бумагѣ скорописью мхедрули и черными чернилами, дефектна, нѣтъ ни начала ни конца; кромѣ того, въ нѣкото-рыхъ мѣстахъ листы попорчены и ободраны. Всѣхъ страницъ 124. Рукопись первой четверти XIX вѣка, ибо въ числѣ знаковъ филлиграней бумаги имѣется 1818 годъ вмѣстѣ съ большимъ геральдическимъ щитомъ съ короною. Начало:

...ვითელი ზაფრის და ბალღმის ნიშანია. ფსელი მწვანე ხაშმის და ფონების შეკრულის ნიშანია... Укажемъ нѣкоторыя главы: ჰაბი ჯულაბისა (5); მუწუკის და ყვერის სიმინისათვის (6); აქა დაწყებს საბრი და სხვა წამლების (17); ქანგარო (8); ლოხოსტაკი (8); დედაკაცს რომ შობა გაუძნელდეს (9); მჭამელისათვის; თვალის თეთრისათვის; ბალახის ცნობა (11); ფილენჯისათვის (12); თვალისათვის (13); პირის ტკივილისათვის (13); სასუნევი წამალი დაბნედილისა (13); აბი ყოვლის სნეულებისა (14); გველის ნაკბენისა (14); მორიელის ნაკბენისა (14); წიკლოანისათვის (15); სურავანდისათვის (16); ხაშმისათვის (17); ყურის ტკივილისათვის (18); მუცლის ტკივილისათვის (18); სუსუნაკისათვის (19); თავის ტკივილისათვის (19); აქ დაიწყებს სიცხის შარბათს (19); სევდისათვის (20); ნალელიანისათვის (21); ყუათის მაჯუმი (21); საოფლისათვის (22), ჰაბი სახელმწიფო; სახელმწიფო ჰაბი ლოღმანის გაკეთებულია, ჰაბი სიცოცხლის მომმატებელია, ყუათის მომცემელია, ძალის მომცემელია, ბერ კაცს ყმაწვილის ხასიათს მისცემს, სტომაქს გასწმენდს, კაცის ხალას ოქროსავით გახდის, კაცობას მოუმატებს, რაც კაცს ჭირი ექნება, ყველას გასწმენდს, კბილებს გამჟავებებს, თვალი სინათლეს მოუმატებს. Далѣе приводится рецептъ этой царской пилюли, которая уподоблена жизненному элексиру (54-55). Далѣе на стр. 57—67 приведенъ индексъ лѣкарствъ, иногда на четырехъ языкахъ, грузинскомъ, армянскомъ, татарскомъ и персидскомъ. Этотъ отдѣлъ имѣетъ такое заглавiе: აქ დაიწყებს რაც წამლები სწერია. ჰაბი თუ მაჯუმი და თუ ყურსი და მალამო, თუ ოფლის თუ შარბათის, თუ რაებისა, თუ ბალახისა, თუ ზეთები და თუ მძიმე წამლები, ყველას თარგმანი აქ ნუსხასავით გაკეთებულია, ამაში აცხადებს სამ ენად (?): ქართულად, სომხურად, თათრულად და სპარსულად, ყველას აცხადებს. Иногда названiя приведены только на одномъ языкѣ.. Съ 73 страницы текстъ писанъ другой рукой и на другой бумагѣ. Въ концѣ въ числѣ цѣлительныхъ средствъ указаны молитвы и заговоры. Напри-

მწრქ, მოლიტვა პროტივქ უდავლენიქ ოტქ შიში: ლუკმა დგომი-
ლისათვის. ვისაც ლუკმა დაადგეს ან დაეკრას რამე. ლოცვა.
სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა, ამინ.

იორდანეს კალოზედან პეტრე სჭამდა პურსა,

პეტრემ უთხრა პავლესა, რათ არა სჭამ პურსა?

— მით არა ეჭამ პურსა, დამდგომია გულსა.

სამს დილაზე სამჯერ კელი ჩაივლე გულზე, პური არის დაღებ-
ბა, წყალი არის გაქრება, დადგომილო, გაიარე!

ლიბანისა ხეზედა

ტრედი იჯდა წვერზედა,

აველ უფეხოთ,

ჩამოვიყვანე უკელოთ,

შავწვი უცეცხლოთ,

შევეჭამე უპიროთ.

დადგომილო, გაიარე! ღმერთო შენ დასწერე შენი ჯვარი.
ვინცა იყოს (სახელი) ბრძანე და არგებს.

„Во имя Отца и Сына и Св. Духа, аминь. На гумнѣ
Йордана Петръ хлѣбъ. Петръ спросилъ Павла, зачѣмъ не
хлѣбъ?—Потому не хлѣбъ, что давить на грудь.
Давящее, прочь! Въ три утра по три раза поводи рукою
по груди, если хлѣбъ давить, растаетъ; если вода исчезнетъ“.

„На деревѣ Ливана сидѣлъ голубь на верхушкѣ, полѣзъ
я безъ ногъ, низвелъ безъ рукъ, изжарилъ безъ огня, съѣлъ
безъ хлѣба. Давящее, прочь! Осени, Боже, твоимъ крестнымъ
знаменіемъ (имя рекъ)“.

შარდისათვის. ვისაც შარდს ჭსუთავდეს, ლოცვა: ერთს მინ-
დორზე ერთი ხე დგა, შამოჯდა ერთი ტრედი, მოვკალ
უკელოთ, შავწვი უცეცხლოთ, შევეჭამე უპიროთ, გავიარე
გორის კარსა, მასწავლეს წამალი, რა წამალი? ორკაპი უხნის
ჯონი. აქეთაც შამოჭკარ, იქითაც შამოჭკარ, ის არის მისი
წამალი, ღმერთო შენ დასწერე შენი ჯვარი. სახელი უნდა
ბრძანო (118). მოლიტვა პროტივქ задержки мочи:

„На полѣ стояло одно дерево, на немъ сѣлъ одинъ го-

лубь, я убилъ его безъ рукъ, изжарилъ безъ огня, съѣлъ безъ хлѣба, прошелъ мимо „Горись-кари“. Научили лѣкарство. Какое лѣкарство! Двухъзубцовая палка черной калины. Ударилъ ею и съ той и съ этой стороны. Это есть его лѣкарство. Боже, осени твоимъ крестнымъ знаменіемъ (имя рекъ)“.

104 (=1270). Карабадини, рукопись въ видѣ простой тетради, въ 22,5×18 сантиметра, писана вульгарною скорописью мхедрули и поблекшими чернилами; заключаетъ въ себѣ всего 6 листовъ и переписана, какъ видно, во второй половинѣ XIX вѣка. Рукопись составляетъ часть, повидимому, обширной рукописи, ибо начинается съ 124-го параграфа и кончается 211-ымъ. Эти параграфы посвящены спеціально венерическимъ болѣзнямъ. Описываемая рукопись не есть списокъ стараго карабадини, а составленъ, вѣроятно, по современнымъ популярнымъ лѣчебникамъ. Начало: თავი მეათობმეტე. იდ. ათეშანგის სნეულებისათვის და წამლობისა მისი. §. რკდ. რიცხეთა შორის ყოველთა სნეულებათასა, რომელნიცა მანებელად არიან კაცთათვის, არცა ერთი ეგოდენი ძლიერ შესაყარ და გადამდებ არს, როგორცა სნეულებაჲ ესე, ამისთვის ეწოდების ამას მომწამლავი სნეულებაჲ ანუ ათეშანგი.

105(=1415). Карабадини, рукопись безъ переплета въ видѣ маленькой тетради, въ 17×11 сантиметра, писана на синей бумагѣ строчнымъ мхедрули и черными чернилами; заключаетъ въ себѣ всего 24 листа, даты не имѣетъ, но безъ сомнѣнія XIX вѣка. Начало: ქ. კარაბადინი მართალი და გამოცდილი და ჭეშმარიტი, რომელმაც ახსენა ღმერთი. თუ თმის ამოსულა არ გინდოდეს, თეთრი ღამურა დასწვი, იმისი ნაცარი, საცა თმის ამოგლეჯილი ქონდეს, იქცხო, თმა აღარ ამოვა.

ქ. თუ კურდღლის თავის ტვინი თმის დაგლეჯილს ცხო, ამოვა ღვთით.

Конецъ: ვისაც შარდი შეკრული ქონდეს, კაკბის სკინტლი მოატანინე, წმიდათ დანაყე და წყლით დააღვინე.

Въ рукописи главнымъ образомъ даются только рецепты противъ болѣзней. О примѣтахъ и свойствахъ ихъ не сообщается.

106 (==2493). Карабадини, рукопись безъ переплета въ видѣ маленькой тетради, въ 11,5×8 сантим., писана на бумагѣ скорописью мхедрули и черными чернилами, заключаетъ въ себѣ 25 листовъ; она безъ начала и конца. Знаками препинанія служатъ то по двѣ, то по три точки послѣ каждаго слова. Рукопись найдена въ Адчаріи, въ деревнѣ Агарѣ, въ семействѣ грузина-магометанина, и пожертвована Обществу Абдуломъ Микеладзе при посредствѣ З. Чичинадзе. Лѣченіе больныхъ по грузинскимъ карабадинамъ въ Адчаріи и до сихъ поръ продолжается. Рукопись безъ даты, но она, судя по почерку, XVIII вѣка. Филигрань бумаги три полумѣсяца. Начало: ..თ: ასვი: კიდეც ბრუის შხამისათვის: ჯამპრის: ფურცელი: ძირი: ზროხის: რძით: შიაგბე: მოაღულე: იმით: ხანდისხან: იბანდე: თავის: ქერტელი: და: ქავილი: ორივე: დაუწყნარდეს: თხიფსელას: ფურცელი: დათუთქე: შამოიყაროს: თავზე: იმით ოფლი: იღანოს: Конецъ: გულის: ტკივილისათვის შვალის ქონს გაუკეთებს: შიგნით: წელს: გაუკეთებს: და დაეზავრების...

107 (==3971). Карабадини, рукопись въ 225×18 сантиметра, писана на бумагѣ скорописью мхедрули, заглавія писаны красными чернилами, текстъ черными. Рукопись въ досчатомъ переплетѣ, обтянутомъ черною кожею съ тисненіями. Пагинація указана по тетрадямъ; всѣхъ тетрадей 10, въ каждой тетради по 8 листовъ. Писецъ не указанъ, время написанія тоже, но бумага, почеркъ и чернила указываютъ на вторую половину XVIII вѣка. Нашъ карабадини дѣлится

на три части или, лучше сказать, на три отдельныхъ лѣчебника, хотя всеъ писаны одною рукою. Каждый лѣчебникъ дѣлится на параграфы и имѣеть особый указатель. Въ первой части 274 параграфа, во второй 171, въ третьей 92.

Первая часть имѣеть такое предисловіе:

ეჭა დიდება დაუსაბამოსა და დაუსრულებელსა მალაღსა მას მეფესა, ძემან დაუსაბამომან არსებად მოიყვანნა არა არსნი, ცა და ქვეყანა შექმნა, და კაცი მიწით აღიღო, და პარმეტყველად შექმნა, ხატად ღთისად შთაბერა, და წყყლდ დიდად შექმნა კაცი ადამ, და სამოთხე სამყოფად დაუმკვიდრა, და ყრი იძრვისი ქყანისა დაუმონა. და ვინათგან გავიწყრომეთ ტკბილი მოწყალე, კდ მოწყალე გვექმნა, და სახითა ჩვენითა ქტდ კაც იქმნა ღრი, შეგვიწყალა, და გვასწავა ყრი სიბრძნე, ჭკუა და მეცნიერება. უდ იგი არს მკურნალი და მხსნელი, და ესე მისგანვე ჭკუა მოცემული კაცი ჯალინოზ აქიმი გამოაჩინა, რომ ყრი ნერგი ენის ამოდგმით თვს თვსსა სარგებლობასა და მაწყენლობასა ეუბნებოდენ, და მას ესმოდა, შეიტყო იგრძნო და ჩნ დაგვიწერა და გვამცნო ბრძანებითა ღრისათა, თუ რლის ჭირისა და გვარისა ხილთისაგან იქნების, რისაგან მორჩების და რისგან მოკდების, ან რლის ხილთისაგან აუღუღდების, ან რლის ძარღვისაგან შეიქმნების, და მათი ნიშნები და ალამათები რა და რრი არის, და ან მისი წამლები, და კელის შეწყობა როგორ იქნების. ამაზე მრავალი საექიმო წიგნები დაწერეს და გამართეს, რომ ამ ქამის კაცთა ჭკუა და გონება ვერ მიხედების; სიტყვანი, საქმენი და სწავლანი ზღუათაგანცა უმრავლესნი დაგვიწერეს. აწ მე ცოდვილმან შარბე-სადმან მრავალთაგან ეს წიგნი გამოეკრიბე, და ბევრჯელ დაცდილი წამლები დაწერე, და ამ წიგნს სახელად მუნთა-საფ-შაკა დავარქვი, ვითამც სრულის საექიმოს წიგნებიდამ გამოკრებული, და ყრის სენის მკურნალი წიგნი და წამალიო: ამიტომ კაცმან რომ ავადყოფი ძალითა და შეწვენითა ღრისათა სიკდილს მოარჩინოს, დიდი მადლი არის, ამიტომ შევბედე და გამოეკრიბე, თუ რლის ხილთისაგან კაცი ავად გახდების, მის კელის შეწყობა როგორ უნდა: რა რიგადაც

დაგვეწეროს, იმ სენების წამლები და მაჯუნები გააკეთონ, ან მალამები და ტლები, ან მაჯისა და ელფერის შეტყობა, ან ზაფრისა, ან ბაღმისა, მათ მათი შესაფერი შეტყობა ყველ დაგვიწერია, და ამ წიგნს მიჰყენენ და გაუგონონ ძალითა ღწისათა.

Это предисловіе вкратцѣ повторяетъ предисловіе описаннаго мною лѣчебника подѣ № 19. Но здѣсь нѣтъ упоминанія о переводчикѣ книги Даутъ-ханѣ и бывшемъ владѣльцѣ той рукописи Михаилѣ Сараджевѣ. Предисловіе упоминаетъ только о Шаріе-задѣ, составителѣ сборника, съ котораго переведенъ карабадини. Сравненіе этого списка съ № 19 подтверждаетъ высказанное мною мнѣніе (стр. 138), что № 19 не есть прямой переводъ Шаріе-задѣ, а дополненъ потомъ разными лицами новыми рецептами и заклинаніями.

Начало второго карабадини: კარაბადინი მეორე, ეს სენის წამლეი და მეურსნელი ძალითა ღწისათა:

პირის ტკივილის და პირიღამ ავის სუნის დენის წამალი, ვინც უდი-ინდი დაწვას, დანაყოს, გაცრას, მარილიც ურიოს, კბილის ძირში დაიყაროს, კბილის დაამაგრებს, და ღრძილს ამოიყვანს, და პირიღამ ავს სულს გარდუგდებს.

Начало третьяго карабадини:

კარაბადინი მართალი და ჭკტი, მაჯუნეი ჯადინოზისა, მყავი. ამის ხასიათი ეს არის, კაცი რომ გაუღონებელი იყოს, ხყოფი დაჭკლებოდეს, ან თავი და ან წელა სტკიოდეს, ამას ყველას უშეკელს: კარაბადინი მოემეტებს:

აიღე ბაყაყული ზურუმბათი მისხალ ორმოცდა ათი, ჭივკავი თავი ორმოცი, ანბარაკი ვეყეზ მისხალი ლ, ხასიათ-სალაბ, თეთრი ხახვის თესლი დანაყე და გასცერი, თეთრი ხახვის წყალი მისხალი ასი, თათლი სტილი ვ მოადუდე, ქაფ მოხადე, ყვამზე მოიყვანე, წამლები შიგ ჩაყარე, გარგად ამოზილე, აქმევდე დილას და საღამოს, მისხალი დ.

Въ концѣ рукописи имѣются другіе рецепты, писанные поздною рукою въ видѣ добавленія ¹⁾.

¹⁾ Въ библіотекѣ Общества имѣется только копія съ описаннаго карабадини. Оригиналъ взятъ владѣльцомъ обратно, но общанъ Обществу

108 (=3720). *Карабадნი*, рукопись въ видѣ маленькой тетради въ бумажномъ переплетѣ, въ $16 \times 10,5$ сантиметра, писана на бумагѣ строчнымъ мелкимъ мхедрули и черными чернилами, содержитъ въ себѣ всего 25 исписанныхъ листовъ почеркомъ второй половины XIX вѣка.

Въ началѣ приведено ученіе о четырехъ основныхъ сокахъ, о распознаваніи пульса и затѣмъ приведены рецепты противъ разныхъ болѣзней. Рецепты выписаны изъ русскихъ популярныхъ лѣчебниковъ, ибо нѣкоторыя названія болѣзней и лѣкарственныхъ растений приведены русскими словами. Напримеръ, ჩახოტკის წამალი (стр. 20), ხველის წამალი სისხლს რომ ატანდეს: სარომა ქართულად ლაშკარა; ქვივოკოსტ მალაროსიანულად, ბალახია, ამის ძირი კარგათ გარეცხე და ისრე წმინდას წყალში ძალიან მოხარშე (19 verso); ყელის ტკივილის და ჯირკელის წამალი: ქაშნა ტრავა ჩაისავით დაალევინე და მოხარშული ბალახი თბილ-თბილ ყელზე შემოადე, დიან არგებს, ნაცადია (24 verso). Начало: სისხლის სიკეთე ის არის, რომ ყირმიზი იყოს და ავი სული არ უდიოდეს, და არც მწვე თხელი იყოს, და არც სქელი და ესეც იცოდეთ, კაცი რასაც კარგს საჭმელს სჭამს, კარგი სასმელ-საჭმელი კარგს ხილთად გარდაიქცევის. Конецъ: თავისტკივილის წამალი: ლანჩის-ჯღანის ნახშირი წმინდათ დანაყილი და გაცრილი ორი წილი და საკმეველი ერთი წილი ერთად შესერილი ცხარის ღვინის ძმრით, ანუ ხმელის ოტკითა, ტილოზე გააკარ, შუბლსა საფეთქელზე შემოადევ. რა გახმეს, იმავ ნოტიით შენაბე, კვალად იქ. დევ, ნაცადია.

109 (=2958). *Карабадნი*, рукопись безъ переплета въ видѣ тетради, въ 24×20 сантиметра, листы разрознены, начала и конца не имѣется; заключаетъ въ себѣ 18 страницъ, писанныхъ строчнымъ мхедрули и черными чернилами. Въ числѣ знаковъ филигранн бумаги виднѣется 1820 г. и буквы *К. I*. Рукопись конца первой четверти XIX вѣка. Въ

числѣ средствъ противъ разныхъ болѣзней рекомендуются такія же молитвы, заговоры и заклинанія, образцы которыхъ мы привели при описаніи № 19 (стр. 140-192). Начало: ...და ქეშასა ლლაჭნიდი სახელითა მამისათა და სულისა წმიდისათა, მთავარ-ანგელოზთა შეწევნითა, ამინ. ენც კურდღლის ქონი ნაკურცხალზე დააკმიოს, ცხვირსა და პირში იყრჩოლოს, თავის ტკივილს ეშველოს. Приведемъ тексты нѣкоторыхъ молитвъ, которыя отличаются отъ приведенныхъ при описаніи № 19 рукописи:

ვისცა ცხვირში სისხლი სდიოდეს, მისის სისხლითა შუბლზე დააწერე: ძმამან ძმა მოკლა, კენმა აბელი, სისხლო დასწყნარდი, კმა არს ამდენი. თუ არა მუნ დაგწერ, სადა სიძე სიდედრსა შეესო. „У кого изъ носу будетъ идти кровь, ему тою же кровью на лбу напишите: Братъ убилъ брата, Капнъ Авеля, кровь, остановись! довольно столько идти, а то тамъ запишу тебя, гдѣ зять съ тещею сочетался“.

ჭირის ლოცვა.

ნებიცა და შეწევნითა ლუთისათა და წმიდასა იოანე ნათლის-მცემლისათა წინა მორბედისათა, ესე სითარხნის წიგნი მოგეცით ჩვენ დიდთა ბძანებულთა თქტუნდა სულთა გაუკითხავთა დამასრულებელთა წარაბანამა+წარაბამა+ანანამა+ყურბანამა+გიშერამა+სადაც შემოგეყარნეთ ძმობის და კარკაცობის მეტი საქმე აღარა გექონდეს რა თქტუნთანა+წარაბანას უბრძანებია+ყურბანას დაუწერია+გიშერას ხელი ჩაურთავს+და მოწამეცა ვართ ამისი, ამინ+უფალო, იხსენ მონა შენი ანუ მხევალი (სახელი).

Молитва отъ язвы:

„Волею и помощію Бога и святого Предтечи Іоанна Крестителя сію тарханіую (отпускную) грамоту дали вамъ безмилосерднымъ душамъ сокрушителямъ мы Царбана, Царба, Апанія, Курбана и Гишера въ томъ, что гдѣ мы ни встрѣтимся съ вами, кромѣ братства и хорошихъ человѣческихъ отношеній, никакихъ другихъ дѣлъ съ вами имѣть не будемъ.“

Царбана приказалъ, Курбана написалъ, Гпшера подписалъ и состоитъ свидѣтелемъ сего, аминь. Господи, спаси раба твоего (или рабыню)“!

პურსა თუ ტილი ესხას, ესე ლოცვა შეულოცე სამჯერ და წახდების:

აებედ წმიდად და შთაებედინ ციციანათასა, ჰსდგეს ტკბილოსანი, სჰამდეს უკბილოთა. რა არის მისი წამალი? მარცხენითა ხელითა სამჯერ ნაცარი გადააყარე.

Если въ хлѣбѣ будутъ черви, произнеси эту молитву трижды и исчезнутъ:

„Посмотрѣлъ сверху свято и увидѣлъ свѣтляка, стоять сладкое и ѣдятъ безъ зубовъ. А что служить лѣкарствомъ противъ нихъ?—Лѣвою рукою три раза обсыпъ золою“.

უკეთე ცოლს ორგულობას სწამობდე, მოიტანე დიდის ბუს გული და მწვანის მყვარის ენა და მძინარეს გულსა დასდევ. რაცა ექნას, ყოველივე, გითხრას საქმე მისი ჭეშმარიტად.

„Если жену подозрѣваешь въ измѣнѣ, привнеси сердце большой совы и языкъ зеленой жабы и положи на грудь сиящей. Все, что сдѣлала, она непременно расскажетъ“.

110 (—2957). *К а р а б ა დ ი ნ ი*, рукопись безъ переплета, въ видѣ тетради, въ 22×18 сантиметра, написана на бумагѣ строчнымъ мхедრული и черными чернилами, въ концѣ недостаетъ, сохранилось всего 12 страницъ. Текстъ дѣлится на главы, изъ которыхъ до насъ дошли 23. Начало: ჰსწავლა კარაბადინისა. თუ კაცსა თვალი ებინდებოდეს და ვერ ხდებოდეს, მოიტანე დევის ყური, ღინჭილა, დანაყეთ ხურმასავით, თვალში ამოავლეთ. ვისაც თვალი სტკიოდეს, ან ვერ ხედვიდეს, დედალი ღორის ღვიძლი დასწვი, დანაყე, გაცერ, თვალში ჩაუყარე, უჯობს.

Конецъ: თუ კაცს სოკო მუცელში ქონდეს, შავი ნავთი კის ღვინით სამ დილაზე უზმათ დაალეეინე, მორჩება.

თავი მეოცდა მესამე. Текстъ содержитъ въ себѣ краткiй пере-

чень болѣзней и лѣкарствъ противъ нихъ. Рукопись XIX вѣка.

111 (==1122 ა). Карабадини, рукопись въ оберткѣ изъ пестрой матеріи, въ видѣ тетради, въ 22×17 сантиметра, заключаетъ въ себѣ 45 страницъ, писанныхъ разновременно то строчнымъ, то полукруглымъ мхедрули и черными чернилами. Рукопись, какъ видно, конца XVIII вѣка, но нѣкоторыя записи принадлежатъ XIX вѣку. На стр. 1, 4—9 приведенъ армянскій текстъ. Грузинская часть карабадини не содержитъ систематическаго текста лѣчебника, а случайныя записи разныхъ временъ, содержащія рецепты, молитвы и заговоры противъ разныхъ болѣзней. Въ рукописи есть и не написанныя страницы (12, 13, 28, 33, 35, 40, 42, 44, 45, 46). Начало: მუნის მამასა გუთანი ება შვიდი უღელი ხართა, კლდეს ხნედა, ქვიშას თესვიდა, როგორც კლდეში ქვიშა არ იხარებს, ისე შაქროას ტანში მუნმა არ იხაროს. ღორის ქონში ქაქურთი აურივე, სამშაუათს დღეს წაუსვი მაჯაზედ, თითო მაჯაზედ სამჯერ წაუსვი და ის ღოცვა თქვი. ღვთით მორჩება, პატარა ღოღოს ძირიც გაურიოს. На стр. 16 написано: ქ. ალიწერა წელს ჩღჳჳ (==ჩღჳჳ), თიბათვის ორს (ბ) დაეკორწილდი მე ივანუშკა ძე ეგნატესი. Написано въ 1788 г., іюня 2-го я Иванушка, сынъ Игнатія, жепился. Далѣе записи указываютъ годы рожденія дѣтей владѣльца рукописи.

На стр. 18 запись по-русски кизлярскаго армянина Христофора Мурадова, сообщающая, что коллежскій ассесоръ дворянинъ Игнатій Ивиповъ Тулаевъ умеръ 11-го декабря 1861 года. Записи на стр. 29 сообщаютъ о времени рожденія дѣтей священника Христофора и Василія Игнатьевича отъ 1819 до 1826 года.

112 (==2889). Карабадини, рукопись безъ переплета, въ видѣ тетради, въ 22×18 сантиметра, написана на бумагѣ скорописью мхедрули и поблекшими чернилами. Пере-

писана въ 1844 г., кагъ видно изъ приписки на первой страницѣ: ქ. წელსა. ენკენისთვის. 18. ჩემდ აღიწერა ესე კარაბადინი. Въ рукописи 20 листовъ.

Начало: კარაბადინი ჭკვიანი ბრძენისა. თუ კაცსა ან ვისაც თვალი სტკიოდეს, ან სიწითლე ან თეთრი მოვიდეს, ნახე, თუ სიწითლე წავიდეს, თეთრისა წამალი არის... Конецъ: ვისაც შარდი შეეკრას, იმისი წამალი ეს არის: ბასმადა, ინა ერთათ აურივე და ის დაალევინე, არგებს ღთით.

113 (238). Карабадини, рукопись безъ переплета, въ 22,5×17 сантиметра, писана на бумагѣ строчнымъ красивымъ мхедрули и черными черпилами, содержитъ въ себѣ всего 152 страницы. Этотъ лѣчебникъ составленъ изъ латинскаго и русскаго лѣчебниковъ и заключаетъ въ себѣ собраніе рецептовъ по многимъ болѣзнямъ. Названія болѣзней слѣдуютъ въ алфавитномъ порядкѣ. Лѣчебникъ составленъ въ 1811 г. въ С.-Петербургѣ генералъ-лейтенантомъ и наследникомъ послѣдняго грузинскаго царя Георгія XII царевичемъ Давидомъ. Переписанъ кн. Давидомъ Игнатьевичемъ Тумановымъ въ началѣ второй четверти XIX вѣка, о чемъ въ концѣ рукописи имѣется приписка его брата: ესე კარაბადინი არის გადმოწერილი განსვენებულის ჩემის ძმის თავადის დავით ეგნატის ძის თუმანოვისაგან: . Въ числѣ знаковъ филиграней бумаги указанъ 1825 г. Начало: კარაბადინი გარდმოთარგმნილი ლათინურის და რუსულისაგან ქართულსა ენასა ზედა ფედ საჭირო და სამკურნალო რეცეპტები: რომელიცა ამბანაზედ არის გამოკრებული მისის უმაღლესობის საქართველოს მეფის გიორგის პირმშოს ძის და საქართველოს მემკვიდრის რუსეთის ღენერალ ლეიტენანტის და კავალერის დავითისაგან. სამეუფოსა ქალაქს სანკთ პეტერბურლს. წელსა ქესსა. 1811—სა: იანურის 2-სა დღესა:

Текстъ дѣлится на 85 главъ. Первая глава трактуетъ лѣченіа антоновскаго огня. ანტონის ცეცხლისათვის. ქინაქი-

ნის წვენი, თმიანა (ვარდ-კანაფასი), პიტნისა, აბზინდისა, მელია კუდასი, ღვალოსი. ამით ყველა კარგია, რომელიც გინდოდეს. ძალიან მოხარშე და ამის წყალით ჩვარი გავლებული აღევ: ამათი წვენში ძმარიც უნდა თანასწორად აურიო, ანუ ოტკა ცოტას ნიშადურით.

114 (—219). Карабадини или краткое учение о привитиі оспы. მოკლე მწყემსებრივი ჰსწავება აკრისათვს წინათ დასაცველისა ზროხის ყუაეილისა. გადმოთარგმნილი რუსულიდან. სანკტპეტრებურღსა შინა უწმინდესსა სინოდსათანა ზვეთ წელსა ნება ჰრთვითა უწმინდესის სინოდისათა. Переводъ съ русскаго, съ изданія Святѣйшаго Синода 1829 года. Рукопись безъ переплета, въ видѣ тетради, въ 22,5×17,5 сантиметра, содержитъ въ себѣ 20 страницъ, изъ которыхъ 16 исписавы строчнымъ мхედрули и черными чернилами. Переводъ исполненъ въ канцелярїи экзарха Грузинъ коллежскимъ ассесоромъ Іеронимомъ Алексѣевымъ-Месхїевымъ въ первой половинѣ XIX вѣка. Въ концѣ записъ, რუსულისაგან ქართულსა ენასა ზედა ითარგმანა საქართველოს ექსარხოის კანცელარიასა შინა კოლლეგისკის ასესორის იერონიმე აღექსევის-მესხიევისაგან. Начало: კეთილ-მსახურნო შვილნო მართ-მადიდებელისა ქრისტეს ეკლესიისანო.

თქტუს ყოველსავე გაქტსთ ცნობილი, რომელ ყოველად სახიერი ღმერთი არს მამაჲ უხეებითა, კეთილ-განმზრახი სრულიადისა კაცობრივისა ნათესავისათვს.

115 (—3728). Сборникъ разныхъ произведеній, рукопись въ новомъ картонномъ переплетѣ, въ 36×22 сантиметра, писана на бумагѣ строчнымъ мхედрули и черными чернилами. Бумага и почеркъ такъ же разнообразны, какъ разнообразны и самыя произведенія, по переписка статей относится къ началу XIX вѣка. Содержаніе сборника:

1) Физика, которая заключаетъ въ себѣ 180 страницъ,

но одинъ листь недостаетъ послѣ 108 страницы. Бумага этой части рукописи въ началѣ сѣрая (стр 1—84), потомъ сѣняя (85—108), затѣмъ опять сѣрая, но и та и другая выдѣлки 1815 г. До 137 страницы письмо четкое, красивое, съ 137 страницы начинается вульгарное письмо съ частыми помарками и по всему видно, что это черповикъ. Текстъ дѣлится на параграфы, изъ которыхъ въ нашей рукописи сохранилось 99, въ концѣ недостаетъ. Начало: ფისიკისათჳს. ფისიკა არს ხელოვნება გინა ჰსწავლა, რელიცა გვიჩვენებს თვისებათა ნიეთათა და განგვიცხადებს მიზნთა ფისიკებრთა განცხადებათასა:-

2) Карабадини, содержитъ въ себѣ 24 страницы. Въ началѣ недостаетъ. Бумага сѣняя, письмо вульгарное. Начало: ძალღის ბრახისა, თუ ძალღი გაბრახიანდეს, მოიტანე მისხალ ნახევარი თრიაქვარუხი და მისხალ-ნახევარი შჳანცკის მუხი, დანაყე და აურეე ერთმანეთში და ახალს მოწველილს რძეში გახსენ და აჭამე. Рецепты, какъ видно, переведены съ русскаго, ибо на первой же страницѣ имѣется такое заглавіе по-русски: „Какъ свинцовый дробь сделать“ (sic). Кромѣ рецептовъ въ части рукописи попадаются и другія статьи. Напримѣръ, „О 12 драгоценныхъ камняхъ и ихъ значеніи и свойствахъ“, изъ трактата Епифанія Кипрскаго (ст. 2—3). О временахъ года, мѣсяцахъ и дняхъ мѣсяцевъ, и какое они имѣютъ вліяніе на здоровье человѣка“. ნიშანი წელიწადისა ცნობისა, თჳსთა და დღეთა და ჟამთა.

Здѣсь указано: какой сокъ преобладаетъ въ то или другое время года, чего нельзя ѣсть въ тѣ или другіе мѣсяцы и т. д. (стр. 6—7). Затѣмъ приведены статьи „О пѣвиі членовъ человѣческаго тѣла“. კარი ჯა ნიშანი, რომელ კაცსა ასოები ემღერდეს (8—10). О дѣленіи человѣческой жизни на четыре періода съ указаніемъ, какой сокъ въ какомъ періодѣ преобладаетъ. ღმერთმან წელიწადი ამაღ დაუდვა, რომე კაცთა სიყრმე და სიბერე გაუჩენია. ფილოსოფოსთა და ბრძენთა

აქიმთ ასე თქვს: შობითგან ჩვიდმეტს წლამდის ყმაწვილი არს (14—15); О значеніи существующихъ въ природѣ цвѣтовъ. ფერთათვს, თუ რომელნი რომელთა ხასიათთა თვს ეყვიან (16—17). Эта статья написана по-русски. Начало, съ сохраненіемъ орѳографіи:

1. Василковой—городость.
2. желтое съ чернымъ— павная сора.
3. голубой съ жолтымъ—тайная сора.
4. белой—чистота.

Изъ остальныхъ оглавленій карабадини отмѣтимъ:

თმის გაგრძელებისათვის; თმის მშვიდობით შენახვისათვის (17); ნიშანი ქაბრისა, რომე ქატოსა ჰქვან (18—19); одно оглавление опять по-русски: „Какъ здѣлать аккуа унгаріумъ венгерскій, отка пухателній“—ვენგერული ოტკა სასუნებელი (21); შარბათი ხაშხაშისა (21); როგორ უნდა გააკეთო ქონის სანთელი თეთრი, რომ წმინდის სანთელს გვანდეს; თმის შეღებისათვის ღიად კარგი და გამოცდილი დედოფლისა (23).

3) Конскій карабадини, или конскій лечебникъ (стр. 25—34), дѣлится на 30 главъ. Въ началѣ сообщается, что сей карабадини составленъ однимъ врачомъ на арабскомъ языкѣ и переведенъ на персидскій для царя Александра (Македонскаго?). ეს კარაბადინი ერთის აქიმის ნათქვამი არის, ცხენისა კარგისა და ავის შეტყობა და ფერადის ავადმყოფის წამლები, და ეს კარაბადინი არაბულად ნათქვამი არის. ალექსანდრე კელმწიფისათვის სპარსულად გადმოსწერეს, რომე ვისაც უწოდეს, ამ კარაბადინით ცხენის ამბავს შეიტყობდენ, და ეს ოცდა ათი კარი არის. Затѣмъ приведенъ перечень главъ. Начало текста: აწე თუ გინდოდეს სიკეთე და სიხვე შეიტყო ცხენის: მალალი და შეკრული, და ქუცებითი ლაში ზეეთისაგან მოგძე, ცხვრის ნაპობი ფართო და თავი არც გძელი და არც მოკლე, ყურები ისრის პირსავით გრძელი და წვრილი, კისერი გრძელი და სუფთა, ფეხის ძუალი ხმელი, ძუა გრძელი, ძუის

რიკი გრძელი, თუალები შავი, თუალების ქუთუბოები შავი და გრძელი, მკერდი ფართო.

4) Реценты и способы приготовления разных предметов и распознаванія ихъ качествъ (45—70); о сѣрѣ, о приготовленіи угля, о ломкѣ селитры, о приготовленіи фптилей, ракетъ, бомбъ, пороха и т. д. Все это переведено съ русскаго языка; на стр. 66 даже приведенъ перечень матеріаловъ по-русски.

5) Зоологія, или описаніе животныхъ. Безъ начала и конца, заключаетъ въ себѣ 22 листа. Начало: ტილის განმაქარვებელი გველი. ერთი გვარი ვველი არს ინდოეთსა და აფრიკასა შინა, რომელიცა არს ჩვეულებითისა გულისა ოდენი და თვით არს თეთრი და სხუა და სხუა ხალებით დაწიწკნული.

Послѣдняя глава трактуетъ о зайцѣ. Эта зоологическая статья составлена, какъ видно, раньше появленія „Природо-словія“ царевича Іоанна Георгіевича, которое написано въ 1814 г. Къ этой статьѣ приклеенъ ободранный листъ бумаги, писанный другою рукою и содержащій отрывокъ свѣдѣній объ имени томъ и славномъ подвижникѣ Давида куроалата Іоаниѣ. ...ლიცა... მეფისა თვით მკურა[ბელისა]... ..ბულისა ძე კონსტანტინე... მელიცა გამეფდა საბერძნეთსა ზედა ...[დასა-ბამა]თგან სოფლისა ბერძულთა აღრიცხვთა 6458: ჟამთა ამათ შა იყო ეინმე საქართველოსა შა ადგილთ ტაოჯთ: თავადი და წარჩინებულთა თავადთა შორის დავით მეფისა კურადპალატისათა, სახელით იოანე, მხნე, ახოვანი, და განთქმული წყობათა შა. მალალი და შუშნიერი სიკეთითა და აგებულებითა გვამისათა, რომელიც სიყრმიტგან თვისით განსწავლულ იყო თავისუფლისა კელოვნებითა და გონიერ გონებითა და გულისხმის ყოჯითა: მეცნიერ ენასა ელლინთასა და სხვათაცა ენათა ზედ იწვენილმებით სწავლული და აღსავსე სიბრძნითა და შაში-თა ღრისათა და ყოელთავე კეთილითა საქმითა.

6) Кошіи съ гуджаровъ или разныхъ дарственныхъ

актовъ кн. Челокаевыхъ, снятыя въ 1828 г., января 30. ჩოლაყაშვილების როშაქიანთ წილობისა სამამულო წერილების პირები: გარდმოწერილი. ნამდვილებისაგან უმეტნაკლულოდ წელსა 1828. იანვრის 30. Эта часть рукописи писана четко на хорошей бумагѣ и заключаетъ въ себѣ 47 страницъ, на которыхъ помѣщены кони 40 актовъ.

116 (==1095). Карабадини Мунат-хапи-шафа, სამკურნალო კარაბადინი მუნათ-ხაფი-შაჰვა, рукопись безъ переплета, въ 32×20 сантиметра, написана на простой бумагѣ скорописью мхедрули и черными чернилами, заключаетъ въ себѣ 97 исписанныхъ страницъ, дальше почти столько же страницъ пустоеть, да кромѣ того на стр. 96 и 97 четыре рецента приведены не рукою текста. Карабадини переписанъ въ Тифлисѣ въ 1854 году старшимъ фельдшеромъ г. Тифлиса Михаиломъ Степановичемъ Степановымъ, о чемъ свидѣтельствуеть запись въ началѣ карабадина: მე სტარში ფერშალმან ქალაქის ტფილისისამან მიხაილ სტეფანის ძე სტეფანოვმან პირი ამა სამკურნალოს კარაბადინისა ეპოვე, რომელიცა იყო ნაღვაწლი და ნაჩუქი საქართველოს ხალხთათვის დაუთხანისაგან თავისა სულისა მოსახსენებლათ და რომელსაცა შინა მეცა გავსწიე ესე შრომა და ამაგი. ამისთვის გადავსწერე მისგან პირი და რიგზედ მოვაწყვე და ვიმყოფე ესე კარაბადინი, მისთვის რომ ვინც მოიხმაროს და ამითი კეთილი საქმე მოიქმედოს და მადლი, რომელიც შეწუხებული ავთმყოფი აღადგინოს და უშველოს, მაშინ უწინ დაუთხანს შრომის გამაწევსა და მერმე მეც მიხვილ სტეფანოვს შენდობა გვიბრძანოთ. ჩუნი დ-სა წელსა. ტფილისსა.

На слѣдующей страницѣ два четверостишія, вѣроятно, переписчика:

კაცი უკდავი არ არის, არცა ჩაჰყვების ღზინია,
ორმოცი კარი გავმართე, შეეკრიბე ყოველ ქირია,
ყველა აქ წამლად დავსწერე ბალახი, რაცა ხილია,

და ყვავილი ანუ თესლები, ფოთოლი, მერმე ძირია.

მე იმ კაცს ვნატრი იმ დღესა, არ იყო სირცხვილელი,
გლახაკი ანუ მდიდარი, ხელმწიფე გვირგვინელი,
მეფეს წინა მივიდეს პირ-თეთრი, დღე დაღეული,
და ღვთის გულისათვის ტანჯული, წამებულ სისხლ-დანთხეული.

Описываемый карабадипи и есть списокъ сборника Шаріе-
задэ, переведенный на грузинскій языкъ царемъ Даутъ-ханомъ,
но онъ замѣтно отличается отъ описаннаго нами подъ № 19.
Прежде всего нашъ списокъ сохранилъ особое предисловіе
переводчика, которое сообщаетъ исторію перевода этой книги
на грузинскій языкъ:

ნებითა და ბრძანებითა ღთისათა ჩვენ მეფეთ მეფის ბატონის
ლუარსაბის ძე საწყალი დაუთ-ხან ჩვენ საქმეზედან სტამბოლს
სულთანს მურად ხვანთქართან მოვედით სასაქმოდ, და აქ სტამ-
ბოლს ორს წელიწადს ვიყავით. და ერთს დღეს ერთსა და კაის
ფილ-ო-ფოსსა და ბედნიერს კაცს შემოვეყარენით და თავის
სახლში მრავლის იძულებით მიგვიყვანა, და მრავალი სააქიმო
და სამეცნიერო წიგნები ჰქონდა და გვიჩვენა, და სრულ რა ის
წიგნები ვნახეთ და გავსინჯეთ, მწვედ მოგვეწონა და მოგვინდა
მისი შოვნა, და მერე წინასწართა კაცთა მცნებასა და მცოდინ-
ნარობას გავკვირდით: თუ ქვეყანაზედ ყველა სენსა, ჭირსა და
სატკივარსა ან როგორ მიხუდენ და ან როგორ გული გააღელეს,
ან ამოთნს სენსა და ჭირსა თავ თავისი წამლები როგორ
უყვეს და უპოვეს!

აწე ესე ჩვენც ვიცოდით, რომე საქართველოშიგან ამისთანა
და ამგვარი ქართული სააქიმო წიგნი არ იყო. საქართველოში
მრავალი ასეთი კაცი ვნახეთ, რომ უხელობითა და უცოდინა-
რობით მოკვდა და დაზიანდა, რომე მათ კაცთა ზედა სენი და
ჭირი ვნახეთ და ან მისი სენისაგან ისი კაცი დაზიანდეს, მისი
სენისა და ჭირის წამალი ყველა ადვილის საქმით მას წიგნებში-
გან ეწერა, ვნახეთ და წაიკითხეთ და ამ რიგისა სენისა მკურნალ

წამალი ბევრი ენახეთ. მერე ძალითა ღვთისათა ჩვენ შევბედეთ და შევეცადენით, ვითა ესე ორი თათრული სააქიმო წიგნები ქართულად გადმოვსთარგმნოთ, ამისთვის რომე, პირველად, ესე დიდი მაღლი არის, და მერმე კაცმან კაცი რომ სარჯლისა და სიკვდილისაგან დაიხსნას და მოარჩინოს, უფრო უმეტესი მაღლი არის, და მერმე ჩემი თავი და ჩემი გულის ყური, ჩემი ჭკვა და მცოდინარობა დავსცადე, და ამა ორის თათრულის წიგნის ერთგან შეკრბა და გარდმოსთარგმანობა შემძლიან თუ არა. მერმე მეცა ამა სრულ წიგნთაგან და ორთ ბრძენთაგან და ფილასოფოსთა კაცთაგან სრულის სააქიმოს წიგნებიდამ გამოკრებული და დაცდილი წიგნები გამოვარჩიე და ეს ორი წიგნი ორს ფილასოფოს კაცთაგან და სხვათა მრავალთა სააქიმოს წიგნებშიგან გამორჩეული და გამოკრებული იყო, და რაცა იმა მრავალ სააქიმოთა წიგნთაგან ან აქიმობა და ან წამლები მოსწონებოდა, და ან მრავალ ჯერ დავცადა, ყველა იმა სხვათა წიგნთაგან გამოელო და გამოეკრიბა სრულად, და ამა ორსა წიგნშიგან დავწერა, და ერთის წიგნისათვის სსში-სსჭყა დაერქმევიან, ვითამცა სრული სააქიმოს წიგნებიდან გამოკრებული, გამორჩეული და ყოვლის სენის მკურნალი წამალიო, და მე ორის წიგნისათვის ადგარა-მარაბ დაერქმევიან, ვითამცა ჩემი სახე და ჩემი მოსაგონებელიო. და მერმე ჩვენსა ამ რიგის წიგნის გარდმოღებასა და გარდმოსთარგმანებას შევეცადენით, და ამა ორის თათრულის წიგნისაგან ერთი ქართული წიგნი გარდმოსთარგმანეთ, და ჩვენს გარდმოსთარგმნულს წიგნსა ჩვენცა სახელად ადგარა-დუდი დავარქვით, ვითამცა ჩემი სახე და ჩემი მოსაგონებელი.

აწე, ჩვენც ღვთისაგან ეს ვითხოვეთ და ვიაჯეთ, რომე ამდონი ჭკუა, გონება, სწავლა და გულის-ყური მიბოძე, და ამდენი ძალი და გაძლება მომეცი, რომე ესე ორი წიგნი ერთად შემოვკრიბო და ორთავეს თავი ერთათ შემოუყარო, და ნებისამებრ ვსთარგმანო მართლად, და ურცხვენელად გარდმოვილო. ამიტომ ვინიცობა არის, კაცი ისეთს ადვილს ავათ გახდეს, რომ იქ აქიმი და შემეტყობი კაცი არ იყოს და განგებით, უფალო

შენითა, მისი კაცის ღრობნი არ აღსრულებულიყოს, და მერე ძალითა და შეწევნითა შენითა ამა წამლებითა მოარჩეს, და მერე მრავალთა ჟამთა და ხანთა გაქებდენ და გადიდებდენ შენ, ტკბილსა და მრავალ მოწყალესა ღმერთსა ჩვენსა, იესოს ქრისტესა.

აწ მან უწყის, რომელსა არცა ცხადი დაემალვის და არცა იღუმალი, და რომე ამა წიგნის დაწერასა-გადმოთარგმანება-შიგა მრავალი ჭირი და სასჯელი ვნახეთ, და მრავალსა აოჯგასა დაეღონდით, და მწვედ გაგვიძნელდა, მრავალი საჭორო და საძნელო სიტყვანი და საქმენი მაინც გარდმოვსთარგმნეთ, იამინა ღმერთმან აჯა და მოხსენება ჩემი, მოგვცა ამდენი ძალი, შეძლება, ჭკუა და გონება, რომე რაც ამა ორსა თათრულსა წიგნშიგან ეწერა, ან მრავალჟერის სენისა მიზეზი და ნიშნები, ალამათები, ან მაჯუნისა და შარბათების შექმნა, ან ტკბილის და აბების გაკეთება, ან მრავალ გვარის სენების წამლები, ყველა თათრულად ენიდგან მართლად და კარგათ გარდმოვსწერეთ, და გარდმოვსთარგმანეთ ყველა ქართულად, ამა წიგნშიგან დავსწერეთ, ძალითა, შეწევნითა ღვთისათა აღვილად გარდავწყვიტეთ; იმ მრავალს ფერსა სენსა და სატკივარსა, რომე ძესა კაცისასა არ აცილდების, ყველას თავი ერთგან შემოვყარეთ, და არა დავაკლეთ რა; რაც იმა ორსა თათრულს წიგნებშიგან თათრულად ეწერა, მე უღირსმან დაუთ-ხან ყველა ამ ერთს ქართულს წიგნშიგან ქართულად დავსწერე.

აწე ესე ყველა ჭირი და სასჯელი ამისთვის ვნახე და ამისთვის გავსძელი, რომე თუ კაცი ასეთს ადგილს ავით გახდეს, რომ იქ აქიმი და შემტყობი კაცი არ იყოს, და ან განგებითა ღვთისათა მისი ღღენი არ აღსრულებულ იყოს, კაცი მწვედ არ გაისარჯოს, თვარედა რა განგება და ბრძანება ღვთისა იქნების, და ან კაცს სიკვდილის ღღენი მიუვლენ, უგანგებოთ კაცს წამალი ვერ იხსნის, რომე ტინი კლდე იყოს, იგიცა ცვილად გარდაიქცევის, ნეღლი განხების, არამცთუ სიკვდილისაგან წამალმა კაცი დაიხსნას.

აწე ყველა ჭირი და სასჯელი ამისთვის გავსძელ და ამის-

თვის ენახე, რომე სარჯლის მუქათა ლოცვა და მაღლი მომ-
ხედეს. აწე ვინცა ამ წიგნსა გაუგონოთ, შეწვენითა ლეთისათა
კაცს გულის ნება აღუსრულდების. ვინცა ამ წიგნთა და ამა
წიგნის წამლებით მოარჩეთ და ან მოარჩინოთ, მაშინ მე საბრა-
ლოს უღირს დაუთ-ხანს შენდობას მიბრძანებდით კეთილისა
თქვენისა ენისაგან, და ნუ დაგვივიწყებთ; და ვინცა ჩვენ შენ-
დობა გვიბრძანოთ, ღმერთმან თქვენც შეგინდოსთ თქვენი ცოდ-
ვანი, და ამა უხანოსა სოფელსა უჭირველად გამყოფოსთ, და
გაღლერგძელოსთ, თავ თავის საყვარელის ჭკრეტით და სიყვარუ-
ლით გაგაძლოსთ, და თქვენზედ ჰალალად ქმნას სასჯელი და
ჭირნახულობა ჩემი ესე, ამინ.

Въ этомъ предисловіи Даутъ-ханъ, сынъ царя царей
Луарсаба, сообщаетъ, что онъ поѣхалъ въ султану Мураду
въ Константинополь по своимъ дѣламъ и пробылъ тамъ два
года. Въ Константинополь онъ познакомился съ однимъ уче-
нымъ и философомъ, у котораго было множество лѣчебниковъ
и научныхъ книгъ. Лѣчебники ему очень понравились, и у него
явилось желаніе перевести ихъ на грузинскій языкъ: онъ
зналъ, что такихъ лѣчебниковъ въ Грузіи не было, и люди
умирали отъ болѣзней, противъ которыхъ указаны вѣрныя
средства въ сихъ книгахъ. Изъ двухъ сборниковъ на турец-
комъ языкѣ, въ которыхъ были собраны все лучшія и
испытанныя средства, рекомендованныя учеными и философа-
ми, одинъ былъ названъ составителемъ „Ханія-шана“, т. е.
полный сборникъ, составленный изъ всехъ медицинскихъ
книгъ, а другой былъ названъ „Іадгаръ-шарабъ“, что зна-
читъ, мой образъ или воспоминаніе обо мнѣ. Изъ этихъ
двухъ турецкихъ сборниковъ, говоритъ Даутъ-ханъ, я пере-
велъ и составилъ одну книгу и назвалъ „Іадгаръ-дуди“, что
значитъ, мой образъ или мой памятникъ. При переводѣ Даутъ-
ханъ встрѣчалъ большія затрудненія, но преодолѣлъ все
и цѣликомъ перевелъ сборникъ. Взамѣнъ понесенныхъ тру-
довъ, переводчикъ проситъ себѣ поминовенія съ прощеніемъ.

Изъ этого предисловія точно устанавливается, что компилятивный лѣчебникъ, извѣстный подъ названіемъ „Мунта-хапашафи“, переведенъ на грузинскій языкъ съ турецкаго языка въ Константинополь царемъ Даутъ-ханомъ во второй половинѣ XVI столѣтія.

За 5тимъ предисловіемъ слѣдуетъ другое, которое озаглавлено: *ესა ჯანილოზის და ლუღმანის ჭება*. „О, похвала Джанилоза и Лугмана“. Затѣмъ приведенъ текстъ, въ общемъ совпадающій съ текстомъ предисловія № 19 рукописи. Отличіе состоитъ въ томъ, что здѣсь вѣтъ упоминанія о Михаилѣ Сараджевѣ и ученія о физиологіи пищеваренія. Мы уже говорили, что Джанилозъ или, лучше, Джалипозъ грузинскихъ лѣчебниковъ есть врачъ Галенъ, а Лугманъ, вѣроятно, то же самое, что Локманъ, хотя дальше въ текстѣ его имя больше не упоминается.

Текстъ нашей рукописи начинается ученіемъ о вліяніи четырехъ временъ года на здоровье человѣка, затѣмъ сообщается о водѣ и ея свойствахъ, о критическихъ дняхъ при тифѣ, о снѣ и бодрствованіи, о мозгѣ и жилахъ, о семи главныхъ органахъ человѣка (анатомія и физиологія), о хорошихъ и дурныхъ признакахъ болѣзней, о распознаваніи пульса, объ изслѣдованіи мочи и опредѣленіи по ней болѣзней, о приготовленіи „джулаби“ (слабительныхъ пилюлей) и другихъ лѣкарствъ, о движеніи и покоѣ, о гигиенѣ оправившагося отъ болѣзни человѣка, о приготовленіи различныхъ лѣкарствъ и вареній, о пищѣ и пищевыхъ продуктахъ. Въ лѣчебникѣ подробно разобраны всевозможные пищевые продукты, ихъ качества, свойства и вліяніе на здоровье человѣка. Этотъ отдѣлъ начинается перечисленіемъ различныхъ хлѣбовъ, затѣмъ разбирается мясо разныхъ животныхъ, домашнихъ и дикихъ, далѣе перечислены фрукты, овощи, пряности, лѣкарственные растенія и цвѣты (стр. 31—85). Особую главу составляетъ разборъ свойствъ различныхъ животныхъ и лѣкар-

ственное значеніе ихъ органовъ или продуктовъ (85--95). Нѣкоторымъ частямъ тѣла животныхъ приписываются дико-винныя свойства. Эту главу мы приведемъ цѣликомъ:

ბატენის ხასიათი: თხელი ფილტვის წასმა ჭორფლს, სირსვილას და ლაქას მოარჩენს.

ვირის ხასიათი: ვირის ჯიგარი ფურის რძით აჭამე ვიჟს, მოარჩენს.

ვეფხვის ხასიათი: ჭანგის ან ჭიპის მქონეს ძაღლი არ დაჰყვებს.

თევზის ხასიათი: ქონით წიგნი დაწერილი ლამით წაიკითხება, თვალში ჩაწვეთება სინათლეს მოუმატებს; საყანაყური გველის ნაკბენს რომ დაადო, მოარჩება; ამის ჭამა გაასუქებს კაცსა; შემწვარი თბილ თბილი რომ ჭამოს, ბევრს ყუათს მისცემს. ბალანი რომ შეგეჭამოს, ჭიჭყინა ჩაყლაპე, გამოსწმენდს, პირის სიმყრალესაც დაჰკარგავს.

თახვის ხასიათი: ყურის ტკივილს თახვის ქონის ჩაწვეთება არგებს; ხორცი ყოველს ფრინვლის ხორცზედ ტკბილია.

თაგვის ხასიათი: დედაკაცმან ყვერი რომ ჭამოს, აღარ დაორსულდება, და ერთის დანგის ჭამა გველის ნაკბენს დაჰკარგავს.

თხის ხასიათი: თაფლში კურკლი მოზელილი ნაცემს და დაბაყლებულს დაადე, გარეულისა რქა თავით რომ შეუდო ვისმე, გულის პასუხს გიანბობს; ძუძუს ჩირქი, სამყი-არაბი ერთი წონა შეჭამე, თავის ქარს გამოიღებს; თვალს კლებას წითელი ჯიგარი პილპილ მოყრილი შესწვი და ჭამე.

ირმის ხასიათი: თვალის კლებას ნაღელის გამოსმა არგებს, სისხლის ჭამა ძალა და ყუათს მოუმატებს, ნუკრის ტყავი, მურღასანგი, რკინის წიდა დანაყილი წყალში დააღბე, ცხენს წაუსვი, ფერს გამოუცვლის; სამი დრამი რქა შეჭამე, სისხლზედ ყვანას მოსჭრის; შემწვარი ყურის ჭამა ძალას მოუმატებს. გველის ნაკბენს შინაურის ჭამა და ტყავი ზედ დადება არგებს; სახლში ქაჩაჩის დაწვა გველს და მუმლს დაჰკარგავს; გამხმარი თავი დანაყე, გასცერ, ჭამე, ჭიას გააყრევენებს; ტვინი დამწვარი კბილზედ დაიდევ, ტკივილს გარდაადგებს; ნაღველით დაწერილს ბორა წაუსვი, თეთრათ გამოჩნდება.

იხვის ხასიათი: იხვის და მგლის ტყავი ბაზმაში იქონიე, მგზავრობას კარგათ მოივლი; ფიალაში თვალი ჩასდევ, მძინარეს გულზედ დაადევ, რასაც ჰკითხავ, ყველა პასუხს გაგცემს; ყელის ტკივილს ნალველის შეცხება არგებს, ძველს დაჭრილობას ბატკნის ტყავი დამწვარი დააყარე, არგებს.

ბუზის ხასიათი: ზეთში ჩაყრილი მზეში გაახმე, თმას წაუსვი, გააშავებს; ნემსზე აგებული ცეცხლს მიუშვირე, წარბზე წაისვი, გაგიკეთებს; ნაკბენზე ისივ ბუზი წაისვი, გამთელდება.

ბულბულის ხასიათი: შემწვარის ბულბულის ჭამა, წყურვილს მოსჭრის; გამხმარი და დანაყილი გაჭირვებულს მშობიარეს ამოუდევ, ეშველება; სისხლის დაღევა გონს გაუხსნის, გამხმარი სისხლის ცხვირში შეყრა სისხლს შესწყვეტს; ფეხის ძვალი ყმარწვილს შეაბი, თვალი არ ეცემა. დედაკაცმან ბულბული ჭამოს, აშარი შეიქნება.

ბუს ხასიათი: კვერცხის მოხარშულის ჭამა ყუათს მოუმატებს; სკინტლი, კიტრანათი მოგლეჯილს ბეწვს რომ წაუსვა, თმა აღარ ამოვა; ტვინი ნუშის ერბოთი ცხვირში ჩააწვეთო, შაკეკს არგებს; ლხინში ბუს ძვალი რომ დაწვა, ჩხუბი გაიმართება. ჭანგი რომ სახლში დასწვა, ბუზი გასწყდება. სისხლი ჩრდილში გამხმარი, მურდასანგი არეული მუწუკებს რომ დააყარო, არგებს. ზეითუნის ზეთში სისხლი არეული თავზედ წაისვან, კბენარი გასწყდება. გული მძინარეს დედაკაცს დაადევ, რა იცის, იტყვის.

ბაყაყის ხასიათი: ჩრდილში გაპობილი გაახმე, დანაყილი ხელზედ წაისვი, ცეცხლი აღარ დაგწვამს. დამწვარი პურში აურიე, გამოაცხე, ქალს აჭამე, გალამაზდება. მწვანე ბაყაყი და ტუხტი დანაყე, ბანალ მოგლეჯილზედ წაისვი, აღარ ამოვა; ქონი ლაქას არგებს, ხელზედ რომ წაისვა, მღულარე არ დაგწომს. მწვანე ბაყაყი ზეითუნის ზეთში ჩააგდე, დადგი, გაწყალდეს, ბალანს წაუსვი, გააყრევინებს; ესევე დამწვარი, დანაცრებული ქაჩასლ დააყარე, ბალანი ამოუვა; გულ მძინარეს დაადე, რაც იცის, იტყვის; ბაყაყი ჯდომის წამალია.

გველის ხასიათი: გველის ტყავი დამწვარი ზეითუნის ზეთში

არეული თვალზედ წაისვი, ტკივილს არგებს; ესევე სურმასავით გამოსმა არგებს და გასწმენდს. ტყავი ზეითუნის ზეთში მოზე-ლილი ნამუწუკარზედ ან ქაჩალს წაუსვა, მორჩება; ყმაწვილს უკანა კარი რომ სტკიოდეს, გველის ქერქი უყჩხოლე, მორჩება.

გერიტის ხასიათი: ვისაც სახლში გერიტი ჰყავს, გრძნობა არ იქნება.

გუგულის ხასიათი: შიდად გუგულა მაისის პირველს მოკ-ლული, ჭამე, სნეულობისაგან დიდათ გიშველის.

დათვის ხასიათი: ქონის ჭამა(ს) ჰკვისა და ძალის მიცემა შეუძლიან; აბანოში ტანზე წასმას და დაზელას სიმსუქნე შეუ-ძლიან; ნალველა გაქენ არაყში, ცხენი რომ გადაღლეტილი იყოს, წაუსვი, მორჩება; ესევე თიაქრისათვის მისწრებაა, დააღე-ეინოს და ჭიპზე წაუსვას.

ერკემლის ხასიათი: მუცელში ავანტყოფს შემწვარი ღვიძ-ლი აჭამო, არგებს. ზეითუნის ზეთში ნალველა გალესე და თავზე წაუსვი, თმას გაუგრძელებს.

ვირის ხასიათი: შემწვარი გულ-ღვიძლი ქუჩელში აუჩივე, გიყს აჭამე, მორჩება; რძე ცეცხლში ჩაასხი, გველი დაიკარგება; ღვინოში ყურის ბაჟლა გალესილი დააღევიე, დაითრობა, ნაფსამი ალაგის მიწა ვისაც ქვეშ შეუყარო, უბრალოთ გაიცი-ნებს; მოწამლულს ვირის რძე ასვით, მორჩება; კბილის ტკი-ვილს ტყავის დადება არგებს; ცხვირში ჩონჩორიკი ჩააწვეთე, წვენი სისხლს შესწყვეტს; დედაკაცის პატარა მუცლის ტკივილს რძეში ბანბა დაასველე და დააღე, არგებს; ჩრდილში გამხმარი ნეხვი ძმარში გალესე, ლაქას წაუსვი, მორჩება; დამწვარს დამწვარი ფეხი დააყარე, არგებს; ქონის წასმა სირსველას და ლაქას არგებს; ქონი, იასამანის ერბო შეაზავე, ყრუს დააღე, არგებს.

კაკის ხასიათი: სისხლი თხის რძეში გაურივე, აეს ლაქას არგებს; ზურგის ფთა დედაკაცს ბარკალზედ წაუსვი, გაგიმუსაიფ-დება; ქონის თავზედ წასმა გველის ნაკბენს არგებს; ნალველი და კალიის სკინტლი, მუშკი, ტირიფის შირა ძალიან წყალში ესენი დააღბე, მერე გაახმე, დანაყე, გასცერ, სურმასავით თვალში გამოსმა სითეთრეს დაჰკარგავს.

კიბორჩხალის ხასიათი: გაპობილი გველის ნაკბენს დაადო, არგებს; დამწვარს დამწვარი ფეხი დააუარე, არგებს, წელ-წულის ჭამა ბრაზიანს ნაკბენს არგებს, ცხვირის სისხლს ნალველის ჩაწვეთება არგებს; თუ პირში ჩავიდა, კბილებს გააშავებს.

მგლის ხასიათი: კბილის მქონეს ძალლი არ დაჰყვებს; ყმარწვილს შააბა, ავით არ გახდეს; ჭანგი ყმარწვილს თავით ამოუდღე, აღარ შეშინდება; ლანჩა შუბლზედ შეიბი, მტერს შეუტეი, გაგეჰცევა. კუდი სოფლის ბოლოს დაფალ, მგელი ველარ შევა.

კალის ხასიათი: კალია რომ გამრავლდეს, ერთი ან ჩამოჰკიდე, ან დასწვი, გარდასწყდება; კალიას ორი ტვინი აქვს, თეთრი და მწვანე, მოპარსულზედ მწვანე წაუსვი, ბალანი აღარ ამოვა.

მელის ხასიათი: ქონით ხელფეხი შეისვარე, აღარ შეგცივა; თავი დანაყილი, რძე, თაფლი ერთად აურიე, ჭამე, გულის ფრიალს არგებს; კბილი ყმარწვილს შეაბი, აღარ შეშინდება.

ოფოფის ხასიათი: ბუდე ბარტყებით რომ იპოვნო, ნატეხარი მიაფარე, კენჭს მოიტანს გასატეხათ, ის კენჭი ყოველს კლიტეს გააღებს; კისერი და თვალი ყმარწვილს შეაბი, მკოდინარე შეიქმნება; ენა და გული ამისივე ტყავში გაახვიე და თან იქონიე, უცხოვს და უცხოვს ნახავ; გულ მძინარეს დაადევ გული, რაც იცოდეს, იტყვის; ოფოფისა და მამლის სკინტლი ნიგეზის ზეთში მოხრაკე, გაახმე და მუწყუს წაუსვი, არგებს; გამხმარი ნისკარტი დაჭრილს წაუსვი, გაამთელებს; ფესი მოაჭედინე და იქონიე, მკლავზედ შეიბი, ველარაინ დაგცემს; თვალი მუშკით გალესილი იქონიე, ყოველი კაცი პატეის დაგდებს.

ოფოფის მოქმედება: ოფოფი დაიჭირე ორს საფლავს შუა, ოქროთი დაკალი, პირველი ესა რომ იმისი გული მძინარეს დედაკაცს თუ კაცს გულზედ დაადო, რაც უქნია, ძილში სულ ილაპარაკებს და იტყვის; მეორე ესა, მისი სისხლი, შაქარი აურიე, გაახმევ და ზედ შეინახე, ყველანი შეგიყვარებენ და შენი მტერი ველარას გერჩის. მესამე იმისი სისხლი საჭმელში ჩაადღე, მიეცი, ჭამოს, შეგიყვაროს; მეოთხე რომ იმისი ნალველა ზეთში აურიე, ტანზედ წაუსვი, ყოველის გვარის საყვარელი

შეიქმნები. მეხუთე იმისი ღვიძლი შენს სახლში შეინახო ან გაახმო და შენს სახლში ააყრხოლო, ბოროტი არ შეგემთხვას; მეექვსე რომ ყური ზედ შეინახო, საქმე წაგემატება, მეფეთან დამძლევი იქმნები შენის მტრისა; თუ იმის ძელები დანაყო, შაქრით ვისაც აჭამო, იმისი საყვარელი შეიქმნები, ღვიძლი შენზედ შეინახო, არავინ წაგეკიდება, თუ იმისი ჯონგეში შენს კარის ქვეშ დაფლა, ავი თვალი და ავი ნიათი შენს სახლში ველარ შევა.

კუს ხასიათი: ჩრდილში გამხმარი სისხლი ხახვის წვეწში გალესე, ლაქას წაუსვი, მორჩება; ნალველის ჭამა გიყს არგებს; კვერცხში შაქარ მოყრილი და დარიჩინ მოყრილი, ხველას არგებს და სისხლზედ ყვანასა.

სინამაქის ხასიათი: ფურის რძით ჭამა გულის სიმხაარულეს მოგცემს, დოთი—შიგნით ჭირს გასწმენდს, თაფლით ჭამა ყოველის ჭირის განმშორებელია, ცხვირის რძით—ყუათს მოგცემს, შაქრით ჭამა გულის ტკივილს მოარჩენს და სიცხესაც გამაილებს, ერთი წილი შაქარი, ორი წილი პილპილი ყოველს სნეულებას მოარჩენს.

ქორის ხასიათი: სკინტლი თაფლით მუწუკზედ წაუსვი, გაამთელებს; ჭანგი ხეზედ რომ ჩამოჰკიდო, სხვა ფრინველი ვერ მიუღდება; თვალი ცივს წყალში გალესილი თვალზე წაისვი, სინაოლეს მოგიმატებს.

ქათმის ხასიათი: მუცლას ქონი, კვერცხი, ძლარბის ნალველა საცა წაუსვა, ბალანი არ ამოვა. კვერცხი ძმარში ჩაღვე, გაწყალდება, თბილს წყალში ჩასღვე, გამაგრდება.

ლორის ხასიათი: გულ-ღვიძლის ჭამა გველის ნაკბენს არგებს; თაფლით ჯიგრის შექმა ხშირ შარდის დენას დაამცხრობს; მწარეს ხილს რომ ხე ისხამდეს, ლორის ნებვი ჩაუყარე ძირში, ტკბილს მოისხამს; ყორნის ნალველი ყმარწვილს რომ სენი დაემართოს, დააღვეინე, მისწრებაა.

ყვავის ხასიათი: ლელვის წვეწში ყვავი მოხარშე, სისხლზედ რომ იყვანდეს, აჭამე, მორჩება; ჭრელის ყვავის კვერცხის მქონეს, ჯაღო ვერას აენებს; ისრის პირი ხორცში იყოს,

ტვინი წასცხე, ამოიღებს. აყროლებულს ყვავს ძპარი დაასხი, თეთრს ბალანს წაუსვი, გააშაეებს. ყურში ბალანი რომ გვზღებოდეს, წვეთის სისხლის ჩაწვეთება დააყრვეინებს.

ყაჯირის ხასიათი: ყაჯირს მუცელში ორი ქვა აქვს, შავი და თეთრი, ძროხის თვალსა ჰგავს, იმის მქონე გამდიდრდეს; ჭანგის მქონეს, ცხენი გამალდეს; ბუდეში ქვა იცის, აჯალამუდათი ჰქვიან, იმის მქონეს დიდი ბედნიერება სდევს.

ჩიტის ხასიათი: ჩიტისა და ყვავის ტვინი გაახმე, ორივე ერთა წონა, თვალში გამოისვი, ზეცაშიც დაინახავ; ფეხები ხახვის წვენში მოხარშე, ლაქას წაუსვი, არგებს; სკინტლი წვიმის წყალში დააღბე, ლამით რომ ვერ ხედავდე, თვალზე მოსმა არგებს.

ჩხრუხის ხასიათი: მოიღე გამხმარი ჩხრუხის ნალველა და ენა-ბლუ ყმარწვილს აჭამო, ილაპარაკებს.

ცხვრის ხასიათი: რძე, თხის ერბო საწამლავ ნაჭამს არგებს; ნალველი ნივრის წყალში გაათბე, ყურში ჩაიწვეთე, ტკივილს მოარჩენს; დაჭრილს რომ სისხლი ზდიოდეს, კურკლი თაფლით მოზიღე და დაადე; მუხლის ტკივილსა და სიმსივნესაც კურკლი ქერის ფქვილში არეული დაადე, მორჩება.

ცხოვრის ხასიათი: სახლში ჭიაჭუა რომ გაჩნდეს, ფაში დაფალ, სულ იქ დაეხვევა; ქონში ჭერმის მწარე ნუში აურიე, მძოვარის საწამლავია, მორიელისა და გველისა. დედაკაცს რომ მშობიარობაზე გაუძნელდეს, იმის პარდა პირ ცხოვრის თავი ცეცხლში ჩააგდე.

ცხენის ხასიათი: ცხენის თვალი მუწუკზედ წაუსვი, მაჭგებელია. სისხლი ბადრიჯნის წვენში არეული, ტყირპს წაუსვი, არგებს. მუცელ წამხდარ დედაკაცს ასო დასწვი, ღვინოში გაღესე, თეთრი მატყლი გაავლე, მუცელზედ შემოსცხე და შიგაც შეუდე, ცოცხალი თუ მკედარი შობს.

ძერის ხასიათი: ნალველი თაფლით არეული თვალში გამოისვი, სინათლეს მოგიმატებს. ქარი რომ სჭირდეს, ორივე ბარკლის ძვალი შარვალზედ შეიბას, მორჩება. გახურებული ნემსი ძერას უჩხვლიტე, იმითი ვისაც ყურს გაუხვრეტ, არ ეტკინება.

ძალის ხასიათი: ძალის კბილი ყმარწვილს შებაბი, აღარ შეშინდება. ძალის ხორცი გველის ნაკბენი რომ დაწყლულებული იყოს, დაადევ, რომ არგებს.

ძროხის ხასიათი: ნალველაში წყალი დაასხი, გალესე, სახლი მორწყევი, ავი სურიელი აღარ დადგება; ნეხვის ყრჩოლება გაჭირებულ მშობიარეს მოარჩენს; ნეხვი ისრის პირსაც ამოიღებს, დადება ტკივილსაც დაუამებს; თიბქარი რომ ჩამოუფილდეს, ტაფაში მოანეხინე, ხაშხაშის ზეთი დაასხი, მოთუთქე, ისრე თბილ თბილი დაადე, იმავ წამსა ასწეეს; ტუხტი მოხარშე, ნალველა გაურივე, ტანი დაბანე, კბენარი აღარ დაგაჯდება; დამწვარი ძვალი, შროშნის სისხლი, მარილი ერთათ არეული დაღლეტილს ცხენს არგებს.

წეროს ხასიათი: ნალველი ზამბახის ერბოში აურივე, ცხვირში ჩააწვეთე, ხელფეხის თრთოლას დააყენებს; ნალველი გამხმარი თვალში თეთრი რომა ჰქონდეს, გამოისოს, გასწმენდს.

ჯორის ხასიათი: ჯორის მარჯვენა ქაჩაჩი სახლში დასწვი, ყოველი მოძრავი გასწყდება.

ჯიანჭელის ხასიათი: კვერცხი გამხმარი დანაყე, რასაც ალაგს წაუსვამ, ბალანი გასცვივდება; ჭიანჭელის ორმოში ერბო იქნება, ის რომ იპოვნო, დიდი წამალია ტეხისათვის, ქარისათვის. ზღვის ქაფი, ზაფრანა, შაქარი, აბაზა, ჯინჭველა ერთ წონა შეზავებული თვალის სითეთრეს არგებს.

ჯღარბის ხასიათი: ვინც ჯღარბის ტყავი დანაყოს, თაფლით აურიოს და თავზედ დასცხონ, მძოვარას მოარჩენს და კარგს თმას მოჰგვრის, და თუ ნალველი გაჰხმოთ, თვალში გამოავლოთ, თვალის სითეთრეს არგებს, და თუ ტანზედ იცხოს, ლაქას არგებს.

ქორის ხასიათი: თუ ქორის სკინტლი დიაცმა შესვას, ძალს მისცემს და დაორსულდება; ვინც ქორის სკინტლი თაფლით შეზილოს და სცხოს, თვალის სიბნელეს არგებს.

მგლის ხასიათი: მარჯვენა თვალი მგლისა რომ ყმარწვილს ჩვილსა ჩამოჰკიდონ, აღარ შეშინდება და თუ ჩამოჰკიდონ, მგლის ტყავი და კბილი, აღარ შეშინდება ყმარწვილს; თუ კაცმა

მგლის ნალველა ჭიპზედ და მუცელზედ წაისოს, გახსნის შეკრულსა ღთ.

ყვავის ხასიათი: მიუტანე ყვავი, ჩასდევ ახალ ჭურჭელში და დაასხი სამი სტილი ძმარი და პირი გარღუგლისე და დასდგი ისრე, დალპეს. მერმე ამოიღე, დანაყე და თავზედ წაუსვი, ბალანი ამოვა.

თაგვის ხასიათი: თუ თაგვი გააპონ და დაადვან ძველსა ან სხვა რამ სნეულობა კაცს ტანში დარჩომოდეს, გამოიღებს; და თუ თაგვი დაადვან, ღრიანკალის ნაკბენს უშველის; და თუ სკინტლი დალიოს თაგვისა ობანითა თაფლითა და ღვინითა, შირიმს უშველის, გამაიღებს ღთ.

კაკბის ხასიათი: ღვიძლი მისხალი წყლით ასვი, წყლის სილბოს არგებს. იმისი ნალველა წყლის წაქცეულს კაცს როდისაც იცხოს თაფლით და ზეთითა, არგებს.

ჭივჭავის ხასიათი: ჭივჭავი შეატაბაკეთ ბალაზინის ზეთში, სტომაქს არგებს, და უსუსურსა იმისი სკინტლი ნერწყვით გაღესონ და სირსველაზედ დასცხოს, ამოაგდებს. თუ ჭივჭავის მრავალი შემწვარი ან მოხარშული ან იმისი კვერცხი ხერიტოს, კაცის სასირცხოს აუყენებს, ამის ტვიწა და კვერცხსა მრავალი სარგო აქეს, კაცობის მომატებისათვის.

ჯოჯოს ხასიათი: შეიპყრეთ, მოიყვანეთ, მზეში გაახვევით, კარგათ წმინდათ დანაყეთ, ზეთუნის ზეთში მოხარშეთ, ჩაასხით ჭრაქში, პატრუქი ჩადევით, სალამოზედ აანთევით, საკვირველი სანახავეები გამოჩნდება კაცის თვალში, დაცდილია.

მერცხალი რომ პირველათ ნახოთ, მარჯვენა ქუსლზედ სამჯერ შემოტრიალდი, იმ ქუსლის ალაგს მოთხარეთ, ამ ნათხარში ერთი ნატეხი ნახშირი იქნება, ის ნახშირი წმინდათ დანაყეთ, გამტკიცეთ სურმასავით, თვალში გამოისურმოს, გადი ქალაქს გარეთ ან სოფელს გარეთ, სალამოზედ რომ ნახირი ან ქალაქისა ან სოფლისა, რომელშიაც იყოს, რომ მოდიოდეს, ყურეშით წინ წადი, მიდი ფურისა ან ხარისა ორსავე რქას შუა ალაგს ერთი კაცი გამოჩნდება, იქ იჯდება, შენ იმას ნახავ, რომ მიახლოვდე იმ კაცსა, თავზედ ქუდი მოხადეთ, თითები, ხელი

შუაზედ მოუჭირეთ, კიდევ მალე გაიქე, უკან არ მიიხედოთ, ან კაცი თან სირბილით, ყვირილით მოვა შენთან, ქუდს გამოგართმევს შენ, აბა რაც რომ მას სთხოვო, წავა, ის მოგიტანს, თავის ქუდს გამოგართმევს, ეს დაცდილი საქმე არის.

მერცხალი—საკვურველი წამალი: მერცხალმან რომ ბარტყი გამოასხას, ჯერ რომ არ ფრინავდენ, ერთი ბარტყი აიყვანეთ, ზაჟრანით შაღებეთ, დედა მოუვა და ნახამს, რომ ბარტყი გაყვითლებული დახვდება, წავა, ერთ ქვას მოიტანს და წაუსომს, იმ ბარტყის სიყვითლეს გარდიტანს, აბა ნახეთ, ქუა დაბლა დაეარდება, თუ ბუდეში გაეარდება, შენ ის ქვა აიღე, რომ თეთრი ან ყვითელი ფერი ადამიანს ჰქონდეს, ის ქვა წყლით ცოტა გალესეთ, დაალეწინოთ, იმ ჭირს მოაჩნება, დაცდილია. კიდევ მერცხალმან რომ ბუდე გააკეთოს, ბარტყი გამოაჩიკოს, მიდი, ბარტყს თვალი გამოსთხარეთ, დედა მოვა, ბრმა დახვდება, ფიცხლავ წავა და ერთს პაწაწას ქვას მოიტანს, იმ ბარტყს თვალზედ მოუსვამს, თვალს სინათლე მიეცემა, აბა მერცხლის ბუდას ქვეშ ერთი დიდი რამ გაფინეთ, რომ ის ქვა გაეარდება, ან ბუდეში დააგდებს, იმას გაუფრთხილდით, რომ აიღო და შეინახოთ, ვისაც ბრმას თვალზედ მოუსვათ, იმ ბრმის თვალს სინათლე ისევ მიეცეს, დაცდილია. კიდევ ისი მერცხლის გამთელელებული თვალი რომ ამოართო, გაახმოს, დანაყოს გამტკიცოს, ცოტა თვალში იკლოს დილას და საღამოს, სინათლეს მისცემს. Для примѣра приведемъ въ переводѣ нѣсколько параграфовъ этого текста:

Свойство барашка: смазываніе тонкимъ легкимъ его излѣчиваетъ веснушки, лишай и пятна.

Свойство осла: внутренности осла вмѣстѣ съ молокомъ молодой коровы дай ѣсть съумасшедшему, — излѣчать.

Свойство барса: у кого его когти или пупокъ, на того собака не будетъ лаять.

Свойство саранчи: когда саранча размножится, одну или по-вѣсь или сожги, и *вся* исчезнутъ. У саранчи два мозга, бѣлый и зеленый. Зеленымъ смажь выбрѣтое мѣсто, волосы не появятся больше.

Свойство и дѣйствіе удода: когда найдеши гнѣздо удода съ птенцами, прикрой обломкомъ глиняной посуды; онъ принесетъ камешекъ, чтобы разбить его, а тотъ камешекъ откроетъ всякій замокъ. Шею и глазъ удода привѣсь дитяти, оно сдѣлается свѣдущимъ; языкъ и сердце его обверни въ шкуру и носи при себѣ: увидиши чудеса чудесъ; сердце его положи на сердце спящаго: все, что знаетъ, скажетъ. Пометь удода и пѣтуха жарь въ маслѣ, высуши и смажь имъ парывъ: поможетъ. Высушеннымъ клювомъ его смажь рану, она заживетъ; погу его дай оправить и носи на мышцахъ: никто не сможетъ побороть тебя; глазъ его носи въ растворѣ мускуса: всѣ къ тебѣ отнесутся съ уваженіемъ.

Удода слови между двумя могилами и зарѣжь золотомъ: во-первыхъ, если его сердце положиши на сердце спящей женщины или мужчины, все, что сдѣлали, расскажутъ во снѣ; во-вторыхъ, кровь его смѣшай съ сахаромъ, высуши и такъ храни: всѣ тебя полюбятъ, и врагъ ничего не сможетъ съ тобой сдѣлать; въ-третьихъ, его кровь примѣшай къ пищѣ и дай ѣсть, и полюбятъ тебя; въ-четвертыхъ, его желчь смѣшай съ масломъ, помажь себѣ тѣло и сдѣлаешься возлюбленнымъ всѣхъ; въ-пятыхъ, если его печенку сохраниши въ своемъ домѣ или высушиши и ею обкурнши свой домъ: зло не приключится съ тобой; въ-шестыхъ, если ухо его будешь хранить при себѣ, дѣло пойдетъ въ прокъ и передъ царемъ одержиши верхъ надъ противникомъ; если его кости истолчешь и съ сахаромъ дашь кому нибудь ѣсть, сдѣлаешься его возлюбленнымъ; если печенку будешь хранить при себѣ, никто не поссорится съ тобой; если его когти схорониши подъ дверью, дурной глазъ и злой духъ не войдутъ въ твой домъ.

О ласточкѣ. Когда первый разъ увидиши ласточку, стань на правой пяткѣ и три раза обернись, а подъ пяткой покопайте землю; тамъ найдете кусокъ угля, его истолчите мелко,

просѣйте, какъ сурьму, и высурмите имъ глаза; выйди изъ города или изъ деревни, и когда вечеромъ скотина городская или сельская, будетъ возвращаться, ты займи мѣсто впереди при входѣ въ городъ или село, и между рогами бычка или тельца покажется сидящій человекъ; подойди къ нему, сними у него съ головы шапку, крѣпко держи пальцами и рукой за середину и бѣги безъ оглядки. Тотъ человекъ бѣгомъ и съ крикомъ догонитъ тебя, возьметъ шапку, по чего ни попросишь, онъ найдетъ и принесетъ. Это доказано опытомъ.

Ласточка — удивительное лѣкарство! Когда ласточка выведетъ птенцовъ, пока они еще не летаютъ, возьмите одного изъ нихъ и выкрасите шафраномъ. Прилетитъ мать и увидитъ желтаго птенца, улетитъ, принесетъ одинъ камень и начнетъ имъ тереть его; желтизна исчезнетъ. Выслѣдите, упадетъ ли тотъ камень или останется въ гнѣздѣ, возьмите его: если у человека будетъ желтизна или бѣлизна на лицѣ, разведите тотъ камень въ водѣ и дайте пить, болѣзнь пройдетъ. Это непытано. Далѣе, когда ласточка советъ себѣ гнѣздо и выведетъ птенца, приди и выколи глазъ у птенца; прилетитъ мать, застанетъ слѣнца, моментально улетитъ и принесетъ одинъ малюсенькій камешекъ, поведетъ по глазу и глазъ прозрѣетъ. Подъ гнѣздомъ ласточки разстелите что-нибудь широкое, чтобы поймать тотъ камешъ, если упадетъ, или если останется въ гнѣздѣ, слѣдите внимательно, потомъ возьмите и храните. Если поведете имъ по слѣпому глазу, глазъ прозрѣетъ. Это непытано. Далѣе еще, если вылѣченный глазъ ласточки снова выколешь, высушишь, просѣешь и будешь понемногу обдавать имъ глазъ утромъ и вечеромъ, то *слѣпой* прозрѣетъ.

Копчается нашъ карабадинъ указаніемъ многочисленныхъ примѣненій сѣмянъ лоштаки (*Trigonía alba*) противъ разныхъ болѣзней (стр. 94—96). Эта часть писана другой рукой.

Судя по всему, перепищикъ не докончилъ текста карабадини Шаріе-задэ.

117 (1274). Карабадини, или лѣчебникъ, рукопись въ 30×20 сантиметра, писана на хорошей лощеной бумагѣ строчнымъ краснымъ хуцури и черными чернилами. Оглавленія и инициальныя буквы писаны киповарью. Пагинація показана по тетрадамъ буквами асомтаврული на поляхъ снизу. Въ каждой тетради по 8 листовъ. Рукопись дефектна, недостаетъ въ концѣ въ 50-ой тетради пяти листовъ, а въ первой тетради въ началѣ трехъ листовъ; кромѣ того, недостаетъ еще: одного листа въ 6-ой тетради, двухъ въ 11-ой, одного въ 15-ой. Теперь въ рукописи всего 786 страницъ стараго текста, кромѣ того 12 страницъ новой бумаги добавлены въ началѣ и 26 въ концѣ. Рукопись въ крѣпкомъ досчатомъ переплетѣ, обтянутомъ красной кожей съ тисненіями. Имѣются слѣды застежекъ въ видѣ ремней. Пострадавшія поля послѣднихъ семи листовъ стараго текста тщательно подправлены новою бумагою. Флигранями старой бумаги служатъ: человѣчская рука съ звѣздою о пяти лучахъ; знакъ въ видѣ прилагаемаго рисунка; якорь въ кругу; ибѣто въ родѣ латинск. S; бычачья голова съ крестомъ и безъ креста; змѣя въ кругу. Судя по бумагѣ и палеографическимъ признакамъ, рукопись не позднѣе XV-XVI в. Во всякомъ случаѣ—это самая древняя рукопись изъ всѣхъ извѣстныхъ намъ рукописныхъ карабадиновъ. Въ текстѣ встрѣчаются пропуски словъ, иногда нѣсколькихъ строкъ и даже цѣлой страницы. Для ихъ пополненія оставлены мѣста. Если нельзя точно указать время переписки нашего лѣчебника, то возможно точнѣе опредѣлить время перевода его на грузинскій языкъ. Рукопись начинается теперь слѣдующимъ важнымъ извѣстіемъ, писаннымъ рукою текста:

„ისე მოუყვინ ხელეწიდათ: აბოის მოაქციესწესი. სიყრდელნი. ღრმისაქწარაფიხი ღრმით ზნე უღრეფილუი. მაქსია ურე-
ფეშ მაროიხი: იქი ში: ანდისი: შ: შიქნი შრეწი-
ყდით თქუნიქნი. ათხადა. თრეფილუმაქნი. შრე
ურეწითიყნე ყნაე თრეფილუმაქნი. ღქნი უწანიჯა შა-
სიექნი. შრე სწითათიე შიქწიითიე შიითი შიეჯითნი.
შრე იწითიე შარსიეწიანი თრეწითიე შრე იაქილუ-
თიექნი. იქითათრეშ მქმნიექნიი. ში შრეილე შა-
ნი. ქაჯე ყაქრითიე:.

Безъ сокращенія текстъ слѣдуетъ читать: есе წიგნი
სააქიმოე, ოდეს რუქანდან სულტანი კარნუ-ქალაქისა კართა
ზედა გააქციეს, მუნით ალაფად მოიღეს. ქრისტეს მიერ პატრონ-
მან ჭყონდიდელმან, მისმან მწიგნობართ უხუცეს(ობა)მან,
პროტოე-უპერტიმოსმან და ვაზირთა ყოველთა უპირველესმან,
აქმან გონება მოზაემან და საღმრთოათა მსჯავრითა მართლ-
მსაჯულმან, და კელის-მპყრობელმან უღონოთა და ქურიეთამან,
ქართულად მათარგმანინა მე მიწასა მათსა ხოჯა ყოფილსა.

„Когда султана Рукандана обратили въ бѣгство у воротъ
Карну-калака (Эрзерума), сію врачебную книгу взяли оттуда,
какъ добычу. Патронъ во Христѣ чкондидели, глава книжни-
ковъ, протопертимось и первѣйшій между всеми визирями,
человѣкъ высшаго разума, правый судья божественнаго суда
и покровитель слабыхъ и вдовъ, приказалъ перевести на
грузинскій языкъ мнѣ, праху ихъ, бывшему Ходжѣ“.

Въ поясненіе этой записи мы должны сказать, что
Руканданъ или, по Картлисъ-Цховреба, Пугардинъ, есть
султанъ Иконіи и Малой Азіи Роки-ед-динъ. Знаменитая
побѣда грузинъ надъ подчищами его при царицѣ Тамарѣ
подробно описана въ лѣтописи (Списокъ Картлисъ-Цховреба
царицы Маріи 496—509—И. Г. 1, р. 456—461). Битва
произошла въ 1203 г. въ провинціи Бассіанъ, что у вер-
ховьевъ Аракса, значитъ, недалеко отъ Эрзерума. Слово
„чкондидели“ въ грузинскомъ текстѣ передано сокращенно,

одною только начальною буквою подъ титуломъ, но подробный титуль, сопровождающій это слово, не оставляетъ никакого сомнѣнiя, что его надо читать чкондидели ¹⁾, а не Чиабери: Чиабери занималъ при Тамарѣ должность „мандатуртъ-ухуцеса“ (главнаго начальника чиновниковъ при дворѣ), а чкондидекiй епископъ, или чкондидели былъ главою книжниковъ, первымъ судьей и покровителемъ вдовъ и сиротъ. Должность чкондидели, по Карганель-Цховреба, занималъ при Тамарѣ Антонiй Гюлистанидзе, человекъ достойный во всѣхъ отношенiяхъ. Онъ былъ изъ Давидо-Гареджiйской пустыни. Въ лѣтописи сказано, что хвалить Антонiя не приходится, такъ какъ объ немъ свидѣлствуютъ дѣла его въ Мгвимскомъ монастырѣ, въ монастыряхъ Кларджета и во всѣхъ семи областяхъ царства (Н. С. 1, р. 423). Полный титуль перваго при царицѣ Тамарѣ должностнаго лица чкондидели впервые становится извѣстнымъ изъ приведенной записи. Выраженiе бывшiй Ходжа, быть-можетъ, показываетъ, что переводчикъ сначала былъ магометанинъ, а потомъ принялъ христіанство. Ходжею теперь турки называютъ духовное лицо, наставника и учителя. Не сказано, съ какого языка „бывшiй Ходжа“ перевелъ нашъ карабадини, но арабекiя названiя болѣзней и лѣкарствъ, сопровождающiя грузинскiя названiя, а иногда приведенныя только по-арабски, свидѣлствуютъ, что переводъ сдѣланъ съ арабскаго. Конечно, тѣ же факты могли имѣть мѣсто и въ персидскомъ переводѣ арабскаго карабадини и внесены въ грузинскiй текстъ изъ персидскаго перевода, тѣмъ болѣе, что иногда названiя болѣзней обозначены и по-персидски, но если даже допустить посредство персидскаго языка, и въ томъ случаѣ нужно признать, что первоначальный текстъ нашего лѣчебника составленъ былъ на арабеккомъ языкѣ.

Такимъ образомъ, разбираемый карабадини переведенъ

¹⁾ Нѣкоторые читали ჯეშხონიძე — истинно, что совсѣмъ не вѣрно.

на грузинскій языкъ, вѣроятно, съ арабскаго и переведенъ непосредственно въ самомъ началѣ XIII вѣка. Слѣдуетъ еще замѣтить, что слово „карабадини“ въ нашемъ лѣчебникѣ не встрѣчается. Книга носитъ названіе *წიგნი სავაჭროა*— лѣчебная книга, книга-лѣчебникъ. Нужно полагать, что слово „карабадини“ вошло въ употребленіе въ Грузіи въ болѣе позднее время. Это слово сближаютъ съ русскимъ словомъ черно-книжіе, ибо „кара“ по-татарски значитъ черный (П. Берзеновъ. О грузин. медицинѣ. Кавк. кал. 1857 г., стр. 473). Если подобное толкованіе вѣрно, то это слово не примѣнимо къ нашему лѣчебнику, ибо подъ чернокнижіемъ разумѣется смѣсь медицинскихъ замѣтокъ съ народными суевѣрїями, а нашъ лѣчебникъ по своему содержанію, распредѣленію матеріала и строгой системѣ для своего времени является вполне научною книгою. Текстъ лѣчебника начинается вступленіемъ, выясняющимъ значеніе и пользу медицины и обязанности хорошаго врача, затѣмъ дается философскій взглядъ древнихъ на природу, что она состоитъ изъ четырехъ элементовъ (арканы въ нашемъ лѣчебникѣ): воды, огня, земли и воздуха. Одухворяющимъ элементомъ этихъ вещей является „усту-кутаси“ (ршепта—животворяющая міровая душа). Организмъ имѣетъ четыре основныя влаги (ахлатъ въ нашемъ лѣчебникѣ): кровь, слизь, желтую желчь, черную желчь. Всѣ предметы имѣютъ четыре главныя качества: холодное, влажное, горькое и сухое. Преобладаніе одного изъ этихъ элементовъ и вообще ненормальное ихъ распредѣленіе вызываетъ болѣзни. Болѣзни зараждаются въ организмъ человѣка, поэтому необходимо изученіе организма и его частей. Въ виду этого въ нашемъ лѣчебникѣ подробно изложена анатомія и фізіологія человѣка. Переходя затѣмъ къ болѣзнямъ извѣстныхъ органовъ тѣла, лѣчебникъ для каждаго случая отдѣльно сообщаетъ сначала симптомы и признаки болѣзни, потомъ причины ихъ возникновенія и способы лѣченія, указанные извѣстными

врачами. Мнѣніе каждаго изъ врачей по каждому случаю особо изложено. Составитель такъ объективенъ, что не знаешь, чье мнѣніе онъ больше раздѣляетъ. Иногда только замѣчаетъ, что о такомъ-то вопросѣ существуетъ споръ между учеными. Никакихъ легендъ, суевѣрій, заговоровъ и заклинаній въ разбираемой книгѣ вы не найдете. Въ этомъ отношеніи нашъ лѣчебникъ стоитъ неизмѣримо выше другихъ лѣчебниковъ позднихъ временъ. Другихъ списковъ подобнаго лѣчебника мы пока не знаемъ, такъ что онъ единственный въ своемъ родѣ списокъ, и въ основѣ изученія грузинскихъ карабадиновъ слѣдуетъ положить его, предварительно издавъ текстъ. Эта важная рукопись сначала принадлежала библіотекѣ Гр. З. Церетели и отъ жены его по наслѣдству перешла къ Гурьеловымъ. Извѣстный любитель грузинской старины Гр. Д. Гурьели по моей личной просьбѣ купилъ у своихъ однофамильцевъ этотъ лѣчебникъ и пожертвовалъ библіотекѣ Общества грамотности. Свѣдѣнія объ этой рукописи предварительно были сообщены мною въ газетѣ Иверія за 1890 г. №№ 11, 13, 14 и 15. Нашъ лѣчебникъ можетъ быть названъ царскимъ, такъ какъ въ предисловіи совѣтуется царю имѣть при себѣ постоянно доктора, который наблюдалъ бы за его кухнею, чтобы царя не отравили, и предупреждалъ бы появленіе болѣзни въ его тѣлѣ.

На первыхъ 11 страницахъ рукописи приведенъ указатель главъ, но текстъ 10 и 11 стр. этого указателя написанъ поздною рукою. Всѣхъ главъ должно быть 226, но по дефектности рукописи сохранился только 219; недостаетъ, значитъ, 7 главъ. Главы указателя не точно повторяютъ оглавленія, приводимыя въ текстѣ. Поэтому главныя разночтенія мы приводимъ въ примѣчаніяхъ.

კრებამა ასოურად სკკ, რომელი სამეცნიერად სამკურნალოსა და რაცა უნდეს, ადვილად ჰოოს წამალნი სსეულთანი.

ა. პირველი კარი აქიმობისა სწავლისა და სარგებლიანობაჲ მისი.

ბ. კარი აქიმობისა ნიეთისა საზომისა სწავლაჲ და გაყოფაჲ მისი.

გ. კარი ბუნებისა და სტომაქისაჲ.

დ. კარი გარეენაჲ ბუნებისაჲ და შეტყუებაჲ რგებისა.

ე. კარი კაცისა დაბადებისა და ტანისა შეტყუებაჲ.

ე. კარი გამოჩენა ხუთთა ჰაეასთა.

ზ. კარი შენახვაჲ ტანისა სიმრთელისაჲ.

ს. კარი მაჯისისა შეტყუებისაჲ.

თ. კარი წყლისა და სილბოჲსა შეგებაჲ.

ი. კარი ბუჭრანისა და სიმრთელე ფათერაკისა.

ია. კარი ნიშანი სიმრთელისა და შიშისაჲ.

იბ. კარი მომავლის სნებისა შეტყუებაჲ.

იგ. კარი ქალაქთა და ჰაერთა ბუნებაჲ.

იდ. კარი წელიწდისა ოთხფერად ქცევისაჲ.

იე. კარი ყოვლისა მანკისა ცოდნა, თუ რაჲსაგან იქმნების.

თავის ტკივილის გამოჩენაჲ რაჲსაგან იქმნების.

ივ. ქართლი, რომელსა ჰრქვან არაბულად ხაზამი და სპარსულად(?)....

იზ. კარი თავისა წყლულთაჲ, რომელს ჰრქვან არაბულად სითა.

ის. კარი თმათა დაკდისა და ბელატობისა, რომელსა ჰრქვან არაბულად ასთა.

ით. კარი და აღჰაია და დათაბი, არაბულად გუსლთა და მელთა ჭირი.

კ. კარი თმისა გაპობისა გათეთრებისა.

კა. თავის ტკივილი, რომელი სიმკურვალისა ანუ სიგრილისაგან იყოს.

კბ. თავის ტკივილი, რომელი სინედლისაგან იყოს და თუ სიკემელისაგან.

კგ. თავის ტკივილი სისხლისაგან იყოს და თუ ბაღმისაგან.

კდ. თავის ტკივილი ზაფრისაგან იყოს და თუ სევდისაგან.

კე. თავის ტკივილი ტფილისა ქარისაგან იყოს და თუ გრილისა ქარისაგან.

კვ. თავის ტკივილი, რომელი ტკნისა ფარდაგისა სიმსიენისაგან იყოს.

კზ. თავის ტკივილი, რომელი არაბულოდ ბაიტი ჰქვან.

კს. თავის ტკივილი, რომელი ნაკრავისა ანუ ისთფრადისა, ანუ სულისაგან იყოს.

კთ. თავის ტკივილი, რომელი მახმურობისაგან იყოს ანუ ბუჰრანისაგან.

ლ. თავის ტკივილი, რომელი სტომაქისაგან იყოს და მისისა სისუსტისაგან.

ლა. შაყყახსა ტკივილი, რომელი სიმკურვალისაგან იყოს ანუ სიგრილისაგან.

ლბ. თავის ტკივილი, რომელსა არაბულოდ დავარი ჰქვან.

ლგ. თავის ტკივილი, რომელსა მესადარ ჰქვან, რომელი სიგრილისაგან იყოს ანუ სიმკურვალისაგან.

ლდ. სარსამისი თუ სიგრილისაგან იყოს ანუ სიმკურვალისაგან.

ლე. მანკი სუბათისა და სუბათი-საჰარი—დაძინებაჲ მძიმედ.

ლვ. შეხუსი და ჯუმუდი¹⁾). ორივე სიგრილისაგან იქნების.

ლზ. მალიხური²⁾), რომელსა ჰქვან სპარსულად დევანგი³⁾).

ლს. ყუტრუბი და მანიაჲ, ორივე სიშმაგისაგან იქნების.

ლთ. უძილობაჲ და გულისა სიშფოთე.

მ. მიჯნურობაჲ და დაუთმობლობაჲ.

მა. დავიწყებაჲ და არ დასწავლაჲ.

მბ. ქაბუსი, რომელი მძინარესა ზედა დაწევების, რომელსა ჰქვან ქართულად ხიბალიკი.

მგ. ბადაფჯანი⁴⁾), რომელსა ჰქვან არაბულად სარლი და ქართულად მტერისა დაცემაჲ.

მდ. ბადაფჯანი, რომელი სევდისაგან იყოს ანუ გრილისა ქარისაგან.

1) ВЪ НАГЛАВІИ ТЕКСТА: ჯუმოდი.

2) მალიხოლიაჲ.

3) დევანაჲ.

4) ბადაფჯანი.

მე. საქთი, რომელსა უგრძნულად შეექნების და მკუდარსა შიამსგავსებს.

მე. ფელინჯი, რომელი ნაკრავისაგან შეექნას ანუ ბალ-ღმისაგან.

მზ. ისთრხოჲ, რომელი ასოთა და(ა)სუსტებს.

მპ. დაძინებაჲ ასოთაჲ, რომელსა ჰქვან არაბულად ხიდირი.

მთ. გამრუდებაჲ პირისა, რომელსა ჰქვან არაბულად ლაყვი.

ნ. თაშანუჯი, რომელი ასოთა გააკობს.

ნა. ქუზაზი¹⁾ და იმთიდადი, ორივე ფერი თაშანუჯისაგან შეექნების.

ნბ. თრთოლაჲ ასოთა, რომელსა ჰქვან არაბულად რაშა²⁾.

თვალთა ტკივილისა და ქუქუთოთაჲ.

ნგ. მღერი და მქაევანი, რომელი თვალთა შეექნების.

ნდ. ბარდი და თალჯური და შირაჲ, რომელი თვალთა შინა იქნების³⁾.

ნე. შათრი და თვალთა დაკრეჲ ერთმანერთსა ზედა.

ნვ. საფა და ვარდან⁴⁾ და თვალთა წამწამთა მომატებაჲ და გაგრძელებაჲ წამწამისაჲ.

ნზ. ქმანი და თოთაჲ⁵⁾ და წამწამისა დაკდა და ჩამომცვენა.

ნც. სალაჲ და შორნაყი და ზელაყი, რომელი თვალთა შიგან იქნების⁶⁾.

ნთ. ლადაჲ და ლურბი და ყამყამი, რომელი წამწამსა შიგან იქნების.

ძ. თვალთა ტკივილი სისხლისაგან.

¹⁾ გუზაზი.

²⁾ რაშე.

³⁾ ბარდი და თალჯური და შირაჲ, რომელ თვალისა ქუქუთოსსა შიგან იქნების.

⁴⁾ საფაჲ და ვარდანაჲ.

⁵⁾ ქმნაჲ და თუთაჲ.

⁶⁾ სალი და შურნაყი და სულყი, რომელ თვალისა ქუქუთოსსა შიგან იქნების.

ა. თვალთა ტკივილი თუ ზაფრისაგან იყოს, თუ სევდი-
საგან.

ბ. ზტარფაჲ და ნახუნ¹⁾). ტარფაჲ ნაკრავსა ჰქვან, რომე-
ლი ეცეს თვალთა.

გ. წყლული და დაბერულობაჲ²⁾) თვალთა, რომელსა
ჰქვან ბათურ.

დ. საბალი და ცრემლთა დენა, რომელსა ჰქვან დამ³⁾).

ე. ყუავილი და თეთრი დადიყაჲ, რომელი თვალთა შიგან
იქმნების.

ვ. სარტანი და თხამლი, რომელი თვალთა შეექმნების.
და სარტანი კირჩხიბსა ჰქვან, მეორესა ფარდაგსა უკანით შეექ-
ნების.

ზ. გარეთ სიმსივნე თვალთა ერთობილი, ანუ ცოტასა
ადგილსა.

ა. გაფართოებაჲ და დავიწრებაჲ თვალთა კურელისაჲ.

ბ. იინთიშარი თვალისა გაფართოებასა ჰქვან.

გ. ძლიენახვაჲ, რომელი სიგრილისაგან იყოს, ანუ სიმკურ-
ვალისაგან.

დ. პილწვლისა ჩამოდენა თვალთაგან.

ე. ლამე-სიბნელე და დლისითცა ეგრევე.

ცხუიროთა და ყუიროთა წამალი და კუწხებაჲ.

ა. ყურისა ტკივილი სიგრილისაგან იყოს ანუ სიმკურ-
ვალისაგან.

ბ. ყურისა გასავეებაჲ სიგრილისაგან იყოს ანუ სიმკურ-
ვალისაგან.

გ. წყალი ანუ მძრომელი თუ ყურსა ჩავიდეს.

დ. წყლული და თხამლისა დენა ყურისაგან.

ე. კმისა მოსმენაჲ, ქივილი და შკვილი.

ვ. სიყრუე და მძიმედ სმენა კმისა სიგრილისაგან იყოს
ანუ სიმკურვალისაგან.

1) ტარფაჲ და ნახუნაჲ.

2) სიწყლულე და გაბერილობაჲ.

3) საჭედი.

ოთ. ცხუირთა წყლული და გაბერილობაჲ, რომელი შიგან იყოს.

პ. თუ სული არ ეცემოდეს სიგრილისაგან იყოს ანუ სიმკურვალისაგან.

პა. ცხუირისა ბავასირი და სიმყრალე.

პბ. სისხლისა დენა, რომელსა ჰქვან არაბულად რუაფი.

პგ. სურდოსა და ცხვრთა დენისა სიგრილისაგან იყოს ანუ სიმკურვალისაგან,

პირის ტკივილი, კბილთა და ენისა, ხაგეთა დაპოხაჲ და ხავასირი და სიმსივნე.

პდ. კბილთა ტკივილი სიმკურვალისაგან იყოს ანუ სიგრილისაგან.

პე. კბილთა შექმულობაჲ და დაცვენაჲ და ძრევაჲ.

პვ. სიმყრალე კბილისა და ღრძილისა და სიშავე და სისხლის დენა მისგან.

პზ. სიმსივნე ღრძილისა სიმკურვალისაგან იყოს ანუ სიგრილისაჲ.

პს. პირის ტკივილი და გაბერულობაჲ მისი.

პთ. პირის სიმყრალე, რომელსა ჰქვან არაბულად აბხარი.

ჟ. წყლისა დენა პირისაგან დაძინებისა ჟამსა.

ჟა. ენისა სიმსივნე სიმკურვალისაგან იყოს ანუ სიგრილისაჲ.

ჟბ. ენისა გაბერილობაჲ, რომელსა ჰქვან არაბულად ყილად.

ჟგ. გემოჲ ენისაჲ, რომელი იქცეს.

ჟდ. სიწყლულე ენისა და სიმძიმე და სისუსტე.

ჟე. კვკვრისა ჩამოსულა პირსა შიგან, რომელსა ჰქვან ქამაჲ ¹⁾ სიგრილისაგან იყოს და თუ სიმკურვალისაგან.

ჟვ. გასივებაჲ ქამისაჲ და ჩამოსულა ორთა ბადმათა ²⁾.

¹⁾ ქამისა ჩამოსულაჲ, რომელსა ჰქვან სასაჲ.

²⁾ სასაჲსა სიმსივნე და ჩამოსულაჲ ორთა კვკვრთა, რომელსა ჰქვან არაბულად დუბადმაჲ.

კორკისა და მკვდისა და ფირტუსა ტკივილი.

ყზ. კორკისა სიმსიენე, რომელსა ჰქვან არაბულად ხუნაყი.
ქს. კორკისა ტკივილი სიმკურვალისაგან იყოს ანუ სიგრი-
ლისაგან.

ქთ. დეეჩა ანუ ძუალი, რომელი კორკსა შიგან დაეჩაროს.
რ. სისხლისა ამოღებაჲ კორკისაგან.

რა. კუსლაჲ სიგრილისაგან იყოს ანუ სიმკურვალისაგან.

რბ. კუსლაჲ სინედლისაგან იყოს ანუ სიკმელისაგან.

რგ. რაბოი სიმკურვალისაგან იყოს და თუ სიგრილისაგან.

რდ. ფირტუსა გასიეებაჲ, რომელსა ჰქვან არაბულად
დათარა.

რე. ფირტუსა სიწყლოლე, რომელსა ჰქვან არაბულად სილი.

გუჭდთა ტკივილისაჲ.

რვ. გუსრდსა შიგნითისა კერძისა გასიეებაჲ, რომელსა
ჰქვან არაბულად დათლჯანბ¹⁾).

რზ. ბარსამი, რომელსა ჰქვან არაბულად შოვის.

რს. გულის ტკივილი სიმკურვალისაგან იყოს თუ სიგრი-
ლისა, სიკმელისაგან იყოს და თუ სინედლისა.

რთ. გულის ფეთქაჲ, რომელსა ჰქვან არაბულად ხაფაყანი.

რი. დაბნედილობაჲ, რომელსა ჰქვან არაბულად ლაშე²⁾).

სტომაქისა ტკივილისა და ჭირისა კსენებაჲ.

რია. საჭამადისა არ მოდნობაჲ სიმკურვალისაგან იყოს
ანუ სიგრილისაჲ.

რიბ. ჰვედ შერგებაჲ საჭამადთა სიმკურვალისაგან იყოს ანუ
სიგრილისა.

რიგ. საჭამადი არ მოუნდებოდეს, სტომაქისაგან იქნებოდეს.

რიდ. საჭამადი არ მოუნდებოდეს, მანკისაგან იქნებოდეს.

რიე. არ გაძლობა ჭამადთა, რომელსა ჰქვან ყათჯლობია³⁾).

¹⁾ დათლჯანბ

²⁾ ლიშე

³⁾ არ გაძლობა ჭამისაგან, რომელსა ჰქვან არაბულად ბაჰვათალ
ქალობია და ჯუულ ქალობი. თარგმანი მისი ძუალისა სიმშილი.

რივ. მიწისა ჭამა და გაჩისა და კლდისაგან ¹⁾ მლაშისა ჭამა.
რიზ. სტომაქის პირისა ფეთქა, რომელსა ჰქვან არაბულად
ვიჯალფად ²⁾).

რიპ. წყურვილი და წყლისა დიად მსუმელად ³⁾).

რიტ. ელდაჰატი და ბარჯიაჲ, რომელსა ჰქვან არაბულად
თუხმაჲ ⁴⁾).

რიკ. დარგი სიღბოჲსა ჰქვან, რომელი გაგრძელოდეს.

რიკა. ზალაყალმიდა და ზალაყალ-ამაჲ, რომელსა ჰქვან
ქართულად სტომაქისაჲ და წელთა სიგთუსუნე.

რიკბ. მანიშისა სიმრავლე, რომელსა ჰქვან ათიანი ⁵⁾).

რიკგ. სისხლისა ამოღებაჲ სტომაქისაგან.

რიკდ. რწყევაჲ, რაჲ მუცელი არ ლბილ დიად იყოს.

რიკე. ბობინებაჲ სტომაქისაგან, რომელი ქარი-ჩაქრილ იყოს.

რიკვ. სიყსარი, რომელსა ჰქვან არაბულად ვაეაყი და
სპარსულად საქბიაქი ⁶⁾).

რიკზ. სტომაქისა ტკივილი სიმკურვალისაგან იყოს ანუ
სიგრილისაგან.

რიკს. სტომაქისა სიწყლულე და სისხლი, რომელი შიგან
გაბნეულ იყოს.

რიკთ. ნერწყუაჲ და სინედლე, რომელი პირისაგან იყოს.

რილ. სტომაქისა გასივებაჲ სიმკურვალისაგან იყოს ანუ
სიგრილისაგან.

ღჯრძლისა და ტყვიისა და ჭირისა კსენებაჲ.

რილა. ღჯრძლის ტკივილი სიმკურვალისაგან იყოს ანუ
სიგრილისაგან.

¹⁾ კედლისა.

²⁾ ვაჯად-ფუვალი.

³⁾ სუმაჲ.

⁴⁾ ჭაიტაჲ და ბარჯიაჲ, რომელსა ჰქვან არაბულად თუხმაჲ და
ქართულად ელდაჲ.

⁵⁾ მანიშგუთანი, რომელსა ჰქვან არაბულად ლაშაჲანი.

⁶⁾ კრცოლაჲ, რომელსა ჰქვან არაბულად ვაეაყი და სპარსულად
საქბიაქი.

რღგ. ღვძლისა გასივებაჲ სიმკურვალისაგან იყოს ანუ სიგრილისაგან.

რღღ. ღვძლისა ტკივილი, რომელი გზისა შეკრულობისაგან იყოს.

რღე. ისთისყო, რომელი სპარსულად მუცლისა გასივებასა ჰქვან.

რღე. ისთისყაჲ ლაჰამი, რომელი გაკურვებისა შემდგომად აცხროვბდეს.

რღზ. ზარირი ყვთელი და შავი, რომელსა ჰქვან არაბულად იარაყანი.

რღს. ელნეთისა ტკივილი სიმკურვალისაგან იყოს და თუ სიგრილისაგან.

რღთ. ტყირბისავე გასივებაჲ სიგრილისაგან იყოს და თუ სიმკურვალ(ისაგან).

რმ. სისხლისა დაჯდომაჲ თუ ღვიძლისაგან იყოს.

მაყადისა და წელთა ტკივილისაჲ.

რმა. სისხლისა დენა წელთა სიწყლულისაგან იყოს, რომელსა ჰქვან საჰჯალამა.

რმბ. წელთა ტკივილი, ზაჰირი, სიმკურვალისაგან იყოს ანუ სიგრილისაგან.

რმბ₂. მალარი¹⁾ სიმკურვალისაგან იყოს ანუ სიგრილისაგან.

რმგ. კოლინჯი სიმკურვალისაგან იყოს ანუ სიგრილისაგან.

რმდ. ილაოს ერთფერია კოლინჯთაგან.

რმე. ჭიაჲ გრძელი და მოკლე და ქუდედნი, თარგმანი აბროჲსა თესლი.

რმე. ბავასირი და თოთაჲ²⁾ მუყადასა შიგან იქნების. მუყადაჲ გუამი არს.

რმზ. ბავასირი დანაყილობასა თან გუამისასა³⁾.

რმს. რა აჩნდეს გუამსა სიწყლულე და ძარლჲსა თაეი, რომელი შიგან გაეკსნას გუამსა.

1) მალასი.

2) ბევასირი და თუთაჲ

3) ნასორი და დანაყილობაჲ, რომელი გუამის შიგან იყოს.

რმთ. გუამისა სიმსიენე და სისუსტე და გამოსულა მისი და ქვეილი.

თიჭკუიქელისა და მათნისაჲ.

რნ. თირკუმლისა ტკივილი სიმკურვალისაგან იყოს თუ სიგრილისაგან.

რნა. თირკუმელისა სიმსიენე ¹⁾ სიმკურვალისაგან იყოს თუ სიგრილისაგან.

რნბ. სიწყლულე თირკუმელისა და სისხლისა წთომაჲ სამამაკაცოჲსაგან ²⁾.

რნგ. ქვაჲ ანუ ქვშაჲ მათნასა შიგან, რომელი მოკრფეს.

რნდ. ფსლისა წრედაჲ, რომელსა ჰქვან არაბულად სალასალი ³⁾.

რნე. ფსლისა შეკრეჲ, რომელსა ჰქვან არაბულად ასთრალი ⁴⁾.

რნვ. ფსლისა დენა კაცისა უნებლიად.

რნზ. მათნისა გასიეებაჲ სიმკურვალისაგან იყოს ანუ სიგრილისაგან.

რნც. სიწყლულე მათნისაჲ და ქვისა დებაჲ შიგან.

სამამაკაცოსა ყუჭრისა ტკივილი და სიმსიენისაჲ.

რნთ. დგომაჲ სარცხუწნელისაჲ უნდომლად.

რა. სისუსტე მისი და თეთრისა წყლისა მოსულა უგემურად და არ ჰამოდ.

რაა. გასიეებაჲ მისი სიმკურვალისაგან იყოს და თუ სიგრილისაგან.

რამბ. წუეჲჲ მისი სიმკურვალისაგან იყოს ანუ სიგრილისაგან.

1) Въ оглавленіи вмѣсто этихъ двухъ словъ написано: ასამლისა გასიეებაჲ.

2) სისხლისა დენაჲ სარცხუწნელისაგან.

3) ფსლისა წთენაჲ ცუარ-ცუარად, რომელსა ჰქვან არაბულად სალუსალბავლი.

4) ასირალბავლი.

რგ. ყუპრისაჲ გასიეებაჲ სიმკურვალისაგან იყოს ანუ სიგრილისაგან.

რდ. არ მონდომაჲ დიაცისაჲ სიმკურვალისაგან.

რგ. ფეტყის ქარი, რომელი საზარდელსა შიგან იყოს ანუ ყუპრსა შიგან.

ძუძუკათა და ზეჰდანისა კუჩხებაჲ.

რგ. შეკრულობაჲ ზუჰდანისა, რომელსა ჰქვან არაბულად იჰთინაყალ-რაჰიმ¹).

რგ. დიაცისა სისხლისა ნახეაჲ, რომელსა ჰქვან არაბულად ნაზუი.

რგ. დიაცისა ჩამოგდებულისა სისხლისა შეკრეაჲ, რომელსა ჰქვან არაბულად იჰთიბასტამთა.

რგ. ზუდანისა გასიეებაჲ სიმკურვალისაგან იყოს ანუ სიგრილი(სა).

რგ. ზუჰდანისა სიწყლოლე და შიგან რომელი სარტანი იყოს, რომელსა ჰქვან არაბულად კირჩხიბი.

გაბერულობაჲ ბავასირისა, რომელი ზეჰდანსა შიგან იყოს.

რგ. ეგეთი ჭირი არს, რომელი დედათა ჰგონია, თუ ორსულია.

რგ. გამოსულა ზუჰდანისა და სინედლისაჲ მოსულაჲ მისგან.

რგ. ყრმისა მოგდებაჲ და დაქარებაჲ, რომელი ჩაეჭრეს ზეჰდანსა შიგან.

რგ. უშვილობისა შეტყუებაჲ თუ მამაკაცისაგან, თუ დედაკაცისაგან.

რგ. ძნელად შობაჲ და მაშემამესა გამოსულაჲ, რომელსა ჰქვან ბუდით გამოსულაჲ.

რგ. ძუძუასა სიმსინე სიგრილისაგან იყოს ანუ სიმკურვალისაგან.

რგ. ძუძუას ტკივილი და სძე, რომელი შიგან შეიკრას.

¹) Въ оглавленіи: илтнсилим.

ზურგის ტკივილი.

როზ. ზურგისა ტკივილი სიმკურვალისაგან იყოს ანუ სიგრილისაგან.

როპ. სიკუხე, რომელსა ჰქვან არაბულა ჰადაბა.

როთ. ირაცანი სიმკურვალისაგან იყოს ანუ სიგრილისაგან.

რპ. საქციელთა ტკივილი, რომელსა ჰქვან არაბულად ვიჯალმაფასილ.

რპა. ნიკრისი სიმკურვალისაგან იყოს ანუ სიგრილისაგან.

რპბ. დავალი და დაღფილ. ესე ორივე ჭირი ფერკთა შეექნების.

რპგ. ნახუნხარ, რომელი არს ფრჩხილის მჭამელი.

დარიშთაჲ, რომელსა ჰქვან მკედი, და ორივე ფერკისაგან გამოვალს.

რპდ¹⁾. გაზობაჲ კელისა და ფერკისაჲ და სიცივისა ცემაჲ და ზრომაჲ.

რპე. ქაჰაფი, რომელსა ჰქვან ჭორფლი და ქუნჯიდაჲ და ბარიში და ნამიში.

რპვ. ყობაჲ, რომელსა ჰქვან მეჭეჭი და თუთაჲ, რომელ არაბულად შირე ჰქვან.

რპზ. კმელი და ნედლი მღერი და მქაევანი ტანისაჲ.

რპს. ოფლისა დენაჲ დიაჲ და ოფლისა არ გამოცემა.

რპთ. წილი და ტილი, რომელ დაესხას თმისა ძირსა.

რჟ. კეთრიანობაჲ, რომელსა ჰქვან სპარსულად ფესი და არაბულად ბარასი და შავი თეთრი ბაჰაყი, რომელ ჰქვან ქართულად (?).

რჟა. განდუმაჲ, რომელსა ჰქვან არაბულად თალუთაჲ და ქართულად მეჭიჭი.

რჟბ. ათაში ფარსი, რომლისა თარგმანი არს ცეცხლი სპარსული და გაბერილობაჲ, რომელ გამოაჩნდეს კაცისა ასოთა და ტანსა ზედა.

რჟგ. ყუაეილი, რომელსა ჰქვან არაბულად ჯოდრი და სპარსულად აბ... და წითელი.

¹⁾ Отсюда начиная, укаватель главъ писанъ поздней рукой, поэтому оглавленія мы беремъ изъ текста.

რქდ. ჰომრად სიმსიენესა ჰქვან და ხორად წელისა სიწყლო-
ლესა.

რქე. ჯოდმი, რომელსა ჰქვან სიგონჯე ზაფრისაგან იყოს
თუ სევდისაგან.

რქე. პირისა რლუშვად და პირისა სიბნელე და ფერისა
სიმრლუვე, რად მზისაგან იყოს.

რქზ. მკურვალთ სიმსიენე, რომელ სისხლისაგან იყოს ანუ
ზაფრისაგან.

რქტ. გრილი სიმსიენე, რომელ ბალღმისაგან იყოს ანუ
სევდისაგან.

რქთ. სარატანი, რომელსა ჰქვან კირჩხიბი და სპარსულად
ხარჩანგი.

ს. ღორთელი და სალაჲ, რომელ ასოთა შიგან გამოუჩნ-
დეს.

სა. ტაუნი და დუბალაჲ, რომელ ასოთა შიგან გამოჩნ-
დენ.

სბ. დუნბალი, რომელსა ჰქვან მჯდომი და გავარსაჲ და
ბადობილაჲ, რომელ გამოჩნდეს.

სგ. ცხროჲ ყოველთა დღეთა, რომელ წყრომისაგან იყოს
ანუ შიშისაგან.

სდ. ყოველთა დღეთა ცხროჲ, რომელ საჭამადისაგან იყოს
ანუ სიმშილისაგან.

სე. ცხროჲ ყოველთა დღეთა, რომელ მოვიდოდეს, თუ
შეჭირვებისაგან იყოს და თუ ჭირისაგან.

სვ. ყოველთა დღეთა ცხროჲ, რომელ დია სიცხისაგან
იყოს ანუ დია სისხლისაგან.

სზ. ცხროჲ ყოველთა დღეთაჲ, რომელ სითბოჲსაგან
იყოს ანუ სურდოჲსაგან.

სს. ცხროჲ, რომელ უძილობისაგან იყოს, ანუ სიმსიენისა
ტკივილისაგან.

სთ. ღიბისა ცხროჲ ორფერად იქნების, ლაზიმაჲ და ნაბიაჲ.

სი. ცხროჲ მოტბაყისა, რომელ სიმკურვალისაგან იყოს
ანუ სიგრილისაგან.

სია. ნიადაგ ცხროჲ, რომელ მოჰრიყაჲ ჰქჳან და ბატრალ-
ლიბი.

სიბ. მეოთხე ცხროჲ, რომელ სევედისაგან ანუ სხუათა
ხილტთაგან იყოს.

სიგ. მეხუთე ცხროჲ და მეექვსე და მეთერთმეტე და
სხვაებრიცა.

სიდ. ვაბაჲსა ცხროჲ და ეგეთი ცხროჲ, რომელ სნებათა
უკანის იყოს.

სიე. დიყისა ცხროჲ სამფერი იქნების, ერთი მოფთადიაჲ
და მეორე დაბული და მესამე თვთ დიყი.

სივ. მოტეხილობაჲ ძუალისა დანაკრავი, რომელ ასოთა
ეცეს, და თავისა გატეხილობაჲ.

სიზ. ბალხური წყლული და ახალი და ძუპლი წყლული.

სის. ცეცხლითა დამწურობა და ერბოჲთა მღულრითა და
მღულრითა წყლითა.

სით. გველთ ცემული და ღრიანკალი და ფუ[ტკრისა
ცემული], რომელსა ჰქჳან არაბულად რეტაჲლაჲ და (მო)რიალი.

Первые 15 главъ заключаютъ въ себѣ общія понятія о
медицинѣ, природѣ, гигиѣнѣ, анатоміи и физиологіи, и мы
приведемъ переводъ этихъ оглавленій:

Глава первая. Ученіе о медицинѣ и ея пользѣ

Глава вторая. Ученіе о мѣрѣ матеріи врачеванія и ея
подраздѣленіи.

Глава третья. О природѣ и желудкѣ.

Глава четвертая. О вмѣшательствѣ природы и распозна-
ніи пользы.

Глава пятая. О рожденіи человѣка и опредѣленіи тѣла.

Глава шестая. Объ открытіи шести климатовъ.

Глава седьмая. О сохраненіи здороваго тѣла.

Глава восьмая. О распознѣваніи пульса.

Глава девятая. Объ усвоеніи воды и влаги.

Глава десятая. О бредѣ, здоровіи и несчастіяхъ.

Глава одиннадцатая. Примѣты здоровія и опасенія.

Глава двѣнадцатая. О познаніи грядущей болѣзни.

Глава тринадцатая. О природѣ городовъ и воздуха.

Глава четырнадцатая. О подраздѣленіи года на четыре времени.

Глава пятнадцатая. Ученіе о всѣхъ болѣзняхъ, откуда онѣ происходятъ.

Дальнѣйшія главы группируются по отдѣламъ. Отдѣлы эти суть: О болѣзняхъ головы (гл. 16—52); о глазныхъ болѣзняхъ (53—72); о болѣзняхъ носа и ушей (74—83); о болѣзняхъ рта, зубовъ, языка и губъ (84—96); о болѣзняхъ горла, груди и легкихъ (97—105); о болѣзняхъ реберъ (106—110); о болѣзняхъ живота (111—131); о болѣзняхъ кишекъ (140—149); о болѣзняхъ почекъ и мочевого пузыря (150—158); объ венерическихъ болѣзняхъ (159—165); о лѣченіи женской груди (166—176); о болѣзняхъ шиши (177—187); о наложныхъ болѣзняхъ (185—189); о проказѣ (190—192); объ оспѣ (193), о нарывахъ (194—202); о тифѣ, (123—215); о хирургическихъ болѣзняхъ (216—217); о болѣзняхъ отъ ужаленія змѣи и скорпіона (218)...

Начало вступленія теперь потеряно, остальное читается такъ:

...ზართხანი ედგას. და თუ მტერი დაემართოს, გაქნას იგი (ზარ)ტიხანი და აზჯარი თავის ყმათა ზედა გაყოს. და თუ მტერი არა დაემართების, ზართხანი ცუდი და ბედითი არს. და ვითა ზართხანი მიწყით შესანახავია, ეგრევე აქიმისაგ დაჭირვად კამს მათვან სიმრთელისა ჟამსა მის დლისათვის, რომელ მოეკმაროს. და აქიმი ეგეთი კამს, რომელ აქიმობად კარგად და სრულად იცოდეს, და მრავალი სააქიმოჲ წიგნი წაეკითხოს მეცნიერთა ოსტადთა აქიმთა თანა, და მრავალ-ჯერ კურნებასა დამხუდარ იყოს, და პირ-მართალი, და მისანდობელი, და უხარბო იყოს; და დიდის გემოჲ, და ზანტი არ იყოს, და გლახაკთა უნუყვარი იყოს. და უამისო თუ იქნების, სჯობს

რომელ სწეულსა ზედა არ მიიყვანონ, და არაინ მიენდობოდეს, მით რომელ ტანი კაცისა ქალაქსა ჰგავს და ბუნებაჲ ტანისაჲ კელმწიფე არს, ჭირი და მანკი ვითა მტერი არს, რომელი ქალაქსა შემოვიდეს საოკრებელად, და წამალი ბუნებისაჲ — აბჯარი ჰომისა ღლესა, და აქიმი კარგი, ვითა მეაბჯრე იქნების. მეაბჯრე ჩაუქი და მეცნიერი, მეჰომარი და გულოსანი კამს, რომელ ჰომისა საქმე იცოდეს, შემბისა და ჭირისა ღლესა მტერთაგან მშვიდობით დაიცვას კელმწიფე, ასრე რომელ თუ მტერი შორს იყოს და მეფემან აბჯარი სთხოოს, თუ მტერი შორს იყოს ისარ-მშვიდობის მისცეს, და თუ ახლოსრე იყოს, შუბი მისცეს, და თუ კელის-კელ მოსრულ იყოს, კრძალი მისცეს; და თუ ესრე არა ყოს და ჰომისა ნიეთი არ იცოდეს, მტერი კელმწიფესა დაიზაბუნებს. და აქიმისა არაკი და საქმე ესრე არს: რომელი, თუ ფრთხილი და მეცნიერი იყოს, წამალსა ქამიერად მისცემს: რაჲ ადვილი წამალი უნდეს, ძნელი არა მისცეს, და რაჲ რწყევისა წამალი უნდეს, გასაკნელი არა მისცეს, და რაჲ შარაბისა მიცემა კამდეს, ქაშქაბი არ მისცეს; და რაჲ ქაშქაბისა მიცემაჲ კამდეს, ურწყოჲ არა მისცეს. და რაჲსაცა სწეული ითხოვდეს, ქამიერად მისცემდეს, და მისისა ძალისა მისჲ ფერსა. და თუ ესრე არა ქნას, ბუნებასა გაუსუსტებს, და ჭირი და მანკი სიმრთელესა და ბუნებასა მოერევის, და გააქცევს სიმრთელესა სნებაჲ, და მერმე ფათერაკი თუ რაჲ წაეკიდოს, იგი აქიმისაგან იქნების. და რაჲ აქიმი მეცნიერი და გონიერი იყოს, კამს, რომელ მოუსმენდეს, და რაჲ მეფე პურსა ჰამდეს, აქიმი მის წინაშე იყოს, რომელ საქამადთა დახედვიდეს. და თუ ეგეთი რაჲმე საქამადი მოიღონ წინაშე, რომელ არ მაშუნი იყოს ჰამად, არ მიუშუას, რომელ მეფეთა მტერი ღიად უვის. და საქამადი, რომელიცა მოწამლული იქნების, ნიშანი აქუს: თუ ბრინჯი მოწამლული იყოს, ყვთელი წყალივითა ზედა დააჩნდების, და თუ ვარდი მოწამლული იყოს, გაპობილ დამჰკნარი იქნების ფურცელი მისი. და თუ ტანისამოსი მოწამლული იყოს, ტანისამოსსა დააბაყლიანებს, და დააბნელებს, და თუ ფერად შავი იყოს, ტანისამოსი მაშინ უფროჲ ძნელად შეიგების. და ყოელისა ნაიღლისა და წამლისა

წამალი კიდეს-კადე ჩანს, ვითა თვთ ყუპლასა ნიეთი, კურნებაჲ და რგებაჲ პირველსა წიგნსა შინა გამოვაცხადო, თუ ღმერთსა უნდეს.

ეგრე კამს, რომელ კელმწიფესა აქიმი შინაურად და მისანდობელად და საყუარლად ჰყვეს, რომელ სამთა საქმეთა შინა აქიმი მისანდობელი არს, ეგრე სხვანი კაცნი მისანდობელნი არ იქნებიან: ერთი სიცოცხლესა შიგან, და მეორე საქონელსა შიგან, და მესამე დედაწულთა და შვილთა შუა. მაგრა სიცოცხლესა შინა იგი არს, თუ საქამადსა ჰკაზმიდენ მის წინაშე და არა მიენდობოდეს მისსა ჰამასა, თუ აქიმი მიაართუამს, გამოულებს და მიენდობვის და ჰამს.

და საქონელსა შინა იგი არს, რომელ მეფე ძკრი იყოს და არას გასცემდეს, რაჲსაცა აქიმი უთხრობს და მოაკსენებს, გასცემს თავისა სიმრთელისათვის. თუცა ძკრი იყოს, სიმრთელისა სიხარულითა დიად რასმე გასცემდეს; და შინ მისანდობელი მით არს, რომელ ოდესცა მივიდეს მათ წინაშე, ყოველივე მიესულების და ფარდაგიანნი კელსა მიუპყრობდენ, და მაჯასა უჩუპნებენ, და ვითა მოძღვარსა, ეგრე მიენდობვიან, და რაზომცა სამალაგი ჭირი და ასოჲ იყოს, მას არ უმალვენ და უჩუპნებენ, და ხუაშიადსა არ დაუმალვენ. და აქიმი ხუაშიადისა შემნახავი, მოყუარული და ერთგული კამს. და თუ ესეთი არა იყოს, თავისა მტერ იქნების და სახლად არ შეიშუსბის. აქიმი წყნარი და მეცნიერი, მორწმუნე და კელ-სჯანი კამს; და იქნების, რომელ მეცნიერიცა იყოს, მაგრა კელ-მძიმე და საძულელი, და არავის უყვარდეს. თუ მეცნიერობაჲ სრულად იცოდეს და კელ-სუბუქი და საყუარელი აქიმი, ღმრთისა ბრძანებაჲ, რასაცა მისცემს ავადმყოფსა, სნეულსა შეერგების მისისა კელისაგან. და თუ კელ-მძიმე იყოს, რაზომცა მეცნიერი იყოს, ეგრეცა გვანად ერგების მისისა კელისაგან ღმრთისა ბრძანებითა.

ა. აქიმობისა სსზომისა ცოდნაჲ და გაყოფაჲ მისი.

იცოდე, რომელ უფროისნი აქიმნი ეგეთნი, რომელ არა იციან ძალი აქიმობისაჲ და ნიეთი, და თავისადა აქიმი დაურ-

ქუამს სახელად. და თუ ჰკითხო, თუ აქიმისა თარგმანი რაჲ არსო, არ იცის, მით რომელ რისაცა კარგად მეცნიერია, აქიმთა სიახლე არ გამოუცდია, წიგნისა სააქიმოჲსა ოდენ წაკითხვა ცუდი არს. თუ ასრე არ იცოდეს, ვითა უნდა, ნიეთი და ძალი აქიმობისაჲ, და თუ ვინმე ეუბნებოდეს, პასუხისა გაცემა არ შეეძლოს და ხისმი თავისა ვერ გატეხოს. და ბუნებიანისა და მეცნიერისა კაცისაგან ვერე კამს, რომელ რასაცა კელსა იქმოდეს ანუ წიგნთა ისწავლიდეს, ძალი და ნიეთი უჟსლასა უკლებად ისწავლოს. აწ რაჲ ზედა აც სწავლაჲ უნა მოსწავლესა, სრულად ვახსენო ამას წიგნსა შინა, და მოკლედ და ნიეთიანად მწადიან და აღწერად. აქიმობისა საზომსა და თარგმანსა ზედა მეცნიერნი მოძღუარნი აქიმნი შეუბნებულან:

დეკჯანის და იოჯანს იტყვან, ვითა აქიმობაჲ მეცნიერებაჲ არს, სიმრთელისა ჟამსა კაცისა მრთელად შენახვაჲ, და მას ჟამსა, რომელ კაცი სნეულად იყოს, და მას ჟამსა, რომელ არცა მრთლად იყოს და არცა სნეულად. და ესრე მყოფი იგი იქნების, რომელ სნეულებისაგან ადგომილიყოს, არცა მრთელად იყოს და არცა სნეულად.

ფოლთა და დადეუ იტყვან, ვითა აქიმობაჲ კელი არს ესეთი, რომელ კაცისა წალმართი და სიმრთელე მით იქნების.

ბაყრატი და ჯაღინოს იტყვან: აქიმობაჲ ორი არს, ერთი მეცნიერებაჲ და მეორე მეცნიერებისა კმარებაჲ. პირველ ბუნებისა შეტყუებაჲ და თადბირთა შენახვაჲ სიმრთელისაჲ, მეორე სნეულისა გამრთელებაჲ და მისსა ტანსა შიგან შეყენებაჲ სიმრთელისა და გაყენებაჲ მანკისაჲ. მესამე დასტაქრობისა მეცნიერებაჲ. და იგი კაცისა კორცთა, ტყავთა და ძუალთა შინა არს, ვითა გაკუსთა და შეკრვაჲ და დადაღვა, და გატეხილისა ძუალისა უკუკრვაჲ, და ამოგდებულისა ჩაგდებაჲ. და მისი საქმე სამფერად არს. მეოთხე ბუნებისა მეცნიერებაჲ, და იგი ორფერად არს. და ვახსენოთ, და ბუნებისა მეცნიერებაჲ ექუს კერძად არს: პირველ შეტყუებაჲ არსებისაჲ, რომელსა იტყვან აქიმნი უსთუყუსთად, და მერმე შეზავებაჲ და გარევაჲ უსთუყუსითისა მათ თან, რომელ აქიმნი მაგას შიშუჯობით იტ-

ყვან. მესამე ტანისაჲ გარევაჲ და შეზავებაჲ არს, რომელ აქიმნი ისლათობით (გარევა)¹⁾ იტყვან. მეოთხე კაცთ ასოთაჲ ვითარების შეტყუებაჲ და გაგონებით ცოდნა მისი და ძალი და ნიეთი მისი. მეხუთე ბუნებით ძალი და შეტყუებაჲ არს ნაფსანისისა (სულიერი) და ჭავანისაჲ (სიცოცხლე) და ტაბალისა (ბუნებაჲ); მეექუსე ძალისა და ნაქმრისა და აქიმობისაჲ კელი და ნიეთი. მეცნიერნი აქიმნი ამას იტყვან, ვითა ესე კელი ერთი კერძი არს, პირველ შეტყუებაჲ წამალთა, რომელსა ჰქვან აყაყირი, და ეგეთთა წამალთა, რომელ აქიმნი იკმარებენ, და გაყინებაჲ სნებათა კაცისა ტანისაგან საცხებლითა და ზეთითა, და მეორე დასტაქრობაჲ, გაკუსთა-გაკსნა-გაპობაჲ და დადაღვაჲ. ვაკსენოთ მესამე თაღბირი, საჭამაღთა, შარბათთა და გუარიშანთა, რომელი ამით იქნების სიმრთელე კაცისა ხანიერად, კაცთა სიმრთელესა ზედა შენახვაჲ. მეოთხე კურნებაჲ ყოვლისა ფერისაჲ, ვით არწყევდენ, ანუ გაჰსნიდენ, ანუ შეჰკრავდენ, ანუ გააკურვონ, ანუ გააგრილონ, ანუ სიკმელისაჲ, ანუ სინედლისა, რომელსა ჰქვან რუტუბათი. მეხუთე ნიშანთა შეტყუებაჲ, რომელ აქიმნი მანკთა და ჭირთა მით ნიშანთა შეტყუებდენ და მოეზავებოდეს კურნებაჲ, და ყუსლაჲ თავის თავის ადგილსა გაგონებით დამიწერია.

ბ. უსთუყუთასისა საზომი. იცოდე, რომელ უსთუყუთასსა შიგან აქიმნი დიდად შეცილებულან: რუფაჲს და ანდრუმასოს ამას იტყვან, ვითა უსთუყუთასა ნივთიანი რაჲმე არს ბუნებათა შიგან, ძალიანი და ნიეთიანი რაჲმე ნაქმარი არს. ბაყრაჲ და ჯაღინოს და მათთან სხუათა ეგრე უთქუამს, ვითა უსთუყუთასა იგი არს, რომელი პირველ რაჲ. აქიმობისა თავი ესე არს, რომელ იცოდის, თუ აქიმობაჲ და მკურნალობაჲ რაჲ არს, ერთად ესე რომელ ბუნებანი იცოდეს სიმრთელისანი, და მეორედ ესე, რაჲსა მიზეზისაგან დასნეულდა. და მიზეზნი თავად ოთხნი არიან: ესე რომელითა ვიტყვ ფაჲლი, მოქმედსა ჰქვან, და მადათი, რომელსა ჰქვან დამზადებაჲ, და სურათი, რომელსა

1) Слова, заключенныя въ скобки, надписаны надъ арабскими словами, какъ ихъ грузинское названіе.

ჰქვან სახე, და თამაში, რომელსა გასრულებად ჰქვან. და მერმე ესე შუდნი უნდან, რომელი იცოდნის: ა. აჩქანი, ცეცხლი და ჰაერი, და მიწა, და წყალი. ბ. ახლატ, რომელსა ჰქვან, სისხლსა, ზაფრასა, ბალღამსა და სეედასა ჰქვან. გ. მიწაჲ, რომელი ამა ოთხ-თაგანვე გამოვიდეს, მას ჰქვან; დ. აადა, რომელი ასოთა ჰქვან. ე. ყუა ძუალთა ჰქვან; ე. კაფალი, რომელსა მოქმედნი ჰქვან. ზ. ჰაჩაჲ, რომელსა ხულიშ ჰქვან.

მუჭამედ ზაქარის ძე და იოჰანასძე იტყუენ, ვითა უსთუყუსათი არსებისა სათაენოჲ არს, ვითამცა ცეცხლი და ჰაერი, მიწა და წყალი, რომელ ყუსლაჲ (ყლჲ) რაჲმე ამათისა გარევისაგან არს იქნების ძალითა და ხასიათითა არქნითა, და მათგან ორი სუბუქნია, ცეცხლი და ქარი, ორნი მძიმენია, მიწა და წყალი. მიწა შოვია არს, ვითა ქალაკინითა შემრ-გუალებული შუაგული, და წყალი მისა გარეშემო ყოველგან მდგომარე, და ქარი მათ გარეშემო, და ცეცხლი ყუსლათაჲ გარეშემო, და მათსა ერთგან გარევითა და დაზავებითა და ზასიათითა ყუსლაჲ არა არსი არს იქმნა ძალითა და განგებითა და ბრძანებითა ღმრთისათა, და ამისთვის იტყუენ და სიმტკიცესა მოიღებენ, რომელ რაჲცა სოფლისა შინა არს, სამთაგან არს, და ამა სამათგან კიდე არა არს, ანუ არს სულიერნი, ანუ არს მზრდელნი, რომელსა ჰქვან არაბულად ნბათი, ანუ არს მადანი, მთანი, რომლისაგან გამოვა სპილენძი, რკინაჲ, ლითონი და ყუსლასთანაჲ სხეაჲ, და ცხადად ეხედაეთ, რომელ ამათი არსებაჲ და ზრდაჲ და ყოფაჲ უსთუყუსათისა გარევისაგან არს, მით რომელ ყანისა ზრდაჲ და ხეთა, და არსებაჲ მათი, ხილთა და კეთილთაგან სხმაჲ უმიწოდ და უწყლოდ არ იქნების, და არცა ეგების, რომელ მიწამან და წყალმან (ТУТЪ ДЛЯ ДВУХЪ СТРОЧОКЪ ОСТАВЛЕНО МѢСТО: ОЧЕВИДНО, ВЪ ОРИГИНАЛѢ НЕДОСТАВАЛО ВЪ ЭТОМЪ МѢСТѢ).

ნაყოფსა არ გამოისხამს, და რაჲ მზე დახედნეს და ნიაფი ეცეს, სრულიად იზრდების და ნაყოფსაცა გამოისხამს. მაშა აქა დასტური ნიშანი არს ესე, რომელ ყოვლისა კმელისაჲ არსებაჲ უსთუყუთასისაგან არს ღმრთისა შეწეენითა და ბრძანებითა, და

ყოველთა ერთა არსებაჲ და სიცოცხლე ნაყოფითა იქნების, და ნაყოფისა არსებაჲ უსთუყუსათისაგან იქნების. აქა გამოჩნდა, რომელ სულიერთაცა სიცოცხლე უსთუყუთასისაგან იქნების, და ეგრევე მათა, რომელთა ქანი არს, ჰქვან მადანი, ნიეთი და არსებაჲ უსთუყუთასისაგან აქუს, რომელ რაჲ დიდხან მზე ზედა ჰნათობდეს და სინედლე და რუტობათი მისგნით ამოზიდოს, და გაამაგროს და შეაგბოლოს, რომელ ჯავჰარი მისი გახასდეს, და ეგეთსაცა ადგილსა, რომელ მზე არ დახედვიდეს, სულიერნი და საზრდელი მუნ არ იქნებიან, მაშა გამოცხადდა, რომელ ჰანისა და ნბათისა და მადანისა არსებაჲ უსტუყუთასისა, მაზეჯისა და ძუალისა გარევისაგან იქნების შეწევნითა და ძალითა უფლისათა .და მათი გარევაჲ ფერ-ფერადი იქნების, და თვთო ფერი, რომელ ღმერთსა დაუბადებია, ხასიათი თვთოსა შიგან მათი მისაფერი დაუბადებია არსი; და სოფლისა და რაჲცა შიგან არსი არს, მისითა ბუნებითა (ბზითა) ხასიათი მისი მათგან გაუგია, და მით მოვილე უსტუყუთასისა საქმე და ნიეთი ამას წიგნსა შინა, რომელ არავინ თქუას, თუ ძუღლთა აქიმთა იჯლი და მეცნიერობაჲ (მცწრობაჲ) არ ცოდნია.

მაზეჯისა და ბუნებისაჲ შეტუჟებაჲ. იცოდე, რომელ მიზეჯი და ბუნებაჲ არს მისგან: ოთხნი მარტიენია, რომელსა ჰქვან არაბულად მაფადი, ერთი მკურვალთა და მეორე გრილი, მესამე ნედლი, მეოთხე კმელი. ოთხი სხვაჲ გარეული არს; ერთი მკურვალთა და ნედლი, მეორე მკურვალთა და კმელი, მესამე გრილი და ნედლი, მეოთხე გრილი და კმელი, და მეცხრე მოთადელი, რომელსა ჰქვან ქართულად სწორი, და იგი ტანისა სიმრთელისა ნიეთი და საძირკველია, რომელ ყოველთა სულიერთა და მიზეჯისა ნიეთი და ძალი უსთუყუთასისა ნიეთიანობისა და ძალისაგან არს, რომელ ერთმანერთსა გაერევიან საქმისა ძალითა, არა საქმითა. და იცოდე, რომელ მათი გარევაჲ ორ-ფერად არს: ერთი სწორი და მეორე ფერ-ფერი. სწორისა მოთადილობისაგან არს, რომელ არსებაჲ რაჲძისა ამა ოთხისა უსთუყუთასისა ძალისაგან ერთი ნაწილი გაერიოს, რომელ ჰაზრითა ერთი ნაწილი მათ სამთა ნაწილთაგან უფროჲ სწორი

იყოს. და ფერ-ფერი გარეგან იგი არს, რომელი ერთისა ნაწილისა არსებამ ოთხთა უსტყუესითისა ძალისაგან ნაწილი ცეცხლისამ მათ სამთა ნაწილთაგან უფრო იყოს, მის ნაწილისა ბუნებამ გრილი იყოს, და თუ მიწისა ნაწილი უფრო იყოს, მისი ბუნებამ კმელის იყოს; და თუ ცეცხლისა და ჰაერისა ნაწილი უფრო იყოს, ბუნებამ მისი მკურვალი და ნედლი იყოს; და თუ ცეცხლისა და მიწისა ნაწილი უფრო იყოს, ამათი ბუნებამ მკურვალი და კმელი იყოს; და თუ ჰაერისა და წყლისა ნაწილი იყოს, მათი ბუნებამ გრილი და კმელი იყოს; და კაცისა ბუნებისამ ფერად-ფერად ფერადობამ უსთუყოთასისა გარეგისა მსგავსად და შესაფერად იქნების, და მე გამოვიცხადო იგავი მისი: თუ სინგური და სპეტი და მელანი და ამარტამ, რომელსა ჰქვან ზარნახი, თვთოადაგან სწორი აიღონ და წმიდად გაგალონ და ერთგან გაჰრიონ, მათი ფერი სხუათა ფერთაგან კიდევანი იქნების, მაგრა თუ ერთისაგან რამე დააკლოს და ესდენი მეორესა მოუმატოს, ესდენი დაკლებამ და მომატებამ გამოაჩნდების მას გარეულსა; იცოდე, რომელ სწორი ბუნებამ კაცისა ტანსა შიგან არა არს, მაგრა ბუნებამ იქნების სისწორისაკენ იყოს, და ცნობისა ჰაზრითა ყოველისა სულიერისა ბუნებათაგან, კაცისა ბუნებამ უფრო ახლავს სისწორესა, და ყოველთა ასოთგან კაცისა ტყავი უფრო სწორს არს, და ტყავთა კაცისაგან ნებისა ტყავი უფრო სწორია, და ნებისა ტყავისაგან თითისა თავისა ტყავი უფრო სწორი იქნების. დასტურობით გარეგან უსთუყუთასისა ნივთისა და ვითარებამ ღმერთმან იცის. აქიმობისამ შეცნიერთა და გონიერთა ოსტატთა ესრე უთქვამს, რომელ სამისაგან კიდე არა არს: ანუ არსთა გუარი არს, და არსებამ მით იზოვნების, ანუ ძალი არს მოთაღბირე ყოველთა სულიერთა, ანუ ეგეთი არს, რომელ მისისა გარეგისაგან არსებამ გამოაჩნდების.

გ. ტანისამ გარეგისა და ბუნებისა შეტყუებამ. იცოდე, რომელ ტანთა გარეგისა აქიმნი ისლამად იტყვან, და იგინი ოთხნი: ერთი სისხლი, მეორე ბალღამი, მესამე ზაფრამ, მეოთხე სევდამ. და ბუნებამ სისხლისა მკურვალი და ნედლი არს, ვითა რომელ

ბუნებად, და მისი ადგილი კაცისა ტანსა შიგან ღვძლი არს. ბალღმისა ბუნებად გრილი და ნედლი არს, ვითა წყლისა ბუნებად, და ადგილი მისი კაცისა ტანსა შიგან ტყირბი არს. ზაფრისა ბუნებად მკურვალთა და კმელი არს, ვითა ცეცხლისა ბუნებად, და ადგილი მისი კაცისა ტანსა შიგან ნოღელი (sic) არს. და ზაფრისა და სევდისა ბუნებად გრილი და კმელი არს, ვითა მიწისა ბუნებად, და ადგილი მისი კაცისა ტანსა შიგან ელნეთი არს. და ესრე იცოდე, რომელ თვთ ამათ გარევათაგან ორფერად არიან: ერთი, ბუნებური და იგი კაცისა ტანსა შიგან სწორ გარევა იქნების; მეორე არ ბუნებაური, და იგი კაცისა ტანსა შიგან არ სწორი გამრეველი იქნების. და სისხლი, რომელი ბუნებაური იყოს, ნიშანი მისი იგი არს, რომელ სწორად იყოს, არცა თხელი და არცა სქელი, და ფერად ღია წითელი იყოს, და გემოად ტკბილი იყოს მისი, და რაად უსუნონ, მყრალი არ იყოს, და რაად გამოიღონ, აღრე გასქელდეს. და რაად სისხლი ესეთი იყოს, სიმრთელისა ნიშანი არს და ტანისა სიძლიერე, და ფერისა და პირისა სიწითლე და სიტურფე. და რაად არ ბუნებაური იყოს, შვდფერად იქნების: ერთი იგი, რომელი სქელი და ბნელი იყოს, იგი ნიშანი არს ღვძლისა სიმკურვალისა და სიკმელისა. მეორე რაად ღია თხელი იყოს, ნიშანი არს ღვძლისა სიგრილისა და სინედლისა. მესამე რაად თეთრ ფერი იყოს, ნიშანი არს ღვძლისა და სიგრილისა. მეოთხე რაად ყვთელფერი იყოს და გემოდ მწარე იყოს, ნიშანი არს ზაფრისა. მეხუთე რაად მყრალი იყოს, ნიშანი არს სისხლისა დამპლობისა. მეექუსე რომელ მლაშე გუარს იყოს გემოდ, ნიშანი არს მლაშისა ბალღმისა გარევისა მისისა. მეოთხე რაად პერპლიანი იყოს, ნიშანი არს ბუნებისა სინედლისა და ქარიანობისა ფერ-ფერისა. და რაად ბალღმიანი იყოს, მისი იგი არს, რომელ წესისაებრ იყოს, არცა თხელი, არცა სქელი, და მას არაბულად ჯაჰვამი ჰქვან, და იგი საჰამადისაგან იქნების, რომელ სტომაქსა შიგან ნახზარი შემდგარიყოს; და სისხლი რაად ყავმად იყოს, მისგან არს, რომელ ბალღამი რაად ესრე იყოს, ნიადაგ ასონი და საქციელი მისგან ლბილად იქნებიან, და სიარულსა კაცისასა

არას აწყენს ეგეთობაჲ. და ოდეს კაცისა საჭამადი წესისა და ჟამისაგან გარდავიდეს, ანუ ეგეთი ჟამი მიხუდეს, რომელ (ვერ) პოოს, სტომაქი ამა ბალლამსა საჭამადისა ნაცვლად მოიკმარებს, და მისგან წმიდაჲ სისხლი მოემატების, მით რომელ ბალლამი საჭამადი არს შეურგებელი და გაუდნობელი. და ბალლამი რომელ არა ბუნებაური იყოს, ოთხ ფერი იქნების: ერთი მჟავე, და იგი სხუათა ბალლამთაგან უგრილესი და უკმელესი იქნების. ეგეთი ბალლამი ნიშანი არს საჭამადისა არ მოდნობისაჲ, და სტომაქისა და ბუნებისა სიგრილისა. მეორე რაჲ მლაშე იყოს, სხუათა ბალლამთაგან უკმელესი და უმკურვალესი იქნების, ნიშანი არს კუპლისა და წყურვილისა და ტანისა ქაველისა. მესამე რაჲ ტკბილი იყოს სიმკურვალითა და სინედლითა სხუათა ბალლამთაგან უმეტესი იქნების, ნიშანი მისი სისხლისა მორეცნაჲ და ტანთა სიმკურვალე არს. მეოთხე რუტობათი, ზუჯაჯი ჰქვან, ვითა გამდნარი ჭიქაჲ იქნების და იგი უსქესი და უგრილესი არს ყოველთა ბალლამთაგან, ნიშანი არს სტომაქისა და ტანთა სიგრილისა და ყოლინჯისა. და ზაფრა რაჲ ბუნებაური იყოს, ნიშანი მისი იგი არს, რომელ ნატიფ იყოს და ფერად წმიდაჲ, და ნათელი იყოს და გემოდ მწარე იყოს. და ზაფრა რაჲ ესეთი იყოს, სტომაქსა აკურვებს და საჭამადთა მოდნობასა უშუპლის, და წელთა გასწმედს ნანარჩომისა სიგრილისაგან, რომელ შიგან დარჩომილ იყოს. დანანარჩომსა ფუტული ჰქვან, და კორკისა ტკივილსა არგებს, და სიფრთხილესა მოუმატებს, და ტანსა გაასუქებს, და სისხლსა გაათხელებს, და მოანატიფებს, რომელი ძარლუთა შიგან ადვილად გაიარებდეს. და ზაფრაჲ, რომელი არ ბუნებაური იყოს, ოთხფერი იქნების: ერთი იგი რომელ ფერ-ყვითლად იყოს, და იგი მისგან იქნების, რომელ სინედლე მასთან გარეულ იყოს, და სიმკურვალე მისი უმცროს იქნების ბუნებაურისა ზაფრისაგან. ნიშანი მისი იგი არს, რომელ საჭამადსა გუიან მოიდნობდეს, და ასოთა სისუსტისა. მეორე რაჲ კუპრცხისა სიყვთლესა ჰგვანდეს, მისგან არს, რომელ სინედლე სქელი ბალლამი ორი ზაფრისა ბუნებაურისა თან გარეულ იყოს, და ეგეთი სიმკურვალითა უმცრო-

სი იქნების ყოველთა ფერთა ზაფრათა; ნიშანი არს იგი შატრიალ-
ლაბისა ცხრომსა და ასოთა შეკრულებასა და ლაშასა შეკრუ-
ლებისა. მესამე ფერად რაჲ გინდა, მისებრი იყოს, და ზაფრად
ესე ფერი უფროსი სტომაქსა შიგან იქნების, და მისი შეყრად
სინედლისა საქამადისა ჭამისაგან იქნების. ნიშანი მისი იგი არს,
რომელ სტომაქი და ღვძლი უსუსურად ედგას და ძნელნი მან-
კნი სხუანი (ს^ნხნი). მეოთხე ჟანგარის ფერი იქნების, და ზაფრა
რაჲ ესე ფერი იყოს, და ჰავი იქნების, და ნიშანი იგი არს მისი,
რომელ ს^ს გასარეველი სტომაქსა შიგან დამწუარი იყოს, და
ესე სიკუდილისა ნიშანი არს და სევდაჲ, რომელი ბუნებაური
იყოს, ნიშანი მისი იგი არს, რომელ გემო პირსა შინა სიმჟავი-
საკენ ჰქონდეს, და ყავი სქელად იყოს და ფერად შავგრემან
გუარი იყოს, ბნელისა სისხლისა მრღვსა ფერად. და სევდა რაჲ
ესე ფერი იყოს, სტომაქსა საქამადსა მოანებებს და გუნებასა
გაუნათლებს, და კაცსა ძნელთა საქმეთა ზედა გააგულოვნებს,
და ტანისა ძუალთა საზრდელი მისგან იქნების, და სისხლსა
ტანსა შიგან დაიჭირავს, რომელ ყოველმან ასომან თავისა ნაწილი
საზრდელი სისხლისაგან აიღონ. და სევდა, რომელი არ ბუნე-
ბაური იყოს, სამფერი იქნების: ერთი იგი არს, რომელი ბუნე-
ბაური სევდაჲ დაიწუას და სიმკურვალისა კერძი იქნების, და
გემოდ მჟავე იქნების. და გაყოფა ამას სევდასა და ბუნებაუ-
რისა სევდისა შუა იგი არს, რომელ ამას სევდასაზედა მტერი
არ დაჯდების. ნიშანი მისი დაშავებაჲ მიზეჯისა არს და სიშმაგე
და მჯდომნი და წყლოლნი ძნელნი. მეორე იგი არს, რომელ
სევდაჲ დამწვარ იყოს, და გემოდ შავი და ეღვარი იყოს კუპ-
რივითა, და სული მჟავე ჰქონდეს, და სხვათა ყოველთა სევდა-
თაგან უმკურვალესი და უფიცხესი იქნების; ნიშანი არს ძნელთა
მანკთა მომკლეველთა, ვითა სიგონჯე, რომელსა ჰქვან არაბუ-
ლად ჯდომი, და ვითა კირჩხიბი, რომელსა ჰქვან სარატანი
და ვითატაუნი, და ეგეთი სნებაჲ, რომელ კურნებაჲ მისი არ
ეგებოდეს. მესამე რომელ ბადანჯანის ფერი იყოს, სიფიცხე და
სიმკურვალე მისი მაგა ორთა ფერთაგან, რომელ ვახსენე, უმცროსი
იქნების, ნიშანი იგი არს, რომელ სიმსივნე იყო და მანკებაჲ

ეგეთი, რომელ ასოთა შიგან დიდ ხან დარჩეს. ესე არს ოთხი ფერი მეცნიერობაჲ ბუნებისაჲ და იგი ორი ნაწილი სხუჲ გაყოფისა ძუსლისაჲ და ნაქმარი ძალთა და საქმეთაჲ, და ასოთაჲ და ტანისაჲ დაბადებაჲ, ნიეთი ამისი და შემდგომი, რაცა ღმერთსა უნდეს.

დ, ტანისა ვითარებაჲ და შეტყუებაჲ სიმრთელისაჲ. იცოდე, რომელ აქიმნი და ფილასოფოსნი ერთნია, და მათ შუა საცილობელი არა არს, რომელ იტყუან ვითა კაცი ამა ოთხთა ბუნებათა არსნი არიან: წყლისა, ცეცხლისა, ჰაერისა და მიწისაგან. და ჩუენ შეწვენითა ღმრთისათა ვიცით დასტურობით და სარწმუნოებაჲ გუაქუს, რომელ ღმერთი ჭეშმარიტი არს დამბადებელი კაცისა და ყოვლისა არს მქნელი, და წამითა დაჰბადა სოფელი და საუკუნოჲ, და მისითა აქიმობითა ამა ოთხთა ბუნებათაგან დაჰბადა კაცი, და ოთხივე ერთმანერთისა ურჩნი, რომელსა ჰქვან ხიდი. და ამა ოთხთაგან კაცისა ტანსა შიგან ერთიცა არა არს. და დამბადებელმან, ვითა შემძლებელ არს, ესე ოთხნი ურჩნი ერთმანერთისანი დაამორჩილნა კაცისა ტანსა შიგან, და არსებისათჳს აჰვიჯი ქმნა კაცთათჳს. და ონი რაჲცა სულიერი დაჰბადა, ყუსლოჲ მჰამელი დაჰბადა, და ყოვლისათჳს საზრდელი, ვითა მოწყალე და შემძლებელ იყო, დაჰბადა და გამოაჩინა. და რაჲ საჰამადი ჰამონ, რაჲცა მათთჳს შემოგე და სასარგებლო იყო, მათდა სასუქად და საძალოდ გაჰკადა, და რაჲცა შიგან სააენო და უკმარი იყო და ფტლაჲ, კაცისა ტანი და სულიერთა ტანი მას თავისა ტანისაგან გაუყენებს და გარე დაადებს. ზოგი ფიტი არს და ზოგი ნერწყუჲ და რწყევაჲ და ზოგი ზურგისა წყალი, მით რომელ იგიცა ფატლიაჲ ძალი არს, ვითამცა....*) ბუნებამან ოდესცა გამრავლდეს, მასცა გააყენებს, ესრე რომელ რაჲ მოემატოს, კაცისა ბუნებაჲ მოანებებს ანუ დიაცი, ანუ სხაებრ რათამე გაყენებასა ეცდების, და მას შიგან ორი სარგებელი არს, ერთი იგი, რომელ მანკსა მომატებულსა გაუყენებს ტანისაგან, და მეორე რომელ სხუაჲ სულიერსა დაჰბადებს ღმერთი მისგან. და იგი სიჰა-

*) Тутъ въ оригиналѣ для двухъ или трехъ словъ оставлено мѣсто.

მოენე, რომელ იქნების, ბუნებისა ნაწილი და საზრდელი არს შუა, და გასუბუქდების და ერგების, რაჲ საზომისაებრ იყოს. და ღმერთსა იგი ზურგისა წყალი თეთრი, რომელსა ჰქვან ნეტუჲაჲ, კაცისა სათესლედ დაუბადებია და სულიერთათჳს, და ადგილი მისი დედათა ზეჰდანსა შიგან არს, და საკვრველებაჲ ეგეთი არს, რომელ ასოთა შიგან დაუბადებია ღმერთსა, რომელ დედათა ზეჰდანსა შიგან, და იგი საშვილედ ადგილი არს, წიგნურად საშოჲ მგონიან. და ყრმაჲ ცხრასა თუჴსა შიგან იქნების; და იცოდე, რომელ ზეჰდანი ვითა მათანაჲ არს, და მათნაჲ საწყლედ ბუშტი არს, და ტყავი მისიცა მაგარი იქნების, ვითა მათნისაჲ, და ადგილი მისი მათნასა ქუჴშეთ იქნების, და ყელი გრძელი ათქს, ვითამ ამაკაცისა სარცხუჴნელი, ვითამცა რვას ოცდა თხუთმეტი, ეგრე რომელი თავი მისი დედაკაცისა მას ადგილსა თანა ჰოკიდებული არს, და პირი ათქს ვითა თევზისა, და ორი ტაბაყაჲ არს შიგნით; ტაბაყაჲ ორი კერძოჲ არს ეგეთი, რომელ თუ შიგანსა გარეგანი გაკიდებნონ, ერთსა ზეჰდანსა შიგან ორი ზეჰდანი სხვაჲ ნახონ, ერთი მარჯუჴნით კერძოჲ, და ერთი მარცხნით კერძოჲ. და თუ ვინ გამოსაცდელად ფურცელი დაჰკადოს დაკლოლისა ჰირუტყჴსა ზეჰდანსა ესე, რომელ მითქუამს, დაუდასტურდების, და ღმრთისა განგებითა იგი არს, რომელ თუ ორი შვილი შობოს, ვირე შიგან იყოს, საზრდელი ლიდეჲ კიდებნად იქნების, და ყმა-შვილი უფროსი მარჯუნითკე იქნების, და ქალი მარცხნითკე; და ოდესცა მამაკაცი შეეყრების დედაკაცსა, ზეჰდანი პირსა აალებს და მამაკაცისა წყალსა შთანსთქამს, და პირსა ერთმანერთისა ზედა დასდებს, რომელ შიგან მილისა თავი ანუ მახთისა არ შევიდოდეს, და იგი ზურგისა წყალი ნეტუჲაჲ შიგან დარჩების, და დედაკაცისა წყალი მას გაერევის, და ორივე წყალი დედაკაცისა ზეჰდანსა შინა გაბრტყელდების. ამა კელისა ოსტატთა ესრე უთქუამს, რომელ დედაკაცისა შეყრისა ჟამსა თუ მარჯუჴნით კერძო უფროჲ იყოს წყალი, ვაჟი უფროჲსი ჩაიჭრების, და თუ მარცხნით იყოს, ქალი ჩაიჭრების, და თუ მამაკაცისა წყალი დიაი იყოს და ძლიერი და ორგნითვე ნდობაჲ სწორად იყოს, შვილი ორი ჩაიჭრების.

და დედაკაცისა წყალი მამაკაცისა წყლისა საზრდელი იქნების; და მამაკაცისა წყალი სქელი და მკურვალისა იქნების, და დედაკაცისა თხელი და გრილი, და სისქითა მამაკაცისა წყალი...*) გასქედების, და მით რომელ დია მკურვალისა არს, უფროდსჯერ შეილისა სენასა გააცუდებს, და ამისთვის უნდა დიაცისა წყალი, რომელ გასწორდეს. და თუ მამაკაცისა წყალი სქელი და მკურვალისა იყოს, ყმა დაიბადების, და თუ თხელი და გრილი იყოს, ქალი დაიბადების, და თუ მამაკაცისა უსქე იყოს და უფროდსი, შეილი მამასა დაემსგავსების. და ხასიათი მამაკაცისა წყლისა იგი არს, რომელ რასაცა სისხლსა ჰნახავს დიაცისა ცილოვნობისასა, ყოველსა შეჰკრავს, და თუცა ცოტა იყოს, ეგრეცა დუროტისაებრ შეჰკრავს, და მას შეკრულსა სისხლსა არაბულოდ ათაყაჲ ჰქვან, და ღმერთი დამბადებელი მუნით დაჰბადებს, და არს იქმს, რომელ მის სისხლისა და მის წყლისაგან დასახავს კაცისა სახესა ეგრე რომელ, რაჲცა კაცსა შინა რაჲცა თეთრი არს, ვითა ძუალი და თეთრი ძარღვ, რომელსა ჰქვან სპარსულად ფაჲ და არაბულად ასაბი; და ტვნი, რომელსა ჰქვან მალზი, ამას მამაკაცისა წყლისაგან დასახავს, და სხვაჲ ასოჲ, რომელი ფერად თეთრი არ იყოს, ვითა კორცი და ღვიძლი და ელნეთი და თირკმელი და მათი მსგავსი, ყუშლიასა ვირჩამოგდებულისა სისხლისაგან დასახავს ბუნებაჲ მისი; ანუ თუ გული, რომელ მისი სათაენოჲ შარიანისა სისხლისაგან არს, და ამას დაბადებასა, რომელ მითქუამს, აქიმნი მოსაყარაჲსა ყუათად იტყვან. თარგმანი....*) და პირველი რომე რომელ დაიბადების, კაცისა გული და თავის ტვნი, ღვიძლი იქნების, და რაჲ ორმოც დღე გარდავიდეს, იგი ალაყაჲ მუტად შეიქნების, ვითარმცა პატარა კორცი ლობილი; და რაჲ ტანი გარდავიდეს, ძუალი დაიბადების და კორცი, და ძარღვ, და ფაჲ, და ასონი გამოჩნდებიან, ვითა პირი და თავნი და კელნი და ფერკნი და სხვანი ასონი; და ტყავი გამოჩნდების გარემო, რაჲ ოთხი თუჲ და ათი დღე გარდაკდეს, ღმერთი სულსა დაჰბადებს მისსა და გამოსლევამდის დედის მუცლით მისი საზრდელი წილოვნობისა სისხლი არს, რომელსა ხუნი-პატი ჰქვან, და მით იზრდების

*) Тутъ оставлено мѣсто для одного слова.

დედისა მუცელსა შინა, და რაასა დედა მისი ჭამს, ღვძლი მას ყოველსა გაასისხლებს და საშობელსა გაუგზავნის, და ყმა თუნდა ქალი მას ჭამს, და რაჲ გამოსვლვისა ჟამი მოვიდეს, ყრმაჲ შიგან გარდაიქცევის და კიდე გამოვალს და სამთა სიბნელეთაგან დაეკნების: ერთი მაშამა, რომელსა ჰქვან ბუდე, მეორე ზეჰდანი, მესამე მუცელი ღმრთისა ბრძანებითა, ღიდ არს ძალი და წყალობაჲ მისი. და ტანისა და სახისა გასრულებაჲ და გამოსლვაჲ მრავალ თერად იქნების, მით რომელ რაჲ შვილი შვდ თუშდ იშვას და ყმა იყოს, სახე მისი სამ ღღედ დაბადებული იქნების და გამოსლვაჲ სამოც ღღედ, და გასრულებაჲ მისი ას ოთხმოც ღღედ. და თუ ქალი იყოს, დასახვა მისი ოცდა თხუთმეტ ღღე ქნილ იყოს და გამოსულა სამოცდა ათ ღღედ, და გასრულებაჲ მისი ორას და ათ ღღედ. და თუ ცხრასა თუშსა შობილ იყოს და ყმაჲ იყოს, სახე მისი ორმოც ღღედ ქნილ იყოს, და გამოსლვა მისი ოთხმოც ღღედ, გასრულებაჲ მისი ორას ორმოც ღღედ, და თუ ქალი ყოფილ იყოს, დასახვაჲ მისი ორმოცდა ხუთ ღღე ქნილ იყოს, და გამოსლვა ოთხმოც ღღედ. და გასრულებაჲ მისი ორას სამოც ღღედ. და თუ ქალი შობილ იყოს, ესრე იქნების, და თუ შვილი ათ თუშდ შობილ იყოს, ყმა იყოს, დასახვაჲ მისი ორმოცდა ხუთ ღღედ ქნილ იყოს, გამოსლვა ოთხმოცდა ათ ღღედ, და გასრულებაჲ მისი ორას სამოცდა ათ ღღედ. და თუ ქალი შობილ იყოს, დასახვაჲ მისი ორმოცდა ათ ღღედ ქნილ იყოს, და გამოსლვაჲ ას ღღედ, და გასრულებაჲ სამას ღღედ. და თუ რვა თუშდ იშვას, უკუნისამდენ დარჩომაჲ მისი არ ეგების, და მით იქნების, რომელ რაჲ შვილი დედის მუცელსა შიგან შვდისა თვსა იქნას, შეიძრას და გამოსლვა მოუწდეს და გარდაიქცეს. თუ ყმა ძლიერი იყოს, იშვას და გამოვიდეს და არ დარჩეს მით შვდთა მარსკლაეთა დაფრიანი, რომელთა მოთაჰაირა ჰქვან, მას ზედა გარდასრულ იყოს; და თუ უსუსური იყოს, იძრას და გამოსულვა არ შეიძლოს, მოკუდეს უსუსურობისა და ჭირისა ნახვისაგან, და მით რომელ მერვისა დაფრიანისა პატრონი ზეჰა-

ლი იქნების, და ჰავი მარსკულაევი არს... *) და სახელი მერვე მონაჯიმთა ანგარიშითა სიკუდილისა სახელი იქნების. და თუ შეილი ცხრა თუჲდ შობილ იყოს, დარჩეს, მით რომელ ამა ორსა თუჲსა შიგან გაძლიერდების, და მეცხრისა დაერიაანისა შეილი მშთეარი იქნების, და თუ შობისა ქამსა ამის ყმისა ეტლი სიკუდილისა სახლსა იყოს, ანუ მიწისა ბურჯსა, ორთა ჰავთა მარსკულაეთა შუა, შეილი მკუდარი გამოვიდეს, და რაჲ შეილი კიდე გამოვიდეს, და დემას გაეყაროს, ატირდეს. და აჲ კელისა აქიმნი ატირებისა ორფერად იტყვან. ზოგნი იტყვან, მითა ატირდების, რომელ თავისა ადგილსა გაშორდეს. ესე ღმრთისა განგებისა მოვლენილობისაგან იქნების, დიდ არს ძალი მისი, რომელ ყრმასა ეგეთსა ბნელსა და ვიწროსა ადგილსა შინა მშვდობით დაიცავს ცხრასა თუჲსა, და რაჲ მუნით გამოვიდეს, მისვე ადგილისათჲს ატირდების, რომელ თუ ერთსა დღესა ეგეთსა ვიწროსა ბნელსა ადგილსა შინა ვინცა ჩააგდონ, ცოცხალი არ დარჩების, მაშა ამის უცხადესი ნიშანი არ ეგების ღმერთისა მოვლენილობისა და ერთობისათჲს, და სხვაჲ ნიშანი იგი არს, რომელ ვინცა დედისი საშოახსაგან გამოვიდეს, თუ ერთი თითი აკლდეს, ყოველნი არსნი შეიყარნენ, ერთსა თითსა ვერ გამოადგმენ, და თუ მრუდი ედგას, ვერ გაუმრთელებენ. აწ ასოთა ვითარებაჲ და შეყრა და ქმნა მისი გამოვაცხადო. რომელსა ღმრთისა მღრთობაჲ ჭეშმარიტად გრწამდეს, და რასაცა აქიმობდეთ, მის ყოვლისა ნიეთი და ძალი სცნათ. და ძუალთა დაეიწყოთ გარევისა ნიეთი და ძუალთა შიგან ღია მისთა თარქიბთა შიგან, ღია რამე საკვრველი არს.

Переводъ вступленія и начала I главы.

... стоялъ бы арсеналь. Если врагъ нападетъ, откроетъ арсеналь и раздастъ оружіе подданнымъ своимъ. Когда итъ нападенія врага, арсеналь бездѣйствуетъ и бесполезенъ. Какъ арсеналь нужно имѣть постоянно, такъ и врача нужно дер-

*) Пропущено два слова.

жать при себѣ во время здоровья, чтобы онъ могъ помочь въ день болѣзни. Врачъ долженъ хорошо и всесторонно знать медицину, долженъ быть начитанъ во многихъ медицинскихъ книгахъ подъ руководствомъ искусныхъ врачей, долженъ имѣть большой опытъ въ лѣченіи, быть человѣкомъ слова, внушающимъ довѣріе, безкорыстнымъ, съ большимъ вкусомъ, не лѣнивымъ и милостивымъ къ нищимъ. Если онъ не обладаетъ такими качествами, то лучше его не приводить къ больному и не довѣряться ему, ибо тѣло человѣка все равно, что городъ, натура тѣла царь, болѣзнь и язва — враги, вступающіе въ городъ для опустошенія, природныя лѣкарства — оружіе въ день войны, а хорошій врачъ — это оруженосецъ. Оруженосецъ долженъ быть проворнымъ, освѣдомленнымъ, воинственнымъ и отважнымъ, знающимъ военное дѣло, чтобы въ роковой день битвы защитилъ царя отъ врага. Когда царь проситъ у него оружія, если врагъ далеко, онъ долженъ дать стрѣлу и лукъ, если близко, — конь, а если лицомъ къ лицу, — шашку. Если оруженосецъ не такъ поступитъ и не будетъ знать орудія войны, то врагъ одолѣетъ царя.

Задача и дѣло врача въ томъ и заключается, что если онъ остороженъ и свѣдуецъ, лѣкарство будетъ давать своевременно: когда нужно легкое лѣкарство, онъ не дастъ опаснаго; когда нужно рвотное, не дастъ слабительнаго; когда нужно дать сиропъ, не дастъ каши, а когда нужна каша, не дастъ сухого кушанья, а по мѣрѣ просьбы больного будетъ давать постепенно соответствующее его силѣ и состоянію кушанье. Если врачъ не такъ поступитъ, то онъ ослабитъ организмъ больного, болѣзнь и язва одолѣютъ его здоровье и тѣло; зараза сокрушитъ его силу. Если потомъ послѣдуетъ какое-нибудь несчастіе, то въ этомъ виноватъ будетъ врачъ.

Разумнаго и свѣдущаго врача царь долженъ слушаться. Во время ѣды врачъ долженъ находиться при немъ, чтобы

имѣть надзоръ за кушаньемъ. Если подадутъ такое блюдо, которое вызываетъ подозрѣніе, врачъ не долженъ допустить царя къ ѣдѣ, ибо у царей враговъ много. Отравленные блюда имѣютъ свои примѣты: если рисъ отравленъ, на немъ остаются слѣды въ видѣ желтой воды; если роза отравлена, листья ея потрескаются и завянутъ; если одежда отравлена, на ней появятся пятна. Черную одежду трудноѣ распознать. Лѣкарства же противъ всякой желчи и яда приводятся отдѣльно, а полезность и лѣчебное свойство каждой вещи будутъ изложены въ первой книгѣ, если Богъ того пожелаетъ.

Врача царь долженъ имѣть какъ друга семьи, вполнѣ ему довѣряться и любить. Въ трехъ вещахъ, въ которыхъ на другихъ нельзя положиться, нужно довѣряться врачу: во-первыхъ, относительно жизни, во-вторыхъ, относительно богатства, въ третьихъ, относительно семьи и дѣтей. Что касается жизни, довѣріе нужно понимать такъ, что если предъ царемъ поставили кушанье, и царь подозрительно относится къ тому блюду, то, когда врачъ посмотритъ и предложитъ, онъ долженъ довѣряться и ѣсть. Относительно богатства довѣріе заключается въ томъ, что если царь скупой и ничего не раздастъ, то долженъ дать, когда врачъ скажетъ и это нужно для его здоровья. Когда дѣло касается здоровья, то и скупой царь не пожалѣетъ ничего изъ любви къ жизни. Довѣріе относительно семьи заключается въ томъ, чтобы врача съ радостью встрѣчали, когда онъ явится къ нимъ, коверчки поддерживали бы его руками; всѣ ему даютъ щупать пульсъ, довѣряютъ ему, какъ духовнику; какаѣ бы секретная болѣзнь ни была или органъ, отъ него не скрываютъ, а показываютъ, и секретовъ отъ него не имѣютъ. Врачъ же долженъ хранить тайну, быть любезнымъ и преданнымъ... Безъ этого онъ будетъ себѣ врагомъ и его нельзя пускать въ домъ. Онъ еще долженъ быть вроткимъ, свѣдушимъ, вѣрующимъ и имѣть

счастлиую руку. Бываетъ, что врачъ свѣдущъ, но рука у него тяжелая, и онъ никѣмъ не любимъ. Если врачъ знаетъ въ совершенствѣ медицину, и у него легкая рука и онъ любимъ, то что бы онъ ни далъ больному и разслабленному, волею Бога, все въ прокъ пойдетъ отъ его руки, а если у него тяжелая рука, какъ бы ученъ онъ ни былъ, средство изъ его рукъ по волѣ Бога туго будетъ дѣйствовать.

Гл. I. Ученіе о мѣрѣ врачеванія и его дѣленіе. Знайте, что большая часть врачей не знаетъ силу врачеванія и матерію, а себя называетъ врачомъ. Если спросишь, что такое медицина, не можетъ дать отвѣта, ибо въ чемъ онъ себя считаетъ свѣдущимъ, въ томъ онъ не практиковался подъ руководствомъ хорошихъ врачей, а одно чтеніе медицинскихъ книгъ бесполезно. Разъ онъ не знаетъ, какъ слѣдуетъ, матерію и силу врачеванія, въ разговорѣ онъ не можетъ отвѣчать и преодолѣть свое невѣжество. Отъ благороднаго и ученаго человѣка требуется, чтобы къ какой бы работѣ онъ ни приступилъ или книгу изучалъ, силу и матерію всего хорошо позналъ. Все, что слѣдуетъ изучать учащимся, я съ полнотою намѣренъ изложить въ этой книгѣ и описать кратко, но содержательно. Относительно мѣры и опредѣленія медицины ученые наставники спорили.

Девджанисъ и Иоанна говорятъ, что медицина есть наука о сохраненіи человѣческаго здоровья и въ то время, когда онъ здоровъ, и въ то время, когда онъ боленъ, и въ то время, когда онъ ни боленъ ни не здоровъ. Въ послѣднемъ состояніи находится выздоравливающій отъ болѣзни, ибо онъ и не здоровъ и не нездоровъ.

Фолія (Фалесъ?) и Дадикъ говорятъ, что медицина есть искусство, отъ котораго зависитъ счастье и здоровье человѣка.

Бакратъ и Джалипосъ говорятъ, что медицина бываетъ двоякая: одна — это наука, а другая — примѣненіе науки...

Конецъ текста: ეთარებაჲ მისი ფოთისასა ნათქემისაგან. ფოთის იტყვს: იგი ზაპრი არს, რომელ ტანსა შიგან დაიპანტოს და წყლისაგან მისი შიში. ზოგნი იტყვან, ვითა მეტისა სიკმელისაგან იქნების, რომელ ბუნებაურსა სინედლესა ტანსა შიგან გააკობს.

ნიშანი მისი იგი არს, რომელ საზომთა დღეთა უკანა ტანი მისი გაწითლდეს და ასოთაგან ოფლი სდიოდეს და წყლისა დია ეშინოდეს, და იქნების, რომელ ძალლივითა ყბედობდეს და კაცსა შემოუტევებდეს. გუანებაჲ მისი იგი არს, რომელ წყლისაგან მით იშიშვის, რომელ ძალლისა ცოფისა სახესა ჰნახავს...

Страницы 787--812 нашей рукописи, какъ мы уже говорили, состоятъ изъ добавленныхъ листовъ и заняты поздними записями рецептовъ болѣзней и приготовленій кашекъ (маджуни). Имѣются здѣсь и записи Григорія Церетели (стр. 195): ეს კარაბადინი მარტვილთა მღუთის მშობლის შეწირული არის. და დავით ლეონისძემ დადიანმა ამით უნდა უაქიმოს ის ხატი, როცა ავით გახდეს. ძმა თნ გრიგორ წერეთელი.

„Этотъ карабадини пожертвованъ Мартвильской Богородицѣ. Давидъ Леоновичъ Дадіани этимъ долженъ лѣчить, когда заболѣетъ тотъ образъ. Братъ кн. Григорій Церетели“.

Этою записью Гр. Церетели иронически замѣчаетъ, что лѣчебнику не мѣсто въ монастырѣ, ибо образа не нуждаются въ лѣченіи.

Другая его записъ на стр. 796:

ჩუგ წელსა იანვრის კე იშვა დავით ლეონის ძე დადიანი ზუგდიდს, ახლა არის კგ წლისა ღვთით. „Въ 1803 году“, 26-го января родился Давидъ Леоновичъ Дадіани въ Зугдидѣ. Теперь ему помощью Бога 23 года“. Изъ этого видно, что записъ сдѣлана въ 1826 г. Записи позднею рукою встрѣчаются и на поляхъ стараго текста. Одна изъ нихъ (на стр. 476) строчнымъ хуцури излагаетъ въ стихахъ имена всѣхъ врачей, упоминаемыхъ въ книгѣ: ჯალინოზ, ბაგრატი და იოანნა, მასარჯო, მაჰმად ზაქარიასძე,

ანდრომახოს და აბუჯარია, თიადიყ, ფოლოს, მასო იასძე, არბისიოს, მადიანელი, თებითყურ, ისაკ, თებითყურასძე, და არხიჯან, დევჯან, ჰუნან, მესაჲ, იბნიმას, სუფოს, სინაჲასძე. ესენი დიდნი ფილასოფოსნი ცთილობდენ კაცთა უკდავ ყოფასა, ეძიებდიან ხასიადებსა ხეთა, ბალახთა, ყოვლთა მყოფთასა, მოულხინებდენ, ნუგეშის ცემდენ, ჭირს განდევნიდენ ავად-
ყოფთასა

და ვერ [მოიპოვეს]... Далѣ бумага отрѣзана.

Вотъ списокъ врачей, упомянутыхъ въ нашемъ лѣчебникѣ:

1. აბუჯარია, აბეჯარია Абуджарь, Абеджарія.
2. არბისიოს არბიასიოსъ.
3. არხიჯანის Архиджанись.
4. ანდრომახოს, ანდრუმახოს Андромахъ.
5. ბაკრატ ბაკრატъ (Гипократъ).
6. დევჯანის Девджанись.
7. თებით ყურაასძე, თუბით ყურაასძე Тебитъ или Тубитъ, сынъ Курая.
8. თებითყურაჲ — Тебиткуръ *)
9. თიადიყ, თიადოყ Тіадикъ или Тіадокъ.
10. ისაკ Исагъ.
11. იბნიმასა Ибнимась.
12. იოჰანა Iohana.
13. მუჰამად ზაქარიასძე Мухамедъ, сынъ Захарія.
14. მასარჯოჲ Масарджо.
15. მესაჲ Месія.
16. მასო იასძე, მასუასძე, მასოჲ იასძე Масо, сынъ Іаіа.
17. როფის—Рофисъ.
18. სინაასძე Синаисдзе (Сина, сынъ Іаіа?).
19. ჯალინოზ ჯალინოზъ (Галенъ).
20. ჰუნან გუნანъ (лучше гунанъ).
21. ფოლოს, ფოლია Фолосъ.

*) Это имя, быть-можетъ, нужно признать за сокращенное повтореніе предыдущаго.

22. მაღიანელი მადიანელი (მიდისკი).

На стр. 215 строчнымъ хуцури написана наполовину грузинская, наполовину греческая фраза:

რ ღო მოიხსენე. ფდ. ცოდვილი. სიმონ. კეტონ ღონა-
ეონ. აფტუ. ან. „Господи Боже, помилуй многогрѣшнаго Си-
меона и его родителя аминь“.

Иногда на поляхъ встрѣчаются разъясненія словъ, писан-
ныя позднею рукою. На первыхъ 12 добавленныхъ страни-
цахъ въ началѣ рукописи приведенъ въ алфавитномъ порядкѣ
арабскій индексъ словъ, встрѣчающихся въ книгѣ, съ ука-
заніемъ грузинскаго его значенія. Этотъ цѣнный словарь,
повидимому, составленъ архимандритомъ Германомъ. По край-
ней мѣрѣ въ концѣ записи вязью хуцури написано: არხიმან-
დრიტი გერმანე — „архимандритъ Германъ“.

Этотъ важный матеріалъ для составленія словаря мы
считаемъ нужнымъ привести здѣсь:

ანგუშათი — დაუპანი, ქალბანა

ალაქი — კევი

აყაყია — ინდოეთით მოვა, წებოს გავს, ჩამოსხმული.

ასტობი რომ არის — აპაოში ყარნი არუბ.

ამლაჯი — ალილის გვარია.

აზადრაბტი — სუმბული.

არარარის მარცვალი — ყურძნის მარცვალი.

ასტანახი — მხალია.

ანჯირა — ჯინჭრის თესლი.

ადარაგონი — სენტრის თესლი.

აბეკმაქი — მურუმაქი არის.

ადხარი — კორთხოჯი.

ალაქი — ლაქსაც ქვიან.

ალვა — სირხიშტი.

ასაარაი — კოჩორდა.

აფშარაი — აბზინდა.

ასთაფიყონი — ბალახია.

ანდუზი — აპუტრატი.

ასფარამაზი — იფნის კაკალი.

აესინთი — აეზინდა.

ანდუზა — არდი სპარსულად.

ანაკვეთი — ქატო.

აბურაშტი — წიწმატის თესლი.

ამარტანი ამრიკი — ბაბუნაჯსა ქვია.

ათიმე ხაზარი — იფნის კაკალია.

ანგუჟატი — ქალბანა არის.

აყირყარა — მთის ტარხუნის ძირია.

აბულასი — მერცხალასა ჰქვია.

აბუსალი — მოცხარი არის.

აბანსპანი — ფილფილი, პილპილასა ჰქვია.

აქლემის დემი — აქლემს ზურგზედ ხორცმეტი აქვს, ის არის.

—

ბედანჯირი — პიტნის თესლი.

ბადარამბო — ბარამბო.

ბანგი — ნელ-ცოფა.

ბასბასა — ჯაეზის ყვავილი.

ბაჰას-ფარანი — კიდევ ბარამბო.

ბედანჯირი ფარანჯა — მუშკი.

ბანდრაეაქი — გუნდრუკი.

ბერძნული ფაჩარი — თხილი.

ბოვრისა სისხლი — ბუს სისხლი.

ბასალიყონი — ჰინდოეთიდან მოვა, ხის გურკა.

ბადარუქი — პატრუქი.

ბრინგი — ალილა.

ბადროქი — ნიახური.

ბადეარდი — მთის ვარდი.

ბოლოკს სპარსულად ფაჯალი ჰქვია.

ბალკათა ლიმაკი სპარსულად თოხმანხანი არის.

ბაზრუთი — ფიჭვის თესლი არის.

ბადრანგი — გრძელი კიტრი.

გაფზობანი—საროს ჰქვიან.
გვარიშინი—გაკეთებული.
გულანგუბინი—გულ-ყანდი.
განდანა—პრასა.
გაზამანა—ზროხის ენა არის.
გაზმინა—თახვის ყვერი არის.
გაზამაზუ — გუნდაში რომ გუნდა არის, იმას ჰქვიან.

—
დაჰანიშტი — კანათის თესლია.
დრამინა — ხვარასანი.
დარანგონი — დრაკნის ფერსა ჰქვიან.
დანანას-კუდა — თამარინდსა ჰქვიან.
დენგრა — მატიტელა.

—
ვაბაიცი — მთის ვარდი.
ვარარამი — შაშკვლაფი.
ვაშა — ოშაყი.
ვაჯი — კოთხოჯი.

—
ზადარჩობა — ყვითელი კოჭი.
ზუფა — ბირკაია.
ზარაყა — უგულო ლერწამი წვრილი.
ზარნიხა — ბამბუნაჯი.

—
თურმუსი — ხანკკოლა.
თუთა — მჟოლა.
თიანსა ხორცი — გლონის ხორცი.
თოგალი — სპილენძის ჯანგი.
თუბალი — თუთუბო.
თიოი — დურენჯი (დურეჯი).
თურხმი ქარვასა — ნიახურის თესლი არის.
თოხმაქანი — მსუქანასა ქვიან.

—
ინდოური ალვა — შირიხიშტი.
იქსირანი — გრაკლის ხის მარცვალი.

ისტორიული — სისხლისაგან დაცლა, გინდა რწყევვისაგან.
ინდუბა — რაზიანის თესლი არის.

კილამონი — კილამურა.
კალნაბი — თუდარი.
კატკატო — უკვდავა კიდევ რძობი.
კალია — მაშა.

ლაჯაეარდი — ლაქეარდი.
ლოკი — ლოკოკინა.
ლილისანალ მალისი — იფნის კაკალი.
ლისანა ბაყრი — იფნის თესლი.
ლუაბი — ბაზრაკატუნისა წვენი.
ლატრო — თუთუბოს ქვიან.
ლისან ლასეარი — იფნის თესლია.
ლაქი — ზაფრანა.
მაქური — ინა.
მალქაია — ლოკოკინას ბუდე.
მამითა — ყვითელი ბალახი, ბალასინის.
მორდისა ბურედი — მურტის მარცვალი.
მარტაშთა — მურუმაქი.
მოტანჯანი — გასაკეთებელი არის.
მარზანგოში — ქონდარი.
მაზარკონი — რძიანა.
მანანა — სახელი, ალვა.
მუყლი აზრახი — ინდოური ხის წებო არის.
მიშ-მიში — ჯაშუკუტა.
მორდისა ზეთი — მურტს ჰქვიან.
მყის სუმისა ნაცარი — თივაჯისა სახელი არის.
მირიანი — მამირანი არის.
მიანხურდი — მდოგვი.
მეშაბახარი — ბალილა.
მოფარი — მაჯუნი.

შანათა—გორგიდს ჰქვია.
მასლფარი—აღისარჩული არის.
მუსაქი—ზეთის ხილის ზეთი.
მუყო—გარეული სტაფილო.

ნარსაქი—მატიტელა.
ნარსაქი—მაშასაც ჰქვია.
ნანუხა—პიტნა.
ნასრიანი—ნიახურის თესლი.
ნიშასტაგი—სახამებელი.
ნანხვალი—სინჯი არის.

ოშნანი—კალაქვა.

პაჰა—ქამი.

რათინაქ—ფიჭვის წებო.
რამიქ—ლინჭილა.
რეჰანი—შაშვეკლავი.
რეჰნიქი—რეჰანს ქვია.
რევასი—თის მჭაუნა.
რასინი—კულმუხო.
როშნა—კალექვა, საპონშიდაც გაერევა.
როსოზ თაგი—ლახოსტაკი.
რცნი შაშფარანა—შროშანას ქვია.
რაზიანი—ინდაური კამა არის.
რაჰანი—ლვინო, რიმაიჰანი, რკინა წინდა.

სვეტი—მგზავრული უმარული.
სანარი—სოდაფი.
სიქი—ძმარი.
სჰანძელი—მარიამ საკმეველა.
სიქაბენა—სექბინაჯი.

სეფისტინი — ურნაბს გავს.
სიქანბენიჯი — სიქანგუბიწი.
სომხური შეჰი — ხვარასანი.
სარკისა ნიგოზი — სელის ხე.
საბრისა ცუტრი — საბრის ნაფშვენი.
სომხური მიწა — წითელი წამალი.
სიქაბენა — სიქანჯაბინი.
სუდი — თოფალაზი

ტაბაზარდი — შაქრის სახელია.
ტაიფური — თეთრი ჭიქა.
ტაეშილ — ძმარსა და წყალშიდ პურის ფქვილი არეული.

ულბი — გარეული ქინძი.

ფანილი — შაქარი.
ფარისიაოშანი — ქიძმაძა, საცა კლდის პირს წყალი სდის
იქ გამოვებმის.

ფაჩარი — სუმბული.
ფუსტუყი — ფსტასა ქვია.
ფოლოსი — კურკა.

ქაქნა — ილი, ქაქსირა — ღვინის ბაქმაზი.
ქურქუჩაბი — ტუხტის თესლი.
ქარსნი — არდი.
ქაშქი — ხანჭკოლა.
ქანგარზადი — ქანგარი.
ქაჰოი — ხავარტი.
ქუნარი — ხაშხაშა.
ქაჰთაი — კანაფის თესლი.
ქერუშტი, რომელსა ქვიან ქუნთუბი, უმარული.
ქალნაბისა — ქაბაბია.
ქათირა — ქითირა.

ქერუშტი—ქიშმიში.
ქობისა წაელელი—ქორის წაელელი.
ქაქნაი და ქაქირაი—ონტკოფას ქვია.
ქუნჯითი—შირბახტის ზეთი.
ქერუშტი—ფეტვი.
ქაბრი—კაპარი.
ლარბი—ნიახური.
ლალია—გუნდრუქსავით სასუნებელი.
ლაფითი—ფშატის ხე.

ყუსტი—ლეთშურა.
ყანდარონი—ძირია თურბუთს გავს.
ყონდუზის ქერქი—თახესა ქვია.
ყუსტიბარი—იეგინბაალი.
ყანბილი—ონტკოფა.
ყატრანა—რომელსა ქვია წერი.
ყურდევნა — ტყიურა.

შაფი-აბარი—გაკეთებული შაფი.
შამბალიდი—მოკუტეილი კიტრი.
შკოლა—ჭიკარტა.
შამიანტალი—გარეული საზამთრო.
შაფი—ასაღები მაშითა.
შასთარა—შაფთარა არის.
შაბიარი—გენარგეჩა, კიტრის თესლი.
შაებალინდი—ინდოეთით მოვა.
შასფარანი—პიტნის თესლი.
შეტარა—შაფთარა შაბითი, ცერეცო.

ჩიფგილა—სურინჯი.
ჩალნდრი—ჭაკუნტელი.

წნორი — ტირიფი.

ჭნარდენის ზეთი—აქილმელიქს ქვია.

ხაერტი—სალათა.

ხასდის გული—ინდოური ნიგოზი.

ხირი—ზეთის-ხილი.

ხარატინი—ყერტმანა ტყიურა.

ხარბაყი—ხარის ძირა.

ხორთარასტი—საფარნია.

ხონირაოშნი—როშნა.

ხულვა—დანდურის თესლი მსუქანა.

ხუსრაკი—რაზიანა.

ხორვა სარათი—ხაბზი, სალათის ფურცელი.

ხათმი—ტუხთსა ქვიან.

ხარდალი—მლოგვი.

ჯაეზალყა—ნაჟვის კაკალი.

ჯაეშირი—ქალბანას გაეს, ქაბულიდამ მოვა.

ჯულობი—თაფლის წყალი.

ჯაროტი—ქალბანა არის.

ჰაშა—პურის ფიტი.

ჰასო—ანაკვეთისა და შაქრისაგან შემდგარი.

118 (=268). Конскій лѣчебникъ, или конскій карабадини, სამკურნალო ცხენისა, рукопись въ 20×15 сантиметра, написана на хорошей бумагѣ скорописью мхедრული съ киноварными оглавленіями. Пагинація показана по тетрадямъ черезъ 8 листовъ. Всѣхъ тетрадей шесть. Картонный красивый переплетъ перекрытъ коричневою кожею съ золотою каймою по краямъ. Книга составлена по двумъ томамъ русскаго лѣчебника царевичемъ Багратомъ Георгіевичемъ въ Москвѣ въ 1807 году и посвящена царевичу Іоанну Георгіевичу. Русскій оригиналь былъ составленъ въ 1795 г. Леон-

тѣмъ Масатевестой для любителя коней графа Алексѣя Григоріевича Орлова. Обо всемъ этомъ мы узнаемъ изъ записей въ началѣ рукописи: ესე ცხენთა სამკურნალო, რომელიცა აღუწერიეს უფალსა ლეონტის მასატევესტა ობერ-არცაპრის: წელსა 1795; მისის ბრწყინუალების ღრაფის ალექსი გრიგორიჩის ორლოვისათვის, რომელიცა იყო ფრიად ცხენთა მოყვარე; ხოლო ესე ითარგმანა გამოკრებით ორთა ტომთა წიგნთაგან მისის უგანათლებულესობის საქართველოს მეფის 13 გიორგის ძის ბაგრატიანსაგან სამეფუოსა ქალაქსა მოსკოვს; წელსა 1807, დეკემბრის 14.

უგანათლებულესო მეფის გიორგის ძე იოანე, მოწყალევე კელმწიფევე:

უცხოებასა შინა მყოფსა თანა აძს შრომად განელისათჳს ღროჲსა, რათა არა მიეცეს უმეტესსა მწუხარებასა და უმჯობეს არს ესე ვითარისა შრომის ტჯრთვად, რომელიცა ნიშნედედს სიბრძნესა და მისცემდედს კაცთა სარგებელსა, და ესე არს მიზეზი შრომისა ჩემისა გარდმოღებად სამკურნალოჲსა ცხენისა რუსულითა ქართულსა ენასა ზედა, რომელიცა არს ესეცა ნაწილი სიბრძნისა, რომელიცა საჭიროდ განესაჯე, გამოეჰკრიბე და ერთად შეეაწყე, რომელიცა არს ესეცა ნაწილი სიბრძნისა და სარგებელ კაცთა, და ეგრეთევე აღრიდგანეე უწყი სურვილი უგანათლებულესობისა თქვენისა სიბრძნის მოყვარებისადმი და გამოცდილება სამკურნალოსა კელოენებისა შინა, ამისთჳს უმეტესად ვიგულის-მოდგინე შეძლუნად თქვენდამი, რათა მიიღოთ უმდაბლესად უმცირესისაგან ძმისა თქვენისა, და უკეთუ ნაკლულეეანება რაჲმე ჰჳოოთ, სრულ ჰჳოოთ, რომლისათჳსცა ვეგები:

თქვენის უგანათლებულესობის უმდაბლესსა პატივის ცემასა შინა მეფის ძე ბაგრატი (последнее слово написано рукою Баграта) 1807 წელსა, დეკემბრის 14. მოსკოვს.

Книга переписана въ Москвѣ священникомъ-протоіереемъ Іоанномъ Базіеровымъ, какъ это видно изъ записи въ концѣ рукописи: ქ. ესე ცხენთა სამკურნალო წიგნი რუსულისაგან ქართულსა ენასა ზედა ნათარგმნი მისის უგანათლებულესობის

საქართველოს მეფის გიორგის ძის ბაგრატის მიერ აღიწერა კელითა ჩემ ცოდვილის ხუცის დეკანოზის იოანეს ბაზიეროვისათა, სამეუფოსა ქალაქსა შინა მოსკოვს. იოანე.

Описываемая рукопись та самая, которая собственноручно подписана авторомъ и поднесена царевичу Іоанву, потомъ въ 1836 г. она попала къ владѣтелю Мингрелии Давиду Дадіани и составляла достояніе его библіотеки. На первой страницѣ поздняя записъ: ძმა უძღვნის დავით დადიანს შვიდღობასი პეტრეზურლით 1836-სა წელსა.

Начало текста: სამკურნალო ცხენისა. ნაწილი მეორე ბეიტრისათვის, თუ როგორ ჰმსახუროს სწეულსა ცხენსა:

§ „1. ბალაზინი ყოყლის სენის მარგებელი.

მოიღე ვენეცის საპონი 12 მისხალი, ოპიო 3 მისხალი, ესენი ერთათ აურივე და გალესე ამათში საპონი, და ჩაყარე ბუტლიკაში, და დაახი ერთი ჭუნთი საი ოტკა, დაუც პირს მაგრა და დაღვი თბილს ადგილს, ანუ მზეზედ და მალ-მალ გააჭანჭყარებდე, რვას ღლეს მერმე მოჭხადე პირს დაურივე 6 მისხალი ქაფური: ესე ბალაზინი დაალევინე ამგვარად: 12 მისხალსა ოტკაში დააწვეთებდე 3 ანუ 6 წვეთსა და მისცემდე ერთს დალევად თბილის წყლითა.

Въ концѣ приводится перечень лѣкарствъ, употребляемыхъ при лѣченіи лошади, по параграфамъ. Въ книгѣ всего 118 параграфовъ.

119 (=225). Конскій карабднн, рукопись безъ переплета, въ 22×18 сантиметра, писана на бумагѣ красивымъ, мелкимъ, кругловатымъ письмомъ мхедрули съ киноварными оглавленіями, въ концѣ не достаесть; сохранилось всего 30 листовъ. Текстъ дѣлится на параграфы, въ нашей рукописи ихъ 63. Рукопись по всемъ признакамъ XVIII вѣка. Знаками препинанія служатъ точка послѣ каждаго слова и три точки передъ новою строкою.

Оглавленіе и начало текста: კარაბადინი ცხენისა, ყოვ-

ლის მისის შეტყობისა და ცნობისა და ყოვლის გეარის სნეულებისა წამლობისა და მოვლისა მისისა:.

პირველად რომ ზღვიდამ ცხენი გამოაუყვანიათ, ეს პირობაც მაშინვე მიუციათ (ДО СНХЪ ПОРЪ ВСЕ ПИСАНО КИНОВАРЬЮ):

პირველი ეს არის: როდისაც დაღალული ვიყო, არ შემაციოთო.

მეორედ, ჩემზედ უწმინდური ადამიანი არ შესვათო.

მესამედ, საპალნე არ ამკიდოთო.

მეოთხედ, წმინდას ალაგას დამაბათო, რომ ფინთი ადამიანი არ შემეხოსო.

მეხუთედ, უნათლო არ მატაროთო.

მეექვსედ, ძუა არ მომჭრათო.

მეშვიდეთ, ყურის წვერი არ გამიხიოთო.

მისცეს ყოველი პირი და სიტყვა კაცმა, და შემდგომად გამოვიდა ცხენი ზღვიდამე კმელად. აწ ეინათგან ყოველი სარგებელი უფროსი ერთი მისის ქონებითა გვჭირს და იქმნების, მაშ მართებული არის, რომ კაცმან მისი მოშენება და მოვლა და თარბიათი და დაკედნა და შენახვა, და თუ ავად გახდეს, მისი აქიმობაც უნდა შეიძლოს, და ცხენის ცნობაც უნდა იცოდეს, თუ რომელი როგორი არის: კელმწიფის საკადრისობა, ანუ ომის დღის გამოსაყენებლობა, ანუ სხვა რიგად სამახური, რომ ისრე თავ თავისი საკადრისად შეინახოს. აწ ამავების ცნობა და საქმე ჩვენ კარაბადინად ამად შევკრიბეთ, სადეთაც რომლის ცხენის ამბავი და საქმე გვასმიოდა და ანუ აქიმობა ყველმისთვის დავსწერეთ, რომე კაცი ყველას ზეპირად ვერ დაისწავლიდა და ყოველს ადამიანს მაგდენი გულის ყური არც ექნების, რომე თითოეულად დაიმარხოს. აწ ამით უნდა შეიტყობდეს, და რომელიცა დაგვეწეროს, ყოველს საქმეზედ პირველ ღეთის კსენებითა, მერე ისე მოიქცეს და უწამლოს, და ღეთით წარემართების.

მრავლისაგან ცოტას ვიტყვი, ეს იცოდეთ, ადამიანის გუნება მხურვალე და გრილი არის, და იმიტომ ოთხის ნივთისაგან ერთი აეშლების, და ოთხს ფეკს პირუტყვეში ცხენის მეტი კაცის თარბიათზედ და აგებულობაზედ ახლო სხვა დაბადებული

არ არის. ამიტომ დაიჯერე, რომ ცხენის ბუნებას ამდენი სიწმინდე აქვს, რომ თუ უწმინდური კაცი ზედ შეეჯდეს, უსა-ცილოდ ის კაცი ავად გაკდების და ან კირი შეეყრების რამე. აწ რომელსაც ცხენის პაეტარს ამისი სწავლება და აქიმობა გინდა, დიდი ჭკუა და სიბრძნე გიხმს ამაების მეცნიერება, ცხენის წესები და გულის კმეირობა; მრავალ-გვარი არის საქმე ცხენისა და საქციელი მისი, მაგრამე ყველა არ დაიწერებოდა და ამაღ მცირედ რასმე ვიტყვი ამორს'ეულსა.

აწ რადგან ის ზემოდ კსენებული ცხენი მრავლის პირობით კაცმან კმელად გამოიყვანა და სასარგებლოდ გეყავს და ვხმა რობთ, მას აქეთ ასრე მოშენებულა და დღესაც ასრე უნდა მოაშენებდენ.

პირველი კარი ჯოგის შეყრისა.

ჯოგის საქმეს ასრე ეცადე, გონიერო მეძიებელო ცხენთა და ცხენოსნობისავე, თუ კელი შეგწვეს, უცხოვს თემათ გინა შენის ადგალით, რაც შეგეძლოს, ბედაურს ცხენს ეცადენით, გვარიანს, გამორჩეულს.

Конецъ: კარი ცხენს რომ ძუა და ფათარი ცოტა ჰქონდეს. თევზის ქონით ფაფრის და ძუის ძირში ჩას....

120 (=2401). Конскій карабадини, рукопись безъ переплета, въ видѣ тетради, въ 22,5×17,5 сантиметра, писана на бумагѣ скорописью мхедрули и заключаетъ въ себѣ всего шесть листовъ. Нѣтъ ни начала ни конца. Текстъ начинается теперь съ половины 13-ой главы и кончается 21-ой. Между тѣмъ неполный указатель въ концѣ доведенъ до 93 главы. Рукопись, вѣроятно, начала XIX вѣка. Начало текста: „ზაფრანა ორი ქერის ოდენი აურიე და თვალზედ დაადევ, ხუთს დღეს ისრე იყოს, მასუკან შეეხსენ და ყურში ერბო ჩაასხი.

121 (=3467). Конскій карабадини, рукопись на бумагѣ, писана красивою скорописью мхедрули, въ 34,5×21,5

сант., въ простомъ картонномъ переплетѣ. Текстъ писанъ черными чернилами, заглавія красными. Пагинація идетъ по тетрадамъ буквами мхედრული снизу листовъ. Водяной знакъ бумаги: П. М. 1790. Всѣхъ тетрадей 8, въ каждой тетради по 8 листовъ. Въ началѣ рукописи читаемъ:

ითარგმანა უკუ წიგნი ესე რიცხვსა სომეხთასა, ცხრაას ორმოცდა ათსამეტსა 953: რომელსა ეწოდების სამკურნალო ცხენისა და სხვათა პირუტყვთა დაბასა სევასტიისა, არაბის წერილისაგან სომეხთა ენასა ზნ, მრავალთა სიბრძნის მოყრეთა და ფილოსოფოსთაგან თქმული, ქნისა, და აპიუსუფისა. და რა შიტისა, და მრავალთა ჰინდთა და ბალდადელოთა სიბრძნის მოყრეთაგან, რლთა სახელნი არაჴარნ აქა აღწერილ:

წ. მე მცირემან მკურნალმან ჟარაქი. ბრძანებითა უნისა ჩემისა მეფისა ქს მყრისა სომეხთა მეფეთ მეფისა სუმბატ სიბრძნის მოყრისათა: ევსთარგმნე წიგნი ესე, დღბა ქესა სკნოდ ან:

წელსა. 1788, მაისსა თთვესა, 18.

ხ გვებრძანა ქართულსა ენასა ზნ გარდამოღებაჲ სომეხთა ვემე ენით ყრისა საქართველოჲსა მეფისა ირაკლი მეორისა პირი-შოჲსა ძისა უგანათლებულესისა საქართველოჲსა მემკვიდრისა გიორგის შრ, მღვდელსა ოსეს ძეს იოანეს, და სომეხთა მღვდელსა ტერპეტროსს, თვისსა ენასა ზნ ბრძნად განსწავლილსა, და აღვასრულეთ ბრძანებული: უკეთუმცა არა შესაფერ და არა თანამდებობა მღვდელთა იყო, და სხნი დიდად საქირონი წიგნნი გარდამოღებად თანა გვედვნეს, მაგრა ბრძანებამან უფლებრივმან, და მამულისა სამსახურისა თანამდებობითა შეკრულებამან გვიძულნა: და რაედენისამე თავისა თარგმანებასა შნ დაშერენ: სიბრძნითა ვემე პატივცემულნი ტერფილიპე, და ძე მისი ტერსამოელ: გარნა უმრავლესნი თავნი ტერპეტროსის შრ ითარგმნნეს, და ქართულსა ზნ კნ, მდაბიურითა ენითა, მოხსენებულმან მღვდელმან იოანე შევაწყევ სასმენლად ყთა. და მრავალნი ლექსნი სწეულებათანი, და მათთა წამალთანი უცხოთ ენითა დაიწერნეს, ვინათგან არ მეცნიერ-ვიყვენით ჩნ ენისა მის. და რლნიმე ევსთარგმნეთ, და შემდგომითი შდ

ვინცა ვინ შემძლებელ იქმნეთ თარგმანებად ლექსთა მათ, საჭიროება იძულებულ გყოფსთ თქნცა თარგმანებად, რლთათვისცა ადგილნი არნ დატევებულ:

თვით წიგნი ესე მე იოანე ოსეს ძემან იკონომოს დეკანოზმან ტფილისის სიონისამან აღვწერე კელითა ჩემითა ბრძანებითა ზემოჲსა ბრძანებულისათა, და შევაწყევ ძველ ვემე კარაბადინი და ახალი ჩნ მრ თარგმანებული თვის თსსა ადგილსა, და რნიმე თაენი და მუკლნი, მისის უგანათლებულესობის პრინცის იოანე ბატონისშვილისა მრ არნ პოენილ, რი არს ძე ზემორე კსენებულისა ბრძანებულისა, რლთაცა ზა სასელი მისი იოანე არს დაწერილ კიდურსა ზა: სრულ იქმნა აწ დაწერით, წელსა ქესსა: ჩლჟა. აგვისტოს კკ.

„Книга сія, которая называется Лѣчебникъ лошади и другихъ животныхъ“, переведена съ арабскаго языка на армянскій въ 953 г. армянскаго лѣтосчисленія (=1504) въ мѣстечкѣ Севастіи. Она сочинена многими любителями мудрости и философами, Чномъ, Апи-Усупомъ и Рашитомъ, и многими индійскими и багдадскими любителями мудрости, имена которыхъ тутъ не написаны.

„Я, скромный врачъ Парачи, перевелъ эту книгу по приказанію господина моего, Христолюбиваго и мудраго армянскаго царя царей, Сумбата. Слава Христу во вѣки, аминь!

„Въ 1788 г., мѣсяца мая 18-го, приказано было первенцемъ царя всей Грузіи Ираклія II, просвѣщеннѣйшимъ наслѣдникомъ грузинскаго царства, Георгіемъ, мнѣ, священнику Іоанну Оседзе, и армянскому священнику, искусному знатоку своего языка, Теръ-Петросу, переложить на грузинскій языкъ съ армянскаго эту книгу, и мы исполнили приказанное.

„Хотя это не подобаешь и не дѣло священниковъ, и скорѣе мы обязаны были переложить другія болѣе нужныя книги, но насъ принудили къ этому властный приказъ и долгъ послужить своей родинѣ. Въ переводѣ нѣкоторыхъ

главъ трудились уважаемые за свою мудрость Теръ-Филишъ и сынъ его Теръ-Самуилъ, но большинство главъ переведено Теръ-Петросомъ, а грузинскій текстъ исправилъ и сдѣлалъ понятнымъ для всѣхъ своей простотой я, вышеупомянутый священникъ Іоаншъ. Но много названій болѣзней и лѣкарствъ противъ нихъ написаны нами на чужомъ языкѣ, такъ какъ мы не понимали того языка. Нѣкоторыя названія мы перевели, для другихъ оставили мѣста, и кто затѣмъ въ состояніи будете перевести, *внесите въ свои мѣста*. Нужда заставить васъ сдѣлать это.

„Самую сію книгу я, Іоаннъ Оседзе, протоіерей и эконо- номъ Тифлискаго Сіона, переписалъ своею рукою по прига- занію вышеупомянутыхъ лицъ и расположилъ *тексты* ста- раго карабадини и новаго нашего перевода по своимъ мѣ- стамъ. Нѣкоторыя главы найдены принцемъ Іоанномъ, сыномъ вышеупомянутаго *царевича Георгія*, и на поляхъ тѣхъ главъ написано имя Іоаннъ. Окончена переписаніемъ въ 1791 г. по Р. Х., августа 23-го“.

Слѣдующіе 4 1/2 листа заняты подробнымъ указаніемъ оглавленія карабадини. Каждая болѣзнь выдѣлена въ особый параграфъ. Всѣхъ параграфовъ 224.

ზანდუკი წინამდებარისა წიგნისა, რომელსა ეწოდების სამკურ- ნალა ცხენისა.

Заглавіе и начало текста:

შესაკალი წიგნისა ამის წინამდებარისა, რომელსა ეწოდების სამკურნალა ცხენისა, რომელი ქმნილ არს ბრძენთაგან და დიდთა ფილოსოფოსთა ინდთასა, ბადდადელთა და მეკუჭტელთასა, ესე იგი არს ჭინაზიუს-რუსუფისა და რაშიტისა:.

შემოქმედმან ღონ როდეს დაბადა სოფელი, პირველად ცაა და მერმე ყვეყანა, ცაა აღამკო ურიცხვითა სიმრავლითა, მზი- თა და მთოვარიითა და ურიცხვითა ვარსკვლავებითა. და ქვეყანა შეამკო მოზარდითა და სხვა ფერიითა ნერგებითა, ქვეწარმავა- ლებითა და ოთხ-ფერკებითა, მცურვალებითა და მფრინველები-

თა. მერმელა შექმნა კაცი ხატად თვსად კეთილ-შეგნიერებითა-საჩიერებისაებრ თვისსა, და ესე ყოველი დაუმორჩილა მის მიერ შექმნილსა მას კაცსა (ესე იგი არს ადამს). და წარმოუდგინა ადამს ყოველივე ცხოველნი სახელის დებად მათდა, და სახელ-ჰსდვა ადამ ყოველისავე ცხოველსა ფრიად საიდუმლოებრ, ვიდრე-ლა ერთსა ცხოველთაგანსა ოთხფერკსა ცხენი უწოდა (ესე იგი არს ცქვტ მავალი და ბახვლ-მორბედი). და აკურთხა ღწონ ადამ და ეტყოდა: შენ მიქცე ცხენი ეგე განსაცხრომელად და შეილ-თა შენთა.

კარი ჰიწველი ჯოგისა შეყრისათვის:

ჯოგის ესაქმე ასე ეცადე გონიერო მეძიებელო ცხენთა და ცხენოსნობისაო. თუ კელი შესწევს უცხოს თემით გინა შენის ადგილით. რაც შეგეძლოს ბედაურს ცხენს ეცადე გვარი-ანს გამოჩიეულს:

На страницѣ б, 14 нарисована лошадь и приведены подробныя названія частей тѣла. На г, 1-6 страницахъ представлены всевозможныя образцы клеймъ, употребляемыхъ разными народами, въ томъ числѣ грузинами и армянами. Параграфъ 35 тоже трактуеть относительно формы клейма при разныхъ болѣзняхъ. Конецъ:

კარი სკდ. ცხენი რომ იკბინებოდეს და ავად იწიხლებოდეს: გარეული ხახვი დანაყე. ცხენს კბილებზედ წაუსვ და დაივიწყებს: მისთვისე: ყვაეი მოხარშე, ასე რომ ორთქლი არ გამოუვი-დეს. იმისი წვენი დაალევინე:

Первыя страницы испещрены на поляхъ замѣтками, дополняющими текстъ оригинала свѣдѣнiями изъ другихъ источниковъ и наблюдений. Одно такое примѣчанiе даетъ свѣдѣнiя о грузинскихъ лошадяхъ.

საქართველოში ბედაური ცხენი ბევრი არის და იქნების, მაგრამ ამ დედის სძით გაიზრდების, და იმიტომ მალ დაილალ-ვის, და მალ გაოფლიანდების და მალ მოშიედების, და თუ

თხისა და ზროხის სძით, და მეორე რომ დაგვიწერია, ასე გაზღიდენ, არაბისტანშიაც არ იქნების უკეთესი ცხენი: ცხენი რომ თქმულა ორგვარი არის: ერთი ბეჟანსოი, მეორე გვარი ჯილფი, ამ ორშივე ფერით ყრისფრისაგან გამოვა, მაგრამ საქციელი სხვა და სხვა აქვს, და ამით უნდა იცნა. ბეჟანსოის ესე სჭირს, გვიან იკეთებს, გვიან დაცხენდების, გვიან დაბერდების. წოლაში კვენესა იცის, აუჩქარებელი იქნების, და ბევრს გაიზრბენს: ჯილფს ესე სჭირს, მალე დაცხენდების, სწრაფი კორტი და ჩქარი იქნება, მალი იქნება. და თუ გძლად აქენე, და ზოგჯერ არ შეაქაქანე და სადავეც არ შეუნახე, სიჩქარით დავარდება და გასქდება.

122 (=226). *Карабадини животныхъ: коровъ и быковъ, овецъ и козъ, свиней, индѣекъ, куръ и павлиновъ.* სამკურნალო წამალნი პირუტყუეთათჳს (ესე იგი) ძროხათა და ხართა, ცხვართა და თხათა, და ღორთათჳს და ინდოურის ქათამის და ფარშევანგისათჳს. Рукопись безъ переплета, въ видѣ тетради, въ 21,5×17,5 сантиметра, писана на бумагѣ вначалѣ круглымъ, а потомъ строчнымъ мхედრული и черными черпилами; содержитъ въ себѣ всего 10 листовъ. Рукопись, вѣроятно, начала XIX вѣка. Начало текста: ძროხისა და ხარის სნეულობა, ესე იგი სისხლის აღება, სისხლის მორგვისათჳს საქონლისა სენი ესე იმისგან დაემართება, რომე ძალიან სიცხიანს ალაგს იყოს, ან ჰავამ რომ დასცადოს ამისაგან იქნება.

Въ концѣ недостаетъ. Глава о павлинѣ большею частью отсутствуетъ.

123 (=1737). *Карабадини птиць, კარაბანდინი მფრინველთა,* рукопись въ 20×17 сантиметра, писана на бумагѣ кругловатымъ, красивымъ мхედრული съ киноварными оглавленіями. Переплетъ новый, картонный, красивый. Рукопись безъ пагинаціи, заключаетъ въ себѣ 84 страницы; переписана, какъ видно изъ записи въ концѣ, въ 1775 г., апрѣля 14-го: დაესრულა თთჳსსა აპრილის. იდ. ქკს. უფკ.

Текстъ дѣлится на 41 главу, перечень этихъ главъ приведенъ въ началѣ:

ზანდუკი წიგნისა ამის, რომელიც აღწერილ არს.

ა. ბაზიერს ფრინველი როგორ უნდა შეეჩვიოს.

ბ. ფრინველს რომ ჭია სჭირდეს.

გ. ყამბილის ჭმევისათვის.

დ. ხორასნის ჭმევისათვის.

ე. უღვენელობისათვის.

ვ. ფრინველის კაპოტობისათვის.

ზ. უყრელობისათვის.

ც. გამოყვანისათვის.

თ. კირის შეყრისათვის.

ი. კირის წამლობისათვის.

ია. ნაფაზის წამლობისათვის.

იბ. ფრინველი რომ შეიკრას და ვერ გადიოდეს.

იგ. ფრინველს რომ გული სტკიოდეს და უთრთოდეს.

იდ. ფრინველი რომ თავპირში გაჭედით იყოს.

იე. კიდევ ნაფაზის წამლობისათვის.

ივ. ფრინველს თუ მუცლისაგან აქშენდეს.

იზ. ანდლის წამლობისათვის.

ის. ოყნისათვის.

ით. ფრინველის ხრენისათვის.

კ. ფრინველის პირის სიმყრალისათვის.

კა. წიწლაკისათვის.

კბ. კორცის ამოყრისათვის.

კგ. გულის ტკივილისა და ფეთქისათვის.

კდ. მავლისათვის.

კე. მჯდომ-ღვიძლისათვის.

კვ. მუთაიდის წამლებისა.

კზ. ცნობა და შეტყობა ფრინველის გრილად ყოფნისათვის.

კც. ხორაგუდაზის ნიშნებისათვის.

კო. კაეშნის ნიშნებისათვის.

კლ. ფილენჯისა და მისის ნიშნებისათვის.

ლა. ფუშის ჩამოსვლისათვის.

ლბ. ფილთისა, ბურტყლისა და ნაკრტენისათვის.

ლგ. ფრინველთა ფეხის ტკივილისა და კოჭლისათვის.

ლდ. ფრინველთ მღილისა და ბურტყლის ცვიენისათვის.

ლე. ყოველთა ფრინველთა ტილის სხმისათვის.

ლვ. ფრინველთა თავის ტკივილისა და მისის ნიშნებისათვის.

ლზ. ფრინველთ ყურის ტკივილისა და მისის ნიშნათათვის.

ლს. ფრინველთ თვალის ტკივილისა, ლიბრისათვის.

ლთ. ფრინველთ ხორის შეყრისა და მისის წამლობისათვის.

მ. ფრინველთ დახლილობისა და დაჭანგვისათვის.

მა. ფრინველთ მავლისა და მკრის ტკივილისათვის.

Начало текста:

დასაწყისი ბაზიერობისა ეს არის, რომ ბაზიერს მფრინველი დიდათ უყვარდეს და სიფრთხილის მოწადე იყოს.

პირველად მფრინველი კარგად დაამშვიდე ღამის თევით და კელზედ ფრთხილად ჯდომით და თავი შეაყვარე, და ოდეს შენის ნებისაებრ დამშვიდდეს, დამბლით კარგად კორცი მოიმატოს და გაწმდეს, მერმე კელზედ დააჩვიე.

Конецъ текста: სისხლის გამოშვებას უკან სამს დილას ამ უნაბის წვენს თვითოს ყობულს ჩაახშიდე და ასრე არგებს, რომ რაც ავი სისხლი დარჩომილა, ეს უნაბის წვენი ფრინველს ტანში აღარ დაუყენებს.

124 (=325). Карабадини птиць, рукопись въ 23,5×18,5 сантиметра, написана на бумагѣ строчнымъ красивымъ мхедрули съ биннварными оглавленіями, въ картономъ переплетѣ; пагинаціи нѣтъ; заключаетъ въ себѣ всего 37 листовъ. Рукопись переписана въ 1832 году, о чемъ сообщается въ концѣ: განსრულდა დიდება ღრთსა წელსა ჩულბ-სა. Этотъ карабадини гораздо пространнѣе предыдущаго, расположение главъ иное и количество ихъ больше. Текстъ дѣлится на двѣ части, и каждая часть имѣетъ особое оглавление. Въ первой части 100 главъ, во второй 34. Перечень ихъ

помѣщенъ въ началѣ. Вторая часть начинается съ заглавія: „О болѣзняхъ птицъ, происходящихъ отъ холода. კარი და ამბავი ყოველთა მურინველთა გრილად ყოფისა და სიგრილისაგან შეიწრებულისა და ავად გახდომის ნიშნები. Текстъ этой рукописи только въ нѣкоторыхъ случаяхъ совпадаетъ съ текстомъ предыдущей. Начало:

ქ. თვალშავს ფრინჭსლსა აღრე აღიყვანდე და გვიან დასვემდე, კელზე დაალამებინებდე და კელზე გაათენებინებდე. Параграфъ, начинающійся приведеннымъ текстомъ, случайно попалъ въ начало. Первая глава начинается ниже словами: ეჰა ჰკვიანო და ბევრის მნახენო ბაზიერნო, ეს თვით თქტსნც იცით, თუ ფრინველი უწინ მქლე განმართე, ქარი, სიცივე, სიციხე, მავალი სენი და განრჯა ამ მქლე ფრინველს ესეებიცა და სხვა მრავალი საქმე მოჰკლავს. Последняя глава начинается словами: თუ ქორს ქსენა დაემართოს, ქსენა ამგვართ დაემართების: ერთი კვამლისაგან, მეორე თავის სენით, მესამე სიგრილით.

Въ концѣ этой главы приведенъ рецептъ порошка доктора Шталя, პორროშოკი დობტურ შტალისა, и лѣкарство противъ глистовъ. Эти рецепты ничего общаго не имѣютъ съ птичьимъ лѣчебникомъ, хотя писаны рукою текста. Въ числѣ средствъ противъ болѣзней птицъ указаны молитвы и заговоры, которые были приведены мною при описаніи № 16 рукописи (стр. 270). Этыхъ молитвъ въ предыдущей рукописи нѣтъ. Впрочемъ, въ нашей рукописи есть еще одна лишняя молитва противъ № 16:

სახელითა ღვთისათა. გასქდა წითელი კლდე, გამოვიდა წითელი კაცი, წითელი ცხენი წითლისა უნაგირითა, წითლისა იარაღითა, შეჯდა წითელი კაცი წითელსა ცხენსა, მიმართა წითელსა გზასა, მიდგა წითელსა ზღვასა, გააპო წითელი ზღვა, ჩაჰყო წითელი ყავარჯენი წითელსა ზღვასა, ამოიღო წითელი გველი, დადვა წითელსა ქვასა, დაჰკრა წითელი ყავარჯენი, ერთი წყლისა იყო და ერთი ცეცხლისა, დაჰკრა წითლისასა,

გარდასხა ცეცხლისასა და ისემეც მისი თვალი დაშრტების და ან ვისიც სცემია და ან ვისაც ეცეს.

„Во имя Бога, треснула красная скала, вышли красный человекъ и красный конь съ краснымъ сѣдломъ, съ краснымъ уборомъ; сѣлъ красный человекъ на краснаго коня, направился по красной дорогѣ, подѣхалъ къ Красному морю, опустилъ красный жезлъ, вытащилъ краснаго змѣя, положилъ на красный камень, ударилъ краснымъ жезломъ. Одинъ (змѣй) былъ водяной, другой огненный; ударилъ на водянаго, облилъ огненнаго. Такъ и тотъ глазъ потухнетъ, отъ котораго болѣзнь приключилась или приключится“.

125 (=330). Карабадини птиць, რუბონის ვ 21,5×17 სანტიმეტრა, პისანა ნა ბუმაგჲ სტოჩინიმჲ მხედრული სჲ კინოვარნისი ოგლავლენიანი, ბეზჲ ნაჩალა ი კონცა; პერეპლეთჲ დოსჩათი, ობტანუთი კრასნოი კოჟეო; პაგინაციი იწჲთ; ვსჲხჲ ლისთოვჲ 39. ოგლავლენიანი პისანი სტოჩინიმჲ ხუცური. ფილიგრანუ ბუმაგი სლუჟათჲ ტრი პოლუმჲსიაცა. რუკონისჲ, სუდი პოჩერკუ ი ბუმაგჲ, XV III ვჲკა. ნაჩალო ტექსტა: ...მარჩინოს: - მართვას ნუ დაუწყებ. თუ მარილი მეტი და ნაკლები აქამე, მარილის წონა იცი და ყობულის ხმარება: . და როდესაც გაგიჭირდეს და ყობული იხმარო: . მარილისაგან გავაზი არა დია მოკულება. მაგრამ მარილში რომ გავაზი მოკულება იცოდე ჭიისაგან არის: და თუ ჭია სჭირს და არ მარჩინს: და ჭიიანს მფრინველს მარილი აქამე: მისი მარჩინა ძნელი არის: და ჭიისაგან ფათერაკში ჩავარდება: და თუ მარილს არ აქმევ: გავაზი უმარილოდ არ ვარგა და არც არას გაამებს: . უწინ ჭიას მარჩინე და მერმე მარილი აქამე. გლავი ნაშეი რუკონისი ნე იმჲბუთჲ ნუმერაციი. ოიწჲ, კრომჲ თოგო, ნე ვსეგდა სოვპადანუთჲ სჲ გლავანი დრუგიხჲ რუკონისეი კარაბადინი პტიცჲ, ნო ტექსტჲ ვსე ჯე ბლიჟე კჲ პრედუდუშეი რუკონისი, ჩჲმჲ კჲ პერვოი. მოლთვისი ი ჯაგოვორი ი ჯდჲსჲ სოხრანილსჲ. პრევედემჲ ოგლავლენიანი ეთოი რუკონისი:

კარი მარილის ჭმევისა.

კარი და ამბავი თვალ-შავის მფრინველისა კაპოეტობისა.

კარი და ამბავი თვალ-შავის მფრინველისა.

კარი და ამბავი ყოველის ფრინველისა კაპოეტად შეგდებისა.

კარი თვალ-ყვითლის მფრინველის კაპოეტობიდამ გამოყვანისა.

კარი და ამბავი მფრინველთ რგებისა და უკეთ შერგებისა.

კარი და ამბავი ამა ძნელთა და საჭიროთა მფრინველთათჳს კირისა, ყაფჰანისა, კრენისა, ქშენისა და ანაჰლისა.

კარი და ამბავი ძნელის სენებისა წამლისა და რგებისა.

კარი და დასაწყისი ყოველთა მფრინველთა კორცის ამოყრისა თუ რის მიზეზით ამოყრის.

კარი ყოველთა ფრინველთა კაეშნის ნიშნებისა და წამლებისა ამბავი.

კარი და ამბავი ფილენჯის ცემისა ნიშნები და რგება.

კარი და ამბავი ყოველთა ფრინველთა ფუშის ჩამოსლჳსა ნიშნობის ამბავი.

კარი და ამბავი ყოველთა ფრინველთა ფილთისა, ბურტყლისა, ნაკრტნისა, ან ბაზიერმა აჭამოს, ან თვითან ფრინველი შეუტყობრად დააძღეს, კუჭიდამ ველარ ამოგდების ნიშნებისა და წამლებისა.

აქეთგან იწყების კარი და ამბავი ყოველთა მფრინველთა ფეკის ტკივილისა, კვანჯლისა ნიშნები და წამლები.

კარი და ამბავი ყოველთა მფრინველთა მღრღილისა და ბურტყლისა გლეჯისა და დაცვიენისა ნიშნები და წამლებისა და რგებაჲ.

კარი ყოველთა ფრინველთა თავის ტკივილის ნიშნებისა და წამლების ამბავი.

კარი ყოველთა ფრინველთა ტილის სხმის ნიშნებისა და წამლების ამბავი.

კარი ყოველთა ფრინველთა დახლილობისა, დაჭანგულისა და დაკოდილისა ნიშნებისა და წამლების ამბავი.

კარი ყოველთა ფრინველთა მავლისა და მკრის ტკივილისა ნიშნებისა და წამლებისა ამბავი.

Описанныя мною послѣднія три рукописи всѣ относятся къ охотничьимъ птицамъ, и каждая изъ нихъ по порядку, расположенію главъ и изложенію представляетъ особую рецензію. Первая изъ нихъ болѣе краткая, двѣ послѣднія пространны.

126 (=4088). Сказаніе о построеніи Святой Софіи въ Константинополѣ. უწყება და თბრობა აღშენებისათვის დიდებულისა აია სოფიას ესე იგი (წმიდა სიბრძნისა ღვთისა) ტაძრისა; ესრეთ აღშენა პირველ და შდ ქალაქსა შინა კონსტანტინოპოლის ახალსა ჰრომსა.

Рукопись, въ 22,5×18 сантиметра, писана на бумагѣ скорописью мхедрули съ киноварными оглавленіями. Это— второй экземпляръ рукописи, описанной нами подъ № 98; переписана въ концѣ XIX вѣка извѣстнымъ намъ священникомъ Алексѣемъ Бакрадзе. Названная рукопись только что поступила въ бібліотеку Общества. Въ концѣ имѣется стихотвореніе, восхваляющее царя Вахтанга VI и начинающееся словами:

ღმერთო, რომელმან ინებე, შექქმენ სოფლისა შევენება,
დაბადე ზღვა და ხმელადი, ამათ მოჰფინე შევენება,
მხე, მთვარე, მუშთარ, მარიხი უცხოდ რამ მოსაჩვენება.
და მიეც სხივი და ციმციმი, ერთს ერთს ალაგს არ დაყენება.

Текстъ Сказанія нашей рукописи не представляетъ замѣтныхъ варіантовъ сравнительно съ приведеннымъ нами текстомъ. Но рукописный сборникъ Церковнаго музея въ Тифлисѣ № 70, въ которомъ, между прочимъ, помѣщено и Сказаніе о построеніи Св. Софіи константинопольской, даетъ иногда существенныя разночтенія и исправленія. Сборникъ этотъ не позднѣе XV вѣка, писанъ на бумагѣ въ два столбца крупнымъ строчнымъ письмомъ хуцури. Въ Сказаніи о построеніи св. Софіи не достаетъ одного листа. По сличеніи текс-

თა მყ ომწტილი სლწდუოწი გლავიყი რაზნოწენიყ სრავიწთელწ-
ნო სწ რივდენიყმწ ნამი თეკსთმწ¹⁾):

586,	2	ალათონიკესა	ალათონიკესა
—,	3	ქელებითა	ქელებითა და შებერა
—,	6	იქმნა	იქმნა კონსტანტინეპოლეს რწ მამა- თაჲ
—,	7	ნაზიანს	ანძიანძორიას
—,	26	სხვა და სხვა გვართა	გუარად გუარადთა
—,	27	კეთილ საშენებელთა მარმარილოთა	ტაბლათა თხელთა მარმარილოთა კედლისა მაშუსწნე - ბელთა
588,	28	წა	წა
—,	32	დაწესება	დაგვანება
589,	3	სისრულით	სინარულით
590,	21	დაიდებდა ურ	დაიდებოდა უმი
—,	24	დაშოვრეს	დაშურეს
—,	33	მისი	ემოსის
591,	13	რისა საქმისათწ იყოვნებხ	რისა მადლისათწ აგონებხ
592,	22-23	პატრონიკონი	პატრონიკენი
—,	32	ეპერხოზი	ეპარხოზი
593,	2	სახტართა	საკედართა
—,	5	სარო	ხაროჲ
594,	3	წე	წა
—,	4	ან	აწ
—,	11	ულისა	უნი
—,	20	დილითი დილად	დილითგან დილამდე
—,	21	წარმოსცე მეფეს	წარმოსცემდეს
—,	24	დაამოყრნეს	ლაამყარნეს
595,	15	მთავართა	მოდღუართა
—,	30	ტყუია	და ტყუივი
596,	12	იეროთეოს	იოროთეოს
—,	13	დღეთა	უამთა
597,	32	შესხნა	შეადგნა
598,	6	სარკანოს	სარკანოს
599,	12	კლიტორი	კლიტორი

¹⁾ Цифры до запятой указывают на страницы этого издания, послѣ запятой — на строки сверху

—, 20 სამფორინი

სამფორინი

—, 31 ვისალა

ვისალა

127 (2579). О природѣ человека Немесіи, архіепископа Эмезійскаго. ნეტარისა მამისა ჩუენისა ნემესიოს ემეელ მთავარ ებსკოპოსისა ბუნებისათჳს კაცისა თავობად თქმული. Рукопись въ 20×15 сантим., писана на бумагѣ строчнымъ хуцури и черными чернилами; оглавленіи и нѣкоторыя примѣчанія писаны киноварью. Досчатый переплетъ рукописи, перекрытый черною кожею съ тисненіями, теперь нѣсколько попорченъ. Бумага плотная, старая, безъ филиграни. Пагинація показана буквами асомтаврули по тетрадамъ черезъ восемь листовъ. Всѣхъ тетрадей 19, но послѣдняя состоитъ изъ шести листовъ. Первые два листа и послѣдній листъ первой тетради добавлены потомъ, и текстъ на нихъ воспроизведенъ другою рукою тщательно и аккуратно. Мѣстами попорченныя поля аккуратно исправлены. Рукопись дефектна, ибо въ концѣ немного не достаетъ. Текстъ дѣлится на 40 главъ и снабженъ примѣчаніями на поляхъ.

Книга Немесіи, епископа фиикійскаго города Эмезы (жилъ около 400 г.), пользовалась большою славою какъ въ Европѣ, такъ и въ Грузіи. На нее часто ссылаются грузинскіе писатели и въ особенности извѣстный лексикографъ Савва-Сулханъ Орбелиани. Въ этой книгѣ искусно соединено христіанское ученіе съ неоплатонизмомъ. Греческій текстъ книги Немесіи дошелъ до насъ далеко не въ исправномъ видѣ. Его приходится возстановлять изъ переводовъ на другіе языки. Въ этомъ случаѣ грузинскій текстъ могъ бы оказать важную услугу, ибо книга переведена на грузинскій языкъ въ XII вѣкѣ знаменитымъ грузинскимъ дѣятелемъ и философомъ Іоанномъ Пстрици, который въ совершенствѣ зналъ какъ грузинскій, такъ и греческій языки и который перевелъ на грузинскій языкъ Прокла Діадоха и снабдилъ

его собственными, имѣющими большую цѣну, примѣчаніями въ раціоналистическомъ духѣ. Объ изданіи книги Немесіи просили меня многіе и, между прочимъ, падуанскій профессоръ Теца, и я собираюсь ее издать.

Рукописей этой важной философской книги немного. Мы располагаемъ теперь тремя списками, изъ которыхъ описываемая самая древняя, и хотя она не имѣетъ даты, но судя по матеріалу и почерку, не позднѣе XIV—XV в. Рукопись приобрѣтена нами для библіотеки Общества отъ бывшаго тифлискаго книгопродавца Эвфіанджіанца. Начало:

კცისა სლისგნ გონიერისა და სხეულისა რჩეულად. შემზადებდა და ესრეთ კთილდ რლ შეწყნარბლ იყო სხუბრ უმჯობესად შექმნა მისი გინა თუ შემტკიცებდა, მრვლთა და კთილთა კცთა ეთნო. ხ გონრად თქმისათს სლისა ვინავე იქუნი მოაქუნდეს რლ უკუტ მოსრლმნ გნბამნ სლისად ვა სწამნ სხვსად გონიერად შექმნა იგი ანუ თუ გონიერებდა თვსაგნ თვთ და ბნბით მოუგიეს სლსა და ესე არს მისდა ნაწილ უკეთეს ვრ თუალი სხეულსა შს, ხ ვიეთმე*), რლთგნი არს და პლოტონოს¹⁾ სწაობასა სლსსა და სხუა გონბისსა გარდამომცემელთა სამთგნი ვგულების შემტკიცებდა კცისა სხეულისა სლისაგნ და გონბისა***) რლთა შეუდგა აპოლინარიცა, რი ლაოდიკიისა იქმნა ეპისკოპოს. რ ესე უკუტ დამსჭუალა საძირკუტლად თსისა ნებისად და ნამეტნაენი დაპრთნა თვსისაებრ გარდაცემისა. ხ ვიეთმე არა გნაყენეს სლისგნ გონბდა ად არსებნსა მისისა მთვარ ყოფა გონიერისა იწადეს:-

*) Прим. текста: და კდ დიდი პლოტონოს პლატონური სამთგნ იგლვებს შემტკიცებასა კცისსა სხეულითგნ სლისა და გნბისა:-

¹⁾ В № 339: პლოტინოს

**) Прим. текста: ისმინე რლ ესე აპოლონარი ეპისკოპოსი არს ლოდიკიისა რი წვალვებს ქს თს ვდ კცობრივი გნბა არად საყმარ იყო ქს თს. რ თვთ ღობა ენაცვალა.

ხ***) არისტოტელი ძლითსა უკუს გონბჱსა თა შემზადებდ კცისა ხ მოქმედებითსა სარკუმელთათ ჩნდად ზედ შემოს-
რულად ითნებს არა უკუს არსობჱსა და მყოფობჱსა კცისასა
გამასრულებელდ ად წარმართებისათს ბ ნებითა ცნობჱთა მხედ-
ველობისა შემწედ ვინაცა მცირეთა კცთა მრ და მხოლოდ რლთა
იფილასოფოსეს მოქმედებითისა გ ნბისა ქონბჱსა დაამტკიცებს:.

ხ პლატონ¹⁾ არა ჰზრობს თქმდ თუ კცი არს თად მრჩო-
ბლთაგნ სლისა და სხეულისა ად სლსა სხეულისა ესე ვრად
მპერბლდ ღირს შუსნიერად მეოცნე კცისათს ამის მრ მომაქ-
ცევს ჩნ სლისა მხოლოსა ღთაებრიობჱსა ზა და ზრუნვასა
რნ სლისა²⁾ ჩნდა ყოფად მრწმუნებელნი მხოლოდ სლისა
კეთილთა ესდევდეთ სათნოებჱთა და კთლდ მსახურებჱსა. და
არა³⁾ სხეულისა გულის თქმანი შევიყუარნეთ, ვითარ არა კაცი-

***) Прим. текста: დაისწველე რლ არისტოტელი ორ სზედ იტყვს
გ ნბისათს ძლითისა და მოქმედებლისა. და ძლითისა ყთა კცთათს
დაამტკიცების ზ მოქმედებითსა ოდენ შთთს ძლთა იფილასოფოსეს ზ
თუ რა არს ძლითი გ ნბა და რა მოქმედებითი აწ ცან ძლითი უაზ
არს ძლ შესაძობლ იყს ყფდ და არა იყს წრმოჩენილ ვა რა კუზრცხი
ქათმად. და მცირე ყრმა შმა კცად და არ:.

1) Прим. текста: და ზ პლატონ არა სთნავს ორთგნ შემტკიცბა
კცისა სლსა და სხეულთგნ ად ვა უსდთოესი ესრეთ აღმოაჩენს ვდ
არა ღირს რსო რამცა სხეული სლსა ად ვა რა მფშსა. სამეფშსა შეესბა-
მის და სახუროვნოთა ჭურჭელთა ხუროსა მრთ ეგრთვე სლსა სხეულთა
მრთ ყნვე ნაქმდთა ვრებჱსა სლისა მრად აღმოაჩენს და სხეულთა ვა
შეესბამთა მისდა საუფლოდ იტყვს ვა უმეტეს ყთასა მესაღმთოე:.

2) Прим. текста: ჩნდა ყფდ სლი ესე იგი არს რა უკდავად არსბი-
თა იყოს და მის მრხი კთილნი ჩნდა მოიზიდვოდინ ჩნდად:.

3) Прим. текста: და არა შეყვრება სხეულბრივთა გლის თქმათა
ემცნო პლატონის მრ ვა არა კცისათა ად ძლ ცხველისათა ვა არს
ჟარნი ცხენი ძაღლი და სხნი უტყუნი ად კცი კმატს ცხოვლსა არს მის
შრ ცხოველიცა და სიტყუერი სლი აწ უწოდს კცად სლსა ოდენ პლა-
ტონ ესე იგი არს მს ოდენ რნიცა სიტყუერად ცხენდბოდეს ვინცა უტყად
ცხვრბდნი არა იჩინნა კც წოდებად ვინცა გლის (вдѣсь описывается
примѣчаніе въ нашемъ спискѣ; дальнѣйшія слова беремъ изъ другихъ
списковъ)..ვერ(въ № 339 ევერ) ღირსნი ძლ ჩნ შსისა უტყუსა ცხოვე-
ლისნია და შდლა თუ დაერთოს სლთანია ვა იგი სიტყუა და სიბრძნე და
სთნბნი ძლ სლისნი არნ და მერმელა სხეულთანიცა:.

სანი. ნანდვლ უკუპ და კც არს ად პდ უკუპ ცხოველისნი
ზ კცისანი. შდლა ვინთგან ცხოველცა არს კცი, კდ უკუპ უფლე-
რივად სხეულთასა სლი ყლთა კცთაგნ აღსარებულა რ
ამისგნ ვა ორლანო¹⁾ მიდრკების სხეული საცნაურ უკუპ ჰყოფს
სიკდილი რ გნეშოროს რდ სლი ყდ უდრეკად და უქმად
ჰგიეს სხეული. ვრ რდ კელოენისა გნშორებდსა მიუდრეკელად
ჰგიეს ორლანო²⁾ რ საცნაურ არს ვდ და უსულოთაცა ეზია-
რების და უტყუთა ცხოველთასა თანა აქუს ცხოველობისა და
სიტყუერთასა თანა მიუღიეს გაგონებისა რ ეზიარების³⁾ უსუ-
ლოთა ვე მე სხეულითა და ოთხთა ასოთაგან შეზავებითა რ
ნერგთა ამითცა და მოზარდობისა და მთესველობისა ძლითა:-

Конецъ: ხ თუ ვისმე უსამართლო უჩნდეს წთა კცთა
სხთა ცხრებისთს სიკვდილი: იუწყონ რლ ესე საწვთოჲ სტა-
დიონი არს და სალუაწოჲ სათნბთა რ რდოზომცა დიდ იყე-
ნენ ტკივილნი: ეგეზომცა და ნაცვლის გებანი: ამისთსცა და
პაელეს ბევრეულთა შეუნდო შთაჭრად ჭირთა რა სრლ და
უმეტესი მიიღოს ძლევისა გვრგვნი. რ ყლი კეთილ მრთლიე
იქნების სქმე გნგებისა და ესე რლ კთლ და კამსისაებრ იქმნე-
ბის ვრ იგი ჯერ უჩნს ღთსა ყრვე ორი ესე: ჰაზრი იკმაროს
ვინმე ყთა შრ აღსარებლი მართლიად ვინდვე იჰაზროს:
ვდ ერთი არს კთლ და ბრძენ ღრი რისითსცა ამითა რლ
კთლ ვემე არს გნმგბლცა იყოს: ხ ამ....*) **Изъ записей**

¹⁾ Прим. текста: ვა ორლანო ესე იგი არს ჭურჭელნი რ ოდეს
გნეშოროს ხურო სახუროვნოთა ჭურჭელთა და უქმად და უდრეკად ეგრეთვე
ოდეს გნეშოროს სლი სხეულთგნ უქმ და უნაწილო იქმნბან მოქმედებისაგნ:-

²⁾ Прим. текста: საცნაურ არს ზიარ უსულოთა ვრ ქენითითა და
ჰპერითა ცცხლითა ად სლითა და უგრძნაურთა თქმითა და ძლითა რ
გრძნობადთა სხეული მგრძნობელობითა და ანგზთა სიტყუერებითა მიმო-
გონებითა:-

³⁾ Прим. текста: დანიშნე თუ რითა რთა შყუთგნ ეზიარების კცი.

*) На этомъ словѣ обрываются все три рукописи, которыя дошли до насъ. Кромѣ указанныхъ въ приведенномъ отрывкѣ знаковь прени-
нанія, нѣкоторыя буквы словъ имѣють еще надстрочные знаки въ видѣ
запятой съ тупымъ концомъ внизъ. Они, вѣроятно, замѣняютъ ударенія
греческаго языка, несвойственныя грузинскому.

поздней рукою отмѣтимъ запись на первой страницѣ круглымъ вхедрули: ქ. ცხე: 5ემესიო: ვახტანგისა: არის და ლთმა: კეთილად: მოაკმაროს. „Эта книга Немесин принадлежит Вахтаугу. Богъ да дастъ счастливо пользоваться“.

128 (— 339). О природѣ человѣка Немесин, архіепископа Эмезійскаго, рукопись въ 21×16 сантиметра, писана на хорошей вощеннѣй бумажѣ красивымъ строчнымъ хуцури и черными чернилами. Оглавленія и нѣкоторыя примѣчанія писаны кинноварью. Пагинація означена по тетрадамъ заглавными хуцури; въ каждой тетради по 8 листовъ. Всѣхъ тетрадей 16. Картонный переплетъ обтянутъ темно-зеленой кожей. Флигранью бумаги служатъ: корона съ виноградною кистью и трилистникъ съ длиннымъ стеблемъ и другими знаками. Даты нѣтъ, но рукопись, судя по письму и матеріалу письма, XVІІІ вѣка. Текстъ начинается и кончается такъ же, какъ и въ предыдущей рукописи, стало быть, рукопись дефектна, но дефектность не происходитъ отъ потери листовъ въ концѣ рукописи, какъ это наблюдается въ предыдущемъ спискѣ, а отъ того, что дефектенъ былъ оригиналъ, откуда списали нашу рукопись. Описываемая рукопись принадлежала Мингрельской библіотекѣ, она только и была извѣстна со времени Броссе. Владѣлецъ рукописи, извѣстный библіофилъ и владѣтельный князь Мингреліи, Давидъ Дадіани, снабдилъ ее собственноручною записью на особомъ листѣ, въ которой заявляетъ, что онъ не находитъ словъ для восхваленія переводчика книги, ученика Ефрема и Арсенія, Іоанна (Петрици), которому столь многимъ обязаны сыны его родины, и потому предпочитаетъ молчать, а сѣтуетъ только на то, что конецъ этой книги и многое другое безвозвратно пропали. ზისალმრთოვ ფილოსოფოსო იოანე, მსურველსა შენის კების ძნობისასა ვერ ძალმელეა ჰპოვნა კების ღირსთა ლექსებთა, თჳნიერ შემ-

დგომისა: ზი განმწაფულო ეფრემისა და არსენისაო, რაედენ თანამდებ ვართ ძენი მამულისა შენისანი შენდავე მომართ. ესდუმ, ვინა ღუმილი სათანადოებს, ოდეს საგანი ძალთა გამო-თქმისათა დაუზეედების. მტირალი უკმოუქცეველად დანაკარგთა ამის წიგნის ბოლოთა და სხვათაცა: დავით (последнее слово вязью). Книга Немесія „О природѣ челоуѣка“ сохранилась еще въ одномъ сборникѣ, описаніе котораго мы вслѣдъ за этимъ приводимъ.

129 (=1358). Сборникъ разныхъ статей, рукопись на бумагѣ, въ 30×20 сантиметра, въ ободранномъ картонномъ переплетѣ, перекрытомъ черною кожею, заключаетъ въ себѣ 291 листь. По матеріалу и характеру письма сборникъ можно раздѣлить на три отдѣльныя, разновременныя и разнохарактерныя рукописи, которыя были переплетены вмѣстѣ въ 1825 г. нѣкіимъ Іесе, вѣроятно, по приказанію владѣльца, извѣстнаго бібліофила, Григорія Церетели, въ бібліотекѣ котораго сборникъ значился подъ № 96. Въ составъ разбираемаго сборника входятъ слѣдующія произведенія:

1) Мученичество св. Димитрія, празднуемое 26 октября. თუძსა ოკტომბერსა კჳ-სა წამება წმიდისა და დიდებულისა მოწამისა დიმიტრისი (листы 1—3). Начало:

მას ჟამსა უსჯულომან მეფემან მაქსიმიანე დაიმორჩილნა გუთნი და სავრამიტელნი, და მოვიდა თესალონიკელთა ქალაქსა, და მუნ იყოფებოდა, ხოლო კაცი იგი იყო მსახური ეშმაკთა და მბრძოლი ღრთისა, და შთაერდომილი სიღრმესა საცთურისასა, და განეფინა მაშინ ყსა ადგილსა საცთური იგი კერპთ-მსახურებისა, რლი პატივ-იცემოდა ყთა მზ, რ იდევენებოდეს მორწმუნენი ქრისტეს ძისა ღრთისანი მსახურთა მათ მიერ კერპთასა, რ უწყალოდ მოსწყუბდდეს უსჯულონი იგი მოწაფეთა ჭტისა სიბრძნისათა: რ მათ ჟამთა შინა ბრწყინვიდა ნეტარი ყდ ქებული წმიდა დიმიტრი მონა ჭტისა ღრთისა და მაცხოვრისა ჩუპნისა იესო ქრისტესი, და გამოაცხადებდა თავსა თჳსსა

ქრისტეანედ ყთა ერთა შს, რ არა ეშინოდა მას უსჯულოსა მის მეფისა, არცაღა მრავალფერთა სატანჯუპლთა მისთაგან, რ აქუნდა მას ცხოვრება წა და უბიწო, კაცი წარმატებული ყსავე სათნოებასა შა სიყრმითგან მისით და მიწთომილი საზომსა დიდსა. **Конецъ:**

და ესრეთ წარვიდა პერმინოს, და აღაშენა მუნ ტაძარი წმიდისა დიმიტრისათს, მახლობელად ტაძრისა კეთილად მძლისა მოწამისა ანასტასიასსა, და მუნ დადუა ლუსკუმასა შა სამოსელი იგი წმიდისა მის; რ მრავალნი სასწაულნი და საკვირელებანი ჰქმნა, სადაცა გზასა ზედა მიეახლის სამოსელი იგი წმიდისა მის, და რომელსაცა აღგილსა დადგის იგი, და ტაძარი სავსე იყო დიდებითა და იქმოდა სასწაულთა მადლითა და წყალობითა და კაცთ-მოყუარებითა უფლისა ჩნისა იესო ქრისტესითა, რლისა არს დიდება და სიმტკიცე თანა მამით და ყდ წით სულათურთ აწ და მდის და უკი უკე ამინ.

2) Мученичество св. Раждена, который былъ замученъ персами въ царствованіе грузинскаго царя Вахтанга Горгаслана въ Карталинѣ, въ селеніи Цроми, и память о которомъ празднуется 3 августа. თჳსსა აგვისტოსა გ: წამება და ლუაწლი წმიდისა დიდისა მოწამისა რაჟდენისი, რლი იწამა ჟამთა დიდისა მეფისა ვახტანგისათა სპარსთა მიერ ქართლს, სოფელსა შა წრომს (листы 3—8). **Начало:** მოწაფეთა ჰესენებითა, ვითარცა იქმნა განძღობა ღთის მოყუარეთაგან და მარტვილთა მოყუარეთა, რ მოწამენიცა განუქლომელთა სიყუარულითა მათისათა მოტყინარე იყუნეს უმძაფრეს ცეცხლისა: ამისთვისცა ახოვნად შეჰკადრეს ფიცხელთა სატანჯუპლთა და ძვირ-ძვირადთა სიკუდილთა.

Конецъ: და მიიწინეს ნიქოზს და მუნ დაჰკრძალნეს დიდითა დიდებითა და პატივითა სამგზის სანატრელისა მის გუამი და დღესასწაული შეენიერი შეუმზადეს, თთჳსსა აგვისტოსა სამსა, დღესა წამებისა მისისასა, რ შდ ამისსა, ვითარცა აწვევდა სურვილი მოწამისა მეფესა მას ღთის მსახურსა, ტაძარი შუბნიერი აღაშენა ციხესა შინა უჯარმოსასა სახელსა შა წმიდისა რაჟდენისა, და ესრეთ სხუა ეკკლესია მისი ველსა შა უჯარ-

მოსასა, რწლსა სამგორობით უკმობენ, სადიდებელად ყდ ძლიერისა ღთისა სამებისა ერთ-ლთაებისა, განუყოფელისა და შეურევენელისა მამისა და ძისა და ყდ წმიდისა სულისა, რწლსა ჰშეენის ყი დიდება აწ სამარადისოხსა და დაუსრულებელთა მათ საუკუნეთა უკუნისამდე, ამინ.

Эти двѣ статьи написаны скорописью мхедрули конца первой четверти XIX вѣка на сѣрой бумагѣ, филигранью которой служатъ: въ одной половинѣ листа геральдическая лилія, въ другой буквы Я. Ф. С. Я. Я. и 1821 годъ.

3) Изложение или Номоканонъ Іоанна Дамаскина, переводъ Ефрема Младшаго. გარდმოცემაჲ თქმული წმიდისა მამისა ჩუენისა იოანე დამასკელისაჲ (лист. 8—38). Это произведение написано на старой, плотной бумагѣ строчнымъ красивымъ церковнымъ письмомъ съ киноварными оглавленіями, въ два столбца; въ каждомъ столбцѣ по 30 строкъ; письмо по палеографическимъ признакамъ не позднѣе первой половины XVIII вѣка. Филигрань бумаги: въ одной половинѣ листа три полумѣсяца, въ другой знаки, напоминающіе буквы Р. А. Въ началѣ разбираемаго произведенія приведены оглавленія. Всѣхъ главъ 150. Изъ нихъ 50 главъ, заключающихъ въ себѣ философскіе трактаты, выдѣлены особо. Въ нашей рукописи сохранился только текстъ этихъ 50 главъ, причѣмъ конецъ текста 43 и 44—50 главъ добавлены потомъ тою же поздней рукою, которой писаны первыя двѣ статьи рукописи. Приведемъ это оглавление:

ზანდუკი და შესაკალი წიგნისა ამის, რწლსა ეწოდების გარდა-
მოცემაჲ თქმული წდისა მამისა ჩუნისა ინე დამასკელისა:.

ა. ნამდკლვე ჭტისა არსებისათს და შემთხუპვიითისათს:.

ბ. ნთესავისათს ნათესავონისა: და სხისა სზოვანისა:.

გ. გწუკუპთელთათს:.

დ. არსებათა გწფენისათს:.

ე. თითო სხისა გწყოფილებისათს:.

ვ. შემთხუპვიითისათს:.

- ზ. თვისათს:.
- ც. შესმენითა სიტყათს:.
- თ. ერთ სწელთა და თა მოსახელეთა შესმენათათს:.
- ი. ნართაულთათს:.
- ია. თუ რაჲსა შა არს შესმენაჲ:.
- იბ. გუამისათს და გუამოენზისა და უგეამოჲსა:.
- იგ. არსებისათს და ბუნებისა:.
- იდ. გნყოფათათს:.
- იე. პირველობისათს ბნზისა:.
- ივ. გნსაზღვრებისათს:.
- იზ. თანა მოსახელეთათს:.
- ის. ერთ სწელთათს:.
- ით. მრვლ სწელთათს:.
- კ. სხთა და სხთა სწლოთს:.
- კა. სწელ ნართაულთათს:.
- კბ. ათთა მთ თს ნთესეოანთა ნთესეთა:.
- კგ. თანა მონათესეთა და თა მოსწელეთათს:.
- კდ. რასაშინაობისათს:.
- კე. მერმეცა არსებისათსვე:.
- კვ. გუნებისათს:.
- კზ. შესახედავისათს:.
- კს. გუამისათს:.
- კთ. პირისათს:.
- ლ. ერთგუამოენზისათს:.
- ლა. უგუამოსათს:.
- ლბ. არსებისა ნთესეოანად გნყოფისათს:.
- ლგ. თითო სახისა გნყოფილებისათს:.
- ლდ. თვისებისათს არსებისა და მძლრბისა:.
- ლე. ერთ ნათესეთა და ერთ სწთათს:.
- ლვ. რაოდენისათს და რაოდენობისა:.
- ლზ. ვისსა მიმრთთათს:.
- ლს. რომელობისათს:.
- ლთ. ქმნისათს და ვნზისა და მდებარეობისა:

მ. სადაობისათჳს:.

მა. ოდესობისათჳს:.

მბ. ქონებისათჳს:.

მგ. წინა აღდგომითათჳს:.

მდ. წესისათჳს და მოკლებისა:.

მე. ჰლისათჳს და უკნსკნდლისა:.

მვ. მყის თანადისათჳს

მზ. მოძრაობისათჳს:.

მშ. ქონებისათჳს:.

მთ. წრთქუმისათჳს და უკუთქმისა:.

ნ. საზღურისათჳს და წინადაწესებისა და შემოკრებისა:.

ხოლო ამათ შეუდგან ურიცხენი თავნი:.

გწსაზღურებისათჳს ფილოსოფოსობისათა ერთი:.

გუამოვნებითისა შეერთებისათჳს ერთი:.

არსებისათჳს და შემთხუვისა ერთი:.

Далѣе запись переводчика сообщаетъ, что эти 50 главъ, предшествующихъ ста другимъ главамъ духовнаго содержанія, принадлежать философскимъ ученіямъ и слово въ слово переведены имъ съ греческаго языка; другія философскія произведенія не были переводимы на грузинскій языкъ(?), хотя необходимость въ нихъ ощущалась. Іоаннъ Дамаскинъ привлекъ къ дѣлу философскія ученія, какъ необходимое средство, чтобы сыны церкви могли отражать нападки постороннихъ (свѣтскихъ) философовъ ихъ же собственнымъ оружіемъ. Безъ знанія философіи невозможно имъ отвѣчать.

Приводимъ эту запись безъ сокращеній и сохраненія знаковь препинанія оригинала:

ესე ერგასისნი თავნი რიცხუდნი მათ თანა წართაულით თავებითურთ გარეშეთა წიგნთა და საფილოსოფოსოესა სწავლულებისაგანნი არიან, რომელთაჲ დაღაცათუ საქირო იყო დატევენაჲ ენასა ჩუპნსა, ვინაჲთგან სხუაჲ არა რაჲ ოდეს თარგმნილა საფილოსოფოსოთა წიგნთაგანი, არამედ მე დაჭრასა და განბძარვასა წიგნისასა მცირელი ჳირი ვირჩიე, და თქუპნცა ამასვე

გვედრები მკითხველთა და გარდამწერელთა, რათა არა დაუტეოთ ამათი დაწერაჲ, რეცა სიღრმისათჳს უკმარსა გონებელობისათჳს. ვაქებ წესსა საწინასწარმეტყველოთა წიგნთა მთარგმნელისასა, რომელთაგანი მცირედ რაჲ გაიგონების უსწავლეელთა, განა თუ ზოგსრე სწავლულთა მიერ, გარნა სიტყუა სიტყუსა ნაცვალი შედარებულთა ბერძულისა, და ეგრეთე მე დალაცათუ უმრაველესი ამათ თაეთაგანი ჯერეთ ვერ გამიგონებია, არამედ წყალობითა ღუთისათა და მომადლებითა საუფლოჲსა და ცხოველს-მყოფელისა საფლავისათა სიტყუა შედარებულთა ბერძულისა და მართებითი არა აკლს. ხოლო ძალსა სიტყუსასა გულის კმის-ყოფაჲ ესე ზოგად ყოველთა ღუთისაგან ვითხოვთ და შეუორგულბელმცა ვართ, რამეთუ მოვილოთცა, უკეთუ ოდენ მოუწყინებელად ვჭრეკდეთ ზედაჲსზედა (ზაჲს ზა) კითხვითა, და უტკუტლად განგვეღოს კარი გულის-კმის ყოფისა. და დალაცათუ ყოველივე ვერ გულისკმა ვყოთ, გარნა ესე ხოლო სადმე უწყოდით, ვითარმედ ესე ვითარი არს საფილოსოფოსო სწავლაჲ, რომელი იგი აქაცა საჭიროდ საკმარად შემოუღებთ წმიდა იოანე დამასკელსა, რათა ამათ მიერ წინა-აღუდგებოდინ შეიღნი ეკლესიისანი გარეშეთა მათ ფილოსოფოსთა, და მათითავე ისრითა განჭგურემდენ მათ, რამეთუ თჳნიერ ამათ სიტყუათსა სხუტპრ შეუძლებელ არს სიტყუსა-გებაჲ წინა-აღმდგომთა. სიტყუაჲ გვგებდენ, რათა გარეშენი იგი განუკუტთელისათჳს, რომელ არს გუამი, და ბუნებისათჳს, რომლისათჳსცა ჯეროვნად მოუხუჲმან ესე წმიდა იოანე დამასკელსა და ამათითა უკლოვნებითა მოუზღუდაეს ეენაკისა ამის თჳსისა ნაყოფთა შუტნიერებაჲ. ხოლო უშინაგანეს რაჲ ეენაკისა შევიდოდეთ და ტეენებისა მადლთაჲსა განხილვაჲ გუწადოდის, ესე წინასწარ გუტუწყოს ზანდუკისა ამის მიერ, რათა რასაცა პირისათჳს გვკმდეს, მალიად მოვისთლოთ სიტკბობაჲ.

Затѣмъ приведенъ перечень главъ остальной части произведенія Іоанна Дамаскина, но самый текстъ не сохранился въ нашей рукописи. Начало этого оглавленія такое:

ა. თავი პირველი. ვითარმედ არა ჯერ-არს გამოძიება

მ. საღაობისათჳს:.

მა. ოღესობისათჳს:.

მბ. ქონებისათჳს:.

მგ. წინა აღღგომთათჳს:.

მდ. წესისათჳს და მოკლებისა:.

მე. ჰლისათჳს და უკნსკნდლისა:.

მე. მყის თანადისათჳს

მზ. მოძრაობისათჳს:.

მშ. ქონებისათჳს:.

მო. წრთქუმისათჳს და უკუთქმისა:.

ნ. საზღურისათჳს და წინადაწესებისა და შემოკრებისა:.

ხოლო ამათ შეუდგან ურიცხენი თავნი:.

გწსაზღურებისათჳს ფილოსოფოსობისათა ერთი:.

გუამოგნებთისა შეერთებისათჳს ერთი:.

არსებისათჳს და შემთხუვისა ერთი:.

Далѣе запись переводчика сообщаетъ, что эти 50 главъ, предшествующихъ ста другимъ главамъ духовнаго содержанія, принадлежатъ философскимъ ученіямъ и слово въ слово переведены имъ съ греческаго языка; другія философскія произведенія не были переводимы на грузинскій языкъ(?), хотя необходимость въ нихъ ощущалась. Іоаннъ Дамаскинъ привлекъ къ дѣлу философскія ученія, какъ необходимое средство, чтобы сыны церкви могли отражать нападки постороннихъ (свѣтскихъ) философовъ ихъ же собственнымъ оружіемъ. Безъ знанія философіи невозможно имъ отвѣчать.

Приводимъ эту запись безъ сокращеній и сохраненія знаковъ препинанія оригинала:

ესე ერგასისნი თავნი რიცხუბდნი მათ თანა ნართაულით თავებითურთ გარეშეთა წიგნთა და საფილოსოფოსოესა სწაველულებისაგანნი არიან, რომელთაჲ დაღაცათუ საჭირო იყო დატევენაჲ ენასა ჩუბნსა, ვინაჲთგან სხუჲჲ არა რაჲ ოღეს თარგმნილა საფილოსოფოსოთა წიგნთაგანი, არამედ მე დაჭრასა და განბძარვასა წიგნისასა მცირელი ჳირი ვირჩიე, და თქუბნცა ამასვე

გვედრები მკითხველთა და გარდამწერელთა, რათა არა დაუტეოთ ამათი დაწერაჲ, რეცა სიღრმისათჳს უკმარსა გონებელობისათჳს. ვაქებ წესსა საწინასწარმეტყველოთა წიგნთა მთარგმნელისასა, რომელთაგანი მცირედ რაჲ გაიგონების უსწავლელთა, განა თუ ზოგსრე სწავლულთა მიერ, გარნა სიტყუა სიტყსა ნაცვალთი შედარებულთა ბერძელთისა, და ეგრეთვე მე დალაცათუ უმრავლესი ამათ თავთაგანი ჯერეთ ვერ გამიგონებია, არამედ წყალობითა ღუთისათა და მომადლებითა საუფლოჲსა და ცხოველს-ყოფელისა საფლავისათა სიტყუა შედარებულთი ბერძელთისა და მართებითი არა აკლს. ხოლო ძალსა სიტყსასა გულის კმის-ყოფაჲ ესე ზოგად ყოველთა ღუთისაგან ვითხოვთ და შეუორგულბელმცა ვართ, რამეთუ მოვიდოთცა, უკეთუ ოდენ მოუწყინებელად ვჭრეკდეთ ზედაჲსზედა (ზაჲს ზა) კითხვითა, და უსტყუალად განგველოს კარი გულის-კმის ყოფისა. და დალაცათუ ყოველივე ვერ გულისკმა ვყოთ, გარნა ესე ხოლო სადმე უწყოდით, ვითარმედ ესე ვითარი არს საფილოსოფოსო სწავლაჲ, რომელი იგი აქაცა საჭიროდ საკმარად შემოუღებთ წმიდა იოანე დამასკელსა, რათა ამათ მიერ წინა-აღუდგებოდინ შეიღნი ეკლესიისანი გარეშეთა მათ ფილოსოფოსთა, და მათითავე ისრითა განჭურვმდენ მათ, რამეთუ თჳნიერ ამათ სიტყუათასა სხუტპრ შეუძლებელ არს სიტყუა-გებაჲ წინა-აღმდგომთა. სიტყუაჲ გვგებდენ, რათა გარეშენი იგი განუკუტელისათჳს, რომელ არს გუამი, და ბუნებისათჳს, რომლისათჳსცა ჯეროენად მოუხუმან ესე წმიდა იოანე დამასკელსა და ამათითა უკლოენებითა მოუზღუდაეს ვენაკისა ამის თჳსისა ნაყოფთა შუტნიერებაჲ. ხოლო უშინაგანეს რაჲ ვენაკისა შეეღოდეთ და ტენენებისა მადლთაჲსა განხილვაჲ გუწადოდის, ესე წინასწარ გუტუწყოს ზანდუკისა ამის მიერ, რათა რასაცა პირისათჳს გვკმდეს, მალიად მოვისთლოთ სიტკბობაჲ.

Затѣмъ приведенъ перечень главъ остальной части произведенія Іоанна Дамаскина, но самый текстъ не сохранился въ нашей рукописи. Начало этого оглавленія такое:

ა. თავი პირველი. ვითარმედ არა ჯერ-არს გამოძიება

მიუწდომელისა რაჲსამე, რომელი არა სწავლულ იყოს ჩუენდა
წმიდათა მიერ. **Конецъ:**

ქთ. ანტიქრისტესთვის. რ. აღდგომისათვის მკდართასა.

Далѣе предисловіе переводчика Ефрема Мцире:

აჲა ესერა გქონან ასნი თავნი საეკლესიოანი ორმოცდა
ათთა თავთა მიერ საფილოსოფოსოთა გარეშესლულულნი, და
არცა ესენი სრულ არიან უმათოდ, არცა იგინი უამათოდ,
ენაჲცა ვიკადრებ და ვიტყვ: რომელსა ძალი მისცეს ღმერ-
თმან ამათდა გარდაწერად, ესე დაიმარხენ, რათა უკეთუ მოკლე
წინამძღუარი (წინამძღრი) უნდეს, წმიდისა მამისა ეფთვმეს მიერ
თარგმანებული იგი შეიტკბოს, რამეთუ მას მადლითა სულისა წმიდი
საჲთა კელ-ეწიფებოდა შემატებაჲცა და დაკლებაჲცა. ხოლო
უკეთუ ახალი ესე სწადდეს გარდაწერად, მას ამასთანა ნუ გაჰრევს,
ნუცა ამას მასთანა, არამედ უკეთუ ამას დაიწერდეს, ესე ილუა-
წენ, რათა არა რაჲ დააკლოს, არა ხოლო ას-ორმოცდა ათთა
ამათ თავთაგანი პირველით ებისტოლითურთ, არამედ არცალა
ჩუენი (ჩენ) ესე კადრებული და მოზრახული. არა ხოლო შესაეაღსა
ამას ვიტყვ, არამედ კიდესა წარწერილთა თარგმანთაცა, რომელ-
თაგანნი რომელნიმე ზეპირით დაწერილნია და რომელნიმე
ღედისაგან. და ზეპირობისა მიზეზი ესე არს: ენაჲთგან ყოველსა
თარგმანსა უკმს შემატებაჲ სიტყუსაჲ, რეცა განმაცხადებელად
ძალისა, ხოლო მე ვითარცა ყოველთა უნარჩევებსა მიზეზი იგი
და შემდგომად ლუთისა მომცემელი იგი ჩემდა თარგმანობისაჲ,
ბერი ჩუენი, ამას მიბრძანებდის, რათა წმიდისა სიტყუაჲ მარტი-
ვად და შეუზავებელად და შეუხებელად ესთარგმნო, და უკეთუ
რაჲმე ძალისა განმაცხადებელი უკმდეს ჩუენსა ენასა, იგი კიდესა
ზედა აღგილ-აღგილ და შესაეაღსა შინა თავსა წიგნისასა დაწე-
რო. ამისთვისცა ყოველად უჯერო არს ვისგანმე კიდესა წარ-
წერილისა მის თარგმნისაჲ შიგან გარევით დაწერაჲ, არამედ
კიდესა წარწერაჲ, ვითარცა ვისწავეთ ჩუენ ესე ოთხას ოცთა
მათგან წიგნთა თეოდორე (თე) პატრიარქისა მიერ სჯემონ წმიდას
შეწირულთა, რომელთა შინა არა რაჲ ჰრთავს საგალობელი,
თვნიერ ყოველნივე საკითხავნი არიან გარეშენი და საეკლესიოანი

და საჭიროდსა სიტყვსა თარგმანი პატიეთა ზედა წიგნისათა უწერია. ხოლო შეისწავენი და განსაზღვრება განჩინებითურთ, და სამეცნიეროდ ესე არა ოდენ ამას წიგნსა, არამედ ყოველთავე წიკნთა ბერძულთა უწერიან კიდესა, რათა რაჟამს სამეცნიეროსა რასმე სიტყუასა ეძიებდეს ვინმე, აღვილად პოვოს და არა უკმდეს მიმყოვრებული ჟამი, ანუ ყოვლისავე გარდაკითხეაჲ. ხოლო განსაზღვრებასა და განჩინებასა იგივე და ერთი ძალი აქუს, და განსაზღვრებისა თარგმანი თვთ წინა გეპოების საფილასოფოთა თავთა შინა მეთექუსმეტელ თავად.

კვალად ესეცა საცნაურ იყავნ, ვითარმედ არა ჯერ არს, რათა სხვსა ვისგანმე შეკაზმულად ვჰგონებდეთ წიგნსა ამას, ვითარ იგი გუასმიეს სვმეონ ლოლოთეტიისა და სხუათა მეცნიერთა ბერძენთაგან კაზმეაჲ წიგნებისაჲ, გარნა უწყითმცა თუ რომელთა წიგნთა ეგების კაზმეაჲ, ანუ რომელთა ულონოდ არს. რამეთუ იპოოს ცხორებაჲ, ანუ წამებაჲ, ანუ რაჲცა რაჲ ჰამბავი, გინა მოთხრობაჲ სოფლურიითა და უშუპრიითა სიტყვთა აღწერილი, მას სიტყვთ განაშუპნებენ, გარდაჰკაზმენ და მეტაფრას უწოდენ, რომელ არს გარდაკაზმული, და ამასცა მაშინ ჰყოფენ, ოდეს აღმწერელი ჰამბვისაჲ მის ლიტონი კაცი იყოს და არა წმიდათაგანი, ვითარ იგი უმრავლესთა წმიდათა წამებანი თანა დახულომილთა მონათა ვიეთგანმე აღწერილ იყენენ, მას შეჰკაზ(მ)ვენ ესე ვითარითა სიტყვთა, რომელი მასვე პირსა იტყოდის და არა შეჰმატებდეს, არცა დააკლებდეს საქმეთა. ხოლო წმიდათა თქმულსა და მართლ-მადიდებელთა მამათა აღწერილსა ვერ ვინ იკადრებს შეხებად, ვითარცა წმიდასა სახარებასა და ებისტოლეთა პავლე მოციქულისათა, რაოდენცა ლიტონითა სიტყვთა აღწერილ იყოს, ბრძენთა და მართლ-მადიდებელთაგან ვერვინ შეეხების, არა თუ ვინმე იყოს სულელ უფროდსა მწვალებელ და ვანვრომილ ეკლესიისაგან.

ამას ყოველსა თანა ესეცა საცნაურ იყავნ, ვითარმედ წინამძღუარი სახელად წმიდისა ანასტასი სინელისა თქმულთათჳ მინახავს ბერძულსა შინა, ხოლო ამის წიგნისათჳ არასადა,

თვნიერ ქართულისა. ამისთვისცა ესრეთ ჯერ-უჩინდინ სიწმინდესა თქუენსა, რათა, ვითარ იგი ზედა წარწერილსა ამისსა შინა ითქმის, გარდაცემა უწოდდეთ წიგნსა ამას, რომელი იგი ბერძულსა შინა ესრეთვე წარწერილ არს, და წინამძღუარ მასვე წმიდისა მამისა ეფთვმეს თარგმნილსა სახელებდობდენ, რამეთუ თვთ იგი ამისგანვე გამოკრებული არს. ხოლო ესე არა უწყი, თუ თვთ მამასა ეფთვმეს გამოკრებია, ანუ ბერძულად ესრეთ უბოვნია, რამეთუ სხუანი წიგნნი გამოკრებულნი, ვითარ იგი არს „მარგალიტი“ და „ყუავილ-კრებული“ და სხუანი მსგავსნი მათნი, ბერძულად ეგრეთვე გამოკრებულნი არიან.

ამის ყოვლისა თანა მრავალ ქამ უგულვებელს ქმნილსაცა ბრძანებასა აწლა აღსრულებისათვის თავს-იდევით და მომიტევეთ მცირედ განგრძობაჲ სიტყუსაჲ, რამეთუ ვიდრეღა იგი ჯერეთ ჩუხნთანა იყო ნეტარი იგი და ყოველად რჩეული მოღვაწეთა შორის ბერი იოანე ფარაკნელი, მან მოწლედ გამოიკითხა ჩემგან და მიბრძანა ამათ პირთათვის: ვინაჲთგან პირველთა მათ თარგმანთა არა რაჲ ელუაწა წერტილითა გაკუპთისათვის საკითხავთაჲსა, ამისთვისცა ზეპირით უკმა და გაკუპთაჲ ყოველთა სახელოვანთა მკითხველთა. ხოლო ბერძულად არა ესრეთ არს, არამედ ესოდენ მისანდობელ არს წიგნები მათი მართლად გაკუპთილობისათვის, ვითარ ჩუხნი საგალობელი, რაოდენი დიდისა მის მნათობისა გიორგი მთაწმინდელისაგან თარგმნილ არს. ამისთვისცა მე ძალისაებრ ჩემისა არა უგულვებელს მიქმნიეს, არამედ ყოველივე ჩემ მიერ თარგმნილი წიგნი ერთ წერტილად და ორწერტილად, სამწერტილად და ექუს წერტილად გამიკუპთია: ერთ წერტილი უკუპ მცირედ სასუჴნად, ორ წერტილი გასაკუპთელად სიტყუსაჲ, და სამ წერტილი დიდად სასუჴნად, და ექუს წერტილი სრულად (სრ) დასაბოლოებელად და ახლად დასაწყებელად სიტყუსა: . . არს ოდესმე იშვთ (=იშვათ), რომელ არა დასაბოლოებელად ზის ექუს წერტილი, არამედ კმისა საქცეველად ოდენ, რომელი ესე მეტაჴრასთა შინა უფრო იპოვების, რაჲმს მოწამე მსაჯულისა მიმართ მეტყუჴლობდეს და მყის ლუთისა მიმართ ცვალოჴს მეტყუჴლებაჲ, ესე ვითარსა მას აღვილსა

ექუსი წერტილი უზის, არა რათა დააბოლოოს, არამედ რათა კმაე იქციოს მკითხველმან.

აწ უკუტ აღრე გამოკითხული კეთილისა მის გულის-კმის-მყოფისაგან და ჩემ მიერ მისდა თხრობილსა აქა დაწერად ბრძანებული აწლა ვიძულე დაწერად, რამეთუ უფროაჲს ყოველისსა სარწმუნოებისა და ლუთის-მეტყუტლებისათჳს თქმულთა წიგნთა შინა საკმარ არს კრძალვაჲ მკითხუტლისაგან და მწერლისა და მსმენელისა.

გვედრები უკუტ, რათა წერტილი შეიკრძალოთ და მე ყოველივე ცთომილებაჲ მომიტეოთ და ლოცვა ჰყოთ პირველ მოკსენებულთა მათ მამათა ბერისა საბაჲსათჳს, რომელი იყო შემდგომად ლუთისა მიზეზი და მომცემელი ჩემდა თარგმნობისაჲ, და მლუდელისა გაბრიელისათჳს, რომლისა ბრძანებითა და ლოცვითა მოსცა ღმერთმან წმიდაჲ ესე წიგნი ყოველთა ნათესაჲსა ჩუტნსა: . . ამათ ყოველთა თანა მე შემიწყალოთ უსასყიდლოთ, და ითხოვეთ ლუთისაგან მოტოვებაჲ ურიცხუთა ბოროტთა ჩემთა და თქუტნმცამცა გიპოვნის წყალობაჲ დღესა მას სასჯელისასა მრავალ მოწყალისა ლუთისაგან, რომლისა არს დიდებაჲ და სიმტკიცე და ძალი აწ და ყოველთა საუკუტნეთა უკუტნისამდე, ამინ“.

Въ указанномъ предисловіи Ефремъ Младшій просить не смѣшивать этого произведенія съ краткимъ „Путеводителемъ“ св. Евѳимія и не убавлять ничего при перепискѣ ни отъ 150 главъ съ первой епистолией, ни отъ предисловія, ни отъ примѣчаній, изъ которыхъ одни добавлены имъ, другія принадлежали греческому оригиналу. Не слѣдуетъ также вносить эти примѣчанія въ текстъ, а нужно помѣщать всегда на поляхъ, какъ это можно усмотрѣть въ 420 греческихъ рукописяхъ, пожертвованныхъ патріархомъ Теодоромъ монастырю св. Симеона.

Нѣкоторыя житія святыхъ и другіе рассказы, говоритъ Ефремъ, подвергаются украшенію или литературной обработкѣ церковными писателями. Такъ, напримѣръ, извѣстны

литературныя обработки Симеона Логофета и другихъ греческихъ ученыхъ, по это дѣлается тогда, когда авторами рассказовъ или житій являются простые люди, а не святые и ученые. Напримѣръ, житія многихъ святыхъ мучениковъ были сначала написаны вульгарнымъ языкомъ рабами. Такия житія подвергаются перифразированію (украшенію), и такимъ образомъ обработанныя называются метафрастами. Но до твореній святыхъ и православныхъ отцовъ никто не смѣетъ прикоснуться, какъ, напримѣръ, до Евангелія и посланій апостола Павла, кромѣ развѣ сумасшедшаго и еретиковъ, отдѣлившись отъ церкви. Творенія же Іоанна Дамаскина такой обработкѣ не подвергались, какъ написанныя святымъ мужемъ.

Вмѣстѣ съ этимъ нужно знать, продолжаетъ Ефремъ, что „Предводителемъ“ въ греческой литературѣ называется сочиненіе св. Анастасія Синайскаго, но не эта книга, которая на греческомъ языкѣ носитъ названіе „Изложенія“ (Ἐκδοσις). „Предводитель“ Евѳимія есть сокращенная передача этого сочиненія, но я не знаю, сократилъ ли его Евѳимій или въ такомъ видѣ нашелъ греческій оригиналъ. Такого рода выборки на греческомъ языкѣ составляютъ книги, извѣстныя подѣ названіемъ „Жемчугъ“, „Собраніе цвѣтовъ“ и другія.

Кромѣ того, говоритъ нашъ переводчикъ, достойный подвижникъ Іоаннъ Фаракнели, пока былъ съ нами, понуждалъ меня снабдить текстъ этой книги знаками препинанія (чего не было въ первомъ переводѣ), какъ это принято въ греческомъ языкѣ и соблюдено въ переводахъ канонѣвъ (цѣсповѣній) Георгія Святогорца. И вотъ, во всеѣхъ своихъ трудахъ, замѣчаетъ Ефремъ, я употребляю для знаковъ препинанія точку, двѣ точки, три точки и шесть точекъ (:· ··): точку—для небольшого отдыха, двѣ точки для отдѣленія словъ, три точки для большаго отдохновенія, а шесть

точекъ въ концѣ законченной мысли и передъ новой строкой. Послѣдній знакъ въ рѣдкихъ случаяхъ употребляется и для измѣненія интонаціи голоса. Это большею частью бываетъ въ метафразахъ, когда, напримѣръ, мученикъ обращается съ рѣчью къ судѣ.

Въ заключеніе Ефремъ проситъ сотворить молитву для него и для монаховъ Савы (Саввы) и Гавріила, которые понудили его къ переводу этой книги и которые являются виновниками появленія ея на грузинскомъ языкѣ.

Далѣе приводится письмо Іоанна Дамаскина къ маюмскому епископу Космѣ, которое начинается такъ:

იწროებაჲ უკუს გონებისაჲ და უღონოებაჲ ენისა ჩუენისა უწყოდე...

Начало текста:

ნამდვლვე ქეშმარიტისა არსებისათჳს და შემთხუსვითისათჳს. თავი პირველი.

არსობაჲ ზოგადი სახელი არს ყოველთა არსთაჲ და ესე სახელი არსობისაჲ განიკუსთების ქეშმარიტ არსად და შემთხუსვითად. არსებაჲ უკუს არს საქმე თავით თჳსით სრული და არა რაჲსა მოქენე.

Конецъ стараго текста:

ხოლო შუეა განყოფილთა მათ შუეა კედელთა და განმწვალებელთა საქმეთა, რომელთამე აქუს სახელი:

Конецъ добавленнаго потомъ текста:

და ვითარ ცხენისაგან და ვირისაგან კერძო ვირი, რამეთუ არცა ცხენი, არცა ვირი არს, ანუ იწოდების, არამედ სხვათაგან სხუა, და არა სრულისა მათგანისა, რომელთაგან შეიზავა დამკუსლი შეურევენელად და უქცვევლად, დიდება ღმერთსა სამსა და ერთსა.

На поляхъ имѣются многочисленные примѣчанія и разъясненія словъ. Часто указывается, какое греческое выраженіе передано по-грузински тѣмъ или другимъ словомъ.

Переводчикъ несомнѣнно зналъ и по-армянски. Это видно изъ слѣдующаго примѣчанія (л. 21):

„შეისწავე: ვითარმედ „ლექსი“ ღრმასა სიტყუასა ჰქვან წიგნურსა, რომელსა სოფლურად ნაცვალი სხუად აქუნდეს, და ესე ვითარსა მას სიტყუასა სომხურად „ქერაკანი“ ჰრქვან, ხოლო ქართულად არ ვიცი“.

„Разумѣй, что „лекси“ есть названіе книжнаго (литературнаго) слова, которое въ простонародномъ имѣетъ другое названіе. Такое слово по-армянски называется „кераканъ“, а по-грузински не знаю, какъ называется“.

Старый литературный языкъ теперь у армянъ называется грабаромъ.

4) Шестодневъ Василия Великаго въ переводѣ Георгія Мтацминдели. „ექუსთა დღე დიდისა ბასილისი“ (л. 45—141). Статья эта писана на толстой сѣрой бумагѣ круглымъ письмомъ мхедрули съ начальными буквами заглавнаго хуцурп. Чернила черныя; оглавленія писаны киноварью. Филигранями бумаги служатъ три полумѣсяца. Текстъ 114—119 и 141 страницъ добавленъ потомъ скорописью мхедрули: Заглавіе и начало статьи: თქმული წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩვენისა დიდისა ბასილასაი. თავი პირველი. სიტყვისა მისთვის ვლ დასაბამად ქმნა ლთმან ცა და ქუეყანა.

რომელსა ენებოს დასაბამისათვის სოფლისა მითხრობად დასაბამად ხილულთა ამათ შემკობისა. ესე ვითარისა სიტყუსა შეენის დაწყებად რ ცისა და ქვეყანისა დაბადებისა ჰნებაეს უწყებად რი იგი არა თუ თავით თვისით წარმოიჩინა. ვა იგი ვიეთმე ეოცნა აღ ლთისაგან მიიღო მიზეზი დაბადებისა:

Конецъ добавленнаго текста, заключающій въ себѣ послѣсловіе переводчика: დაესრულა ექუსთა დღეთა წმიდისა ვასილისა ბრწყინვალედ და ლუთივ შუსნიერად მადლითა სულისა წმიდისათა. ეინ სწერდეთ ნუსხასა ჩუპნსა, ნუ ესრეთ ჰსწერთ. ვითა ჩუპნსა ნუსხასა, რამეთუ ჩუპნ პირ-უტყუ ვართ და სავსე ყოვლითა არა წმიდებითა, გარნა ესრეთ ჰსწერთ, ვითარმედ ახლად აღეწერა

წმიდასა ვასილს, რამეთუ ჭეშმარიტად დაღაცათუ მწიკულებანი კელი ჩუპნი ნუსხვიდა და სთარგმნიდა, გარნა თვით იგი იყო მნუსხველ და თარგმანი, თუ არა ჩუპნგან ამისი ჭვირობაცა შეუძლებელ იყო, არა თუ თარგმნაჲ. და აწ წმიდანო მამანო, ღმერთმან გარწმუნოს, ჩუპნთჳს ლოცვა ჰყავთ, და ვითა ჰპოვოთ, ეგრე დასწერეთ, და თუ რაზომნი ღვაწლნი გვინახავნ ამისსა თარგმანსა, იგი ღმერთმან იცის, რამეთუ აურაცხელად ღრმა არს და შეუკადრებელი, და ღმერთმან იგი პირველნიცა თარგმანი აკურთხენ: დიდად კელი აღმიპყრეს.

ესე ანდერძი წმიდისა მამისა ჩუპნისა გიორგი მთაწმინდელისა არის. ნუ თუ უმეცრებით სხვისა ვისიმე გეგონოსთ ვისმე, რამეთუ მისდამდე ესე წიგნი არა გამოჩენილიყო ენასა ჩუპნსა, არცა ყოფილა.

5) Продолженіе или пополненіе Шестоднева Василия Великаго братомъ его Григоріемъ Нисскимъ. „წმიდისა და ლუთით შიმოსილისა მამისა ჩვენისა გრიგოლი ნოსელისა ეპისკოპოსისა, ძმისა წმიდისა დიდისა ბასილისი, რომელი იგი აკლდა აღწერასა ექუსთა დღეთასა, რომელი იგი წინასწარ თქუა ნეტარმან დიდმან ბასილი და ვინადგან დაბადებისათვის კაცისა დაშთა მას, ესე სრულყო წმიდამან გრიგოლი მალლად და ლუთივ ბრწყინვალედ“ (142—208). Эта статья, какъ и предыдущая, писана круглымъ письмомъ мхедрули XVIII вѣка, но листы 157-158, 175—185, 203, 208 добавлены въ концѣ первой четверти XIX вѣка скорописью мхедрули.

Начало: თავი ა. ძმასა ჩემსა და მონასა ლუთისასა პეტრეს ეპისკოპოსსა გრიგოლი ნოსელ ეპისკოპოსი.

უკეთუმცა მონაგებთა და საკმართა პატივითა ჯერ იყო პატივის ცემა სათნოებითა წარჩინებულთა, ვითარცა იტყჳს სოლომონ ვერმცა იყუნეს ღირს სათნოებად შენთა შეტყუებისა ყოველისა სოფლისა მონაგებნი, არამედ უნდო და შეუსწორებელნი.

Конецъ добавленнаго текста:

არამედ კვალადცა აღვიდეთ ლუთით შემოსილისა მის

მადლისა „რომელითა იგი შეამკო ღმერთმან დასაბამსა კაცი და თქვა, ვითარმედ ექმნეთ კაცი ხატად და მსგავსად ჩვენდა, რომლისა არს დიდება და სიმტკიცე უკუნითი უკუნისამდე ამინ“.

Далѣе записъ:

დიდება და მადლი ღმერთსა. სრულ-იქმნა ექუსთა ღლეთა მადლითა პეტრე მოძღუარისა და ძმისა მისისა გიორგისათა, იქმარენ ღონ ნებისაებრ თვისსა, ამინ.

„Величіе и слава Богу! Оконченъ Шестодневъ благодатью священника Петра и брата его Григорія. Богъ да дастъ пользоваться ему по его желанію, аминь“.

Болѣе древній переводъ Шестоднева Григорія Нисскаго мы имѣемъ въ пергаментномъ Шатбердскомъ сборникѣ Х вѣка. Самъ Георгій Святгорець въ приведенномъ выше послѣсловіи призываетъ благословеніе Божіе на перваго переводчика: ღმერთმან იგი პირველნიცა თარგმანი აკურთხენ.

6) Житіе Николая, архіепископа города Миры, что въ странѣ Ликіи. თუცა დეკემბერსა 3-სა ცხოვრება ნიკოლოზს მთავარ-ეპისკოპოსისა მირონ ქალაქისა, რომელ არს ქუცყანასა ლუკისასა (209—218). Начало: ცხოვრებანი და მოქალაქობანი ღთ შემოსილთა წთა მამათანი მსგავს არიან მაგალითსა მხატვართასა. Конецъ: და იქმნა უკანასკნელი პატივი და დიდება შენი უმეტეს პირველისა, ხოლო იგი აწ სადა მკვდრხარ, უზესთავს არს ბუნებისა ანგელოზთა თანა შეცბად სასუფეველსა ცათასა დგომა წე წისა სამებისა, ქეს იესოს მიერ, უფლისა ჩუწნისა, რომელსა შუწნის ყოველივე დიდება და პატივი და თაყუანის ცემა თანა მამით და სულით წითურთ აწ და მდის და თკუნითი უკწ, ამინ.

7) Толкованіе на апокалипсисъ Андрея, архіепископа Кесаріи Каппадокійской. წისა მამისა ჩუწნისა ანდრეა მთავარ-ეპისკოპოსისა კესარია კაბზადუკიელითა თარგმანება გამოცხადებისა წმიდისა იოანე მახარობელისა, რომელი სთხოვა სხვამან ეპისკოპოსმან და მან მიწერა ესე მას: უფალსა ჩემსა და ძმასა და ჩემთანა-მღუდელსა უფლისა მიერ გახარებ (228—249).

8) О природѣ челоуѣка блаженнаго отца нашего Немесіи, архіепископа Эмезійскаго. „ნეტარისა მამისა ჩუენისა ნემესიოს ემმელ მთავარ-ეპისკოპოსი ბუნებისათჳს კაცისა თავონად თქმული“ (249—281). Кончается такъ же, какъ и предыдущія рукописи. Дефектъ оригинала отмѣченъ рукописью: „აქა დასასრულსა დედანსაცა აკლდა“. „Здѣсь, въ концѣ, недоставало и въ оригиналѣ“. Затѣмъ приводится перечень главъ книги Немесіи, который оканчивается замѣткой:

„ელლადელთ კმათავან გარდამოიცა ესე ქართულად საკვირველისა ფილოსოფოსისა ჩუენისა პეტრიწისა მიერ, იოანედ სახელდებულისა კელლინსა შინა გაენათისსა“.

„Съ еллинскаго языка переведена сія *книга* на грузинскій знаменитымъ философомъ нашимъ Петриціемъ, извѣстнымъ подъ именемъ Іоанна, въ келіи Гелатскаго монастыря“.

9) Повѣсть о безбожномъ Мухамедѣ изманлыянинѣ царевича Баграта мухранскаго. მოთხრობა უღმრთოჲსა მახმედისათჳს ისმაიტელისა (281—287). Начало: ჟამთა უკუს ერეკლე ბერძენთ კეისრისათა გამოსჩნდა მახმედ ვინმე ახალი უუმწვალებელესი უღმრთო და უუსჯულოესი ტომისაგან აზარისა.

10) Краткая исторія Магомета, извлеченная изъ другой исторіи и свѣдѣніе о коранѣ. სტუათა ისტორიათაგან გარდმოღებული მოკლედ ისტორია მახმედისა და უწყება ყურანისათჳს (л. 288). Начало:

მახმედ იშვა მაქასა შინა 550 წელსა შემდგომად ქრისტეს ამალლებისა აბღულა წარმართისაგან და ემინ იუფანისაგან. მახმად მნიშვნელობისამებრ ლექსისა ჰნიშნავს სატრფიალოსა ანუ გულის სათქმელსა არაბულთა მწერალთამებრ.

Статьи сборника: 1,2,6,7,8,9 и 10, равно какъ добавленные тексты въ 3 и 4-ой статьяхъ писаны одною и тою же скорописью мхедрули на одинаковой сѣрой бумагѣ и переписаны безусловно въ концѣ первой четверти XIX вѣка.

Остальныя статьи, безъ сомнѣнія, XVIII вѣка. На послѣднемъ листѣ рукописи имѣются записи Григорія Церетели:

ჩუკთ-სა წელსა მარტის 3-სა ჩემი სამსონ დაიკოდა ომში ოსმალთაგან ქობულეთს ღენერალი ბძანდებოდა კარლ ფეოდორეს ძე ღესსე და პოლკოვნიკი სტეფანე ვასილის ძე ჟიხირიევი. გრიგოლ წერეთელი.

„1829-го года, марта 3-яго, мой *сынъ* Самсонъ былъ раненъ въ битвѣ съ османами въ Коблетѣ. Тамъ былъ генералъ Карлъ Θεодоровичъ Лессе и полковникъ Стефанъ Васильевичъ Жихиревъ. Григорій Церетели“.

Далѣе записъ Григорія Церетели сообщаетъ, что Василій, Григорій и Юаннъ Златоустъ тогда просвѣщали мѣръ, когда по Р. Х. прошло 300 лѣтъ:

ვასილი, გრიგორი და იოანე ოქროპირი მაშინ განანათლებდნ ქვეყანასა, ოდეს განვიდა შემდგომად ქრისტეს ამალლებისა და მოციქულთ ქადაგებისა წელიწადი სამასი. ახ ნეტარ მას საუკუნესა! თ. გრიგოლ წერეთელი.

На бумагѣ, приклеенной ко второй половинѣ переплета, имѣется записъ, сообщающая, что двѣ статьи о Магометѣ соединены вмѣстѣ и переплеть сдѣланъ пѣкѣимъ Иесе 1825 г.

„მე იფქლისა ღვარძლისაგან განსარჩევლად დავსწერე ეს წიგნი ერთად, რათა მახმადიანთა თვისთავე ისრითა ჰსწერდეს ქრისტეანე და რად ერთად შესაკრავი იყო ესე? არამედ მართლმადიდებლობამან ჩემმან მაიძულა, საყვარელნო თანა-მართლ: მადიდებელნო ჩემნო და თანა-მორწმუნენო!

იესე ვარ თქტუსნი თანა-მჭოვარე ჩუკე წელსა“.

Книга Немесіи „О природѣ челоуѣка“, имѣющаяся въ нашемъ сборникѣ, списана, безъ сомнѣнія, съ предыдущей рукописи. Послѣдняя, если не есть копія первой, то во всякомъ случаѣ восходитъ вмѣстѣ съ нею къ одному архигету.

О ПЕЧАТКИ И ПОПРАВКИ.

Стр.	Строка	Напечатано	Слѣдуетъ читать
2	12 снизу	Гиліаревскаго	Гилларовскаго
5	9 —	начала	половины
10	12 сверху	прошу	и прошу
—	14 снизу	сѣдуетъ.	слѣдуетъ
—	5 —	12	15
34	1 —	ბუზუბ	ზუზუბ
53	4 —	—	—
—	3 —	ბუზუბლნი	ზუზუბლნი
69	14 —	от	то
80	10 —	Хупу	Зупу
88	10 сверху	то туда, то сюда	то тамъ, то здѣсь
93	8 —	бѣжать	бѣжали
101	7 снизу	Хупу	Зупу
—	5 —	хуфуйцы	зупуйцы
107	8 сверху	Апокрионы	Апокрифы
114	7 снизу	Болгарію	Молдавію
—	6 —	Болгаріи	Молдавіи
115	10 сверху	болгарскій	молдавскій
132	11 —	Джалилозь	Джалинозь
—	2 снизу	χέλος	χολός
168	9 —	меня на	меня
206	11 сверху	письменныя	писанныя
294	15 —	автора	иниціатора
302	12 —	явленіемъ	явленіямъ
310	12 —	его,	его
335	7 —	ჭკუა	ჭკუა
348	14 —	попорченныхъ	попорченные
365	13 снизу	„Заакіани“.	„Заакіани“
372	6 сверху	Лихачовъ	Лихачевъ

381	10	—	сборникъ	сборникъ
386	1	—	დაიბადა	დაიბადა
394	7	—	P. X.	P. X“.
410	14	снизу	нежеприведенный	нижеприведенный
532	9	сверху	пред-	предь-
541	9	снизу	—	—
551	15	сверху	86 (=552)	86 (=1552)
621	11	сверху	გაგრძელებსათვის	გაგრძელებსათვის

На стр. 2, строка 11 снизу, послѣ словъ: „переводчикъ не указанъ“, слѣдуетъ прибавить: но мы знаемъ, что она переведена Николаемъ Давидовичемъ Чубиновымъ (см. Цагарели. Свѣд. о пам. грузин. письм., вып. III, стр. 13).

Приводимъ разъясненія иностранныхъ словъ, данныя Н. Я. Марромъ въ рецензїи на I вып. (стр. 1—200) этой книги (см. Записки Вост. Отд. Имп. Русск. Арх. Общ. т. XV, стр. 0161—0162):

Андамалудцъ (стр. 108) армян. — *разслабленный*.

Хилти-ხილთი (стр. 132) араб. означаетъ *смѣсь*, а технически четыре влажности (humores) въ человѣческомъ тѣлѣ.

Мухтасаръ (стр. 133) арб. — *сокращенный*, *compendium*, краткое руководство.

Кѣйдуси (стр. 135) араб. = греч. χυλός, лат. hylus — желудочный сокъ.

ОПИСАНІЕ РУКОПИСЕЙ

„Общества распространенія грамотности среди грузинскаго населенія“.

Томъ I.

Вмѣсто предисловія.

Изъ всѣхъ книгохранилищъ, которыя располагаютъ коллекціею грузинскихъ рукописей, въ настоящее время безспорно первое мѣсто занимаетъ библіотека „Общества распространенія грамотности среди грузинскаго населенія“. Она превосходитъ всѣ подобнаго рода собранія въ отдѣльности какъ по количеству, такъ и по разнообразію содержація. Въ ней не мало цѣнныхъ памятниковъ грузинской литературы и вообще грузинской письменности, которыхъ нѣтъ въ другихъ книгохранилищахъ. Библіотека была основана въ 1879 году, по открытіи дѣятельности самаго Общества. Она обогащалась постепенно, благодаря преимущественно пожертвованіямъ. Въ 1887 г. былъ изданъ на грузинскомъ языкѣ первый краткій печатный каталогъ библіотеки, составленный тогдашнимъ секретаремъ Общества Н. В. Мтварелишвили, подъ заглавіемъ: *კატალოგი ქართულთა შორის წერს-კითხვის გამავრცელებელის საზოგადოების წიგნთ-საცავისა. ზირველი საწილი, ქართული განყოფილება. შედგენილი საქმეთ-მწარმოებელის ნ. მთვარელიშვილისაგან. ტფილისი. 1887. გამორემა „წერსკითხვის საზოგადოებისა“*. Тогда въ библіотекѣ было всего около 960 рукописей и печатныхъ грузинскихъ книгъ. Въ настоящее время общее количество рукописей и печатныхъ книгъ, не считая книгъ на русскомъ и другихъ иностранныхъ языкахъ, возросло до 4150. Больше половины этого количества приходится, конечно, на печатныя книги. Новый краткій каталогъ всего собранія составленъ Д. Г. Баричашвили на грузинскомъ языкѣ, издается Обществомъ и скоро появится въ свѣтъ подъ загла-

ვიემ: კატალოგი ქართულთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელის საზოგადოების წიგნთ-საცავისა, შედგენილი დ. კარბიჭაშვილის მიერ. ტფილისი. 1904. „ჭ. შ. წერა-კითხვის გამავრც. საზოგადოების“ გამოცემა № 67.

Настоящий трудъ, первый томъ котораго предлагается вниманію читателей, составляетъ опытъ болѣе или менѣе подробнаго описанія рукописей названной библіотеки. Онъ былъ задуманъ сначала на грузинскомъ языкѣ. Нѣсколько образцовъ были даже напечатаны въ газетѣ „Иверія“ за 1890 годъ №№ 3, 4, 6, 7, 9, 11, 13, 14, 15, 20, 28, 29, 46, 57, 58, 89 и др., но потомъ мы рѣшили издать его на русскомъ языкѣ, чтобы сдѣлать доступнымъ для большого круга востоковѣдовъ, которые не знаютъ грузинскаго языка. До 30 номера рукописи описаны въ порядкѣ ихъ расположенія въ библіотекѣ. Съ 31 номера однородныя или одноименныя рукописи большею частью разсмотрѣны вмѣстѣ. Въ этомъ видѣ будетъ продолжено описаніе и въ слѣдующихъ выпускахъ. Въ концѣ послѣдняго тома *Описанія* будутъ приложены два указателя: въ первомъ изъ нихъ рукописи будутъ распределены по родамъ произведеній въ алфавитномъ порядкѣ, съ указаніемъ вѣка появленія каждой рукописи; второй будетъ указатель собственныхъ именъ¹⁾. Этимъ можно будетъ восполнить въ *Описаніи* отсутствіе классификаціи рукописей по родамъ памятниковъ, справедливо отмѣченное критикою²⁾. Точная классификація рукописей по родамъ памятниковъ при описаніи, собственно го-

¹⁾ Тогда-же, по окончаніи Описанія, можно будетъ сдѣлать болѣе подробный очеркъ развитія библіотеки Общества.

²⁾ См. Н. Марръ. Записки Вост. Отд. Имп. Русск. Археолог. Общ. томъ XV, стр. 0161,—0162. И. Джаваховъ. Византійскій Временникъ, томъ XI, № 1 и 2.

См. также отзывы Л. Г. Лопатинскаго въ предисловіяхъ Сборниковъ для описанія мѣстностей и племенъ Кавказа, вып. XXXI, XXXII, XXXIII и XXXIV, въ которыхъ это *Описаніе* по частямъ печаталось.

вора, и не возможна, потому что подъ однимъ померомъ въ одномъ переплетѣ собраны иногда самыя разнообразныя по содержанію произведенія.

Въ нашемъ *Описаніи* мы старались дать понятіе какъ о нынѣшнемъ видѣ и состояніи описываемой рукописи, такъ и, по мѣрѣ возможности, объ ея содержаніи, если таковое было неизвѣстно или мало извѣстно въ литературѣ. Кромѣ довольно пространныхъ извлеченій изъ текстовъ, нами приводятся всѣ предисловія, послѣсловія, записи и замѣтки, которыя могутъ служить для выясненія вопроса объ авторѣ произведенія, переводчикѣ, переписчикѣ, времени переписки, заказчикѣ рукописи и условіи ея появленія. Словомъ, мы старались исчерпать весь историко-литературный матеріалъ, который можетъ дать описываемая рукопись безъ полнаго изданія ея текста. Для опредѣленія времени недатированныхъ бумажныхъ рукописей мы, между прочимъ, привлекали къ дѣлу водяные знаки бумаги. Вопросъ объ водяныхъ знакахъ, или филиграняхъ бумаги грузинскихъ рукописей еще не разрабатывался въ литературѣ, и наблюденіе въ этомъ родѣ въ концѣ концовъ можетъ составить порядочный матеріалъ и сослужить службу для датировки недатированныхъ бумажныхъ рукописей *).

Въ нашу программу не входило, конечно, всестороннее изслѣдованіе каждаго описываемаго памятника, но близкое знакомство съ рукописями насъ приводило иногда къ инымъ заключеніямъ, чѣмъ тѣ, которые существовали въ литературѣ, и мы считали нужнымъ отмѣчать ихъ. Если не всѣ наши заключенія оправдаются впоследствии при спеціальному изслѣдованіи предмета, то во всякомъ случаѣ при нынѣшнемъ

*) Впоследствии мы намѣрены посвятить этому вопросу спеціальную статью съ приложеніемъ рисунковъ самыхъ водяныхъ знаковъ. Тогда и выяснится вопросъ, какія государства снабжали Грузію бумагою въ ту или другую эпоху.

состояніи грузиновѣдѣнія они могутъ имѣть нѣкоторое значеніе. Затронутые вопросы могутъ вызвать интересъ къ спеціальнымъ изслѣдованіямъ, а свѣдѣнія о рукописяхъ укажутъ изслѣдователямъ, надъ какимъ матеріаломъ имъ придется оперировать. Если, такимъ образомъ, наше *Описаніе* подвинетъ впередъ дѣло изученія памятниковъ грузинской письменности и дастъ спеціалистамъ достаточный матеріалъ, то цѣль наша будетъ вполне достигнута. Извѣстно, что памятники грузинской литературы еще мало разработаны. Мнѣнія и выводы, которые существуютъ въ литературѣ на счетъ большинства изъ нихъ, не всегда основаны на изученіи рукописей, а потому зачастую не выдерживаютъ критики. У насъ не разъ случалось, что произведенія XVII, XVIII и даже начала XIX вѣка относили къ XII и XIII вѣкамъ. Тексты издавались и издаются не по лучшимъ спискамъ, а по первой попавшейся рукописи. Издатели часто не знаютъ, гдѣ и какія рукописи находятся. Когда всѣ памятники грузинской письменности подробно будутъ описаны и въ частности наше *Описаніе* доведено до конца, тогда, можно надѣяться, дѣло изданія и обслѣдованія памятниковъ грузинской литературы будетъ поставлено на надлежащую почву, а главное соберется большой историко-литературный матеріалъ, который можетъ пролить свѣтъ не только на Грузію, но и на сопредѣльныя страны, Византію, Арменію, Персію и Россію, и выяснитъ степень ихъ культурнаго вліянія на Грузію.

Е. Такайшвилл.

14 декабря
1904 г.